LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

VLADAS KULBOKAS

LIETUVIŲ LITERATŪRINĖ KRITIKA TREMTYJE

ROMA 1982

LIETUVIŲ LITERATŪRINĖ KRITIKA TREMTYJE

VLADAS KULBOKAS

AN ANALYSIS, EVALUATION AND CRITIQUE OF LITHUANIAN LITERATURE IN EXILE

(Summary 541-543)

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

VLADAS KULBOKAS

LIETUVIŲ LITERATŪRINĖ KRITIKA TREMTYJE

1982
Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija
Piazza della Pilotta, 4
ROMA

KU-121

Spaustuvės išlaidos apmokėtos Veronikos ir Vlado Kulbokų lėšomis

Spausdino « Pliniana » spaustuvė Selci Umbro miestelyje (Perugia-Italia)

Autoriaus žodis

Literatūros kritika susidomėjau studijuodamas lietuvių literatūrą Vytauto Didžiojo Universitete. Ir diplominį darbą pasirinkau iš tos srities — *Mūsų kritika iki I pasaulinio karo.* Paskutiniu metu, K. Bradūno pateiktas, jo redaguojamai knygai *Lietuvių literatūra svetur* rašiau *Kritikos skerspiūvį.* Dabar šį straipsnį išplėčiau ir papildžiau. Čia apžvelgti 1944-1972 m. Renkant medžiagą teko perversti daugybę laikraščių ir žurnalų, kurie, beveik nesant specialiųjų literatūros žurnalų, rašė literatūros klausimais, išgarsindavo literatūrines naujienas, spausdino kritikas bei recenzijas. Juose ėjo ir mūsų didesnės ar mažesnės literatūrinės « audros ». Niekas neturi pilno tos periodikos rinkinio. Tad teko kreiptis, kur tik jutau tos medžiagos esant. Su dėkingumu prisimenu žmones ir įstaigas, kur leido raustis jų rūsiuose ir pastogėse. Ypač daug padėjo J. Sonda, *Keleivio* redaktorius, ir dr. J. Prunskis, *Draugo* redaktorius. Iš atskirų asmenų daug medžiagos gavau iš K. Bradūno, dr. J. Gimbuto, Br. Kviklio, A. Mažiulio ir H. Nagio. Santrauką į anglų kalbą išvertė Gediminas Cibas.

Rankraštį peržiūrėjo ir daug patarimais bei pastabomis padėjo K. Bradūnas ir ypatingai A. Vaičiulaitis. Visiems nuoširdus dėkui !

Ši knyga skiriama pagerbti mano literatūros profesoriams

Vincui Krėvei-Mickevičiui,
Vincui Putinui-Mykolaičiui,
Juozui Ambrazevičiui-Brazaičiui

ir

mano gyvenimo draugei Verutei Mamiūnaitei-Kulbokienei, mano darbų rėmėjai.

Autorius

LEIDĖJŲ PASTABA

Didelį darbą atliko autorius ir labai nusipelnė lietuvių literatūros istorijai, surinkdamas medžiagą ir suredaguodamas šį tomą. Labai gaila, gana dažnai apleido citatų šaltinių nuorodas, ir nedovanotina, kad tuojau sunaikino surinktąją medžiagą: žurnalus, laikraščius ar jų iškarpas, taip kad nebebuvo galima apleistųjų nuorodų surati, o kitas papildyti ar patikrinti. Tiesa, Leidėjams reikalaujant, autorius net keliais atvejais atsiuntė papildymų. Prie to prisidėjo ir kiti asmens. Tačiau ilgai užtrunkant tokiam pripuolamam darbui, autorius pareikalavo nebeieškoti trūkstamų nuorodų ir tuojau spausdinti šį svarbų veikalą. Tiesa, eiliniam skaitytojui ar literatūros mėgėjui tos nuorodos ne tiek jau svarbios. Leidėjai, negalėdami nepaklusti autoriaus rekalavimui tuojau baigti spausdinimą, minėtus mažus trūkumus palieka autoriaus atsakomybei.

Leidėjai

TURINYS

Autoriaus žodis VII

Turinys IX

Įvadas

Kritikos samprata 1
Literatūros bei kritikos gyvenimas tremtyje 3

PIRMAS SKYRIUS

VYRIAUSIOJI KARTA

I. PAVIENIAI AUTORIAI

Jonas Aistis 9
Vytautas Alantas 21
Benediktas Babrauskas 26
Kun. dr. Andrius Baltinis 28
Kazimieras Barėnas-Barauskas 32
Prof. Juozas Brazaitis (Ambrazevičius) 35
Bernardas Brazdžionis 47
Jurgis Gliauda 54
Prof. dr. Jonas Grinius 63
Kun. Stasys Yla 86
Anatolijus Kairys 88
Dr. Vincas Maciūnas 90
Viktoras Mariūnas 94
Prof. dr. Antanas Musteikis 99
Pranas Naujokaitis 101
Stasys Pilka 105
Bronys Raila 107
Antanas Rūkas 120
Stasys Santvaras 123
Dr. Alfonsas Šešplaukis 128
Stasys Tamulaitis 131
Juozas Tininis 141
Antanas Vaičiulaitis 142

II. SPECIALŪS KLAUSIMAI IR PROBLEMOS

Reiklioji kritika Vokietijoje 155
Aktualių temų reikalavimas 159

V. Ramono *Kryžių* ginčas 161
Pragaro pošvaisčių polemika 165
Salomėjos Nėries klausimas 172

Antras skyrius

VIDURINIOJI KARTA

I. Pavieniai autoriai

Algirdas Titus Antanaitis 178
Aloyzas Baronas 207
Jurgis Blekaitis 212
Kazys Bradūnas 216
Dr. Juozas Girnius 231
Algirdas Julius Greimas 240
Vytautas Aleksandras Jonynas 243
Paulius Jurkus 255
Dr. Julius Viktoras Kaupas 257
Vytautas Martynas Kavolis 265
Algirdas Landsbergis 270
Prof. dr. Antanas Maceina 277
Algimantas Mackus 280
Dr. Henrikas Nagys 284
Alfonsas Nyka-Niliūnas 300
Kostas Ostrauskas 317
Henrikas Radauskas 320
Antanas Škėma 323
Pranas Visvydas 327

II. Specialūs klausimai ir problemos

Žemės bei *Literatūros Lankų* sambūriai 335
Žemės sutikimas 338
Literatūros Lankai (1952-1959) 341
Pasipriešinimas kultūriniam nuosmukiui 349
Ginčas dėl *Penkių stulpų* 357
Diskusijos dėl A. Škėmos literatūrinio palikimo 361
Kartos identiteto ieškojimas ir *Metmenys* 367
Politinis poetų ginčas 370

Trečias skyrius

JAUNOJI KARTA

I. Pavieniai autoriai

Dr. Birutė Ciplijauskaitė 373
Dr. Ilona Gražytė-Maziliauskienė 375
Dr. Kęstutis Keblys 380

Liūtas Mockūnas 388
Dr. Viktorija Skrupskelytė 391
Dr. Rimvydas Pranas Šilbajoris 398

II. Speciali literatūrinė sritis

Vaikų bei jaunimo literatūros kritika 431

Ketvirtas skyrius

ĮVAIRŪS LITERATŪRINIAI KLAUSIMAI

I. Literatūra ir okupuotoji Lietuva

Literatūrinio palikimo klausimas okupuotoje Lietuvoje 439
Literatūra dabarties Lietuvoje 445
Tremties kritika apie okupuotosios Lietuvos literatūrą 465
Literatūrinės kritikos klausimas okupuotoje Lietuvoje 477
Tremtinių rašytojų kūrybos grįžimas okupuoton Lietuvon 480

II. Specialūs literatūriniai klausimai

Laikraščiai ir žurnalai 485
Vokietijoje 485
Amerikoje 500
Lietuvių Enciklopedija 527
Literatūriniai vertimai 530
Informacija apie pasaulinę literatūrą 532
Rašytojų prieauglio klausimas 533
Kritikas — rašytojas — skaitytojas 536

An Analysis, Evaluation and Critique of Lithuanian Literature in Exile (Summary) 541

Vardynas 545

ĮVADAS

Kritikos samprata

Literatūros kritika — pagrįstas ir sistemingas literatūros veikalų bei jų kūrybos technikos nagrinėjimas. Κριτής — graikiškai teisėjas, Κρίνειν — teisti. Kaip literatūros terminas pasirodęs III amžiuje prieš Kristų, lotynų klasikų beveik nevartotas; viduramžiais ėjęs tik medicinos terminu *crisis* — kritiškai ligai žymėti; tik renesanso metu atgavo senąją prasmę. Literatūros kritika, negrinėdama konkrečius veikalus, glaudžiai bendradarbiauja su literatūros teorija ir istorija. Šios trys disciplinos viena be kitos neįmanomos. Anot H. Welleko, kritika yra ne tik paskirų autorių bei veikalų vertinimas, bet ir įrodymas literatūrinio skonio ir, svarbiausia, pažiūros į literatūros principus bei teoriją, literatūros prigimtį, santykius su kitomis žmogaus veiklos sritimis, literatūros rūšis, techniką, kilmę ir istoriją. Pagrindinis jos uždavinys — vispusiškas veikalo įvertinimas. Kritikas turi būti išsimokslinęs, turi turėti estetinius principus ir gilų jautrumą bei sugebėjimą pasiduoti autoriaus vaizduotės valiai, prieš pakildamas aukščiau — į sprendimo sritį. Nuodugnus didžiųjų pasaulinės literatūros kūrinių pažinimas bei atsižvelgimas į teoriją didina kritikos objektyvumą. Recenzija duoda paprastai turinio santrauką, aptaria žanrą, stilių ir teikia bendrą įspūdį. Kritika — jau vertinimas pagal savąsias kritiko pažiūras ir pagrįstas iškėlimas veikalo vertės. Įsikibimas vien apibrėžtų standartų neatsilaiko prieš platų kūrinių įvairumą, o visiškas reliatyvumas veda į skepticizmą ir anarchiją. Kritikas — nemenininkas. Jo tikslas — intelektualinis pažinimas, o ne sukūrimas įsivaizduojamo meno pasaulio. Kritikas paprastai susikuria savą meno teoriją, susidurdamas su konkrečiais meno veikalais, juos atrinkdamas, interpretuodamas, analizuodamas ir galop spręsdamas. Kritikui labai svarbi laiko perspektyva. Kritikos istorija apskritai yra ne tiek kritikos sąjūdžių istorija, kiek iškėlimas atskirų kritikų darbų. Tai ypač tinka mūsų palyginti trumpo laikotarpio — tremties meto apžvalgai.

Kritika — bendrosios kultūros istorijos dalis, įtakojama laiko dvasios, idėjų istorijos ir filosofijos; atskiro kritiko darbą nuspalvina

jo išsimokslinimas ir skaitytojų reikalavimai. Kritikas objektyviai tiria savo laiko idėjas, jų ryšį su estetika, pripažindamas intelektualinio bei mokslinio ir emocinio bei estetinio požiūrio skirtumą.

Literatūra veikia visuomenę, o visuomenė literatūrą, bet knygose negalima ieškoti vaizduojamosios medžiagos atitikmens. Tiesa, literatūra geriausiai atspindi gyvenimą, jai rūpi idėjos; modernioji literatūra stipriai paliečia, pavyzdžiui, politiką, moralę, visuomeninius klausimus. Tad nenuostabu, kad kritika dažnai kalba apie idėjinę veikalo pusę, pavirsta politinėmis ar moralinėmis svarstyklėmis, veikalą girdama ar peikdama dėl tos pusės. O mūsuose ypač pabrėžiama tautinės idėjos. Ir kol ši kritika išsilaiko arti literatūrinio kūrinio, ji yra vertinga, nes parodo, kad etiniai ar kitokie veiksniai duoda veikalui gyvumo ir svorio. Bet literatūra nesiduoda paverčiama tautinės ar visuomeninės veiklos įrankiu. Jokia medžiaga kūrėjui nedraudžiama.

Pasaulinėje literatūros kritikoje, Welleko nuomone, ryškesnės 6 kryptys: marksistinė — Sovietų Sąjungoje (ir Okupuotoje Lietuvoje); psichoanalitinė (šiek tiek mūsų J. Kaupo kritikoje); kalbinė-stilistinė; naujasis organinis formalizmas (Coleridge, B. Croce, St. George, F. Gundolf, P. Valery, I. E. Ransom, A. Tate, R. P. Warren); kultūrinė (besiremianti pasąmonės ir architipo teorija bei K. Jungu) ir egzistencialistinė (ryški prancūzuose, kaip simbolizmo, siurrealizmo ir tomizmo derinys). Nė viena jų nėra pakankama, bet formalistinė, organinė bei simbolistinė estetika, einanti nuo Kanto, Hegelio, per prancūzų simbolistus, De Sanctis ir B. Croce, stipriausiai išreiškia meno prigimtį. Mūsų jauniausiai kritikų kartai stiprų poveikį daro « naujoji kritika » — I. A. Richards, jo mokinys W. Empson ir kiti. Ši srovė pabrėžia praeities kūrybos pažinimą, kuris, anot Ezra Pound, išaštrina pagavą, o skonis savaime darosi subtilus ir tikras. Griežtas kūrinio detalių tyrimas, lyginimas ir analizė turi ištobulinti skaitytojo dažnai nepakankamą sugebėjimą suvokti.

Didžiosiose literatūrose, pavyzdžiui prancūzų, kur kiekvieną dieną ateina nauja knygų banga, spontaniška kritika prasideda tąpat dieną — pasikalbėjimuose, laiškuose, pastabose. Laikraščiai vertina naujas knygas tos dienos dvasia, kalba ir sąmojum — greitai, maloniai, nepedantiškai. Išmaningai perkračius šią kritiką, gaunamas gana teisingas kritikos rezultatas. Profesionalams kritikams, profesoriams, čia nesiseka. Jie pasirūpins vėliau keliolikos pastoviai išliekančių praeities knygų įvertinimu. Eilinėms knygoms (be jų nebūtų nė rinktinių) svarbu ir eilinės skoningai rašomos recenzijos, naudingos skaitytojui, autoriui ir vėliau istorikui.

Kritikos pareiga pirmiausia nėra kūrėjams iš paskos einant inventorizuoti jų palikimą. Pramatanti kritika, nelaukdama laiko sprendimo, pati improvizuoja, pasirenka iš poetų minios mėgiamiausius, apsupa juos meile, patarimais, drąsiai apšaukia talentais ir genijais, dažnai piktindama skaitytojus, sugėdindama visuomenę. Šios kritikos, kaip kelių naujiems talentams skynėjos, vaidmuo yra didžiulis. Jų mes ieškotume mūsų tremties kritikų tarpe taip pat gal daugiau vidurinėje kartoje.

LITERATŪROS BEI KRITIKOS GYVENIMAS TREMTYJE

Netekimas nepriklausomybės sukrėtė ir mūsų literatūros gyvenimą. Svetur atsidūrė, S. Miglino apskaičiavimu, apie pusė visų rašytojų. Iš svarbiausių kritikų Lietuvoje liko tik E. Radzikauskas (L. Gira), V. Mykolaitis-Putinas ir K. Korsakas. Pirmasis jau tuo metu buvo mirusi kritikos žvaigždė (nors mirė iš tikrųjų tik 1946 m.). K. Korsakas, marksistinės kritikos atstovas, gavo dar stropiau prisiderinti prie Maskvos potvarkių, kaip ir kiti rašytojai, atlikti « išpažintį » — prisipažinti klaidas. B. Sruoga, nacių išvežtas į Stutthofą, grįžo namo paliegęs, nesidavė prievartaujamas rašyti pagal nustatytą liniją ; kritikoje, berods, nepasireiškė. Gavo derintis ir V. Mykolaitis-Putinas, pritaikydamas senesniąsias kritikos studijas (apie Donelaitį). Vakaruose atsidūrė J. Ambrazevičius-Brazaitis, dr. J. Grinius ir A. Vaičiulaitis (šis jau iš seniau Vakaruose gyveno).

Tremtyje nėra iškilusių kokių naujų literatūrinių srovių ar šiaip buvę kokių labai reikšmingų įvykių. Tad šiame darbe bus greičiau atskirų kritikų darbų, jų estetinių pažiūrų apibūdinimas. Kitur kritikai kovoja dėl savo estetinių pažiūrų bei naujų literatūrinių srovių. Mūsuose ryškiau matyti tik generacijų susidūrimas, ginčai dėl atskirų veikalų, literatūrai taikomų kriterijų, literatūros poaukščio, moralės, patriotikos. Įžiūrėti filosofijos įtakų mūsų kritikai sunku, nebent prancūzų, vokiečių, anglosaksų literatūros studijų poveikis. Galima įžvelgti paralelę tarp J. Girniaus egzistencialinių tautinių veikalų ir A. Nykos-Niliūno arba V. Kavolio liberalizmo ir A. Greimo, A. Mackaus ir kitų. Vieno kito kritiko darbuose jaučiama akademinės, estetinės, psichologinės, visuomeninės, teksto analizės, veikalo struktūros krypties. Vis dėlto kritikus skirstome kartomis, kai kada nukrypdami nuo kalendorinių datų dvasinio artimumo dėlei.

Kalbamąjį laikotarpį itin sunku aptarti, kad nėra atliktas parengiamasis darbas : nėra pilnos kritikos bibliografijos (ji, berods, rengiama), neiššifruoti slapyvardžiai, pagaliau nėra vienoje vietoje

sutelkti žurnalų bei laikraščių komplektai. Dėl to apžvalga, kad ir kaip besistengiant, bus su spragomis.

Būdinga, kad dabar žymesnieji rašytojai yra kartu ir stambesnieji kritikai: A. Nyka-Niliūnas, H. Nagys, A. Vaičiulaitis, toliau J. Aistis, J. Grinius ir kiti. Rašytojams padeda gili meninė intuicija, vaizdi išraiška, bet kartais jie, ypač lyrikai, yra labiau subjektyvūs. Stoka laiko nuotolio neleidžia įžiūrėti didesnio poveikio literatūrai ir kritikos sprendimų pastovumo. Pažymėtini įvykiai, sukėlę didesnes ar mažesnes audras mūsų literatūros gyvenime: *Kryžių*, *Pragaro pošvaisčių*, *Penkių stulpų*, nuosmūkio, *Žemės*, *Literatūros Lankų* ginčai, S. Nėries klausimas.

Dabar kritikai nėra būdingas griežtesnis pasaulėžiūriškumas. Kritikai dažnai dalyvauja įvairių pasaulėžiūrinių grupių spaudoje ar susiburia į tam tikrus sambūrius (Niliūnas, Nagys, Antanaitis, Šilbajoris, Jonynas). Kiek stipriau akcentuojami moraliniai principai, patriotinis aspektas. Ryškėja akademikai, estetai, psichologai, visuomenininkai, kovingi lankininkai ar akademiški jaunieji.

Karo metu Vokietijoje atsidūrę rašytojai, kaip ir visi tremtiniai, dirbo fabrikuose, ūkiuose, kasė apkasus. Jokių sąlygų rašyti, leisti knygas nebuvo. Po karo visi atsidūrė stovyklose ar ankštuose butuose. Daugelis rašytojų turėjo imtis visuomenės, mokytojo ar šiaip darbo. Retas galėjo grįžti prie savo kūrybos. Trūko paprasčiausių sąlygų — ramaus kampelio, blaivios nuotaikos, susitelkimo, bibliotekos.

Bet spauda pamažu pradėjo gautis. Jau 1944 m. ėjo keli leidiniai (*Ateitis*, *Karys*, *Tėvynėn*, *Lietuvis*). 1945 m. jau buvo 8 laikraščiai; tarp jų: *Žiburiai*, *Aidai*, *Mūsų Kelias*, *Naujasis Gyvenimas*, *Tėviškės Garsas*. 1946 m. — *Lietuvių Žodis*, *Mintis*, eilė žurnalų. Per 3 metus išleista 775 leidiniai. 1946 m. atgaivinamos literatūros premijos. 1946 m. išsamesnių kritikų duoda *Aidai*, *Tremtinių Mokykla*. Išleistos 67 grožinės literatūros knygos. 1947 m. — konkursų metai. 1947-1948 m. kritikas rašė: V. Alantas, K. Barėnas, M. Bavarskas, J. Brazaitis, B. Brazdžionis, J. Girnius, A. Gražiūnas, B. Gražulis, J. Grinius, V. Kazokas, J. Kuzminskas, A. Nyka-Niliūnas, V. Maciūnas, A. Merkelis, Pr. Naujokaitis, H. Radauskas, B. Raila, A. Rimtenis (slapyvardis), A. Rūkas, V. Švitra (slapyvardis), Stp. Vykintas, L. Žitkevičius.

Rašytojai liko ištikimi savo pašaukimui: kurti meno veikalus; parodyti mūsų tautos kūrybinį genijų Vakarų pasauliui; puoselėti gryną lietuvių kalbą; rūpintis rinktinių raštų leidimu. Beveik visi rašytojai pasirodė su naujomis knygomis. Atgaivinta Lietuvių Rašytojų Draugija, pritraukti į ją jaunieji rašytojai, rūpintasi profesiniais

rašytojų reikalais. Daromi suvažiavimai, literatūros šventės. Tuo tarpu likusieji Lietuvoje daugiausia nutildyti, daug mirė, kai kurie ištremti. Tremtyje 1945-1948 m. — pakilimo metai; 1949-1950 — atoslūgis — emigracija; vėl pasišokėjama 1951-1955 m. Vėliau smukteliama. Bet ligi šiol vis dėlto išeina visų žanrų rimtų veikalų. Be reikalo kai kas priekaištavo, kad rašytojai stovyklų sąlygomis nieko nepadarė.

Emigracijoje iš pradžių visi vargsta, dirba dėl duonos. Iš rašto čia negyvensi. Rašytojai, kaip ir visi, turėjo eiti į fabrikus, o rašyti nuvogtomis nuo poilsio valandomis. J. Švaistas-Balčiūnas skundžiasi, kad fabrike praverčiąs 12 val.: «... kad turėčiau bent 100 dol. mėnesinių pajamų, kad galėčiau laisvai kurti. Svajoti natūralu ir nedraudžiama»[1]. O J. Jankus atvirai prisipažįsta, jog atsidėtų literatūrai, jei gautų bent 50 dolerių savaitei. Prel. M. Krupavičius, paskaitęs jo pareiškimą, su širdgėla rašė: «Jankaus laiškas mane supurtė. Baisūs padariniai — tremtis ir duonos ieškojimas. Dar baisesnis dvasinis dusimas. Turėt pinigų ir juos naudot ne tėvynės reikalams. Ne. Juk 2.000 dol. daug kam pavieniui nedidelis pinigas, o kolektyvui tai tikrai menkas niekutis. O tačiau faktas: Jankai eina į fabrikus, o mes pasiliksim be knygos ir bendrai be kultūros... Kad turėčiau tuos 2.000, tėkščiau. Dvi stiprias, širdį atveriančias knygas tautai užfundyčiau. Bet...»[2]. K. Mažutis duoda tokį pasikalbėjimą su B. Brazdžioniu, dirbančiu garsiame S. Bostono apsiaustų fabrike (tai buvo visų bostoniškių tremtinių kaip ir pereinamoji stovykla — jį pereidavo, kol ką geriau susirasdavo):

— Ką šiuo metu rašote?

— Rašau daromų apsiaustų numerius.

— Norėjau pasakyti: ką kuriate?[3]

Ir M. Bavarskas skundžiasi sunkia literatūros padėtimi Amerikoje. Vokietijoje, esą, beveik kasdien pasirodydavę naujų kūrinių ir kritika buvo pakankamai veikli: «Turėjome dar ir pakankamai kritikų ir recenzentų, kurie toli gražu ne švelniausiais žodžiais atsiliepdavo apie naujus leidinius, nelaikydami net, kad nedavalgymas ir sunkios gyvenimo sąlygos gali būti priežastimi mažesnės kūrinio vertės».[4] Dabar kritika gal būtų švelnesnė, tik kūrinių beveik nepasirodo. Literatai vegetuoja *Draugo* šeštadieniniame priede ir *Aiduose* (kiti

---

[1] J. Švaistas-Balčiūnas, *Apie kūrybos sąlygas*, žr. *Draugas*, 1951.III.24 d.

[2] J. Rimeikis, *Jankaus laiškas ir prel. Krupavičiaus žodis*, žr. *Draugas*, 1951. VIII.4 d.

[3] K. Mažutis, *Pasikalbėjimas su Bern. Brazdžioniu*, žr. *Draugas*, 1950.XII.2 d.

[4] M. Bavarskas, *Kelias atgal*, žr. *Draugas*, 1950.IX.16 d.

laikraščiai neskiria vietos); recenzentai apie atskirus eilėraščius ir noveles nekalba. Rašytojai laukia palankesnio laiko ir nerašo. Ar tik *Maikio pasikalbėjimus su tėvu* galėsime parodyti Lietuvoje likusiems rašytojams ? (Turima galvoje bostoniškio *Keleivio* tarp senųjų ateivių populiarus, tuo metu St. Michelsono prirašomas skyrius, kur liaudišku stiliumi dialogo forma aptariami bėgamieji pasauliniai, Amerikos ir lietuvių gyvenimo reikalai). Ar senieji emigrantai pripras prie europinių išsireiškimų, ar naujakuriai prasigyvenę pirks ir skaitys knygas ? Rašytojai gali rašyti ir po 6 darbo dienų, jei tik bus kas skaito. — Tokius ir tolygius mūsų literatūros gyvavimui reikšmingus klausimus anksti kėlė Bavarskas ir ne be reikalo.

Skaitytojas vargo taip pat. Jį visi bara už knygų neskaitymą. Bet jis teisinasi, kad daug rašoma menkų knygų. Geras knygas pirktų be prievartos [5]. Ir juo skaitytojo gyvenimas lengvėja, juo jis mažiau beperka knygų. Imama būkštauti dėl knygos ateities. « Kas parašys lietuviškai knygai nekrologą ? » klausia St. Daunys [6]. Laikraščiai nepajėgia mokėti geriems rašytojams honoraro, spausdina daug menkaverčių dalykų. Lietuvių Rašytojų Draugijos suvažiavimas prašo laikraščius atsijoti menkaverčius kūrinius ir mokėti honorarus, protestuodamas prieš neetišką slapyvardinį literatūros reikalų svarstymą [7].

Ilgainiui betgi literatūra atsigauna. Knygų daugėja, įvairėja. Dar Vokietijoje V. Krėvė redagavo rimtą žurnalą *Tėvynėn*. J. Mekas redagavo *Žvilgsnius*, J. Kruminas — *Gintarą*, eina *Aidai*, *Mintis*, *Pėdsakai*. Knygos išgrobstomos, nes Vokietijoje ir nebuvo kas pirkti. Rašytojų gausėja. Rašo, kas gali ir kas negali. Ypač gausu patriotinių eilėraščių. Patriotika, anot V. R. Kinčiaus, tampa Trojos arkliu ir gadina literatūrinį skonį [8]. Ir kritika pradžioje nestatė jokių meno reikalavimų, tik kelti viltį, kovoti su pesimizmu. Peikiami neaiškūs rašytojai.

Kritikos buvo įvairios: draugiškos, švelnios, pamokomos ir griežtos, visu rimtumu sveriančios, kapojančios. Jausti kiek religiniai, patriotiniai, visuomeniniai, liberaliniai ir pagaliau grynai meniniai reikalavimai. Henrikas Žeimelis skundžiasi kritikos trūkumais. Girdi, kritika kritikai nelygi: vieni nori tik sudirbti, kiti — kultūringai

---

[5] B. Juškys, žr. *Naujienos*, 1956.VIII.18 d.

[6] St. Daunys, *Apybraižos apie dabartinę lietuvių literatūros padėtį*, žr. *Draugas*, 1950.IX.2 d.

[7] *Rašytojų suvažiavimo nutarimai*, žr. *Vienybė*, 1951.IV.27 d.

[8] V. R. Kinčius, *Literatūros kandys*, žr. *Aidai*, 1946 m. 7 nr., 112-113 psl.

iškelia silpnybes. Sveika kritika neturi būti asmeninė, o objektyvi, kultūringa, neužgauli. Nelygiai kritikuojamas A. Kairys ir P. Andriušis. Pradedančiuosius reikia pamokyti, o ne vadinti absoliučiais profanais, neužkirsti kelio tobulėjimui [9]. Čia jis taiko St. Vykintui už A. Kairio ir jam palankaus recenzento Pr. Ališausko aštrų sukritikavimą. Arba to paties veikalo griežtai skirtingas dviejų recenzentų vertinimas. Pavyzdžiui, St. Santvarą, *Laivų palaužtom burėm* autorių, K. P. lyriškai apibūdino: « Tai vėsios šiaurės, lėtų lygumos upių, sodų, laukų, be to, ir žmogaus gyvenimo prasmės, žemaičių dievdirbio religingumo, saulės ir sielos dainius »[10]. Visai kitaip apie šį veikalą ir autorių atsiliepė L. Miškinas [11].

---

[9] H. Žeimelis, *Kritika*, žr. *Mintis*, 1946 m. 2-3 nr., 47-49 psl. ir 5-6 nr.

[10] K. P., *Stasys Santvaras*, « *Laivai palaužtom burėm* », žr. *Aidai*, 1946 m. 10 nr., 175 psl.

[11] L. Miškinas, *Palaužtų sparnų poezija*, žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 1 nr., 89-94 psl.

PIRMAS SKYRIUS

VYRIAUSOJI KARTA

Jie gimę daugiausia tarp 1900-1914 m., su keliomis išimtimis. Mokęsi Lietuvoje. Kai kurie studijas gilinę Vakarų Europoje. Tai gausi ir labai įvairi grupė. Svarbiausieji (J. Brazaitis, J. Grinius ir A. Vaičiulaitis) jau Lietuvoje pasižymėję kritikai. Čia yra akademikų, estetų, psichologinės, visuomeninės, moralinės kritikos atstovų. Vieni jų didelio išsilavinimo, gero skonio, duoda vertingų kritikų ir nesenstančių vertinimų, literatūros nelenkdami antriniams tikslams. Kiti, ir jų nemaža, kad ir sieja glaudžiai literatūrą su patriotiniais, moraliniais reikalais, bet pasižymėdami aukšta erudicija ir gilia intuicija, geba skirti vertingus kūrinius, atspėti naujus talentus, kovoja su grafomanija, formuoja sveiką visuomenės literatūrinį skonį. Tačiau yra ir mažesnio talento bei pasiruošimo, užsimojančių saugoti tradiciją ir per idėjinį aspektą nematančių meninio, kurie smerkia ar kelia savo pasaulėžiūrai svetimus ar artimus veikalus. Tokie jau daro literatūrai žalos. Nuo jų kenčia drąsios literatūrinės naujovės šalininkai, kurie nori supurtyti snaudžiantį miesčionį. Čia tinka J. Girniaus pasisakymas, kad estetiniai matai galioja kūriniui, etiniai — žmogui — kūrėjui ir skaitytojui. Rašytojo uždavinys nėra atsakyti, kas gera ar bloga, bet parodyti tikrovę, mus sukrėsti. Anot jo: Tiesa visada graži, o dirbtiniai žodžiai praeina.

I. PAVIENIAI AUTORIAI

Jonas Aistis (1904-1973)

J. Aistis lituanistiką studijavo Lietuvoje, o romanistiką Prancūzijoje, Grenoblyje gaudamas daktaro laipsnį. Literatūros kritikos ir šiaip straipsnių daugiausia rašė *Aiduose* ir *Drauge*. Lietuvoje išleido straipsnių ir apybraižų knygą *Dievai ir smūtkeliai*, 1935 m. Literatūrinių atsiminimų knygoje *Apie laiką ir žmones* duoda vertingos medžia-

gos kūrybos psichologijai ir rūpinasi, kad filosofai pamėgę literatūrines temas, o poetai — filosofiją. Jis dar suredagavo: J. Baltrušaičio *Poeziją*, 1948 m., su A. Vaičiulaičiu *Lietuvių poezijos antologiją*, 1951 m.; Binkio *Lyriką*, 1952 m.; su St. Zobarsku *Gabiją* — literatūros metraštį, 1954 m.; ir *Laisvės kovų dainas* — partizanų poeziją, 1962 m. Paruošęs literatūrinių ir visuomeninių straipsnių rinkinį *Šiapus ir anapus*.

Baltrušaičio poeziją apibūdindamas taikliai pastebi, kad Baltrušaitis amžiaus gale supratęs, jog į pasaulį kelias eina tik per savo tautą. Baltrušaičiui poezija — padėkos psalmė Viešpačiui, o jo lyrikos būdingasis lietuviškas bruožas — gamtos ir visatos mistika, pilna gailesio ir ilgesio bei siekimo įsilieti į Didžiąją Visatą. *Lietuvių poezijos antologijos* įvade nubrėžia mūsų poezijos formų raidą, nurodydamas vokiečių klasikinės literatūros ir liaudies dainų tradiciją. Binkiui priskiria formos atnaujintojo vaidmenį.

Aisčiui rašytojas — tautos gynėjas ir kartu jos genijaus reiškėjas: « Lietuvis rašytojas nuo pirmosios mūsų knygos pasirodymo iki mūsų dienų dėjo ir tebededa pastangas ginti savo tautą nuo visų jai gresiančių pavojų ir drauge kurti veikalus, kuriuose atsispindėtų pati tauta ir jos genijus ... ». Taip skelbia Aistis *Rašytojų atsišaukime į visuomenę* 1950 m. [1]. Šitaip buvo caro priespaudos laikais, taip yra ir šiandien. Deja, visuomenė menkai tevertina rašytojus ir jais nesirūpina. O juk: « Talentas yra dangaus dovana, jei mes užkasime, tai laikas mus už tai pasmerks. Tikrumoje kūrėjas, kaip izraelio dvasiškiai, turėtų būti tautos išlaikomas, jis turėtų būti jos garbė ir pasididžiavimas » [2]. Nors turtuolių neturime, bet jei visuomenė suprastų literatūros ir kitų menų svarbą šiuo metu ir pagal išgales remtų, susilauktume didelių ir vertingų veikalų. Lietuvių Rašytojų Draugija užsimoja sudaryti fondą, iš kurio kasmet galėtų skirti didesnę premiją ir paremti senesnius ar nepajėgiančius apsirūpinti rašytojus.

Rašytojo pašaukimas. Kūrybos darbas reikalauja viso rašytojo gyvenimo, viso jo asmens: « Kūrybos darbas nėra vien sunkus darbas, bet jis yra ir jo pašaukimas. Kiekvienas pašaukimas reikalauja viso mūsų gyvenimo ir viso mūsų asmens. Tikrumoje kūrėjas viską turi skirti kūrybai ir visiškai savęs išsižadėti » [3].

---

[1] *Rašytojų atsišaukimas į visuomenę*, žr. *Draugas*, 1950 m. 249 nr.

[2] Ten pat.

[3] J. Aistis, *Apie rašytojus, visuomenę ir knygų pasaulį*, žr. *Draugas*, 1950. VII.1 d.

« Poeto pašaukimas sudėtingas, pasiruošimas ilgas, darbas kruopštus ir malonumo maža, arba visai nėra »[4]. Poezija nėra mokslas, bet gyvenimas. Poetas turi visa matyti ir pasirinkti, kas būdingiausia. Poezija neturi būti paini mįslė. Geriausia, kai skaitytojas ją supranta taip, kaip ji parašyta. Be reikalo kritikai ieško per didelės gelmės. Patį Aistį poetu padarė tėviškės gamta. Filosofų pamėgimas literatūrinių temų ir poetų — filosofinių gali lengvai sujaukti poeziją ir filosofiją.

Rašytojas ir kalba. Poetas privalo tobulai mokėti kalbą (kūryba ir tobulumas yra beveik tas pat). Mūsų rašto kalba labai kinta, nes nėra atitrūkusi nuo gyvosios kalbos; kiekvienas rašome sava tarme, kad ir kiek atsižvelgdami į bendrinę. O to tarmiškumo reikia nusikratyti: « Dėl to rašte mums reikėtų kuo greičiausiai atsipalaiduoti tarmiškumų ir pasisavinti bendrąją rašto kalbą »[5]. Tautosaka ir tautodailė taip pat yra vertingos kiekviena savo vietoje: « Viena yra liaudies pasaka, daina, drožinys, kita apysaka, eilėraštis, skulptūra »[6]. Ne kalbininkai kuria kalbą, o rašytojai. Kalbininkai teturi konstatuoti gerą ar blogą vartoseną. Gerą gramatiką turėsime tik tada, « kai jos dėsniai susidarys iš tobulų rašto pavyzdžių »[7]. Kol neturime savo pakaitalų, nevarykime iš kalbos svetimybių. Poezijai tinka visi viešai vartojami žodžiai.

Poezija tėvynėje šiandien. Aistis poezijos neskirstytų į čionykštę ir tenykštę. Apie tenykštę, nepažindamas giliau aplinkos, nedristąs kalbėti. Sunku atskirti, kur poetas ten nuoširdus, o kur tyčia kartoja oficialias banalybes. Stebina, kad ten greta geros eilutės styro sakinys iš valstiečių laikraščio. Betgi jaučiąs pastangas išsivaduoti iš bolševikinio štampo.

Apskritai Aistis pesimistas: « Manęs niekas šiandien mūsų poezijoje perdaug nedžiugina. Nebent patsai ryžtas kurti. Svetur raštas merdi. Panašiai ir tėvynėje. Ten ypač tragiška. Žmonės, kurie nepalūžta per dešimtmetį Sibiro katorgoje, per pusmetį žlunga Vilniaus rašytojų namuos »[8]. Vėliau Aisčio nuomonė apie jaunuosius poetus Lietuvoje pagerėjo. Mūsų laikų tremties rašytojai neduoda didelių kūrinių, kad « kito tikslo neturi, kaip tiktai nusilenkti aukso veršiui »[9].

---

[4] J. Aistis, *Apie laiką ir žmones*, Chicaga 1954, 188 psl.
[5] *Kalbos kultūra*, žr. *Draugas*, 1951.I.6 d.
[6] Ten pat.
[7] Ten pat.
[8] J. Aistis, *Tai viskas, tai mano « Summa Poetica »*, žr. *Draugas*, 1962.III.24 d.
[9] Ten pat.

O su kritika dar blogiau : « Mes stingame kritikos, rimtos kritikos. Recenzijos negali visko paliesti. Kartais net pagalvoji, kad ir jos neatsiekia tikslo, nes jau beveik taisyklė, kad ir jų niekas nepaiso. Ir skaitytojas visus kritikus niekina, savo ruožtu jų nepaisydams »[10]. Toks Kirša, jaunesnės kartos nenupelnytai užpultas, neberašo. Betgi pats Aistis nebeišlaikęs pažado neberašyti : « Aš pats kitais sumetimais poezijos kietai išsižadėjęs, vienos išmintingos ponios įtikintas, jau antras mėnuo principe eiles rašau ir rašysiu iki karsto lentos, nes veltui poetas spardos prieš savo akstiną »[11].

Apie kitus menininkus kitados nuomonės buvęs irgi nekokios : « Jie labai išdidūs, darbus atlieka nerūpestingai, tik veržiasi į muziejus ; liaudies meną tik aklai kopijuoja. Vietoj žmogaus jų darbuose tik pelų maišai ar kultuvės. O mūsų buitis nuogėja, nes menininkai nesiteikia atsižvelgti į mūsų gyvenimą ir jo reikalus »[12].

Subtilaus jautrumo poetas Aistis su giliu įsijautimu reagavo į V. Mykolaičio-Putino poeto dramą, taip ir pavadindamas savo straipsnį *Drauge*[13]. Dar gimnazistui Aisčiui *Tarp dviejų aušrų* poetas imponavo kaip didelis kūrėjas : « Mykolaitis-Putinas savo kartos poetus visa galva pranoko savo poezijos literatūriškumu, tai yra, minčių gilumu ir formos įvairumu ir meistriškumu »[14]. Vienu žvilgsniu apimdamas, vienu sakiniu šitaip atskleidžia Putino poezijos esmę : « Putinas yra žmogaus, rašomo didžiąją raide, poetas. Žmogaus traginga buitis ir likiminė našta, jo aistros ir kančios, jo svajonės ir sielvartas, jo galios ir negalios, jo tikėjimas ir nusivylimas buvo ir liko Putino poetinis gaivalas ir sritis »[15]. Visuomeninės temos jam nevyko. Pokariu atidavė gausią duoklę asmenybės (Stalino) kultui. Atkuto tik atolydžio metu »[16].

Aistis pastebi ankstybojo Putino žymę — klasikinį vėsumą : « Kalbos tobulumu ir grynumu jau tada buvo panašus daugiau į tuos poetus, kurie mus žavėjo ir traukė skaitomi svetimomis kalbomis, bet asmeniškai man jis buvo, nesakyčiau, kad šaltas, bet vis dėlto klasikiškai vėsokas. Žmogiškoji šilima ir netarpiškas jausmin-

---

[10] Ten pat.

[11] J. Aistis, *Pagarba Faustui Kiršai*, žr. *Draugas*, 1961.II.11 d.

[12] *Menas ar amatas*, žr. *Mintis*, 1948.I.17 d. Straipsnis buvęs parašytas prieš kelerius metus.

[13] *V. Mykolaičio-Putino poeto drama*, žr. *Draugas*, 1968.VI.8 ir 15 d.

[14] Ten pat, žr. *Draugas*, 1968.VI.8 d.

[15] Ten pat.

[16] « *Langas* » — *naujas Putino eilių rinkinys*, žr. *Draugas*, 1966.VIII.6 d.

gumas jame išsiskleidė tiktai senatvėje »[17]. Neviltį, pesimizmą Aistis laiko nuolatine Putino sielos būsena, kilusia dėl giliausių, sunkiai išaiškinamų asmeninių priežasčių. Tas nevilties motyvas eina per visą jo kūrybą ir atsiminimus. Ir čia Aistis konstatuoja didelę tiesą: « Viena yra aišku, ir tai labai svarbu, kad be to trūkumo Vincas Mykolaitis gal būtų buvęs ir tvarkingas dvasiškis ar šiaip padorus šviesuolis, bet veltui iš to žmogaus būtų buvę laukti Putino, tai yra ... poeto »[18]. Įsakmiai Aistis pabrėžia Putino vakarietišką vagą, kurią šis išvarė *Židinyje*. Tragiška, kad jam, vakariečiui, teko pakelti priespaudą rytietiškojo prado, kurio puoselėtojai atsidūrė saugūs Vakaruose.

Kai pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu daug ginčytasi dėl tautinio meno formų, « Putinas, priešingai, visas pajėgas pajungė lietuvių literatūros universalumui įvykdyti. Jis to siekė keldamas rašytojo meistriškumą ir paties kūrinio kultūros lygį »[19]. Aisčiui atrodo, kad ir po 35 metų tokių *Altorių šešėly* niekas nepralenkė, ir po jo « rašyti be taisyklių ir normų, sakyčiau, neįmanoma »[20].

Aistis su pasigėrėjimu pažymi, kad Putinas savo pažiūras į meną ir literatūrą drąsiai iškėlęs nužmogėjusiame komunistų areopage.

Kritikas taria Putiną iš motinos paveldėjus jausmą ir svajingumą, o iš tėvo blaivų protą. (Daugelis suvalkiečių rašytojų atrodo tokie: Aišbė, Brazaitis, Pietaris, Vaičiulaitis). Tuodu poliai ir eina jo kūryboje — jo eilėraščių natūraliame muzikalume, bet ir sąmoningame ritmo kaitaliojime. Aistis spėja, jog dvasininko ir poeto pašaukimo nesuderinamumas yra betarpiško intymumo stokos priežastis jo eilėraščių: turėdamas moterį prieš akis būtų galėjęs išsisakyti intymiau. Deja, gyvenimas parodęs ką kita — meilės motyvas jo *Dviejų aušrų* dingęs iki senatvės, o atėjo visa eilė kančios metų. Poeto simbolizmą formavo gyvenimas užsienyje, toli nuo Lietuvos karo verpetuose, toli nuo konkrečių įvykių, ir jo paties ne visuomeninko, bet daugiau užsidarėlio charakteris. Iš to kilo atitrauktos sąvokos, virtusios simboliais. Čia taip pat Aistis taria, jog ne simboliai sudaro poezijos vertę, bet ekspresijos galia ir platuma. Putinas, nors palankus simbolistams, yra neoromantikas. O *Tarp dviejų aušrų* — dramatiškiausias rinkinys visoje mūsų poezijoje, kur sprendžiama ir poeto bei poezijos problema.

---

[17] *V. Mykolaičio-Putino poeto drama*, žr. *Draugas*, 1968.VI.8 d. Panašiai kalbėjo ir straipsnyje *Dvi apkalbi rašytojo sukakties proga*, žr. *Draugas*, 1963.III.23 d.

[18] Ten pat.

[19] Ten pat.

[20] Ten pat.

Aistis įžvalgiai nurodo: kadangi poezija yra moteriškos giminės žodis, tai daugelis klaidingai ją Putino kūryboje ir palaiko moterimi. O ta nuostabi nepasiekiama moteris — poezija, dėl kurios net didieji genijai neslėpė savo baimės ir netikrumo. Taip ir Putino trys ketvirtosios šio rinkinio jai paskirtos; palygink Maironio *Poeziją*. *Keliai ir kryžkeliai* taip pat maža kuo čia skiriasi. Aisčio teigimu, šiuose dviejose rinkiniuose Putinas pasiekia universalinės poezijos lygį — iš liaudinės ir tautinės išėjo į bendrąją literatūrą. Prikištų tik jam klasikinį vėsumą, kad per daug rūpinasi forma ir meniškumu; dėl to nukenčia poetinis betarpiškumas. Ir tai poetas pats skaudžiai jautęs. Nepakeliama našta jam buvęs rusų okupacijos prievartavimas — savęs niekinimas, garbinimas okupantų. Atlydžio metu vėl prabilęs savo balsu, kaip jaunystėje. *Būties valandoje* intymiai kalba apie gamtą, žmogų ir jo meilę. Bet tragiškumo šešėlis čia tvyro iki mirties. *Lange* vyrauja visuomeniniai motyvai ir didelė pilietinė drąsa. Aistis tai laiko žmogiška dorybe, bet nieko bendra su literatūra neturinčia. Poetas grįžo į tyriausią religiją bei maldą. Čia atrado ir betarpiškumą. Gyvenimo gale poetas to gyvenimo turinį su ramia melancholija išsakęs paprastais didelės poezijos žodžiais: mirties akivaizdoje, aišku, visas gyvenimas, jo žiedai ir erškėčiai, stovi kaip gyvi poeto akyse. Ir toji rami melancholija, išsakyta tokiais paprastais ir nuoširdžiais žodžiais, trykšta didele ir tyra poezija, kurios štai jau dešimtmečiai Lietuvoje negirdėti. Iš ten, kur vyrauja partijos primestas valdiškas optimizmas, išgirsti gyvo žmogaus balsą yra ne tiktai reta, bet ir miela [21].

4 Vėjai kapituliavo dėl hiperkritiškumo [22]; senio Jakšto ir jauno P. Juodelio nepalankiai sutikti ir nepatraukę jaunų universiteto poetų. O *Trečias Frontas* — efemeridai, Lietuvių Rašytojų Draugijoje išsiskyrę, kai ėmę lankyti Sovietų atstovybę; netesėdami leisti, pasirūpino, kad cenzūra uždarytų [23].

Užstoja S. Santvaro *Laivus palauztomis burėmis*, jaunųjų puolamus. Jis esą per anksti apšauktas išsisėmęs [24]. Palankiai sutiko vėl paūgėjusio Santvaro *Aukos taurę*, kur poetas suorėjęs, jo poezija himnu ir malda virtusi [25].

---

[21] Ten pat.
[22] J. Aistis, *Vietoj žemės žiupsnio*, žr. *Draugas*, 1962.I.20 d.
[23] J. Aistis, *«Trečio Fronto» pūslė*, žr. *Draugas*, 1965.X.23 d.
[24] J. Aistis, *Stasio Santvaro rinktinė*, žr. *Aidai*, 1959 m. 4 nr., 181-182 spl.
[25] J. Aistis, *Aukso taurė*, žr. *Aidai*, 1963 m. 1 nr., 28-29 psl.

Poetas karo chaose. Nors pats Aistis tiesiogiai tremties neišgyvenęs, nematęs fabrikų ir bombų, bet jautrus B. Brazdžioniui, kūrusiam baisiose karo sąlygose: « Pakely, lėktuvams skrendant ir krintant virš galvų, dulkėse tarp pabėgėlių ir belaisvių, traukiny ir stoties laukiamajame, atsiskyręs nuo žmonos ir artimųjų, kalnuos glūdinčiame Furthofo (prie Vienos) plieno fabrike — dienos pietų pertraukos ar aliarmo metu, naktį — einant į fabriką, sekmadienį ilsintis ar guodžiantis Dievo namuose, o pagaliau ramiam Gatschacho kaimely, Italijos pasieny, prie Weissensee ežero — visur teko rašyti: čia skaudama širdimi ar riedant ašarai, čia bedirbančiam, suodinom ir geliančiom rankom »[26]. Taip sutiko B. Brazdžionio *Svetimus kalnus* ir džiaugėsi, kad poetas « pasirodė iki šiol nematyto kūrėjo, tautiečio ir žmogaus aukštumoje »[27]. Taip vertino jautrus lyrikas; o šaltai spręsdamas J. Grinius ir silpnybių surado[28].

Aistis idėjiniu pagrindu didžiai vertino ir *Didžiąją kryžkelę*, laikydamas Brazdžionį Bairono ir A. de Vigny tipo poetu. Žmonijos kryžkelėje, kai daug kur skamba nusiminimo gaidos, jis nepabūgęs nurodyti stabus — Picasso, UNO, Nerudo. Brazdžionis, dar Jakšto nesuprastas, visą gyvenimą kovojęs, turįs daug priešų ir draugų. Jis poeziją sutapatinęs su pranašyste, o pranašo kelias eina per konfliktus, šiurkštumus, patosą. Ypač nekenčiamas dabar Lietuvoje, kaip « reakcionierius » ypač dėl iššaukiančios pozos, tikrumo savo misija. Vidinė jėga ir drąsa jis priverčia save priimti[29]. Taip impresionistiškai Aistis gana tiksliai aptaria Brazdžionį.

Jis turi gerą žodį ir G. Tulauskaitei, kurią jis laiko pirmąja poete tarp moterų[30].

Vertindamas H. Nagio *Saulės laikrodžius*, pabrėžia, kad tikra poezija įstringa mintin ir lieka. Joje turi būti kulminacinis taškas, sukaupiąs jausmus ir mintis. Kūryba — kova, kur voros, kad ir judrios, veržiasi į mūšį, o eilutės — į vedamąją mintį. Už tą dorybę jis ir giria Nagį[31]. Kritikas seka, kaip jaunas poetas vis labiau pavaldo žodį, vis labiau nusikrato sustirusių šarvų, iškilmingumo: « *Saulės laikrodžiuose* nuo scenos jis nužengia žemėn. Dar ne visur, bet jau jo poezija švinta ir giedrėja. Gyvas žmogus prabyla į gyvą žmogų ir į gyvą gamtą. Atsiranda intymumas: nuoširdus, be pozos,

---

[26] *Bernardo Brazdžionio « Svetimi kalnai »*, žr. *Aidai*, 1946 m. 8 nr., 129 psl.

[27] Ten pat.

[28] J. Grinius, *Svetimuos kalnuos paklydus*, žr. *Žiburiai*, 1946 m. 13 nr.

[29] *Brazdžionis s'impose*, žr. *Aidai*, 1957 m. 3 nr., 110 psl.; « *Poezijos pilnatis* ». *B. Brazdžionio rinktinės sulaukus*, žr. *Draugas*, 1970.V.23 d.

[30] *G. Tulauskaitės « Rugsėjo žvaigždės »*, žr. *Aidai*, 1958 m. 2 nr., 87 psl.

[31] *Henrikas Nagys, « Saulės laikrodžiai »*, žr. *Aidai*, 1952 m. 9 nr., 416-417 psl.

be pakelto tono. O tai reiškia, kad poetas pradeda matyti pasaulį čia pat po savo kojų, o ne kažkur regėjimų miglose paskendusias šalis. Ir jo pasaulin išeina jau ne literatūrinių štampų figūros, o gyvi žmonės su savo polėkiais ir troškimais. Ir kaip tik dėl to net ir jo pasakų pasaulis daros tikresnis »[32]. Nuslopintas jausmingumas veržiasi poetui iš širdies. Sunkiai rašydamas išgauna nuostabaus tikrumo. Nagys išradingas, gerai perduoda nostalgiją. Didelė poezija, mano Aistis, yra paprasta ir nesudėtinga, kaip muzika. Ir Nagys turėtų paprastai, be tarpininkų, prieiti prie sau artimo dalyko — meilės lyrikos.

Poetai turi skubėti rašyti, kol jauni: « Kiekvienas poetas, kol suranda save, nustoja labai daug negrįžtančio laiko. Poezija be jaunystės, be išvidinės galios gali mus stebinti, bet ji niekad mūsų nežavės ir nesvaigins. Mintis yra daugiau per pusamžį persiritusių žmonių sritis. Dėl to kiekvienas poetas-lyrikas turėtų skubėti kurti, turėtų laiku sukrauti žiedą ir praskleisti, o paskui laiku pakeisti žanrą. Poezija labai glaudžiai siejasi su pačiu žmogum: ji stačiai neatskiriama, nes gi tas žmogus kalba savo liūdesį ar džiaugsmą »[33].

Todėl jauniems poetams pataria ilgai nelaukti su pirmuoju rinkiniu. Atskiri veikalai tai poeto gyvenimo kryžiaus kelio stotys, skiriamos laiko tarpais su savitu paveikslu ir prasme. Su tokia pastaba jis sutinka L. Andriekaus *Atviras marias*[34] ir kelia jį pranciškoniškuoju poetu.

Panašiai pataria ir kitiems jauniesiems: V. Kazokui, B. Auginui, P. Kozuliui. Džiaugiasi retu A. Gustaičio humoristo talentu[35]. Kai *Mintyje* puolė Kanados Lietuvių Rašytojų Draugiją ir ypač jos pirmininkę M. Aukštaitę[36], J. Aistis, kaip J.A.V. Lietuvių Rašytojų Draugijos pirmininkas, užsistojo ankstesniosios išeivijos poetus. Girdi, kad čionykštė literatūra nėra aukšto lygio, kalti ir mes, savo laiku nepalaikę nuoširdesnių ryšių su išeiviais poetais. Jie negali šokti aukščiau skaitytojo, nes vieni antrų nesupras. Vietiniams rašytojams mes turime būti dėkingi už nutautimo prilaikymą[37].

Pasitaiko J. Aisčiui ir « persūdyti », pavyzdžiui, kai kalba apie Maironį ir Audronę[38].

---

[32] Ten pat, 416 psl.
[33] Ten pat, 417 psl.
[34] *Pranciškoniškasis balsas*, žr. *Draugas*, 1955.IV.23 d.
[35] *Anapus teisybės*, žr. *Draugas*, 1956.XI.10 d.
[36] G. A., *Prašome tyliau*, žr. *Mintis*, 1948, m. 11 nr.
[38] *Trijų moterų lyrika*, žr. *Aidai*, 1952 m. 7 nr., 328-329 psl.

J. Aisčio santykiai su vyresniaisiais, savo kartos ir nuolankiais jaunesniaisiais — šilti, jaukūs. Kitaip su jaunais naujovininkais, pavyzdžiui, su *Žemės* ir *Literatūros Lankų* rašytojais. Pirmiausia, kaip kritikams poetams atsitinka, ne visada įvertinami skirtingos prigimties poetai — grynojo jausmo ir fantazijos lyrikui lieka svetimas minties, filosofinis poetas ar vertinimas poezijos filosofiniu aspektu. Išėjo *Žemė* ir filosofas J. Girnius parašė jai įvadą. Aistis aplamai taikliai aptarė jos poetus, bet prikišo Girniui, kad jis išgalvojęs tariamus vyresniųjų poetų reikalavimus jaunesniesiems, kam jis džiaugiasi šiuos poetus einant giliu idėjiniu keliu. Idėjinės pusės kėlimas, filosofijos pabrėžimas — jam kaip pieno ir žibalo maišymas. Poezijai reikia kritiko literatūros specialisto, o filosofai visada čia tik mėgėjai; bet čia pat pažymi, kad jaunosios kartos poeziją veda savi ir svetimi filosofai bei filosofinė poezija, Vakarų žmogaus nuotaikos ir Vilniaus dvasia — gal tebegyva A. Mickevičiaus dvasia ir Konrado improvizacija. Neranda kritikas ir jokios Bradūno giminystės su Nyka-Niliūnu[39].

Su ironija ir gaižiai sutiko *Literatūros Lankus*. Esą, J. Girnius ilgai aiškinęs kartos esmę ir vis dar neišaiškinęs. Verčiau tesusirūpina lankininkų kūrybos verte, ne vieta ant poezijos laktų: « Pačiai kartai būtų daug naudingiau, jei kartos ir sąjūdžio vadas pasistengtų, kad jo vedama ir globojama karta plačiau aptūptų literatūros istorijos laktas, nes į tai laiku neatkreipus dėmesio, gali atsitikti taip, kad bus iškovota lakta kalakutams, o reikės tupdyti žvirblius »[40]. Nesutinka ir su Girniaus kartų suskirstymu. Kartos buvo mūsuose ir pirmiau. Poezija ir proza lankininkų nekokia. Recenzijos esančios stipriausios ir jų net per daug; reikalavimai kitiems labai aukšti, o saviškiams ne. Kritikas pasišaipo iš A. Škėmos ir ypač Girniaus: « Dr. J. Girnius lankams labai palankus, bet jis vieno negali, tai pratęsti kartos amžiaus ir pakelti kūrybos »[41].

A. Škėma jam atsakė gerbiąs Aistį poetą, bet protestuojąs prieš Aistį recenzentą, nes netiksliai formuluojąs kitų mintis, o jį patį (Škėmą) įtariąs palankumu *Literatūros Lankams* už pirmojo to žurnalo numerio pradėjimą jo giesme[42].

Partizanai ir jų dainos. Aistis, parengęs spaudai *Lietuvių partizanų dainas*, liūdnai sako: « Jos visos yra nusiminimo ir nusivylimo

---

[39] *Naujosios poezijos antologija « Žemė »*, žr. *Aidai*, 1952 m. 2 nr., 89-90 psl.
[40] *Lankininkai*, žr. *Draugas*, 1953.VII.18 d.
[41] Ten pat.
[42] A. Škėma, žr. *Naujienos*, 1953.VIII.8 d.

dainos, skaudžios ir liūdnos. Iš jų aiškiai matyti, kad partizanai jaučia savo kovą pralaimėtą. Jie to visai neslepia, bet drauge parodo, kad patriotui kito kelio nėra, dėl to drąsina save, kad jų žygių ir aukų neužmirš mylimoji, sesuo, motina ir pati Tėvynė, kad Lietuva vėl bus laisva, o dėl to jų auka esanti didelė, neužmirštama, prasminga »[43]. Tauta atliko savo tikėjimo išpažinimą. Šios dainos įvairių sluoksnių žmonių kurtos, įrodymas, jog visa tauta dalyvavo tose laisvės kovose ir poezija.

Žvilgsnis į prozą. Apie prozos veikalus Aistis kalba mažiau. Iš vyresniųjų užėjau tik entuziastišką pasisakymą apie J. Savickio *Žemė dega*[44] ir V. Krėvę jubiliejaus proga[45]. Krėvė su *Gilše* atnešęs meninės kalbos apvaldymą ir mažosios tėvynės-tėviškės meilę (Dainava !).

Iš savo kartos rašytojų už puikų stilių ir vaizdavimo dovaną ypač vertina Vaičiulaitį[46]. Tik kažin, ar Vaičiulaitis sąmojaus mokėsi iš Valančiaus, kaip tikina Aistis ? Vaičiulaičio kampo žmonės jo turi per pilnai ! Nepasakytume taip pat, kad *Prelato vyno* vagys išeitų nerimti. Tokie Vaičiulaičio pasakojimai pamušti liaudies motyvais, o liaudies pasakų vagims žaismingumo pirkti nereikia.

Simpatišku gestu sutinka A. Barono *Debesys plaukia pažemiu*, rasdamas nauja, kad Baronas išėjo iš sodžiaus idilijų, yra žodingas, modernus, drąsių minčių, lyriško patoso ir vaizduoja vidurinio amžiaus žmogų (mes įsikirtę į vaikus ir karšinčius); jo fabula įdomi, bet akcijos trūksta[47].

Fabulos ir charakterių trūksta P. Andriušio *Tipeliui*[48].

Aistis užmeta akį ir ant mūsų vertimų į anglų kalbą: St. Zobarsko *Selected Lithuanian Stories*, 1959[49]; *The Green Oak* antologijos[50].

A. Mickevičių pasiryžęs visai perkelti lenkams[51]. J. Baltrušaitis nuėjęs į rusų literatūrą, nes visai nebuvo mūsuose jam dirvos. Kai

---

[43] J. Aistis, *Lietuvių partizanų dainos*, žr. *Dirva*, 1962.II.16 d.

[44] *Jurgio Savickio « Žemė dega »* žr. *Draugas*, 1956.III.3 d.

[45] *Stovite kaip Grainio liepa*, žr. *Darbininkas*, 1952.XII.23 d.

[46] *A. Vaičiulaičio « Pasakojimai »*, žr. *Draugas*, 1955.VII.2 d.; *A. Vaičiulaičio pirmasis 50-metis*, žr. *Draugas*, 1956.I.23 d.; *Auksinė kurpelė*, žr. *Draugas*, 1959. I.24 d.

[47] *Debesys plaukia pažemiu*, žr. *Draugas*, 1952.III.22 d.

[48] *« Tipelis »* žr. *Aidai*, 1955 m. 4-5 nr., 190-191 psl.

[49] *Mūsų beletristika anglų kalboj*, žr. *Aidai*, 1960 m. 2 nr., 87-88 psl.

[50] *« The Green Oak » antologija*, žr. *Draugas*, 1962.IV.28 d.

[51] *Adomo Mickevičiaus minėjimas Kolumbijos universitete*, žr. *Draugas*, 1955. XI.26 d.

grįžo, jo kalba jau buvo atsilikusi. Svetimieji, rašę apie jį, pražiūri jo gamtos ir visatos mistiką, pilną begalinio gailesčio. Jis pirmiausia mintytojas, atnašautojas. Dažna pasaulio Visaton įsiliejimo mintis gal kylanti iš mūsų protėvių teogonijos, kad visa yra gyva. Rezignavęs, bet nepesimistas, jungęs psalmes su elegijomis, o gale — poeziją su muzika [52].

J. Aistis — impresionistas, į savo recenzijas pripinąs atsiminimų, aliuzijų, anekdotų. Šiltas tiesioginio pasisakymo, klasikinio aiškumo, jausmo ir patriotikos lyrikams, apsčiai duodąs draugiškų pamokymų jauniesiems. Nemėgsta filosofinės lyrikos nei kritikos. Kitur jis aštrus. Pavyzdžiui, įsižeidęs, kad A. Greimas paminėjęs, jog Kossu (Aistis) kitados Alpėse jam deklamavęs Bloko *Dvylikos* Kristų, vedantį revoliucininkus, ir kad Greimui, be A. Mackaus ir gal dar H. Radausko, visi kiti rašytojai « nusidainavo, nusvyravo, išsipasakojo », aštriai žeria : « Dažnas diletantiško pobūdžio recenzentas yra įsikalęs prietarą, kad jis tik tada svarus, kai yra dangų parėmęs chamas ir eina *ouvreuse* (teatro vietų nurodinėtojos — V. K.) pareigą » [53]. Esą, Greimo manymu, « atrodo, kad rašytojai nieko kito neveikia, kaip tiktai atkakliai grumiasi dėl pirmųjų vietų, kaip tie gėdos ir taisyklių nepaisą ristikai televizijoje » [54].

Gauna ir J. Kaupas už straipsnį *Our literature in exile* [55]. « Bet, paskaičius straipsnį —, sužinai, kad tasai kritikas lietuvių literatūros ne tik nestudijavo, bet jos ir nesekė ir užmiršo net ir tai, ką buvo skaitęs, bezulindamas mokyklos suolą. Viską sumaišo, jaukia, operuoja ne žiniomis, bet gandais ir girdomis » [56]. Įsiskaičius Kaupo straipsnį, pasirodo, kad tos klaidos daugiausia, kada koks dalykėlis buvo parašytas. Labai Aistis pasipiktino, kad T. Guopis (T. Antanaitis) teisinąs, jog Okupuotosios Lietuvos leidinyje *Graži tu, mano brangi Tėvyne* Aisčio eilėraščiai išspausdinti be autoriaus sutikimo [57]. Aštriausiai atsiskaito su A. Venclova : « Venclova ėjo per gyvenimą garbe ir didybe pastiręs. Kruopščiai ir rūpestingai rinko nereikšmingiausius apie jo raštą atsiliepimus. Kiekvieną komplimentą priėmė kaip amžiną ir nesugriaunamą tiesą, o kas jam ne pagal šerį per nugarą braukė, tuoj ir po trisdešimt keturiasdešimt metų su kaupu atsiskaitė » [58]. Už A. Venclovą ir K. Korsaką net

---

[52] J. Aistis, *Jurgis Baltrušaitis*, žr. J. Baltrušaitis, *Poezija*, Bastonas 1948, 229-231 ir 256 psl.

[53] *Recenzijos recenzija*, žr. *Draugas*, 1964.V.9 d.

[54] Ten pat.

[55] Žr. *Lituanus*, 1958 m. 3 nr., 87-92 psl.

[56] *Atsargiai su autoritetais*, žr. *Draugas*, 1959.I.17 d.

[57] *Iš didelio rašto išėjo iš krašto*, žr. *Draugas*, 1969.VII.19 d.

[58] *Priedėlis prie atradimo*, žr. *Draugas*, 1967.I.14 d.

rusas B. Larinas buvęs pakantesnis tremtiniams rašytojams: «Prieš keliolika metų Antanas Venclova su Kostu Korsaku, rusui B. Larinui priešinantis, visus, svetur esančius, į istorijos sąšlavyną išmetė» [59].

Aistis vienų priimamas, kitų, kad ir per konservatyvus ar «braukiąs prieš plauką» — bet dėl estetinės kultūros ir rūpesčio kultūros gyvenimu, mielai skaitomas.

---

[59] *Dramblio ir nepastebėjo*, žr. *Draugas*, 1967.XII.9 d.

Vytautas Alantas (g. 1902)

Švelnios kritikos šalininkas, dalyvavęs literatūriniuose ginčuose, pats recenzijų mažai terašęs. Davė nemaža straispnių kultūriniais klausimais apie tautinę kultūrą, jos šaltinių ieškodamas senojoje lietuvių religijoje. Jo manymu, atstatant Lietuvos valstybę reikės rimtai susirūpinti tautinės kultūros politika, kultūrininkų atranka. Dabar mūsų tautos genijus stipriausiai gali pasireikšti tik dvasinėje kultūroje. O tai įprasmina ir pateisina ir tautos buvimą tarp kitų tautų.

V. Alantas pajudino rašytojo vaidmens klausimą tremtyje. « Rašytojas yra ne tik kūrėjas, bet ir visuomenės smegenų judintojas, visuomenės pagalbininkas, o kai kada ir vadovas, (...) ne tik kūrėjas, bet ir platesnio akiračio mąstytojas, intelektualas, plačiau ir giliau apžvelgiąs tikrovę »[1]. Kai sunku veikalus leisti atskiromis knygomis, rašytojas juos turėtų leisti per laikraščius, — redaktoriams labai trūksta geresnės originalios medžiagos. Kaip atgimimo meto rašytojas, taip ir dabar jis turi didelį atsakingumą, — tokio didelio pavojaus tautai valandą žodžio ginklas gal net veiksmingesnis už fizinį.

Jau žymiai vėliau, Amerikoje, kilus ginčui dėl jo *Pragaro pošvaisčių* tendencingumo, aiškinosi, kad rašytojas turi teisę į lietuviškus reikalus žvilgterėti lietuvišku požiūriu, laisvas dėtis ar nesidėti prie ideologinių sąjūdžių, turi laisvę temų ir formos pasirinkimo atžvilgiu. Rašytojas yra tautos balsas. Išėjimas iš savo tautos — didžiausias nusikaltimas. Ir priešingai, « ... neatrodo, kad rašytojo veiklus įsijungimas į lietuvybės fronto vadovybės eiles apribotų jo kūrybinę laisvę »[2].

Alantas pasisako už literatūros suaktualinimą: Jei jis (rašytojas) nusileistų iš savo kūrybinių aukštybių ir truputį pasikapstytų po kasdienines aktualijas, nušviesdamas jas platesnio ir gilesnio

---

[1] *Apie rašytojo vaidmenį tremtyje*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.I.15 d.

[2] V. Alantas, *Baimė senųjų dievų*, žr. B. Jacikevičius, « *Pragaro pošvaistės* » *atošvaistose*, 1955-1971, New York, 219 psl.

akiračio požiūriu, jis ne tik nepakenktų savo kūrybinei literatūrai apskritai, o tik glaudžiau susieitų su gyvenimu, (...) gal ištiesdamas ranką nevienam skęstančiam »[3].

Reikliosios kritikos reikalu. *Tremtinių Mokyklai* Vokietijoje ėmus statyti literatūrai normalios kritikos reikalavimus, nepaisant praeities nuopelnų ir didelių vardų, eilė rašytojų įsižeidė. Iš jų Alantas savo straipsnyje vadina tuos kritikus skryninguotojais, rodančiais didybės maniją: « Aplink *Tremtinių Mokyklą* susispietė skryninguotojų komisija, kuri nutarė išvalyti lietuvių rašytojų broliją. Ne taip seniai to žurnalo kritikai išskryningavo Santvarą. Paskutiniame numeryje (5-6) komisija, susidedanti iš Kazoko, Miškino, Kaupo ir Miliušiaus, padarė skryningą Nagiui, Kėkštui, šių eilučių autoriui ir Vykintui. Vykintas už savo žurnalą *Mintis* gavo diletanto rezoliuciją, o aš už savo novelių rinkinį *Ant siūbuojančios žemės* — paviršutiniškumo, dirbtinumo ir kitų panašių charakteristikų »[4]. Kitame straipsnyje nupasakojęs *Laivų palaužtom burėm* kritikos istoriją[5], abejoja, ar tikslu vertinti tik kūrinį neatsižvelgiant į autorių. Neklaidingų kanonų nesą. Juk net Tolstojus suniekinęs Šekspyrą[6]. Ir Alantas daro išvadą, kad kritikas — tai ne auklė, įpareigota sakyti savo auklėtiniui: « tu čia gerai pasielgei, o čia blogai »[7]. Objektyvios kritikos nėra. Tiesą galima pasakyti, tik svarbu forma. Smarki buvo kritika, ir reagavimas į ją, o nuo to niekam ne geriau. Ir juk visas mūsų tremties gyvenimas — kompromisas.

Sėkmingiausia kova su bloga knyga — gera knyga.

Švelnios kritikos reikalauja ir M. Bavarsko *Pilkųjų namų* vertinimo atveju: « Mums negali nebūti brangus, kad ir menkiausias mūsų kultūros pasireiškimas »[8]. Jis švelnutėliai buvo įvertinęs M. Simms-Čarneckytės poeziją apie tėvynę, sielvartus: « Marija Simms mus paperka savo nuoširdumu, paprastumu ir kuklumu. Jai visai nerūpi naujų formų ieškojimas, ji, atrodo, tenorinti išsi-

---

[3] *Apie rašytojo vaidmenį tremtyje*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.I.15 d.

[4] *Kultūrinėmis temomis prabėgomis*, žr. *Mūsų Kelias*, 1947.I.23 d.

[5] O ši istorija yra tokia: I. Miškinas sukritikavo St. Santvaro *Laivus palaužtom burėm* (*Palaužtų sparnų poezija*, žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 1 nr., 89-94 psl). V. Biržiška St. Santvarą užsistojo (*Laiškas redakcijai* žr. *Tremtinių Mokykla* 2 nr., 93-94 psl.). Tada *Tremtinių Mokyklos* redakcija atsakė, kad objektyvi kritika nebūtinai turi būti palanki autoriui (*Redakcijos prierašas*, žr. Ten pat, 2 nr., 94-96 psl.). Tuomet I. Miškinas sutiko savo teigimą ginti lietuvių rašytojų teisme (Ten pat, 96 psl.).

[6] *Literatūros teismas*, žr. *Mūsų Kelias*, 1946.V.17 d.

[7] *Literatūra teisme*, žr. *Mūsų Kelias*, 1946.X.17 d.

[8] *Lūžiančių žmonių istorija*, žr. *Mūsų Kelias*, 1947.V.1 d.

sakyti be jokių pretenzijų, paprastai, kaip jai diktuoja jos jautri ir, pasakyčiau, per daug sklidina išgyvenimų lietuviška širdis »[9]. 1959 m. jis suredagavo jos rinkinį *Ant kryžkelių senų*, parašydamas ir plačią biografiją. H. Nagio straipsnyje *Dvylika metų mūsų benamės prozos*[10] radęs save drauge su L. Dovydėnu, J. Gliauda ir V. Ramonu įrikiuotą į « tezinių » realistų tarpą, atkerta, kad nei *Kryžių*, nei *Pragaro pošvaisčių* triukšmas literatūros nenužudė[11]. Gina taip pat tuometinį Lietuvių Rašytojų Draugijos pirmininką nuo Nagio prikišamo dinastiškumo ir premijų skirstymo neteisėtumo[12].

Kitur ginčijasi su J. Grinium dėl to, kad šis sutapdinęs lietuvių pagonybę su naciškąja. Alantas teisina nacionalizmą, kuris nesąs toks baisus; pagaliau ir visos tautos esančios nacionalistės. Esą, jei būtume buvę geresni nacionalistai, tai istorijos eigoje būtume išgelbėję nors pusę Vytauto imperijos. Nacionalizmas — ne būtinai karas, imperializmas. Jis gali būti besąlyginis aukojimasis tautos gerovei kelti. Mažai tautai reikia ir išorinės galybės. Alantas siūlo ieškoti senosios mūsų religijos ir krikščionybės sintezės[13].

Alantas nereikalauja iš romano moralų, bet personažai turi būti subrandinti, išgyventi ir gyvenimas atkurtas: « Taip pat aš nepriklausau prie tų, kurie iš meno reikalauja moralų. Galima vaizduoti palūžusius žmones, nusidėjėlius ir žmogžudžius, bet tik su viena sąlyga, kad jie autoriaus būtų išgyventi, subrandinti ir alsuotų tikrovės iliuzija. Gyvenimo į popierių ar marmurą perkelti negalima: galima tik jį atkurti. Štai tame atkūrime ir pasireiškia visas menininko sugebėjimas »[14].

Alantas skaudų Lietuvos likimą pavaizdavo savo *Pragaro pošvaistėse* ir Alė Rūta *Žemės šauksme*. Jis kelia klausimą: už ką kenčia Lietuva ? B. Raila, kalbėdamas apie *Žemės šauksmą*, samprotauja: kadangi maskoliai fiziškai stipresni, tai jie pajėgė pavergti mūsų tautą — štai visa problema ir išspręsta, o mūsų rašytojai, anot jo, « turėtų nustoti žliumbti »[15]. Alantas betgi mano: smurtas nėra galutinis tiesos žodis. Tai yra metafizinė, moralinė ir politinė pro-

---

[9] *Lietuvių gėlė didmiesčio pavėsy, Marijos Simms « Mano dainos »*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.X.20 d.

[10] H. Nagys, *Dvylika metų mūsų benamės prozos.*

[11] V. Alantas, *Įšoko oželis į rūtų darželį*, žr. *Dirva*, 1958.VI.23 d.

[12] Ten pat.

[13] *Dr. J. Griniaus pažiūros į antikinę Lietuvą*, žr. *Aidai*, 1963 m. 5 nr., 222-224 psl.

[14] *Lūžtančių žmonių istorija*, žr. *Mūsų Kelias*, 1947.V.1 d.

[15] St. Raila, *Už ką žuvo artojai ?*, žr. *Dirva*, 1967.I.11 d.

blema: «ypač ji yra aktuali krikščioniui-katalikui rašytojui, kuris tiki Dievo visagalybę ir jo teisingumą ir kuris gyvenime mato tik smurtą, žudynes ir nuolatinę melo persvarą teisybės nenaudai»[16]. Rašytojas gali šią problemą kelti, tik svarbu, kad ją literatūriškai apdorotų. Didelį respektą krikščionybei Alantas rodo recenzuodamas dr. K. Matulaičio redaguotus *Gyvenimus šventųjų*. Lietuvių šventųjų nebuvimą jis aiškina tuo, kad ilgai Lietuvoje išliko stabmeldiškos tradicijos, kadangi krikščionybė skelbta svetima kalba ir nebuvo vadovaujamo lietuvių tautos sluoksnio, kuris tuo rūpintųsi[17].

Negausioje jo kritikoje užeiname ir aštresnių recenzijų. Sakysime, straipsnyje *Išgliaudyta Gliaudos kūryba*[18] pirmiausia nemaloniai rėžia tyčiojimasis iš autoriaus pavardės. Toliau pasisakoma apie *Gęstančią saulę* taip: «Nuobodesnės knygos savo gyvenime nesu skaitęs. Gliauda, kaip tikras literatūros išsišokėlis, be abejo, galvojo, kad ir atžagaria ranka parašyti ir neapdirbti juodraštėliai turi būti skaitytojui patiekti kaipo jo išminties perlai»[19]. (Keista, kad jautrūs savo atžvilgiu kritikai kitus čaižo kaip botagais). Pagaliau ir spėjimas, kad Gliauda mūsų nenustebins veikalu iš lietuvių gyvenimo, nepasitvirtino: Gliaudos *Šikšnosparnių sostas* yra geriausias mūsų tremtinių gyvenimą vaizduojąs veikalas. Arba kaip pasipiktinęs puola T. Antanaitį už M. Simms eilėraščių įvertinimą — kietą, bet teisingą[20]. Tegul Alanto pastangos suprasti anų laikų amerikietį lietuvį rašytoją ir pagirtinos, bet objektyvios kritikos mastas, kuriuo vertina Antanaitis, visiems privalomas.

Kitur V. Alanto reikalavimai didesni. Antai, kaip *Draugo* 1969 m. romano konkurso komisijos pirmininkas jis pasigenda, kad konkurso dalyviai niekas beveik nesusipažinę su šių dienų amerikiečių romanu: «Susipažinimas su jo technika mūsų rašytojui, sakyčiau, yra būtinas, nes ji gali duoti mums teigiamų kūrybinių impulsų bei sugestijų»[21]. Toliau pasisako, jog šiųmetinis laimėtojas *Liepsnos ir apmaudo ąsočiai*, kur platokai rašoma apie dabartinės Lietuvos rašytojus, minint tikraisiais vardais ir kritiškai vertinant jų darbus, sudaręs reportažo įspūdį. Užkliūna ir mūsuose nevartojami reti žodžiai ir noras stebinti intelektualinėmis spekuliacijomis[22]. O pats konkur-

---

[16] *Didysis klaustuko ženklas Lietuvos padangėje*, žr. *Dirva*, 1967.II.1 d.
[17] *Knyga apie šventuosius*, žr. *Draugas*, 1950.II.11 d.
[18] Žr. *Dirva*, 1956.VI.21 d.
[19] Ten pat.
[20] *Recenzento pasimagėjimas ir paleolito prisiminimas*, žr. *Draugas*, 1961.II.25 d.
[21] *Apie aštuonioliktąjį «Draugo» romano konkursą*, žr. *Draugas*, 1969.II.8 d.
[22] Ten pat.

sas, kad ir jo sprendimai neabsoliučiai tikri, jam atrodo svarbus mūsų literatūros gyvenimo judintojas.

Mūsų dvasiai praturtinti Alantas laiko būtina mums įsisavinti O. V. Milašių : « Mes turime jį sugromuluoti ir nuryti, kad milašinė mana įeitų į visą mūsų kūną. Jis turi pasidaryti mūsų ne tik iš savo romantinių ir miglotų Lietuvos prisiminimų, bet ir savo kūrybos sulčių, kurios turi įsisunkti į lietuvybės kūną »[23].

Kritika Alantui atrodo menka buvusi ir Lietuvoje ir dabar: « Tiek laisvoje Lietuvoje, tik tremtyje kritikų, kaip tokių, beveik ir nebuvo. Literatūros kritikų pareigas eidavo tie patys kolegos rašytojai. Vienas kolega parašė veikalą, kitas parašė apie jį recenziją. Jei parašysi gerai, tai bus gerai. Bet nemanyk, kad kolega recenzentas susilauks bent kokios padėkos iš kolegos autoriaus. Ne. Tatai pas mus nepriimta. Parašei ir tuo viskas baigiasi. Bet toli gražu ne viskas baigiasi, jei parašei neigiamai »[24]. Tada prasidės piktumas, šalininkų kerštas ir t. t. (Betgi turėjome E. Radzikauską, V. Krėvę, J. Vaižgantą, J. Ambrazevičių, A. Vaičiulaitį. Tiesa, jie daugiausia rašytojai patys. Bet, pavyzdžiui, prancūzų literatūroje tokių rašytojų, kaip Bodelaire, A. Gide kritikos vertinimai laikomi teisingiausi iki šiandien).

Bloga ir literatūros padėtis. O dėl to daugiausia kalti skaitytojai : « Mūsų literatūra jau yra atsidūrusi ant bedugnės krašto. Rašytojai dar žygiuoja su iškeltomis vėliavomis, bet skaitytojai, užsidarę savo prašmatniose rezidencijose, smaguriauja išsikvėpusiomis amerikoninėmis programomis spalvuotų televizijų ekranuose, girkšnoja papsą, o per pertraukėles kalbasi labai aktualiomis temomis : kur padėti savo lašinių prieauglį »[25]. Arba kitur : « Nors tai skamba paradoksiškai, bet lietuvybę ir lietuvišką knygą, (o man tai yra tas pats) žudo ir aukštas pragyvenimo standartas. Geras ir sotus pavalgymas, minkštas pamiegojimas, pasivažinėjimas patogiais limuzinais daug kam atima norą irtis prieš srovę »[26].

V. Alantas pasisako už švelnią kritiką, bet pats nevengia ir labai « smagaus » žodelio kitiems. Gyvai dalyvauja literatūriniuose ginčuose. Kai kam per atlaidus, o kitam ir per griežtas. Nuolat tautos gyvybe besirūpinąs, užuovėjos dairosi pagonybėje, bet galop linksta į krikščionybės sintezę su pagonybe.

---

[23] *Kuo Milašius lietuvis*, žr. *Dirva*, 1953.VI.11 d.

[24] *Kritikos fronte viskas ramu*, žr. *Dirva*, 1951.IX.11 d.

[25] *Vyt. Alantas kalba apie savo novelę, įkvėpimą, rašytojavimą ...*, žr. *Dirva*, 1967.X.9 d.

[26] *Knygos skaitymo variacijomis*, žr. *Santarvė*, 1954 m. 3 nr., 84 psl.

Benediktas Babrauskas (1910-1968)

B. Babrauskas buvo 1951-1958 m. Lietuvių Rašytojų Draugijos pirmininkas, dažnas įvairių literatūros konkursų komisijos narys, *Lietuvių Enciklopedijos* bendradarbis. Redagavo ar taisė per 50 knygų, pavyzdžiui, Daukanto *Žemaičių pasakas*, Vaižganto *Pragiedrulius*, J. Savickio *Žemė dega*, Maironio *Pavasario balsų* 1952 m. leidimą, kai kur grąžindamas senuosius prigijusius žodžius vieton vėlesnių Maironio pataisymų. Su B. Brazdžioniu suredagavo *Lietuvių beletristikos antologijos* II dalį, pratarmėje apžvelgdamas mūsų beletristikos raidą. Parengė literatūros chrestomatiją *Lietuvos keliu* I ir II d. (1947-1948). *Gabijoje*, *Drauge*, *Aiduose* ir kitur parašė kelis šimtus literatūros kritikų, recenzijų bei straipsnių kultūros, meno ir visuomenės reikalais. Kaip beišgalėdamas judino lietuvybės reikalus — bendruomenę, mokyklą, literatūrą. Liūdnai jis pastebi, kad dažnas mūsiškis « nusirašo » iš gyvųjų lietuvių, kad lietuviškų knygų galėtų išeiti keleriopai daugiau, o literatūrą « anapus » gožia svetimųjų vertimai [1]. Jis guviai sugėdina inteligentus tamsuolius: O čia dar vienas matematikas samprotauja, kad toks B. Brazdžionis, girdi, grįžęs iš fabriko, gali puikiausiai duoti visuomenei, kas jai iš jo priklauso ir ko ji neprašo ... O kitas žurnalistas šaukia — nereikia literatūros fondo [2]. Mums reikia jaunimo literatūros knygų leidėjo, nes be knygų neišlaikysime lietuvybės. Susirūpintina ir lietuviškais vaidinimais ir Kultūros Fondu [3]. Knygų visuomenei parūpinama, kad tik ji imtų ir skaitytų. Ne tiek pinigai rašytojams svarbu, kiek įvertinimas [4]. Rašytojų nėra per daug, o literatūrą turime remti visi. Premijų turime ne perdaug, o per maža [5]. Mūsų sąlygomis premijų komisijos negali atsinešti masto iš anksto, o turi iš atsiųstųjų romanų atrinkti geriausią [6]. Čia, deja, Babrauskas nusilenkia literatūrai kenksmingai praktikai.

Babrauskas atžymi mirusius rašytojus ar jų sukaktis : V. Krėvę,

---

[1] *Šiapus ir anapus*, žr. *Draugas*, 1959.II.3 d.
[2] *Ne komiška, bet tragiška*, žr. *Draugas*, 1950.XII.9 d.
[3] *Ar reikalinga mums kultūra*, žr. *Draugas*, 1955.VII.2 d.
[4] *Ir taip ir ne*, žr. *Draugas*, 1951.XII.15 d.
[5] *Lietuvis rašytojas Amerikoje ir jo knyga*, žr. *Aidai*, 1963 m. 2 nr., 106-107 psl.
[6] *Premijuotieji ir nepremijuotieji*, žr. *Draugas*, 1958.II.8 d.

P. Vaičiūną, M. Lastauskienę, J. Kruminą. Gausiose recenzijose taikliai apibūdina J. Savickį — lietuvišką Chateaubriand'ą, per diplomato profesiją maža savąjį kraštą temačiusį ir einantį per jį su cilinderiu, režisuojantį savo veikėjus ir palydintį nuolatine ironija[7]. Taikliai kalba apie K. Borutos *Baltaragio malūną*, I. Šeiniaus *Vyskupą ir velnią*, N. Mazalaitės *Negestį*, problemingąjį J. Gliaudos *Šikšnosparnių sostą*. Mažiau pavyko įvertinti A. Barono knygą *Debesys plaukia pažemiu*, J. Kralikausko *Titnago ugnį*, V. Alanto romaną *Tarp dviejų gyvenimų*[8]. Nederėtų ir J. Šeiniaus *Ašakaitę ir nelaimę* lyginti su Vienuolio *Paskenduole*. Iš lyrikų simpatingai aptaria švelnųjį M. Vaitkų, tą mūsų Asyžietį, ne revoliucininką, bet pastovų žiburį. Tik atmeta jo naujovę — rimuoti eilutės pradžioje, viduryje ir t. t.[9]. Jautriai vertina B. Rutkūną[10]. Randa taiklų žodį A. Gustaičiui[11], ir S. Santvarui[12]. Prikelia «nepažintą poetą, nesuprastą žmogų» — Kleofą Jurgelionį, duoda plačią jo biografiją, kelia jo pranašumą tarp savo laiko poetų apie 1908-1912 metus, jo gilią savikritiką[13]. Ypač jis aukština B. Brazdžionio *Didžiąją kryžkelę* už kalbėjimą ne tik lietuvių, bet visų parduotųjų vardu: «Jeigu visi mūsų poetai būtų atsigręžę nuo didžiojo tautos rūpesčio, tai vien jau šis Laisvės ir Teisybės šauksmas, vien jau tas Bernardo Brazdžionio balsas, einąs ne tik lietuvio poeto, ne tik lietuvių tautos, bet viso pasaulio išduotųjų ir nubrauktųjų vardu, atremtų visuomenės priekaištą mūsų rašytojams»[14].

Sutinkant, kad B. Brazdžionis savo vietoje, nenuneigtinas ir kitų poetų gilesnis tautos skausmo išgyvenimas, kaip Niliūno, Nagio, kad nepasimestų lietuvis svetimoje kultūroje, kad priauganti karta, kiek ji dar skaitys mūsų literatūrą, rastų savo klausimų atsaką.

B. Babrauskas gero skonio, išlavintas, gyvo stiliaus recenzentas bėgamajai literatūrai vertinti. Jautrus, gyvai dalydavosi įspūdžiais ir dažnu atveju informavimo uždavinį atlikdavo. Patriotiniai ar visuomeniniai sumetimai kartais jį «nešdavo», ir idėjos dėlei pervertindavo silpnesnius dalykus, o pavyzdžiui, nuneigė A. Škėmos *Živilę*, kam nuidealizuota legendinė mūsų herojė[15].

---

[7] *Mūsų prozos pažiba*, žr. *Draugas*, 1950.VIII.26 d.

[8] *Herojinio meto romanas*, žr. *Draugas*, 1960.VI.4 d.

[9] *Negriovei tu kalnų*, žr. *Draugas*, 1952.IX.6 d.

[10] *Dvigubas atsiskyrėlis*, žr. *Draugas*, 1967.X.21 d.

[11] *Anapus teisybės*, žr. *Aidai*, 1957 m. 1 nr., 37-38 psl.

[12] *Rinktinė S. Santvaro poezija*, žr. *Draugas*, 1959.II.28 d.

[13] *Kleofas Jurgelionis — Nepažintas poetas, nesuprastas žmogus*, žr. *Aidai*, 1956 m. 2 nr., 53-61 psl.

[14] *Visų vardu*, žr. *Draugas*, 1954.I.23 d.

[15] *Recenzijos vietoje*, žr. *Draugas*, 1950.XII.15 d. (290 nr.).

Kun. dr. Andrius Baltinis (1909-1975)

A. Baltinis parašė eilę straipsnių meno bei literatūros klausimais, diskutavo su A. Maceina ir kitais. Estetizmą jis laiko tautai žalingu, kultūriniu nuosmūkiu. Tauta — vienintelė kultūros vertybių išlaikytoja ir įkvėpėja. Tad pirmon vieton reikia statyti vertybes, kurios stiprina ir išlaiko tautos gyvybę, vienybę ir sąmonę. Bendruomenę neigiąs individualizmas yra nekūrybingas. Susiklausymas, vienybė, pozityvios pažiūros išlaiko tautą.

Mūsų inteligentų dalis tapatina estetinę kultūrą su kultūra apskritai, pamiršdama religiją, dorovę ir kitas tautines vertybes. Tai žalingas estetizmas, grynojo meno suabsoliutinimas, nuo gyvenimo atitraukimas, darąs žmones neimlius kitoms vertybėms, veikiąs jausmus ir valią, iškreipiąs tikrąją gyvenimo sampratą. Tai ypač daro menka literatūra. Estetizmo sužalotas žmogus pasineria į epikurinį gyvenimą: « Jame dvasia užsiskleidžia nuo didžiojo Dievo pasaulio, užsiskleidžia nuo plataus tautos gyvenimo, padeda save ir savo estetinį išgyvenimą visa ko centre ir vertina visa tik pagal šį siaurąjį specialinį žvilgį »[1]. Kritika yra būtina, tik turi remtis vertybių hierarchija. Plačiau šios mintys dėstomos straipsnyje *Literatūros nusikalstamumas*[2], kur pasisakoma dėl A. Maceinos *Laiškų rašytojams* apie poeto būtį ir kūrybą[3]. Maceina užmirštąs, kad literatūra nėra vien estetinė vertybė, bet atskleidžia ir kitas vertybes (čia svarbiausios — estetinės ir religinės). Rašytojai duoda daugiau negu žaislą ir yra atsakingi, nes mintys ir vaizdai pereiną į veiksmus. Poetinės priemonės taip pat migdo protą. Literatūros gausumas sudaro gyvenime žaidimo atmosferą. Literatūra kartais griauna žmonijos egzistencijos pamatus — etiką, paremtą religija. Rašytojas yra suverenus tik savo vertybių srityje. Jis veikia visuomenę gerai ar blogai ir yra atsakingas prieš savo tautą, sąžinę. Atsakingumas

---

[1] *Lietuviškos kultūros kilimas ir smukimas išeivijos gyvenimo sąlygose*, žr. *Aidai*, 1960 m. 3 nr., 147-151, ypač 153 psl.

[2] Žr. Aidai, 1951 m. 9 nr., 389-396 psl.

[3] A. Maceina, *Laiškų rašytojams*, žr. *Aidai*, 1950 m. 19 nr., 444-445 psl.; 1952 m. 10 nr., 455-465 psl.

ypač didesnis tautos pavojaus metu. « Geriau yra, jeigu kokioje tautoje yra tik vidutiniai, bet etiškai vertingi rašytojai, negu dideli menininkai, bet nemoralūs »[4]. Etinės ir religinės vertybės stovi aukščiau.

Šita su meno esme ir paskirtimi nesutinkanti nuomonė sukėlė kritikų pasipiktinimą. Maceina neleistinai teigiąs, kad poezija perkeičia pasaulį. Bet taip yra tik tuomet, kai religinė sritis neskiriama nuo estetinės arba kai poetas savo kūrinyje realizuoja religines vertybes. Dievo pėdsakų saugotojas, atstatytosios būties šauklys yra šventasis, ne poetas. Ir gretinimas poetinės kūrybos su žaismu yra dirbtinis. Gamtos grožis aukštesnis esąs už žmogaus sukurtąjį. Tačiau, meno grožis duoda žmogui kur kas daugiau, pavyzdžiui, muzika. Menas, susisiekdamas su kitomis vertybėmis, turi joms neprieštarauti.

Panašiai A. Baltinis ginčijasi su dr. A. Lingaila (A. Musteikiu), teigdamas, kad kenksminga yra literatūra griaujanti žmonijos egzistencijos pagrindus. Tokie esą « tie rašytojai, kurie pataikauja miniai, erzindami žemuosius jos instinktus, nuotykių, karo baisumų, kriminalinių nusikaltimų ir ypač seksualinių išgyvenimų vaizdavimu, neigiamų tipų idealizavimu ir teigiamų tipų išjuokimu »[5]. *Literatūros Lankų* Andriui Sietynui (Niliūnui), ginančiam literatūrą nuo moralistų įsiveržimo, atsako, kad moralistai ginasi nuo menininkų įsiveržimo į moralinę, religinę ir kitokią teritoriją[6].

A. Baltinis P. Kesiūno *Tarp žalių palapinių* recenzijoje skundžiasi, kad dalis rašytojų — nemoralūs (J. Jankus, J. Savickis, L. Dovydėnas). Tik antraeilių rašytojų dėka laikos tautos dorovė ir religija. Dorovininkai, teologai gali vertinti savo požiūriu literatūrą. Kritikas, be išsimokslinimo, reikalingas dar intuityvinio meninės tikrovės pergyvenimo[7]. Kritika turinti nustatyti: veikėjų filosofiją, veikalo ontologiją ir ar forma sutinka su kūrybiniu tikrovės pergyvenimu. Esąs kenksmingas literatūrinės kritikos suvedimas iki formos analizės. (Tačiau netikslu griežtai skirti formą ir turinį; be to, kilniausių idėjų mitrus išgvaldymas dar neiškelia meninės veikalo vertės. V. K.) Laikydamas romantizmą idealizmo išraiška *par excellence*, jo ypač ir pasigenda[8].

---

[4] *Literatūros nusikalstamumas*, žr. *Aidai*, 1951 m. 9 nr., 394 psl.

[5] *Ar iš tikro kritikos nusikalstamumas?*, žr. *Aidai*, 1954 m. 10 nr., 466-468 psl.

[7] *Lietuviškosios būties tragika*, žr. *Draugas*, 1953 III.28 d.

Romantiškoji kryptis gyvenime ir meno kūryboje, žr. *Aidai*, 1962 m. 4 nr., 138-143 psl.

A. Baltinis palankiai vertino J. Griniaus *Žiurkių kamerą* kaip krikščioniškai lietuvišką išganymo dramą [9]; panašiai nagrinėjo A. Barono kūrybą, pabrėždamas idėjinę pusę: « Visa jo kūryba yra ne kas kita, kaip mąstymai apie pasaulio ir gyvenimo gilesnes problemas ir apie priešingumus ir prieštaravimas, prie kurių veda šių problemų sprendimų mėginimai praktiškame gyvenime » [10]. *Užgesusį sniegą* aptaria straipsnyje *Didžiųjų prieštaravimų rašytojas* [11]. Kalbėdamas apie A. Jasmanto *Gruodą*, duoda gerą religinės poezijos apibrėžimą: « Religinė poezija savo esme yra Dievo pergyvenimas, artinąs žmogų ir kosmą į perkeitimą. Religinis poetas atsiduria visai kitoje plotmėje ir visai kitoks jo pasaulio suvokimas. Transcendencijos tikrovės — Dievo pergyvenimas išreiškiamas vaizdais, kuriems žemėje nėra atitikmens. Religinė poezija jau panašėja, artėja į Apreiškimą ir ji jau yra pranašiško pobūdžio » [12].

Taikliai apibūdino ir L. Andriekaus sąlytį su antlaikiniu pasauliu. Jis saikingas gėrio ieškotojas. Jo asmeninis balsas susijungia su visos tautos likimo balsu ir su Dievo ilgesiu [13].

A. Baltinis būdingas moralistas kritikas, pirmon galvon tesirūpinąs idėjine puse ir idėjiniu pagrindu vertinąs rašytojus. Pastebėtina, jog davė vertingą straipsnį apie estų literatūrą [14].

Čia paminėtini ir kiti smulkesni kritikai. Kun. J. Vaišnora J. Savojo slapyvardžiu išdėsto Pijaus XII mintis apie kritiką. Kataliko kritiko uždavinys — patarnauti tiesai, užkirsti kelią blogiui, nurodyti, kur pavojus. Kritikas turi būti objektyvus, nagrinėti ir formą ir turinį. Autoriai pasislepia už personažų ir nori likti necenzūruojami. Literatūros veikalas išreiškia autoriaus norimą tiesą. Kritikuoti reikia tik patį veikalą, ne autorių. Prieš pornografinę literatūrą leistina ir pasipiktinimą pareikšti. Kritikui negalima primesti šališkumo, kai jis, kaip ir kiekvienas paprastas krikščionis, ima ginti tiesas, jų pilnumą ir grynumą [15].

Kun. V. Bagdanavičius aiškino poezijos krizės klausimą [16]. Kun. dr. P. Celiešius kėlė meno kūrinio esmės reikalą, meno, religijos ir

---

[9] Žr. *Draugas*, 1954.I.8 d.
[10] *Filosofiškoji mintis A. Barono kūryboje*, žr. *Draugas*, 1952.II.2 d.
[11] Žr. *Draugas*, 1954.VI.19 d.
[12] *Nerimstantis ieškojimas*, žr. *Draugas*, 1965.VI.5 d.
[13] *L. Andriekaus dvasinis pasaulis*, žr. *Draugas*, 1963.XI.16 d.
[14] *Nepalaužtoji estų literatūra*, žr. *Draugas*, 1969.II.21 d.
[15] J. Savasis, *Kataliko kritiko uždaviniai*, žr. *Aidai*, 1956 m. 5 nr., 233-235 psl.
[16] Kun. V. Bagdanavičius, *Poezijos krizė*, žr. *Draugas*, 1957.IV.1 d.

moralės santykių, pavyzdžiui moralisto žvilgsniu apžvelgia 1954-1955 m. literatūrą[17].

O J. Gobis eina iki grubiausio utilitaristinio vertinimo, trūkdamas skonio ir pasirengimo[18].

---

[17] Kun. dr. P. Celiešius, *Žvilgsnis į šių metų kūrybą*, žr. *Draugas*, 1954.XI.13 d.
[18] Jis rašė *Drauge*, *Tėviškės Žiburiuose* ir *Vienybėje*.

Kazimieras Barėnas-Barauskas (g. 1907)

Dažnai B. Kazimieraičio (kartais — K. Abr.) slapyvardžiu rašė *Santarvėje*, *Tėviškės Žiburiuose*, *Darbe*, *Britanijos Lietuvyje* ir *Dirvoje*, redagavo *Europos Lietuvį* ir *Pradalges*. Redagavo 1958-63 leistąsias *Rinktines*, sudarė literatūros skaitymų knygą *Sauja derliaus*.

Pasirodžius spaudoje balsams prieš atvirą gyvenimo vaizdavimą [1], K. Barėnas griežtai pasisakė prieš: « Ar šitoks reikalavimas nėra kartais tik noras išprievartauti mūsų literatūrą ? Dar ir prievartaudamas ją juk neįtiksi visiems, nes čia, kas novelė, tai vis kitokie skiriami uždaviniai (atminkime tik Ramono *Kryžius*, Alanto *Pragaro Pošvaistes*, Jankaus paskutiniąsias knygas, ir jau bus gana) » [2]. Mes, girdi, drabstomės purvais, o iš literatūros reikalaujame šviesių vaizdų ir pedagogikos. Juk ir amerikiečiai neišmeta lauk tokių *Dos Passos*, Faulknerio ar Caldvelio. Tai būtų literatūrinė mažakraujystė. Dėl to Barėnas atkerta ir dr. L. Stelmokui dėl siūlymo deginti A. Barono ir A. Rūtos paskutines knygas. Kodėl, girdi, ne Donelaitį ? Ir vietoje to — kurti sacharinines rėksmingas patriotines saldybes. Jis, Barėnas, nepavydįs tokiems apsileidėliams « patriotams », kur ramiai krauja dolerius, kuriems beliko tik šioks toks lietuviškas sentimentas, gal sudrumsčiamas minties: neduok, Dieve, grįžčiau, ten žmonės bus nuskurdę, nebus nė kuklių algelių ... Rašytojas vis dėlto daugiau pašvenčia laiko savo knygoms parašyti, negu skaitytojas joms skaityti ; be to, rašytojai paskaito ir kitų knygas ir kitų tautų geriausius rašytojus [3].

K. Barėnas akcentuoja literatūros idėjingumą. Kalbėdamas apie V. Alantą, nurodo, kad jo, žurnalisto, rašytojo, ypatybė — ryškus dienos problemų gvildenimas. Esą čia jis tęsiąs mūsų klasikų tradiciją : « Alantui, kaip idėjiniam žmogui, svetimas dėsnis menas menui. Jis laikosi tos senos lietuvių literatūrinės tradicijos, kad menas reikalingas gyvenimui formuoti. Pietaris, Maironis, Vaižgantas, Krėvė,

---

[1] P. Celiešiaus, straipsnis.

[2] K. Barėnas, *Prabėgom dėl kultūros*, žr. *Santarvė*, 1955 m., 6 nr., 256 psl.

[3] *Dar dėl rašytojo ir skaitytojo švelnybių*, žr. *Santarvė*, 1956 m. 1 nr., 58-59 psl.

Žemaitė ir kiti mokė ir moralizavo »[4]. Jo veikėjai — herojai ar niekšai; ir gyvenimo neigiamybėje jis ieško šviesos. Žemaitė vaizdavusi blogus tamsuolius, o Alantas — blogus šviesuolius. Jis stiliumi nesirūpinąs ir rašąs pusiau publicistiškai. Prisiminęs Rannito išaukštintą A. Škėmos *Giesmę*, jis reikalauja: menas turi būti kuriamas žmonėms reikalingas ir suprantamas, o ne šizofrenikų painiavos: « Bet aš esu normalus žmogus ir myliu tik normalų (ar apynormalį) meną, o visiška meno šizofrenika kelia man nusivylimą, kad aš stengdamasis suprasti supermoderniškąjį meną, turiu griebtis nebe estetikos, bet moderniosios psichiatrijos vadovėlių ir ten ieškoti atsakymų »[5].

Apie kritiką Barėnas labai jau skeptiškos nuomonės. Jonui Kuzmickiui, *Draugo* atstovui, kaip *Pradalgių* redaktorius, pareiškė: « Kritika ? Prašau leisti man suabejoti, ar iš viso mes čia turime literatūrinę kritiką »[6]. Per 4 metus, be kelių geresnių recenzijų, nematęs nė vieno pradžiuginančio straipsnio: « Per tą laiką į literatūrą atėjo nebe vienas talentas ir šalia jų vienas kitas makulatūros gamintojas. Kas juos pagrindiniau įvertino ? Juk ne vienas tų fabrikuose smilkstančių talentų vertas didesnio dėmesio, ne vien tik visuotinės tylos: jei ne jie, — mes ilgainiui nebeturėsime savos literatūros, o jei kritika nepadės jiems — žinote, kaip net tyla sunkiai veikia žmogų, kuris kupinas gražiausių norų kuria, aukodamas ir laiką ir sveikatą »[7].

Išėjo *Literatūros Lankai*, kur kritika kokybe ir kiekybe tikrai pasižymėjo. K. Barėnas, pagyręs 1-jo nr. 1-ją dalį, suabejoja dėl kritikos straipsnių. Mat, V. Statkus verčiąs nuo sosto F. Kiršą, A. Sietynas, esą, nenuoširdžiai vertindamas V. Alanto *Pragaro prošvaistes*, « paskutiniaisiais savo straipsnio sakiniais nedviprasmiškai mėgina suniekinti V. Alantą, greičiausiai — savo politinio priešo asmenį. Štai tau ir kova prieš infliacinę kritiką, nes už A. Sietyno kritiką infliaciškesnės, rodos, nebereikia. Šitokia kritika literatūros tikrai nepakelsi»[8]. K. Barėnas, priminęs, kad Coppelius (J. Kaupas) N. Mazalaitės *Mėnesį, vadinamą medaus* išvadinęs bulvarine literatūra, daro išvadą, kad *Literatūros Lankai* pasirodė daugiau « dėl tų pastangų atstatyti vertybių gradaciją, taigi tų kritikų straipsnių,

---

[4] *Alanto namai ir tremtis*, žr. *Santarvė*, 1955 m. 1 nr., 50 psl.
[5] *Mažas trigrašis dėl supermodernizmo*, žr. *Dirva*, 1952.XII.18 d.
[6] *J. Kuzmickis, « Literatūros baras Anglijoje »*, žr. *Draugas*, 1951.X.20 d.
[7] Ten pat.
[8] *« Literatūros Lankai » arba infliacinės kritikos didinimas*, žr. *Dirva*, 1952.X.9 d.

kurie didina įsitikinimą, kad mūsų literatūrinis jaunimas nerimtai žiūri į literatūrą ir perdaug svaidosi žodžiais »[9].

Toliau Barėno nuomonė apie *Literatūros Lankus* pagerėja[10]. Girdi, žmonės, pirkdami naują knygą, žiūri, ką apie ją sako *Literatūros Lankai*[11].

Jam atrodo *Literatūros Lankai* vis labiau bręstą, o jų sprendimai visai rimti ir teisingi (pavyzdžiui, A. Jasmanto straipsnis apie patriotų maištą, arba J. Kaupo nuomonė apie dvi paskutines N. Mazalaitės knygas[12]. Jis net būkštauja, kad *Literatūros Lankai* nesustotų: « o jei taip atsitiktų su *Literatūros Lankais*, vieninteliu belikusiu literatūros žurnalu, mūsų kultūrinis gyvenimas baisiai patamsėtų, nes nebeliktų ne tik paskutinio, bet kartu ir nepriklausomo literatūros žurnalo, kiek ta nepriklausomybė įmanoma būryje[13] ».

Pažymėtinas gero skonio ir literatūrinio išprusimo J. Savickio *Šventosios Lietuvos* vertinimas. Čia autorius nedavęs dostojevskiško romano, bet vakariečių sampratos romaną — lietuviško gyvenimo iškarpą, be tragedijos. Veikėjai statomi tragikomiškon padėtin ironiškai besišypsančio rašytojo. Savickis galįs susilaukti priekaišto dėl 1904-1905 metų revoliucijos juodo vaizdo, kaip kad *Klaida* ar *Blūdas*. Bet Savickis ne istorikas ir to galįs nepaisyti. Savickiškai į gyvenimą žvelgdamas, taupiu žodžiu duodąs gyvus žmones[14]. Gyvų ir teisingų vertinimų galima dar paminėti R. Spalio, Alės Rūtos, J. Švaisto, P. Orintaitės ir kitų knygų.

Atvirai pasisako prieš rašytojo prievartavimą, bet iš kitos pusės reikalauja suprantamumo; perdaug skeptiškas dėl kritikos; iš karto *Literatūros Lankus* pasitikęs su nepasitikėjimu, vėliau tapo karštu šalininku. Pats gyvai ir gabiai vertino eilę knygų, daugiausia dailiosios prozos.

---

[9] Ten pat.
[10] *Antrieji « Literatūros Lankai »*, žr. *Dirva*, 1953.VI.25 d.
[11] K. Barėnas, *Literatūros Lankų puslapiuose*, žr. *Europos Lietuvis*, 1956.III.28 d.
[12] Ten pat.
[13] *Maištininkai akademikų togomis*, žr. *Dirva*, 1956.VI.7 d.
[14] *Jurgio Savickio « Šventoji Lietuva »*, žr. *Dirva*, 1952.XI.13 d.

Juozas Brazaitis (Ambrazevičius) (1903-1974)

J. Brazaitis lietuvių literatūrą studijavo Kaune, literatūros studijas gilino Bonnos universitete. Literatūros profesorius ir kritikas, nepriklausomojoje Lietuvoje rašęs *Židinyje*; tremtyje — *Žiburiuose*, *Tremtinių Mokykloje*, *Tėviškės Garse*, *Darbininke*, *Lietuvių Enciklopedijoje*. Išleido vadovėlius: *Literatūros teoriją* (1930), *Visuotinės literatūros istoriją* I ir II t. (su J. Griniumi ir A. Vaičiulaičiu 1931, 1932), *Naujuosius skaitymus* I, II t. (1938), III t. (1939 m. su A. Vaičiulaičiu ir A. Skrupskeliene). Parašė literatūrines studijas: *Vaižgantas* (1936) ir *Lietuvių rašytojai* (1938). Lietuvoje liko rankraščiu knyga apie Maironį. *Vaižganto* studijoje pagrindinai įvertino jo kūrybos meną. Čia, autoriaus žodžiais, «nors atsižvelgiama į Vaižganto kūrybos istoriją, tačiau dėmesys labiau sukoncentruojamas į pačią objektyviąją kūrybą, į objektyvų kūrybos produktą, į Vaižganto beletristiką, ne į Vaižgantą beletristą[1]. Studija pasižymi gilia analize, lyginamuoju metodu, objektyvumu ir gyvu estetiniu Vaižganto kūrybos pergyvenimu. Be to, Brazaitis suredagavo: Donelaičio *Metus* (1940), V. Pietario *Lapės gyvenimą ir mirtį* bei *Algimantą*, Lazdynų Pelėdos *Klaidą* (1939)) ir Maironio *Pavasario balsus* (1940).

Gilios erudicijos ir gero skonio straipsniais garsėjo dar Lietuvoje, pasižymėdamas žmogiškąja šiluma, idėjingumu, naujų aspektų iškėlimu. Tremties pradžioje, atspėdamas nuo politikos, kol nepasinėrė *Darbininko* redakcijos darbuose, dažniau pasisakydavo literatūros ir kritikos klausimais, duodamas nesenos literatūros praeities piūvį, ateities gaires. Paskutiniais metais vėl tam daugiau atsidėjo. Berods, nepasirašytieji *Darbininko* straipsniai apie literatūrą bei kritikos priklauso jo plunksnai. Jis didelis stilistas. Sakiniai trumpi, paprasti, vaizdingi ir reljefingi.

Jo nuomone, mūsų lyrika dar Lietuvoje pasiekė europinį lygį. Proza, idealizuodama liaudies moralinį taurumą, dvasinę pusiausvyrą, daugiausia neigiamai piešia naują luomą — buržuaziją. Naujovės į

---

[1] J. Ambrazevičius, *Vaižgantas*, Kaunas 1936, 4 psl.

mus ėjo iš Vakarų per Rytus. Įsitvirtinęs simbolizmas, perėjęs į realistinį simbolizmą. Tėvynėje likę rašytojai gavo materialines sąlygas ir įsakymą kurti pagal svetimą ideologiją, varomi agituoti [2].

Literatūros vaidmuo tremtyje. Tautos padėtis šiuo metu yra herojinė; eina žiauriausia kova dėl tautos ir žmogaus teisės gyventi. Tremties literatūra — vienas kovojančios tautos ginklų tautiečiams stiprinti ir draugams laimėti. Bet tuo neperšama propagandinė, pilietinė literatūra, eiliuota publicistika. Literatūros paskirtis — žmoniškumo žadinimas, žūtbūtinės kovos stiprinimas. Tremties literatūra silpnesnė negu buvo Lietuvoje, nes visi esame degraduoti ir nepajėgiame duoti to, ką galėjome Lietuvoje; be to, visos tautos gyvena atominės bombos grėsmėje, žemosios žmogaus galios atpalaiduotos. Baugu, kad rašytojai spaudoje vienas kitą čaižo. Skaldomės ir smunkame moraliai labai staiga. Literatūra stengiasi bent tą tempą sulėtinti. Rašytojai turėtų būti kaip ugnies stulpai izraelitams [3].

Tremties rašytojas labiau susijęs su savo bendruomene negu tėvynėje. Įspūdžių gausybė veikia rašytoją teigiamai ir neigiamai. Jis patenkina lietuviško žodžio pasiilgimą, bet turi nesustingti siaurame rate, net tėvynės ilgesį reikšti originaliai, kad neišeitų reportažas, taikomoji poezija. Poetas aukščiau stovėdamas suvokia gilesnę įvykių prasmę ir suranda poetinę formą. Kartu rašytojas turi kelti ir bendruomenės lygį. Mūsų galvose ir jausmuose eina perversmas, kurį tik rašytojas gali atskleisti. Grynoji literatūra nėra atitrūkusi nuo visuomenės, o jai vadovauja. Tik tokios literatūros dabar maža, nes nėra sąlygų jai kurti. Mūsų rašytojai neturi medžiaginės atramos. Į svetimas literatūras įeiti beveik negalima. Teks remtis bendruomenėmis, jei jos neišsiblaškys ir sudarys bent minimalias rašytojo sąlygas. Reikia stengtis susirišti su pasaulio rašytojais [4].

Rašymas svetima kalba. Kilus balsams, kad mūsų rašytojams reikia stengtis išeiti į svetimas literatūras, rašyti svetimomis kalbomis, J. Brazaitis, apsvarstęs už ir prieš, konstatavo: už — rašytojai gautų daugiau skaitytojų, daugiau garso, pinigo, talentui skleistis sąlygas, išgarsintų Lietuvos vardą ir žmonijai atiduotų lietuvių tautos duoklę; prieš — dėl gausių varžovų rašytojai sunkiau pra-

---

[2] *Laurealų akivaizdoje*, žr. *Aidai*, 1948 m. 13 nr., 151-154 psl.

[3] *Kūrybos vaidmuo šiandien*, žr. *Tėviškės Garsas*, 1947.II.20 d.

[4] *Rašytojas tremtinių bendruomenėje*, žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 2 nr., 15-19 psl.

simuštų, būtų skriauda atiduoti svetimiesiems rašytoją, ypač mažai tautai. Išvada: rašytojo nepalenksi į svetimą tematiką, kūrybinio pergyvenimo neužsakysi; talento didumą ir tarptautiškumą lemia ne tema, o talento gilumas. Svetimoje žemėje rašytojas gali kurti iš atsiminimų ar naujų pergyvenimų, bet visur liks tautinio charakterio žymės. Dabartinei kartai šis klausimas neaktualus, o ateityje — priklausys nuo rašytojo apsisprendimo. Sentimentas tėvams lems į savąją literatūrą. Bet dvasinio savitumo išlaikymui čia aplinka nepalanki [5].

Tremties kritikos vargai. Tremtyje nuo pat pradžios buvo skundžiamasi kritikos padėtimi. Kritikas rašo daugiausia patys rašytojai, neišvengdami šališkumo. J. Brazaitis (Sūduvis) pastebi, kad ir Lietuvoje recenzijose būdavo daug subjektyvumo. Ir ten jas rašydavo dažniausiai rašytojai ir objektyvesniems išeidavo neblogai. Sunkiau būdavo su lyrikais. Lyriško nusiteikimo, subjektyvios kritikos žalingos, nes jos klaidina skaitytoją ir nuvertina pačią recenziją: « Autoriui daug svarbiau išgirsti objektyvią ir net kritišką nuomonę svetimo žmogaus (net savo priešo), nes bičiulių meilę jis ir taip žino, ir dėl neobjektyvumo, perdaug pasaldintos recenzijos jam darosi koktu » [6]. Peikiamųjų recenzijų žala dar didesnė: skaitytojui sutrukdoma grožėtis nauju veikalu ir neteisingai pažeidžiamas autorius. Be to, mūsuose tebejaučiamos nedemokratiškos atorūgos: smerkti kitaip rašantį, reikalauti aktualių temų, jas nurodinėti, kabintis prie pasaulėžiūros, reikalauti tikro gyvenimo, žanrų grynumo: « Vienas šaukia, kam autorius rašo apie tolimą praeitį, kai mes norime aktualesnių dabarties temų ? Arba piktai klausiame: kodėl rašytojas vaizduoja tik kaimiečius, kai mums įdomiau miestiečiai ? Kitas visai piktinasi: kodėl knygoje atvaizduotas tik vienos pasaulėžiūros atstovas, o nėra lygiai iškelti ir visų kitų srovių atstovai ? (ir tuoj daroma išvada, esą, veikalas yra vienašališkas, neteisingas, menkavertis etc.)[7]. Arba kimba prie antraščių, slapyvardžių, lenda į privatų autoriaus gyvenimą, provokuoja, pavyzdžiui, išsišoka: « ši knyga turėjo gauti pirmąją premiją ». Recenzentai turi vertinti veikalo geras ir blogas puses proporcingai pagal jų svorį. Nevykę blusinėjimai neturi atgrasyti idealistų skaitytojų, kaip buvo atsitikę paskutiniais metais Lietuvoje. Matyt, šis blaivus rimto kritiko balsas bus kilęs dėl as-

---

[5] *Ar lietuvis menininkas turi liktis ištikimas*, žr. *Aidai*, 1960 m. 6 nr., 248-252 psl.

[6] *Knygos ir recenzijos*, žr. *Žiburiai*, 1948.II.4 d.

[7] Ten pat.

meninių, šališkų recenzijų ir ginčų, kaip H. Lukoševičiaus, Jurgėlos, Dovydėno ir panašių.

Novelės klausimas. Atsiliepdamas į V. Švitros teigimą, kad Lietuvoje vyravo novelė, kadangi rašytojai neturėjo laiko atsidėti romanui [8], J. Brazaitis pasisako, kad ne kiekvienas rašytojas gimęs novelistu ir, be to, visi žanrai yra lygiaverčiai, nors mūsuose ir vyrauja novelė, pavyzdžiui, V. Krėvės *Šiaudinė pastogė*, J. Biliūnas, A. Vienuolis, A. Vaičiulaitis, N. Mazalaitė. Rimtas literatūros mėgėjas visus žanrus lygiai vertina. Mes kiekvieną vaizdelį vadiname novele. O jai reikia dinaminio įvykio, objektyvumo (be pašalinio balasto), kompozicijos rišlumo ir natūralumo. Palaidumas mūsų novelės nuodėmė [9].

Specialiai lyriką liečia, kalbėdamas apie B. Rutkūno ketvirtą lyrikos knygą. Subtiliai jautri išorės plastikai romantika patinkanti jaunimui, bet šiandien jos simboliai nuvartoti; nors, kur egzotiškesnio autoriaus jausmas liejasi kartu su gyvo peizažo atspindžiais, ši paprastutė, kad ir negili romantika, slepia daug grožio. Betgi priduria: «O rinktinio meno mėgėjai, tur būt, čia pasiges savito originalumo, kuriuo kūrėjas turi švystelėti ir staigiai sutirpinti širdis. Nėra čia ir žodžių sklidinumo, nei ypatingo dvasinio gilumo» [10]. Čia Brazaitis atžvalgus, bet jo reikalavimas originalaus talento kartu yra labai rimtas.

J. Brazaitis sintetiškai apibendrino nepriklausomos Lietuvos literatūrą, sugrupuodamas į 3 generacijas.

I. Tautinio atgimimo metas. Literatūra turi visuomeninį, patriotinį uždavinį: prašnekti į tautą, pažadinti krašto meilę, paskatinti į mokslą, kultūrą, vienybę, žmoniškumą. Tai Maironio, Vaižganto, Vydūno, Lazdynų Pelėdos, Šatrijos Raganos, Bitės, Žemaitės laikai.

II. 1. Herbačiauskas atmeta literatūros tarnavimą visuomeniniam, politiniam, religiniam tikslui. Atmeta materialistinę filosofiją, realizmą, natūralizmą, o pasuka į estetizmą, tautos genijaus ieškojimą. 2. Tautosakos keliu eina L. Gira ir V. Krėvė. 3. Impresionizmo keliu — Šeinius, ekspresionizmo — Savickis, realizmo — Vienuolis. 4. Simbolizmo — Sruoga, Kirša, Putinas. 5. Futūrizmo eksperimentus daro Binkis.

III. Trečioji generacija eina dviem keliais: Vakarų ir Rytų. Reiškiasi nuosaikus realizmas poezijoje: Miškinis, Aistis, Brazdžionis;

---

[8] Žr. *Tėviškės Garsas*, 1947 m. 84 nr.

[9] *Mūsų novelės klausimu*, žr. *Žiburiai*, 1947.X.4 d.

[10] *Apie romantinio peizažo lyriką*, žr. *Žiburiai*, 1947.VIII.30 d.

pasakojime kyla Vaičiulaitis, Ramonas, Mazalaitė, Simonaitytė, Jankus; socialistiniame realizme reiškiasi S. Nėris, Cvirka[11].

Iš pirmosios generacijos Brazaitis išryškino Maironį. Jo vaidmuo mūsų tautos gyvenime didžiulis. Santykiai su tauta skirtini trimis laikotarpiais: prieš nepriklausomybę, laisvę atgavus ir okupaciją. Aptaria ir sovietinių okupantų jo paneigimą, o vėliau « reabilitaciją ». Maironis herojinės kovos už lietuvybės idealus didelio talento poetas, realiai įvertinęs ateitį ir jai laimėti davęs programą, sukėlęs tikėjimą ir entuziazmą. Nuo spaudos atgavimo prasideda visuomenės diferenciacija ir literatūros emancipacija. Maironis priimamas ar atmetamas literatūriniais motyvais. Nepriklausomybę atgavus, gal nesąmoningai norint nusikratyti Maironio literatūrinės hegemonijos, prieš jį griežčiau rašoma (B. Sruoga, A. Šmulkštys, A. Venclova). Į Maironį grįžtama rusams okupavus Lietuvą. Komunistai jį apšaukia buožių poetu. Antrojoje okupacijoje iš dalies reabilituotas, bet perdažytas. Skaitytojai naują jo leidimą, nors ir išcenzūruotą, greitai išgraibo[12].

J. Baltrušaitis poetas gyvenimo gale Brazaičiui atrodo kaip idealus mąstytojas, dėstąs, nelyginant viduramžių bažnytiniai himnai, objektyvų dogmatinį pasaulio ir jo giliosios esmės suvokimą. Žmogaus būtis Baltrušaičiui esanti kaip Viešpaties valios akordas[13]. F. Kiršos *Tolumų* stiprybė — kur patriotinis jausmas suobjektyvintas. Jis filosofiškiausias mūsų poetas, deja, ne visada išbaigtos formos. Kiršos poeto kelias — aukotojo, ne tautos šaukėjo, kaip Brazdžionis, ar esteto, kaip Radauskas. Kai kur jis mūsų visuomenės plakėjas, kaip *Pelenuose*[14].

Straipsniu *Putinas — lietuvių poetas nelaisvėje* aptaria pavergto, bet nepalaužto poeto kūrybą, kurioje « skamba gimtojo krašto meilė, laisvės troškimas, protestas prieš dvasinę prievartą ir smurtą, pasididžiavimas žmogaus didybe, o sielvartas dėl jo menkystės ir kiti poeto plunksnos verti jausmai »[15]. S. Santvarą, kaip ir Vaižgantą, laiko idealistu ir jungiančiu žmogumi visuomenėje. Ir savo raštuose jis stengiąsis jungti idealą ir tikrovę, « ieško realistinio ir simbolinio žodžio kūrybinės išnaiškos; realistinei frazei surasti poetinės atmosferos, simbolinei frazei surasti kūrybinio konkretumo, sujungti du kraštutinumus; šita kryptimi reiškėsi Santvaro kova dėl poezijos

---

[11] *Nepriklausomos Lietuvos literatūra*, žr. *Aidai*, 1968 m. 2 nr., 62-68 psl.
[12] *Maironis ir Lietuva*, žr. *Aidai*, 1957, m. 8 nr., 337-342 psl.
[13] *Baltrušaičio « Poezija »*, žr. *Aidai*, 1948, m. 19 nr., 429-430 psl.
[14] *Fausto Kiršos « Tolumos »*, žr. *Aidai*, 1948 m 14 nr., 231-232 psl.
[15] Žr. *Darbininkas*, 1956.XII.21 d.

jo kūryboje. Kur ji buvo laimėta, išsprogdavo, vaižgantiškai kalbant, nuoširdūs deimančiukai, kaip *Algimantas*, kaip *Vabalėlis*»[16].

Apie J. Aistį, pasukusį iš egotistinės lyrikos į objektyviąją (*Be tėvynės brangios*) ir į asmeninį patriotizmą (*Nemuno ilgesys*), J. Brazaitis kalba straipsnyje *Tėvynės ir pavasario pasakų poezija*. Pastarajame kūrinyje Aistis nugalėjo soneto formą ir iškėlė lietuviško žodžio muzikalumą: «Anksčiau Joną Aistį (Kuosą Aleksandriškį) pažinome kaip didelį estetą, nematytu iki tol subtilumu pajutusį lietuviško žodžio muzikalumą ir vaizdo plastiką. Dabar tą muzikalumą poetas iškelia iki *fortissimo*. Tai tikri žodžio jautrumo stebuklai, ir tai tetinka tik jam vienam»[17]. Esą Aistis pastatęs estetinę poezijos sieną, kurią retai kas beperlips. Ir pasukęs į patriotiką, nevirto publicistu. Mintį nugalėjęs «nečionykščio gyvenimo nuostabia gėla». Tai poeto didybė.

J. Brazaitis dar Vokietijoje jautriu žodžiu sutiko K. Bradūno *Svetimąją duoną*: «Šie keli žodžiai nebus nei kritika, nei recenzija, nes šiandieną lietuviškai knygai nereikia jokios reklamos, jokių giriančių recenzijų. Taip pat jai neužkirs kelio nė pikčiausias iškoneveikimas. Tūkstančiai ištiestų rankų prašo — duokite knygų, tūkstančiai atvirų širdžių laukia — duokite knygų, tad neatgrasykime nevykusiais blusinėjimais vėl tų idealistų skaitytojų nuo savos knygos, kaip tai buvo prieš keletą metų, tėvynėje»[18].

Brazaitis K. Bradūną laiko giliausiu animistiškai krikščionišku mūsų liaudies dvasios reiškėju, giliau į ją nusileidusiu už pačią tautosaką: «Ana praeities dvasia, žvelgianti į gamtos reiškinius sudvasinančiom, animistinėm akim, kuriančiom paraleles ir kontrastus tarp žmogaus ir gamtos reiškinių, sugrįžta Bradūno poezijoje sąmoningai ir giliai, sugrįžta dvasios pagilinta, supoetinta daugiau negu pačioje tautosakoje»[19]. Brazaitis atskleidžia keistą, lyg ne šio pasaulio šviesą, iškaltą reljefą tos tariamos realybės; atspėja, kad poetas leidžiasi į savo paties dugną, mistiškas buities šaknis. Iš svarių žodinių akmenų statąs pagonišką šventyklą. Tik sapno logika leidžianti minėti Sopulingąją, varpus. Pirmiau Bradūnas žinojęs visus atsakymus. Dabar išrita didelius klausimus ir, lyg akmenis, nustumia bedugnėn[20]

L. Andriekaus *Saulė kryžiuose* jam švysčioja lyg Dievo charak-

---

[16] *Jungiantis žmogus*, žr. *Darbininkas*, 1952.VI.3 d.
[17] Žr. *Žiburiai*, 1947.XI.1 d.
[18] *Svetimoji duona*, žr. *Žiburiai*, 1946.I.26 d.
[19] «*Morenų ugnys*», žr. *Darbininkas*, 1958.IX.23 d.
[20] «*Morenų ugnys*», žr. *Aidai*, 1959 m. 2 nr., 218-219 psl.

terio ženklais, o *Po Dievo antspaudais* poetas ieškąs sau naujo kelio [21].

Tur būt J. Brazaitis (be parašo kaip ir eilė kitų paskutinių vertinimų *Darbininke*) užakcentuoja Vl. Šlaito paskutinį rinkinį: «Kur eilėraščio pabaiga simboliškai susiliečia su kažkuo aukštesniu ir gauna pagilintos prasmės, ten yra geriausi eilėraščiai» [22].

V. Bogutaitės *Lietų ir laiką* vadina « apeliaciniame teisme užvesta bežemės kartos byla ». Bežemė karta — be konkrečios geografinės vietovės, be tėvynės ir tėviškės. Jai visi kontinentai, rasės ir religijos vis tiek. Jos dvasia sudėliota iš visos žemės nuotrupų. Tokie ir Bogutaitės antrojo rinkinio *Lietaus ir laiko* įvaizdžiai. Jie rodytų lyg žmogų universalinės dvasios, kuri skirtina nuo eklektinės, prisisunkusios elementų iš visos žemės, jų neištirpinus, nepavertus nuosavu organišku pasauliu, palikusiu, lyg vaiko kišenės « turtai ». Kritikas nejaučiąs čia to sulydymo. Kiek galima suvokti, Bogutaitės žmogaus kentėjimai, kovos — giminiški egzistencialistams. Bet tai dar ne universalumas, tik šios epochos tam tikros žmonių grupės dvasia. Ar jie virs visuotiniais, ar praeis kaip tam tikra mada ? Bogutaitės eilėraščiai cikliniai, išvengia fragmentariškumo. Gaila, esą, kad autorė kai kur jungia poeziją su reportažu. Ir asociacijų ryšys palaidas. Žodis, užuot buvęs komunikacija su kitais, tesuprantamas autorei (visas ciklas *Dainuoki, broli, savo likimą*). Tad didžioji rinkinio dalis belieka ne poezijos laimėjimas, o eksperimentas [23].

Tas pats kritikas palankiai sutiko ir naujų mūsų poetų generaciją — *Tiltų ir tunelių* rinkinį. Jauniausieji gimę tarp 1945 ir 1952, daugiausia Vokietijoje, augę jaunimo organizacijose, veikiami didmiesčio aplinkos ir jos gyvenimo ritmo-judėjimo, dinamikos, tempo ir nežinios. Bet ta techninė civilizacija jų nedžiugina, jai net reiškiama aversija, traukimas į gamtą, taikos pasiilgimas ir pagarba žmogui. Juos žavi rytojaus paslaptingumas, noras kurti naują pasaulį. Visi atsisako klasikinės formos, rašo palaidai, pusiau retoriškai, pusiau kaip reportažą. Kai kurie dar jaučia vidinį ritmą. Ir pedagogiškai kritikas išveda: « O geriausia kritika jiems bus jų pačių pirmyn bėgantieji metai. Su metais atsisakys manieros ar plokščios formos, aštrės jų konkretus gyvenimo tikrovės suvokimas ir jų santykis su tikrove, stiprės jausmo ir minties suglaudimas į atbaigtą poetinį

---

[21] *Giesmė Dievui, Lietuvos žemei ir jos artojui*, žr. *Darbininkas*, 1960.XI.15 d.
[22] *Keturios paminklinės knygos*, žr. *Darbininkas*, 1969.X.10 d.
[23] *Apeliaciniame teisme užvedė bylą bežemė karta*, žr. *Darbininkas*, 1969.IX.12 d.

vienetą, ateis mokėjimas istoriškai žiūrėti į poezijos formų ir temų raidą, kuri reiškiasi pasikartojančiom bangom »[24].

Brazaitis akylai permeta žvilgsniu blizgančio esteto J. Savickio kūrinius, mato aukštą jų artistinę kokybę, neturinčią ryšio su skaitytoju. Savickis, jo manymu, žmogų padaro marionete, pagal savo norą tampo, rodo be jokių moralinių interesų, tik rafinuotu civilizacijos padaru. Jis sumaišąs realinį pasaulį su fantastiniu, o sukuria trečią — meno pasaulį [25].

Iškelia M. Pečkauskaitės aktualumą tiems, kurie nori apsispręsti už tautą ir religiją. Čia esąs jos aktualumo pagrindas [26].

J. Brazaitis pastato į tikrą vietą A. Vaičiulaitį — po *4 Vėjų*. Šalia rėkiančio kritinio realizmo Vaičiulaičio estetinis realizmas — nepraeinamo grožio kūriniai. Kritikas pabrėžia gyvenimo medžiagos panaudojimą, kompoziciją, charakterius, foną. Jo novelės turinčios epinio platumo, minties kondensuotumo, o literatūrinės pasakos atsistoja greta Haufo, Wildo, Skalbės [27].

Brazaitis išryškina, kad A. Vaičiulaičio, gyvenimo pilnumo vaizduotojo, ir mirtis supoetinama: novelėje *Kur bakūžė samanota* senelė ateina atsisveikinti bakūžės ir miršta. Kritikas suriša gyvenimą, autoriaus vidinį nusiteikimą ir kūrybos temas. Taip Vaičiulaičiui mirtis — tikrosios gyvenimo esmės atstatytoja, parodanti tikrąjį žmogų ir žmonių santykius. Jis mums atskleidžia ir Vaičiulaičio biliūniškąją, elegiškąją užuojautą žmonėms, tik dar paįvairintą humoru. Mes pamatome, kad Vaičiulaičio žmonės dažnai neblogi, tik apdulkėję.

Brazaitis į kūrinį visada žvelgia kaip į įtalpos ir pavidalo vienybę: jis parodo ir Vaičiulaičio formos artistiškumą: « Labiau ryškėja drąsūs mostai, kuriais jis kala žodžio vaizdus. Žiūrint reikalo — plačius iškilmingus ar miniatiūriškai subtilius (...). Ir lyrinis atspalvis pagal pasakojimo reikalą — elegiškas ar humoriškas, pagarbiai maldingas ar nuoširdžiai entuziastingas. Ir vienuose ir kituose vaizduose Vaičiulaitis duoda aiškias spalvas, nesitenkindamas kontūrais. Vaizdą sudinamina nesitenkindamas statine plastika. Kas estetiniu atžvilgiu dar svarbiau — tos spalvos nenuvartotos, šviežios, rodo autoriaus išradingumą.

J. Brazaitis pastebėjo Vaičiulaičio literatūrinių pasakų vertę. Tai esą išplėsti aprašomieji plastiniai momentai, sulėtintas pasako-

---

[24] *Alėjo su savo žodžiu nauja generacija*, žr. *Darbininkas*, 1969.XII.31 d.
[25] *Jurgis Savickis*, žr. *Aidai*, 1952 m. 2 nr., 70-72 psl.
[26] *Pečkauskaitės raštų prasmė šiandien*, žr. *Aidai*, 1961 m. 9 nr., 398-400 psl.
[27] *Vaičiulaičio estetinis realizmas*, žr. *Tėviškės Garsas*, 1947.IV.3 d.

jimas, labiau charakterizuoti veikėjai, o pasakojimas susimbolintas, labiau suprasmintas. Čia tarptautiniai motyvai sutautinami, suindividualinami (gyvulėlių psichologija lietuviška). Taip Vaičiulaitis pakeliąs pasakas į aukštesnį literatūros meno laipsnį [28].

Literatūroje Brazaitis mato paryškintą, pagilintą tikrovės atspindį. Taip V. Ramono *Kryžių* Kreivėno skelbiamos pažiūros ir darbai būdingi tiek mūsų visuomenei, tiek Vakarų kapitalizmo atstovams, net ir tariamiems « krikščioniškosios kultūros » saugotojams. Kreivėno ir jo sūnaus Petro dialogas yra pratęstas į visuomenę, kur vieni aiškino, kad materialistinė ir liberalistinė filosofija tiesė kelius komunizmo praktikai, o kiti piktinosi autoriumi dėl neteisybės liberalistinei ar socialistinei ideologijai. Visuomenės balsai nesutarė: « Ginčas negalėjo privesti prie sutarimo, kaip negalėjo susitarti ir Kreivėnas su sūnum. Bet ginčas buvo ženklas, kad lietuviškoje visuomenėje ir po ano bolševikmečio buvo žmonių su Kreivėno galvojimu, buvo ir žmonių su Petro galvojimu » [29]. Kai V. Ramonas antrame romane *Dulkės raudoname saulėleidy* parodė panašią katalikybės iškrypą — kataliką fariziejų, tai katalikai nekaltino autoriaus katalikybės suniekinimu [30]. Kita vertus, kai A. Škėmos *Balta drobulė* kritikuota moraliniu atžvilgiu (kaip besiribojanti su pornografija), tai šis kaltinimas rašytojo draugų buvo puolamas, kam kritikas virsta moraliniu cenzoriumi, varžančiu kūrėjo laisvę; ta pati laisvė nebuvo pagerbta *Kryžių* atveju: « Tokis dvejopas matas tebegyvas tiek lietuviškoje, tiek nelietuviškoje visuomenėje. Tie, kurie kalba apie kūrybos laisvę, dažnai užmiršta apie kūrybos laisvę kitam » [31]. Brazaitis *Kryžiuose* mato pusiausvyrą tarp turinio ir idėjos, « kur stiliaus spontaniškas gajumas ir kultūra, charakterių plastika, kontrastinis jų sustatymas šalia kits kito, dramatinės jų interesų įtampos logiškai veda į rūsčią drastišką nukryžiavimo atomazgą » [32].

J. Brazaitis pripažįsta J. Jankui gerai pinamą intrigą, organišką, dinaminę techniką, bet nurodo, kad žalia tikrovė reikalinga meninės skraistės [33]. Jaunam prozininkui P. Jurkui, linkusiam į lyrizmą, pataria laikytis esminių dalykų — įvykių ir intrigos. Jankus esąs jautrus ir turįs skonį literatūrinio grožio, jį kultivuoja ir skaitytoją patraukia lyrine nuotaika. Bet lyrinė nuotaika yra tik pagalbinis

---

[28] *Dovana iš Amerikos, A. Vaičiulaičio « Kur bakūžė samanota »*, žr. *Žiburiai*, 1948.I.24 d.

[29] J. B., *Vincas Romanas ir visuomenė*, žr. *Darbininkas*, 1965.I.19 d.

[30] *Vincas Ramonas*, žr. *Aidai*, 1965 m. 10 nr., 451-452 psl.

[31] *Vincas Romanas ir visuomenė*, žr. *Darbininkas*, 1965.I.19 d.

[32] *Vincas Ramonas*, žr. *Aidai*, 1965, m. 10 nr., 452 psl.

[33] *« Naktis ant morų »*, žr. *Aidai*, 1949 m. 24 nr., 129-130 psl.

pasakojimo elementas, o turi vyrauti įvykis, intriga. Ir P. Jurkui, kurio pasaulis yra tarp realistinio ir fantastinio ribos, reikėtų remtis labiau realistiniu, leidžiančiu labiau gilintis į psichologinius ir filosofinius klausimus[34]. B. Gražuliui, mėgstančiam paanalizuoti savo veikėjus, į psichologinę pusę reikėtų ir gilintis[35].

Plati *Lietuvių literatūros svetur* apžvalga, berods, taip pat priskirtina J. Brazaičiui[36]. Trijų generacijų autorius čia skirsto: vyresnės kartos — A. Vaičiulaitis (poezijos apžvalga), S. Santvaras (drama) ir V. Kulbokas (literatūros kritika); vidurinės kartos: J. Girnius (visumos apžvalga) ir Č. Grincevičius (bibliografija); jaunesnės kartos: K. Keblys (romanas) ir R. Šilbajoris (novelė). Vieni autoriai į savo darbą žvelgė kaip informatoriai, kiti kaip vertintojai. K. Keblys čia aštriausias kritikas. Knygos vertintojas pasisako už informaciją, nes duoti knygos vertinimą, jei skaitytojas veikalo nėra skaitęs — nenaudinga. Nevienodai knygos ir grupuojamos, Vaičiulaitis — generacijomis, Keblys chronologiškai, Kulbokas — kryptimis, dėstymo temomis ir kartomis.

Vertintojas čia pasisako už kartų principą: nepriklausomoje Lietuvoje subrendę ir kūrę; pradėję Lietuvoje ir čia išplėtoję savo kūrybą; subrendę čia ir šio krašto įtakoti; tik į literatūrą atėję ir pradėję reikštis. Pagal autorių pesimistiškai žiūri į literatūrinę padėtį Keblys ir Šilbajoris, o optimistiškai Vaičiulaitis ir Santvaras. Griniaus straipsnio itin vertinga dalis — paralelė tarp čionykštės ir tenykštės literatūros, ir kurie tremties veikalai būtų įmanomi okupuotojoje Lietuvoje. Keblio nurodomi romano uždaviniai — «žmogiškosios tikrovės atskleidimas» ir «naujosios Vakarų literatūros įtakos prisiėmimas» kritikui atrodo abejotini: pirmasis per platus (žmogų atskleidžia visi literatūros žanrai ir visi menai), antrasis čia vartojamas susiaurinta prasme — egzistencializmo pažiūros. Tuo ribojimasis «reiškia tikrovės susiaurinimą, griežčiau tariant, gal net išimties pavertimą taisykle. Gyvenimo tikrovės plotas yra daug didesnis; jame yra ne vienos krypties žmonės, kurie taip pat reiškia modernumą, pažangą, mūsų laikus»[37]. Ne visi gi Dievo ieško, kiti Jo valią vykdo. Ir jie vertinami meno veikale pagal menišką pavaizdavimą. Girnius, meno kritikas, netiesiogiai mėgino atitiesti Keblio formulę, sakydamas, «kad dabartinio rašytojo kūrybos vertę

---

[34] *Rašytojas nuo Varduvos*, žr. *Darbininkas*, 1954.VI.29 d.

[35] *Šiemetinė «Brydė rugiuose»*, žr. *Žiburiai*, 1947.VII.26 d.

[36] *Lietuvių literatūra svetur. Knygos autoriai yra trijų generacijų ir kuo jie skiriasi*, žr. *Darbininkas*, 1969.VII.2 d. ir VII.9 d. Recenzija be parašo.

[37] Ten pat, VII.9 d.

sudaro ne primestos ar prisiimtos tezės, o meninis dabartinės lietuviškos tikrovės atskleidimas »[38].

Skirstymas veikalų į tezinius ir netezinius Brazaičiui taip pat neatrodo priimtinas: « Veikalą daro nepriimtiną ne pasaulėžiūros, epochiniai ar kitoki šarvai, bet nemokėjimas duoti tiem dalykam meninio pavidalo »[39]. Tvirtinimas, kad nepriklausomos Lietuvos literatūra neatskleidė kaimo žmogaus — netikslus. O Lazdynų Pelėda, Krėvė, Vaižgantas, Vaičiulaitis ? Kebliui ir Šilbajoriui dabartinė visuomenė atsilikusi, nekultūringa, gyvenanti iliuzijomis, užsidariusi nuo Vakarų pažangos, nepritarianti literatūros avangardui. Šie apžvalgininkai nežiūri į tremties visuomenės raidą: stovyklas, emigraciją, ryšininkus iš Lietuvos, partizanų kultą, antrame dešimtmetyje išaugusį intelektualinį, profesionalinį elitą. Pirmuoju laikotarpiu visuomenė entuziastiška lietuvių knygai, meno manifestacijoms; atokus laikymasis nuo absurdo teatro, pasukimas į memuarinę literatūrą. *Lietuvių literatūroje svetur* apeita reikšminga kacetinė literatūra (St. Ylos *Žmonės ir žvėrys*, J. Daumanto *Partizanai*). Betgi Brazaitis šią apžvalgą vertina šitaip: *Lietuvių literatūra svetur* yra 22 metų laikotarpio ne tiek lietaratūros istorija, kiek literatūros kritika — lyg *Literatūros Lankų* tęsinys; ji labai vertinga surinktąja informacija; nors kai kurie teigimai bus sutikti kaip kontraversiniai, bet jie gali būti naudingi, jei vers skaitytoją susigalvoti; pats toks knygos pasirodymas yra naujo intelektualinio pajėgumo ir organizacinių sugebėjimų liudijimas »[40].

Brazaitis duoda rimtų pastabų ir tautosakos klausimais. Pavyzdžiui, dėl J. Balio *Lietuvių pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje*, kur autorius kalba apie kiekvienos religijos misteriją ir liaudies prisiėmimą naujos religijos iš prievartos, Brazaitis pareiškia: « Toki apibendrinimai gal yra būdingi autoriaus pasaulėjautai, bet jie nėra būdingi lietuvių liaudies pasaulėjautai ir nėra moksliškai pagrįsti kultūros raidos ženklai »[41].

Nuodugniai pažindamas pasaulinę ir mūsų literatūrą, Brazaitis duoda gerų literatūros apžvalgų, literatūrą suriša su gyvenimu, lite-

---

[38] *Lietuvių literatūra svetur*, redagavo K. Bradūnas, Chicaga 1968, 526 psl.

[39] *Lietuvių literatūra svetur. Literatūriniai matai, kurie gali virsti prokrusto lova*, žr. *Darbininkas*, 1969.VII.9 d.

[40] Ten pat.

[41] *Lietuvių liaudies pasaulėjauta*, žr. *Aidai*, 1967 m. 9 nr., 410-411 psl.

ratūroje mato esmingesnę tikrovę, pabrėždamas visuomeninį ir moralinį momentą bei rašytojo laisvę. Rašytoją, ypač tremtyje, laiko visuomenės kėlėju ir žmoniškumo žadintoju. Į avangardizmą žiūri blaiviai ir nuosaikiai, užvis vertindamas meninį lygį, bet ne madingą srovę. Duoda vertingų pastabų jauniems rašytojams ir puoselėja visuomenės skonį.

Bernardas Brazdžionis (g. 1907)

B. Brazdžionis (slapyvardžiai: Jonas Brazaitis ir Jonas Stebeikis) rašė *Aiduose*, *Gabijoje*, *Drauge*, *Darbininke* 1947-1954 m. Išvažiavęs į Los Angeles *Lietuvių Dienų* redaguoti, ir ten taip pat trumpai pasisakydavo apie knygas. Jis suredagavo XVII leidimą Maironio *Pavasario balsų* 1952 m., kruopščiai atstatydamas įprastinius, prigijusius senesnių redakcijų žodžius į vietą VI redakcijoje paties Maironio vėlesnių pataisymų: senesnieji posakiai mūsuose prigiję, jie sukurti spontaniškai, ne protu sugalvoti. Jis taip pat sudarė *Lietuvių beletristikos antologijos* I t. 1957 m., ir su B. Babrausku II t. — 1965 m. I tome duoda mūsų beletristikos raidos apžvalgą.

Brazdžionis didžiuojasi mūsų rašytojų laikysena vokiečių okupacijos metu: nacių spaudžiami, niekas nepasidavė garbinti Reichą ar partiją. Literatūra tad nebuvo net pogrindinė, nes rašytojai, pasirašinėdami slapyvardžiais, drįso pasakyti tiesą [1]. Tremtyje atsirado nauji vargai, «nes mūsų rašytojas, kur jis bebūtų, pirmoje eilėje yra priverstas kovoti už duonos plutą, dirbdamas ne literatūros, bet kito darbininko darbą» [2]. Kitoje vietoje Brazdžionis dar ryškiau piešia rašytojo likimą: «Tremtinio, benamio ir beteisio žmogaus likimas, išsklaidyto po visą pasaulį ir nuo Europos kontinento atsiplėšimo metai, sunkus «prigijimas» naujame pasaulyje, pergyvenimai virstant milijonine bevarde juodojo (ir su juodaisiais) masinio darbo dalele; pagaliau «įsijungimas» į žemosios klasės gyventojų eiles, kai tau vakarais ir naktimis ilsintis beveik per galvą koridoriumi į viršutinį aukštą lipa ant kojų nebepasilaikąs girtuoklis, kaip jis laiptais su triukšmu griūva atgal, kai rytą eidamas iš namų turi peržengti per jo «lavoną» prie durų... Pagaliau nesveikata ir nedarbas. Mokymasis specialybės. Tapimas mažiausiu tarp mažiausių. Nieko neišmanančiu. Nuolatinis gyvenimas dualizme. Sielos akimis regime kitus pasaulius, kitą gyvenimą» [3]. Šitaip gyvendamas rašytojas negali

---

[1] *Lietuvių literatūra vokiečių okupacijos metais*, žr. *Aidai*, 1946 m. 12 nr., 223-224 psl.

[2] *Žodžiai ir žmonės iš tėvynės. Naujos A. Vaičiulaičio knygos proga*, žr. *Aidai*, 1947 m. 7 nr., 325 psl.

[3] *«Didžiosios kryžkelės» atsiradimas ir idėjos*, žr. *Draugas*, 1954.II.27 d.

duoti to gyvenimo nuogumo, savo asmeninių vargų, o « reikia pakilti aukščiau asmeniškumo, atsistoti ojektyvinėn plotmėn, į kurią kūrinį pakėlus, jis galėtų tapti kiekvieno kito asmens nuosavybe-išgyvenimais, mintimis, troškimais, laime, kančia ir džaugsmu ».

O neparodęs meninės aukštumos, autorius negali tikėtis visuotinumo. B. Brazdžionio aspiracijos — kalbėti visų vardu: « Mano karščiausias noras ir yra gyventi, jausti, kalbėti kūrinyje ne savo vieno, bet visų vardu, lietuvio ir žmogaus vardu »[5]. Rašytojas tetrokšta viena: « Mano manymu, rašytojas iš visuomenės nereikalingas jokios kitos paramos, kaip tik tos, kad būtų skaitomi jo raštai »[6].

Toliau Brazdžionio žvilgsnis į literatūros gyvenimą giedresnis. Straipsnyje *Balansas su beletristo pelnu*, žvelgdamas į 1951 m., randa, kad po įsikūrimo vargų rašytojai davė daug naujų kūrinių, kaip niekada[7]. Poezija ir dabar nepametusi savo tradicinio kelio eiti visada su savo tauta ir reikšti jos idealus: tautinius, visuomeninius, politinius, pagaliau grynai meninius[8]. Brazdžionis piktinasi estetiniais kritikais: « Kartais pasirodančios garsios neva estetinių kritikų nuomonės yra daugiau nihilizmo padaras, negu nuoširdus rūpestis poezijos ar apskritai literatūros meniniu kėlimu. Poezijai tematikos niekas nėra nustatęs. Joje amžiais dainuojama nuo rožinio vėjelio padvelkimo iki herojinių kovų vaizdų, painiausių žmogaus buities problemų. Tik reikia rasti tinkamą ir meniškai vertingą formą »[9]. B. Brazdžionis itin jautrus kritikai. Esą, kai tik rašytojas pasirodo su nauju veikalu, « kai kurie mūsų kritikai tuojau yra linkę griebtis egzekucinio revizorių darbo ir ieškoti, kiek autorius paaugo ar nusmuko »[10]. Karčiai nusiteikęs, jis pareiškia: « Su žavinga nuotaika jie imasi veikalo mėsinėjimo, savo gilia išmintimi priėję prielaidos, kad autorius yra « pažengęs » atgal »[11]. Ir čia pat prisimena Maironio žodžius:

Išvilkę žmonių akyse
Prieš sočią, žiovaujančią minią,

---

[4] Ten pat.
[5] *Pasikalbėjimas su Bernardu Brazdžioniu*, žr. *Draugas*, 1950.XII.2 d.
[6] Ten pat.
[7] *Balansas su beletristo pelnu*, žr. *Gabija*, 1952 m. II sąs., 8 psl.
[8] Ten pat, 82 psl.
[9] Ten pat.
[10] *Žodžiai ir žmonės iš tėvynės*, žr. *Aidai*, 1947 m. 7 nr., 325 psl.
[11] Ten pat.

Prekiauja gyva jo dvasia
Ir rodo perpiovę krūtinę[12].

Skaudi tiesa, bet kūrybos pasaulyje neišvengiama...

Brazdžionis ir patriotizmas literatūroje. Kai tauta ant bedugnės krašto, tai, Brazdžionio manymu, mus gyvus palaikyti gali tik patriotinis renesansas. Todėl jis pats prieš 10 metų gaivinęs Maironio patriotinį kultą (tai rašė 1950 metais). Ir pats to savo kūryboje laikęsis jausdamas, kad tūkstančiai skaitytojų tuo gyvena. Ir dabar į ateitį mus gali vesti ir jungti tik Lietuvos laisvės idealas: «Tvanas dar tebekyla. Mes esame lyg Nojaus arkoj. O mūsų Araratas, už kurio turėsime užkliūti, Lietuvoje»[13]. Šios vedamosios idėjos ryškios B. Brazdžionio kritikos straipsniuose.

Brazdžionis suaugęs su savo kartos poetais. Jo karta mūsų lyriką iškėlė į svaigias meno aukštybes: Aistis, S. Nėris A. Miškinis, pagaliau ir jis pats. Susigyvenęs su tomis pačiomis nuotaikomis ir forma, su meile prieina prie subtilios J. Aisčio lyrikos, atspėja jos paslaptis: «Poeto paslaptimi yra toji «spalva», «tonas» ir žodžių parinkimas bei jų suderinimas, vaizdas, jais sukurtas ir gyvybė juose įkvėpta, kaip iki šių dienų paslaptimi yra likusi senųjų dailės meistrų tapybos išgauti spalvų deriniai ir jų spindesys»[14]. Bet filosofinė, egzistencinė poezija lieka jam šalta, negyva. Taip Aisčio *Sesuo buitis* kupina grožio, spindi kūrybos ugnimi, atveria žmogaus buities trapumą, «tačiau ji nevedžioja širdies po dekadentinius egzistencializmo labirintus ir beprasmę nykumą; ji neveda į juodą pralaimėjimą ir išnykimą; ji plačiu ilgesiu atveria vartus į neaprėpiamą amžinybės šviesą»[15]. Tad jautriai jis pagauna J. Aisčio *Sesers buities* patriotiką, žavėdamasis *Tu esi* eilėmis: «Jos išmuša iš rankų ginklą ir tiems kritikams, kurie tremtyje yra mases neapykantos ir paniekos išlieję poetams, patriotinėje poezijoje minintiems Lietuvos, Nemuno ir kitus tikrinius vardus, tokią patriotiką pasmerkdami neva «grynosios poezijos» vardu»[16]. Jis šiltai apžvelgia pomaironius K. Binkį[17] ir ypač F. Kiršą[18] bei St. Santvarą[19].

---

[12] Iš eilėraščio *Poetui mirus*, žr. *Pavasario Balsai*, IX leid., 1944 m., 119 psl.
[13] *Pasikalbėjimas su B. Brazdžioniu*, žr. *Draugas*, 1950.XII.2 d.
[14] *Poetas, nuskaidrinęs buitį*, žr. *Draugas*, 1951.XII.8 d.
[15] Ten pat.
[16] Ten pat.
[17] *Kazys Binkis*, žr. *Gabija*, 1953 m. 4 sąs., 52-56 psl.
[18] *Faustas Kirša*, žr. *Gabija*, 1952 m. 3 sąs., 58-61 psl.
[19] *Stasys Santvaras*, žr. *Gabija*, 1952 m. 2 sąs., 78-80 psl.

Bet ir pats pripažįsta patriotinės tematikos pavojus: «Nereikia nė grafomano, net ir su gabumais ir su geriausiomis intencijomis autoriui lengva ant šio, patriotinio, slenksčio suklupti, neišsimušus iš trafareto»[20].

Iš vėlesniųjų ypač vertina L. Andriekaus *Atviras marias*, kur randa išreikštą Taboro kalno būseną — naują religinio motyvo atspalvį. Andriekų aukština ir už naują spalvų, vaizdų ir jausmų suradimą patriotinėje lyrikoje, kur intymiai panaudojamas ir gamtos motyvas, už jo net naujos metaforos, tropai — tikros brangenybės. Šį Andriekaus, besidžiaugiančio pasaulio grožiu, iškėlimą laikytume iš geriausių Brazdžionių pasisakymų apie lyriką[21].

Brazdžionis mano, kad svarbus poetui individualumas galimas ir rašant tradicine forma, o pralaimėjimas ir ieškant «žūt būt» originalumo. Suradimas savojo stiliaus bei formos ir tematikos išsakymas nauju būdu labai svarbu. Brazdžionis taikliai iškelia V. Ališo *Cascata cristalina* objektyvią temą, ne visada, deja, įgavusią visuotinumo, ar grynąją lyriką, kur nepasižymi «šiltu jausmu». Jis V. Ališą gretina prie J. Baltrušaičio ir F. Kiršos; jis mąstąs vaizdais, kaip reikalauja moderni poezija[22]. Pasidžiaugia patriotiniu motyvu P. Pilkos *Žvaigždžių ieškojime*[23]. Brazdžionis laiko, kad lietuvių poezija susilyginusi su Vakarų poezija: «Naujoji, pomaironinė lietuvių poezija, modifikuota šių dienų moderniosios Vakarų pasaulio poezijos laimėjimais, pasauliniam forume gali rodytis su kitų poezija, nė kiek neatsilikdama nei formos, nei turinio atžvilgiu nuo žymiųjų vokiečių, prancūzų, anglų poetų»[24]. Brazdžionis gerai pažįsta mūsų poeziją, kaip matyti iš dalykiško bei išmaningo *Lietuvių poezijos antologijos* vertinimo[25].

Lietuvos išsiilgusio menininko akimis Brazdžionis žvelgia į Vaičiulaičio *Kur bakūžė samanota*. Teisingai jį laiko estetu realistu, pereinančiu į klasikinį objektyvumą. Jis ir tarptautinei fabulai sugeba duoti lietuvišką formą. Patriotas kritikas linki, kad ir kiti rašytojai, pasekdami Vaičiulaičiu, savo prozoje duotų tikrus, ne pramanytus Lietuvos geografinius vardus: «Pagalvokite, ar kada jūsų knygos nebus gyvieji jūsų krašto vadovėliai»[26]. Ypač vertina, kad Vaičiu-

---

[20] *Sakramentinio gyvenimo poezija*, žr. *Aidai*, 1955 m. 5 nr., 238 psl.

[21] Ten pat, 238-240 psl.

[22] *Cascata cristalina*, žr. *Aidai*, 1954 m. 9 nr., 421-422 psl.

[23] *Petras Pilka, «Žvaigždžių ieškojimas»*, žr. *Aidai*, 1951 m. 9 nr., 423-424 psl.

[24] *Lietuvių poezijos kelias per 400 m. Lietuvių poezijos antologija*. žr. *Aidai*, 1952 m. 8 nr., 374 psl.

[25] Ten pat, 373-377 psl.

[26] *Žodžiai ir žmonės iš tėvynės*, žr. *Aidai*, 1947 m. 7 nr., 326 psl.

laitis išvengia moralų, tendencijos, o nuoširdumu ir meile pagauna skaitytoją. Autorius čia savo asmeninius pergyvenimus iškelia į meno plotmę. Jo veikėjų psichologija ryškiai individualizuota, mokamai susieta su aplinka, kitais žmonėmis. Ypač gerai, kad Vaičiulaitis gausiai atskleidžia Suvalkų kraštą ir jo žmones, senąjį kaimą, jo papročius ir senovės susidūrimą su naujove. Jo kūriniai lyg apysakų fragmentai, ne novelės. Jo stilius — be konkurencijos, pasakojimo būdas įvairus. Nedrįstąs duoti pavyzdžių, kad « mėsinėjamas » gabalas nenužudytų visumos grožio.

Kaip krikščionis prieina prie V. Alanto *Pragaro pošvaisčių*. Autorius keliąs nekaltos mūsų tautos kentėjimų problemą ir randa, kad krikščionybė per 2000 metų nepajėgė pažaboti žmogaus-žvėries, ir lietuviams liko kelias tik į senąjį lietuvių tikėjimą, kurio vyriausias propagatorius pagrindinis veikėjas Girkalnis vadovaujasi tik keršto principu. Bet ir Lietuvos priešai (naciai ir komunistai) juo tesivadovauja ir tai sadistiškiausiu būdu ; deja, autorius juos ne tiek kritikuoja. Galop pagoniškoji moralė priveda prie bedugnės — mirties. Bet kritikas turi galvoje, kad ne problemos ar idėjos nulemia veikalo vertę, o meninis jų iškėlimas — veikalo kompozicija (ji čia be pusiausvyros), veikėjai (nepsichologiški ir negyvenimiški), stilius (jis čia krypsta į publicistiką) [27].

Tautiniu bei auklėjamuoju požiūriu Brazdžioniui mielas St. Budavo romanas *Varpai skamba* [28]. Jis taip pat gyvai akimis permeta N. Mazalaitės kūrybinį kelią nuo vaizdavimo romantiškų žmonių, kalbančių kaip iš knygų, bėgančių iš gyvenimo, neskiriančių realybės nuo pasakų, į tikrovę, pakeltą legendų pasaulin ; kiek pasinaršo po veikalo *Mėnuo vadinamas medaus* veikėjų psichologiją ir be didesnių reikalavimų gana atlaidžiai priima ... ištęstą ir praskiestą psichologizuojančią apysaką [29]. Teisingai įvertina A. Barono romaną *Žvaigždės ir vėjai* : sugriuvimo laikais augęs poetas visas tas painias problemas atsineša į savo novelę, jose painiojasi ir skaitytoją įpainioja. Kur atsideda intrigos tobulinimui, charakterio gilinimui, — rezultatas geresnis. Įspėja autorių dėl per gausaus aforizmų barstymo [30]. Taiklus *Pavasario prie Varduvos* [31] bei P. Andriušio *Sudiev*,

---

[27] *Seksapilis, pagonybė ir balanos gadynė*, žr. *Gabija*, 1952 m. 3 sąs., 64-73 psl.

[28] *Stasius Būdavas*, « *Varpai skamba* », žr. *Aidai*, 1952 m. 5 nr., 225-226 psl.

[29] Jonas Brazaiti [Brazdžionis], žr. *Aidai*, 1952 m. 5 nr., 226-228 psl.

[30] *Aloyzas Baronas*, « *Žvaigždės ir vėjai* », žr. *Aidai*, 1952 m. 1 nr., 40-41 psl.

[31] *Pavasaris prie Varduvos*, žr. *Aidai*, 1954 m. 6 nr., 280-281 psl. ; *Darbininkas*, 1954.VI.29 d.

kvietkeli, aptarimas[32]. Brazdžioniui nepriimtinas ir J. Jankaus *Paklydusių paukščių* per krantus besiliejąs seksas[33].

Apžvelgdamas 1951 m. literatūrą, jis džiaugiasi proza, net straipsnį pavadina *Balansas su beletristo pelnu*[34]. Tematika jau išėjusi iš «šiaudinės pastogės», o pačiame kaime rašytojas ne tik mato pilką kasdienybę, bet ir siekia buities ir sielos gelmių. Pati novelės bei romano forma patobulėjusi. Kartais stilistinės priemonės paverčia prozą gryna poezija (Baronas, Mazalaitė, Andriušis); kitur jausti didelė pasakojimo galia (J. Jankus, V. Ramonas), iškeliama žmogus, čia besikankinąs dėl asmeninės laimės (Jankus), ar gyvenimo vertybes nuvertinęs, iškyla lietuvišku Tartiufu (Ramono veikaluose), ar blaškosi netikrume (Barono žmonės). Pastebi ir A. Landsbergio, J. ir A. Mekų ir L. Lėto prozos bandymus. Jie tariasi atradę «amerikas», nes neturėjo progos pažinti nepriklausomos Lietuvos nueito kelio. Bet neatmeta jų ir atlaidžiai siūlo: «Pasmerkti ar iškelti palikime laikui»[35]. (Bet kritiko pareiga spręsti ir vertinti dabar ir skaitytojui tai pateikti šiandien).

Bet 1952 m. kūrybos apžvalgoje Brazdžionis pesimistiškesnis: idealizmas mumyse sunykęs, o entuziazmas dar parodomas... idealams suniekinti. Tuo keliu ėję 1952 m. beletristai ir kritikai: «Neva atsiribodami nuo ideologinių, pedagoginių, visuomeninių, patriotinių ir panašių "nieko bendra" neturinčių su kūryba aspektų, jie, dėdamiesi vertiną meniniais kriterijais, pirmiausia atsiribojo ir nuo tų idealų, ir nuo tų veikalų, kuriuose būtų galima užtikti bent kokios pozityvios idealizmo pastangos»[36]. Tų metų beletristuose jis mato J. Savickio (*Šv. Lietuva*) ir J. Jankaus (*Paklydę paukščiai*) klaidžiojančius ir save žudančius paukščius. Kai kurie (L. Dovydėno *Per Klausučių ūlytėlę*) pasakoja pasigardžiuodami «riebias» neskoningas istorijas ir pasijuokia iš lietuvių tradicijų. Brazdžionis piktinasi ir gausybe vaizduojamų žudynių (Barono, Ramono, Jankaus ir kitų raštuose)[37].

Žemės antologija ir *Literatūros Lankai* nepatiko Brazdžioniui. *Žemė* — kam nuošalyje paliko daug jaunų poetų, o *Literatūros Lankai* ne tik dėl «susikirtimo», bet kam dėl pavėluoto modernizmo pre-

---

[32] *Seksapilis, pagonybė ir balanos gadynė*, žr. *Gabija*, 1952 m. 3 sąs., 71-72 psl.

[33] Ten pat.

[34] Žr. *Gabija*, 1952 m. 2 nr., 81-86 psl.

[35] *A. Landsbergis, A. J. Mekas, L. Lėtas, «Antroji proza»*, žr. *Aidai*, 1952 m. 5 nr., 229 psl.

[36] *Balansas ir balastas*, žr. *Gabija*, 1953 m., 4 nr., 70 psl.

[37] *Penktas nežudyk*, žr. *Gabija*, 1952 m. 2 nr., 90-93 psl.

tenzijų sukėlę nereikalingas aistras[38]. Jis gailisi, kad «Atitolimas nuo lietuviškų tradicijų yra labai nublankinęs naująją laisvojo pasaulio mūsų poeziją, padaręs ją anemišką, kosmopolitinę, jokio ryšio neturinčią su ištakomis, taigi ir nebenešančią lobių savai tautai»[39]. Jis pasigenda sąlyčio su okupuotąja Lietuva. Mano, kad į ten prasmukusi viena kita laisvosios lietuvių literatūros knyga ten padariusi įtakos[40]. Tarp tenykščių jaunųjų rašytojų matąs net rezistencinę dvasią ir artėjimą prie nepriklausomos Lietuvos literatūros tradicijų, o to stokojanti tremties literatūra.

Brazdžionis sielojasi ir vaikų bei jaunimo skaityba. Jiems reikia lietuviško žodžio. Bet jaunimo literatūra «nebeeina». R. Spalio *Gatvės berniuko nuotykiai* geri, bet P. Orintaitės *Viltrakių vaikai* — žuvies taukai vaikams; J. Švaisto *Aukso kirvis* — geresnis. Taip pat geras dalykas P. Pilkos *Žvirbliai inkilėliuose*[41].

Brazdžionis — didelio vardo poetas ir jo žodis buvo daugeliui reikšmingas. Tad teko prie jo ilgėliau sustoti. Jautrus pažinti ir kitų poezijai, davė vertingų vyresniųjų ir bendraamžių ar labiau tradicinės formos atstovų šiltų vertinimų. Filosofinė, egzistencinė poezija jam svetimesnė. Gerai daro, kad imasi vertinti daugiau sau artimus kūrinius. Jais jis žavisi, nuoširdžiai juos išgyvena, aiškina skaitytojui ir vertina. Ir čia jo žodis svarus. Prozos srityje vaduojasi visuomeninėmis, tautinėmis bei krikščioniškosiomis idėjomis. Vertinimai gilūs ir turiningi.

---

[38] *Rašytojo keliai ir skaitytojo kryžkelė*, žr. *Gabija*, 1954 m. 5 nr., 75-79 psl.
[39] *Kalba Kultūros Kongreso literatūros vakaro dalyviai*, žr. *Draugas*, 1967.XI.18 d.
[40] Ten pat.
[41] *Balansas ir balastas*, žr. *Gabija*, 1953 m. 4 nr., 70-73 psl.

Jurgis Gliauda (g. 1906)

J. Gliauda (slapyvardžiai: Kastytis, Kas, Kelmiensis) recenzijų ir straipsnių rašė *Žiburiuose*, *Mūsų Kelyje*, *Drauge*, *Naujienose*, *Ateityje*, *Dirvoje*, *Tėviškės Žiburiuose*. Kūrybos darbą laiko patriotine pareiga. Per antrosios premijos įteikimą (už *Ora pro nobis*) jis pareiškė: « Aš jaučiuosi atlikęs pareigą kaip lietuvis, kaipo politinis tremtinys, kaipo žmogus valdantis rašytojo plunksną »[1]. Kitur sakosi, jog sėsdamas rašyti jaučiasi lyg eitų prie kokios senos lietuviškos šventovės, kaip kadaise mūsų kriviai, žyniai eidavo[2]. Jis visa gavęs iš Lietuvos, jai visa ir grąžinąs: « Viską, kas yra mano sąmonėje, ir kas kunkuliuoja mano kraujuje, aš gavau iš savo tautos. Ir tą viską aš atnašauju jai, jos didingai jėgai, jos nemariam dvasingumui, lietuvybei, lyg grąžinčiau savo motinai gyvybę, kurią esu gavęs iš jos »[3]. Jam rūpi, kad veikalas būtų įdomus mūsiškiams ir pasaulio skaitytojams, nes tik literatūra galima pasiekti kitų tautų, o ne vien jų atstovų širdis. Reikią mūsų romanus versti į svetimas kalbas ir organizuotai leisti[4]. Kelias į amerikiečių visuomenę sunkus — dvylika leidyklų atsisakė leisti Ramono *Kryžius*, ir išleido *Lietuvių Dienų* leidėjas.

Lietuvoje kūrybinį gyvenimą žlugdo priverstinis socialistinis realizmas — utopija, paremta vienaklasės visuomenės mitu. Prasilenkęs su jo reikalavimu kūrinys iš anksto pasmerktas. « Kūryba merdi rikiuojama bendraraščių »[5]. O laisvajame pasaulyje: « Bėgimas su laiko mada, su laiko dvasia, aišku, nualina mūsų meną, neduodamas jam progos sustoti ties savimi, apmąstyti save, pagimdyti tai, kas yra savaiminga, ne kitiems, bet mums »[6]. Mūsų dailė pakito neat-

---

[1] *Apie premijuotą romaną. Kalba pasakyta premijos įteikimo proga*, žr. *Draugas*, 1953.I.10 d.

[2] *Jurgio Gliaudos pagerbimas Los Angeles*, žr. *Dirva*, 1963.VII.10 d.

[3] *Viską, kas kunkuliuoja mano kraujuj, gavau iš savo tautos*, žr. *Draugas*, 1960. II.13 d.

[4] Iš tikro vėliau du jo paties romanai buvo išleisti angliškai: *Namai ant smėlio — House upon the Sand* ir *Ikaro sonata — The Sonata of Icarus*.

[5] *Esmė ir siluetai*, žr. *Draugas*, 1961.II.16 ar 18 d.

[6] Ten pat.

pažįstamai, nes turi sąlytį su svetimtaučių rinka. Tremties pradžioje mūsų literatūrą nebuvo užgožęs egzistencializmas: « Pirmojo tremties periodo literatūra, dar nepajutusi vakarų, neišsilukštenusi iš savo, dar iš Lietuvos išvežto kevalo, yra, mūsų dabartinėm akim žiūrint, naiviai patriotinė. Teistinis ir ateistinis egzistencializmas ! Koks jis bergždžias, kada užteko scenoje tarti : « Lietuva, tėvynė, laisvė, ir publika jau šluostėsi ašaras » [7]. Dabar ateina « maištaujanti » karta, stojanti prieš nuosaikųjį patriotizmą. Jos « pranokėjai staiga nuvysta mados skersvėjyje ». Tas naujas literatūrinis ir sekamasis siluetas blykstelėjęs užleidžia vietą kitam. Paradoksaliai novatorius poetas dabar aimanuoja, kad jaunoji karta nusigrįžta nuo savųjų kūrėjų, «kuriems buvo kergiama senamadiško literatūrinio neinteligentiškumo žymė ». Arba kitur : « lietuviai partizanai kastruojami iš jų lietuviškumo, kad galėtų išvysti sceną, kaip abstraktiški kovotojai prieš abstraktišką priešą » [8]. « Maištaujanti » karta kovoja dėl to, kad nėra prieš ką maištauti. Neieškojimas praradimo savyje ir pigi kova dėl tariamojo naujoviškumo — nėra išeivių kartos žydėjimas. Išeiti iš akligatvio tegalima pro lietuviškus vartus.

Ateinanti trečioji karta « maištaujančius » deda į archyvą. Bet ar ji pati nebus paskutinė ? Kas tautai atstovaus ateityje : Ar Lietuvoje gyveną, ir koks bus jų žodis ? Ar svetur gyvenanti karta, pašėlusi dėl laisvės, margo ir seklaus turinio, pasilikusi generolais be kareivių ? Ar tai nėra tautos šermenys ? » — baiminasi Gliauda [9].

Kad J. Gliauda nemėgsta literatūrinių naujovių, matyti iš *Literaratūros Lankų* sutikimo, nors pats tų naujovių nevengia, pavyzdžiui, *Ikaro sonatoje. Literatūros Lankų* užuomazgą jis įžiūri A. Nykos-Niliūno straipsnyje, kur akcentuojama, kad nuopelnai ar amžius neduoda kritikos imuniteto. Dabar, esą, pareiškiama, kad kritikos kultas « aukščiau patriotinės lietuvio lietuviui meilės », kad nebūsią toleruojamos vyresniųjų pastangos nuslopinti jaunuosius [10]. Kova su tariamaisiais priešais vyresniaisiais, kolektyvinio principo pabrėžimas kūryboje — maištas dėl maišto. Mūsų literatūra dar nenuėjo publikai tarnauti — jos linksminti — ir nesukomercinta, kaip Vakaruose : « Mūsų literatūra dar išvežta iš tėvynės pilna esmės ir prasmės poieškių gyvenime, skaisčios moters ir skaisčios meilės dvelkimu, noru žmogų ne linksminti, bet vesti. Tai yra sveikos tautos literatūros pradai. Dabar, svetur, nežinomų anksčiau litera-

---

[7] Ten pat.
[8] Ten pat.
[9] Ten pat.
[10] A. Nyka-Niliūnas, *Mūsų literatūros kasdienybė keturi šimtaisiais metais po Mažvydo*, žr. *Aidai*, 1948 m. 15 nr., 260-262 psl.

tūrų poveikis mums labai stiprus. Formalinė ir vidinė išraiškos forma mus verčia ieškoti sintezės to, kas išvežta iš namų, ir to, kas gaunama čia, svetur. Štai tos sintezės poieškis yra labiausiai dėkinga dirva mūsų dabartinei literatūrinei kritikai »[11]. Kitame straipsnyje apžvelgia futūrizmo, siurrealizmo, okupuotosios Lietuvos uniformizmo ir mūsų tremties bandymus, kuriuose: « Mūsų recenzija ir kritikinė užuomazga, ne visai pramatydama tą naujoviškumo momentą, mėgsta ieškoti genijų naujovininkų tarpe. Ar tai filosofinė poezija, ar tai siurrealistinė proza, mes einame ir, tur būt, eisime paskui pasaulį, neduodami jam vadų »[12]. Pasaulinės literatūros drambliai užkrečia mus: A. Nyka-Niliūnas (*Orfėjaus medis*), L. Lėtas (*Obuolys Prozos* rinkinyje) ir J. Mekas bandą jų kelius. Toliau Gliauda geraširdiškai nusileidžia: « Tegul bando, nes uniforminė monotonija dar baisesnė »[13]. Tik, esą, gaila, kad « žemininkai », tapę « lankininkais », neatsižadėję patriotizmo, deda sau priešingus rašinius, lyg lopą ant frako... Ypač Gliauda aitriai įrodinėja Mallarmės įtaką Niliūno *Orfėjaus medžiui*[14]. Kalbėdamas apie amerikiečių « pražuvusią ir tylinčiąją kartą », užsimena apie mūsų tylinčiosios kartos ženklus N. Mazalaitės (*Negestis*), A. Barono (*Antrasis krantas*), A. Landsbergio, J. Kralikausko ir St. Būdavo kūryboje[15].

Nepatinka jam ir A. Škėmos raštai[16]. Nekokios nuomonės ir apie *Metmenis*, kurie esą *Literatūros Lankų* išvestinė, išsiauginusi 2 sparnus — *Aidus* ir kultūrinį *Draugo* priedą. « Visuotiniame savo prasme bendram raštiškam reikalui *Metmenys* stovi už *Pradalgės*, kuri duoda pilną ir tikslų išeiviškos literatūros vaizdą... *Metmenys* turį savo relikvijų kultą, greta kurio sustoja laikas, visa, kas nauja. Dėl savo geto nuotaikų *Metmenys* nesuteikia tiek, kiek pajėgtų duoti »[17]. Žurnalui reikia naujų vėjų.

Mūsų kultūros esmė, Gliaudos manymu, dabar yra tremtyje, nes tėvynėje yra tik susiniveliavimas ir pataikavimas. Tremtyje rašytojas sugeria gausybę įspūdžių ir perduoda literatūrai. Mūsų tarpusavio ginčai dėl nuosmūkio ir t. t. — tik laisvo organizmo gyvenimas, kur turi eiti triukšmas ir jėgų bandymas: « Visa tai tik gyvo ir laisvo organizmo gyvenimas. Kur yra šviesa, ten yra šešėliai. Kur yra ermyderiai, ten kas nors bando savo jėgas. Ir aišku viena perdėm: indivi-

---

[11] *Maištas dėl maišto*, žr. *Draugas*, 1954.VIII.28 d.
[12] *Drambliai užkrečia*, žr. *Draugas*, 1957.VI.8 d.
[13] Ten pat.
[14] *Tarp kurmių choro ir liepsnojančio flamingo*, žr. *Draugas*, 1955.I.29 d.
[15] *Moderniosios JAV literatūros metmenys*, žr. *Draugas*, 1956.II.4 d.
[16] *Antroji Škėmos raštų rinktinė*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1971.V.20 d.
[17] *Naujas « Metmenų » numeris, bet...* žr. *Dirva*, 1971.VII.30 d.

dualumas, kaitrus temperamentas, kova, išsišokimai, smarkūs kaip tik ten, kur yra laisvė »[18]. Bet kitur pats skundžiasi, kad kai nepaklausęs grasinamų laiškų vertinti visus romanistus, prieš jo paties kūrybą imtasi kolektyvios akcijos[19].

Gliauda sakosi konkursuose dalyvaująs, nes laimėjimas padeda išleisti veikalą, duoda šiokį tokį honorarą. Nusistatyti prieš konkursus, kuriuose dalyvauja apie tuzinas prozininkų, ir nedalyvauti dėl pralaimėjimo baimės, ir dėl to marinuoti veikalą stalčiuje, jam svetimas dalykas: « Aš esu gyvas rašytojas, ir moderniškos priemonės, kurias surado mūsų visuomenė, mylinti ir puoselėjanti mūsų pastangas šiose skaudžiose sąlygose, mane, kaip ir kiekvieną kitą, provokuoja dalyvauti konkurse, įtikinti parinkimo patikėtinius mano romano kokybe, parduoti tą romaną (labai svarbus principas vakarietiškoje kultūroje), išleisti romaną su pompa, su būgnais ir Jerichono trimitais »[20].

J. Gliaudai daugelį konkursų laimėjus, kai kas ėmė galvoti, kad jis konkursams ir teršo. Pats autorius į tai atsakė: « Ne konkursai iššaukia kūrinius, bet konkursai tik suranda veikalus »[21]. Jis mielai dalyvaudavo premijos įteikime. Bet 1969 m. laimėjęs *Draugo* romano konkursą už *Liepsnas ir apmaudo ąsočius*, atvykti atsisakė, įsižeidęs: « Šios literatūros šventės išvakarėse vertintojų ir rengėjų atstovo buvo degraduotas balsavimo būdas, kuriuo parinktas geriausias varžybų kūrinys. Buvo degraduotas ir pats autorius, paskelbiant lyg ir išankstinę pigaus skonio veikalo ir autoriaus kritiką »[22]. Ir autoriaus kelionė nebuvo apmokėta. Vyt. Alantas atsakydamas paaiškino, kad, gavęs iš *Draugo* 5000, kelionę galėjęs apsimokėti, o dėl kritikos nurodė: « Aš J. Gliaudą labai gerai suprantu, užjaučiu ir linkiu pakeisti nuomonę apie « pigaus skonio » recenzijas, t. y. nusikratyti mintimi, kad jo veikalai turi visiems patikti »[23].

J. Gliaudai atrodo, kad mūsų tematika vis dar neišeina iš kaimo[24] ir mes nepajėgiame tą nebeegzistuojantį kaimą pamatyti sausomis analitiko akimis.

---

[18] *Viską, kas kunkuliuoja mano kraujuj, gavau iš savo taulos*, žr. *Draugas*, 1960. II.13 d.

[19] *Šantažas, literatūrinė kritika ir histerika*, žr. *Draugas*, 1956.VII.28 d.

[20] *Literatūros konkursų premijų klausimu*, žr. *Draugas*, 1966.IV.2 d.

[21] *Rašytojo Gliaudos žodis priimant premiją « Dirvos » novelės konkurse*, žr. *Dirva*, 1969.VII.30 d.

[23] *Paaiškinimas dėl nepasakytos kalbos*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1969.V.15 d.

[24] *Kaime, kaime žaliasai*, žr. *Draugas*, 1954.X.23 d.

1952-1963 m. *Drauge* Gliauda rašė nemaža recenzijų. Jose taiko literatūros istorijos mastelį. Pavyzdžiui, B. Pūkelevičiūtės *Aštuoni lapai* stokoją šio ir to ligi romano. Betgi pats pripažįsta, kad tai didelis veikalas [25].

J. Gliauda pageidauja, kad literatūra duotų tikrą gyvenimo vaizdą, nepadailintą laikmečio veidą. Jis džiaugiasi, kad « Aloyzas Baronas suima, pažaboja, sulaiko, įrėmina mums ir ateičiai mūsų laikmečio paveikslą. Jo dabartinių veikalų esmė yra tremtiniškoji lietuviškoji masė, ištrūkusi iš savo įsigyventų vietų, nublokšta į anksčiau gal negirdėtų pavadinimų vietoves, į svetimiją, į keisčiausias gyvenimo sąlygas, lietuviško aborigeno akimis žiūrint » [26]. Jei Baronas to nedarytų, šita lietuvių tautos dalis žūtų istorijai, literatūrai, kultūros studijoms, kaip ir senoji emigracija. Baronas čia duodąs emigrantą miniažmogį, tebesilaikantį patvarios lietuvybės, visai nesidomėdamas « šauniai pritapusiais » prie Amerikos, įžengusios į « moderniosios lietuvybės » fazę (praradusios lietuviškąją samonę). Baronas atskleidęs sumiesčionėjusių emigrantų gyvenimą. Čia kritikas, berods per daug pasitiki literatūros gyvenimo pažintine prasme — talentingas autorius duoda savąjį gyvenimo vaizdą, negabus neduoda meno kūrinio. Veikėjų gyvybę kritikas taip pat perryškina [27].

Gana tiksliai Gliauda įvertino A. Barono *Antrąjį krantą*, kurio herojai — prarastoji, gyvenimu pasibodėjusi, egoistų karta, o autorius be reikalo įpina savo nuomones ir vaizduoja keliais požiūriais [28]; N. Mazalaitės *Piūties metas* esą stokoja fono ir veikėjams savos kalbos (jie kalba sodria, vienoda autorės kalba), ir gale yra nereikalingos didaktikos [29]. Apytikriai pasvėrė P. Jurkaus *Smilgaičių akvarelę* [30] ir *Ant Vilnelės tilto* [31]. Pr. Naujokaičio *Upeliai negrįžta į kalnus* jam ypač vertinga dėl brandinamos ir kryžminėse veikėjų kovose išspręstos problemos bei pavaizduoto miesčioniško seklumo [32]. V. Volerto *Upė teka vingiais* taip pat keliama dėl problematikos, realybės pagrindo [33]. O *Sąmokslą* vertina pagal savo susidarytąją schemą, nepaisydamas romano vertės, lygina su amerikiečio J. D.

---

[25] *Epizodas po mikroskopu*, žr. *Naujienos*, 1957.VIII.3 d.

[26] *Žmogaus ėjimas vidurnakčio briauna. A. Barono romano « Pavasario lietus » pasirodymo proga*, žr. *Draugas*, 1968.VI.8 d.

[27] Ten pat.

[28] *Ties « Antruoju krantu »*, žr. *Draugas*, 1955.I.8 d.

[29] *Tragedija romane*, žr. *Draugas*, 1957.VIII.3 d.

[30] *Akvarelė su Bor-Jero šaržais*, žr. *Draugas*, 1958.II.1 d.

[31] *Jurkus susisvajoja Vilniuje*, žr. *Draugas*, 1968.XI.30 d.

[32] *Ignatonio ir Naujokaičio romanai*, žr. *Draugas*, 1959.X.10 d.

Salingerio romanais[34]. Taip pat persūdo ir kalbėdamas apie K. Barėno *Tūboto gaidžio metus*, — lengva plunksna brūkšteldamas, lygina su Donelaičiu ar Flaubertu[35].

J. Gliauda aptaria « jaunatviškąjį » V. Ramono *Dailininką Raubą*, kur, kaip ir kitų rašytojų, po literatūrine skraiste nesantūriai vaizduojama tamsiomis spalvomis anuometinio, taigi kūrybingiausio valstybės kūrimo karta. Tokiais veikalais dabar pasikanda komunistiniai nepriklausomos Lietuvos juodintojai. Čia ir pats Gliauda prieina tiesą, kad nėra ko ieškoti tikro gyvenimo atvaizdo literatūroje, — tai tik kūrėjo savaip suvoktas bei sukurtas gyvenimo vaizdas, ne jo atvaizdas, ne fotografija[36]. Už reikšmingos problemos kėlimą jis vertina ir E. Dervojiedovienės *Grandines* : « Džiaugiamės tuo veikalu, nes paliestoji problema yra tokia skaudi ir tokia tebeaktuali, kad ji išperka to ne tiek « atsiminimų », kiek « reportažo » romano defektus. Tatai, aišku, eina skersai literatūrinės kritikos esmę, kur forma turi pirmauti prieš problematiką. Tačiau tautos reikalus imant į vertinimo svarstyklių lėkštes, *Grandinės* įgauna neginčijamą vertę »[37].

J. Gliaudai sekasi tinkamai įvertinti nuotaikinguosius M. Vaitkaus atsiminimus *Su Minija į Baltiją* : praeitį talentas atkuria ir grąžina. Vaitkaus vaizduojami įvykiai ir žmonės, paspalvinti lyrizmu ir perėję per autoriaus pagavos ir išgyvenimo prizmę, jau įeina į beletristiką. Gliauda giliau įžvelgia : bręstantis mūsų talentas susitiko su pasaulio kūrybos milžinais[38]. Bet dorodamasis su lengvesne beletristika, Gliauda, deja, neįžvelgė gilesnės A. Landsbergio *Kelionės* novatoriškosios vertės[39].

O K. Karpių lygina su Victor Hugo : « Kaip Victor Hugo prancūzams, taip lietuviams išeiviams Karpius pristatė visą žėrinčią savo praeities mozaiką ». Jis tiesiog žavisi Karpium : « Virš Kazio Karpiaus visuomeninės veiklos, kaip matyti, nuostabia aureole skleidžiasi lietuvių išeivijos rašytojo ir istorinio romantiko žavesys »[40].

Iš lyrikų teigiamai vertino B. Brazdžionį, L. Andriekų, J. Švabaitę. Jam svetima filosofinė A. Nykos-Niliūno poezija. Kalbėdamas apie *Orfėjaus medį*, prikiša, kad Niliūnui realusis pasaulis neegzistuoja, o tik kitas — amžinai nesunaikinamas. Tikrasis pasaulis tai tik

---

[34] *Sąmokslas ir sąmokslautojai*, žr. *Draugas*, 1968.IV.27 d.
[35] *Kazimiero Barėno šedevras*, žr. *Dirva*, 1970.IV.22 d.
[36] *Jaunatviškąjį V. Ramoną prikėlus*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1963.V.30 d.
[37] *Romanas Klaipėdos temomis*, žr. *Draugas*, 1955.III.19 d.
[38] *Tai buvo ne vakar ir ne šiandien*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1962.
[39] *A. Landsbergio « Kelionė »*, žr. *Draugas*, 1954.IX.4 d.
[40] *Istorijos romantikas išeivijos realybėje*, žr. *Dirva*, 1971.I.13 d.

iškreiptas atšvaistas dvasinio gyvenimo, kur poetas per vaiduoklių pasaulį norįs įsiskverbti ir juo gėrėtis. Poeto daiktų suvokime nėra vietos estetikai, grožiui, nuotaikai, lyrikai. Tame pasaulyje gyvenimo ir mirties problemos neegzistuoja kaip netinkančios amžinam, tikram pasauliui. Visai nesupratęs filosofinės poezijos, recenzentas teigia: « Nyka pradėjo montuoti savo dvasinį pasaulį, kuriame jam turėjo daiktai švytėti savo esme, persunkiais gelžbetoniniais simboliais, o jo kūrybos esmė glūdėjo ir glūdi kitur — estetikoje, impresionizme ir perteikime grožio formomis, ne samprotavimais »[41].

Priimdamas impresionistišką gaidą, atmeta filosofinę poeziją: « Akcentuojame čia viešpataujančią impresionizmo gaidą. Tokių eilėraščių tūris (o jų yra keliolika), pastato už knygos esmės iškankintus išsisakymus kirčiuota proza, kurią kažkas krikštija 'filosofinės poezijos' titulu »[42]. Ir recenzentas primygtinai ieško svetimų įtakų, pamiršdamas, kad daugelis didžiųjų rašytojų jos savo kūryboje turėjo, apsivaisindami bendraisiais žmonijos laimėjimais. J. Gliauda prikiša Niliūnui, kad jau čia jį gerokai aplenkęs Mallarmė, E. A. Poe dvasinis vaikas. Ne vietoje esąs ir svetimų vardų minėjimas. Betgi ar jie labai pakenkė B. Brazdžioniui — bibliniai, J. Aisčiui — itališki ? Jeigu tai gyvai išreiškia poeto nuotaiką, atkelia anų laikų ir kraštų dvasią į mūsų laikus, — tai jokia blogybė. Apskritai recenzentas čia be reikalo imasi svetimo dalyko, kurio neišgyvena ir todėl nieko esminga negali pasakyti skaitytojui.

Skeptiškai, beveik ciniškai atsiliepia apie J. Baltrušaitį. Girdi, rašęs rusiškai, kad norėjęs plačios auditorijos ir garso. Bolševikų atmestas, tylėjęs 23 metus. Galop atnešė Tėvui Sūnaus palaidūno ašaras. Pasikartojantis poetas, kūręs rafinuotai kristališkai, dabar atėjo su atsilikusiu simbolizmu ir vietomis medine kalba[43]. (B. Sruoga Baltrušaitį vis dėlto labai aukštino).

Iš dramos veikalų Gliauda, berods, tėra pasisakęs tik apie A. Kairio *Viščiukų ūkį*[44], *Curriculum vitae*[45]; *Šviesą, kuri užsidegė*[46] ir *Palikimą*[47]. *Curriculum vitae* sprendžiąs egzistencijos prasmę ir tos prasmės paradoksalumo problemą. Buitis čia moderni, pagrindi-

---

[41] *Tarp kurmių choro ir liepsnojančio flamingo*, žr. *Draugas*, 1955.I.29 d.

[42] Ten pat.

[43] *Dar apie Jurgį Baltrušaitį*, žr. *Draugas*, 1954.VII.10 d.

[44] *J. Gliauda « Viščiukų ūkio » temomis*, žr. *Draugas*, 1966.VI.4 d.; *« Viščiukų ūkio » nepaprastybė mūsų scenoje*, žr. *Ketvirtoji Pradalgė*, 1967 m., 332-352 psl.

[45] *Naujas A. Kairio vienoveiksmis*, žr. *Draugas*, 1967.XII.23 d.

[46] *Magiškojo žodžio pasiilgus*, žr. *Draugas*, 1969.II.8 d.

[47] *Dėl Anatolijaus Kairio « Palikimo »*, žr. *Dirva*, 1970.II.20 d.

niai veikėjai lietuviai, bet veikalas šiurpus, lyg antikinė tragedija, o Juodoji Ponia — antikės lemtis. Veikėjai iš dalies simboliai. *Viščiukų ūkio* jis nelaikytų buities komedija su fantastiniu padažu. Tai esanti satyrinė komedija, paremta buitimi: «Tai yra intelektualinė satyrinė komedija; tai komedija sukoncentruota absurdinio teatro teze ir savo bėgyje sukilusi prieš tas dogmas, optimizmą paėmusi primatu, o negatyvizmą pralaimėjusiu ristiku ne rampos šviesoj, bet ir žiūrovo pasaulėjautoj-sąžinėje»[48].

Gliauda laiko, kad mūsų aktualiosios problemos vertos komedijos. Betgi už aktualijų esanti ir kita jos prigimtis — kova su mūsų prigimtin besiveržiančiu blogiu ir ryžto triumfu kovoje su juo. Priešingai absurdo teatro dogmai Kairio veikale laimi gėris. Gliauda nesutinka su rimtai veikalą peržvelgusiu J. Grinium, apgailestavusiu, kad komedijos prasmė paremta aktualijomis, ne bendraisiais žmonijos prigimties polinkiais. Gliauda čia bando remtis dabartine pasaulinio teatro linkme, pavyzdžiui, Ionesco, ir randa plačią ir lietuvišką problemų skalę, lakią vaizduotę, pigaus efekto vengimą ir t. t., ir išveda: «Anatolijus Kairys įrodė, kad protesto ir paradoksų teatro scenoje gali egzistuoti veikalas, kuriame atvirų akių sapnai-slogučiai nėra visagalinti negatyvizmo pergalė. Ir kadangi paraleliško veikalo *Viščiukų ūkiui* nerandame, šią A. Kairio komediją pavadinome lietuvio dramaturgo šedevru, nes jis yra unikumas»[49]. (Tačiau nepagrįsti superlatyvai niekad veikalo neiškelia). Veikalo *Šviesa, kuri užsidegė* veikėjai Gliaudai atrodo suasmeninti simboliai, o mirtis nėra neišvengiama tragedija, bet laisvės apoteozė. Ir šį veikalą recenzentas šedevru laiko: «Tas veikalas rekomenduotinas mūsų scenos žmonėms, kurie norėtų susigundyti interpretuoti scenoje mūsų modernaus dramaturgo šedevrą»[50]. Šiai pjesei aptarti be reikalo griebiamasi operos terminų[51]. Dekoracijos ir kiti priedai sunkiai gelbsti medinę alegorinę pjesę su vienodais kvislingų charakteriais. Ir tenka sutikti su Pr. Visvydu, kuris «tragedijetės» vaidinimo metu nejutęs gailesio ir dar pasibiaurėjęs šiaip ar taip iškilios poetės įvilkimu į deputatę[52].

J. Glauda A. Kairio *Curriculum vitae* laiko dideliu autoriaus laimėjimu: «čia Kairio sarkazmas, temos atradimas ir problemos

---

[48] *J. Gliauda «Viščiukų ūkio» temomis*, žr. *Draugas*, 1966.VI.4 d.

[49] *«Viščiukų ūkio» nepaprastybė mūsų scenoje*, žr. *Ketvirtoji Pradalgė*, 1967 m., 352 psl.

[50] Ten pat, 351 psl.

[51] *Magiškojo žodžio pasiilgus*, žr. *Draugas*, 1969.II.8 d.

[52] Pr. Visvydas, *Šviesa Los Angeles mieste*, žr. *Draugas*, 1969.II.8 d.

sprendimas, susipina su tikru moraliniu nuosmūkio ir politinės sensacijos įvykių (— gal įvykiu ?). Puikus esąs ir Kairio *Kukū* [53].

Didelis, anot J. Gliaudos, nuopelnas sukurti mūsų dramos absurdinę srovę, bet dar didesnis « sukurti lietuvišką teatrinį avangardą » [54]. Čia nusipelnęs A. Kairys : « Anatolijus Kairys, savo kūrybos eigoje, atstovauja tą našų mums simbolį, kuriame jungiasi siužetinis modernizmas, formos avangardizmas ir lietuvių egzilinės visuomenės ideologinės problemos » [55]. Kairio *Palikimas* kaip tik ir esąs toks pionieriškas, toks simboliškas veikalas, paremtas alegorijomis, aktualijomis, freudišku asmenybės suskilimu, lietuvį žiūrovą labiau « dreskiąs » už kosmopolitinę klasikinę tragediją. Ta drama « išsemta iš mūsų kiemo, iš mūsų gyvenamos aplinkos »[56]. Apie pasaulinį absurdo teatrą Gliauda su nemažu prisiskaitymu, bet palaidokai rašo *Drauge* [57].

J. Gliaudos recenzijose ryškus veikalo teziškumo, problemų pabrėžimas. Bet atsitiko taip, kad dėl jo straipsnio *Apie tautinio heroizmo realizmą* [58] priekaištavo J. Vaičiūnienė, kam jis pasisakąs prieš patriotinių pareigų uždėjimą literatūrai. Ir ji neužkraujanti, tik įtaigojanti, reikalaudama tautinių veikėjų, tautinio heroizmo [59].

J. Gliauda dažnai iš literatūros laukia gyvenimo atvaizdo, pasisako prieš filosofinę poeziją. Be pagrindo džiaugiasi tariamais mūsų absurdo teatro laimėjimais. Gerai, kad judrus ir kovingas. Stilius neišlygintas, miglotas ; kalba šlubuoja. Pavyzdžiui : « Ir, pagaliau, reikėjo atrasti vienijantį daugžanriškumo pradą. Jis įrikiavo personažus į bendrą harmoniją su tikslu išgauti maksimumą iš patiektos partitūros » [60]. Tikras vargas, kad užuot pasistengęs gerai apvaldyti rašytojo instrumentą-kalbą, laiko save kalbos ir stiliaus novatorium. Dorai kalbos neišmokusių turėjome ir anksčiau. Čia jokia «naujovė» [61].

---

[53] *Premijuotoji « Ku-kū »*, žr. *Dirva*, 1971.I.16 d.

[54] *Dėl Anatolijaus Kairio « Palikimo »*, žr. *Dirva*, 1970.II.20 d.

[55] Ten pat.

[56] Ten pat.

[57] *Absurdo teatro paraštėje*, žr. *Draugas*, 1970.V.16 d. (pradžioje).

[58] Žr. *Draugas*, 1969.VII. d.

[59] J. Vaičiūnienė, *Tauta, rašytojas, veikalas*, žr. *Draugas*, 1969.X.25 d., XI.1 d., XI.8 d. ir XI.15 d.

[60] Jurgis Gliauda, *Apie naują tragikomediją*, žr. *Dirva*, 1972.I.28 d.

[61] Palygink dar Pr. Visvydas, *Šviesa Los Angeles mieste*, žr. *Draugas*, 1969. II.8 d.

Dr. Jonas Grinius (1902-1980)

Literatūros daktaras, profesorius, politikas, visuomenės veikėjas, redaktorius, kritikas bei literatūros mokslo darbininkas. Jo disertacija: *O. V. Milašius-poetas*. Kiti darbai: *Visuotinė literatūra* (su J. Ambrazevičium ir A. Vaičiulaičiu), *Putino lyrika* (1932), *Grožis ir menas* (1938), *Vilniaus meno paminklai* (1940), *Brazdžionio poezijos kritiški metmens* (*Varpai*, 1944), *Lietuvių sovietinės literatūros pobūdis* (*Aidai*, 1956, 1 ir 2 nr.), *Litauische Literatur und Kunst im Spiegel der Sowjetisierung* (*Acta Baltica*, 1963, 3); tas pats angliškai: *Literature and the Arts in Captive Lithuania* (knygoje *Lithuania under the Soviets*, 1965, red. V. S. Vardys), *Vincas Mykolaitis-Putinas als Dichter* (*Commentationes Balticae*, 1964, IX-XI); *Lietuvos kryžiai ir koplytėlės* (*Aidų* mokslo premija, Roma, 1972). Straipsnių apie lietuvių literatūrą davė *Histoire générale des littératures*, Paryžius, 1962 ir *Lexicon der Wetliteratur*, Münchenas, 1966. Paruošė 3 tomus literatūros ir kritikos studijų, kurių pirmąjį tomą antrašte *Veidai ir problemos lietuvių literatūroje* išleido Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija 1973 m. (XII-406 psl.), o antrąjį tomą — 1977 metais (XII-496 psl.).

Pasirašinėja pavarde arba J. Miliušio slapyvardžiu. Bendradarbiauta: *Tremtinių Mokykloje*, *Darbininke*, *Drauge*, *Aiduose*, *Lietuvių Enciklopedijoje*. Rašė beveik apie visus žymesnius naujus mūsų literatūros veikalus.

Meno vaidmuo tautai, Griniaus įsitikinimu, yra didelis: « Didieji šedevrai mums atskleidžia žmogiškos būties gelmes, žmogaus likimą pasauly tarp slaptingų pikto vilionių ir dangiškos laimės vilčių »[1]. Menas stiprina tautos vienybę, švelnina tautiečių santykius ir, išėjęs už tautos ribų, reikšmingai atstovauja tautai pasaulyje. Menas išreiškia tautos sielą, pasaulėjautą, įkūnydamas dažnai ilgus amžius išliekančiuose kūriniuose. Tautiečiai gyvendami jais stiprina savo pasaulėjautą ir yra atsparesni svetimųjų įtakai. Gilūs literatūros kūriniai rodo žmoniškumo kelią. Kalbėdamas apie E. Ionescu, J. Grinius būkštauja, ar lietuviai « liks ištikimi žmoniškumo vertybėms,

---

[1] *Meno reikšmė tautai*, žr. *Aidai*, 1950 m. 3 nr., 116 psl.

savo sąžinei, Dievui ir savo tautai, ar jie pasiduos raganosiško konformizmo psichozei, tapdami niekam nereikalingi kietaodžiai ir neprasmingai išnykdami žemės paviršiuje, kaip kadaise išnyko gausios raganosių giminės »[2].

Tad Griniui literatūra — ne laisvalaikio malonumui. Jos uždavinys kelti didžiąsias gyvenimo problemas, meilę žmogui. Tuo reikalu jis rašo eilę straipsnių. Ir idėjinis požiūris jo kritikoje visuomet ryškus[3]. Ir savo pjesėje *Žiurkių kamera* norėjęs pavaizduoti krikščioniškojo ir materialistinio pasaulių konfliktą[4].

Jau anksčiau jis yra pasisakęs, kad kritikos darbas yra būti tarpininke tarp kūrėjo ir visuomenės — informuoti, jos skonį tobulinti, parodant kūrinių grožį ir trūkumus, originalumą ir kitų įtakas[5]. Kritikos uždavinys: suprasti meno kūrinį, panagrinėti autoriaus tikslą ir kaip pavyko jis pasiekti[6]. Kritikas iš esmės kūrėjo draugas, pirmas skaitytojas ir žiūrovas, yra teisėjas ar net varžovas. Su kūriniu jis santykiauja objektyvuojančios intuicijos keliu, lyg spontaniškai pasidalydamas įspūdžiais su skaitytoju ir autorium, savo įspūdžius pagrįsdamas kūrinio, kūrėjo gyvenimo, aplinkos duomenimis, laiko idėjomis. O vertinimas reikalauja pasaulėžiūros ir filosofijos. Tik pažiūrėjęs filosofo žvilgsniu, vaduodamasis estetikos bei etikos normomis, jis tampa vertintojas ir tikrasis kritikas. Kritika turi savo principus ir meno kūrybos sampratą. Bet ji nėra mokslas, nes remiasi tiesiogine sintetine intuicija, pasakančia jam kūrinio esmę ir vertę. Tad kritikas stovi greta menininko ir arčiau filosofo negu mokslininko. Kritikui reikia estetinės kultūros, filosofijos, istorijos, meno, kultūros, psichologijos, etikos, religijos, sociologijos pažinimo ir užvis stiprios intuicijos. Pats Grinius yra griežtos kritikos šalininkas. Literatūrai, jo manymu, kenkianti ne griežta kritika, o rašytojai be talento. Jis teigia, kad išspausdintas kūrinys tampa visuomenės faktu, į kurį skaitytojas ir kritikas gali pažiūrėti ne vien estetiniu, bet taip pat idėjiniu, moraliniu, tautiniu ir kitokiais požiūriais[7]. Pats Grinius dažnai savo kritikoje to ir laikosi. Romantiškoji rašytojo išimtinės laisvės samprata visuomenėje išblė-

---

[2] *Ar lietuviai taps raganosiais*, žr. *Draugas*, 1960.XI.12 d.

[3] Pavyzdžiui, *Meno reikšmė tautai*, žr. *Aidai*, 1950 m. 3 nr., 116-118 psl.; *Egzistencializmas ir Jobo drama*, žr. *Draugas*, 1951.VII.14 d.; *Lietuvių kultūriniai uždaviniai sukaktuviniais 1958 metais*, žr. *Draugas*, 1957.XI.30 d.

[4] *Jono Griniaus « Žiurkių kamera » Chicagoje*, žr. *Draugas*, 1954.XII.39 d.

[5] *« Minties » žurnalas Nr. 2-3*, žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 5-6 nr., 137 psl.

[6] *P. Jurkaus « Smilgaičių akvarelė »* žr. *Aidai*, 1958 m. 6 nr., 275 psl.

[7] 1962 metų II-jo JAV ir Kanados kultūros kongreso literatūros sekcijos paskaita: *Lietuvių literatūros tematinės problemos*, žr. *Aidai*, 1963 m. 3 nr., 118-123 psl.

sus; iškilusi « menas menui » teorija, indiferenti visa tam, kas egzistenciškai svarbu. Ji sulėkštino meno kūrybą ir rašytoją pastačiusi dievuko padėtin.

Mūsų literatūros tematika — neišprusęs kaimas. Bet ir čia galima atskleisti gilesnių problemų: brolio ir sesers santykiai, berno, mergos, davatkos tema [8]. Trūksta religinės, šviesuolių gyvenimo, lietuviškojo Don Kichoto, Sančo Pansos tematikos. Menas laikomas pats sau tikslu. Kratomasi moralizuojamąja literatūra: « Kas nepritaria individualistų ir estetistų tezėms, apie tariamą literatūros grynumą, arba nenukelia kepurės prieš kiekvieną estetišką bandymą, tam su moralisto vardu priskiriamos ir fanatiško tamsuolio ypatybės » [9]. Iš tiesų moralistai neblogiau už kitus žiną, kad mokymas yra auklėtojų uždavinys, o iš kūrinio reikalauja tikrovę vaizduoti giliai ir originaliai. Tokios tiesos ieškąs rimtas kritikas ir skaitytojas, bet dažnai randąs tik pridengtą melą.

Rašytojo laisvės klausimas. Kūrėjas pajunta savo pareigas tautai pavojaus metu. Kataliko pažiūros — laisvai prisiimta krikščionio dorovė, visko laisvas vaizdavimas, bet nuodėmės pripažinimas. Įsipareigojimas tik savo sąžinei ir Kristui. Dideli rašytojai dažnai yra revoliucininkai. Tad rašytojas yra kartu laisvas ir įsipareigojąs [10].

J. Grinius pasisako ir aktualijų klausimu literatūroje. Noras kūryboje rasti aktualijų ypač yra būdingas realizmo šalininkams bei naudos visame kame ieškotojams. Aktualijos — peilis rašytojui, kuris idėjiniais tikslais siekia idėjinio bei psichologinio gilumo, reliatyvaus amžinumo. Aktualijas fiksuoja reporteris publicistas. Jos drumsčia veikėjo žvilgį, gimdo anemiškus veikėjus, negyvą kūrinį. Aktualijos — tik momento tiesa. Aktualijų reikalavimas — viena iš kliūčių mūsų rašytojams įeiti į pasaulinę literatūrą [11].

Tremties rašytojo uždavinius ir problemas J. Grinius kėlė JAV ir Kanados lietuvių kongrese Čikagoje 1956 m. Rašytojai turi pavaizduoti, kaip kenčia žmogus už geležinės uždangos. Gana Žemaitės, Krėvės epigonizmo. Didieji tremtiniai — Dantė, Chateaubriand'as Mickevičius — nebuvo užsidarę etnografinėse smulkmenose, o atviri laiko rūpesčiams. Mūsų rašytojas turi pastebėti 3 dalykus: gyvenimą okupuotoje Lietuvoje, nepriklausomos Lietuvos gyvenimą nuo kai-

---

[8] *Literatūrinė tematika ir lietuviškasis kaimas*, žr. *Aidai*, 1956 m. 1 nr., 40-42 psl.
[9] *Lietuvių literatūros tematinės problemos*, žr. *Aidai*, 1963 m. 3 nr., 123 psl.
[10] *Rašytojo laisvė ir įsipareigojimai*, žr. *Aidai*, 1948 m. 15 nr., 248-254 psl.
[11] *Rašytojas ir publicistas*, žr. *Draugas*, 1950.XI.4 d.

miečio iki akademiko ir emigracijos gyvenimo problemas. Ir Lietuvoje rašytojas negyveno iš savo profesijos. O čia ypatingai pats turi organizuoti savo gyvenimą, daug ko atsisakydamas, visa taupydamas kūrybinėms atostogoms, kaip daro dailininkas. Laisvame pasaulyje rašytojai neturi savo leidėjo, bet gali laisvai kurti. Lietuvoje dabar juodinami nepriklausomybės laikai, griežtai priešingai vaizduojami mūsų partizanai, niekinamos dvasinės bei religinės vertybės [12].

Prie šių problemų J. Grinius grįžta straipsnyje : *Vertybių konfliktas dabartinėje lietuvių literatūroje.* Okupuotosios Lietuvos ir Vakarų pusės rašytojai beveik vienodai žiūri į vitalines-psichines vertybes. Sovietiniai rašytojai, patys likdami baltarankiai, ir sunkiausią darbą poetizuoja. Abeji rašytojai sutaria, kad materialinių gėrybių perteklius demoralizuoja žmogų [13]. Į socialines ir tautines vertybes čia ir ten rašytojai žiūri nevienodai. Ten juodinama nepriklausomoji Lietuva, praeityje matomos šviesios tik kovos su kryžiuočiais, 1863 m. sukilimas ir Pirčiupio momentas. Čia sovietai — žiaurūs okupantai. Lietuviai rezistentai čia ir ten vaizduojami diametraliai priešingai: čia — herojai, ten — banditai. Į visuomeninį gyvenimą rašytojai čia ima žvelgti pasaulėžiūriniu žvilgsniu. Dėl to kyla ginčai, pavyzdžiui dėl *Kryžių.* Tenykščiai — religines apraiškas puola. V. Alanto *Pragaro pošvaistės* stovi netoli nacių ar komunistų, o A. Škėma atmeta Dievą (*Živilė*) ir paneigia visas vertybes (*Balta drobulė*). Arti absurdo stovi A. Niliūno žmogus, o V. Mačernio žmogaus alkstanti siela. B. Brazdžionio žmogus savo didybę gauna iš transcendencijos. O E. Mieželaičio pozuojantis komunistinis žmogus atmeta Dievą. Bet apskritai tremties literatūroje Dievas ypač pabrėžiamas (L. Andriekus, J. Švabaitė) [14].

Ateities perspektyvas dėsto straipsnyje *Lietuvių literatūros perspektyvos* [15]. Mūsų literatūra perkirsta okupacijos griovio. Bet vis tiek tai vienos tautos literatūra. Čia iš snobiško noro spraudžiame į literatūrą amerikietiško gyvenimo problemas (*Trečioji moteris*, *Delfino ženkle*, *Sąmokslas*). Lietuvoje — komunistai svetimybes bruka : nuslepiamas darbininko išnaudojimas kolchoze, komunistų veikėjai nudailinami, partizanai niekinami. Tai mūsų literatūros krizė. Techninė revoliucija, didmiesčio miniažmogių skruzdėlynas, Dievo išmetimas iš mokyklos, kino, radijo, televizijos tuštumas — visa tai atsispindi mene, dažnai patį meną ir literatūrą išstumdami. Huma-

---

[12] *Lietuvių rašytojams aktualios problemos*, žr. *Aidai*, 1956 m. 7-8 nr., 309-313 psl.

[13] Plg. Grušo *Vedybų sukaktis*, A. Gustaičio *Mums netrūksta idealų.*

[14] *Vertybių konfliktas dabartinėje lietuvių literatūroje*, žr. *Draugas*, 1964.VIII.29 d.; *VI Pradalgė*, 1969 m. 345-372 psl.

[15] Žr. *Aidai*, 1969 m. 6 nr., 261-267 psl.; 7 nr., 305-311 psl.

nizmas jau perėjo į antihumanizmą. Avangardistai išmetė iš meno patį žmogų. To antihumanizmo pradžia mūsų literatūroje, Griniaus galva, siekia *4 vėjų*, *Granito* laikus. Vėliau techniškai pasivadina *Literatūros Lankais*, o J. Mekas *Pavieniuose žodžiuose* daugiau pasitiki technika, negu vidiniu miniatiūrų svoriu. Laisvasis eiliavimas — kova su tradiciniu ritmu ir rimu praktikuojama abipusiai uždangos, ypač moterų (J. Švabaitė ir J. Degutytė).

Idėjų stoka. Laisvai eiliuodami rašytojai praskiedžia lyriką, plepa, pavyzdžiui, V. Šlaitas, arba tuščiai bravūruoja — E. Mieželaitis. Iš idėjinių poetų, mirus V. Mykolaičiui, liko tik B. Brazdžionis, A. Jasmantas ir Lietuvoje — J. Marcinkevičius. Tas pats dedasi ir pasaulinėje literatūroje. Ten matai « dažną formos palaidumą, ritmo neigimą, kraštutinį individualizmą, minties lėkštumą, slepiamą tarp samprotavimų ir įmantrių metaforų, ir dažniausiai eksperimentavimą poetine technika »[16]. Bet visuomenė anksčiau už poetus su technine civilizacija tai padarė: atmetė Dievą, priėjo nihilizmą, nebeskiria gero nuo blogo. Lyrikos daug, bet ji neefektyvi, o teatre absurdo drama. Čia pjesės provokuoja ir šokiruoja žiūrovus, kad jie įtikėtų gyvenimo absurdiškumą. Silpnaveiksmė — filosofuojanti drama — A. Landsbergio *Penki stulpai*, o absurdo bandymai — K. Ostrausko ir V. Kairio pjesės. Ostrauskas žadinąs beprasmybę, o Kairys siekiąs pozityvaus tikslo. Lietuvoje tai bando K. Saja (*Maniakas*, *Oratorius*). Absurdinė drama labai šalta ir ironiška žmogui. Bet rašytojas turės pamatyti, kad net puolęs žmogus — ne eksperimentų gyvulėlis.

Romano problemos. Daug kas rašoma *Draugo* konkursui, bet gerų veikalų maža. Romano krizę sukėlė: radijas, kinas, televizija, bet patalkino turizmas (K. Almenas). Nėra prasmės kurti didžiulių istorinių romanų. Žmonių vaizdavimas dabar atpuolė, liko tik interpretuoti pasaulį ir žmones. Todėl visi skaito Dostojevskį. Romanistui reikia stiprios asmenybės, individualios pasaulėjautos ir pasaulėžiūros. Sovietijoje pasaulėžiūra brukama, bet be vaisių. Vakaruose — beidėjinė, hedonistinė aplinka, o pasaulėžiūra nevertinama. Pakaitalų ieškoma psichologijoje su psichiatrija, sociologijoje, marksizme. Evangelija būtų pasipiktinimo ir paniekos objektas. Proustas ir Joyce užsidarė atsiminimuose. Rūpinamasi, kaip parodyti faktus kaip psichines būsenas, atskleidžiančias gelmes. Vidinis monologas, Europoje vartojamas jau 40 metų, Lietuvoje bandomas M. Sluckio,

---

[16] Ten pat, 266 psl.

A. Bieliausko, mūsuose — Alės Rūtos (*Prisikėlimas*). J. Gliaudos autokonfesinė forma tinkanti, nes žmonės ieško psichinio ir dvasinio žmogaus su egzistencinėmis problemomis.

Avangardizmas ir neohumanizmas, liaupsinamas snobų, nevertas lietuvio rašytojo pastangų. Mums reikia pozityvios kūrybos, o ne griovimo, kurį neša avangardizmas. Už krikščionišką ir lietuvišką humanizmą. Žmogus nesensta, Kristaus Kalno pamokslas tebėra jaunas. Reikia kovoti dėl tautos, žmogaus ir suderinti tai su lietuvišku humanizmu.

Prie romano apsistojo kalbėdamas apie *Lietuvių literatūra svetur* leidinį, kur daugiau kritinių pastabų pareiškė dėl K. Keblio kriterijaus romanui vertinti [17]. Ar žmogaus atskleidimas — tik romano kriterijus ? Betgi žmogus nėra izoliuotas tikrovėje. Jo prasmė atsiskleidžia santykiuose su gamta, visuomene, dvasinėmis vertybėmis, Dievu. Tik krikščioniškai suprastas Dievas tepadaro žmogų aukščiausia vertybe žemėje, bet tikrovėje tik autonomišką, nes įpareigotą ir susietą su kitomis vertybėmis. Tad neniekintinas ir socialistinis realizmas, reikalaująs vaizduoti žmogaus darbą ir jo teigiamus santykius su kitais žmonėmis. Gaila, jis visuomenę dažnai padaro žmogaus tironu. Bet liberalinis humanistas klysta, atjungdamas žmogų ir nuo visuomenės ir nuo Dievo. Šiuo atveju žmogaus samprata tuščia ir tuštumoje.

Grinius mano, kad žmogaus atskleidimo kriterijus tinka geriau dramai. Žmogaus atskleidimas tik vienas romano kompotentų. To kriterijaus nepakanka vertinti kūrinius kaip *Kryžiai*, *Miškais ateina ruduo*, *Namas geroj gatvėj*. Dėl kriterijaus nepakankumo į geriųjų romanų skaičių nepateko *Dulkės raudonam saulėleidy*, *Aštuoni lapai*, *Mėnesiena*, *Šviesa lange*, *Negestis*. O pusei Keblio atrinktųjų romanų negalima jo kriterijaus pritaikyti.

Griniui nepatinka ir modernumo kriterijus. *Kryžiai* reto tobulumo romanas, bet nemodernus. Kodėl ? Juk kelia aktualią ir modernią ateistinio liberalizmo, komunizmo ir krikščionybės problemą. Tokios *Kelionės* ar *Baltos drobulės* J. Grinius nelaiko moderniais ar ką svarbaus apie normalų žmogų atskleidžiančiais romanais. Jų pagrindiniai personažai — vienas psichinis ligonis, o kitas neurastenikas. J. Grinius ir pasisako už originalumą, priešpastatydamas modernumui. Modernumas nėra gerumo kriterijus ; tradicinis romanas irgi gali būti didelis ir originalus. Toks Dostojevskis buvo visai « nepažangus » : krikščionis, priešingas liberalistiniam palaidumui ir tradicinis rusofilas, antivakarietis. O Flaubert — liberalas, miesčioniško sustingimo

---

[17] *Kriterijai romanui vertinti*, žr. *Draugas*, 1969.IV.12 d.

priešas, vakarietis. Betgi dabar — Flauberto romanai — pasenę vaikai, o Dostojevskio — jauni originalai.

Apie lietuvių literatūros padėtį tarp dviejų pasaulių — Rytų ir Vakarų, tarp dviejų ekonominių-politinių sistemų bei literatūros socialistinio realizmo ir kapitalistinio modernizmo J. Grinius kalbėjo lietuviškų studijų savaitėje 1970.VII.21 d. Stuttgarte, Vokietijoje[18]. Pasaulinės literatūros krizė veikia ir mūsų literatūrą. Tą krizę sukėlė techninė revoliucija ir antihumanizmas (pilnutinio, tad ir krikščioniškos religijos bei dorovės žmogaus neigimas). Radijas ir kinas atima dalį literatūros veiklos ploto. Literatūrinę krizę liudija, pavyzdžiui, J. Baltušio žodžiai okupuotosios Lietuvos V rašytojų suvažiavime 1967 m. apie rašytojo nuovargį visame pasaulyje, apie galvojančius, kad menų ir literatūros vietą užimsią tikslieji mokslai. Kardinolas J. Danielou kalba apie literatūros mokslų krizę universitetuose. J. A. V. lietuvių rašytoją veikia kapitalistinė atmosfera (jos veikimą J. Grinius, atrodo, pervertina). Lietuvoje, nors partijos spaudimas po Stalino sumažėjęs, bet literatūros bei meno samprata vis tebeprimetama partijos — klasinis požiūris, partiškumas ir liaudiškumas. Vis dėlto išraiškos priemonės bei vaizdavimo būdas palaisvėjo, grįžo individualūs simboliai ir romantiniai sielos poskrydžiai (V. Putino-Mykolaičio vėlyvieji romantiškieji bei krikščioniškieji eilėraščiai, A. Bieliausko ir M. Sluckio «sąmonės srauto» panaudojimas). Bet realizmas tebėra privilegijuotas, J. Grušo *Tėvo* antrajai laidai pakirpti romantizmo sparnai, pvz. K. Budriui, veikėjui, nubrauktas tiesos — visuotinės vertybės išpažinimas; Žemaitės rašytojams pavyzdžiu statymas. Vakaruose — modernumo ir madingumo stabai, lyg literatūra būtų gamybos rūšis. Pamirštama, kad meno vertybės nesensta ir estetiniai literatūros kriterijai yra idėjos gilumas bei reikšmingumas, išraiškos gilumas ir meninės technikos originalumas. Gaila, modernumo ir nemodernumo terminus vartoja vadinamosios neornamentuotos generacijos vyrai, būdami amerikiečių chaotiško liberalizmo įtakoje. Tai paliudija literatūrinės kritikos straipsniai, kuriuos yra paskelbę R. Šilbajoris, L. Mockūnas, T. Guopis ir kiti *Metmenyse*, *Drauge*, *Akiračiuose*[19]. O tokios, anot J. Griniaus, neteisingos kritikos giliausius pėdsakus paliksiąs K. Keblio straipsnis leidinyje *Lietuvių literatūra svetur*. O *Šviesos-Santaros* sąjūdžio kritikai, atsižvelgdami savo sąjūdžio kilmėn, turėtų žinoti, jog modernumo-nemodernumo terminai atėję iš buržuazinės-kapitalistinės

---

[18] *Tarp žydrojo ir juodojo romantizmo*, žr. *Draugas*, 1970.IX.5 d. ir IX.12 d.
[19] Ten pat, IX.5 d.

visuomenės[20]. Modernumo sąvokos K. Keblys nė neaiškinąs, o L. Mockūnas modernaus romano žymėmis laiko: fragmentinę kompoziciją, sąmonės srautą, chronologiją panaikinantį ir duodantį gausybę subjektyvių pergyvenimų, veikėjų psichės sudėtingumą, ir antiherojaus iškėlimą. Tad modernūs kūriniai (prisimenant Škėmos *Baltą drobulę*) turėtų būti antiromanai, antidramos, su antiherojais, susvetimėjusiais, nenormaliais, asocialiais veikėjais, superindividualistais, nematančiais gyvenimo prasmės, absurdo žmonėmis, einančiais į beprotybę, mirtį. Jei taip, tai L. Mockūno ir K. Keblio literatūrą reikėtų laikyti juoduoju romantizmu, paneigiančiu ir užbaigiančiu mėlynąjį romantizmą. Jau J. G. Byronas, A. de Lamartine ir A. de Vigny vaizdavo atšiaurius individualistus, puolusius dėl meilės angelus. Jie buvo šokiruojančių veikėjų pradininkais, kokius mėgstąs A. Škėma. Bet lietuvių tautos situacija neleidžia skonėtis sensaciniu absurdu ir nihilizmu. Kritikų uždavinys išaiškinti, kad tokie kūriniai, nors prašmatniausios technikos, neturi ateities, arba jei mano priešingai, turėtų surasti praeityje tokių nihilistinių kūrinių, kurie nenustojo vertės ir šiandien. Bet tai nepasiseks, ir mūsų kritikai turėtų verčiau nagrinėti okupuotoje Lietuvoje atgimstantį romantizmą — J. Grušo dramas, J. Marcinkevičiaus *Mindaugą*, K. Sajos *Mamutų medžioklę*. *Mindaugas*, nepaisant antikrikščioniškos tendencijos, yra stiprus, su romantiniais bruožais kūrinys, prašokąs J. Slovackio ir V. Krėvės panašius kūrinius. J. Grinius ir Donelaičio *Metuose* mato nemaža romantinio elemento. Apskritai mūsų literatūroje persveriąs romantizmas. Romantiškųjų pradų atskleidimas būtų reikšmingesnis už mėgavimąsi antiromantizmu, juoduoju romatizmu. Žinoma, reikia neatsitverti nuo šių dienų pasaulio, dalyvauti jo problemų sprendime pozityvia kūryba, kaip liudija vadinamojo absurdinio teatro lietuviškieji kūriniai. Tai savito integralinio realizmo kelias, kuriuo eina J. Grušas, K. Saja, K. Ostrauskas ir A. Kairys. Kairys groteską bei alegoriją pajungia patriotiniams uždaviniams, nors ir nukenčia kūrinių iracionalinis gilumas. Laimingesni yra J. Grušas ir K. Saja. Ypač J. Grušo *Meilė, džiazas ir velnias* realistinėmis, alegorinėmis, groteskinėmis ir romantinėmis priemonėmis sukurtas pozityviai skambąs kūrinys, atremtas į aktualijas — vaizduojąs suvalkatėjusį jaunimą, juodojo romatizmo atstovą. Išsiskiriąs

---

[20] Minėtiesiems kritikams šitos užuominos apie politines-ekonomines sąjūdžio sąsajas, tur tūt, nė galvoje, o modernumo rišimas su prisitaikymu prie paklausos, nepaisymas sudėtingų psichologinių faktorių, formuojančių mūsų laikų žmogaus psichiką ir todėl atitinkamai nuspalvinančių jo kūrybą, labai apgailėtinas. VI. Kulbokas.

čia Beatričės personažas — 17 m. mergaitė, didmiesčio padugnėse nenuskendusi. Tas kūrinys — integralinio realizmo pavyzdys.

J. Grinius yra davęs tremties literatūros apžvalgų [21]. Tada buvę apstu laikraščiuose (knygos tuo metu retos) poezijos ir prozos, bet vis labai silpni dalykai, nes redaktoriai dėjo, ką gavo. Ypač apstu patriotinės poezijos. Tik *Aidų* poezija geresnė. A. Kairio, B. Gaidžiūno, V. Kastyčio poezijos rinkiniai menki. Bet už juos labiau bartini rašytojai su vardais, leidžią silpnus dalykus. Geresni tik Brazdžionio *Svetimi kalnai*, Niliūno *Praradimo simfonijos* ir Nagio poezija. Griniui atrodo, kad mūsų laikų poezija gyvena krizę. Jos reikšmė mūsų visuomenėje sumažėjo. Technikos poveikis buvo jaučiamas ir Lietuvoje (plg. kad ir didelio pasisekimo neturėjusį *4 vėjų* užsimojimą kurti vaizdus mechaniškai). Vakaruose šiandien sumechanintos pramogos bei menai nebepalieka žmonėms laiko susitelkus paskaityti, ir lyrika nustoja visuomeninės reikšmės. Kai kurie poetai, norėdami prasimušti pro džiazo triukšmą, irgi ima madingai šūkauti. Dėl to poezijoje daug maivymosi. Daugelis poetų bei menininkų, palaidoję Dievą, nebeturi ko skaitytojams pasakyti,tad skelbia gyvenimo absurdą su sekso prieskoniu [22]. Iš kitos pusės poetai suspecialėjo: jų poeziją supranta tik jų draugai ir jie patys. O poetas turi priartėti prie gyvenimo, natūralių žmogaus jausmų [23]. Dramos menas susijęs su pasaulėžiūra, tai jos moralinių vertybių ir paisoma [24]. Romanistas turi taip pat spręsti moralines problemas, o nesiremti išimtiniais atvejais [25].

Grinius, vertindamas kurį poetą, paprastai paliečia literatūros problemas plačiau, nušviesdamas iš esmės ir turinio požiūriu; duoda dabartinės padėties piūvį ir meta minčių ateičiai. Jo kritika apima nuo Donelaičio iki paskutinių knygų [26].

Maironį aptaria kaip patriotinės poezijos kūrėją. Maironio patriotika šiandien vėl gyva. Ir eilė poetų ją rašo (Brazdžionis, Bradūnas, Kirša, net Putinas, Aistis, Santvaras). Bet ta poezija turi ir pavojų: «poetas, kuris imasi visuomeninės poezijos, stoja prieš pavojų, kad jo kūryba gali būti sausoka, abstrakti, galvotinė, nes ji remiasi daugiau išaugintais kultūros, negu pačios gamtos įdiegtais jausmais. Todėl neįstabu, kad net didelių kūrėjų visuomeninėj, taigi ir patrioti-

---

[21] *Lietuvių literatūra tremtyje 1946 m.*, žr. *Žiburiai*, 1947.I.4 d.
[22] *Bernardas Brazdžionis*, žr. *Aidai*, 1967 m. 5 nr., 208-212 psl.
[23] *Poezijos krizė*, žr. *Draugas*, 1952.V.10 d.
[24] *Dramos smukimas ir kitimas*, žr. *Draugas*, 1952.I.19 d.
[25] *Ar užgeso šviesa lange*, žr. *Draugas*, 1960.XII.10 d.
[26] *Apie Donelaitį: Tremties kritika apie okupuotosios Lietuvos literatūrą.*

nėj poezijoj, pasitaiko daug samprotavimų, aforizmų, įrodinėjimų, raginamųjų šūksnių, klausimų »[27]. Didieji poetai patriotinę poeziją supina su bendrai žmogiškais jausmais, amžinaisiais rūpesčiais. Maironis ją siejo su gamta. Mūsų dienų poetai tiki Lietuvos prisikėlimu, bet jų tikėjimas asmeninis, ir jie neranda kontakto su platesniais horizontais, neišeidami iš elegijų. Bejėgis čia Aistis prieš objektyvius vaizdus su savo subtiliais niuansais. Kita blogybė — formos palaidumas. Ne tik kai kurie vyresnieji, bet « ir dauguma jaunesnių mūsų patriotinės poezijos serga tuo pat. Eiliuota įspūdžių proza, eiliuota publicistika, be muzikos, su kitų jau pakartotomis stilistinėmis priemonėmis, su retai pasitaikančiais poezijos gabaliukais asonansų drumstoje upėje — štai vyraujantis mūsų tremtinių poezijos vaizdas »[28]. Daug to atsiranda dėl visuomeninės poezijos kietumo, bet daug kaltas ir apsileidimas.

M. Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos *Sename dvare* kelia mūsų romantizmo žymiausiu veikalu. J. Grinius ir čia pasireiškia didelių problemų ieškotoju ir kėlėju. Šatrijos Ragana — idealistinio auklėjimo ir krikščioniškosios pasaulėžiūros suformuota asmenybė, nudažiusi ir jos kūrybą, ypač pagrindinį veikalą *Sename dvare*, kurio tema — šeimos lizdas ir jo centras motina. Kritikas aptaria visą eilę romantiškųjų bruožų. Pirmiausia — praeinamybės motyvas. Mirtis rodo laimės trapumą. Ji čia virsta lyg vienu svarbiųjų veikėjų (plg. B. Pūkelevičiūtės *Rugsėjo šeštadienis*). Mirtis suprantama krikščioniškai — vienas etapų į amžinybę. Kapinių motyvas, tikrovės ir iliuzijos suliejimas, nakties motyvas, ilgesys, grožis kaip Dievybės atspindys, muzikos gausumas, jautrasieliai vaikai, gamtos kaip subjektyvių įspūdžių traktavimas, domėjimasis tautosaka ir tautodaile, Lietuvos istorija ir kalba, romantiškas vaizdavimo būdas — viską rodant subjektyviu Mamatės ir Irutės žvilgsniu, autobiografiškumas ir pati kompozicija — be fabulos, sudėstyta iš epizodų, užrašų, o vis dėlto daranti vieningą įspūdį, — vis tai romantiškieji bruožai. Autorė čia davusi didelį kūrinį, juoba, kad jai pavyko suderinti pozityvų žvilgsnį ir aukštą meninį lygį, nes teigiamus dalykus ypač sunku vaizduoti[29].

Grinius įneša naujos šviesos į Vaižganto kūrybos apibūdinimą. Priešingai V. Mykolaičiui ir J. Ambrazevičiui, kurie tekalba tik apie šviesiąją Vaižganto kūrybą, Grinius atranda ir tamsių dėmių joje. Grinius atmeta ir okupuotos Lietuvos kritiko L. Gineičio kaltinimą

---

[27] *Maironis ir dabartinė patriotinė poezija*, žr. *Aidai*, 1946 m. 11 nr., 198 psl.

[28] Ten pat 202 psl.

[29] *Lietuviškojo romantizmo viršūnė*, žr. *Gabija*, J. Aisčio ir St. Zobarsko redaguotas *Literatūros Metraštis*, Brooklynas 1954, 485-507 psl.

Vaižgantui, kad buvęs priešiškas darbo žmonėms. Jis matė žmonių vargo priežastis — ekonominę bei politinę santvarką. Vaižgantas matęs daug dėmių žmonėse. *Rimuose ir Nerimuose* rodo žmonių prigimtį, linkusią į piktas, juodas aistras. *Vaduvų krašto* gamta įkvepia šiurpiausią mirtį. *Pragiedruliuose* rodomos aistrų dėlei nekaltų žmonių aukos. Tamsių dėmių ypač daug *Dėdėse ir dėdienėse* bei *Seimos vėžiuose.* Panašiai ir *Išgamoje*, kur Feliksas žūsta dėl tėvo užkietėjimo siaurose pažiūrose [30].

Įdomų lyrikos ir amžiaus klausimą paliečia, kalbėdamas apie M. Vaitkaus *Šerkšno sidabrą*. Kuris amžius lyrikai palankiausias? Remdamasis A. de Lamartino pažiūra ir V. Mykolaičio bei M. Vaitkaus lyrika, išveda, kad jaunystė ir senatvė — žavinti neribotų galimybių ateitis ir rezignacinis su emocine įtampa atsisveikinimas su gyvenimu. Kita mintis — *Šerkšno sidabre* M. Vaitkus liūdnesnis, priartėjęs prie šiandieninių lyrikos nuotaikų, taigi ir prie skaitytojų. Eilėraščiai dabar trumpesni, lakoniški. Ankstesni ilgesni eilėraščiai jį apibūdina neteisingai kaip antraeilį ir estetininką poetą. J. Grinius jį laiko didesniu poetu už B. Sruogą, nes yra sukūręs stiprių eilėraščių, kurie būdingi jo santykiui su būtimi, visata: apie šviesos krislus ir nušvitusią dulkę. Nėra jis estetininkas, kad pažaidžia išorinėmis formomis. Atsidavimas ir meilė Dievui, Marijai, — tad vyrauja ne estetinės vertybės. Greičiau jis neoromantikas [31].

Krėvę dramaturgą aptaria, laikydamas būdingu jo bruožu meilę praeičiai, susidomėjimą ryškiais charakteriais, grįžimą į herojinį romantizmą. Jo veikėjai žmogiški ir dramatiški [32].

Studijėlėje *V. Mykolaičio-Putino išsivadavimas* [33] apžvelgia Putino vadavimosi kelią. Išsivadavimas iš kunigystės, vedybos, materialiniai rūpesčiai nepraturtino jo kūrybos. Komunistų okupacijoje su visa tauta kentėjo dvasinį kalėjimą. Buvo verčiamas pasmerkti estetizmą, atlikti «išpažintį», nieko reikšminga nerašė, ėmėsi vertimų. Tikrojo išsivadavimo pradžia — *Sukilėliai*; vėliau sekusi lyrika. Poeto būsena kaip *Tarp dviejų aušrų*. Ironizuoja erotinę meilę, prieštarauja savo praeities skepticizmui, pranyksta religinis šaltis; viešai svajoja apie Dievo grįžimą į išniekintas Lietuvos bažnyčias. Naujuosius jo kūrinius supa tyla, poetą stengiamasi užliūliuoti žemiškais patogumais. *Altorių šešėly* verčiama į slavų kalbas. Pomirtinis *Vivos plango* ir *Mortuos voco* sugriauna pasakas apie jo

---

[30] *Dėmės šviesioje Vaižganto kūryboje*, žr. *Draugas*, 1969.X.18 d.; XI.1 d. ir XI.8 d.

[31] *Ar Mykolas Vaitkus — estetininkas?* žr. *Draugas*, 1965.XI.20 d.

[32] *Vinco Krėvės istorinės dramos*, žr. *Aidai*, 1957 m. 8 nr., 408-420 psl.

[33] Žr. *Aidai*, 1968 m. 6 nr., 250-260 psl.

tikėjimą žmogaus galiomis iki mirties: šiuose testamentiniuose eilėraščiuose dominuoja žemės pragaras, kurstomas totalistų. Estetizmas ir fatalizmas lemia, kad Putinas neherojus (ir pats nestato save pavyzdžiu). Jis svyruoja tarp rezignacijos ir pasipriešinimo. 1956-1957 m. manifestavo savo išsivadavimą iš iliuzijos ir svetimų varžtų bent lyrikoje. Kitur — nebesuspėjo.

Plačiau rašydamas apie *Santvaro palaužtų burių poezija*[34], nurodo tematikos įvairumą, bet randa ir miglotos prozos (pavyzdžiui, *Aisčiai*), o patriotinė poezija esanti laikraštinė; idėjinei poezijai trūksta minties gilumo ir sugestyvumo: « Beveik kiekviename žingsnyje mus sutinka ne iš širdies ištryškusi daina ar gili meditacija, bet filosofavimai, dažnai migloti arba lėkšti ir retoriški. Tiesioginės intuicijos įžvalgas Santvaro poezijoj pakeičia protiniai ieškojimai, kurių autoriui dažnai nepasiseka išreikšti organiška vaizdine forma »[35]. Religinė poezija esanti taip pat galvotinė. Geresnė — gamtos ir paprastų žmogiškų santykių poezija. Čia Grinius kietai sijojąs kritikas: reikalauja naujų motyvų, jei reikia — ir naujų žanrų. Garsūs vardai nesulaiko jo kritiško žodžio. Anot jo, « Todėl rašant šį vertinimą, ir norėta perspėti visuomenė, kad ji lengvai nepasitikėtų populiariu vardu, bet vertintų pačius darbo vaisius, nes estetiniame pergyvenime jie lemia »[36]. Tą savo žodį, anot M. Krupavičiaus, Grinius skelbia atvirai, drąsiai, « griniškai ».

Straipsnyje *Svetimuose kalnuose pasiklydus*[37] atvirai parašė, kad B. Brazdžionis *Svetimuose kalnuose* užfiksavo 1944 m. pergyvenimus ir paguodė tautiečius, bet estetinį tikslą pasiekė ne visai: per daug rašąs, tad pritrūksta gilesnio įkvėpimo ir formos esmingumo; patriotinė tema abstraktesnė už kitus žmogiškuosius jausmus ir heroiką pakeitęs į medituojančią elegiją, mąstymą, skundą, neatlaikydamas čia Aisčio ir ir Miškinio varžybų. Esą, tremtyje daug kas ėmėsi patriotikos. Bet geram patriotiniam eilėraščiui parašyti negana vien stipraus jausmo: « Patriotinis jausmas tiesiog apgauna žmones. Jie mano, kad jausmo galingumas yra jau įkvėpimas, kuris gali duoti meno kūrinį. Tačiau taip nėra, nes stipri, žalia, aktuali emocija yra svarbi kliūtis geram meno kūriniui susiformuoti »[38]. Ta žalia medžiaga nugali poetą, nesugebantį individualiai prakalbėti..

---

[34] Žr. *Žiburiai*, 1946.IX.14 d.
[35] Ten pat.
[36] Ten pat.
[37] Žr. *Žiburiai*, 1946 m. 13 nr.
[38] *Dėl « Svetimų kalnų »*, žr. *Žiburiai*, 1946.IV.13 d.

Šiaurės pašvaistėje, poetas rodąs valingų pastangų grįžti į herojinį žanrą, bet, kritiko manymu, tai gali tik tuomet pasisekti, kai visuomenė to herojizmo turi ir jos bei poeto jausmas sutampa [39]. Netrukus J. Grinius Brazdžionio poeziją aptaria herojine, objektyviąja [40]. Jis vaizduojąs lyg ne savo jausmus, o pasaulį ir gyvenimą. Jo tematika — šauksmas į Dievą, tėvynę, dorovę, o ne jų ieškojimas. Ši poezija reikalauja didelio talento ir kilnios asmenybės poeto, kad nevirstų retorika, moralizavimu ir fariziejiškumu. Rinkinyje *Per pasaulį keliauja žmogus* — daugiau pasisekę religiniai, negu patriotiniai eilėraščiai (čia kenkia aktualijos). Centre — mylįs, bet teisingas Kristus. Čia lyrika panaši į psalmes. Brazdžionis, kaip niekas, išpranašavęs 1939-1945 m. grėsmę. Brazdžioniui poezija — kilni tarnyba savo tautai. Nepaisant šiuolaikinio ateizmo ir nebūties gundymų technikinėje civilizacijoje, *Vidudienio sodai* (1961) liudija poeto tikrą pozityvumą, kuris ypač ryškus, palyginus su A. Mackaus *Neornamentuotos kalbos generacija* (1962). Okupuotoje Lietuvoje kritika Brazdžionio poeziją vadina dekadentine nebent Maskvos įsakyta. Brazdžionis labiausiai iškelia dramatinę žmogaus didybę ir Dievo visagalybę rinkinyje *Per pasaulį keliauja žmogus*, 25 metai prieš E. Mieželaičio *Žmogų*. Brazdžionis — krikščionis humanistas; jo Dievas ne vien rūstus teisėjas. Šita ištikimybė religijai neneša jam jokio pelno: religiniu poetu ypatingai būti sunku, juoba, kad ir krikščionys nevertina savų rašytojų. O netikintieji tokiam poetui ypač nepalankūs. Dėl to jo nekenčia okupuotos Lietuvos komunistų mokslininkai. Poetas nukenčia ir dėl tėvynės meilės, kurią tenykščiai kritikai klaidingai vadina nacionalizmu. Juk Brazdžionis neplūsta kitų tautų, o tik pasaulio galiūnų veidmainystę.

Poetas sugeba atsinaujinti: *Šiaurės pašvaistėje* — sentimentalios tėvynės meilės elegijos, o *Didžiojoje kryžkelėje* — skamba dramatiška jėga ir ironija; *Vidudienio soduose* — pasirodo ir epinių brūkšnių. Brazdžionis kitiems nemažesniems patriotams poetams, bet nesugebantiems rasti tokios įvairios išraiškos, sukelia pavydą (?). Esą, nepalankumas patriotinei poezijai šitaip aiškintinas. Brazdžionis supranta lyrikos uždavinius kitaip negu jaunesnieji poetai, o ribų poezijai niekas nenustatė. Brazdžionis turi teisę būti įvairus. Tegalima reikalauti, kad visad tik būtų stiprus. Jis angažuotas poetas nuo Lietuvos laikų [41]. Jis artimas J. Baltrušaičiui — su emocija eina intelektas ir valia. Jo poezija skirta daugiau deklamuoti; kartais

---

[39] *Tremties poetas priešais pasaulį*, žr. *Aidai*, 1948 m. 15 nr., 281-282 psl.
[40] *B. Brazdžionio poezija*, žr. *Aidai*, 1949 m. 26 nr., 227-233 psl.
[41] *Bernardas Brazdžionis*, žr. *Aidai*, 1969 m. 5 nr., 208-212 psl.

perkrauja vaizdų, paralelių. Nepaisant visa ko, Griniaus manymu, jis didelis ir įdomus poetas ir ne tik mūsų mastu.

Apie kitus vyresnius poetus yra tik trumpai pasisakęs. Grinius randa, kad Aistis nesėkmingai suka iš subjektyvių elegijų į patriotiką, stokodamas šioms temoms reikalingo intuityvaus žvilgsnio. Ar vyriškumo metai, ar per lengvas žvilgsnis į poeziją būtų čia kaltas[42]?

Mačernio vizijos jam būtų svajingesnės, kad ne baltosios eilės; didesnė silpnybė — nevisiškas medžiagos apvaldymas. Trumpesnės vizijos — nemeluota poezija, o sonetai — jau beveik subrendusio poeto kūryba. Gyvenimo prasmės ieško kaip ir Niliūnas, tik yra ramesnis[43].

Niliūno *Praradimo simfonijų* būdingu bruožu laiko erotinių motyvų stoką[44]. Pasaulio katastrofa nukreipė mintis į žmogaus likimo problemas. Niliūnas kalbąs apie tragišką likimą, dvasios neramybę. Jo gamta simbolinė, bet ryšiai su ja gaivališki. Jo patriotinis motyvas kitoks — be Lietuvos upių ir krašto nelaimių. O vis tik Niliūnas patriotas, palikęs publicistinį paviršių ir įsiliejęs į gilesnę, bendrai žmogišką srovę. Nors trapus žmogaus gyvenimas, bet nebeprasmiškas, nes yra Visagalis. Žmogaus gyvenimas — arena. Beprotybė siekia kūrybos ir naikinimo. Niliūno pesimizmas nėra nihilistinis. Kristus pripažįstamas, bet nėra krikščioniškos nuodėmės sąvokos. Visur ieškojimas ir kovos nuotaika. Jis panašus į didžiuosius prancūzų simbolistus. Sunkų naujovišką filosofinį poetą Niliūną J. Girnius gerai suprato ir anksti visuomenei iškėlė jo didelį talentą: « Tiek pasaulėžiūros, tiek pasaulėjautos ir formos atžvilgiais poetas visai originaliai pasireiškia »[45]. Pažymėjęs minties ir formos komplikuotumą, sako: « Šita poezija yra vis dėlto sutapusi su stipria dinamiška emocija, todėl eilėraščių įtampa tiesiog dramatiška, nors kartais yra neįtikimų metaforų ir palyginimų. Daug kur jaučiama negalutinis formos įsigalėjimas, savotiškos grumtynės su medžiagos gausumu, diktuojamu stiprių, dinaminių, sunkiai apvaldomų emocijų, tačiau niekas negali neigti nei Niliūno pesimistinės minties gilumo, nei stiprios tragiškos asmenybės, nei poetinio talento galingumo »[46].

Kritiškiau sutiko H. Nagio *Lapkričio naktis*. Autorius esąs vienišas, nelaimingas, kiek pozuojąs gamtos lyrikas. Kur paprastas —

---

[42] *Poetas kryžkelėj*, žr. *Aidai*, 1947 m. 5 nr., 232-233 psl.

[43] *Poeto palikimas*, žr. *Aidai*, 1947 m. 1 nr., 32-33 psl.

[44] *A. Nykos-Niliūno « Praradimo simfonijos »* žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 3-4 nr., 114-123 psl.

[45] *Lietuvių literatūra tremtyje 1946 m.*, žr. *Žiburiai*, 1947.I.4 d.

[46] Ten pat.

sėkmingas, kur imasi filosofijos, ten sugadina. Linkęs į alegoriją, nemuzikalus, artėjąs į poeziją prozoje [47].

Ankstyvojo K. Bradūno *Apeigas* sutiko palankiai, kaip konkretaus patriotizmo ir senosios religijos motyvo kūrinį [48]. A. Jasmanto *Gruodo* egzistencinę bei religinę problematiką vertina. Čia poetas mąstytojas lengva muzikalia forma atskleidžia susitikimą su Dievu — Kristumi, žmogui atsiliepiančiu savo būdu ir laiku. Poetas čia ne maištautojas, o tik tyliai skundžiasi [49].

Prozos veikaluose itin žiūri psichologinės ir probleminės pusės. Sugrįždamas prie 30 m. sukakusios, bet vis tebejaunos Vaičiulaičio *Valentinos*, kelia klausimą, ar čia apskritai žmogiška problema. Ir randa, kad dviejų jaunuolių pirmosios meilės sudužimas pakankamai gilus klausimas, tik autorius nedavęs jam pločio — nesuliejęs su platesne žmonijos problema. Kritikas subtiliai nagrinėja sugrįžimą į pirmapradį lopšį, į rojišką gamtą, kur su pirmosios meilės pražydimu peržengiamas pats laikas, gimsta absoliutinės meilės polinkis, pražudąs pačią meilę, nes buvo taikomas asmeniui, nepajėgiančiam absoliučiai mylėti [50].

V. Ramono *Miglotas rytas* jam irgi įdomus dėl savo veikėjų charakterių. Jie slepia savo gilesnius jausmus, be aukštesnių tikslų, vedami sekso ar turto geismo. Kritikas atžymi naują davatkos ir tarnaitės tipą ir pasigenda jų pavaizdavimo ištisu romanu, — gal būtų atskleidęs gilesnę žmogiškos būties problemą [51]. (Apie Ramono *Kryžius* žiūr. *Kryžių* ginčas 161-164 psl.).

V. Alanto *Tarp dviejų gyvenimų* nagrinėjime kritikas kelia laiko atotraukos svarbumą epochos vispusiškam pavaizdavimui. Šį veikalą jis nagrinėja 3 plotmėse: politinėje, psichologinėje ir veiksmo, ir randa visas gana vykusiai sujungtas. Kadangi rodomas ir kunigas išėjęs su partizanais, tai pasigenda jo religinės iniciatyvos. Nematyti taip pat kaip partizanai apsirūpina duona (komunistai rodomi sočiai valgą). Partizanus vaizduojant trūksta realizmo. Platokai apsistoja prie veikėjų psichologinės analizės. Kritikui ypač rūpi moralinis, tautinis aspektas ir heroizmo iškėlimas aukščiau nihilizmo [52]. Panašiai vertina ir V. Alanto *Pragaro pošvaistes* [53].

---

[47] *Jaunas poetas gedulo drabužiuos*, žr., *Aidai*, 1947 m. 6 nr., 278-279 psl.

[48] *K. Bradūno « Apeigų » lyrika*, žr. *Aidai*, 1949 m. 25 nr., 179-181 psl.

[49] *Jasmanto « Gruodas »*, žr. *Aidai*, 1966 m. 7 nr., 329-332 psl.

[50] *A. Vaičiulaičio « Valentinai » 30 metų*, žr. *Aidai*, 1966 m. 6 nr., 448-455 psl.

[51] *Vinco Ramono « Miglotas rytas »*, žr. *Aidai*, 1960 m. 9 nr., 394-397 psl.

[52] *Vytauto Alanto « Tarp dviejų gyvenimų »*, žr. *Aidai*, 1960 m., 10 nr., 439-442 psl.

[53] *Vytautas Alantas tarp tautinės ideologijos kūrėjų*, žr. *Aidai*, 1962 m., 9 nr., 418-420 psl.; *Pokalbis apie « Pragaro pošvaistes »*.

Ir dramos veikaluose ieško svarbių problemų. Tuo reikalu jis svarbiausia ir rūpinasi, kalbėdamas apie devynis dramos veikalus, ir randa tikras problemas tik trijose pjesėse. Be to, autorius mišrių vedybų problemą sulėkština, iš kultūros išskirdamas religiją. Autorius taip pat už pasaulėžiūrinius principus aukščiau statąs lietuvybę: «Be abejo gražu, kad V. Alantas brangina Lietuvą, jos laisvę, ir jos vaikų vienybę. Tik negerai, kad dėl nacionalizmo (lietuvybės iškėlimo aukščiau visko) jis siaurina ir lėkština žmogiškąjį asmenį ir netiesiog pažemina teisingumo ir meilės principus, kuriuos puoselėja krikščionybė. Iš jų gi išplaukia ir laisvės reikalavimas kiekvienai tautai, taigi ir lietuviams [54]. Tad ir Alanto vaizduojama kova prieš komunizmą neturi plataus žmogiško skambesio, lyg tai būtų tik lietuvių tautos reikalas. Trūksta ir gilesnių veikėjų, kurių ir techninės veikalų prašmatnybės neiškels.

Gilia psichologine analize bei filosofiniu įžvalgumu pasižymi J. Jankaus *Namai geroj gatvėj*. Veikalą pavadinęs psichologiniu, probleminiu romanu, plačiau apsistoja prie pikto problemos — pikto galybės, slypinčios daiktų geisme. Šia problema autorius pravėręs metafizinį pasaulį. Ta problema yra kartu socialinė, psichologinė ir iš dalies moralinė bei ontologinė. Čia kritikas aiškina, jog blogio šaknys glūdi sugedusioje žmogaus prigimtyje ir tą blogį, padedamas Dievo malonės, žmogus gali nugalėti. Jankus išvengęs A. Landsbergio *Kelionės* pasąmonės prasiveržimo, apgadinusio veikalą, bet pakliuvęs silpnybėn — psichologinę analizę per arti siejąs su seksualiniu instinktu, kad ir normaliu. Per daug ir kriminalinio elemento, kurį be Dostojevskio genijaus sunku sudoroti. Šiaip autorius gerai surišęs išorinį ir vidinį pasaulį. Tad suimant visa kartu, kritikas gerai pasvėręs psichologiškai bei religiškai, betgi naujovių nemėgsta [55].

Dar vienu atveju Grinius lygina Jankų su A. Landsbergiu, būtent — *Peilio ašmenimis* (1967) su *Penkiais stulpais* (1966). Panašios temos — paskutinės partizanų dienos. Landsbergis nemini komunistų, tik Naująją Santvarką ir sąmoningai kelia rezistencijų likvidavimą į bendresnę plotmę. Tai liudija bendri likiminiai bruožai: abiejų pusių pagrindiniai asmenys išmušti iš normalių vėžių: Antanas — buvęs skulptorius, Tardytojas — teisės filosofijos profesorius. Ir abu aukštesnių instancijų įpareigoti vienas antrą likviduoti. Jankaus dramoje tų apibendrinimų nėra. Jis stovi lietuvių rezistentų pusėje ir nori parodyti, kad jie ieško moraliai švarių priemonių. Tad Jankus savo temą plėtoja ne taip estetiškai ramiai kaip

---

[54] *Alanto dramos*, žr. *Aidai*, 1964 m. 8 nr., 369 psl.

[55] *Jurgis Jankus*, «*Namai geroj galvėj*» žr. *Aidai*, 1955 m. 7 nr., 280-285 psl.

Landsbergis. Jankus moralinę problemą pabrėžia kelis kartus, o stipriausia — Daugvydo atsiskaityme su partorgu Antanu. *Penki stulpai* — eleginiai apmąstymai gabių televizijos aktorių, kaip Olimpo dievų gėrėjimasis Trojos kautynėmis. *Peilio ašmenimis* realistinis, kartais net natūralistinis veikalas. Kritikas abejoja, ar reikia tas brutalumas scenoje rodyti. Ši drama grindžiama labiau veiksmo įtampa, negu veikėjų charakteriais. Kritikas čia stoja ant aiškaus tikrovės pagrindo ir lietuvių tautos likimo požiūriu vertina Jankaus veikalą, nepraleisdamas ir silpnų meno požiūriu pusių; Landsbergio plotmė, atrodo, jam svetimoka [56].

Dėl problemingumo J. Grinius vertina ir J. Gliaudos *Šikšnosparnių sostą*. Čia vaizduojami įvairių lietuvių tremtinių profesijų atstovai, kaip jie jaučiasi Amerikoje. Tai pasimetę žmonės; vieni seka Amerikos snobais, kiti pasiduoda komercinei bei mechaninei dvasiai ar bando lenktyniauti sau svetimose srityse su amerikiečiais. Kritikas įžvalgiai aptaria sumaterialėjusį buvusį karininką Parulį, snobą gyd. Eitkūną, besimušantį į « aukštąją » visuomenę, intelektualinį arivistą dailininką Raudėną, pasidariusį abstraktistu dėl rinkos, rašytoją Ratait̨i, be skaitytojų, iš nusiminimo skęstantį alkoholyje, o neviltį išreiškiantį siurrealistiniu košmaru *Valkatyno giesme*, tikinčią buvusią mokytoją Alksnienę, kenčiančią, kad viena duktė Sibire surusinta, išteka už Seriožos, o kita už kvakerio. Į šio šeimą jai uždrausta lankytis. Pagaliau — teisininkas Alksnis, netikintis humanistas, silpnas ekonomiškai, bet blaiviai vertinąs padėtį. Jau Lietuvoje vaikščiojęs būties briauna, čia nustojęs visuomenės atramos ir okupuoton Lietuvon, be sąžinės kompromiso, numirti negrįžta dėl žmonos ir kitų motyvų. Po žmonos mirties jis vienišas ir nelaimingas. Grinius, krikščionis ir humanistas, vaizdžiai parodo atskleistą plačią tikėjimo ir vilties netekimo problemą. Meilė žmonai, kaip Jobo Dievui, nugali šikšnosparnius — skepticizmą, racionalizmą ir t. t. Kritikas ypač vertina Gliaudą už giliausiai mūsų literatūroje atskleistą dvasinę meilę, kuri Alksnį, nesuėjusį į sąlytį su būties pagrindu — Dievu, gelbsti nuo griuvimo. Būties pagrindo stoka — kapo duobė po lieptu, kurį iš po kojų traukia savi ir svetimi. Nužmogėjimo vaizdavimas ramus, blaivus [57]. Čia Gliauda davęs geriausią mūsų literatūroje egzistencinį romaną: « šis romanas nėra imitacinis ar prozelitinis, kuriuo norima būtų kažin ką pasekti ar iliustruoti. Jis yra originalus, autentiškas kūrinys, atremtas į

---

[57] *J. Gliaudos šviesuoliai « Šikšnosparnių soste »*, žr. *Pirmoji Pradalgė*, 1964 m., 181-182 psl.

tikras psichines būsenas, išugdytas iš tikros medžiagos, kokią rašytojui davė ir duoda lietuvių šviesuolių gyvenimas Amerikoj »[58].

Naujos temos ir įvairios problemos turi ir savo pavojų. Svarbu, kad į jas būtų pakankamai įsigilinta, jos pergyventos ir apipavidalintos nekartojamo individualumo kūriniais. Svarbu nepasiduoti žurnalizmo pagundai. J. Gliaudos *Delfino ženkle* — dvilypė tema — fiziologinė ir psichologinė (vyro ir moters skirtingi psichiniai ir moraliniai būviai neštumo metu). Mūsuose nauja ir rizikinga tema estetiniu ir moraliniu atžvilgiu. Nauja ypač, kad susieta su klinikiniais potyriais, ortopedija ir chirurgija, iš kurių autorius kiek šaiposi. Vaizduojant fiziologinius dalykus maža tėra vietos vaizduotei, gresia pasikartojimas. Gliauda išvysto svarbią sudėtingą problemą: kiek žmogus turi teisės į kito silpno žmogaus sveikatą ir gyvybe. Autorius pakyla iki religijos ir metafizikos klausimo ir vietomis žurnalistinio aktualumo. Užgriebiamas ir beprasmybės įsiveržimas į mūsų suracionalintą tikrovę; tad Gliauda įsijungia į absurdinės literatūros srovę. Kritikas tai laikytų epigonizmu. Gal, amerikiečių literatūros pavyzdžiu, be reikalo duota laiminga pabaiga. Ar gal, kad jaunos šeimos skaitytų. Tai susilpnino romaną. Leidęs gimti sužalotam kūdikiui, autorius būtų turėjęs progos atskleisti racionalisto Čarlio charakterį iki galui ir ar Lina tik vaidina, sakydama, kad invalidą kūdikį būtų dar labiau mylėjusi, ar ji tikra motina ir krikščionė. Neduota veikėjams susigrumti su ontologiniu blogiu. Tad romanas laimingai baigtas, neleidus atskleisti ontologinį blogį, negauna metafizinio gilumo. Kita čia paliesta problema: ar meno grožio prasmė tarnauti gyvenimui, ar sudužti kaip neliečiamam stabui[59].

J. Grinius pripažįsta naujumo reikalavimą literatūroje, bet peikia nesveiką madai linkčiojimą. J. Gliaudos *Liepsnos ir apmaudo ąsočiai*, jo manymu, turi išliekamosios vertės, kiek nušviečiama kolchozas ir rašytojo psichinė būklė komunistinėje santvarkoje. Autorius gerai priartėjęs prie komunistinio žargono taip pat. Bet Vietnamo karo epizodas — nereikalingas madai lenkimasis, nustelbiąs romano pabaigą[60].

Dėl idėjinio svorio vertinama ir Mazalaitės *Negestis*. Apgailestaujama, jog autorė galėjo paliestą problemą iškelti į bendrai žmogišką plotmę. Psichologiniam vaizdavimui kenkia spragos — svarbūs nuslėpimai. Teisingai mano, kad autorės talentas yra legendoms

---

[58] *Šikšnosparnių karalystėje*, žr. *Draugas*, 1961.IV.29 d.
[59] *Nauja, bet rizikinga*, žr. *Draugas*, 1966.IV.30 d.
[60] *Kolchozinis skurdas ir kūrybinė nelaisvė*, žr. *Draugas*, 1969.VI.21 d.

rašyti [61]. Kalbėdamas apie *Miestelį, kuris buvo mano*, be reikalo lygina su Krėve : « tos legendos taip spalvingai išpuošia tą miestelį, kaip kadaise visą Dzūkiją buvo išgarsinęs Vincas Krėvė su savo *Dainavos padavimais*. Nors rašytojos atvaizduotuose įvykiuose parodyti žmonės nėra jokie karžygiai, tačiau jų dvasiniai siekimai ir jų aistros reti, intensyvūs, ryškūs, nupiešti vaizdingai. Jie atskleidžia rašytojos didelę dramatinę vaizduotę, kuri šioje knygoje dar kartą paliudija jos talentą kurti legendas » [62].

Atžymi A. Barono *Užgesusį sniegą*, kad imasi vaizduoti pilką jaunimą visuotiniame chaose, o *Sode už horizonto* — vidutinišką neorganizuotą jaunimą be tų chaoso dilemų, tik dusinamą provincijos stagnacijos. Autorius užčiuopęs Lietuvos jaunimo bruožą — siekti mokslo, kad būtum ponas. Čia kritikas duoda autoriui eilę patarimų : vengti išorės blizgučių, bandyti dramos, neskubėti [63].

To paties autoriaus *Mėnesienoje* jau esą mažiau susipainiojusių aplinkybių, kurios blaško žmones, fabula paprastesnė, problemos gilesnės, veikėjai labiau individualizuoti ; tik centrinis veikėjas V. Abraitis silpnesnis — jis staiga persilaužia : nuo pusės veikalo eilinis sportininkas, neparengtas virsta skrupulingu filosofu, sielvartaujančiu svyruokliu. Romanas neišbaigtas, perkrautas parabolių ir aforizmų. Kritikas pagrįstai baiminasi, kad autorius iššvaistąs talentą improvizacijomis [64].

P. Jurkaus *Smilgaičių akvarelė*, anot autoriaus, « pasaka mano draugų tai pasaka mano žemės » pavaizduojanti mažo miestelio naujus pozityvius žmones — kultūrininkus. Čia originaliai susintetinta pasakos ir tikrovės elementai, paprastai sunkiai telpą viename veikale. Geros kompozicijos romane autorius atnešė giedros ir šilumos [65].

Istorinio fono ryškumo J. Grinius ieško Alės Rūtos *Į saulėtekį* — bado, baudžiavos paveikslo, kurio čia duota maža. Bet maro vaizdai stiprūs. Kritikui kyla asociacijos su raudonuoju maru ... Kompozicija silpna, dialogai taip pat. Rašytoja turėtų mažiau rašyti [66]. Kritikas atsigauna prie kito jos romano — *Brolių*, psichologiškai ir buitiškai analizuodamas lietuvio rezistento Kazio vidaus kovas ir nelaimingą meilę, tarnaitės Albinos pergyvenimus. Kritikas

---

[61] *Nelės Mazalaitės « Negestis »*, žr. *Aidai*, 1956 m. 2 nr., 89-91 psl.

[62] *Nelės Mazalaitės miestelis*, žr. *Aidai*, 1967 m. 4 nr., 190-191 psl.

[63] *A. Barono « Sodas už horizonto »*, žr. *Aidai*, 1956 m. 3 nr., 134-138 psl.

[64] *A. Barono « Mėnesiena »*, žr. *Aidai*, 1958 m. 8 nr., 378-380 psl.

[65] *P. Jurkaus « Smilgaičių akvarelė »*, žr. *Aidai*, 1958 m. 6 nr., 275-277 psl.

[66] *Juodasis ir raudonasis maras Lietuvoje, Alės Rūtos romanas « Į saulėtekį »*, žr. *Draugas*, 1961.V.20 d.

Albiną laiko tėviškės simboliu. J. Grinius atskleidžia autorės talento pobūdį — savais žodžiais ar subjektyviais vaizdais atverti veikėjų psichinį būvį [67]. Kad ir labai kritikui miela, jog A. Rūta *Žemės šauksme* iškėlė Sovietų vykdomą mažųjų tautų genocidą ir kitas piktybes, betgi priverstas nurodyti meninės formos trūkumus: « reikia (nors ir nemalonu) priekaištauti Alei Rūtai, kad ji genocidinėms deportacijoms bei jų pasėkoms sąmoningai ar nesąmoningai nedavė tokios konkrečios formos, kuri temos bei problemos svarbą būtų atskleidusi deramu pločiu ir gyliu » [68].

Alė Rūta romane *Vieniši pasauliai*, deja, esą, išryškinusi konjunktūrinį žmogaus vienišumą — dėl nepalankių ekonominių, socialinių ir moralinių sąlygų, bet ne ontologinį pergyvenimą žmogaus be Dievo. Gerai, kad autorė atnaujino tėvų ir vaikų konflikto problematiką, parodė tikrą motinos sielvartą ir kartu atsakomybę už blogą auklėjimą, neatlikimą motinos lietuvės pareigų. Nevyniodamas žodžių į vatą, pareiškia: jei autorė nori įeiti į literatūros istoriją, turi geriau apdirbti romanus, leisti jiems susigulėti, konfliktus išvesti iki galo, išryškinti pagrindinę temą, vengti veikėjų karikatūrinimo ir ilgų tuščių jų šnekų [69].

Grinius pasisako prieš J. Gliaudą, kuris nesupratęs autoriaus uždavinio « parodyti, kad krikščioniškos kultūros išugdyto sąžinės žiburio negali užpūsti kūno geismai, sukelti daugiau ar mažiau atsitiktinių aplinkybių » [70]. Išmanydamas literatūros srovių polinkius savaip vaizduoti žmogaus vidų, randa, kad ir J. Kralikauskas impresionizmo, ekspresionizmo ir realizmo keliu eina ir nereikalauja grynai realistinio vaizdavimo ir laipsniško veikėjų aistrų įsiūbavimo.

Kralikausko *Urviniuose žmonėse* — subeletristinti Kanados aukso kasyklų įspūdžiai, bet dėl medžiagos neapvaldymo dailiosios literatūros kūrinio nėra. O *Šviesoje lange* dėmesys sutelktas į kelių personažų vidų, ir turime lyg klasišką romaną. Laukinė gamta ir biologinė aplinka (vyrų masė ir 2 jaunos moterys) susieta su veikėjų likimu. Kritikas prikiša, kad vaizduojamas priėjimas prie moters sielos per fizinį nuopuolį. Tai, esą, vargu literatūrinė problema [71].

Teigiamai vertina jo mindauginius romanus: *Titnago ugnį* ir *Mindaugo nužudymą* [72]. Čia naujai pažvelgiama į Daumantienės ir

---

[67] *Romanas apie rezistento nelaimingą meilę*, žr. *Aidai*, 1962 m. 1 nr., 36-38 psl.
[68] *Alės Rūtos « Žemės šauksmas »*, žr. *Aidai*, 1967 m. 7 nr., 324 psl.
[69] *Motinos ir dukterų konfliktas*, žr. *Aidai*, 1970 m. 7 nr., 332-335 psl.
[70] *Ar užgeso šviesa lange ?* žr. *Draugas*, 1960.XII.10 d.
[71] *J. Kralikausko « Šviesa lange »*, žr. *Aidai*, 1961 m. 7 nr., 318-320 psl.
[72] *J. Kralikausko romanas apie Mindaugo epochą*, žr. *Aidai*, 1964 m. 6 nr., 289-292 psl.

Mindaugo santykius (Daumantienė negrįžta pas vyrą dėl mergininko vyro ir uvėrios anytos). Kritikas abejoja, ar lyrinis ekspresionizmas tinka praeičiai vaizduoti. Probleminę pusę pabrėžia ypač *Vaišvilko* nagrinėjime [73]: Kaip valdovui suderinti teisingumą su meile? Ar geras krikščionis gali būti geras valdovas. Tačiau A. Vaičiulaitis tame pat romane žiūri estetinės, veikalo konstrukcijos pusės [74].

R. Spalio *Rezistencijos* proga [75] kelia nesubrendusių ir ypač dar teigiamų veikėjų vaizdavimo sunkumus. Psichologinė analizė ir gyvas veiksmas taip pat sunku suderinti. Pagiria ir pozityvų žvilgsnį į savo veikėjus: «Šitokia rašytojo laikysena atrodo kaip sąmoninė rezistencija prieš psichopatologinio blusinėjimo ir padugnių antplūdį, kurį mums net arogantiškai perša vadinamojo kairiojo liberalizmo literatai» [76].

Platesnės problemos iškėlimo pasigenda A. Kairio komedijoje *Viščiukų ūkis*: užuot vaizdavimo mūsų intelektualų noro bendradarbiauti su komunistais turėtų būti keliamas visuotinesnis reiškinys — nutautimas [77]. Idėjiškai nesvarios ir F. Neveravičiaus *Dienovidžio sutemos* [78]. Bet neniekina kritikas ir mažo užkampio prasmingo pavaizdavimo, užstodamas A. Sietyno gerokai «taršomus» A. Baranausko *Karklupėnus* [79].

J. Griniui rūpi ir lietuviai, pasireiškę kitų tautų literatūrose — J. Baltrušaitis ir O. Milašius. Apie juos rašo: *Milašius tarp Čiurlionio ir Claudelio* [80] ir *Du lietuviai — didieji europiečiai — J. Baltrušaitis ir O. Milašius* [81], pabrėždamas, «kad menininkas gali įeiti į pasaulį tik per savo tautą». Ta proga vertina G. Židonytės disertaciją *O. V. Milosz, sa vie, son oeuvre, son rayonement*, nesutikdamas dėl Milašiaus kūrybos prancūziškumo ir kosmopolitiškumo, o pats kelia Milašių svajotoją, mistiką, idealistą, šiaurietį. Fizine, kultūrine ir kraujo įtaka esą negalima išaiškinti tokio mistiko, kuris nusigręžęs nuo prancūzų racionalizmo, palinkęs į Dievą-Meilę, pasijutęs maža kosmo dalele, tampa mažiausios būtybės broliu.

---

[73] J. Grinius, *Juozo Kralikausko «Vaišvilkas»*, žr. *Aidai*, 1972 m. 9 nr., 448-450 psl.

[74] A. Vaičiulaitis, *Juozo Kralikausko «Vaišvilkas»*, žr. *Aidai*, 1972 m. 9 nr., 446-448 psl.

[75] Žr. *Aidai*, 1971 m. 2 nr., 89-91 psl.

[76] Ten pat, 91 psl.

[77] *Alegorijų bei simbolių realybė*, žr. *Draugas*, 1965.IX.11 d.

[78] *Neveravičiaus apysakos*, žr. *Aidai*, 1950 m. 5 nr., 230-233 psl.

[79] *Kritikai taip pat gali klysti*, žr. *Draugas*, 1966.III.19 d.

[80] Žr. *Aidai*, 1951 m. 9 nr., 424-428 psl.

[81] Žr. *Aidai*, 1954 m. 7 nr., 310-319 psl.

Grinius giliai filosofiškai ir literatūriškai pasiruošęs, pagrindinai suvokia šio kūrėjo sielos esmę. Nuo savo disertacijos iki savo mirties jis mūsuose buvo pirmaujantis Milašiaus žinovas.

Po 5 metų Grinius kelia Milašiaus lietuvybės klausimą [82]. Apspręsti jo tautybę pagal kraują ir lietuvių kalbos mokėjimą būtų lietuvybės sampratos susiaurinimas. Svarbu asmens apsisprendimas. Jis jautėsi palikuonis didžiosios Lietuvos kunigaikštijos, kuriai kitados priklausė jo giminė. Jis lietuviškesnis už A. Mickevičių. Jis skelbėsi lietuviu ir jautė pareigą ginti senolių žemę [83].

J. Grinius dažnai dalyvauja smarkiuose idėjiniuose ginčuose literatūros veikalų proga, pavyzdžiui, su M. Biržiška dėl kritikos, dėl *Kryžių*, A. Škėmos palikimo, S. Nėries klausimu ir t. t.

Tremtinių Mokykloje [84] pasisako prieš M. Biržišką, kuris puolė [85] A. Džiugėną už *Mintyje* [86] įdėtą recenziją, vertinančią Flensburge išleistą knygą *Dienos be tėvynės*. J. Grinius prieštarauja Biržiškai, pasipiktinusiam, kad poetas poetą recenzuoja. Juk ir Lietuvoje taip pasitaikydavę, o Biržiška tada tylėjęs. Priešingai, literatūrai, Griniaus manymu, kenkia ne tiek griežta kritika, kiek nepašaukti rašytojai, gudriai prasiskverbią į spaudą. Jie kelia literatūros infliaciją, pakertą skaitytojo pasitikėjimą knyga ir gadina skonį. Griežta kritika kaip tik naudinga visuomenei. Netiesa, kad A. Jakštas per griežtais reikalavimais ne vieną «sulikvidavo». Grinius sako: «pašaukto kūrėjo

---

[82] *Milašiaus kūryba*, žr. *Aidai*, 1959 m. 10 nr., 432-438 psl.

[83] Milašiaus temai papildyti dar keli žodžiai apie dr. G. I. Židonytės disertaciją. Ji iškelia, kad Milašius, kol gyvas, buvo mažai skaitomas. Kritikai vengė vertinti, nes lengva suklysti. Beveik kiekvienas originalumas pradžioje smerkiamas. Dabar susidomėjimas juo didėja, o jo amžininkų vardai nyksta. Jo kūryba — autobiografinė — tobulėjimo kelias kaip realybės pažinimo priemonė. Jo laisvame eiliavime kritikai pajuto nepaprastai malonų skambumą, pagrįstą nuolat kintančiu ritmu. Jį randa panašų į viduramžių lotyniškos religinės poezijos kūrėjus. Ta liturginė forma atitinkanti didingas kosmines ir mistines temas. Intuityvų pažinimą jis bando pagrįsti protiniais įrodymais, bet intuicijai duoda pirmenybę. Jo poezijos rimtis, mistika, ieškojimas žmogaus protui neprieinamos galutinės realybės — skaitytojui sunkūs reikalavimai. Tad populiarus nebus. Mes nepakankamai jį iškeliame. Anot Židonytės, «prancūzas savo protu, kultūra, ir literatūrine išraiška, kartu prancūzas ir lietuvis savo širdimi, Milašius buvo lietuvis ir tiktai lietuvis» (*Milašius tampa klasiku*, žr. *Aidai*, 1969 m., 7 nr., 299-304 psl.).

Apie Milašių ji skaitė Bostono kultūriniame subatvakaryje 1970.I.17 d. paskaitą *Oskaras Vladislovas Milosz-Milašius*, atspausdintą *Septintojoje Pradalgėje*, 1971 m., 411-435 psl.

[84] «*Minties*» *žurnalas Nr. 2-3*, žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 5-6 nr., 134-137 psl.

[85] M. Biržiška, *Iš šalies stebint savo parapijos langą*, žr. *Mintis*, 1946 m. 2-3 nr., 55-59 psl.

[86] A. Džiugėnas, *Puošni tuščiavidurė knyga*, žr. *Mintis*, 1946 m. 1 nr., 37-38 psl.

kritika negali atbaidyti ar užmušti; tikras kūrėjas labiau tiki savo talentu ir savo vidaus balsu negu kritika»[87]. Kritika atbaido tik menkus rašytojus. Tai joks nuostolis literatūrai.

Grinius palaiko mintį, kad apie naujas knygas reikia keliskart rašyti laikraščiuose, nes mūsų visuomenė nerangi pasidomėti[88]. O mūsų literatūrą reikia lyginti su Danijos ar Šveicarijos, bet ne graikų ar rusų[89]. Konkursų reikalu pasisako, kad *Draugo* romano konkursai labai prisidėję prie tremties romano pažangos.

J. Grinius — gilaus literatūrinio, meninio bei filosofinio išsilavinimo žmogus, literatūroje reiškiasi kaip krikščionis humanistas, didžiai sielojąsis likiminėmis tautos problemomis, estetine kultūra, ypač literatūra, bet ne šovinistas, tik visuomeninkas, dorovininkas, o vis dėlto neišleidžiąs iš akių estetinių reikalavimų, priešingas «menas menui» propagavimui, nuolat reikalaująs kūrybinės pažangos, gebąs pajusti ir iškelti naujas jėgas (V. Ramoną, A. Nėliūną, V. Mačernį, K. Bradūną; geresnius Barono, Mazalaitės veikalus; J. Jurkų, J. Kralikauską). Nevengiąs tiesos žodį pasakyti ir sau idėjiškai artimiems žmonėms (Aisčiui, Brazdžioniui, Santvarui). Stengęsis suprasti ir S. Nėries tragediją. Palankiai sutiko žemininkus, lankininkus. Kai rašytojas, jo manymu, pažeidžia moralinius ar religinius principus, Grinius kerta iš peties, nebemato nė literatūrinės pusės (Škėmos, Alanto atvejai). Jo sprendimo žodis griežtas. Dėl savo tiesumo jis buvo kai kieno puolamas. Literatūros pasaulyje turi draugų ir nemažų priešų. Tai žmogus su galva ir aštrios plunksnos. Tremties kritikoje jam priklauso viena žymesniųjų vietų. Pasakytume — modernusis Jakštas.

---

[87] «*Minties*» *žurnalas Nr. 2-3*, žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 5-6 nr., 136 psl.
[88] *Kritikai taip pat gali klysti*, žr. *Draugas*, 1966.II.19 d.
[89] Ten pat.

Kun. Stasys Yla (g. 1908)

St. Yla (J. Daulius, J. Yluvis) kartais pasisako literatūriniais klausimais *Drauge*, anksčiau *Naujajame Gyvenime*. Jis siūlo literatūros griežtai neatriboti nuo kitų sričių. Jei literatūros objektas yra forma ir žmogus bei jo gyvenimas, tai literatūra nedera atriboti nuo kitų sričių ir nematuotina vien formaliniu mastu. Literatūra gali vaizduoti normalų arba nenormalų žmogų, bet skaitytojas ar literatūros kritikas gali laisvai pasisakyti, « kas normalu ar nenormalu literatūrinėj kūryboj »[1]. St. Yla mano, kad literatūroje įsivyrauja vienpusiškumas, kai rašytojas rašo tik sau ar kitiems rašantiems, bet ne visiems skaitytojams. O « didžiausi kritikai ir pagrindiniai yra skaitytojai. Jų vertinimas yra neabejotinai tikriausias, imant bendrą jų vidurkį »[2]. Tokie vidurkiniai skaitytojai ir reaguoja, pavyzdžiui, atsisako *Nidos* leidinių dėl *Baltosios drobulės* išleidimo ar *Lietuvių Dienų* dėl šešiapirščio Rūpintojėlio nuotraukos. « Žmonės, mūsų skaitytojai, turi sveiką nuovoką ir jų kritikos balsą sunku supainioti mados šūkiais. Jie greičiau nusigręš nuo literatūros, negu prisiims tariamu nuoširdumu ir atvirumu vaizduojamą purvą »[3]. Aišku, kad yra ir skaitytojų kritika. Pavyzdžiui, Prancūzijoje, kur literatūros skaitymo tradicijos senos ir daug ir greitai skaitoma, pirmąsias nuomones apie naują knygą sudaro kavinių, gatvės, telefono pokalbiai ir greiti trumpi pasisakymai laikraščiuose. Ten kritikas dažnai kaip heroldas pasitinka nežinomą autorių, drąsiai, remdamasis savo intuicija ir skoniu, pripažįsta jį ir garsina. Betgi skaitytojų kritikos nepakanka ir prancūzams, o ką bekalbėti apie mus, kur knygą reikia brukte įbrukti, kur literatūrinės naujovės pastebimos tik po 50 metų, kur mūsų neišprusęs skaitytojas ir išprusti nenori. Mums tokio skaitytojų sprendimo tikrai nepakanka. Taip pat, literatūrinio kūrinio vertę apsprendžiant, skaldyti veikalą į formą ir vaizduojamąjį žmogų bei jo gyvenimą nedera.

Dar Vokietijoje St. Yla išsamiau yra pasisakęs patriotinės lite-

---

[1] *Dėl sritiškumo literatūroj*, žr. *Draugas*, 1962.XI.17 d.
[2] Ten pat.
[3] Ten pat.

ratūros klausimu. Jo nuomone, sukasdienėjęs tėvynės ilgesys ir žodis « Lietuva » beveik virsta rimo priemone: « Tėvynės ilgesys daros kasdieniškas visoje mūsų poezijoje. Kodėl ? Perdaug atviras, tiesioginis ir bendras. Kai randi posmuose « Lietuva », darosi nejauku, tarsi tik rimo priemone tebūtų virtęs šis žodis. Lietuvą jausti kiekvienoje strofoje, kiekvienoje frazėje ir atviru žodžiu nepasakoma ... Poezija, kaip ir malda, yra pats intymiausias ir individualiausias jausmas, nors ir objektyvia forma pasakytas. Išgyvenimų analogija skaitančiajam įdomi tuomet, kai perkeliama nekasdieniškon plotmėn »[4].

Mūsų lyrika, jo manymu, stovi kryžkelėje laikinosios ir amžinosios. Amžinojoje nejaučiama kasdiena; konkretybė, pažadinusi nemirtingą jausmą ir idėją, lieka fone. Kūrybos negalima apspręsti, suplanuoti iš anksto; ji bręsta nejučiomis, kai poetas dažnai būna užsiėmęs kuo kitu. Įsisiūbavusi grandis išsiveržia giesme, kaip B. Brazdžionio *Kunigaikščių miestas* kad gimė iš Vilniaus ilgesio.

Čia St. Yla paliečia ir kūrinio stalčiuje laikymą. Per ilgai laikyti pavojinga — gali reikalas žūti, nes kūrinys negimęs viešumoje laiku, gali gimti ... atsilikęs. Už tai jis giria Brazdžionį, kad netrukdamas skelbia, ką parašęs. Bet poetas neprivalo įsipareigoti kasdien parašyti po eilėraštį. Ir Brazdžioniui poilsis reikalingas.

St. Yla dar aiškino sangviniškąjį Donelaičio charakterį, atsispindėjusį jo darbuose[5].

Išleido *Vardai ir veidai mūsų kultūros istorijoje, nuo Mažvydo iki Savickio* (1973). Yra skyriai apie Donelaitį, Baranauską, Maironį.

---

[4] *Brazdžionis naujoj rolėj*, žr. *Naujasis Gyvenimas*, 1946.IV.30 d.

[5] *Donelaičio charakteris gyvenime ir dailėje*, žr. *Draugas*, 1964.VI.13 d.

Anatolijus Kairys (g. 1914)

A. Kairys, kelių dramos veikalų autorius, laimėjęs losangeliečių dramos konkurse antrąją premiją už komediją *Ku-kū*, pažymi, kad dramaturgai naudoja gražiausią Dievo dovaną — juoką, kuris visus išverčia iš kėdžių, nė vieno neužgaudamas, bet juokui praėjus, žmogus pajunta širdies palytėjimą... A. Kairys mato daug komiškumo mūsų gyvenime: netikrybė, principų kompromisai, gražus mūsų gyvenimas, nepaisant visų tragedijų, prisitaikymas. Televizija ir kinas negali pakenkti teatrui, nes aniedu yra technika, ne menas, Tiesa, sumažėjo teatro lankytojų skaičius, bet pagerėjo jų kokybė. Teatro atsisako miniažmogis. Mūsų laikai teatrui palankesni už Šekspyro: teatras prieinamas visiems. Šiandien teatras kiekvienos tautos — svarbiausia kultūrinė institucija. Mūsų, tremtinių, teatrą turėtų globoti Lietuvių Bendruomenė, kaip, pavyzdžiui, lituanistines mokyklas. Dramaturgai, aktoriai, režisieriai reikalingi daugiau paramos ir pagarbos, kaip kad rodoma dainos meno atstovams [1].

A. Kairys yra pasisakęs ir apie absurdo teatrą. Kur jis iškeliąs realybės nesiderinimą su žmogaus veiksmais, ten nepavojingas, «tačiau ten, kur jis sąmoningai ar nesąmoningai perša žmogaus buvimo ir jo idealų niekybę, kur jis skelbia gyvenimo beprasmiškumą ir nihilizmą, ten jis mums, ypač šiose sąlygose, labai kenksmingas» [2]. Kairys pasisako prieš idėjinį pesimizmą, gyvenimo beprasmiškumą, teatrą skelbiantį žmogaus gyvenimo beprasmybę, vedantį į neviltį. Mes žinome, ko mes norime, mūsų gyvenimas prasmingas, nesivaikykime svetimų dievų, išveda A. Kairys. Prieš tai pasisakė L. Mockūnas [3]. Jo manymu, absurdo teatras nėra idėjiškai angažuotas teatras, nesiekiąs ką nors įrodyti. Jo veikalų pagrindinis tikslas yra sukurti universalią (visų atpažįstamą) žmogišką situaciją (pavyzdžiui, Becketto *Waiting for Godot* esminė situacija yra tragiškas žmogaus laukimas). Tas teatras nesą nei avangardinis nei eksperimentinis. A. Kairys pakartoja savo teigimą: absurdo teatras esąs

---

[1] *Gyvenimas tiek pat tragiškas, kaip ir komiškas*, pokalbis su premijuotos komedijos autorium Anatolijum Kairiu, žr. *Draugas*, 1970.IX.26 d.

[2] *Gyvenimas yra didesnis už absurdą*, žr. *Draugas*, 1965.X.9 d.

[3] L. Mockūnas, *Apie Samuelį Becketl'ą*, žr. *Draugas*, 1965.X.30 d.

avangardinis ir eksperimentinis, mažų scenų teatras, angažuotas, nes bruka beprasmiškumo, nevilties ir nihilizmo idėjas. Rodo egzistencijos absurdiškumą. Vyresniųjų nepasiekdamas, jis eina į studentus; jį liberalai profesoriai įtraukia į savo kursus. Jaunimui patinka chaosas, pasipriešinimas autoritetui. Belaukiant nieko, neatliekami dideli dalykai, — išveda A. Kairys, rupiai tašydamas absurdo teatro pavidalą [4].

A. Kairys dar aptarė J. Jankaus *Peilio ašmenimis* [5] ir Pr. Naumiestiškio *Baisųjį Birželį* [6].

A. Kairys bandė leistis į K. Bradūno kūrybos vieno simbolio — pelenų — nagrinėjimą. Jo manymu, pelenai Bradūno poezijoje turi ypatingą vietą. Metaforine prasme jie sudaro simbolių pasaulį. Kairys aiškina pelenų simbolio reikšmę, Bradūno Dievo sampratą, ieškojimą amžinybės žemėje, legendinį Vorutos kultą, pagonybės išpažinimą... Keista, kad Kairys gailisi, jog Bradūnas ieško naujų kelių. Autorius, atsisakęs senųjų dievų, nepritapęs prie naujųjų, analizuojąs savo kūrybą, pasisakąs už žmogų ir žemę be Dievo valios, perdaug nesiveržda mas į dangų, tuo patapdamas artimas artojėliui, kurio šventumas — pagoniškas [7]. Šis Kairio bandymas, kad ir įdomus, bet Bradūno poezijos gelmės nepasiekia.

A. Kairys problemos požiūriu nagrinėja J. Gliaudos *Brėkšmės naštą*. Čia okupuotos Lietuvos profesorius J. Kirlys pranašesnis už laisvųjų kraštų lietuvius, patapęs jaunimo stabu. Autorius ironizuojąs mūsų beatodairinį veržimąsi į visa, kas iš anapus [8].

A. Kairys, romano devynioliktojo konkurso komisijos pirmininkas, pasišiaušia prieš kritiką: « Kokius specialius mokslus jie yra baigę, kokiais diplomais yra pasipuošę ? Ar ne tokiais pat, kaip ir mūsų kūrėjai ? » [9]. Jie esą nesąžiningi, švaistąsi užgauliais žodžiais, keliančiais tik juoką. Kritika neturi objektyvios vertės: « ... bet kokia kritika tėra paprasčiausia rašančiojo nuomonė, nei daugiau, nei mažiau, apspręsta jo pasaulėžiūros, o neretai ir asmeniškų motyvų » [10]. Ypač kai slapstosi slapyvardžiais ir lindi už redaktorių nugaros. Literatūros istorija rodo, jog pasmerkti rašytojai iškilo. Kritika visada negailestinga, o dabar išėjusi beveik iš rimtumo ribų.

---

[4] *Dar apie absurdo teatrą*, žr. *Draugas*, 1965.XI.13 d.

[5] *Pasivaikščiojimas peilio ašmenimis*, žr. *Draugas*, 1968.V.11 d.

[6] *Prano Naumiestiškio dramos*, žr. *Draugas*, 1966.I.22 d.

[7] *Pelenų figūra Bradūno kūryboje*, žr. *Šeštoji Pradalgė*, 1969 m., 373-396 psl.

[8] *Dar vienas žvilgsnis į J. Gliaudos « Brėkšmės naštą »*, žr. *Draugas*, 1973. I.20 d.

[9] *Konkursas, kritika ir premijuotasis*, žr. *Draugas*, 1970.III.28 d.

[10] Ten pat.

Dr. Vincas Maciūnas (g. 1909)

V. Maciūnas — literatūros istorikas (disertacija: *Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje*), atsidėjęs senajai literatūrai vertinti. Jis bene vienintelis, be M. Biržiškos, tremtyje tyrinėjo ir iš naujo vertino senesniuosius raštus. Jo darbo vertę didina ypač tai, kad Vokietijos tremties metu pasimetusiai bei į tuščią laiko leidimą pasinėrusiai mūsų visuomenei jis nenuilsdamas kalbėjo ir rašė apie kultūrą, literatūros reikšmę tautos gyvenime, iš naujo prikeldamas praeities literatūros kūrėjus ir jų darbus. Jis kalbėjo, kad dvasinės vertybės išlaikė praeityje pavergtą tautą gyvą. Toks Mažvydo katekizmas, mano Maciūnas, gal svarbesnis už Vytauto sumanymą vainikuotis. Tos menkos religinės knygelės išmokė liaudį skaityti, padėjo pagrindą vėlesniam tautos atgimimui. Vargani draudimo meto laikraščiai subrandino visuomenę tiek, kad 1905 m. seime ji per savo 2000 atstovų pareikalavo autonomijos. Tokia didelė paskata imtis knygos eina iš straipsnio: *Kardas ir knyga mūsų tautos istorinėje lemtyje* [1].

Lietuvių Enciklopedijoje jis davė eilę straipsnių, o paties redaguotame Lietuvos tome parašė senosios lietuvių literatūros skyrių, kur apžvelgia senuosius literatūros reiškinius Lietuvoje, gudų, lenkų ir lotynų kalbų vartojimą dėl istorinių aplinkybių, senąją religinę literatūrą, lietuviškąjį sąjūdį XIX a. gale. Tai kruopštus istoriko darbas, meniniam kritiniam vertinimui neleidžiąs pasireikšti.

Literatūra jam didelis tautos gyvenimo veiksnys. Jau Rotundas, M. Daukša plunksna kovojo prieš lenkus, Donelaitis prieš vokiečius, žemaičių bajorai prieš lenkus. Spaudos laisvę iškovojo redaktoriai, rašytojai, knygnešiai. Maironis, Vaižgantas ir kiti čia reiškė be galo daug. Spaudą atgavus, galima buvo daugiau atsidėti meniniams tikslams. Nepriklausomoje Lietuvoje perspektyvos literatūrai didelės, bet politiniai, ekonominiai rūpesčiai daug energijos ir išteklių užgožė. Tėvynės nustojus, tremtiniams literatūra — didelis dvasios stiprintojas [2].

---

[1] Žr. *Lietuvių Žodis*, 1947 m. 47-48 nr.

[2] *Mūsų literatūra tautos tarnyboje*, žr. *Aidai*, 1948 m. 12 nr., 104-113 psl.

Rusams baigiant nušluoti nuo Mažosios Lietuvos žemės visa, kas lietuviška, Maciūnas kelia Mažosios ir Didžiosios Lietuvos literatūrinius ryšius [3]. Su meile jis kelia didžiuosius to krašto vyrus — J. Bretkūną, K. Donelaitį, L. Rėzą ir Vydūną. Prisimena pirmąją mūsų beletristinę knygelę [4]. Parodo Donelaičio novatoriškumą — realistinį gamtos ir žmogaus vaizdavimą, kai visur tauravo sentimentalizmas, grąžinimą į literatūrą hegzametro [5].

Lietuvių Enciklopedijoje [6] pilnutinai apžvelgė A. Mickevičiaus kūrybą. Jo lietuvybę laiko istorine, anuometiniu supratimu geografiškai apspręsta. Jis Lietuvą mylėjęs nuoširdžiai, bet kultūriškai ir politiškai — lenkų rašytojas. Lietuvybės sąvokon Maciūnas apima: 1. skirtingą etninės kilmės jutimą, 2. nusimanymą apie skirtingą istorinę tradiciją, 3. norą išlaikyti ir ugdyti kultūrinį sąmoningumą, gimtąja kalba paremtą ir 4. nepriklausomo gyvenimo siekimą. O ne visa tai buvo istorinėje bajorų lietuvybės sampratoje — jie nesipriešino lenkų kalbos ir kultūros plitimui Lietuvoje. Šiaip Mickevičius labai susijęs su lietuvių literatūra. Apie 50 vertėjų yra vertę jo kūrybos į lietuvių kalbą. Jau aušrininkai, atmetę unijines idėjas, žavėjosi *Gražinos* ir *Konrado Valenrodo* patriotika. Jis sukūrė ir *Živilės legendą* [7]. Vėliau jis verstas ir grynai dėl meno, pavyzdžiui, M. Gustaitis vertė *Krymo sonetus*. Tautos dvasios ieškojimo metu juose randama lietuviškos dvasios elementų (M. Pečkauskaitė, A. Herbačiauskas). Jo kūryba nepriklausomybės metais buvo dėstoma Lietuvos mokyklose. Tiesioginės įtakos bus daręs tik *Anykščių Šileliui*. Tik J. Aistis jo kratosi, o lenkas L. Abromavičius pripažįsta jam teisę geografiniu ir istoriniu požiūriu save laikyti lietuviu [8].

Maciūnas pagerbė I. Kraševskį, didžiai mylėjusį Lietuvą (kaip J. Sauerveinas ir J. Eretas) ir savo raštais vaizdavusį romantinius Lietuvos praeities laikus [9].

---

[3] *Mažoji ir Didžioji Lietuva mūsų raštų istorijoje*, žr. *Lietuvių Žodis*, 1947 m. 29-30 nr.; *Keturi Mažosios Lietuvos didieji*, žr. *Aidai*, 1948 m. 18 nr., 360-365 psl.

[4] *Mūsų pirmoji pasaulinės grožinės literatūros knyga*, žr. *Aidai*, 1947 m. 4 nr., 145-150 psl.

[5] *Kristijono Donelaičio « Metai »*, žr. *Aidai*, 1946 m. 7 nr., 105-109 psl.; *Žvilgsnis į Donelaitį po 200 metų*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1964.X.15 d., X.22 d., X.29 d., XI.5 d. (42-45 nr.).

[6] XVIII t. (1959), 342-352 psl.

[7] *Živilės leganda*, žr. *Lietuvių Dienos*, 1951 m. 7 nr.

[8] *Mickiewicz in Lithuanian Literature*, rinkinyje *Adam Mickiewicz in World Literature*, A Symposium edited by W. Lednicki, University of California Press 1956, 383-397 psl.; Dr. V. Maciūnas, *Adomas Mickevičius lietuvių literatūroje*, žr. *Aidai*, 1955 m. 10 nr., 413-329 psl.

[9] *Vytolio Raudos » autoriaus mirties sukaktis*, žr. *Lietuvių Žodis*, 1947 m. 12 nr.

Mums, tremtiniams, itin įdomus jo straipsnis *Pirmasis emigrantas mūsų poezijoje*[10].

Su meile apsistodamas prie *Metų* ir *Anykščių Šilelio*, Maciūnas iš pradžių pasiduoda nešamas grožio jausmo bangos, vėliau su dideliu išsilavinimu ir plačia literatūrine patirtimi apsprendžia ir iškelia iš didžiųjų literatūros kasyklų ypatingus brangakmenis ir gilią idėjinę prasmę. Tai jau literatūrinis vertinimas, kad ir senesniosios literatūros. Juk niekad čia nėra pasakomas paskutinis žodis. Didieji veikalai naujų kritikų akyse gali suspindėti ligi tol nenumatytomis spalvomis. Tad čia ir prasmė to darbo, kurio imasi senosios literatūros vertintojai. Čia geras skonis pasirodo brangi ir esminė literatūros istoriko ypatybė. Baranauskui Maciūnas skyrė keletą straipsnių[11].

Prisiminė jis ir spaudos draudimą[12], J. Basanavičių[13], Žemaitę[14], Vaižgantą[15].

Iš naujesniosios literatūros jis ypatingai gilinasi į V. Krėvę, kurio raštus (6 tomus) jis suredagavo[16]. Angliškai parašytoje studijoje[17] jis plačiausiai gvildena Krėvės kūrybinį palikimą: jo romantinį bei realistinį talentą, su senovės didvyriais, šiaudine pastoge, senovės žydų ir Rytų pasauliu, su daugeriopais personažais: bedieviu Vainorum, senovės palikimu — Lapinu, jautriu animistu Antanuku, audringu kovotoju Šarūnu, niauriu valdovu Skirgaila, kuris stovi krikščionybės ir pagonybės kryžkelėje, aistringu *Gilšės* berneliu, geraširde kaimo bobule, aistringuoju *Žento* Mėrūnu, maištautoju prieš Dievą Dvainiu. Jis gėrisi įvairiu Krėvės kalbos grožiu, giliomis

---

[10] Žr. *Lietuvių Žodis*, 1948 m. 36-37 nr. straipsnis apie Mečį Šimkevičių.

[11] *Antano Baranausko «Anykščių Šilelis»*, žr. *Žiburiai*, 1946 m. 10-12 nr.; *Poemos literatūrinė reikšmė*, žr. Pr. Lapės liustruotame A. Baranausko *Anykščių Šilelio* leidinyje, New Yorkas 1961; *Lietuviškoji Marseljetė*, žr. *Literatūra, Lietuvių literatūros, meno ir mokslo metraštis*, II knyga, Chicaga 1954, 95-107 psl.; *Keli Antano Baranausko charakteristikos bruožai*, žr. *Lietuvių Žodis*, 1947 m. 25-26 nr.

[12] *Spaudos draudimo laikus prisimenant*, žr. *Draugas*, 1964.XI.14 d.; XI.21 d.; XI.28 d.

[13] *Trys kartos apie Basanavičių*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1950 m., 7-8 nr.

[14] *25 metai nuo Žemaitės mirties*, žr. *Lietuvių Žodis*, 1946 m., 9 nr.

[15] *Šimtametis Tumas-Vaižgantas*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1969.IX.25 d., 38-39 nr.

[16] Svarbesni straipsniai: *Grožio pradas Krėvės kūryboje*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1952.X.16 d., 4 nr., ir *Gabija*, 1953 m. 4 nr., 62-69 psl.; *V. Krėvės kūrybos apžvalga* leidinyje *V. Krėvė-Mickevičius*, Chicaga 1953, 32-48 psl.; *Krėvės kūrybinis žodis*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1954.VIII.12 d., 31 nr., ir tas pat V. KRĖVĖ, *Raštai*, VI t., Bostonas 1961, 453-456 psl.; *Krėvė Vincas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XIII t. (Bostonas 1958), 75-81 psl.; *V. Krėvė savo laiškuose 1944-1954 m.*, Chicaga 1970 (atspaudas iš *Draugo*, 1969.VII.26 d., VIII.2, 9, 16, 23 ir 30 d.); *Vincas Krėvė's place in Lithuanian Literature*, žr. *Studi Baltici*, IX (1952), 11-22 psl.; *From Native Lithuania to Distant Orient*, žr. *Lituanus*, 1965 m., XI t., 3 nr., 18-68 psl.

[17] Žr. 16 išnašos paskutinį straipsnį.

jo problemomis, gamtos ir žmogaus sąsajomis. Plačiausiai apsistoja prie Krėvės faustiškojo veikalo *Dangaus ir žemės sūnūs* su didingai atskleistu žydų pasauliu, laukiančiu Mesijo, kurį Krėvė piešia kiek įtakotą Renano (dėl stebuklų racionalizavimo ir Kristaus natūraliu būdu aiškinimo pasisakė vysk. V. Padolskis)[18]. Ir Krėvės Kristus žavi visus, kurie jį tik sutinka, ir jis liepia ieškoti Dievo savo širdyje. Krėvės Kristus vaizduojamas turėjęs santykių su esenais, žydų bendruomene, panašia į pirmuosius krikščionis. Maciūnas išryškina ir kitus Krėvės vaizduojamuosius čia asmenis: socialinį revoliucininką bei keršytoją Jehudą iš Hamales, jo antagonistą Barabą; suskilusias asmenybes: Judą Iskarijotą (čia jis ne išdavikas, bet skeptikas ir entuziastas kartu, gundęs Jėzų), šaltakraujį machiavelistą Herodą, davusį Palestinai taiką ir civilizaciją, bet neįvertintą tautos dėl žydų nekenčiamo jo helenizmo.

Iš dabartinės literatūros tepalietė P. Kozulio *Dulkes ežere*[19], kur gyvai atskleidžia poeto vidinį pasaulį ir savitą veidą. Jo eilėraščiai — lyg poemėlė apie sutemų gaubiamą žmogaus gyvenimo srovenimą. Jausmui jis randąs tinkamą vaizdą ir minčiai žodį; bet pataria praplėsti tematiką, išeiti iš beprasmiškos buities reiškimo.

Paminėtina ir Maciūno mūsų literatūros periodizacija: 1. 16-18 a. — religinė literatūra. 2. Iki spaudos draudimo — liaudies švietimas. 3. Iki spaudos atgavimo — tautos žadinimas. 4. Meninis laikotarpis. Žinoma, yra persipynimų[20].

---

[18] V. *Krevės « Dangaus ir žemės sūnūs » teologo akimis*, žr. *Aidai* 1950 m. 5 nr., 197-202 psl.

[19] *Pr. Kozulio « Dulkės ežere »*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1950.V.11 d., 191 nr.

[20] Kiti Maciūno darbai: *Strazdas Antanas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXIX t. (1963), 28-33 psl.; *Pluoštas dokumentų apie A. Strazdą*, Chicaga 1967, atspaudas iš *Aidų*, 1963 m. 8-10 nr.; *Naujoji medžiaga apie Antaną Strazdą*, žr. *Lituanistikos Darbai*, I t., 1966, 3-18 psl.; *Antano Strazdo bibliografija*, žr. *Draugas*, 1970.I.3 d. ir I.10 d.; *Pamirštasis Donelaičio gadynės poetas*, žr. *Gabija*, 1961 m. 1 nr., 52-61 psl.; *Vincas Kudirka*, žr. *Lituanus*, 1958 m., IV t., 4 nr., 119-122 psl.; *Lietuva, Tėvyne mūsų*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XVI t. (1958), 17-21 psl.; *S. Stanevičiaus « Tautos gyvatos giesmė »*, žr. *Lietuvių Žodis*, 1948 m. 41 nr.; *Simanas Stanevičius*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXVIII t. (1963), 430-434 psl.; *Mykolas Biržiška*, žr. *Aidai*, 1952 m. 7 nr., 302-310 psl.; *V. Biržiška lietuviškos knygos baruose*, žr. *Naujienos*, 1949.XII.9 d.; *Vaclovo Biržiškos įnašas lituanistikon*, žr. *Naujienos*, 1957.IV.19 d. *Martynas Mažvydas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XVIII t. (1959), 44-50 psl.; *Poška Dionizas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXIII t. (1961), 343-347 psl.; *«Giesmės Mužikėlio » autoriaus ir vertėjo klausimu*, žr. *Aidai*, 1962 m. 10 nr., 437-441 psl.; *Mūsų literatūros didžiosios sukakties išvakarėse*, žr. *Lietuvių Žodis*, 1946 m. 3 nr.; *60 metų « Aušrai » užgesus*, žr. *Lietuvių Žodis*, 1946 m. 6-7 nr.; *Spaudos draudimo laikus prisimenant*, žr. *Draugas*, 1964.XI.14 d., XI.21 d. ir XI.28 d.; *Senoji lietuvių literatūra*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XV t. (1968), 597-607 psl.

Viktoras Mariūnas (g. 1910)

V. Mariūnas kultūros ir literatūros klausimais daugiausia rašė *Dirvoje* ir *Drauge*. Jis nuoširdžiai sutiko 60 kultūrininkų manifestą dėl nuosmukio [1]. Paminėjęs, kad jo diagnozė aliarmuojanti, o analizė nurodanti priežastis: diletantų veržimasis dezorientuoja visuomenę, grafomanai ir teplomanai tuo naudojasi, ir kultūrinis gyvenimas virto reklamos muge. Tas nuosmūkis ateinąs per spaudą; draugų ir autoreklomos dėka net pati menkystė lyginama su viršūnėmis.

V. Mariūnas mano, kad griežto šališkumo nėra. Būna ir atvirkščiai: « priešas » iškeliamas, o « savas » sumalamas. Jam pačiam nei *Dirva*, nei *Draugas*, siųsdami ką recenzuoti, niekad nepriminę, kas priešas, kas draugas. Stokodami bendradarbių laikraščiai neturi iš ko rinktis; neatsisakoma dėti ir kitų, reaguojančių, nuomonės: « Nebūdami kultūrinės srities bendradarbiais turtingi, mūsų laikraščiai priversti dėti kiekvieną įmanomiau parašytą straipsnį. Nevengiama, juk dėti ir kitaip manančiojo reakcijos į jau atspausdintą nuomonę » [2]. Pastovių atlyginamų specialistų kritikų laikraščiai pasitelkti neišsigali. O signatarų tarpe yra menininkų, mokslininkų ir kultūrininkų kritikų. Iš jų spauda gali daug reikalauti. Mat, diletantizmas išnaikinamas ne protestais, o tik žinojimu ir kūrybine jėga. Pajėgieji turi spaudą ne tik kritikuoti, bet ir patys savo darbais remti.

Literatūros Lankai jam atrodo « švieži, gaivūs ir drąsūs. Jais negalima nesidomėti, nebent jau nieko nėra likę, kuo domėtumeis » [3]. *Literatūros Lankai* esą sutikti nevienodai: « vieniems jie nešė senųjų medžių griuvimą ir atžalyno (ypač poezijos laukuose) išsiskleidimą. Kitiems — tik daigų kalimąsi didžiųjų medžių paunksnėse » [4]. Iš tikro senieji medžiai neišgriuvo, o jaunieji jau medžiais išaugo. Senieji — buitiniais vaizdais išsisako, o atžalynas — būties esmės ir prasmės godas šlama. Abejų veikimas mūsų kultūrai svarbus.

---

[1] *Priešinkimės, bet kam ir kaip ?* žr. *Dirva*, 1958.VI.23 d., 49 nr.

[2] Ten pat.

[3] Viktoras Mariūnas, *Ketvirtieji « Literatūros Lankai »*, žr. *Dirva*, 1954.X.28 d.

[4] *Atžalynas buities pėdomis šlama*, žr. *Draugas*, 1957.V.25 d.

Mariūnas sustoja ties trimis *Literatūros Lankų* poetais: Šlaitu, Bradūnu ir Mackum, kurie kiekvienas kitaip kalba apie buitį ir likimą. V. Šlaitas reflektuodamas stabtelia ties sąmonės prašvitimo kryžkele; jo iliuzijos ne visai sudūžta ir gali jų sutikti pakeliui į tariamos laimės būtį. Mariūnas atspėjo A. Mackaus talentą. Mackus kalbąs iš Didžiojo Pabudimo sakyklos: «Mirties valandą iliuzinė būtis miršta pirma, negu akys užsimerkia. Refleksas į praeitį yra jau tik pralaimėjimo prisipažinimas ir apsikaltinimas. Ir šitai A. Mackus išreiškia tokia stipria sugestija ir tokiu blaiviu individualumu, kad jau dabar sunku beįžvelgti užtvarą, kuri jam kliudytų įsirikiuoti į mūsų iškilesnių poetų tarpą» [5]. Bradūnas dabarties akimirkoje sutelkiąs praeitį ir ateitį, žemės žingsnius ir dangaus lėmimą. Mariūno manymu, *Literatūros Lankų* kritikai — H. Nagys, J. Kaupas ir kiti remiasi tik estetinėmis normomis.

Aptardamas K. Bradūno *Morenų ugnis* [6], sako, kad ankstesnioji jo poezija, kilusi iš pasąmonės turto, pribrendusio estetinį simbolį pristatyti kaip likiminės būties vaizdą, kurios «analizė vedė į visuotiniau žinomų metaforų ... radimą ir iškilimą» [7]. Bet *Morenų ugnims* aiškinti tai netinka. Čia skaitytojas susitinka su kūrėju kaip asmenybė su asmenybe. Pats Bradūnas yra pasisakęs apie tautos dvasią, kuri išėjusi iš primityvizmo, sugėrusi moderniosios literatūros laimėjimus ir jaučianti laiko pulsą, reikšis kitų tautų nepakartojamais kūriniais. Šį poetinį pasisakymą V. Mariūnas paryškino psichoanalitiko C. G. Jungo teorija apie kolektyvinį užsąmonį, kurio turinį sudaro vadinamieji archetipai — «bendros visai žmonijai formos pirminiai įvaizdžiai, įspausti į sielą nuo senų senovės» [8]. Tai ne paveldėtos idėjos, o reakcijų galimybės ir sielos organai. Archetipas pasireiškia įasmenintų arba simbolizuotų paveikslų forma. Tas užsąmonio turinys prasiveržia į žmogaus sąmonę sapnuose, kliedėjimuose, mistinėje ekstazėje ar kūrybinėje intuicijoje. Gavusios formą šitos nuotrupos liudija autoriaus neįžvelgiamą gilumą ir originalumą. Tokie yra Čiurlionis, Milašius, Vydūnas, o iš jaunųjų V. Mačernis ir A. Nyka-Niliūnas, o dabar ir K. Bradūnas. Dabar į jo poeziją įsiskverbė «vaizdinę ir loginę sąmonę sklaidanti tamsuma, o jo mintį užvaldė srovenanti iš jausminių virpėjimų metafizinė prasmė. Vaizdų skeveldrose jaučiame suardomą realybę, galimą išreikšti griežtai asmenine realybe — įvaizdžiu. Tai savo pasaulio įpavidalinimas niekieno nepavadintu vardu. Didelis laimėjimas individualiu

---

[5] Ten pat.
[6] *Tamsybės, kurios šviečia*, žr. *Draugas*, 1959.IV.11 d.
[7] Ten pat.
[8] Ten pat.

įvaizdžiu nuvesti į savo dvasios dieną, nugalinčią užsąmonio naktį. Tad *Morenų ugnyse* skelbiasi kūrėjo buvimas su savimi per savo žemės (tautos) dvasią, prabilusią užsąmonio paveikslais ir išreiškiamą vidinės realybės įvaizdžiais »[9]. O tautos dvasia glūdi buitį pergėrusioje grožio magijoje. Ji poetą ir mus veda save jausti ir išgyventi kaip paveldėtoją tautinės gyvybės, kilusios proistorėje ir išlikusios ledynų sąvartose (morenose), egzistenciškai sujungia su valstybės įkūrimu ir likimu (Mindaugo įvaizdis), suriša žmogiškai, tautiškai ir religiškai su savo gentimi ir žeme kasdienos takuose ir jų pabaigoje, anapus; rodo įpėdinystės įvaizdžius, namų žuvimą ir giminės išsiskirstymą. Tokios poezijos prasmė kiekvienam gali būti kita; o jei ir nesuvoktum prasmės, šie žodžiai sukelia emocijas, — sekime jomis, kad sieloje amžinai aidėtų. Taip remdamasis psichologija, liaudies dainomis bando Mariūnas atskleisti tamsią Bradūno poezijos prasmę.

Su egzistencinio žmogaus samprata Mariūnas ateina Škėmos *Žvakidės* vertinti[10]. Kosto akto — Antano nužudymo — psichologiškai neišaiškinsi (veiksmas nėra pribrandintas): « Škėmos mintis *Žvakidėje* (ir kituose jo kūriniuose) seka tą žmogaus buvimo žemėje sampratą, pagal kurią egzistencija sukuria tokią būtį, kokia ji iš tikrųjų yra »[11]. Čia dėsnis — pirma egzistencija, paskui esencija. Mariūnas prileidžia, kad, šalia Sartre'o, Škėma sąmoningai dėjęs P. Tillicho, G. Marcelio — teistinių egzistencialistų — minties spalvų. Kostas, ryždamasis brolį užmušti, išgyvena lemtingą laisvės prakeikimą: jis negali nesirinkti, negali savęs nerealizuoti: « Brolio nužudymas jam nėra keršto ir atsilyginimo aktas, bet kelias iš daiktinės būsenos pereiti į egzistencinę būseną »[12].

Mariūnas egzistenciškai aiškina ir Landsbergio *Kelionės* ir *Ilgosios nakties* veikėjus, nustatydamas jų vietas pagal egzistencinio kelio etapus: instinktinę būseną, bendruomeninį susilydymą, ir savęs suvokimą. A. Landsbergis ir skiriasi nuo tradicinio žmogaus, apspręsto religijos, moralės ir kultūros, vaizdavimo savęs ieškančio žmogaus iškėlimu[13].

Meno tautiškumas. Žmogaus, gimstančio ir brėstančio tautinėje aplinkoje, pirminės juslinės, jausminės ir intelektualinės sąvokos nusidažo tautine spalva. Tai lemia ir vėliau įgijamų sąvokų « sutau-

---

[9] Ten pat.
[10] *Rojaus žemės žmogus*, žr. *Dirva*, 1958.VII.4 d.
[11] Ten pat.
[12] Ten pat.
[13] *Aš ieškau savęs*, žr. *Dirva*, 1958.VIII.22 d.

tinimą ». Įprastinis poezijos tautiškumo klausimas reikia antraip statyti: «ne poezijos tautiškumas yra jo estetinės vertės norma, o priešingai — jos estetinė vertė yra poezijos tautinės prasmės norma. Kuo aukštesnio meninio lygio poezija, tuo ir jos tautinė misija prasmingesnė»[14]. Kūrybos tautiškumą lemia ne istoriniai, geografiniai ar tautosakiniai vaizdai, bet «savitas kūrėjo būdas, kuriuo kūrėjas sutinka, išgyvena daiktą, skirtingu būdu nuo kiekvieno kito kūrėjo būdo»[15]. Tad be reikalo pultas toks Niliūnas dėl netautiškumo, kuris skiriąsis su daiktu kaip poetas, «nes poezija savo aukštąja prasme yra Daikto vidinės būties ryšis su žmogaus vidine būtim arba Daikto tam tikros rūšies sudievinimas»[16]. Daikto vidinė būtis per ryšį su poeto vidine būtimi yra išlaisvinimas iš laikinų ir nepastovių ryšių su pasauliu. Menui reikia amžino ir realaus grožio. Tam pasiekti poetas turi su Daiktu skirtis ir rikiuojančia valia jį pakeisti.

Įdomiai Mariūnas prieina prie Jankaus *Paklydusių paukščių*. Dėl jų tiek daug ginčytasi, nenustačius veikalo rūšies. Jis *Paklydusius paukščius* laiko feljetoniniu romanu. Toks romanas atsiranda dėl «racionalios» ir materialios priežasties, įdomios visuomenei aktualijos. Jo veiksmo vieta atsitiktinė, įvykiai netikroviški, priemonės — dialogas, virstąs plepėjimu. Veikėjai ir įvykiai stengiamasi logiškai pateisinti, ir idėjinis kriterijus reikalingas (rimtojoje literatūroje nulemia estetinis principas). Ir *Paklydę paukščiai*, nepaisant neįprasto kai kurių veikėjų, pavyzdžiui, kunigo, elgesio ir per didelių žudynių, yra gyvas, sudominąs, nemanieringos frazės feljetoninis romanas. Tik reikėtų viską paremti realiu ir aktualiu įvykiu[17]. Atrodo, kad Mariūnas bus suradęs tikrąjį kriterijų šiam romanui.

Mariūnas nekartą dalyvavo *Draugo* premijų komisijoje. Jis pasidalijo 17-ios premijos jury įspūdžiais. Autoriai suką į individą nuo tautos ar žymesnių grupių egzistencijos problemų, toliau nuo Lietuvos ir lietuvio. Deja, daug kam dalyvių neišgyventas pasaulis nesiduoda «estetizuojamas». Aktualumo dažniausiai siekia silpnesni autoriai. Idėjinis momentas beveik visuose ryškus ir tai nieko bloga, jei tik estetiškai pasiekiama. Bet stiprus kūrėjas gali būti ir neintelektualas, kaip M. Katiliškis. Volertui (šios premijos laimėtojui) idėjos irgi rūpi; jis jau gerame kelyje į idėjinį romaną, kur pasaulis, įgijęs kūną, «suestetizuotas». Gaila, «veikėjų gyvenimą ir likimą gerokai tvarko autoriaus ranka»[18].

---

[14] *Aklasis pasakoja apie namus*, žr. *Dirva*, 1956.XI.15 d.
[15] Ten pat.
[16] Ten pat.
[17] *Feljetoninis romanas*, žr. *Dirva*, 1952.XI.20 d.
[18] *Vytautas Volertas ir kiti*, žr. *Draugas*, 1968.III.16 d.

Alei Rūtai Mariūnas draugiškai aiškina, kad reikia keliamas problemas spręsti, parodyti charakterių gimimą, gręžtis į žmogaus gyvenimą, o ne keltis į idėjines dausas. Kitaip kūrinys neturi gyvybės. *Prisikėlimo* autorė Alė Rūta nerutulioja veikėjų Zenono ir Renatos — religingų žmonių moterystės problemos, neparodo Zenono kelio iš klaidų į atpirkimą; jos veikėjams nereikia patiems apsispręsti. Rezultatas — pagrindinis tematikos užsimojimas estetiškai nerealizuotas [19].

Vienur giliau užgriebdamas (Bradūną, Škėmą), kitur paviršiau slysdamas, Mariūnas pasižvalgo dažnoje naujoje knygoje. Nesibaido jis ir literatūros gyvenimo naujovių.

---

[19] *Kai ligonis sau kalba*, žr. *Draugas*, 1969.I.11 d.

DR. ANTANAS MUSTEIKIS (g. 1914)

A. Musteikis (dr. A. Lingaila) — pedagogas ir sociologas, rašo *Darbininke*, *Drauge*, *Tėviškės Žiburiuose*, *Mūsų Vytyje*, *Aiduose*. Į literatūrą žiūri kaip visuomenininkas, patriotas. Viename straipsnyje kelia klausimą, ar *Literatūros Lankai* yra įsipareigoję savo ir išblaškytųjų lietuvių vardu kovoti su Lietuvos pavergėjais. Jis prikiša, kad nors *Literatūros Lankų* redaktoriai sakosi esą patriotai, bet « propagandinių tezių bei metodų nenori iškelti į principų aukštumas », skirią estetinę vertę ir ideologiją bei siūlą nesivadovauti sovietiniais metodais [1].

Bet jis nesutinka su A. Baltiniu, prieštaraujančiu A. Maceinai (dėl *Laiškų rašytojams*) ir žvelgiančiu į literatūrą vien iš idėjų, moralės pusės. Jis mano, kad vertybės tai tik dalinis literatūros kriterijus. Nors tremties sąlygos ir pateisina Baltinio teigimą, kad « geriau vidutinis rašytojas, bet tik moralus » [2], bet iš esmės toks požiūris žlugdo literatūrą. Kai kritika vertina tik idėjinę veikalo pusę, nespręsdama, ar knyga yra dailiosios literatūros kūrinys, ji nusikalsta [3].

Vis dėlto A. Mustekis nori iš rašytojo ryškaus lietuviško žodžio. Jaunieji rašytojai per maža rūpinasi lietuvybe. Deja, literatūra dabar nėra didžiausias įnašas į mūsų kultūros ugdymą. Jauni rašytojai mano, kad tauta jais seks, o jaunieji lietuviukai ne tik nesidomi jų kūriniais, bet abejoja, ar jie lietuviai ... A. Musteikis nekaltina rašytojų, bet rašytojų uždavinys dabar keičiasi. Rašytojai taiko « į tarptautinius vandenis », kalba apie komunizmo, liberalizmo ir krikščionybės susikryžiavimą, atkuria tremtinio pergyvenimus su banalia filosofija ir modernaus stiliaus manieromis, o jaunimo ant tautinės bedugnės slenksčio nepasiekia. Pagaliau ir meniniu požiūriu, girdi, ne ką tepasiekėme. Rašytojai neatlieka savo paskirties — lietu-

---

[1] *Bendruomenės drumzlės*, žr. *Aidai*, 1954 m. 7 nr., 331-334 psl.

[2] A. BALTINIS, *Literatūros nusikalstamumas*, žr. *Aidai*, 1951 m. 9 nr., 389-390 psl.

A. BALTINIS, *Lietuviškos kultūros kėlimas ir smukimas išeivijos gyvenimo sąlygose*, žr. *Aidai*, 1960 m. 3 nr., 147-157 psl.

viškosios kultūros vertybių neperteikia jaunimui. Verčiau jie lietuvybę diegtų vaikams, užuot rašę trečiaeilius romanus.

Redaktoriai ir premijų mecenatai verčiau tepremijuoja 8-16 metų jaunuolių atsakymus į klausimus: Kuo lietuvių būdas, papročiai (kultūra) išsiskiria iš kitų tautų būdo? Kodėl aš didžiuojuosi lietuviška kilme? Reikia skirti lėšų jaunimo teatrui, spaudai, stovykloms. Lietuvybei gal daugiau nusipelnė *Eglutė*, *Margutis*, *Ateitis* už visas literatūros premijas [4]. — Sunku sutikti su tomis nuoširdaus pedagogo mintimis — rašytojai teatlieka savo uždavinį, o mokytojai, kunigai ir visuomenininkai savo.

A. Musteikis socialiniu-psichologiniu požiūriu aptarė Upton Sinclair romaną *Raistą*, kur vaizduojama lietuvių šeima, bet ji čia patekusi atsitiktinai: autoriui rūpėjo ne žmogiškoji būtybė apskritai, bet socializmas, kapitalistinės visuomenės ydos [5]. Straipsnyje *Thomsono « The Seasons »* [6] galvoja, kad gal Thomsono įtaka bus per vokiečius pasiekusi Donelaitį, nagrinėja abiejų poemų panašumus ir skirtumus.

---

[4] *Bendruomenės drumzlės*, žr. *Aidai*, 1954 m. 7 nr. 333 psl.

[5] *Lietuviškieji « Džiunglių » herojai*, žr. *Aidai*, 1955 m. 8 nr., 332-336 psl.

[6] Žr. *Gabija*, 1953 m. 4 nr., 74-79 psl., 1954 m. 5 nr., 67-74 psl.

Pranas Naujokaitis (g. 1905)

Pr. Naujokaitis apsčiai rašė kritikų *Lietuvių Žodyje* (pagrindinis kritikas) *Aiduose*, *Drauge*, *Darbininke*, *Tėviškės Žiburiuose* ir yra *Lietuvių literatūros istorijos* autorius [1]. Parašė nemaža straipsnių apie senesnius ir jaunesnius autorius. Daugiausia informuoja apie bėgamąją literatūrą. Pastaruoju metu patovus *Tėviškės Žiburių* kritikas. *Draugo*[2] žiniomis rengia 3-4 tomų lietuvių literatūros istoriją nuo jos pradžios iki išeivijos bei okupuotos Lietuvos imtinai.

Literatūrą laiko lietuvybės išlaikymo sąlyga: jaunąją kartą tiek teišlaikysime lietuvišką, kiek jaunimą įtrauksime į savąją kultūrą. O su rašytojais augame gilyn į savo žemę. Bet skaitytojų mažėja: daiktus imame labiau vertinti už knygas, kurių turime net geresnių kaip laisvojoje Lietuvoje [3].

Kūryba — tautos gyvybė, bet ji turi būti laisva, o ne propaganda. Tematiką Naujokaitis vertina tiek iš praeities, tiek dabartinę. Ir jis tą praeitį nori užfiksuoti. Jis mato didelę tremties romano pažangą, kiek apleistą novelę ir labai sumodernėjusią poeziją. Ir Lietuvoje mato pragiedrulių.

Dar anksčiau tiksliai aptarė F. Kiršos *Tolumas*. Kirša esas idealų žmogus, stebįs ir kasdienį gyvenimą, tautų siekimus. Jo asketiškas stilius sunkus, kaip šiaurės granitas [4].

Naujokaitis davė rimtą H. Radausko poezijos vertinimą, aptardamas jos esminius bruožus: estetizmą, formos klasiškumą bei vėlesnį palinkimą į siurrealizmą, šaltą satyrinį žvilgsnį ir iracionalius prasiveržimus. Vienintelė gyvenimo prasmė esanti jam — dainos nemarumas [5]. Naujokaitis taip pat išryškino Vl. Šlaito esminį motyvą — nusižeminimo, atgailos, meilės ir pasitikėjimo Kristumi [6]. Ypač vykusi išėjo L. Andriekaus *Po Dievo antspaudais* kritika. Jis kelia, kad Vytautas čia daugiau prabyla kaip žmogus, ne valdo-

---

[1] Išleista Tübingene 1948 metais, 316 psl., ir 4 tomais 1974-1976 m. Amerikoje.

[2] 1971.III.6 dienos numeris. Jau išleido.

[3] *Knyga ir lietuviškoji sąžinė*, žr. *Aidai*, 1961 m. 8 nr., 365-367 psl.

[4] Žr. *Lietuvių Žodis*, 1948 m. 9 nr.

[5] *Premijuota H. Radausko poezija*, žr. *Darbininkas*, 1956.VI.1 d.; *H. Radausko «Eilėraščiai»*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1966.II.24 d.

[6] *Antroje pusėje*, žr. *Aidai*, 1964 m. 8 nr., 372 psl.

vas. Kritikas čia eina per motyvus, gausiai cituodamas, pasekdamas lyrinio herojaus kelią. Bet veikalas nesanti poema. Karžyginis užmojis Andriekui, subtiliam, švelnučiui talentui, sunkus. Draminėse situacijose nepasiekęs *Saulės kryžiuose* ar *Naktigonės* aukštumų [7].

Šiltai pasitinka ir naujoviškus M. J. Saulaitytės eilėraščius *Kai mes nutylam* [8], ir St. Šakytės *Alkaną Žemę* [9]. Mykolo Vilties *Neparašytus laiškus* jautriai apibūdina: «Tai šventųjų kankinių kalba, kuri nieko nekaltina, nerodo neapykantos net kankintojams, neverkšlena ir negraudina» [10]. Tiksliai įvertina G. Tulauskaitę: širdies motyvai, džiaugsminga kančia, visas dainuojantis pasaulis, nuoširdumas, nefilosofavimas [11]. K. Grigaitytei, Vyt. Karosui, M. Aukštaitei rodo atlaidumą [12].

Kultūriniams ryšiams palaikyti su užsienio lietuviais leidinyje *Graži tu, mano brangi tėvyne* mato puošnia deklamacija dengiamus griuvėsius Lietuvos kaime. Įtraukta, esą, ir laisvųjų rašytojų bei naujai kylančių Lietuvoje, tik prikrauta nereikšmingų rašytojėlių [13].

Iš beletristų Naujokaitis daugiau rinkosi vyresnius ar tradicinius rašytojus ir, išeidamas iš savo literatūrinių nusistatymų, davė nemaža jų vertinimų. Jis tiria jų kompoziją, charakterius, idėjas, stilių, nužymi kūrinio vertę, nesileisdamas į gilesnius teorinius išvedžiojimus ar sociologizavimus. Taip jis užgriebia platų būrį: Krėvę, Vaičiulaitį, Ramoną, Jankų, A. Baroną, A. Kairį, K. Barėną, Mazalaitę, Andriušį, Volertą, Gliaudą, Kralikauską, Ignatonį, Alę Rūtą, R. Spalį, Tulį, Gražulį, Almeną, Orintaitę, Žmuidziną. Kiekvienam randa šiltą žodį, pavyzdžiui, Vaičiulaičiui: «pro paprastus pilkus kaimo žmones, pro «nemadingas istorijas» mato kažką nepaprastai prasminga ir nekasdieniška. Naujokaitis gėrisi gilia jo problematika, jo kūryboje pulsuojančiais mūsų kultūros lobynais ir stiliaus tobulumu [14]. Suabejotum dėl K. Grigaitytės *Veidu prie žemės* [15], K. Pažėraitės *Anapilio papėdėje* [16], J. Tininio

---

[7] *Andriekaus «Po Dievo antspaudais»*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1970.II.12 d.

[8] *Kai mes nutylam*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1968.III.21 d.

[9] *Stasės Šakytės «Alkana žemė»*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1967.VI.22 d.

[10] *Poezijos žodžiai iš anapus*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1967.II.6 d.

[11] *Neramios širdies dainos*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1969.II.20 d.

[12] *Tėviškės Žiburiai*, 1967 m. pradžioje.

[13] *Poezijos antologija iš okupuotos Lietuvos «Graži tu, mano brangi tėvyne*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1968.I.18 d.

[14] *Rašytojas A. Vaičiulaitis mūsų literatūroje*, žr. *Lietuvių Žodis*, 1947 m. 49 nr.

[15] *K. Grigaitytes beletristikos knyga*, žr. *Aidai*, 1963 m. 4 nr., 174 psl.

[16] *Tėviškės Žiburiai*, 1971. V.6 d.

Dailininko žmona[17], Č. Grincevičiaus *Geroji vasara*[18] pagyrimų. Kad ir nestato didesnių reikalavimų, bet rašytojus aptaria gana gyvai, skaitytoją sudomina. Kartais pasigendi griežtesnio žodžio.

Į literatūrinius ginčus nesileisdamas, ramus Pr. Naujokaitis tik retkarčiais parodo nepasitenkinimą *Litaratūros Lankų* krypties kritikais, pavyzdžiui, kad Gr. Tulauskaitės griaunamoji kritika nesunaikino[19]. Itin nelauktai aštriai išėjo prieš K. Bradūno redaguotąją knygą: *Lietuvių literatūra svetur*[20]. Bendras priekaištas — rašytojai vertinami be laiko perspektyvos. Jam apskritai priimtina A. Vaičiulaičio lyrikos apžvalga, kad neužgauli, nors spragota, lyg paskubomis atlikta ir perdaug iškelianti Niliūną, Radauską, Mackų. Daug nuodėmių suranda K. Keblio romano apžvalgoje. Girdi, tiksliųjų mokslų atstovai gali sukurti gerų literatūros kūrinių. « Bet vien atsitiktinio apsiskaitymo ir bendros literatūrinės nuovokos nepakanka geram literatūros kritikui, ypač literatūros mokslininkui »[21]. Kritikas dirbęs daug, bet nemokąs kritiko abėcėlės, sprendžiąs labai griežtai, be respekto autoriui ir kūriniui, kurį guldąs į Prokrusto lovą. Ieškąs tik egzistencialistinio, prasmės ieškotojo, žmogaus atskleidimo.

Novelės aptarimas buvęs šiltose, kompetentingose R. Šilbajorio rankose. Bet trūksta nuoseklumo ir šaipomasi iš kai kurių autorių. Dramą per švelniai aptariąs, scenos reikalavimus išmanąs ir neniekinąs veikalų nei autorių St. Santvaras. Naujokaitis piktinasi, kam kritikai prisimetėliai vidutinius talentus vadina grafomanais. Lankininkai, bežemiai ir jauniausieji kritikai davė vertingos kritikos, bet ne visi jų darbai konstruktyvūs: *Tremtinių Mokyklos*, *Literatūros Lankų*, o dabar ir kai kurie *Aidų* kritikai — Titas Guopis ir Sietynas. V. Kulboko apžvalga be metodo, kritikai skirstomi neteisingai (ypač moralistų grupė), kurion pakliuvęs ir jis, Pr. Naujokaitis, neturėdamas tos grupės žymių. Itin, esą, šališkai iškeliami novatoriai, kovingieji, pražiūrint jų trūkumus. Apskritai visa apžvalga — vanduo lankininkų malūnui. Visumos žvilgsnis mūsų egzodo literatūros duotas J. Girniaus, žemininkų ideologo, kuris čia aiškinąs daugelį apie okupuotos Lietuvos literatūrą žinomų dalykų. O apžvalgoje nelikę vietos jaunimo bei vaikų literatūrai.

---

[17] *Tėviškės Žiburiai*, 1971. IV.15 d.

[18] *Tėviškės Žiburiai*, 1971. II.11 d.

[19] *Neramios širdies dainos*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1969.II.20 d.

[20] « *Lietuvių literatūra svetur* », žr. *Tėvynės Sargas*, 1969 m. 1 (30) nr., 139-157 psl.; anksčiau straipsnis buvo atspausdintas *Tėviškės Žiburiuose*, 1969.XI.20 ir 27 d., XII.4, 11 ir 18 d.

[21] Ten pat, 142 psl.

J. Girnius gerai išryškino mūsų literatūros dvi skirtingas kryptis — egzodo ir pavergtoje Lietuvoje. Tik Naujokaitis nemanąs, kad tremties literatūra įtakotų Lietuvos jaunuosius rašytojus. O « žvilgį » vietoje « žvilgsnio » apžvalgininkas vartojąs klaidingai. Redaktorius nuvylęs skaitytojus [22]. Pastebėtina, kad T. Antanaitis, V. Jonynas, L. Mockūnas ir kiti šią knygą ir apžvalgininkus įvertino visai kitaip.

Paskutiniais metais Pr. Naujokaitis duoda *Pradalgėms* literatūrines apžvalgas. Apžvelgdamas 1968-69 m. derlių, taikliai kalba apie tradicinio eiliavimo atstovus, nepaneigdamas ir naujovininkų — D. Sadūnaitės ir Vl. Šlaito. Atlaidus kai kuriems šeimų išleistiems pomirtiniams rinkiniams bei kelintaeiliams poetams ; pernelyg aštrus V. Bogutaitei (*Laikas ir lietus*). Iš prozininkų stebina A. Rūtos *Prisikėlimo* laikymas intelektualiniu, problemingu, pilnu vidinės įtampos romanu (kiti laiko jį gal silpniausiu A. Rūtos dalyku). Panašiai yra ir su A. Kairio pjesės *Palikimo* aptarimu — « modernaus sukirpimo ir gilios idėjinės prasmės » veikalu [23].

Apžvalga baigiama pastabomis apie « piktus kritikus»: « Piktieji vertintojai ironiškai šypsosi ir taria: tai vis vidutiniškas lygis, ne šedevrai. Kai kas nenuilstamiems vyresniosios kartos kūrėjams sugalvoja pensininkų literatūros vardą ir piktai šiepiasi ... Gal dėl to, kad patys nori pasirodyti didesni už tuos, kurie kuria ... Knygos nuvertinimas kai kuriems mūsų leidiniams (*Metmenims*, *Aidams*) virto liga. Gerą žodį pasakyti ne apie savo klikos leidinį atrodo lyg prasilenkimas su tiesa » [24].

VIII Pradalgėje [25] pagyręs A. Barono *Išdžiūvusią lanką* už blaivų, neperkrautą ir nesulaužytą pasakojimą, išveda: « Tai tikrai puiki dovana skaitytojams šiais visokių tarptautinių miglų metais, pradedančių veržtis ir į lietuvių literatūrą, vis drąsiau įtaigojamų tariamųjų kritikų » [26]. Tos miglos tai, tur būt, bus kritiko nemėgiamos moderniosios beletristikos naujovės.

---

[22] Ten pat.

[23] *Žvilgsnis į dvejų melų mūsų grožinę literatūrą*, žr. *VII Pradalgė*, Londonas 1971, 436-461 psl.

[24] Ten pat, 460 psl.

[25] *Lietuviškos knygos derlius 1970 metais*, žr. *VIII Pradalgė*, Londonas 1972, 395-410 psl.

[26] Ten pat, 408 psl.

Stasys Pilka (1898-1976)

St. Pilka (St. Meringis) esmingiau pasisakė apie naujuosius mūsų dramos veikalus. J. Griniaus *Žiurkių kamera* — sceniška psichologinė drama. Tik per daug retorikos, filosofavimo ir dialogai per ilgi. Tiek J. Griniaus, tiek A. Škėmos taurieji kankiniai neįtikina. Škėma tobuliau sceną komponuoja ir stipresnio talento, bet jam kenkia manierizmas, seksualizmas. J. Griniaus *Gulbės giesmę* laiko melodrama. Nors autorius naudoja senas priemones, pavyzdžiui, Barboros kalbąs paveikslas, bet jo dramos pastangos stiprėja [1].

Naujuosius mūsų dramaturgus — A. Škėmą, A. Landsbergį ir iš dalies K. Ostrauską — laiko lyg per stebuklą iškilusiais. Visuomenininkai kritikai jiems priekaištauja, o jie saviti, modernūs, filosofinės mąstysenos, poetiški. Priekabių pagrindas — aktuali tematika: partizanai, komunistai... Tad kritikai gina «teisybę», ir toks A. Landsbergis statomas prie stulpo, pamiršus draminę kompoziciją, kūrybinį jausmo ir minties gilumą [2]. A. Landsbergis Pilkai atrodo sceniškiausias. Psichoanalizės pusė jo silpnesnė už Škėmos, tik šis ne labai patrauklus scenoje. Landsbergis nusikratęs psichoanalize, ieško daugiau veiksmo, nuotaikos, poezijos. Jo *Meilės mokykla* (jos angliška versija esanti stipresnė) — sceninė pasaka, lyg atgimusi *comedia del'arte*, drąsūs pokštai, mūsų tikrovės per išdykaujančios vaizduotės prizmę laužymas [3]. Rašo ir apie K. Ostrausko dramaturgiją [4].

Pilka šiaip dažnai rašo teatro klausimais, jo negandų reikalais. Pavyzdžiui, kelia, kad čikagiškiai stato modernistus, jų nesuprasdami, o patarimus laiko piktomis tendencijomis. Reikia mums ugdytis ir gerbti kritiką [5]. Kada-ne-kada pasako ir savo įdomią aktoriaus nuomonę apie naujuosius lyrikus (K. Bradūną, Vl. Šlaitą, A. Mackų) [6]. Pristabdo nežinėliškus vieno rašytojo teigimus apie

---

[1] St. Meringis, *Prakilnioji meilė melodramoje*, žr. *Draugas*, 1962.XII.8 d.
[2] *Autorius prie stulpo turgaus aikštėje*, žr. *Aidai*, 1959 m. 7 nr., 312-314 pšl.
[3] *Algirdas Landsbergis ir jo meilės mokykla*, žr. *Draugas*, 1966.VI.25 d.
[4] *Ar dera galabyti scenos kūdikį?* žr. *Draugas*, 1966.III.12 d.
[5] *Teatrinės kritikos prašmatnybės*, žr. *Draugas*, 1966.VI.11 d.

teatrą [7]. Labai gėrisi J. Marcinkevičiaus *Mindaugo* drama-poema [8]. Prisimena J. Vaičkų [9]. Informuoja apie Paryžiaus teatrus [10]. Atžymi Marcinkevičiaus *Mindaugo* fragmentų ir A. Vaičiulaičio pasakos *Uodas* inscenizavimą, gerai atliktą L. Barausko, J. Kelečiaus ir L. Lapinskienės [11]. Duoda įdomių atsiminimų iš darbo su mūsų dramaturgais [12].

---

[7] *Veiklaus rašytojo negeri teigimai*, žr. *Draugas*, 1970.XI.7 d.
[8] *Valios ir širdies tragika*, žr. *Draugas*, 1970.XI.21 d.
[9] *Apie Juozą Vaičkų teatro sukakties proga*, žr. *Draugas*, 1970.XII.19 d.
[10] *Paryžiaus teatrinis profilis*, žr. *Draugas*, 1971.I.9 d.
[11] *Patraukli improvizacija dviem skirtingom temom*, žr. *Draugas*, 1972.I.29 d.
[12] *Trys dramaturgai ir sceninė magija*, žr. *Draugas*, 1972.VII.15 d.

Bronys Raila (1909)

B. Raila rašytojas, žurnalistas, kritikas. Rašė *Mintyje*, *Vienybėje*, *Nemune*, *Santarvėje* ir ypač daug *Dirvoje* (vien tik 1965 m. parašė apie 60 straipsnių). Pasirašinėja pavarde, kriptonimu Br. R. arba slapyvardžiais: Algirdas Daumantas, A. Valkiniškis, Algis Daujėnas, Jurgis Lengvenis, J. Pajauta ir kitais. Išleido «akimirkų» (taip vadina savo straipsnius *Dirvoje*) pirmąją knygą *Laumių juostą* (Londonas, 1966 m.), kur duoda šmaikščių literatūros pastebėjimų apie Dobilą, Šeinių, Alantą, Ivošiškį. 1974 m. taip pat Londone išleido *Paguodą*, *Akimirksnių* kronikos pirmąją dalį. Tai plataus masto ir išsilavinimo, smarkaus žodžio, triukšmingas publicistas. Rašo daug ir didelių straipsnių kultūros bei literatūros klausimais. Kelia smarkius ginčus, pagyvina atmosferą, sudomina klausimais, kurie šiaipjau niekam neįstrigtų.

Raila laiko, kad dailioji literatūra — didelis ginklas tautos kovoje: «Aš vis dar būčiau linkęs pritarti, kad lietuvių geras poetas, beletristas ar dramaturgas galingiau pareikš pasauliui protestą prieš mūsų Tėvynės užgrobimą ir įtikinamiau paskatins savuosius ir svetimuosius suprasti mūsų nacionalinių ir žmogiškųjų laisvės teisių atstatymo būtinumą, negu ... VLIKo Pirmininkas ...»[1].

Jį neramina lietuvių rašytojų sugniužimas — nesugebėjimas ar nenoras intensyviai išgyventi tautos likimą dabar ir susikurti jos ateities viziją.

Railos žodis svetimų dievų ir savęs ieškotojams. Mūsų kultūrinio gyvenimo kartas jis norėtų skirstyti ne pagal amžių, bet pagal idealus, pagal lietuviško žmogaus kokybę. Jam senas, kas užsispyręs likti ignorantu, kas nesidomi savo tautos problemomis, nesiima visuomenės ar individualaus kūrybinio darbo. Kaip įspėjimą susižavintiems svetimais dievais, jis rašo: «Kaip musės limpame prie pasaldintų svetimų musėgaudžių, kur tik juos pamatome, žlugdami savo tautai, ir virtę toliau jau pūvančiais lavonais, ne ką teatnešdami naudos ir kitiems»[2].

---

[1] *Tautos ir literatūros nepriklausomybė*, žr. *Dirva*, 1953.VII.25 d.

[2] *Mirė, kad laisvi gyventų* (*I Gedimino sapnas*), žr. *Laumių juosta*, I t., 196-197 psl.

Niekuo, kas lietuviška, nesidomintiems jaunuoliams jis karčiai prikiša: kas sudomino Donelaitį, Basanavičių, Kudirką, savanorį Lukšį, Darių ir Girėną ar Lietuvos partizanus ? O beieškantiems savo identiteto, žeria: « Kuo jūs norite ir kuo galite būti ? Atsakykite, nes partizanų kraujo ir skausmais permirkusi Lietuvos žemė klauso. Nemanykite, kad ją nutolę, jūs nebeturite pareigos ją pažinti ir kad jūsų gražaus ir skaistaus rytojaus svajonės jos nebeliečia. Paikai nepostringaukit, kad pirmiau jus reikia sudominti savo tauta ir tėvyne, lyg jūs būtumėt gegužiukai svetimam lizde »[3].

Išleistas veikalas tampa viešu dalyku, ir kiekvienas turi teisę pasisakyti. Jokia liaupsinimo kritika šlamšto neįtvirtins meno istorijoje ir jokia plūstamoji kritika nesukliudys, anksčiau ar vėliau, vertingo kūrinio pripažinimo. Pažangiam, avangardiniam kūriniui piktas sutikimas — tik komplimentas: jei kūrinys ne grafomano ar diletanto darbas, tai parodo tik visuomenės atsilikimą. Nepalanki kritika sunaikina tik dvasios pigmėjus, o nykštuko milžinu neišauginsi jokiame šiltadaržyje. Kritikas — ne mokytojas, tik vertintojas. Nėra jo pareiga padaryti geriau, tik išmanyti geriau už eilinį pilietį. Jo atsakomybė didelė, nes jis ne tik informuoja, bet ir sprendžia. Kritiko išsireiškimų arsenalas esąs labai negausus: « puiki interpretacija, aukšta technika, nuostabus šedevras, genialus atradimas, banali plokštybė, šlamštas, pasiutusi šunknygė, silpna kompozicija, idijotiškos teplionės, nevykusios pretenzijos, tuščias manieringumas, dirbtinės, nenuoširdžios priemonės, neišdirbta balerinos technika, šiurpą keliantis solisto gargaliavimas, sacharininis sentimentalumas, sklandus eiliavimas, nusibodusi romantika, vulgarus natūralizmas, šlykšti pornografija, ryškus koloritas, silpnas išraiškingumas, kūrinys tirštas naujomis idėjomis, arbatinio šaukštuko idėjinės gelmės ir t. t. ir t. t. »[4].

Pats Raila mano, kad įprastinės recenzijos savo tikslo nepasiekia — skaitytojo nesudomina: « Jos yra gal geros ir prasmingos specialiuose literatūros žurnaluose ar rinkiniuose, kur poetai kalba poetams apie poetus, šeimyniškai aiškinasi bendro amato reikalus ir būdus, tuo pačiu turėdami puikią progą išlieti savo meilę ar neapykantą, žavesį ar panieką. Platesnei publikai tai visai neįdomu ir neturi jokios prasmės »[5].

---

[3] *Nei prometėjai nei raganos* (*III Lietuvos žemė klauso*), žr. *Laumių juosta*, I t., 34 psl.

[4] *Slapyvardinė kritika*, žr. *Santarvė*, 1954 m. 8 nr., 287 psl.

[5] *Anapus Daugyvenės*, žr. *Santarvė*, 1956 m. 2 nr., 85 psl.

Kultūrinės publicistikos daug rašė ir V. Kudirka, B. Sruoga, J. Aistis. Grynoji kritika turi per maža skaitytojų. Literatūrinę kritiką, Railos galva, pagyvina panaudojimas politinės ar visuomeninės kronikos faktų. Užsieniuose jos irgi daug, palygink *Figaro*. O mūsuose didesnieji kritikai jos šalinasi, laikydami ją plepalais. B. Raila rašo ne rašytojui, bet skaitytojui. Dėl to jis domisi labiau knygos idėjine puse: « Tokia paskirtis atitinkamai įtaigoja rašto pobūdį, ir tada man svarbiau knygos turinys, jos idėjos, dvasia, tendencija, aktualumas, tiesos ar klaidos, žodžiu — kiek tos knygos ir jų autorius išreiškia mūsų gyvenimo verpetingumą, kiek gyvai ir mus stimuliuojančiai veikia, o kur pašvinkę senienom, nereikalingais svaičiojimais ir net lavonine »[6].

Pasigendantiems rimtos kritikos jis spigina: « O jeigu per stebuklą pas mus išaugtų aukščiausių reikalavimų, aštriausio įžvalgumo ir giliausios erudicijos kritika. Oi, brolyčiai, kokios tada būtų Kražių skerdynės. Išskyrus nedaugelį gabių ir autentiškų kūrybinių asmenybių, stabų griovimo pavojun atsidurtų platūs sluoksniai mūsų rašytojų, senųjų ir moderniųjų ... irgi aktorių, muzikų, solistų, didžiuma chorų, taip pat šokėjų, dailininkų ir visa opera, o, žinoma, podraug ir daugelis ligšiolinių kritikų »[7]. Verčiau reikią džiaugtis, kad tos aukštos kritikos nėra ir dėkoti Praamžiui, kad mūsų nedrąsi, paglostanti kritika iš draugiškumo, šventos ramybės dėlei ar iš kilnaus patriotizmo rūpinasi nemindyti gležnučių ir mėgėjiškų kūrybos daigelių. Ir toliau jis pasišaipo: « Bet faktas, rodos, kad nė vienas iš mažesnių duomenų kūrėjų kritikos nebuvo « užsmaugtas », ir visi, savo laikui atėjus, tampa gražiai pripažinti »[8]. Bet jis pats tokių glostymų nemėgsta: « Mano skilvis, norom nenorom pripažįstant, daug sunkiau virškina tą liaupsinančią ir ideologiškai bičiulišką kritiką »[9]. Bet Raila nesutinka įrikiuojamas į tautinius moralistus, nurodydamas, kad laikraščių buvęs net puolamas kaip tautinės moralės žlugdytojas. (Rodos, domėjimasis ypač veikalų idėjine puse, jų dvasia, tendencija ir stimuliuojančiu poveikiu bei kieti žodžiai mūsų « gegužiukams » duotų tam pagrindo).

B. Raila neigia slapyvardžių vartojimą kritikoje. Prieš tai, esą, pasisakiusi ir Lietuvių Rašytojų Draugija bei Lietuvių Žurnalistų Sąjunga. Slapyvardžiai negarantuoja, ko vertas autorius ir jo sprendimas, favorizuoja « draugiškas », reklamines kritikas ir įžūlų atsi-

---

[6] *Savotiško moralisto išpažintis*, žr. *Dirva*, 1970.III.6 d.
[7] *Humoras apie kritiką*, žr. *Dirva*, 1965.XI.12 d.
[8] Ten pat.
[9] Ten pat.

skaitymą be viešosios atsakomybės, chuliganizmą ir terorizavimą. Dėl to kalti ir redaktoriai. Slapyvardžiai atsiradę dėl rimtų priežasčių (spaudos draudimo, politinio persekiojimo, okupacijos), bet nereikia teršti garbingos tradicijos (slapyvardis, betgi taip pat apsaugoja ir nuo keršto už teisingos, bet nepalankios nuomonės pareiškimą) [10]. Berods, kritikas ir pats neišvengia Jurgio Lengvenio slapyvardžio.

Neseniai B. Pūkelevičiūtė lengvu žodžiu tarstelėjo : « mano nuomone, literatūrinės kritikos nėra. Esama apžvalgų, impresijų, esama kritikavimų. Tačiau literatūrinės kritikos nėra » [11]. B. Raila į tai reagavo ilgu straipsniu ir būdingu sau stiliumi gyvai postringavo : « Žinoma, kas už 18 eilučių eilėraštį laimi 500 dolerių, tas jau gali išdidžiai papūsti uodegą, bet tai nereiškia, kad būtinai reikėtų keltis į puikybę ligi debesų (...) ir tatai neturėtų poetės įpareigoti per pasikalbėjimą būtinai net tris kartus pareikšti, kad išeivijoje literatūrinės kritikos nėra » [12]. Kad rašytojai ir kritikai nesugyvena, tai, Railos galva, normalus reiškinys, net kūrybos vyksmo akstinas. Kritikų mes turim. Akademinių kritikų (pavyzdžiui A. Greimo) pats Raila ir net jaunas rašytojas Pr. Visvydas nebesupranta. O ką jau kalbėti apie beletristus ir poetus. Gražiai reiškiasi R. Šilbajoris, A. Vaškelis, V. Srupskelytė, I. Gražytė, T. Antanaitis. Pagaliau visa *Lietuvių literatūros svetur* kritika su Vl. Kulboko, tegul ir netobula kritikos apžvalga. Lietuvių išeivijos kritika niekad nebuvo tokia gyva, gili ir plati, prasiskynusi kelią net į « tarptautinius vandenis ». Ji neapsileidžia ir pačiai literatūrai. Geram kritikui reikia ir geros literatūros. Nėra ko šaukti vilko iš girios, nes, jei būtų pritaikyti visuotinės literatūros mastai, nedaug liktų gyvų ir literatūros kūrinių.

Raila bene kiek per rimtai sutiko lakų Pūkelevičiūtės pasisakymą, — gavusi 500 dolerių, restorano nuotaikoje ir bene prie stiklelio ji čia tik šiaip sau « šauniai » pakalbėjo. Kita vertus, plačiais sparnais Railos paplasnojimas gal stipriau įpūs blėstančias žarijas užaušėlių židiniuose.

Raila baisisi mūsų spaudos kalba : « Laikraščiai užgožti nudrižusios ir subarbarintos kalbos štampų ... Ir jei užmauroja koks dinozauras, ar Neanderthalio gadynės žmogėno žiaunomis užgriežia pasipiktinęs tautietis, ar harvardiškai užkaičia makaronus viena

---

[10] Ten pat.

[11] B. Pūkelevičiūtė, *Birutė ir Hermis vakarieniauja*, žr. *Draugas*, 1972.XII.9 d.

[12] *Balsas tų, kurių nėra*, žr. *Draugas*, 1973.I.27 d.

akimi apakintas kiklopas, bet bendros slinkties daug nepakeičia »[13].

Ne geriau ir dailiojoje literatūroje, kur mus pralenkia okupuotosios Lietuvos rašytojai: « Sovietinės Lietuvos grožinės kūrybos raštuose, nežiūrint besibraujančių rusiško skonio naujadarų, žodynas tebėra turtingas, gramatika švari ir kalba protarpiais itin puošni naujais stilistiniais kvėpavimais »[14]. Tik okupantas varžo jos dvasią ir polėkius. Mūsų rašytojas dėl laisvumo — laisvas, « bet jis įtaigojamas svetimos aplinkos ir neišvengiamai dūsta savo visuomenės kultūrinio, ypač literatūrinio primityvumo sausroje »[15]. Retos mūsų naujos kūrybinės jėgos « tebesigalinėja su dienos madomis ir tebekankina būsimais XX amžiaus pabaigos absurdiškais įvaizdžiais ir tokia skurdžia lietuvių kalba, kokios dar nebuvo ir turbūt nebebus»[16].

Mūsų romano negandai ir prošvaistės. Raila nelaukia iš romano konkrečios tikrovės atvaizdavimo: « Meninė tiesa tik netiesiogiai išreiškia gyvenimiškąją tiesą, ją susimbolindama, lyg išdistiliuodama, prisikasdama prie šaltinio versmės ir esmės, kurios kartais nesuvokia realisto akis, praktiko širdis ir faktų registruotojo protas »[17].

Per didelis idėjingumas literatūros veikalą padaro mokslinį, filosofinį, publicistinį ir tuo būdu pakenkia pačiam menui: « Visi gerieji romanai nėra idėjų reklama ar idėjų sandėliai, bet žmogaus likimo ir laiko trukmės vaizdavimas »[18].

Mūsų romanas atrodo Railai techniškai primityvus, autoriai nedrįsta atvirai vaizduoti žmogų bei įvykius, kaip jie juos mato, o kaip visuomenė ir konservatyvi spauda pageidauja ar net reikalauja: « Plokštybės, konformizmas, ideologiškai išpudruoti žmonės ir įvykiai, jų konfliktų sprendimas ne pagal gyvenimo eigą, o pagal vienos ar kitos ideologijos konvencionalius vadovėlius dar nėra išauginę rašytojo, kuris paliktų gilesnių pėdsakų ir į kurį kreiptų dėmesį savoji tauta, nekalbant apie « visą pasaulį »[19]. Užtat pasidžiaugia priemonių ir atviro priėjimo prie žmogaus nestokojančiu M. Katiliškiu: « Katiliškis — tai ryški priešingybė ne vienam kitam mūsų rašytojui, čia « tremtyje » ir anapus. Kai nevienas jų tarpe bėdinai ieško ir nesuranda nei šviežių žodžių, nei spalvų, ar be

---

[13] « *Sapnų skrynios* » *pasaka*, žr. *Dirva*, 1966.XII.26 d.

[14] Ten pat.

[15] Ten pat.

[16] Ten pat.

[17] *Apie nemeluojantį rašytoją*, žr. *Dirva*, 1970.III.18 d.

[18] *Mirė, kad laisvi gyventų* (*V Kaip rugio grūdas noko ir biro*), žr. *Laumės juosta*, I t., 229-230 psl.

[19] *Lietuviškojo romano klausimai*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1959.V.20 d.

kontrolės išpila vandenynus skystimo ir banalybių, su neišgaląstu skaptuku veltui mėgina gręžti sodresnius charakterius, skaitytoją dominančios ir svarbios istorijos išpynimas taip ir lieka nepasiekiamu idealu, — Katiliškis būtų kaip tas Arabijos šeikas, su burtų staltiese. Atrodo, jam užtenka tik pasakyti: atsiskleisk, ir prieš tave lūžta puotos stalas turtingiausiais valgiais ir įmantriausiais gėrimais, žiba kristalo taurėmis, maudosi žodžių žieduose ir tarp girliandų »[20]. Katiliškis nekelia didelių idėjų, gilių filosofijų ar socialinių probblemų, bet jo veikale yra geram veikalui ir visiems žmonėms svarbiausias dalykas: « Tikras gyvenimo alsavimas, meilės palaima ir kančia, laimės ir gerovės troškimas, bodėjimasis nesikeičiančia aplinka ir svajonė ką daugiau pasiekti, pakilti, išsinerti iš skurdo ir nuobodžio, naudotis jaunyste, sulaikyti, nors ir dirbtinai bei apgaulingai, artėjančią senatvę, dirbti ir kurti, laužyti pakelyje stovinčias kliūtis, džiaugtis smagiaisiais dabarties momentais, žvelgti dievop ar velniop, niurzgėti dėl savo nedalios ir keikti už tai visą pasaulį »[21]. Katiliškis atnešęs visai naują kaimo Lietuvą, panardintą gamtoje. Už tai B. Raila išveda, kad tai « bene pats meniškiausias, brandžiausias ir savo dvasia «lietuviškiausias romanas»[22]. Tik reikėtų jį sutrumpinti, perkrėsti, pagilinti veikėjus, perkonstruoti. Bet, atrodo, iš patriotinio įkarščio bus pervertinęs to paties Katiliškio *Išėjusiems negrįžti* ir V. Alanto *Pragaro pošvaistes*, sukeldamas « audrelę »[23].

B. Raila gailisi, kad Alės Rūtos pasaulėžiūra ir charakteris neduoda vilties iš jos sulaukti drąsesnio, pilnakraujo žmogaus vaizdavimo: « Tai rašytojos pasaulėžiūra ir pasaulėjauta, jos filosofija, jos konservatyvus religinis rėmingumas, jos sodiečio artojo mistika ir kitos panašios socialinės idėjos, o taip pat jos tyrumas, lygumas, švelnumas, pozityvumas ir aplamai skautiškas temperamentas. Niekas nepasakytume, kad Rūtos romanai yra tendenciniai, bet visi jie skendėja anų pasaulėžiūrinių ir tų visų labai gražių būdo savybių rėmuose. O tos rūšies pasaulėžiūros ir charakteriai, kaip žinoma, ledų nelaužo. Visa tai srovena, vingiuoja ramiomis ir ilgomis upėmis, kurios neardo krantų »[24].

O toks Petras Tarulis atrodo Railai persidirbęs su *Vilniaus rūbu*; nesvarbią temą, kur užsienio meistrui tereikėtų 5-6 psl., ištęsė beveik į 500 ! »[25].

---

[20] *Šventadienis už miesto*, žr. *Dirva*, 1964.IV.8 d.

[21] *Rudens miškais atėjo Katiliškis*, žr. *Santarvė*, 1958 m. 1 nr., 47 psl.

[22] *Aruodų krūvis* (*I Miškais atėjo Katiliškis*), žr. *Laumės juosta*, I t., 274 psl.

[23] *Pokalbis apie « Pragaro prošvaistes »*.

[24] *Alė Rūta*; *« Didžioji meilė »*, žr. *Dirva*, 1963.I.18 d.

[25] *Meistras ir nelaimė*, žr. *Dirva*, 1967.III.30 d.

N. Mazalaitei jis negali dovanoti jos šnekumo. « Nesgi toks plepumas, toks neišpasakytas tos moteriškės plepumas »[26]. Aptardamas autorės stilių, Raila parodo ir savąjį: « Pirmųjų kelių jos rašto metų Mazalaitės novelių ir legendų įvairūs stiliai man atrodydavo pasibaisėtinas plepalas, — sentimentalus punšas, nuo kurio negali įsigerti, o vidurius pučia »[27].

Užtat labai gėrisi K. Barėno *Giedra visad grįžta*: « Autorius čia yra atskleidęs neabejotinai stiprų beletristo talentą: puikus stilius, gyvi personažai, gilūs ir ryškūs psichologiniai ar kitokio vietovaizdžio etiudai, šiltas, giedras ir intymus traktavimas. Vis tai yra labai vertingos dovanos beletristui »[28]. Iš jo laukia Raila stambaus beletristo. Tik jis turi « dar daugiau ir daug daugiau ryškinti charakterius, dramatizuoti situacijas, tirštinti ir reljefinti kiekvienos geros novelės ar apysakos gemalą — nuotykį ar nuotykius, kaip anglai sako, « papasakoti istoriją », ir įdomią istoriją, taigi su intriga ir aiškia atomazga »[29].

Geras meninis skonis, tikras sprendimas (beveik visais atvejais) ir sultingas stilius žymi šiuos Railos beletristų vertinimus ir patarimus (šių, rodos, iš jo kritikų šiaip jau nelauktum). Jis davė ir labai gyvas Dobilo, Šeiniaus, Herbačiausko, ypač L. Skabeikos apybraižas (pastarojo net per keliolika 1965 m. *Dirvos* numerių).

J. Savickio *Žemė dega* jam užvis imponuoja aukščiausia civilizuoto žmogaus išmintimi — galėjimu ir mokėjimu skeptiškai vertinti ir ironiškai nusišypsoti iš žmonių silpnybės ir ... iš savęs paties: « Kas tai gali padaryti, yra jau pasiekęs aukščiausią *homo sapiens* intelektualinę formą. Toliau už jos — prasideda žlugimas »[30]. Betgi apgailestauja, kad čia aiškiai literatūra sumaišyta su dienoraščiu.

Lyrikos įvairumuose. Žvelgdamas į poezijos prigimtį ir jos tradicijos kelią, pasisako, kad, turėdamas rinktis B. Brazdžionį (*Šaukiu aš tautą*) ar Radauską (*Aš nevedu tautos*), jis laiko Radausko kelią tikresniu[31]. Šio poezija « Stengiasi nieko nepasakyti, nieko nepiršti, nieko nesmerkti, nieko negirti, į nieką neskatinti, su didžiausiu abejingumu žvelgti į visas « problemas », ir jei ji sau leidžia kokį vertybių vertinimą, tai tik atsukant į jas labai santūrios ironijos prožektorių »[32].

---

[26] « *Sapnų skrynios* » *pasaka*, žr. *Dirva*, 1966.XII.26 d.
[27] Ten pat.
[28] *Santarvė*, 1954 m. 3 nr. 115 psl.
[29] Ten pat.
[30] *Lietuva ir mano daržas*, žr. *Santarvė*, 1957 m. 2 nr., 93 psl.
[31] *Ar be reikalo ginčas?* žr. *Dirva*, 1953.VIII.29 d.
[32] *Anapus Daugyvenės*, žr. *Santarvė*, 1956 m. 2 nr., 85 psl.

O Brazdžionio religinė poezija esanti tik ištikima tikinčiojo duoklė: «Iš tikrųjų, aš nežinau kito dabarties lietuvių poeto, kuris savo vėliausioje kūryboje taip sąžiningai, kruopščiai ir ligi smulkmenų išreikštų tai, ko iš tikinčiojo reikalauja Bažnyčios įstatymai ir autoritetai, į tą tarpą įskaitant ir filosofinę *Draugo* dienraščio bei *Tėvynės Sargo* publicistiką»[33]. Kitur ironiškai stebisi, kad jam Nemunas — senesnis už Nilą, šventesnis už Gangą ir platesnis už Mississippi, pridurdamas, kad tas superpatriotizmas žudąs eilėraštį normalaus lietuvio akyse[34].

Tik nuostabu, kaip pasikeitė Railos nuomonė po kelerių metų[35]. Antai tą patį Brazdžionį laiko didžiausiu mūsų religiniu poetu: «Nėra kito lietuvių poeto, sakyčiau net praeityje nebuvo, kaip Brazdžionis, kuris taip giliai, gabiai ir sodriai būtų triūsęsis tos katalikiškos ar aplamai lietuvių idėjinės linkmės vidudienio ir vidunakčio poetiniuose soduose»[36]. Niekur, esą, čia nematysime dievybės ir jos artumo neigimų: «Dieviškoji malonė — jam beveik čia pat išsitiesęs faktas, o Viešpaties pasaulio nuostabi tvarka aiški ir dominuojanti, kaip uola. Šiuo atžvilgiu jis yra buvęs ir maždaug išlikęs mūsų „viduramžiškas žmogus“, tradiciškas, konservatyvus, aiškus ir griežtas. Jis vis toks monumentalus, kad aš beveik stebiuosi ir kone gailiuosi, jog anie modernizmo vėjai ir rūdys vis dar nepragraužia plyšiais jo granito»[37]. Brazdžionio žodis toks aiškus, kad nereikalingas jokių aiškinimų. «Jo poetinis žodis, dažnas eilėraščio posmas yra pasiekęs pasigėrėtino meistriškumo... Mūsų religinės poezijos kalboje ir formoje jis pasiekė ir visiems laikams užtikrino vieną iš iškiliausių vietų», — kelia poetą Raila[38]. Mūsuose ir okupuotoje Lietuvoje Brazdžionio poezija susilaukus aštresnės kritikos, Raila gina ją, kaip išreiškiančią gyvenimiškąją tiesą: «Tokia poezija nėra lengva ir be skausmo... Bet tik tas yra didesnis poetas ir toks poetas nepraeina be pėdsakų, kuris teisingai ir anksčiau už kitus pajaučia gyvenimo tikrovę, teisingai pranašauja ar abejoja, teisingai išgyvena dabartį, turi drąsos ir polėkio teisingai vaizduoti ir šviesiąją ir tamsiąją gyvenimo upę, — visa apie ką nebegalima tylėti»[39].

Remdamasis Julien Benda, jis sako: «Filosofinių ir kitokių doktrinų «apipavidalinimas», meno veikaluose, mokslinių ir socio-

---

[33] *Brangiausias aisčių auksas*, žr. *Dirva*, 1954.II.18 d.
[34] *Nemunas platesnis už Mississippi*, žr. *Dirva*, 1954.II.25 d.
[35] *Brazdžionis mūsų religinės poezijos tradicijoje*, žr. *Draugas*, 1960.XII.17 d.
[36] Ten pat.
[37] Ten pat.
[38] *Kelionė į viduodienio sodus*, žr. *Laumių juosta*, I t., 244 psl.
[39] Ten pat.

loginių problemų « rišimas » dalyko priežasčių ieškojimas — nėra literatūros funkcija »[40]. « Literatūriniai veikalai yra vertingi ir amžini ne dėl juose atžymėtų filosofinių ir kitokių idėjų, bet nežiūrint jų. O mūsų literatus, tik iš skirtingų galų, ir Tėvynėje ir čia — užsieniuose — tebesmaugia tos « idėjos », tas žudikiškas žmogaus guldymas į Prokrusto lovą, tas tradicinis literatūrinės funkcijos suvokimas »[41].

Gerai, esą, kad filosofai galvoja apie « metafizinį žmogaus prasmės laike klausimą ». Bet kai « poetai, neišmaną filosofijos, to imasi, tai ... balastas, arba bergždžias mėginimas gudrauti dirbtiniais simboliais »[42]. Išėjusį A. Nykos-Niliūno *Orfėjaus medį* šitaip sutiko: « Tai daugiausia « baltųjų eilių » poemos, iš labai ilgų eilučių, sudėtos vienu ir monotonišku ritmu, prikimštos sunkių vaizdų, simbolių ir daugiau mažiau plokščių filosofavimų »[43]. Niliūnas galįs « žmoniškai rašyti », tik nenorįs; jo trumpieji eilėraščiai — šedevrai.

A. Jasmanto (Maceinos) poezijoje randa pesimistiškiausius tonus visoje « ponepriklausomybinėje » mūsų poezijoje. Pasirodžius *Gruodui*, Raila, prisimindamas A. Maceinos griežtus pasisakymus, ypač dėl patriotinės poezijos, kaip tik jam pačiam taiko: « Baisiai man būtų nesmagu kalbėti apie virvę pakaruoklio namuose. Tas pats ekstremistinis A. Maceinos dėsnis, ko gero, į gruodo šipulius ir bevertiškumo miltus sumaišytų visus silpnuosius ir daugumą tik labai labai vidutiniškų A. Jasmanto rinkinyje *Gruodas* »[44].

Kai nori, Raila gali ir nuolaidžiai bei atžvalgiai pasisakyti, pvz.: « Marija Aukštaitė daugiau bus ankstyvesnių išeivijos kūrybinių manierų reiškinys, kuris neturėjo ir neužmezgė tampresnių ryšių su lietuviško kamieno literatūrine raida. Tik tuo požiūriu ji yra naudinga, savaiminga ir vyresniajai kartai galėtų būti įdomi »[45].

Pasisakymai apie dramą. A. Škėmos *Pabudimą* laiko brandžiausiu dešimtmečio veikalu: A. Škėmos drama labai tinka vaidinti, o itin nebloga ir skaityti. Ji nėra realistinė, jos veikėjai neypatingai gyvenimiški. « Drama yra daugiau abstraktinė: veikėjai, jų charakteriai ir likimai prabėga pro mus sutirštinti, lyg simboliai, lyg esmės, lyg esencijos žmogaus ir tų dalykų, kurie gyvenimą daro vertą gyventi »[46].

---

[40] *Akimirksnio kronika. Audros paukščių sukaktuvės*, žr. *Mintis*, 1948.II.14 d., 17 (400) nr. 16 psl.

[41] Ten pat.

[42] *Stebuklingas naujų pasaulių gimdymas*, žr. *Dirva*, 1953.XII.2 d.

[43] *Vasaros nakties aksomas*, žr. *Dirva*, 1954.III.25 d.

[44] *Giljotinos kirviai*, žr. *Dirva*, 1967.IV.28 d.

[45] *M. Aukštaitės « Rožių vasara »*, žr. *Dirva*, 1967.V.25 d.

[46] *Karalienės sriuba*, žr. *Santarvė*, 1967 m. 1 nr.

Bet J. Gliaudos 3 v. *Čiurlionio* drama, sudurstyta iš *Ikaro sonatos*, jam pasirodė katastrofiškai nepasisekusi [47].

Raila literatūriniuose ginčuose. Su džiaugsmu jis sutiko *Žemę*, *Literatūros Lankus*, išgarbino J. Kėkštą, A. Niliūną. Esą, Kėkšto eilėraščiai, kaip *Rudens dugnas*, *Ant Kaspijos kranto*, *Alkanos gatvės*, *Maioli žydi aguonos*, — yra didžiulės įtampos, žmogiškieji ir meniškieji sužaibavimai, tikri šedevrai. O. A. Nyka-Niliūnas — stambaus ir buriančio pajėgumo, ypač *Pavasario* ir *Praradimo simfonijomis*, *Elegijomis* [48]. Vėliau jų atžvilgiu atvėsta, o su Kėkštu net leidžiasi į ginčą. Kėkštas jam atsako, prikišdamas nuomonės kaitaliojimą [49]. Raila atšauja nepakeitęs nuomonės apie lankininkų poeziją, bet apie *Literatūros Lankus*, nes jie nepateisinę vilčių. Negalima, esą, daugiau žeminti patriotinių temų. Tėvynės meilė nėra vien pasyvus jausminis patriotizmas. Tai laisvės meilė, žmogiškojo teisingumo, laisvo žmogaus meilė. Gyvename tautinės laisvės kovos įtampoje. Ir menas to negali išsilenkti. Mums vieniems «įsikuriant», kitiems kuriant amžinybei, patriotai tėvynėje, gal ir nesukūrę amžinų dalykų, iškovos tautai laisvę [50]. Vėliau prikiša J. Kėkštui, jog rašytojui paprastai geras tik toks kritikas, kuris giria. Jis pats, Raila, iš laiko perspektyvos kitaip žiūri į filosofinę Niliūno poeziją. Raila sakosi nesilaikąs dėsnio, kad kartą pagyręs, turi ir visada girti. Be to, kritika rašoma ne autoriams, o skaitytojams. Ir autorius gali su ja sutikti ar ne, — tai kritiko nesaisto [51].

Palankiai sutikęs *Literatūros Lankus*, vėliau nuolat bara dėl pasukimo į filosofiją, dėl nepatriotizmo, naujų literatūrinių madų [52]. Filosofuojantieji rašytojai daro žalą ir poezijai ir filosofijai: «Bet jei rašytojas nuo gyvojo gyvenimo ir literatūrinių uždavinių nusigręš į mąstymą apie metafizinę žmogaus prasmę (kad ir eilėraščiais ar apysakomis), jis dažniausiai ne tik rašys blogus ir nereikalingus eilėraščius, bet darys žalą ir literatūrai ir filosofijai» [53].

---

[47] *Genijus ir beprotybė*, žr. *Dirva*, 1968.I.22 d.

[48] J. Kėkštas, *Epochos sąmoningumas ir kita*, žr. *Santarvė*, 1956 m. 4 nr., 218-219 psl. ir 1957 m. 2 nr., 71 psl. Taip pat Jurgis Lengvenis (Br. Raila), *Patriotų žlugimas*, žr. *Santarvė*, 1956 m. 4 nr., 236 psl.

[50] *Epochos nervingumo polemika*, žr. *Santarvė*, 1956 m. 5 nr., 298-300 psl.

[51] *Arklys neklausia liūto, kaip pajodinti švelnią panelę*, žr. *Santarvė*, 1957 m. 2 nr., 72-78 psl.

[52] *Nusibodo jau man siūti — muzikontu noriu būti*, žr. *Dirva*, 1953.VI.25 d. r VII.9 d.

[53] Ten pat.

Arba kitur: « *Literatūros Lankų* redakcijai taip pat draugiškai norėčiau pašnibždėti: — meskite tos rūšies metafiziką, taupykite taip brangius išspausdintus puslapius, pagaliau bijokitės Dievo ir Lietuvos partizanų — kai kada grįšime laisvon Tėvynėn, jie gali mus įsiutę sušaudyti už tokią poeziją. Jei jau ne už pačią poeziją, tai bent už tą, kaip mes vartojame savo laiką, kokiomis idėjomis ir nuotaikomis čia gyvename, atsidūrę laisvame pasaulyje » [54].

Literatūros Lankai įsidėję R. M. Albėros straipsnio apie likimo persekiojamą žmogų vertimą. Ne likimas persekioja paskutiniais dešimtmečiais rašytoją, o bolševizmas. Mūsų rašytojai jau bando tokį žmogų atvaizduoti (Kėkštas, Brazdžionis, Jankus, Ramonas). V. Alantą, kuris *Pragaro pošvaistėse* pavaizdavo tokius žmones, *Literatūros Lankai* išjuokė. *Literatūros Lankai* lietuviški tik iš kalbos ir bent kiek iš stilistinių priemonių. Nieko juose nėra apie kovą dėl Lietuvos nepriklausomybės [55].

Bet apsisukęs vėl *Literatūros Lankus* laiko vieninteliu gyvu, originaliu, kūrybišku tremties literatūros žurnalu. Juose susitelkę keliolika jaunų ryžtingų ir gabių rašytojų, gerai intelektualiai išsilavinusių, stiprių ir ambicingų. Vertinąs ir mylįs juos, todėl nenorįs *Literatūros Lankų* užvožti: verdančio puodo neužvoši. Bet jie klysta kovas dėl literatūros nepriklausomybės laikydami dabar svarbiausiu dalyku: « Be tautos nepriklausomybės niekad neturėsime lietuvių literatūros nepriklausomybės » [56]. Jis piktinasi dėl užsieniečių komunistų kūrinių žurnale: « Šiame kovos laikotarpyje komunistinis rašytojas, lietuvis ar nelietuvis, paklusnus Maskvai, užgiriantis Sovietų okupacijas Europoje ir pasisakantis už viso pasaulio subolševikinimą, yra atviras mūsų tautos ir mūsų idealų priešas ir kaipo toks jokiu titulu nenusipelno įeiti į mūsų dvasinio gyvenimo sritį » [57].

B. Raila karštai ginčijasi su A. Maceina dėl patriotų sukilimo prieš estetus: nėra patriotų minios, o tik vulgarūs miesčionys. « Tiems, kuriuose dar liko estetinių išgyvenimų vertės nuobiros, ir tiems labai retiems, kurie dar tokių naujų išgyvenimų ieško — tiems kaip tik dar labai atitinka ... lankininkų poezija: grožis, amžinybė, « gilus » ir nepavojingas filosofavimas, žemės gelmių dvasia, neužsiangažavimas « pasiaukojimais », manieringumas, dvasingumas anapus laiko ir net erdvės ribų bei šiaip visoks tuščiažodžiavimas, bet tik ne pa-

---

[54] *Jos didenybė mada ir akmenėlių nepajėgumas*, žr. *Dirva*, 1953.VII.9 d.
[55] *Persekiojantis ir kovojantis žmogus*, žr. *Dirva*, 1953.VII.23 d.
[56] *Tautų ir literatūros nepriklausomybė*, žr. *Dirva*, 1953.VII.30 d.
[57] *Lietuvių rašytojai ir komunistų rašytojai*, žr. *Dirva*, 1953.VII.16 d.

triotinis »[58]. O Maceina klystąs Niliūno posmą apie šaltas šermukšnio šakas, langinių bildėjimą laikydamas nuostabiai lietuvišku vaizdu, — to visur pilna; tas pats ir su teigimu, kad rezistencinei poezijai lemta nesėkmė. O Kudirkos, Maironio, Vaižganto kūryba? Tad Raila mano, kad tėvynės meilė stiprus jausmas ir negalima jo degraduoti. Dabar eina kova dėl laisvės ir literatūra bei menas turi angažuotis. Tėvynė « jau ne kartą šaukėsi pagalbos tų, kurie pasitraukė į kovos užuovėją »[59].

Todėl Raila jautriai kalba apie partizanų dainas: « Žydėkit nevystančia garbe. (...) Tarsi iš pervertos širdies srovenančio kraujo latakėliu teka visose partizanų dainose: herojinių, patriotinių, žmogiškųjų, net romantinių motyvų »[60]. O mes apie jas drįstame tarti: gal falsifikatas, silpnos, užsieninio plunksnagraužio parašytos! — piktinasi kritikas.

Iš okupuotosios Lietuvos rašytojų liks tik geriausieji. Dabartinis okupantas, Railos manymu, piktesnis ir už kryžiuočius — liepia apdainuoti pavergėjus, falsifikuoti liaudies dainas. Po Stalino mirties iš esmės niekas nepasikeitė literatūroje ir gyvenime. Komunistai reikalauja pagražinto gyvenimo veidrodžio. Rašytojas turi tikėti ir paklusti nesąmonei[61].

Buvusieji *Trečiojo Fronto* rašytojai dabar Lietuvoje klasikai. Ir jei režimas patvers, tokie ir liks. Tad neniekintina jų veikalų. Jis pats, Raila, jei būtų ten likęs ir prisitaikęs, irgi būtų pripažintas talentas[62].

Juokiasi iš K. Korsako, kad jo aptariami reakciniais (dėl tikrovės iškraipymo) rašytojais kaip tik yra okupuotosios Lietuvos rašytojai, nes vergiją vaizduoja laisve, tarnauja viešpataujančios klasės interesams, stengiasi pateisinti žmogaus išnaudojimą, tą tvarką vaizduoja kaip amžiną ir klaidina skaitytoją iš kovos kelio[63].

B. Railos stilius labai gyvas, sultingas. Štai kaip jis pats pasisako apie savo darbą: « Žmogus kartais sugalvoji ir apgalvoji straipsnį ar jų ištisą seriją, viskas tau kristališkai aišku, argumentų logika kieta kaip plienas, išdėstymo maniera tau spindi it žiedo brangak-

---

[58] *K. Barėno kristalinis tautiškumas ir kasdienė duona*, žr. *Santarvė*, 1956 m. 4 nr., 23 psl.

[59] « *Kur šimtas stos, visados* », žr. *Santarvė*, 1956 m. 5 nr., 293 psl.

[60] *Žydėkit nevystančia garbe* !, žr. *Dirva*, 1953.IX.10 d.

[61] *Valsas vis dėlto iš idėjos*, žr. *Santarvė*, 1957 m. 4 nr., 195-197 psl.

[62] *Neišsemti ir neįžiūrimi lobiai*, žr. *Dirva*, 1965.VI.23 d.

[63] *Po sovietikos letena*, žr. *Laumių juosta*, I t., 309-319 psl.

menis, ir jo stilių iš anksto girdi kaip Paganinio smuiką. O kai parašai ir išspausdini, pats vėliau pamatai, kaip visa dar taip toli nuo tavo svajonių, kaip skaitytojai murma, netiki ir nuobodžiauja [64]. Raila perdaug kuklus — jo straipsniai nė vieno nemigdo, o jaudina, pykdo, uždega ar juokina.

Įsismaginęs Raila kartais pasileidžia į «laisvas lankas», kaip kad išėjo su L. Skabeikos charakteristika, aptariant Lietuvoje išleistą jo *Vidurnakčių aikščių* rinkinį: «Ir visa tai paskirta atminti vienam iš labiausiai dekadentiškų nepriklausomos Lietuvos poetų, vienam iš dvokiančios buržuazijos puvėsių dainiui, minkštapilviškiausiam liberalui, išsigimusiam kosmopolitui, pykčio ir keršto įsiutimu klykiančiam simbolistui, gatvės merginų ir nakties valkatų trubadūrui, visokių velniavų, skausmo, juodos nevilties, žlugimo ir mirties demonui» [65].

Poleminiu, bet sodriu ir stilingu žodžiu jis duoda netolimos praeities ir gyvenamojo momento piūvį, kovoja už kultūrinę kūrybą — lietuvybės išlaikymo laidą, jaunajai kartai žeria į akis — pirma pažinkite savo tautos praeitį, o paskui kritikuokite, duoda įdomių rašytojų apybraižų. Sprendžia kartais ir gana subjektyviai, ypač nemėgsta filosofinės poezijos. Tai judrus klausimų kėlėjas ir svarstytojas, bet ne vertybių apsprendėjas, juoba ne naujų literatūros gairių smaigstytojas.

---

[64] *Mirė, kad laisvi gyventų (IV Priešo nunuoginimas)*, žr. *Laumių juosta*, I t., 213 psl.

[65] *Liūdesys ir šypsena rašytojui*, žr. *Dirva*, 1965.XI.8 d.

Antanas Rūkas (1907-1976)

A. Rūkas rašė *Mintyje*, *Žiburiuose*, *Lietuvių Žodyje*, *Drauge*, *Naujienose*, *Darbe*.

Nors pats sakosi nuo « žiauriosios » kritikos nukentėjęs, bet palieka jos šalininkas: « Jeigu mes norime išsiveržti iš braidžiojimo po tą pačią turinio, idėjos ir formos balelę, jeigu mes norime susilaukti naujo, gaivaus ir stipraus literatūros žodžio, turime būti žiaurūs ir sau ir savo kolegoms. Man atrodo, kad šiandieną deimančiukų ieškojimas su padidinamuoju stiklu nereikalingas. Padidinamasis stiklas būtina tada, kai turime reikalo su mikroorganizmais. Tuo tarpu mūsų, tremtinių, dabartinėje literatūroje net aš, žiauriausias iš žiauriausių, suskaičiau dešimtį didelių stulpų »[1]. Kritikos atlaidumą, atsižvelgiant į sunkias tremties sąlygas, Rūkas laiko didžiausiu stabdžiu mūsų literatūrinio ir apskritai kultūrinio gyvenimo. Jis, pavyzdžiui, sutinka, kad J. Jankaus *Paklydę paukščiai* gerai parašyti, bet jaučiasi turįs teisę iš autoriaus tikėtis daugiau. Griežtoji kritika, jo manymu, atlieka gražų darbą vertybes pastatydama į joms prideramą vietą. Šiltadaržiai rašytojams prisiauginti niekada nebuvo naudingi, — kas gimė kūrybai — veržiasi į ją. Turime priaugančių rašytojų, tik vyresniųjų « glostymasis » juos gadina: « Vyresnieji broliai, besiglostydami vienas kitą už silpnus darbus, menkutę dirvą teparuošia jauniesiems, nes, būnant atlaidžiais sau, tenka tuo atlaidumu apdovanoti ir jaunimą. O atlaidumas — ir vėl kelias į silpnybę, nes kam dirbti, vargti ir kovoti, jei, tik truputuką pasikrapštinėjus, galima išeiti į « didelių » rašytojų eiles ir atsistoti greta vyresniųjų brolių »[2]. Bet Rūkas džiaugiasi, kad liūliuojamos pažiūros vis mažiau beturi šalininkų.

Kai kam keliant balsą, kad reikia rašytojus gelbėti iš sunkių darbų, Rūkas samprotavo, jog negalima iš visuomenės reikalauti, kad ji 100 rašytojų ištrauktų iš fabrikų; reiktų pasirūpinti tik visa eile literatūros ir kultūros veteranų[3].

---

[1] *Žiaurioji kritika, mūsų kultūros ugdymas ir jaunieji rašytojai*, žr. *Draugas*, 1952.X.25 d.

[2] Ten pat.

Rašytojas okupuotoje Lietuvoje ir laisvėje. Vakarų pasaulio literatūra nieko neįrodinėja, neskelbia, nori išsakyti tik rašytojo originalų pasaulį ir patenkinti skaitytojų grožinę emociją. Sovietų Sąjungoje, tad ir Lietuvoje, iš rašytojų reikalaujama skelbti pseudokomunistinę ideologiją. Lietuvoje dažnas rašytojas savo originalų pasaulį maskuoja po valdžios reikalavimų rezginiais (tematikos, siužeto ar formos žvilgsniu) [4]. Ne visa, kas ten parašoma, tėra niekai, — sukuriama ir ten didelių dalykų, ir ten žengiama priekin [5]. Ir čia laisvėje turime literatūros, kuri skelbia tezes (o pagrindinė jų — Lietuvos laisvė). Mat, rašytojas, būdamas visuomenės narys, sielojasi jos problemomis. To yra ne tik Brazdžionio, Santvaro, Aisčio, Ramono, bet ir tokio filosofinio poeto A. Nykos-Niliūno ar esteto Radausko kūryboje. Galime tokios literatūros nemėgti, bet ji yra. Kai ją kuria tikri kūrybos meistrai, ji įgyja didelės reikšmės.

Rašytojas-žmogaus būties klausimo sprendėjas. Tikras rašytojas ieško atsakymo į žmogaus amžinosios būšties klausimą [6]. Augdamas savo tautoje, jis intuicija pažįsta jos palikimo esmę, randa formą išreikšti bent dalį savo tautos genijaus ir tuo būdu pasiekia pasaulinę literatūrą. Tik dabar rašytojas virtęs eiliniu profesionalu, knygų tiražai milijoniniai, jos trumpaamžės. Ir mūsuose daug popieriaus eikvojama be reikalo ... Ta proga Rūkas apgailestauja, kad ir Jankus, intrigos meistras, su savo *Paklydusiais paukščiais* nusileidžia į gerai parašyto kriminalinio romano autorius: « Lėkštas filosofavims, banalūs personažai, saldūs gamtos vaizdeliai, kriminalistika — knygos vertę smarkiai numuša. Ir dar pasigendama: esminio grūdo, dėl kurio šis raštas parašytas » [7]. Ir išveda: « Mes nenorime, kad Jurgis Jankus būtų rašytojas profesionalas, mes norime Jurgio Jankaus — kūrėjo » [8]. A. Rūką dėl to puolė *Darbininko* Skaitytojas [9].

Ilgame straipsnyje kalba apie Sruogą, laikydamas, kad gražiausių Rytų ir Vakarų kultūros žiedų sintezėje jo talentas gimdė dar didingesnį lietuviško grožio pasaulį. Jautria poeto širdimi Rūkas peržvelgia didžiojo kūrėjo gyvenimo etapus [10], o kitame straipsnyje aptaria jo kūrybos kelią ir esmę — lyriką (naujos mokyklos pradininkas)

---

[4] *Bendrieji rašliavos bruožai*, žr. *Dirva*, 1962.I.17 d.

[5] *Dviejų srovių tekėjimas*, žr. *Dirva*, 1962.I.8 d.

[6] *Palaidos mintys apie rašytoją*, žr. *Draugas*, 1952.VIII.9 d.

[7] Ten pat.

[8] Ten pat.

[9] *Literatūros ir kritikų psichozė*, žr. *Darbininkas*, 1952.IX.9 d.

[10] *Balys Sruoga. Keletas biografinių metmenų — Jo dvejų metų mirties sukaktį minint*, žr. *Lietuvis*, 1949.X.28 d.; XI.3 d.; XI.11 d. ; XI.18 d. ir XI.25 d.

ir dramaturgiją (žmogaus žmoguje žadintojas, o istorinėse dramose — tautos neramumo ieškojimas)[11].

A. Rūkas — nuoširdus literatūrinio gyvenimo tikrovės ir kūrybos vertintojas. Negausiais, bet atvirais pasisakymais jis buvo kūrybos skatintojas.

---

[11] *Balys Sruoga — kūrėjas*, žr. *Naujienos*, 1953.X.17 psl.

Stasys Santvaras (1902)

St. Santvaras rašė *Mūsų Kelyje*, *Aiduose*, *Darbininke*, ypač gausiai *Dirvoje*. Jautrus, taktiškas poetas skaudžiai išgyveno rašytojų padėtį Amerikoje. Dar Vokietijoj, būdamas Lietuvių Rašytojų Draugijos pirmininku, ragino rašytojus pakelti visus bandymus [1]. Vėliau, Amerikoje, skatino rodyti savo kūrybinį veidą, puoselėti savo žanrą; jei tai neįmanoma — versti į lietuvių kalbą, ką randame geriausia gyvenamajame krašte [2]. Rašytojai, atsidūrę fabrikuose, nebegali nieko nauja ir vertinga duoti [3]. Po 10 metų skundžiasi, kad «... turtinga lietuvių bendruomenė nepajėgia taip susiorganizuoti, jog ir savos kultūros ugdymui nors šis tas būtų atseikėjama. Ypač liūdnoje būklėje atsidūrė mūsų dailiojo žodžio kūryba. Vienas po kito dingsta žymesni leidėjai, lietuvio knyga jokiais šauksmais neįsiprašo į tautiečio pastogę, dvasia snaudžia ir snūsta, o rūpestėlio beveik jokio» [4].

Kita blogybė — mūsų spaudoje įsivyravusi grožinę literatūrą liečianti pražūtinga atmosfera — rašytojų ir kritikos santykis. «Arogancija, pasipūtimas ir nenuoširdumas, tartum pikti vaiduokliai, užgožė mūsų dailiojo žodžio veidą» [5]. Eilinis skaitytojas, sekąs literatūrą ir nerandąs kritikos keliamų kriminalų, jau nebesusigaudo, kur tiesa. Santvaras tad ir skundžiasi žiauria kritika, piktais ginčais, svaidymusi žodžiais: «Per tuos dvejus metus, nušalinus etiką, orumą, taktą ir net padorumą, nelyginant šiukšlių, į mūsų literatūros lauką buvo prisvaidyta tiek seklių ir piktų frazių, paskleista tiek neapykantos ir nepagrįsto niekinimosi, kaip dar, berods, niekad nėra buvę» [6].

Tokio kritikos iškrypimo priežastimi jis laiko nustojimą atsakingumo jausmo ir šnekėjimą bendrybėmis, neįsigilinant į nagrinėjamus veikalus. Dažnai mūsuose kritikas rašo patys autoriai. Čia nieko bloga, taip yra ir kitur. Bet toks rašytojas kritikas turi išma-

---

[1] *Rašytojų rūpesčiai*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.IX.8 d., 45-46 nr.
[2] *Pirmininko Santvaro žodis rašytojams*, žr. *Draugas*, 1950.I.7 d.
[3] Žr. *Draugas*, 1952.IX.11 d.
[4] *Jam nestinga kūrybos polėkio ir vilties*, žr. *Draugas*, 1962.V.26 d.
[5] *Dailusis žodis ir jo kritikai*, žr. *Dirva*, 1952.IX.4 d.
[6] *Jonas Aistis sesers buities kryžkelėse*, žr. *Aidai*, 1952 m. 2 nr., 85 psl.

nyti ir būti objektyvus. Retai kas iš tokių kritikų drįsta prisiimti atsakingumą už savo žodžius, o dažniausiai dangstosi slapyvardžiais.

Santvaras džiaugtųsi ir visuomenės — skaitytojų balsų apie literatūrą pasirodymu spaudoje. Tik, deja, apie kūrybą kalba, « kuris tik liežuvį apverčia » ir beveik visada tendencingai. Čia jau laikraščių redaktoriai turi skirti « perlą nuo pupos », atsijoti atsiskaitymus su savo politiniais ar asmeniniais priešais ... Ir Santvaras pasigenda giedrios Vaižganto dvasios mūsų kritikoje ir objektyvumo : « Vaižgantai, baltoji obelėle, ar Tu negalėtum dar kartą grįžti ir mus užkrėsti savo tikėjimu, viltingumu ir optimizmu, savo nesukrečiama Lietuvos ir lietuvio meile »[7]. Tuo skundžiasi ir po 17 metų, kalbėdamas apie V. Ramoną : « Lietuvių literatūriniame gyvenime per dažnai naudojami ne tie matai ir saikai, per dažnai pasitaiko sroviškumų, asmeniškumų, diletantizmo ir net sadizmo. Pastaruoju metu matosi ženklų, kad jaunoji karta nepajėgia tiesesnio ir objektyvesnio kelio rasti. Matyt, ir jiems vaidenasi, kad kritikos menas tėra tik pasitaškymas dvokiančiu purvu, o ne pažinimas, ne tiesos ir grožio ieškojimas »[8]. Kitame straipsnyje prisimena, kad kažkas nenorėjo O. B. Audronės rašytoja pripažinti : « Teko pajusti jai ir tai, kad buvo rašytojų, kurie, matyt, nepalaužiamai įsitikinę, kad jie vieni yra poetai, nenorėjo jos net įsileisti į savo gretas. Kaip visa tai siaurakaktiška ir kiek daug toje puikybėje dvasinio skurdo »[9]. Ir toliau būdingu sau švelnumu dėsto, kaip ji nepasidavusi, rašanti sklandžiai, jos tematika įvairi. Atsargiai užsimena, kad modernus eiliavimas nėra žodžių puslapyje išbarstymas, ir poetė neturėtų paskui kitus bėgti, o savęs ieškoti.[10]

Tendencinės kritikos pavyzdžiu duoda V. Ramono *Kryžių* ir V. Alanto *Pragaro prošvaisčių* bei J. Jankaus *Paklydusių paukščių* kritiką. *Kryžius* užpuolė « visuomenės kritikai », neieškodami meninių vertybių, o tik to, kas jai nepatiko. Kiti bandė išsamiau nagrinėti ir perėjo į *Kryžių* gynimą. Apie *Pragaro prošvaistes* pasisakę objektyviai tik J. Balys, Židonytė ir M. Gimbutienė. Visi kiti atsiliepimai buvę visuomenės ir tikėjimo vardu ... *Paklydusiuose paukščiuose* Santvaras įžvelgia Didžiosios Naujienos (Evangelijos) kelią. Mūsų spaudos dalis bandanti jų pasirodymą nutylėti, o *Draugo* recenzentas J. P., neįsigilinęs į veikalą, pavadino seksualiniu ir kriminaliniu romanu[11]. Santvaras stebisi, kad ir rašytojas A. Rūkas

---

[7] *Trisdešimt metų be Vaižganto*, žr. *Dirva*, 1963 m. 58 nr.
[8] *Rašytojas ir laikas*, žr. *Dirva*, 1970.II.18 d.
[9] *O. B. Audronė atkilo su dviem knygom*, žr. *Dirva*, 1969.XI.14 d.
[10] Ten pat.

čia prisidėjęs savo pasmerkimu ir net Rašytojų Draugijos niekinimu (Rūkas manąs, kad mažoje mūsų visuomenėje 100 rašytojų tik popierių ir laiką eikvoja ir rašytojo žodį profanuoja). Rašytojų problemos, Santvaro manymu, yra ne kad jų per daug, bet kaip juos iš fabrikų ištraukti ir naujų prisiauginti. Rūkas mataąs Jankaus romane tik suraizgytą intrigą, lėkštą filosofavimą, saldžius gamtos vaizdelius ir kriminalistiką. Pats gi Rūkas nesąs jau koks subrendusių ir išryškintų estetinių pažiūrų kritikas. Čia jis nukrypęs visai nuo kritikos uždavinio. Jankus čia pavaizdavęs tam tikrą socialinę aplinką ir jos žmones, kurie kiekvienas turi savo žodį ir pasisakymo stilių. Autorius «savo širdimi ir meistrišku romano formos apvaldymu davė ... gyvą, mielą, išjaustą ir meninės tiesos kupiną, veikalą»[12].

St. Santvaras parašė nemaža straipsnių rašytojams bei veikėjams paminėti. Minėtina ilga studija *Milžinų pavėsy brendęs rašytojas*[13]. Čia jis aptaria M. Vaitkų kaip kenčiančią lietuvišką sielą, anot E. Radzikausko, «poetą iš Dievo malonės», turtingos tematikos, mūsų poezijos formos novatorių; bet jo vietos nurodyti mūsų literatūroje nedrįsta: «Ne mano valia tarti, kokio ūgio poetas yra Mykolas Vaitkus. Man rodosi, tokiam sprendimui daryti reikia daug tolimesnės perspektyvos ir ypačiai daug gilesnių jo kūrybos studijų»[14]. Jis esąs didesnis, negu mes manome: «Aš tik nuoširdžiai esu tikras, kad jo vieta lietuvių literatūros istorijoj bus žymiai didesnė už tą, kurią mes, jo bendraamžiai, paskyrėm. Tą pergalę Myk. Vaitkui užtikrina jo literatūrinė ir niekad elegancijos nepraradusi dvasinė kultūra»[15]. Pergalę užtikrina reikšmingas novatoriškumas ir didelis realizuotas talentas.

Užjaučia sunkiai dirbantį ir nepalūžtantį F. Kiršą[16]. Duoda perjaustą, pergalvotą, savo įspūdžiais nudažytą jo kūrybos apžvalgą. Jį gretina su A. Galdiku ir K. Čiurlioniu tapyboje[17]. Suredagavo jo *Palikimą* (1972). Mini dar J. Mikuckį[18]. J. Aisčio *Seserį buitį*[19], B. Brazdžionio *Didžiąją kryžkelę*[20]. Skundžiasi katrastrofišku skaitytojų sumažėjimu[21]. Įprastu savo šiltu žodžiu sutinka K. Gri-

---

[13] Žr. *Aidai*, 1964 m. 4 nr., 164-169 psl.; 7 nr., 322-325 psl.; 8 nr., 355-365 psl.
[14] Ten pat, 7 nr., 324 psl.
[15] Ten pat.
[16] *Faustas Kirša — poetas ir žmogus*, žr. *Darbininkas*, 1951.II.20 d.
[17] *F. Kirša ir «Šventieji akmenys»*, žr. *Draugas*, 1952.III.15 d.
[18] *Juozui Mikuckiui 70 metų*, žr. *Dirva*, 1961.XI.25 d.
[19] *Jonas Aistis sesers buities kryžkelėse*, žr. *Aidai*, 1952 m. 2 nr., 85-88 psl.
[20] *Didžioji kryžkelė*, žr. *Gabija*, 1954 m. 3 nr., 80-83 psl.
[21] *Laiškas Pulgiui Andriušiui*, žr. *Dirva*, 1961.XI.17 d.

gaitytės *Rudens sapnus* »[22]. Guodžiojasi literatūros kritiko darbo sunkumu, kai pats esi rašytojas. Mes, gyvendami aukštos kultūros krašte, ir saviesiems statome « akrobatiškus » reikalavimus, užmiršdami pasižiūrėti, ką savita, originalu rašytojai atneša[23]. Apsčių atsiminimų duoda apie J. Brazaitį[24], Stasį Pilką[25]. Atžymi mūsų prasiveržimus į svetimas kalbas[26]. Nuoširdžiuose Santvaro straipsniuose visuomet gausu ir asmeninio elemento[27].

St. Santvaras rašo apie eilę mažesnių rašytojų, visur ieškodamas talento kibirkštėlės, pavyzdžiui apie J. Žmuidziną[28], Pr. Lembertą[29]. Visur jaučiamas vertintojo šiltas, asmeninis jausmas, pasišnekėjimo tonas. Jis nesveria naujų talentų, nejauti aštresnio asmenybės pasireiškimo, o visur oru, giedra ir šventiška.

Apžvelgdamas mūsų tremties dramaturgiją[30], eina rašytojų amžiaus eile, iškelia V. Krėvės *Dangaus ir žemės sūnus*, atžymi J. Grinių už didžios istorinės temos išvedimą į sceną (*Gulbės giesmė*)[31]. Nors nelaiko J. Griniaus dramų gyvastingu kūrėjo šauksmu, bet jis turi teisę ginti savo išpažistamus principus: «... Jo dramos veikalai nėra širdies krauju permirkę, nėra gyvastingas ir betarpiškas kūrėjo šauksmas, nėra ir « menas menui », o tvirtas ir net atkaklus pasisakymas už krikščioniškosios moralės principus ... Ilgą laiko tarpą tuos principus gynęs ir jų teisingumu tikėjęs, J. Grinius, be jokio abejojimo, turi teisę ir savo teatre tą savo tikėjimą skelbti »[32]. Žymesniuosius tremties dramos rašytojus apskritai gan tiksliai aptardamas (tik bėda su K. Ostrausku ir iš dalies A. Škėma), St. Santvaras, palyginti, per daug vertina eilę visai nežymių, kad ir nemaža pjesių prirašiusių; beveik nebežinai, kurie čia vertingi, kurie tik laiką sau ir skaitytojui gaišina. Sakosi nesirėmęs kritikos nuomonėmis (ji esanti labai prieštaringa), tad aiškesnio vertinamojo žodžio jis ir netariąs. Leidžiąs laikui tą žodį tarti (o iš kritiko reikalaujama

---

[22] *K. Grigaitytės « Rudens sapnai »*, žr. *Aidai*, 1963 m. 6 nr., 269-270 psl.

[23] Ten pat, 269 psl.

[24] *Literatūros ir visuomenės žmogus*, žr. *Į Laisvę*, 1964 m. 34 (71) nr., 15-30 psl.

[25] *Lietuviškosios scenos lordas*, žr. *Dirva*, 1952.V.9 d.

[26] *Vokiečiai apie J. Jankaus « Velnio balą »*, žr. *Draugas*, 1952.X.25 d.; *Stasys Zobarskas anglų kalba*, žr. *Dirva*, 1961 m. 138 nr.

[27] Plg. straipsnį apie V. Putiną-Mykolaitį *Prometeizmo poetas mirė*, žr. *IV Pradalgė*, Londonas 1967 m. 5-92 psl.

[28] *Jono Žmuidzino pasakojimai*, žr. *Dirva*, 1969.X.31 d.

[29] *Prano Lemberto paminklas*, žr. Dirva, 1960.XII.5 d., ir XII.10 d.

[30] *Dramaturgija tremtyje*, žr. *Lietuvių literatūra svetur*, 300-394 psl.

[31] Ten pat, 316-320 psl.

[32] Ten pat, 320 psl.

pasisakyti aiškiai ir dabar). St. Santvaro apžvalga gali būti pravarti kaip informacija apie pastatymų galimybes ir veikalų sceniškumą.

St. Santvaro kaltinimai kritikams, kiek liečia išsišokėlių recenzijas, « atsiskaitymus », tendencinę kritiką, — teisingi, bet rimtos ir teisingą žodį tariančios kritikos būtinumas neužginčijamas, nors tai būtų autoriui ir nemalonu. Nei vaižgantiškas « deimančiukų » ieškojimas, nei liaupsinimai nėra sveiki skaitytojo literatūrinei kultūrai ugdyti, nei pačiam autoriui. Taktas ir saikas, žinoma, svarbu. Bet vienu taktu talento stokos nepaslėpsi.

Dr. Alfonsas Šešplaukis (1909)

Germanistas bei lituanistas, poetas, vertėjas bei kritikas, kartais A. Tyruolio slapyvardžiu, kritikas ir straipsnius rašė *Aiduose*, *Drauge*, *Darbininke*, *Pradalgėse*, *Tėviškės Žiburiuose*. Apsčiai rašė apie pasaulinę literatūrą bei lietuvių literatūros sąlyčius su anglų, lenkų ir vokiečių literatūra. Jis gerai pažįsta pasaulinę literatūrą, ypač klasikus ir senesniuosius literatūros teoretikus. Ir pats yra tradicinės poezijos formos šalininkas. Jo priėjimas prie poezijos yra specialisto akademiko, šaltokas, objektyvus, pagarbus amžiui ir nuopelnams, kultivuojąs įprastinę formą, nepasigendąs naujų kelių. Tuo požiūriu jis pereina S. Santvaro, Venancijaus Ališo, M. Vaitkaus, Audronės poeziją. Nors pasigėri, kad: «Mačernio poezija mus žavi savo temos naujumu, iš to kilusia kovos dvasia, naujais vaizdais, drąsiu jų išreiškimu, viziniu buites pajautimu», betgi priduria: «Iš kitos pusės, ji daugiau fragmentinė, formališkai nepakankamai apdirbta, neapšlifuota, mažai tepaisyta geresnio rimų sąskambių»[1]. Formos išdailinimą akcentuoja Audronės *Žingsnius takeliu* vertindamas[2].

Modernistų nemėgdamas, kai juos mini, ima į kabutes. Antai, V. Ališo *Cascata Cristalina* recenzijoje pastebėjęs, kad «šalia meninių ir techninių laimėjimų rasim ir vadinamos «propagandos», prieš kurią dabar taip šiaušias ir «modernioji poezija» ir «modernioji kritika»[3]. Gerai, kad kritikas vis dėlto sutinka, jog poezijoje šalia skelbiamos tiesos «kur kas mielesnis vaizdas»[4]. Ir toliau išveda: «Tačiau atsiminimas siejasi daugiau su išprotavimu ir skundu, kaip su imaginacija ir estetiniu pasigėrėjimu»[5]. — Betgi nedrįstume neigti kūrinių, kilusių iš seniau išgyventos emocijos, vėliau ramiai prisimintos ir išsakytos.

Tyruoliui brangi patriotinė poezija. Tą klausimą gvildena net straipsniuose[6]. Tyruolis mano, kad mūsuose kas 20 metų kyla

---

[1] *V. Mačernio poezija*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1961.X.5 d.

[2] A. Tyruolis, *Žingsniai takeliu*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1967.II.2 d.

[3] *Tarp tikrovės ir atsiminimo*, žr. *Draugas*, 1954.III.27 d.

[4] Ten pat.

[5] Ten pat.

[6] *Nepriklausomybės mintis naujausioje poezijoje*, žr. *Draugas*, 1954.II.13 d.; *Tėvynės meilė Adomo Jakšto kūryboje*, žr. *Darbininkas*, 1968.III.8 d.; *Maironio patrio-*

patriotinės infliacijos baimė. Iš dalies tai reakcija prieš silpną ir banalią patriotiką. Tikrai propagandinė šūkių poezija nieko nepaveikia. Ir Maironio poezijos dalis čia neatsilaiko. Bet stiprioji poezijos dalis, — nors prieš 30 metų [7] S. Kymantaitė ir A. Venclova paskelbė, kad « Maironis paseno », — yra jaunųjų poetų širdyje. Jie tiki tėvynės ateitimi. To laidas — kančia, vainikuojama prisikėlimo. Tiki tautos amžinumo idėja ir kovoja dėl to. Poeto misija — laisvinimasis ir laimėjimas. Į šį tikėjimo frontą jungiasi vyresnioji ir vidurinė poetų karta, lyg pratęsdama Maironio tradiciją — kelti į kovą. Jaunesnieji ir jauniausieji « neveda tautos ». Bet ir čia prasimuša skausmo versmė, Tėvynės netekus. Dar sunkiau tuos jausmus tramdo, kurie juos sublimavo grožinėmis ir filosofinėmis vertybėmis (A. Nyka-Niliūnas, Radauskas, A. Rūkas). Kyla ir daugiau reikalavimų reikšti bendrus žmogaus buities bei egzistencijos pergyvenimus. Tyruolis čia mato vidurio kelią — tarp liaudies dainų ir individualinio savitumo, Tėvynės ilgesio ir bendrosios buities nerimo [8].

Kritiko pasireiškimas daug pareina ir nuo vertinamojo veikalo. Taip ir Tyruolis, sklaidydamas tradicinius prozininkus, kaip A. Būdavą, N. Mazalaitę, Pr. Naujokaitį, Alę Rūtą, prieina su tradicinėmis taisyklėmis, nedideliais mokykliniais reikalavimais ir nesunkiai pelnytu pripažinimu. Aukštesnio meninio polėkio veikale, pavyzdžiui, A. Vaičiulaičio *Italijos vaizduose*, ir Tyruolis pasistiebia į didesnes aukštumas [9].

Minėtini jo straipsniai apie lietuvių literatūros sąlyčius su Vakarų Europos literatūra [10]. Viename jų išvedžioja, kad Sruoga Šekspyru susidomėjo tik po Muencheno studijų. Savo straipsniuose, paskaitose jis kalbėdavo apie Šekspyrą, o jo dramose yra Šekspyro poveikio. Istorinių dramų-kronikų idėja kilo iš Šekspyro. Dramų konfliktai, veikėjų poelgiai, siužetiniai įtaigojimai taip pat. Masinės, kontrastinės

---

tinės poezijos pagrindai, žr. *II Pradalgė*, Londonas 1965, 381-388 psl.; *Lietuva naujausioje poezijoje*, žr. *Draugas*, 1955.II.12 d.

[7] Šešplaukis tai rašė 1954 metais.

[8] A. Tyruolis, *Dvi knygos — dvi giesmės*. P. Orintaitės *Šulinio sodyboje* ir G. Tulauskaitės *Po svetimu dangumi recenzija*, žr. *Darbininkas*, 1951.XI.6 d.

[9] A. Tyruolis, *Italijos vaizdų estetika*, žr. *Darbininkas*, 1951.V.29 d.

[10] *Lietuviškieji pėdsakai Šekspyro « Audroje » ir « Žiemos pasakoje »*, žr. *Aidai*, 1964 m. 8 nr., 343-353 psl.; *Šekspyras Lietuvoje*, žr. *Lituanistikos darbai*, I t., 1966, 48-67 psl.; *Donelaičio « Metai » ir vokiečių literatūra*, žr. *Aidai*, 1964 m. 3 nr., 138-141 psl.; *J. G. Kreutzfeldo lietuvių tautos ir dainų charakteristiką*, žr. *Aidai*, 1960 m. 7· nr., 284-287 psl.; *Lietuviškasis elementas Agnes Miegel kūryboje*, žr. *Aidai*, 1961 m. 8 nr., 380-385 psl.; *Žemaitė, Krėvė, Putinas ir Šekspyras*, žr., *VIII Pradalgė*, Londonas 1972, 338-352 psl.

scenos, monologai, pagaliau jambas, tragizmo ir komizmo priešpastatymas [11].

Kiti A. Šešplaukio darbai: disertacija *J. G. Herder und die baltischen Völker*; suredagavo antologijas bei skaitymų knygas: *Marijos Žiedai* (1933), *Marijos Žemė* (1958), *Ten kur Nemunas banguoja* (1962), antologiją apie Lietuvą pasaulinėje literaturoje *Nemarioji žemė* (1970). Parašė nemaža straipsnių [12]. Paruošė apsčiai vertimų [13]. Bendradarbiavo ir *Books Abroad* žurnale, pavyzdžiui, rašė apie B. Brazdžionio *Pilnatį*, nurodydamas, kad autorius iškyla į tarptautinę plotomę kai dainuoja apie žmogaus likimą. Brazdžionį teisingai laiko herojiniu poetu, artimu Šileriui ir Maironiui [14].

---

[11] *Šekspyro atgarsiai Balio Sruogos raštuose*, žr. *IV Pradalgė*, Londonas 1967, 353-360 psl.

[12] Iš jų minėtini: *Bibliografija vokiečių kalbai ir literatūrai studijuoti*, žr. *Athenaeum*, Kaunas 1931; *Goethe ir lietuvių liaudies kūryba*, žr. *Židinys*, 1936 m. 5-6 nr., 529-535 psl., *A. Mickiewicz and Lithuania*, Putnam [1962] ir *Vytis*, 1962 m. 10 nr., 8-9 psl., 1963 m. 1 nr., 6-7 ir 16 psl.; *Religinis pradas Maironio kūryboje*, žr. L. K. M. Akademijos *Metraštis*, III t., 133-220 psl. ir atspaudas; *J. G. Herder und die Dainos*, žr. *Commentationes Balticae*, 1962, VIII-IX nr., 311-357 psl.; straipsniai apie lietuvių literatūrą Brockhauso enciklopedijoje.

[13] *Goethes rinktinė poezija* (1932); *Šilerio baladės*, žr. *Ateities Spinduliai*, 1930 m. 2 nr., 18-19 psl.; 1931 m. 3 nr., 18-20 psl.; 4 nr., 21 psl., 5 nr., 22-24 psl., 9 nr., 23-24 psl. Šilerio *Giesmė apie varpą*, Kauuras 1936, 30 psl.; T. S. Elioto *Pelenų dieną*, žr. *Aidai*, 1957 m. 4 nr., 168-176 psl.; *Šekspyro sonetai*. Chicaga 1964, 176 psl.; Šekspyro *Hamletas* (1964); W. Scotto *Kventinas Durvardas* (1935); Dantės *Naujasis gyvenimas* (1966); vertė taip pat Rilkės, George ir kitų poezijas.

[14] *Books Abroad*, 1971 m. 1 nr. (žiemos sąsiuvinis), 174 psl.

Stasys Tamulaitis (1909)

St. Tamulaitis — rašytojas ir kritikas, rašęs *Mūsų Kelyje*, *Tėviškės Garse*, *Darbininke*, *Drauge*, *Naujienose*, *Tėviškės Žiburiuose*. Dalyvavęs literatūros konkursų komisijose. 1952-1957 m. laikotarpyje daug rašė meno bei kritikos straipsnių, ypač *Drauge*; buvo berengiąs spaudai kritikos straipsnių rinkinį [1].

Estetinės S. Tamulaičio pažiūros. Estetinio išgyvenimo stimulai stipriau įtaigoja net didžiausią materialistą ar šaltą mąstytoją, net ten, kur aštriausi logikos išvedžiojimai neveikia. Tad praktinės profesijos turėtų meną remti. Menas — tautos gyvybės žadintojas bei atsparumo laidas. Jei būtume turėję tautinį epą, jis būtų lenkęs mūsų bajoriją rūpintis savo kultūros reikalais ir išlaikęs tautai prarastuosius plotus. Tik kultūrinės, ypač meninės vertybės atsilaiko prieš laiko dantį. Kas bebūtume be savo individualaus meno? — Mus užlietų kitų tautų bangos. Lietuvis menininkas yra savosios tautos gyvatos reiškėjas: «Jis buvo ir tebėra: vaidila, negęstančios šviesos ir grožio kunigas, sielų įkvėpėjas, jaunimo ugdytojas, tautinės individualybės ryškintojas, šauklys, kviečiąs visus į gražesnį asmeninį ir visuomeninį gyvenimą. Kurdamas ir tuo įprasmindamas savąją būtį, lietuvis menininkas drauge įtaigoja, guodžia, uždega ir nušviečia visų kitų žmonių būtį: ir savo tautiečių ir svetimųjų» [2].

Gaila, kad mūsų menininkai pasitiki tik savo talentu, o neugdo savo šakotos asmenybės. Juk menininkas nori pakeisti gyvenimo veidą. Tik galinga menininko asmenybė, su ryžtu aukotis, stovinti aukščiau už gyvenimą, gali pakeisti gyvenimo tėkmę. Visos nuotaikos turi būti pajungtos kūrybiniams tikslams: «... pirma, aštri,

---

[1] Svarbesni jo straipsniai: *Menininko asmenybės ugdymas*, žr. *Draugas*, 1957. X.12 d.; *Menininko asmenybė*, žr. *Draugas*, 1955.XI.5 d.; *Menininko gyvenimo kasdienybė*, žr. *Draugas*, 1955.XI.26 d.; *Menininkas kaip tautos gyvenimo reiškėjas*, žr. *Draugas*, 1957.XI.23 d.; *Dekadanso dvasia ir naujos gairės mūsų prozoje*, žr. *Draugas*, 1952.IX.20 d.; *Mūsų romano padėtis*, žr. *Draugas*, 1952.IX.27 d.; *Naujų kelių ieškojimas mūsų prozoje*, žr. *Draugas*, 1952.III.8 d.; *Dvasia, doleris ir tautinis heroizmas*, žr. *Draugas*, 1952.II.17 d.

[2] *Menininkas kaip tautos gyvenimo reiškėjas*, žr. *Draugas*, 1957.XI.23 d.

galinga jo vidinė įtampa su nerimu, ilgesiu, kęsmu, ryžtu, kantrybe, pagaliau su nepaprastai impulsyviu gyvenimo kontrastų pajutimu, ir antra, spontaniškas pasiaukojimo noras arba stačiai — įgimtas gaivališkas troškimas aukotis »[3]. Kiekvienas didis menininkas yra slaptas vienuolis. Jis giliausiai išgyvena regimąjį ir neregimąjį pasaulį ir prabyla į visą mūsų būtybę iš karto. Jis — didžiųjų idėjų įtaigotojas. Be menininkų tauta žus. Tautinis menas ir religija tautą išlaiko gyvą sunkiausiose valandose. Menininkai gimsta, bet ir turi daug rengtis savo pašaukimui bei ugdyti savo asmenybę, įsigyti aukštą vidaus kultūrą, į viską žvelgti iš aukštesnio taško. Be didžių idėjų nėra nė didžio meno. Paviršutiniškumas — viena didžiausių mūsų ydų. Menininkas turi savo idėją išjausti. Tikras menininkas į savo laimę eina per savo kūrybą. Kančioje menininkas išgyvena savo žemiškosios būties turinį. Neiškrauta psichinė energija virsta asmeniniu magnetizmu, stipria potencine jėga. Fizinės galios subordinuotos tampa kūrybos šaltiniu. Lietuviai iš seno nuosaikūs, susitvardą. Menininkai turi sekti senolių tradicija[4]. Ir menininkai žmonės. Dažnai vidutiniai menininkai kovoja dėl pagarbos ir besąlyginio pripažinimo. Gerai, kad menininkas nori prasimušti iš vidutinybės, nes ilgai besitęsianti vidutinybė yra menininkui mirtis. Tradicinės menininkų aistros: perdėta savigarba, ambicija, pavydas, žiauri kolegų kritika, intrigos ... Didžią asmenybę pažinsime iš santūrumo, kuklumo. (Kritikas čia duoda eilę menininkų, tuo pasižyminčių. Paminėtas B. Babrauskas, A. Tyruolis, bet nėra, pavyzdžiui, V. Vizgirdos). Kritikas nurodo tris šiandieninio meno kelius: menas menui (kuriamas būreliui išrinktųjų, pilnas — izmų ir paradoksų); menas eiliniam žmogui, masėms pataikaujant; menas estetiniam išgyvenimui ir kiekvienai imliai sielai paguosti, įtaigoti, su kitais meniškai bendrauti[5].

S. Tamulaičio meno straipsniai, rašyti parodų proga, kad ir populiarūs, buvo reikšmingi, padėdami eilinei platesnei visuomenei suprasti menininką ir keldami meno reikšmę tautiškumo išlaikymui.

Literatūriniuose straipsniuose mėgsta plačiai aptarti atitinkamo žanro teorinius pagrindus.

Straipsnių eilėje nagrinėja romano problemą. Romanas turįs pasakyti ką nors nauja ir svarbu apie idėjinę, psichologinę arba būtinę tikrovę, atremtas į realybę, rašytojo ar net luomo stipriai išgyventą nuotaiką, privalo stipresnės idėjinės pasaulėjautos ir atramos laiko dvasioje. Vakarų romanas gyvenąs krizę, nes Va-

---

[3] *Menininko asmenybė*, žr. *Draugas*, 1955.XI.15 d.
[4] *Menininko asmenybės ugdymas*, žr. *Draugas*, 1957.X.12 d.
[5] *Rugsėjo žvaigždės*, žr. *Draugas*, 1957.XII.7 d.

karuose karžygio vietą užėmė technikas, vertelga, šeima nebežavi, emancipuota moteris liko be aureolės, žmogaus dėmesys sutelktas į žemę. Mūsų nebuitinį romaną žlugdo rašytojo atsilikimas, asmeniškumas, šlovinamoji kritika. Romanui kenkia publicistinės aktualijos, stoka gilesnės problematikos ir ryškesnių charakterių, pasenęs stilius. Neliečiamas Amerikos lietuvių gyvenimas, ateivių buitis, tremtis. Intriga, be Jankaus, sena. Grafomanus kritika turėtų griežčiau pakratyti. Literatūros naujovės turi remtis rašytojo dvasiniu pasauliu. Kai literatūrinės naujovės be dvasinės būtinybės, kylančios iš reikalo išsakyti naują rašytojo fantazijos pasaulį, tuomet pasireiškia dekadansas. Todėl S. Tamulaitis pesimistiškai žiūri į mūsų literatūrinį atsinaujinimą (*Keturių Vėjų*, *Granito*, *Linijos*, *Prozos*). Jie, esą, mums nevyko, kad nebūta pagrindo: «literatūrinės naujovės turi remtis rašytojo dvasiniu pasauliu, be dvasinės būtinybės atsiradę kūriniai — nėra ir nebus tikra literatūra» [6]. Literatūros srovės nykimas ateina kartu su idėjų, nuotaikos išblėsimu. Vieni kritikai pradedantiesiems yra griežti, silpnuosius sutriuškina, o tvirtuosius praleidžia per ugnį ir sužadina dar didesnį ryžtą kilti; kiti nuosaikūs, vertina dalykus, kaip jie yra.

Išsamiausiai Tamulaitis rašė apie beletristus. Išėjus St. Būdavo knygai *Varpai skamba*, vienuoliktai autoriaus knygai, Tamulaitis, kaip subrendusiam rašytojui, iš pagarbos didesnėms mūsų kultūros pastangoms ir išprususiam skaitytojui, sakosi taikysiąs visus reikalavimus. Tema esanti plati, apmatai siauri. Būdavą tebevaržą vidutinybės ir lietuviško kuklumo tradicijos. Jis, būdamas būties vaizduotojas, neduodąs gilesnio ano meto lietuviškos būties piūvio, neduoda epochinės nuotaikos bei įvykių; būdamas pačiame talento žydėjime su tokiu dialogo valdymu ir stiliumi neišsimuša iš vidutinybės ir neduoda nieko originaliau ir stipriau, kartoja žinomus dalykus. Kritikas neturįs įrodymų, kad kitos knygos (jei jos bus), bus įdomesnės. Autorius turįs stengtis žengti pirmyn, rimtas menininkas tam aukoja fizines ir dvasines jėgas, laiką, visuomeninę padėtį, moters meilę, ekonominę gerovę [7]. Kritikas nematąs Būdavo pažangos nuo *Mokytojo Banaičio*, *Loretos* ir kitų. Būties vaizduotojai dar nepasiekė, išskyrus Krėvę, estetinių aukštumų ir tautos dvasios išsakymo: «Išskyrus gal tik Krėvę, jie, toli gražu, nepasiekė dar visapusiškai tobulų, estetinių aukštumų ir svarbiausia — galutinai (drauge jau visi) neišsakė mūsų tautos dvasios gelmių, anos pusiau

---

[6] Ten pat.

[7] *Literatūros pažanga ar stagnacija*, žr. *Naujienos*, 1952.VIII.2 d.

rytietiškos aistiškos stichijos, kuri per amžius susikaupusi lietuvio sieloje (o drauge ir meninių, kultūrinių bei istorinių vertybių palikime) ligi šiol tebelaukia savo didžiųjų kūrėjų »[8]. 1925-1944 m. rašytojai, su mažomis išimtimis, aklai sekė ankstesniais buities vaizduotojais, kaime nematė nieko nauja, nors formos srityje, atrodė, kai kas darė stebuklus. Bet Tamulaitis mano: « Jų kūrybinės nuotaikos buvo be ano stipresnio ir lietuviui būdingo mistinio ryšio tarp žmogaus ir gamtos, be ano lietuviškojo svyravimo tarp melancholijos, fatalizmo ir kosminio ilgesio iš vienos pusės ir veikimo, darbo bei gebėjimo organizuotis iš kitos pusės, be ano slėpiningo ir graudaus įsijautimo į Dievybės bei amžinybės kelius, be ano senovinio ir beveik įgimto regėjimo tos Dievybės pėdsakų visuose pasaulio reiškiniuose, kurie, savo ruožtu, visuomet buvo lietuvio išgyvenami su jausminga ir pusiau menine interpretacija »[9]. Aukščiau iškilo Vaičiulaitis, Boruta, Paukštelis, Cvirka. Tik tremtyje gimtoji žemė pasidarė didi, miela, prasminga; atkrito nereikalingos smulkmenos, artumas nebetemdė akių ir nekliudė apimti dalyko visumos ir įžvelgti jo esmę. Bet lietuviškos buities vaizdavimas ir dabar neprašoko lietuviškų horizontų.

Kritikas, duodamas šią apžvalgą, nemanęs, kad smulkmeniškas nagrinėjimas būtų naudingas ar įdomus vyresniajam rašytojui ar subrendusiam skaitytojui. Jis tik stengęsis, iš atokiau žiūrėdamas, nurodyti autoriams esamąją būklę ir ateities uždavinius.

Iš tremtyje daugiau pasireiškusių rašytojų S. Tamulaitis plačiau nagrinėja A. Baroną ir J. Jankų. Pirmąjį aptarė vertindamas jo kūrinį *Debesys plaukia pažemiu*[10]. Baronas esąs gerame kelyje, nors ir ne be kalčių. Šio veikalo jis nelaiko, kaip kiti, novelių romanu, nes nėra tų pačių veikėjų, to paties progresuojančio veiksmo ar idėjos, tos pačios nuotaikos bei kolorito. Jo veikėjai įsismaginę išeina į teorinius laukus ir kūrinys « išdžiūsta ». Kritikas čia nagrinėja Barono problematiką, veiksmo motyvavimą ir stilių. Baronas ieškąs žmogaus sieloje gėrio ir vaizduoja paskutinio dešimtmečio (rašyta 1952 m.) baisų vidinį ir išorinį pasaulio perversmą. Kritikas randa šias problemas svarbias, dostojevskiškas — paprastas, bet labai gilias dėl pastatytų ir išspręstų klausimų. Pervertindamas Tamulaitis laiko, kad apysakų idėjos nėra tik moralinių tezių požymiai, bet išgyventos veikėjų emocija: « jos sužėri patraukliu brangakmenių žėrėjimu, nes įsisiurbdamos į gyvą žmogaus kūną bei kraują, ima

---

[8] Ten pat.
[9] Ten pat.
[10] *A. Barono « Debesys plaukia pažemiu »*, žr. *Draugas*, 1952.III.15 d.

byloti visai kitais žodžiais ir kelti naujus sprendimus ir jausmus »[11]. Be tų idėjų veikėjų galvose nebūtų nei šitų 6 pasakojimų su įtemptu veiksmu. Bet čia pat kritikas tiksliai nurodo, kad tie pasakojimai neįjungti į pasakojamąjį veiksmą. Ir dėl to Barono dalykai neįgyja išliekamos vertės. Kita yda — veikėjų leidimasis į intelektualines «lankas»; dėl to apysakos ištįsta, darosi nuobodžios. Pagrindiniai veikėjai vienodi, antriniai individualesni. Stilių autorius stengiąsis kultyvuoti, bet savojo stiliaus dar nesuradęs. Jis rūpinasi frazės grakštumu ir išsireiškia vaizdingai, apstu aforizmų. Lyrinės gaidos, jei saikingos, pagražina prozą. Rašytojas turi ką pasakyti; bet trūksta savikritikos, žodžių potvynis užtemdo vaizdą ar epizodą, atbaido skaitytoją (— didžiausia prozos veikalo nuodėmė!). Išplėsta kompozicija, koncentruotas veiksmas, jaučiama tendencija — vis ydos kritiko priskiriamos autoriui. Po 4 metų kritikas taria, kad Barono nuoširdus veržlumas naujo turinio ir formos ieškojimas, vidinis degimas rodo gerą kelią. Kritikas nenorįs šlovinimu apglušinti autoriaus[12].

Kieto žodžio susilaukė iš Tamulaičio ir J. Jankus. *Naujienose* peikia, kad «nedarydamas [kaip kūrėjas] jokio vidinio progreso, o vien pasikliaudamas savo talentu ir šlovinančiomis [— autorių priglušinančiomis ir migdančiomis] gerų vyrų recenzijomis, nuo pat 1945-1947 metų, taip sakant, nuo memuarinių publicistinių *Naktis ant morų*, ligi pat šios dienos stovi kūrybinio dekadanso ženkle ir kurio paskutinis romanas *Paklydę paukščiai* yra geriausias to kūrybinio dekadanso, to susidėvėjimo, išsekimo ir aukštesnio meninio skonio išgesimo pavyzdys»[13]. Baigdamas pastebi, kad jaunatviškas mūsų rašytojų susidėvėjimas — labai aktuali tema.

Plačiau apie tuos *Paklydusius paukščius* pasisako kitame straipsnyje. J. Jankus esąs labai aktyvus, kuria intensyvų pasakojimą, įdomią intrigą. Bet pergirtas ir gal įsitikėjęs savo tobulumu: «Ir šiandien, kai J. Jankus jau pilnai subrendęs amžiumi ir greičiausiai kietai įtikėjęs į visus sau palankios kritikos raštus, jį vargu bus galima išjudinti į anas literatūrines aukštumas, kur jau seniai — nuo pat abiturientiškų egzaminų laikų — buvo likimo skirta keliauti»[14]. Jo konstrukcija šlubuojanti, pilna nesusijusių nuolaužų, ilgos įžangos, psichologiškai neparengtos mirties atomazgos, kai kur neįtikima fabula, kad ir gyva (6 staigios mirtys), neaiškumai. Ir nėra kokio aukštesnio turinio: «Visa ši suminėta ir nesuminėta įvykių pynė

---

[11] Ten pat.
[12] *Naujų kelių ieškojimas mūsų prozoje*, žr. *Draugas*, 1952.III.8 d.
[13] *Literatūros pažanga ar stagnacija*, žr. *Naujienos*, 1952.VIII.2 d.
[14] *Rašytojas kryžkelėje*, žr. *Draugas*, 1952.X.4 d.

nepersunkta kokiu nors aukštesniu turiniu, stipresne pasaulėjauta, nuoširdesniu jausmu, karčiu liūdesiu, šviesiu gyvenimo optimizmu, gilesne — tegul ir eiline — mintimi, gerai sustatyta konstrukcine atomazga, parodant joje ką nors netikėtai naujo ir svarbesnio »[15]. Veikėjai esą negyvi, neryškūs, banalūs, falsifikuoti inteligentai. Kritikas sprendžia: « Bet dar keisčiau yra pastatyti juos [veikėjus] visus filosofuojančių pusinteligenčių rolėje ir, uždarius romano kameron, maitinti suplėkusia pigios erotikos duonyte, leidžiant retkarčiais aplankyti kriminalistikos seansus »[16]. Daug esą pigios erotikos, cinizmo. Dialogai ištįsę, paleisti iš autoriaus rankų. Smukimo keliu einąs autorius turįs mažiau rašyti ir paisyti griežtos kritikos. Prieš jį, kritiko galva, trejopas kelias: 1) duoti gerų, gilių, meniškai pateisintų psichologinių, idėjiškai probleminių ar sociologinių kūrinių; reikėtų čia didelio idėjinio kraičio, stiprių vidinių išgyvenimų, aštrios savikritikos ir pažangos; galėtų čia būti kriminalistikos bei erotikos. 2) Brandi buitinė kūryba, su puikia intriga, sodriu pasakojimu, vykusiais charakteriais; galėtų nueiti iki *Karo ir taikos*. 3) Pasakojimų ir pasiskaitymų literatūra, kaip Jack London. Kritikų uždavinys esąs žiūrėti, « kad jis nenueitų Jurgio Savickio ir daugybės kitų keliais, kurie, iš sykio parodę didelį talentą, vėliau neprogresavo ir užlūžo vidutinybėje »[17].

O tas daug žadėjęs Savickis apvylęs: « Iš Savickio daug tikėtasi. Jo « keistokas » ir kartu įdomus stilius, pilnas netikėtų bei galantiškų frazių, jo neįprastas apėjimas sintaksės taisyklių, kurios pirmiausia turinčios nusilenkti kūrinio fragmento nuotaikai, o ne proto stabui, jo lengvas vaizdavimo būdas, čiuožiąs per aprašomąją medžiagą be rūpesčio ir tragikos, kaip čiuožia upės laivelis per sudrumstus ir neramius vandenis, jo lengva ironija, nuspalvinanti gyvenimą savąja, kiek išdidžia bei pretenzinga, pasakytume « viršdaiktine » spalva — viskas stebina paprastai bei klasiniai nusiteikusį mūsų skaitytoją »[18]. Ir J. Savickio *Raudonus batukus* rado sukančius iš impresionizmo aukštumų į realizmą. Ištęsiąs, prigesinąs impresionistinę nuotaiką, susilpninąs metaforą, bet nesą aiškios kompozicijos, natūralios įvy-

---

[15] Ten pat.

[16] Ten pat.

[17] Ten pat. Ši ilga kritika (*Rašytojas kryžkelėje*, žr. *Draugas*, 1952.X.4 d. ir. X.11 d. baigėsi taip: *Draugas* nesumokėjęs kritikui, nes kritikos rezulatas buvo visuotinis knyga susidomėjimas ... Kritikas kreipęsis į knygos leidėją prašydamas sušelpti ... popieriui — kritiką berašydamas pravertęs apie 40 dienų (žr. *Dirva*, 1952. XI.6 d ; ji rėmėsi tų metų *Vienybės* 42 numeriu). Į tai atsakė Tamulaitis straipsniu *Apie lietuvišką sąžinę ir piniginę* (*Naujienos*, 1952.XII.20 d.)

[18] *Didžiojo mūsų impresionisto keliai bei kryžkeliai*, žr. *Draugas*, 1951.XII.8 d.

kių raidos, naujos minties, tematikos, šviežių charakterių. Stilius smunkąs; širdį rėžią gimtųjų vietų pašaipa ir gausi erotika. Trūkstą esmingesnių novelės elementų: «neužgriebiame pasakojamojo įvykio saito, kurie kaip tik yra patys esmingiausi kiekvienos novelės elementai» [19].

Panašiai Tamulaičiui išėjo su Pulgio Andriušio vertininimu, kai jo originalumą palaikė silpnybėmis. Čia autorius *Sudiev, kvietkeli* veikale, nors jau esą stojęs ant tvirtesnio epinio pagrindo, bet vis tebeeinąs gamtos lyrikos keliu: «Autorius, stipriai sugestionuotas nepaprasto savo lyrinių apysakų pasisekimo, per neapsižiūrėjimą vėl įsileido į lyrinius vingius, į platų laisvą peizažo kūrimą, į etnografines puošmenas, į šnekėjimą ir dailinimą be ribų, užmiršdamas kompoziciją, fabulą, veiksmą ir intrigą, tuos pačius pagrindinius kiekvieno epinio kūrinio elementus» [20]. Girdi, ne literatūros mėgėjui, neaukštaičiui bus nepaskaitoma, o jaunimas ieškos intrigos. Geresnė intriga čia, kai Petriukas išvyksta į miestus. O mūsų skaitytojas, anot Tamulaičio, ieškąs gilesnių dalykų, komplikuotesnių personažų, atsakymų į degančius klausimus: «... (skaitytojas) ėmė ieškoti literatūroje galingesnio dvasinio impulso, aukštesnio dvasinio pasigėrėjimo ir ryškesnių bei komplikuotesnių, su vidiniais konfliktais ir gilesniu dvasiniu pasauliu, personažų. Skaitytojo tikslas buvo natūralus ir pagrįstas — rasti, tegul ir dalinį, atsakymą į paskutiniais dešimtmečiais ant jo griūte užgriuvusius ir stipriai jį deginančius klausimus: į gyvenimo ir mirties vertę sub *specie aeternitatis*, į keršto ir atlaidos problemą, į asmeninės meilės ir trapios žemiškosios laimės prošvaistes, į moderniškąjį ir primityvų žmogų, į beprasmį sumodernintą techninį aktyvumą, į Dievo, amžinybės bei žemiško reliatyvumo šaukiantį vidinį balsą ir daugelį dar kitų, čia nesuminėtų dalykų» [21]. Gaila, kritikas visai nepajuto to trapaus grožio ir estetinio pasigėrėjimo teikiančių vaizdų, trykštančių iš lyriko širdies.

Taiklios yra S. Tamulaičio pastabos apie R. Spalio *Alma Mater*, kad čia plačiausiai pavaizduotas mūsų universitetas, tik kūrinys dar «nesusigulėjęs [22], ir apie A. Norimą, kuris nors su antra knyga pasirodęs, bet vis dar liekąs naujokas [23].

Lyrinę poeziją Tamulaitis mažiau telietė. Jis duoda ir klasikinį, vadovėlinį lyrikos aptarimą: «Tikras poetas, sakoma, yra dievų

---

[19] *Jurgio Savickio «Raudoni balukai»*, žr. *Draugas*, 1951.XII.15 d.
[20] *Kritiškos pastabos apie knygos grožį ir ydas*, žr. *Draugas*, 1952.I.19 d.
[21] Ten pat.
[22] St. Tamulaitis, *Spalio «Alma Mater»*, žr. *Draugas*, 1961.VI.7 d.
[23] *Naujas veidas*, žr. *Draugas*, 1956.XII.17 d.

pasiuntinys. Jo tikslas žemėje — atskleisti mums realią, nesuprofanuotą tikrovę ir visus dalykus bei daiktus pavadinti tikraisiais vardais, išsakant jų esmę. Ką mes, ne poetai, kasdien ir net kas valandą po akimis turime, bet nematome, ką stebime, bet pilnai nejaučiame, ką aptariame, bet gerai nesuprantame, poetas viską mato, ir jaučia, ir supranta. Jo akių žvilgsnis kiaurai perveria šią nykiąją žemę, galutinai išryškina mums, kas šiame gyvenime vertinga, o kas niekinga, kas gražu, o kas biauru, kas puošia žmogų, o kas jį žemina »[24]. Poeziją menu padaro jausmo gilumas ir meistriška forma. « Poeziją menu (o poetą tikru įžymiu poetu) pirmiausia daro jausmo gilumas ir tikrumas drauge su meistriška forma, kuri kartais yra neįtikėtinai nauja ir šviežia, o kartais, iš viršaus žiūrint, ir labai paprastutė. Problematika, nors giliausia, vistik statytina antroje ar trečioje vietoje »[25].

Visai pomykolaitinei lyrikai, jo manymu, trūksta jausmo, vaizdo ir minties vientisumo. Netiesa, kad lyrikų amžius trumpas: sielos žaizda, skausmas bei tragizmas, kyląs iš santykių su realia ar idėjine tikrove yra lyrikos šaltinis.

Paminėtini G. Tulauskaitės, P. Orintaitės ir A. Rūko vertinimai. Trečioji Tulauskaitės knyga *Po svetimu dangumi* pasižyminti ramumu, minčių atsargumu, temų subtilumu ir kūrybiniu nuosaikumu. Ji iš savęs išeinanti estetė — daiktams ir žmonėms nupasakojanti savo nuotaikas ir mintis. Vengianti įmantrių žodžių, pretenzingų stiliaus puošmenų, rafinuotos eilėdaros. Jos forma klasinė ir glausta. Svari idėja mažoje temoje. Gimtųjų laukų ir paliktųjų žmonių ilgesys, viena kita meilės tema, jaunystės gailesys, vienatvė, buities prasmės ieškojimas, Alpių nuotaikos — jos tematika. Patriotika subtili, be prozos žymių ir neperkrauta. Geriausi eilėraščiai — individualiniais bei estetiniais motyvais. Kompozicija puiki — paprasta, aiški, neišdriekta ir nesukta. Trūksta gilesnių idėjų. Patarimas — ribotos filosofijos studijos[26]. Po šešerių metų prie Tulauskaitės grįžęs, vėl giria jos paprastumą ir nuoširdumą — amžinus poezijos kelius: « Neklysdami tad tarsime, kad tikrasis poeto kelias, panašiai kaip ir tikrojo krikščionio kelias, yra paprastumo nepaprastume (gilume) mielas, viską atleidžiant, nuoširdumas ir deramas, t. y. neveidmainingai ir neiššaukiančiai, įteisintas jausmas. Visa kita tėra pagalbiniai stimulai.

Šitoks poetinis kelias ir šitokia poezija savaime pretenduoja

---

[24] *Naujoji P. Orintaitės lyrika*, žr. *Draugas*, 1951.IV.7 d.

[25] Ten pat.

[26] St. Tamulaitis, *Tulauskaitės « Po svetimu dangum »* žr. *Draugas*, 1951.XI.3 d.

arba į reliatyvią arba net į absoliutinę *poesis perennis*, nes visas laukujis forminis originalumas be išvidinio minties originalumo visad yra bevertis »[27]. Poetė einanti estetinio išgyvenimo keliu. Jos nuotaika — rezignacija skamba simboliškai tautine gaida. Čia, matyt, sustojo ne tik poetės, bet ir kritiko laikas.

P. Orintaitės *Šulinio sodyboje* kritikui nepatinka pirmiausia pats pavadinimas, nes patriotinių kūrinių čia maža ir tie patys silpni. Kur poetė kalba apie save ar jai betarpiai kas imponuoja, ten geresni, kaip ir visų moterų poezijoje. Ir Orintaitė nusikalstanti jausmo, minties ir vaizdo sintezės stoka.

A. Rūkas — poetas iš prigimties, bet nesusikoncentruodamas neišsimušė į pirmąsias eiles. Jo tematika — nerami meilė, Vilnius ir kankinanti būtis. Vilniaus poezija esanti geriausia — kukli, elegiška. Būties motyvo eilėraščiai silpnesni. Tamulaitis reikalauja iš poeto vidinio tragikos pajutimo: «... teisingai ir giliai pergyventi žmogaus gyvatos problemas poetine — menine prasme reikia jau ne tik gilsesnio jausmo, ne tik atsidėjimo, bet ir [...] išvidinio savo (kaip žmogaus) tragikos pajutimo »[28]. Poeto pajėgimas atskleisti skaitytojui nežinomus dalykus yra jo poezijos gilumo laidas: « Kiek ta asmeninė kūrėjo tragika bus gili ir nuoširdi, kiek per ją jis praregės mirtingiesiems visai nežinomus dalykus, tiek jo būties temos bus patrauklios, gilios ir naujos »[29]. Rūkas to giliai nepajutęs, trūksta spontaniškumo, o esama grubumo, sentimentalumo. Poetas turi ir dramaturgo gabumo. Bet jis turėtų atsidėti vienam žanrui.

S. Tamulaitis leidosi ir į aštrius ginčus su A. Baronu, A. Mackum (Audrium) ir A. Škėma ir skundėsi, kad mėginama ardyti kai kurių lietuvių kūltūrines pastangas. A. Baronas papliekęs smarkų straipsnį *Proza keliasi į vienkiemius*[30]. Matyti, kad nestudijavęs 1917-1940 metų mūsų kritikos ir negirdėjęs apie prozininkus « vienkiemiuose » ir už 1918-1923, 1914-1908 ir 1890 m. ribos. Tamulaičiui atrodo, kad straipsnyje daug pompastiškų žodžių, bet « Viskas tik grynai baroniškas kratinys ir formalistinis tuščiažodžiavimas »[31]. Baronas, esą, bandąs apginti J. Jankaus prastoką seksualinį-kriminalistinį romaną *Paklydusius paukščius*. Girdi, čia bandoma atsipalaiduoti buitinių seklumų, išplaukti į plačius Vakarų literatūros vandenis. Tai sena pasaka, sprendžia Tamulaitis.

Kitur Tamulaitis pyktauja, kad A. Baronas visur kišasi su savo

---

[27] « *Rugsėjo žvaigždės* », žr. *Draugas*, 1957.XII.7 d.
[28] *Bokštai, meilė ir būtis*, žr. *Draugas*, 1952.IV.19 d.
[29] Ten pat.
[30] Žr. *Draugas*, 1952.VII.23 d.
[31] *Publicistinis naivumas ar svetimųjų jėgų įtaka*, žr. *Naujienos*, 1952.IX.13 d.

« baroniška » (egzotine) nuomone — nei gilia, nei objektyvia, nei nuosaikiai rimta, nei kam nors naudinga. Tai tik išvirkščia, jausmu nudažyta, visuomenės nuomonė, jo paties laikoma modernia aktualija. A. Audrius — tipingas Barono mokinys, jo metodas destruktyviai negatyvus: rūpi jam suniekinti kitus, kad pats aukštesnis pasirodytų. Todėl S. Tamulaitis ir siūlo « sutvarkyti jaunuosius »: « Ar nevertėtų seniesiems spaudos veteranams [...] laikas nuo laiko duoti įtaigojančių straipsnių tiems visiems jauniems spaudos darbininkams, kurie ryžtasi tvirčiau nusitverti plunksną į rankas ? [...] Tos pamokos jiems labai praverstų. Iš vienos pusės jie būtų atsargesni, iš kitos gi pusės jie leistų savo jaunoms mintims vienus kitus metelius susigulėti ir imtųsi rašyti tik tada, kai aiškiai žinotų ką, kada ir kokioje formoje sakyti »[32].

Su A. Škėma susirėmė dėl dramos premijų. A. Škėma, laimėjęs Lietuvių Kultūros Fondo dramos konkurse pirmąją premiją už *Pabudimą*, pareikalavęs ir antrosios. Tai prieš konkurso taisykles. A. Škėma *Naujienose*[33] išplūdęs A. Baroną, jo reikalą rėmusį. Škėma sufalsifikavęs net posėdžio protokolą. Be to, nei Lietuvoje, nei tremtyje nesiunčiama premijuoti dviejų dalykų to paties autoriaus[34].

St. Tamulaitis laikosi nusistovėjusios poetikos, literatūrinius principus geba plačiai dėstyti tinkama proga, gana bešališkai kelia gerąsias ir silpnąsias veikalų puses, akcentuoja idėjingumą, psichologinį veikėjų apibūdinimą; neapleidžia ir formos pusės. Kai ką nepakankamai įvertina (P. Andriušį, J. Savickį), kai ką ir pervertina (G. Tulauskaitę, Norimą). Dėl savo tiesumo vienų buvo mėgiamas, kitų kritikuojamas. Ir pats nevengė leistis į ginčus. Nuomonėmis ir skoniu pasilikęs prie senesnės kartos. Panašus į J. Grinių, tik be jo jėgos, ištobulinto skonio ir plačių literatūros bei meno žinių.

---

[32] *Dailės talentai pradžiamokslių suole*, žr. *Naujienos*, 1952.XI.15 d.
[33] Žr. *Naujienos*, 1953.IV.20 d. ir IV. 21 d.
[34] *Tikrųjų faktų šviesoje*, žr. *Draugas*, 1953.VII.25 d.

JUOZAS TININIS (1911-1971)

J. Tininis rašė daugiausia *Aiduose*, *Drauge*, *Lietuvių Dienose*, *Tėviškės Žiburiuose*. Lengvai pripažindamas veikalui psichologinį gilumą, klasišką stilių, entuziastiškai gėrisi supoetinta tikrove romane, mėgsta nagrinėti poetines priemones [1]. Žiūri į kalbą estetiniu žvilgiu [2].

J. Tininis konstatuoja, kad lietuvių literatūra labai menkai reprezentuojama pasaulinėse enciklopedijose bei leksikonuose. Pavyzdžiui, W. Kayserio redaguotame dviejų tomų *Kleines literarisches Lexicon* I t. teduoda Donelaitį, Baranauską ir Maironį. II t. tik Vydūną, M. Gustaitį, J. Baltrušaitį, A. Vienuolį, V. Krėvę, Putiną ir B. Sruogą. Jie aptariami neobjektyviai, paviršutiniškai. Ne ką geriau ir su 3 t. ir su *Dictionnaire des littératures* (1968) ir su *Grande Larousse Encyclopédique* (1964). Siūlo išleisti mūsų literatūros istoriją svetimomis kalbomis [3]. J. Tininis paliko rankraštį *Das Aesthetische in der Dichtung des Lukrez*.

Apie pasaulinę literatūrą parašė *keletą* straipsnių [4].

---

[1] *Pr. Naujokaičio « Įlūžusių tiltų » poezija*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1962.III. 28 d. ir IV.4 d.. ; *Estetiniai B. Brazdžionio « Vidudienio sodų » aspektai*, žr. *Draugas*, 1961.IV.22 d.

[2] *Estetinė lietuvių kalbos vertė*, žr. *Aidai*, 1969 m. 4 nr., 156-158 psl. ; *Stilistinės lietuvių kalbos priemonės*, žr. *Aidai*, 1970 m. 1 nr., 25-26 psl.

[3] *Kaip reprezentuojama lietuvių literatūra svetimtaučių enciklopedijose*, žr. *Draugas*, 1971.III.27 d.

[4] *O'Neilis — Amerikos dramaturgas*, žr. *Aidai*, 1949 m. 23 nr., 68-72 psl. ; *Naujasis prancūzų romanas*, žr. *Aidai*, 1962 m. 10 nr., 434-436 psl. ; *Donelaitis, Hesiodas, Virgilijus ir Biblija*, žr. *Aidai*, 1964 m. 3 nr., 133-136 psl. ; *Haikas, ypatinga japonų poezijos forma*, žr. *Aidai*, 1964 m. 5 nr., 212-215 psl. ; *Italų romanas netolimoje praeityje ir dabar*, žr. *Aidai*, 1964 m. 9 nr., 398-403 psl.

Antanas Vaičiulaitis (g. 1906)

A. Vaičiulaitis (Aug. Raginis) yra žymiausias, dar nepriklausomoje Lietuvoje pasireiškęs akademinės bei estetinės kritikos atstovas. Parašė: *Natūralizmas ir lietuvių literatūra* (1936), *Outline history of Lithuanian Literature* (1942), tas pats ispaniškai (1943); su J. Ambrazevičium ir J. Grinium *Visuotinės literatūros istorija* II t. (1939); antologijas-chrestomatijas: su J. Ambrazevičium ir A. Skrupskeliene *Naujieji skaitymai* (I t. 1938; II t. 1939; III t. ?), su J. Aisčiu *Lietuvių poezijos antologija* » (1951). Kolektyvinėje knygoje *Lietuvių literatūra svetur* (1968) aptarė išeivinę lietuvių poeziją (7-83 psl.). Lietuvių literatūros apybraižą parašė Amerikos katalikų enciklopedijai. Redagavo *Dienovidį* (Lietuvoje), o 1950-1964 m. redagavo *Aidus*, sutelkdamas eilę kritikų, nebūtinai tradicininkų, pats duodamas šiam žurnalui toną. Bendradarbiavo *Amerikoje*, *Drauge*, *Darbininke*, *Lietuvių Enciklopedijoje*. Straipsnių apie lietuvių literatūrą paskelbė esperanto, latvių, estų, lenkų, anglų ir kitomis kalbomis. JAV bendradarbiavo *Books Abroad* žurnale. A. Vaičiulaitis yra didelės estetinės kultūros, grynas vakarietis. Pasižymi teisingu estetiniu sprendimu, taikliu ir konkrečiu žodžiu. Kritikos blaivumas — jo dorybė. Jo sprendimai ne vienadieniai, bet ilgalaikiai.

Vaičiulaičio grožio matas: « grožio dalykas nėra matuojamas myliomis, o jausmo gilumu ir taurumu, minties galingumu, fantazijos lakumu, pastabumo šviežumu, paskiro individo, visuomenės, tautos, žmonijos dvasios supratimu, taip pat ir tuo techniniu sugebėjimu, kuris palaidą minčių ir įspūdžių maišatį sutraukia į vertingas ir kietas meno veikalo formas »[1]. Jo manymu, mūsų poezijoje atsispindėjo ne vien grožio, ilgesio ar meilės balsai, bet ir visi tautos troškimai, džiaugsmai ir kovos.

Į poeziją jis reikalauja žiūrėti jos pačios akimis, autoriaus žvilgsniu, perprasti ne tik autoriaus jausmus, bet ir jo formalinę kūrybos pusę su visais savitumais. Įspėja nesiekti per jėgą poezijos muzikalumo. Jis turi būti vidinis — skambėti iš dainuojančios sielos.

---

[1] *Apie Amerikos lietuvių poetą Julių Baniulį*, žr. *Aidai*, 1948 m. 12 nr., 137 psl.

Vaičiulaitis taktiškai ir atžvalgiai sutinka ir sveikas naujoves. Taip kalbėdamas apie futūrizmą ir K. Binkį, pasigenda tikro griežtai modernaus literatūrinio sąjūdžio: «Laiko perspektyvoje vertinant dalykus, gal ir būtų buvę sveika, jeigu koks griežtai modernistinis sąjūdis būtų iš pašaknų paveikęs mūsų literatūrą, kadangi ji turi tendencijos vis grįžti į tam tikrus nusistovėjusius kanalus, aprėžtus romantizmo-realizmo-simbolizmo trikampiu su tam tikrais įvairavimais»[2]. Bet jis nemėgsta tuščio triukšmo, nereikalingo vartymosi per galvą. Pasisako ir prieš kyšantį moralizavimą[3]. Nereikalauja, kad rašytojas mūsų sąlygomis duotų veikalą po veikalo: «... tikslingiau duoti mažiau veikalų, nesiblaškyti, bet susitelkti prie esminių išgyvenimų, juos išreikšti pagrindiniuose savo kūriniuose, tegul jų ir mažiau bebūtų»[4]. Tai rodo, kad ir *Metų* ar *Anykščių Šilelio* pavyzdys (o priešingą dalyką, deja, per apsti kai kurių tremties beletristų darbų gausa). Mūsų tremties kritikoje jis mato daug tuščios asmeninės polemikos ir patyčių, užuot kalbėjus apie literatūrą: «Tik mūsų kritika kai kurioj periodinėj spaudoj išsigimė ligi meninių sprendimų tuščiaviduriškumo ir bergždžios polemikos, kurioj jau kalbama ne apie literatūrą, bet apie oponentų mandagumą, o garbingų asmenų vardus tyčiomis rašoma mažąja raide!»[5].

Besirūpinantiems, «kada mes išplauksime į tarptautinius vandenis», primena, kad *mes nuo seniai turime pasaulinės svarbos turtų* (čia minint tik meno sritį): «tautosaką ir tautodailę, meniškąjį Vilniaus miestą, Čiurlinio tapybą, Vinco Krėvės kūrybą ir dar kitus»[6]. Užvis čia spindi Donelaitis: «Jo skalė eina nuo subtilių ir spalvingų detalių, nuo žaismingų melodinių sąskambių, nuo kraštutinio humoro scenų ir nuoširdžiausių atdūsių ligi grandiozinės visumos, darnos ir atbaigtos struktūros»[7]. Donelaičio amžinumo paslaptį jis mato jo visuotinume: gamta ir žmogus, socialiniai sluoksniai, lyrinė nuotaika, epinis mostas, kasdienybė ir aukščiausi troškimai, religinis nuoširdumas ir tautinis sąmoningumas, — visa tai sulydyta į harmoningą, originalų sąskambį, su šiandien madingais «išvidiniais monologais» — veikėjų samprotavimais ir sveiku realizmu, kuris «sudaro kontrastą šių dienų to ar kito autoriaus abstrakčiai, išsikvėpusiai ir

---

[2] *Binkio lyrika*, žr. *Aidai*, 1953 m. 6 nr., 276 psl.

[3] *Po raganos kirviu*, žr. *Aidai*, 1953 m. 9 nr., 422 psl.

[4] *Vincas Ramonas*, «*Dulkės raudonam saulėleidy*», žr. *Aidai*, 1951 m. 7 nr., 328 psl.

[5] *Pasikalbėjimas su A. Vaičiulaičiu*, žr. *Draugas*, 1951.IV.13 d.

[6] *Kristijonas Donelaitis*, žr. *Aidai*, 1964 m. 3 nr., 97 psl.

[7] Ten pat.

netekusiai ryšio su buities šaknimis literatūrai, nors ir besidangstančiai skambiu egzistencijos ar kitais vardais »[8].

Vaičiulaitis linkęs rašytoją vertinti ne pagal silpnybes, o pagal viršūnes. Jis nesutinka su kritikais, kurie nužemina tokį gilaus jausmo lyriką ir šiandien labai aktualų poetą patriotą P. Vaičaitį dėl jo silpnų pusių: « Teisingiau yra rašytoją vertinti pagal jo stipriąsias viršūnes »[9]. Jis atsargus ir su įtakų meškeriojimais: norint tuo galima suniekinti kiekvieną, nes visada atsiras panašumų, kai liečiama tos pačios idėjos ar jausmai. Be to, tai gali rodyti tik dvasinę giminystę ar pasipildymą.

Vaičiulaičio manymu, rašytojo likimą apsprendžia tauta. Pavyzdžiui, *Maironis*, papūtus individualizmo vėjams, mėginta nustumti, bet nepavyko — jis liko tautos dainius — dainuojamas, deklamuojamas, net nusirašomas[10]. Ir estetinėje plotmėje jis didžiausias mūsų lyrikas: « Jisai mums neša tikrą lyrinį jautrumą, melodijos švarumą, sugestyvinę galią, vaizdinį įspūdingumą ir nepaprastą žodžio skonį »[11]. Būdinga, kad Maironį labai vertina ir jaunesnės kartos kritikas — A. Nyka-Niliūnas.

J. Baltrušaitį jis kelia kaip metafizinį poetą, kurio misija — įspėti amžių mįslę, su kuria jis sieja menkiausią lietuvių žemės apraišką, iš metafizinių aukštybių pasižiūrėdamas į gimtąją žemę, matydamas čia kažką artima ir miela. Čia jis apima ir pasvirusius kryžius ir laukų ramunes[12]. Jam poezija religinis aktas. Lietuviškai rašęs paskubomis gyvenimo saulėleidyje; kūręs stipriai. Nors be jaunystės liaunumo, bet jo pasaulis žvalus, giliaprasmis, lietuvių kalba gryna, tik senstelėjusi.

Vaičiulaitis geba naujai pažvelgti į nebenaujus rašytojus, negaudydamas naujumo dėl naujumo. M. Vaitkaus *Vienatvėje* randa šviesos ilgesio, gerą kalbą ir eiliavimą, o *Šerkšno sidabre* tiesų ir nemeluotą žvilgsnį į savo sielą, būties apmąstymus, gamtos ir grožio ieškojimus[13]. Šiltą Mykolo Vaitkaus portretą tapo *Tėviškės Žiburiuose*[14].

Ramiai, išmaningai ir su taktu bei skoniu jis peržvelgia primirštą, mažiausiai nagrinėtą, kitų nuneigtą Faustą Kiršą bent trijuose

---

[8] Ten pat, 98 psl.

[9] *Prano Vaičaičio sukaktis*, žr. *Aidai*, 1951 m. 10 nr., 465 psl.

[10] *Ties Maironio lyrika*, žr. *Aidai*, 1953 m. 3 nr., 132-133 psl.

[11] Ten pat, 132 psl.

[12] *Jurgis Baltrušaitis*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.V.6 d. ir V. 13 d.; *Jurgis Baltrušaitis*, žr. *Draugas*, 1954.II.6 d.

[13] *Vienatvėje*, žr. *Aidai*, 1953 m. 5 nr., 232-233 psl.; « *Šerkšno sidabras* », žr. *Aidai*, 1966 m. 3 nr., 137-138 psl.

[14] *Mykolo Vaitkaus literatūnnis portretas*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1969.X.30 d.

straipsniuose[15]. Anot Vaičiulaičio, «raštuose jis nesigaudė laiko šūkių, nesistengė atsistoti lempų nušviestoje estradoje, ar paimti žynio krivūlę ir eiti minių priekyje»[16]. Vaičiulaitis išryškina jo susitelkimą, krikščionišką amžinų klausimų svarstymą, bei gyvus žmogiškus jausmus, poetą susimąsčiusį, kiek vienišą, parymusį ties mūsų būties klausimais, juos visa siela gyvenantį, «rūstoką, reikalaujantį susigyvenimo su jo poezija, neperpūstą modernizmo»[17].

Duoda gražų laukų ir vėjo poeto K. Binkio aptarimą[18].

Trumpai, bet tikslutėliai atsiliepia apie B. Brazdžionį kurio «lyrikoje susiliejo didingas asmeninis žodis, žila tradicija, bibliniai ir orientaliniai lapai, mūsų pačių giesmių atgarsiai, bažnytiniai giedojimai, liaudies poezija, klasikai, modernizmas, liturgija, šventųjų šauksmai, vienuolinė nuošaluma — ir aštrūs dabarties šauksmai [...] atšiauriausi griaudėjimai ir kūdikio giedrumas»[19].

J. Aistis, kritiko manymu, parodė žemės grožį ir gėlą, žmogaus kasdienybę ir amžinus troškimus. *Kristaliniame karste*, šalia asmeninių, rašęs ir patriotinių eilėraščių. Nors poetas sakosi užrakinęs savo dainų skrynią, bet Vaičiulaitis tikisi, kad «dvasia pučia, kur nori» ir laukia kitokių dainų[20]. Sulaukęs *Mano giminės giesmės*, taip apmeta jo kūrybą: «Jono Aisčio knygų suvestinė galėtų būti tokia: jis pratęsė tyriausias lietuvių lyrikos tradicijas, į viršūnes iškėlė mūsų eleginę poeziją, suteikė jai formos preciziją, pagilino lietuvių poezijos kalbinį meistriškumą, parodė mums kuklų, o drauge pasakiškai gražų Lietuvos peizažą, šalia savo individualios gėlos atverdamas kosminę tragediją ir sielvartą»[21].

K. Bradūno šaknys, kritiko galva, glūdi kaimiečio žemdirbio pasaulyje, mūsų juodžemyje; jis alsuoja savo žeme, tėviškės peizažu ir darbais. Jo poezijos mistika eina per kapus, milžinkapius iki giliausios senovės. Jo didvyriai — liaudis, per amžių ūkanas atvedusi tautą ligi šios dienos. Čia jungiasi apeiginis elementas, pagoniška daina su Velyknakčiu[22].

Nuo pirmojo H. Nagio rinkinio Vaičiulaitis pažino originalų

---

[15] *Faustas Kirša*, žr. *Draugas*, 1951.III.3 d.; «*Šventieji akmenys*», žr. *Aidai*, 1952 m. 4 nr., 184-185 psl.; *Žvilgsniai į F. Kiršos kūrybą*, žr. *Aidai*, 1961 m. 3 nr., 100-104 psl.

[16] *Faustas Kirša*, žr. *Draugas*, 1951.III.3 d.

[17] Ten pat.

[18] Ten pat.

[19] *Žvilgsnis į «Vidudienio sodų» poetą*, žr. *Aidai*, 1961 m. 6 nr., 272-273 psl.

[20] «*Kristaliniame karste*», žr. *Aidai*, 1958 m. 4 nr., 184-185 psl.

[21] *Savo giminės širdyje*, žr. *Draugas*, 1968.XI.2 d.

[22] *Devynios baladės*, žr. *Aidai*, 1956 m. 5 nr., 229-230 psl.

stiprios išraiškos ir drąsų poetą[23]. Randa taiklų žodį *J. Kėkštui*, atšiaurios, netikrumui reikšti tinkamos formos poetui[24], ir asyžietiškam, o taip pat istorinių ir tautodailinių temų poetui L. Andriekui[25].

Pasitaiko, kad kritikai, įsigilinę į senesniąją ar savo kartos literatūrą, lyg atšimpa naujai kylančioms kryptims, sąjūdžiams, poetams. To neprikiši Vaičiulaičiui. Jis objektyviai ir su palankumu sutiko *Literatūros Lankus*, kad šiais kūrėjams sunkiais laikais imtasi leidinio, skirto vien literatūrai. Kritika čia, esą, kaip ir amerikiečių panašiuos leidiniuos, persveria kūrybą. Tai būtų literatūros atoslūgio ženklas. Grožinės literatūros dalyje neradęs kažko nauja, įėjęs kritikon, kelia balsą prieš F. Kiršos griežtą traktavimą: niekas jo neiškėlęs patriarchu, jis net mažiausiai aptartas, kai kada nepastebėtas, o jo *Laiškas obelaitėms* ar *Smūtkelis* darytų garbę ir jo puolėjams. O A. Sietyno[26] darbas apie V. Alanto *Pragaro prošvaistes* esąs pavyzdys, kaip reikia idėjines problemas traktuoti grožinės kritikos mastu[27]. Kai išėjus antram *Literatūros Lankų* numeriui kilo triukšmas dėl patekusių komunistų L. Aragon ir O. Eluard vertimų, L. Lėto eilėraščių ir asmeninių ginčų kritikoje, Vaičiulaitis tarė tiesų žodį dėl tų vertimų, Lėto eilėraščių (jis imąsis naujoviškos poezijos formos, bet nepajėgiąs duoti nuotaikos) ir pasiūlė baigti asmeninius ginčus, o atsidėti kūrybai[28].

Jis nesutinka su *Lietuvių poezijos antologijos* nuvertinimu. Be to, intelektualinę poeziją nelaikąs išimtine *Literatūros Lankų* žyme, — jos davė A. Jakštas, F. Kirša, J. Baltrušaitis, J. Aistis, B. Brazdžionis. Vaičiulaitis *Literatūros Lankus* skirtų nuo kitų pagal amžiaus, likimo ir išgyvenimo bendrumą. Skiriamuoju ženklu galėtų būti ir egzistencializmas. Toks A. Nyka-Niliūnas: «lietuvių literatūroje jisai yra autentiška dabarties nerimo ir ieškojimo išraiška. Jame įsišaknijęs šio meto netikrumas, siekimas, drąsa plėštis į metafizines sritis, jas išgyventi ir prisiimti būties atsakomybę»[29]. Jo «herojinis tonas, žūtbūtinis nepasidavimas ir maištinga drąsa yra nauji dalykai»[30]. Kiti šio bruožo neturi. *Žemę* ir *Literatūros Lankus* būtų, esą, galima aptarti karta, bet tai neliteratūrinis terminas.

---

[23] *Henriko Nagio eilėraščiai*, žr. *Amerika*, 1947.I.10 d.
[24] Aug. Raginis, *J. Kėkštas, Ramybė man*, žr. *Aidai* 1951 m. 9 nr., 422-423 psl.
[25] *Lietuvių literatūra svetur, 70-71 psl.*
[26] *Literatūros Lankai*, žr. *Aidai*, 1952 m. 9 nr., 419-420 psl.
[27] Ten pat.
[28] *Žodžiai apie literatūrą*, žr. *Aidai*, 1953 m. 8 nr., 369 psl.
[29] Ten pat, 370 psl.
[30] Ten pat.

Jis imlus ir tokiam naujam poetui, kaip J. Mekas, kuris vienintelis iš mūsų poetų pasirinko epinį, idilės kelią Jis — tiesioginio išsisakymo poetas, suaugęs su savo žeme ir darbais, sugestyviais ir vaizdingais paveikslais moka sukelti įspūdžius ir nuotaikas[31]. Palankiai sutinka ir Meko *Pavienius žodžius*, mūsų poezijoje pirmą tokį paukštį techniniu požvilgiu. Ta forma poetui netuščia, reiškia jo vienišumą. O prasmės atžvilgiu — ieškojimas atsakymų, bet jų nerasdamas, supranta, kad mus nuo daiktų skiria meilė. Nepaisant kai kur pasitaikančio teorinio įspūdžio, kritikas grožisi juo ir junta «lietuviškos dūšios kalbėjimą». Vienišumas ir prasmės ieškojimas tai paskutiniai Meko poezijos žodžiai[32].

Atvirai priima ir laisvu eiliavimu rašantį, švelnumą ir šiurkštumą jungiantį Vl. Šlaitą[33].

Ir vėliau Šlaitas išlikęs ištikimas sau. Natūraliai rašyti sunkiausia. Kai kur jis nuslystąs į prozą. Bet apskritai išsaugojęs gaivų, jautrų žodį. Ir *Aguonų gaisre* jis esąs nuolankus, atviras, susimąstęs, nužemintų troškimų ir maldavimų poetas. Yra naujų detalių, pvz., — paprastumas. Tradicinio tikėjimo žmogus, kur kalba apie religiją, ir tėviškės Ukmergės patriotas, kur kalba apie tėvynę. Jo ryšys su skaitytoju tiesioginis, skamba kaip dienoraštis[34].

Atsimindamas, kad ir intelektualinius polinkius galima paversti poezija (plg. Valéry), stengias ir L. Švedo *Sugrįžime į Sodomą ir Gomorą*, kur stiprus abstraktinis ir intelektualinis pradas, to ieškoti. Deja, tas «per dažnai įklimpsta paprasčiausioje prozoje»[35]. Proza rašydamas būtų įdomesnis. Švedas beveik absoliučiai nieko netikėdamas, abejingai žiūri ir į žodį bei meną, mūsuose toksai būdamas beveik vienintelis. Brutalūs posmai jam vyksta. Bet abejingai žiūrėdamas į savo kūrybą, suklupo kaip menininkas, nors apėmė daug idėjų, pažėrė stiprių vaizdų. — Visada taktiškas Vaičiulaitis čia savo nuomonės betgi «nevynioja į medvilnę».

Pripažino A. Mackaus talentą[36]. Jo ūksmėje jis mato Vitaliją Bogutaitę, kurios eilėraščiuose skamba nerimas ir netikrumas. Modernų stilių ji jungia su mūsų tautosakos atgarsiais. Ji išradinga, drąsi. Primityvūs įvaizdžiai, vienišumas, evangelijos atodūsiai susilieja su dabarties šauksmais. Ryški afrikietinė tema, kai atliepianti mūsų dainų «aukštus kalnus». Bet generacijos ir negrų tema jau darosi

---

[31] *Semeniškių idilės*, žr. *Aidai*, 1956 m. 6 nr., 278-279 psl.
[32] *Jono Meko poezija*, žr. *Aidai*, 1968 m. 8 nr., 382-383 psl.
[33] *Žmogiškosios psalmės*, žr. *Aidai*, 1950 m. 3 nr., 140 psl.
[34] *Natūraliai rašyti yra sunkiausia*, žr. *Draugas*, 1969.XII.13 d.
[35] *Leono Švedo poezija*, žr. *Aidai*, 1964 m. 2 nr., 87 psl.
[36] *Lietuvių literatūra svetur*, 79-81 psl.

praeitis, iš kito istorijos lapo[37]. Straipsnyje *L. Andriekaus vytautinė poezija*[38] mano, kad Vytautas — dėkingesnė tema epui, negu lyrikai. Poetas čia Vytautą atskleidžiąs lyriniu audringumu, išvidiniais verpetais, nepalaužiama valia. Kritikas atžymi, kad L. Andriekus kiekviename veikale imasi vis naujos temos ir turinio: pranciškoniškoji gaida, lietuviška apyvoka ir ypač tautodailė, o dabar — Lietuvos istorija. Lyrinė spalva maždaug ta pati — sykiu nuolanki, nerimaujanti, net prieštaringa. Dabar užsimoti platūs istoriniai akiračiai.

Vaičiulaitis mano, kad anglosaksų poezija bei egzistencinė konjunktūra paveikė mūsų poetus. Visur tik nerimas, ieškojimas, tono aštrumus, aitrumas. Tai modernu. Bet kai visa tai nustos aktualumo, dabarties aštrumų, dalies pagrindo nustos ir tokia poezija. Pasiliks nuosavas balsas ir meninė išraiška. A. Baužinskaitės-Kairienės *Detalėse* to aštrumo nėra. Stilius tradicinis; ji atvira, be pretenzijų. Bet kritikas jai linki tradicinį lyrikos toną sugiminiuoti su naujesniu braižu[39].

Iš provincinės novelės į lyriką perėjo A. Baranauskas su savo *Pasaga ir vyšniomis*. Tas pats tonas aidi ir čia, net provincinė geografija. Autorius žvelgiąs iš platesnės perspektyvos, pakyląs į tragišką plotmę. Bet reiškiąsis individualiai, kone lietuviška modernine tartimi. Ne visada gerai išbrendąs. Grumtynės tarp epinio ir lyrinio pasaulio tebeeiną, kiek sukomplikuota sakinio struktūra, šiek tiek kapsiškumo[40].

Pedagogo taktu ir atžvalgumu sutinka jauniausią lyrikų atžalyną. Džiaugiasi, kad prieauglio yra. Iš jų galėtume laukti modernaus braižo, o jie bėga prie gamtos; tik 3 yra modernios linijos. Vaičiulaitis linki išvengti prozos, susidomėti forma bei kalbos prusinimu[41]. Nei šių pačių jauniausių, nei tokio A. Griciaus, K. Grigaitytės ar D. Sadūnaitės Vaičiulaitis neatbaido smarkiomis ištarmėmis. Neaplenkė nė Amerikos lietuvių poeto Juliaus Baniulio[42]. Knygoje *Lietuvių literatūra svetur* A. Vaičiulaitis apžvelgė tremties lyriką[43]. Jis eina nuo J. Baltrušaičio iki pačių jauniausių. Čia duoda įžvalgų, gilų ir spalvingą mūsų poetų dvasinį vaizdą. J. Baltrušaitį jis dėtų po Mai-

---

[37] *Vitalijos Bogutaitės «Lietus ir laikas»*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1969.X.16 d.

[38] Žr. *Aidai*, 1970 m. 2 nr., 93-94 psl.

[39] *A. Baužinskaitės-Kairienės «Detalės»*, žr. *Aidai*, 1969 m. 5 nr., 238 psl.

[40] *Pasaga ir vyšnios*, žr. *Draugas*, 1970.V.18 d.

[41] *Per tiltus ir tunelius riedant*, žr. *Draugas*, 1970.II.7 d.

[42] *Apie Amerikos lietuvių poetą Julių Baniulį*, žr. *Aidai*, 1948 m. 12 nr., 137-138 psl.

[43] *Lietuvių literatūra svetur*, 7-83 psl.

ronio. Be kitų, prikelia gyvą ir šviežią senyvo F. Kiršos poeziją, šiltą nuskaidrėjusią, lengvos formos, spontanišką, neatsigėrėdamas kūrybos akto pavaizdavimu *Smūtkelyje*. Nusidžiaugia, kad Santvaras, nors ir sukapotas, bet prisikėlęs. Glaustai, bet išsamiai apibūdina visuotiniausiai tautiečių priimtą Aistį. Spalvingai tapo B. Brazdžionio poetinį portretą — didingo asketiško pranašo, bet modernaus ir aktualaus, egzotiškai viliojančio, sugestyvaus: « Į savo meną Bernardas Brazdžionis įlieja reto žėrėjimo ar tikslumo gamtos dalelę, kuri jo kūrybai teikia ne tiktai didingo grožio, bet ir atneša savotiškos šilumos, jaukumo, artimumo ir ilgesio »[44]. Jo vieta mūsų literatūroje: «... jisai su pirmomis savo knygomis užėmė vienišą ir rūsčiai didingą bei kūrybiškai galingą vietą lietuvių literatūros akiračiuose[45] ». Pasigėrėdamas vaikšto po mūs poezijos sodus Vaičiulaitis, gėrisi jos žiedais; užmina ir satyros dagį — A. Gustaitį. Nužvelgęs H. Radausko *Strėlę danguje*, specialisto atidumu aiškina čia kalbos tikslumą, simbolizmo, akmeizmo ir siurrealizmo bruožus, europinius vaizdus ar gamtos įspūdžių išgyvenimo vaisius, neklaidingą artistinį instinktą, išvidinę viziją, sąmojų, ironiją, sustojusį laiką, uždarą savyje ir nedaugeliui skirtą poeziją. Kritikas džiaugiasi jo išėjimu į kaimynus ir į anglų kalbą. Paskui Vaičiulaitis pereina į jaunesniųjų būrį. Jo manymu, viena nereikalingos trinties priežasčių tarp vyresnės ir jaunesnės kartos buvo ta, kad pastarieji vyresniuosius laikė «šiltadaržio poetais», giliau neužsiangažavusiais, neatsirėmusiais į savo laiką. O kaip Brazdžionis, Aistis, Miškinis, Boruta ? — kietai paklausia Vaičiulaitis. Vieni ir antri dainavo apie gyvenimą ir žmogaus likimą. Tik *Žemės* grupė atsidūrė dar tragiškesnėje padėtyje. Čia Vaičiulaitis apžvelgia žemininkus ir Mačernį, jų pirmataką su egzistenciniu iššūkiu, herojiška laikysena, erdviu mostu ir subtilumu, idėjų klasiškumu. Ir stebisi Vaičiulaitis, kad Mačernis originaliai apdainavęs darbą, taip ilgai buvo neišleistas Lietuvoje.

Išskirtinai giliai apžvelgia A. Nyką-Niliūną — metafiziškai toliausiai prasiplėšusį, maištingą. Jam daina — pati egzistencija, jos įprasminimas; poezijos idealas — nešti tyrą kūrybos žodį. Niliūnas savo lyrikos spalvas semiąs iš meno ir gamtos. Niliūno išgyvenimo nuoširdumas — eiti iki daiktų širdies — ir kartu išdidumas: « Tai vienintelis toks balsas lietuvių literatūroje — maištingas, išdidus, plačia kultūra ir erudicija pamuštas, o drauge lyriškas. Trumpai: tai

---

[44] Ten pat, 30 psl.
[45] Ten pat.

nykiškas žodis »[46]. Kita žymė — metafizinis išgyvenimas, « patsai jo gyslų kraujo plakimas, jo alsavimas, visos jo būtybės šauksmas »[47]. Niliūnas — netikros, bet trokštančios tiesą ir prasmę išgirsti gadynės poetas, skiriąs kartą nuo pranokėjų. Niliūno ryšis su žeme: « Nėra tai patriotizmas įprastinė, o kažkokia amžina, užkerėta ištikimybė savo gimtinės namui, motinai ir medžiui. Tai neišpasakytai graudi, eleginė, sykiu ir stoiška ištikimybė, nelyginant prarastojo rojaus ilgesys »[48].

H. Nagys plataus masto, emocinės ekspresionistinės įtampos su vyraujančiais žodžiais: brolis, pranašas, medis, naktis, kraujas. Jam rūpi išsakyti savo jausmus ir regėjimus, poetinė, o ne idėjinė misija. Beveik epinis peizažas lieka lyriškas; ilgainiui ir aprimimas ateina, lyg žymėtųsi impresionizmas.

Bradūnas — žemės mistikas, atsirėmęs į žemę. Senolių kultas ir pagonybės pėdsakai, lyg burtažodžių užkalbėjimas, nerašytoji tautos istorija. Vaičiulaitis poetą sieja su magiškuoju realizmu, su Krėve ir Čiurlioniu. Poetinės priemonės santūrios, tonas apeiginis. J. Kėkštas — likimo blaškytas, forma reiškiąs žmogaus ir savąją tragediją.

Antras būrys naujosios generacijos: Šlaitas, Andriekus, Mekas. Šlaitas natūraliai melancholiškas, religingas. Sugebąs atsinaujinti Andriekus. Pasinešęs Donelaičio ir Žemaitės keliu J. Mekas — atsirėmęs realizmu, o jautrumu ir ilgesiu iškyląs į poezijos aukštį. Trumpai, bet ryškiai aptaria ir kitus jaunuosius lyrikus. Neornamentuotos kalbos generacijos poezijai aptarti pasivadavo Niliūno pastabomis, kad ta kalba gerai tinka deklaracijoms skelbti, bet poezijoje pasirodė ir plyšių.

Apie prozininkus yra rašęs nuo Krėvės iki Škėmos imtinai. V. Krėvę jis laiko didžiausiu mūsų literatūros šulu. Jis — plačiausių akiračių rašytojas pas mus, apimąs karalius, vargo bernelius ir paprastas bobules. Jį skaitydamas jauti amžinųjų erdvių ir Rytų dvasią. Psichologinis tikrumas ir gyvenimo gelmių atskleidimas — tai magiškas elementas jo kūryboje. Ir kasdieninę buitį moka suprasminti. Jo kūryba epiška ir dramatiška, išvidinis veiksmingumas ir lemtingumas kartu[49].

Balys Sruoga, anot Vaičiulaičio, užsimojęs dramas kurti ne kaip literatūros, bet teatro veikalus, betgi nesilaikęs savo teorijos ir žiūrėjęs, kad jose plasdėtų kūrybinė dvasia ir poetinis grožis, — dide-

---

[46] Ten pat, 57 psl.
[47] Ten pat.
[48] Ten pat.
[49] *Vincas Krėvė*, žr. *Aidai*, 1952 m. 9 nr., 390-392 psl.

liam teatrui reikia ir didelių grožinių veikalų. Vaičiulaitis laiko Sruogos nuopelnu, kad jis išvedė mūsų istorijos XVII-XVIII a., neliestą mūsų rašytojų. Kur prasimuša lyrizmas, ten Sruoga savo dramose stipriausias [50]. Šalia didžiųjų asmenybių iškelta ir kasdienybė su silpnybėmis, o didieji žmonės su juokingomis pusėmis. Atskleidęs to meto Lietuvos vėžį — bajorus, tuos « šermenų brolelius », sako, kad ir šiandien Lietuvoje bei išeivijoje jų netrūksta. Tai tie, kur nori Lietuvai užmesti svetimųjų jungą. Po « stora miline » Sruoga atranda plakančią Lietuvos širdį. Kritikas Sruogą lygina su ąžuolu ir tikis kartu su juo, kad

Gegužis sodais atlinguos —
Mums Tėviškėlę išvaduos [51].

J. Savickio *Raudonų batukų* proga Vaičiulaitis pasisako už meno nepriklausomybę: « Arba mes verčiame meną tarnauti kuriems nors tikslams, arba mes menui paliekame jo prigimtinę teisę būti pačiu savimi, vadinasi, — būti menu, tetarnaujančiu tik menui, kuris tenkina atitinkamą « meno vartotojo » dvasios troškulį » [52]. J. Savickis ir žiūri į viską žaismingai, šventadieniškai. Net šiurpiausias scenas piešia lengvai kaip žaisdamas. Jo siužetų « pikantiškumą » kritikas nelaiko perdėtu, o lygina su liaudies dainų užuominomis apie rūtų vainikėlį. O kas Savickio sakinio gražumas, kas žmonių, siužetų ir Lietuvos paveikslų mielumas!

Kad Vaičiulaičiui pirmiausia rūpi veikalo meniškumas, matyti iš jo nuomonės apie V. Ramono *Kryžius*: « Dar ir šiandien mūsų galvose skamba tas triukšmas, kuris užgriuvo, pasirodžius *Kryžiams*. Gaila, kad visas alasas buvo perkeltas į idėjinę plotmę, daugeliui garsiakalbių pamiršus, kad *Kryžiai* buvo ne tik tam tikros tezės, bet ir meno veikalas. Jo kritimas ar išlikimas kaip tik priklausė ne nuo vedamosios minties, bet nuo meninio stiprumo. Kovos dūmams ir riksmui prasisklaidžius, galima ramiau pažvelgti į *Kryžius* ir konstatuoti šį faktą: jie pasiliko » [53]. O pasiliko jie dėl to: eilė tvirtų personažų, spalvinga ir individuali veikėjų kalba, ryškūs kaimo darbai ir susijusi su veikėjų asmenimis ir veiksmais gamta bei visai tautai lemtingas laikotarpis [54].

---

[50] *B. Sruogos « Kazimieras Sapiega »*, žr. *Naujoji Aušra*, 1948 m. 1 nr., 12-15 psl.
[51] Ten pat.
[52] *« Raudoni batukai »*, žr. *Draugas*, 1951.X.13 d.
[53] *V. Ramono « Dulkės raudonam saulėleidy »*, žr. *Aidai*, 1951 m. 7 nr., 329 psl.
[54] Apie *Kryžius* rašė taip pat ir *Naujojoje Aušroje*: *Vinco Ramono « Kryžiai »* žr. *Naujoji Aušra*, 1948 m. 3 nr. 39-41 psl.

Dulkes raudonam saulėleidy kritikas laiko išėjus iš geros realizmo mokyklos, su gera intriga, ryškiais veikėjų paveikslais, akcija, gera kalba ir stiliumi. Epiškumas čia ryškus, o lyrinės vietos išplaukia iš personažo prigimties. Puikūs dialogai duoda vidinės energijos. Čia pirmiausia buities ir idėjos romanas, ne psichologinis. Kai kurie veikėjai čia eina su tam tikra idėja ar ideologiniu kompleksu ; deja, kartais ta idėja ne visai suaugusi su žmogumi. Tai ir užkliūva kritikui.

Vienas iš kritiko uždavinių — atskleidimas veikalo grožio mažiau nusituokiančiam. Taip ir elgias Vaičiulaitis, rodydamas P. Andriušio *Sudiev, kvietkeli*, melodingą sakinį, žodžio turtus, Lietuvos žemelės meilę ir humorą [55]. Arba, kaip jis taikliai rodo apsigimusį pasakotoją, intrigos ir dialogo meistrą J. Jankų : « Jurgis Jankus stengiasi pamatyti žmogų iš vidaus, įsiskverbti į jo paslaptį ir ją atskleisti [...] jis rausiasi po žmogaus sielą ir mums parodo užkulisinį jos gyvenimą. Jis vaizduoja neišpažintus mąstymus, nuslėptus motyvus, ambicijas, niūrias sielos pakampes, nusižengimus, svajones, vyro ir moters santykių atvirumą, ar net kasdienybėje slypinčius netikėtinumus » [56].

M. Katiliškis nuoširdžiai vaizduojąs gyvenimą, temperamentingai, veržliai pasakodamas, nesistatydamas herojum, tragiškai, su humoru, pindamas būtus ir pramanytus įvykius [57].

Jis rezervuotai žiūri į Barono *Antrąjį krantą*, kur autorius, problemas bespręsdamas, nueina į gryną filosofavimą [58]. Dar skeptiškesnis dėl J. Gliaudos *Ora pro nobis* : be stiliaus, abstraktaus pasakojimo užgožtą, retorišką knygą, kur autorius stumdo veikėjus. Atžymi betgi ir dinamiškas vietas [59]. Už tai aukštai vertina Gliaudos *Šikšnosparnių sostą* [60]. Randa subtilų žodį naujam talentui Albinui Baranauskui [61] ir Č. Grincevičiui [62]. Pasidžiaugia A. Landsbergio *Kelionės* nauja psichologine prasme, pasąmonės pradu, filosofiniu polėkiu, drąsa ir lyrinėmis vietomis [63]. Kaip žinovas nuniekoja pelus ir užgriebia grūdus A. Rūko *Sužalotųjų* [64], gerokai « pakedena » H. Lukaševičiaus *Likimo žaismą* [65]. Į savą vietą pastato lietuviškojo

---

[55] *Pulgis Andriušis, « Sudiev, kvietkeli »*, žr. *Aidai*, 1952 m. 3 nr., 135-136 psl.
[56] *Jurgio Jankaus indėlis*, žr. *Aidai*, 1967 m. 1 nr., 36-37 psl.
[57] *M. Katiliškio « Išėjusiems negrįžti »*, žr. *Aidai*, 1958 m. 7 nr., 310-311 psl.
[58] Aug. Raginis, *« Antrasis Krantas »*, žr. *Aidai*, 1955 m. 2 nr., 86-87 psl.
[59] *« Ora pro nobis »*, žr. *Aidai*, 1954 m. 2 nr., 84-85 psl.
[60] *« Draugo » premiją įteikiant.*
[61] *« Sniego platumos »*, žr. *Aidai*, 1957 m. 5 nr., 227-228 psl.
[62] *« Vidurnakčio vargonai »*, žr. *Aidai*, 1953 m. 10 nr., 466 psl.
[63] *« Kelionė »*, žr. *Aidai*, 1955 m. 1 nr., 40-41 psl.
[64] *« Sužalotieji »*, žr. *Aidai*, 1959 m. 4 nr., 182-184 psl.
[65] *« Likimo žaismas »*, žr. *Aidai*, 1954 m. 3 nr., 136-137 psl.

Maupassant'o — A. Tulio *Tūzų klubą* [66]. Teisingai pasveria A. Škėmos *Baltą drobulę*, užčiuopdamas ir stambių trūkumų — eklektiškumą, neišlaikytą stilių ir nuotaiką, nesulydytą, pasikartojantį pozavimą, šokiravimą tyčiomis. Bet nepražiūri ir gerų pusių [67].

Literatūros puoselėtojas Vaičiulaitis pasirodo ir apžvelgdamas *Pradalges* [68]. Jam džiugu, kad K. Barėno *Pradalgės* ėmėsi literatūros žurnalo vaidmens, sutelkė vyresniuosius, surado eilę naujų ir jaunų (E. Cinzą, A. Lukšytę, A. N. Prižgintaitę, A. N. Dičpetrį), atkasė Pr. Girdžių. Atvirai pasisakė apie J. Griniaus komediją *Auksinę mergelę*, kur nesą nei komedijos, nei tikrovės, nei amerikietiškumo [69]. Kairio straipsnis *Pelenų figūra Bradūno kūryboje* [70], jo nuomone, tai vienas iš tokių straipsnių, kuriuose nagrinėjimas patempiamas savo pasistatytai tezei įrodyti. Kairys teigiąs, kad žalsva spalva suteikia pelenams gyvybės nuotaiką, bet tai neįtikinama ir išpūsta, « kadangi toje poezijoje vistiek vyrauja kitokia, ne peleninė jėga ir gyvybė » [71]. Pats *Pradalgių* metraštis turės literatūros istorikui vertę, jeigu duos metines lietuvių literatūros apžvalgas ir gal ryškesnius kitų literatūrų laimėjimus.

A. Vaičiulaitis mėgo retkarčiais pasidairyti ir pasaulinėje literatūroje ir painformuoti *Aidų* skaitytojus. (Camus, Pio Baroja, J. R. Jimenez ir kitus).

A. Vaičiulaitis pasižymi trumpais drūtais sprendimais, pavyzdžiai, apie J. M. Saulaitytę sako : « M. Saulaitytė turi jėgą, mostą, išvidinę liepsną, kuri pagauna mus savo staigumu. Šias savybes poetė turėtų puoselėti, išėjus iš savo *double exposure* » [72]. Arba švelnia ironija : « Žinoma, pasilieka neaišku, kodėl jie [kaip reik nevaldantieji savosios kalbos jauni poetai] negalėtų geriau išmokti savo tėvų kalbos, kai turime amerikietį ar anglą, sklandžiai kalbantį lietuviškai »[73].

Jis šaltokas, akademiškas, blizgančio stiliaus, bet neuždegąs. Geras vadovas susipažinti su tikrai vertingais rašytojais. Užtikrinto skonio estetas. Kūrybinė patirtis ir plačios visuotinės literatūros

---

[66] « *Tūzų klubas* », žr. *Aidai*, 1961 m. 8 nr., 368-369 psl.

[67] *Antano Škėmos « Balta drobulė »*, žr. *Aidai*, 1959 m. 1 nr., 36-37 psl.

[68] Aug. Raginis, *Literatūros metraštis*, žr. *Lituanistikos Darbai*, II t., 1969, 131-134 psl.

[69] *Ten pat*, 132-133 psl.

[70] Žr. *VI Pradalgė*, 1969, 373-396 psl.

[71] A. Raginis, *Literatūros metraštis*, žr. *Lituanistikos Darbai*, II t., Chicaga 1969, 133-134 psl.

[72] *M. Saulaitytės lyrika angliškai*, žr. *Draugas*, 1973.I.13 d.

[73] Ten pat.

žinios veda jo plunksą labai tvirtai. Ir po keliolikos metų atotraukos žiūrint, nenuneigsi jo sprendimų ir šiandien. Veikale pirmiausia ieškąs meno, ramus, objektyvus, neužgaulus, reikale duodąs pamokymų ir išvadinių pastabų. Normalių ir ramių laikų dvasia muša iš jo straipsnių. Ir sumaiščių metu gali juo remtis, kas nori tvirtų mūsų literarūros pažinimo pagrindų.

II. SPACIALŪS KLAUSIMAI IR PROBLEMOS

Reiklioji kritika Vokietijoje

Pasibaigus karui, laikraščius (knyga tuo metu reta) užplūdo šlamštinė medžiaga. V. R. Kinčius pasiūlė «pravėdyti kailinius»: «Geras ūkininkas vasarą išneša kailinius laukan ir pravėdina, kad nesuėstų kandys. Jis pasiima rykštę ir gerai juos išdaužo. Ir mūsų laikraščių literatūra turi būti, kaip tie kailiniai, gerai išvėdinta. Mes imamės rykštės, kad išvytume iš jos visas kandis, kurios graužia mūsų literatūrą. Mes rėšime skaudžiai, nes per daug mylime meną. Ar šauksite jūs, ar ne — nieko nepadės»[1]. Iš dvasinio alkio, nesant vertingų dalykų, tremtiniai graibstė, kas pakliūk, ir šlamštas, eidamas už tikrą meną, gadino jų skonį. Pasipylė patriotika, dažnai blogiausios rūšies. Patriotinis jausmas iš viso sunku paversti meno kūriniu. Tam reikia didelio talento ir įgudimo. Net Maironis ne visada tai pajėgdavo. Daug kas mūsų rašytojų čia neišvežė: «Ir čia patriotinė tematika buvo dalgis mūsų rašytojams, kurie kaip varlės užšoko ir pasipiovė»[2].

Kinčius kaltina ir laikraščių redaktorius, kam deda menkaverčius dalykus, o rašytojus, kad nerodo aktyvumo.

Minėtoji Kinčiaus rykštė netrukus atsidūrė *Tremtinių Mokyklos* kritikų rankose, o vėliau *Literatūros Lankuose.*

Tremtinių Mokykla išspausdino kelias griežtas, bet teisingas kritikas. Kilo sujudimas. Pirmiausia ten pasirodė L. Miškino (A. Nykos-Niliūno) straipsnis *Palaužtų sparnų poezija*[3]. Kritikas atvirai pasisakė: «Jokiu atveju nesileisime į kompromisą ir vertinsime kaip poezijos veikalą, atsimindami, kad nei laikas, nei sąlygos negali turėti įtakos meno veikalo vertinime, o tuo pačiu neteikia veikalui jokių ypatingų licencijų ar lengvinančių sąlygų»[4]. Knygoje jis randa

---

[1] V. R. Kinčius, *Literatūros kandys*, žr. *Aidai*, 1946 m. 7 nr., 112-113 psl.
[2] Ten pat, 112 psl.
[3] Žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 1 nr., 87-94 psl.
[4] Ten pat, 90 psl.

daug tada madingos patriotikos, reiškiamos pasenusia simbolika, eilėraščių, panašių į laikraštinius straipsnius. Jei žiauriai kritikuojame debiutantą, ką daryti su žmogumi su nuopelnais, — klausia kritikas. — Jo nuodėmė dar sunkesnė, nes formuoja publikos skonį, auklėja jaunąją poetų kartą. Banalios *Viešbučio šešėlių* istorijos, prozinis praeities traktavimas, seklus prie žmogaus problematikos ėjimas, — tokią išvadą daro kritikas. Kritika teisinga, bet aštri, skaudi, ypač dėl daromų palyginimų, sugretinimų.

Kai kas ta kritika pasipiktino. Prof. Vacl. Biržiška laiške redakcijai sako: « Žurnalo redakcija išlaikydama nors ir vienašališką, bet rimtą toną beveik per visą numerį, pagaliau nebeišlaikė ir paskutiniuose šešiuose puslapiuose išpylė kibirą dvokiančių pamazgų ten įdėtoje neva recenzijoje, neva kritikoje. Tokį straipsnį galėjo parašyti ar žmogus jau nuo Bambergo laikų sergąs *delirium tremens*, ar piemuo, grįždamas girtas iš nibros » [5]. V. Biržiška laikąs tai Santvaro apspiaudymu ir pageidauja, kad redakcija Santvaro atsiprašytų. Redakcija tą laišką dėjusi kaip rytietiškai orientuotos mūsų šviesuomenės dvasios dokumentą. Ji (redakcija) nelaikanti nusikaltimu kūrinio vertinimą, o ne kūrėjo, ir objektyvų vertinimą. Vertinimo nepalankumas nėra pagrindas objektyviam kritikui kaltinti. Tik profesoriaus leksikone atsirado « piemenys », « girtumas ». Prasidėjus įtarinėjimams dėl recenzento asmens, jis sutiko, kad visas reikalas būtų perduotas Rašytojų Valdybai, kurion įeina S. Santvaras ir V. Biržiška.

Šiuo reikalu plačiau pasisakė V. Alantas. Jo manymu, kritika, savindamasi teisę pasakyti, kas veikale gera ir kas bloga, nedaug skiriasi nuo auklės. Nesusipratimų tarp literatūros ir kritikos visada buvo, nes nėra nei neklaidingų kanonų, nei mokyklos objektyviems kritikams paruošti. Svarbu vertinimo forma ; kokia recenzija, tokia ir reakcija. Rašytojas visą savo gyvenimą stovi visuomenės teisme. Geriau, kad grožio sprendimai būtų rašomi draugiškesne forma. Ir išveda: « Vertinkime be kompromisų, gerai, bet neužmirškime, kad visas mūsų ištrėmimo gyvenimas yra milžiniškas kompromisas »[6].

K. Barėnas teigia, kad pro šlamštą negalima praeiti tylomis, taip pat negalima nutylėti geresnių knygų, nes skaitytojai jaučiasi lyg miške, o ir autoriams skaudu [7]. Bet K. Barėnui atrodo, kad norint galima visus suniekinti. Girdi, po L. Miškino kritikos nieko neliko iš Santvaro. Tuojau ateis eilė Brazdžioniui, Krėvei, Žemaitei. Užuot

---

[5] *Laiškas redakcijai, Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 2 nr., 93 psl.

[6] V. Alantas, *Literatūra teisme*, žr. *Mūsų Kelias*, 1946.X.17 d.

[7] K. Barėnas, *Argi gera tylos taktika kritikoje ?* žr. *Mintis*, 1946.IX.27 d., 178 nr.

grubios kritikos, « kur yra prisirinkę dulkių, dailiai, atsargiai, švelniai nušluostyti jas skepetaite, bet ne barbaro pavyzdžiu stumdyti statulas »[8].

Pats L. Miškinas atsiliepė: V. Biržiška jį laikąs *Tremtinių Mokyklos* redakcijos nariu, vadinąs « literatūriniu ignorantu ». Tas vardas jam pačiam geriau tinkąs, nes nežino ar nenori žinoti, jog tiesą reikia įrodyti. Jis, tiesa, geriausias mūsų bibliografijos žinovas, bet kas kita bibliografija, o kas kita šių dienų literatūra. Biržiška žiūrįs į literatūrą XVI a. požiūriu. O pažangos variklis — ne apsigyvenimas archyvų dulkėse, bet nuolatinis veržimasis pirmyn. Ta prasme Miškinas ir pasisakęs prieš Santvaro sustingimą bei gyvenimą anksčiau susikrautu kapitalu. Biržiška turi nesikarščiuoti, bet rimtais argumentais įrodyti, kad recenzija buvo neteisinga. Pasaulyje, be diktatūrų, už nuomonės turėjimą bei pareiškimą niekur nesiplūstama[9].

Vėliau vėl atsiliepė V. Alantas. Jis kalba apie skryningo psichozę: « Aplink *Tremtinių Mokyklą* susispietė skryninguotojų komisija, kuri nutarė « išvalyti » lietuvių rašytojų broliją. Ne taip seniai to žurnalo kritikai išskryningavo Santvarą. Paskutiniame numeryje[10] komisija, susidedanti iš Kazoko, Miškino, Kaupo ir Miliušiaus, padarė skryningą Nagiui, Kėkštui, šių eilučių autoriui ir Vykintui. Vykintas už savo *Mintį* gavo diletanto rezoliuciją, o aš už savo novelių rinkinį *Ant siūbuojančios žemės* « paviršutiniškumo », « dirbtinumo » ir kitų panašių charakteristikų[11]. V. Alantas pasisako ir prieš J. Jašinską, *Minties* 2 nr. pervariusį per pedagoginį koštuvą rašytojus ir žurnalistus ir neradusį nė vieno atitinkančio šių dienų reikalavimus — duoti « dvasinės duonos »[12]. Ar rašytojas pranašas ar pedagogas, slaugytojas ? Lietuvoje to nereikalauta. Tiesa, laikai pasikeitė. Rašytojas mano, kad jo veikalai kaip tik yra tokia duona. Atsidėjęs skaitytojas ir šių dienų poezijoje galįs rasti viltį keliančių eilėraščių. Jašinskas, po vieną strofą cituodamas, nori įpiršti savo nuomonę. Tai jau netoli *Tremtinių Mokyklos* kritikų[13].

Henrikas Žeimelis sutinka, kad mūsų leidinių tarpe pasirodė niekų, kritika aštriai pasisakė, įvyko susikirtimas. Jis galvoja:

---

[8] K. Barėnas, *Žiauri kritika ir kultūros meilė*, žr. *Mintis*, 1946.X.22 d. 199 nr.

[9] L. Miškinas, *Atviras laiškas redakcijai*, žr. *Mintis*, 1947.I.2 d.

[10] V. Kazokas, *Henriko Nagio « Eilėraščiai »*; L. Miškinas, *Juozo Kėkšto eilėraščių knygos*; J. Kaupas, *Žmogus ant siūbuojančios žemės*; J. Miliušis, *« Minties » žurnalas nr. 2-3*, žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 5-6 nr., 122-137 psl.

[11] V. Alantas, *Kultūrinėmis temomis prabėgomis*, žr. *Mūsų Kelias*, 1947.I.23 d.

[12] J. Jašinskas, *Pedagoginiai kuriozai*, žr. *Mintis*, 1947.I.8 d., 2 nr.

blogai, kad leidžiamas šlamštas, bet įstatymais neuždrausi. Jaunieji rašytojai, prieš leisdami, turėtų pasitarti su vyresniaisiais[14].

Vėliau ir pats V. Alantas daugiau susirūpino menkavertėmis knygomis. Parašė net straipsnį. Jis cituoja Knygų Leidimo Komisijos pareiškimą: «Susidaro įspūdis, kad šiandien leidžiama viskas, kas tik parašoma, visai nepaistant to, kad leidinys dar nėra pribrendęs, nepakankamai paruoštas ir per daug ankstybas viešumai»[15]. Bet, Alanto manymu, kova čia nepadeda. Ir Lietuvoje kovota prieš dvilitinius romanus, bet nesėkmingai. Betgi tai nesumažina geros literatūros skaitymo. Ir dabar, kas uždraus jaunam rašytojui veržtis į viešumą, ypač, jei jis jaučiasi parašęs tobulybę? «Sėkmingiausia kova su bloga knyga yra gera knyga». Tad reikia skatinti «kviečių auginimą» — konkursais, didesnėmis premijomis: «Skelbti kovą blogai knygai šiuo metu, kada mūsų visuomenė ištroškusi spausdinto lietuviško žodžio, yra bergždžias dalykas. Reikia organizuoti lietuviško žodžio gamybą, reikia ravėti mūsų literatūros daržą ne žodžiais, bet darbais»[16].

Vokietijoje buvo įsigalėjusi tylos konvencija — nepasakyti nieko griežtai neigiamai. O kritikos paliesti net skųsdavęsi valdžios atstovams. Grafomanijos problema buvo aštri ir vėliau Amerikoje bei Kanadoje. Čia kritikos paliestieji puldavo organizuotai[17], pavyzdžiui, H. Nagį. Po 1950 m. literatūros apžvalgos *Nepriklausomoje Lietuvoje* jis buvo užpultas *Naujienose*[18]. Dėl to vėliau ir kilo sąjūdis prieš mūsų kultūrinį nuosmūkį[19].

---

[14] H. Žeimelis, *Mūsų knygos negalavimai*, žr. *Mintis*, 1947. 46 nr.
[15] *Knygų Leidimo Komisijos atsišaukimas į rašytojus ir leidėjus.*
[16] V. Alantas, *Kai usnys ima želti*, žr. *Mūsų Kelias*, 1947.V.22 d.
[17] Žr. skyrių apie H. Nagį 283-298 psl.
[18] Ten. pat.
[19] J. Banaitis, *Pastabos polemikos klausimais*, žr. *Aidai*, 1951 m. 5 nr., 230 psl.

Aktualių temų reikalavimas

Didelei tremtinių, kartu ir rašytojų, daliai atsikėlus Amerikon, vietinis lietuvis Petras Jurgėla[1] karštai šokosi raginti rašytojus rašyti Lietuvos kančių, bei laisvinimo temomis: « Lietuviškoji visuomenė laukia knygos apie didelius « daiktus »: apie Lietuvos laisvės siekimo akstinus. « Piliečio, savanorio ir redaktoriaus » supratimu, tik vaizdi beletristika ir poezija apie Lietuvos tragediją labiausiai sujaudins laisvąją tautos dalį. O tie partizanai piliečiai, savanoriai, karininkai (o jų eilėse ir kovos laikraščių redaktoriai ir rašytojai), drąsūs jų žygiai ir šventoji jų kraujo bei gyvybės auka, paryškinta beletristikoje ir poezijoje — įkvėpimu ir pavyzdžiu, tvirčiau sukels pasaulio lietuvius į vieningą kovą dėl savo laisvės »[2]. J. Gliaudys (vėliau J. Gliauda) jam atsakė nuoširdžiai pritardamas[3]. O L. Dovydėnas manė, kad apie Lietuvos kančias reikia rašyti ne romanus, o krauju. Jis pats pateiksiąs 200-300 psl. knygą. Tegul tik Jurgėla surandąs vertėją į anglų kalbą ir leidėją. Pagaliau pats Jurgėla galįs rašyti plačiai visuomenei įdomių knygų[4]. P. Jurgėla kirtosi su L. Dovydėnu, prisidėjusiu prie Lietuvos « nulaisvinimo », kuris jam prieštaraująs, bet pats už tuos klausimus panašiai pasisakęs. Poetų daugumas jau ėmęsi to. Bet iš beletristų tik Ramonas ir Jankus. O beletristai turi to gyvai imtis, nes jų knygos daug padės, — jas skaitys tremtiniai, vietiniai, o jei galėtų, skaitytų ir Sibiro tremtiniai[5]. Į tą ginčą įsikišo ir dr. H. Lukaševičius straipsniu: *Kai du pešasi*. Jo manymu čia nejaukiai susipešė du garbingi vyrai. P. Jurgėla prisipažinęs: « mes, Amerikos lietuviai (...) kūrybos pabiras rankiojam iš laikraščių ». O mes, mano Lukaševičius, skaitom pilnas knygas, ir radome, kad daugelis beletristų

---

[1] Gimęs 1901 metais Amerikoje, augęs Lietuvoje ir 1931 m. grįžęs Amerikon.

[2] P. Jurgėla, *Mūsų pareiga tautai tragedijos metu*, žr. *Draugas*, 1949.XI.26 d. Kabučių rašymas paliktas P. Jurgėlos, kuris vietomis čia save cituoja.

[4] L. Dovydėnas, *Tylėti negalima*, žr. *Draugas*, 1949.VIII 11 d. ir *Atvirai kalbant*, žr. *Draugas*, 1950.I.7 d.

[5] P. Jurgėla, *Lietuviškoji knyga — lietuviams ir jų tautos reikalams*, žr. *Draugas*, 1949.XII.3 d.

ir lyrikų tas patriotines temas ima. Ir L. Dovydėnas tenesiginčija, o rašo. Temų rašytojams diktavimas Lukaševičiui primenąs *Pravdos* literatūrinę kritiką [6]. Iš tikro, patriotinių temų ėmėsi ir daugiau rašytojų, kad vėliau *Literatūros Lankai* turėjo jau kalbėti apie patriotikos infliaciją [7]. Bet tais metais novelės premijas paskyrus, Lukaševičius pastebi: « Be abejo, negalima ir nesveika yra diktuoti kūrėjui temas, bet už tai suprantama, kad tie skaitytojai, kurie laukė iš premijuotų kūrinių aktualiosios šių dienų tragedijos meniško pavaizdavimo, tie visi pasigedo šito beveik visuose premijuotuose kūriniuose » [8]. Dėl to jam P. Augustinavičius prikišo: « Ar yra būtina kiekvienoje novelėje skaitytoją vedžioti po NKVD rūsius ir Geštapo koncentracijos stovyklas, ko Dr. Lukaševičius su jo skaitytojais, atrodo, pageidavo per visas tris premijuotas noveles » [9].

---

[6] H. Lukaševičius, *Kai du pešasi*, žr. *Draugas*, 1950.I.28 d.

[7] Žr. *Literatūros Lankai*.

[8] H. Lukaševičius, *Literatūros premijas paskyrus*, žr. *Draugas*, 1950.IX.16 d.

[9] P. Augustinavičius, *Literatūros temomis. Skaitytojas rašo*, žr. *Draugas*, 1950. X.14 d.

V. Ramono « Kryžių » ginčas

Dar Vokietijoje didžiausias literatūrinis ginčas kilo dėl Ramono *Kryžių* [1]. St. Yla, pasigėrėjęs, kad ir proza kyla, pastebi, kad prieš 40 metų Dobilas *Blūde* vaizdavo pirmąjį socialinį ir pasaulėžiūrinį « cicilikuojančio » lūžį kunigėlio ir Bajoriūno asmenyse. Dabar jų vietą *Kryžiuose* užima Kreivėnas, aktyvus bedievis, religiją bandąs pakeisti mokslu. Bet jo sūnus studentas Petras suranda kelią į religiją, o krikščioniško gyvenimo šviesoje vykdomos socialinės teisybės atstovas — Grūštas. Kreivėnas kerta kryžius, griauja tradicijas, bet gamina naujus kryžius Lietuvai. Idėjinis šio romano pasaulis gali būti priimamas įvairiai, bet autorius iškėlė įdomų laiko aspektą ir pastatė problemą aktualiai, kontrastais ir gyvais dialogais duodamas tikrus, gyvus Užnemunės krašto atstovus ir jų pasaulį [2].

Jau tame pat *Minties* numeryje apie *Kryžius* yra dvi priešingos nuomonės. V. Rimtenis džiaugiasi, kad autorius su *Kryžiais* atsistojo mūsų romano priešakyje ir laiko juos tautos epopėjos įžanga: « Miela mums turėti *Kryžius* — įžangą į tautos epopėją ! — bet gera būtų kad ir svetimi juos pamatytų » [3]. B. Gražulis ten pat, žvelgdamas kaip recenzentas, romane mato tik reportažą, be intrigos, kompozicijos, nors jų ir nepasigenda, nes autoriaus didelis talentas visa atperkąs [4]. A. Rūkas puola svarbiausią personažą Kreivėną, kurio « darbelių » priežastimi autorius laikąs, kad jis neinąs į bažnyčią [5]. V. Alantas stačiai pritrenktas vyriausiojo *Kryžių* veikėjo — Kreivėno: « To didvyrio kitaip negalima pavadinti kaip tik slibinu. Ramono Kreivėnas yra panašus į prancūzų beveik legendarinį herojų Mėlynbarzdį, kuris nežinia kiek žmonų nužudė ir motinų išprievartavo » [6]. Kritikas nesistebi, kad Ramonas tokį personažą sukūrė, bet kodėl jį

---

[1] I-mas leidimas Tübingene 1947 m., II-tras — Chicagoje 1948 m., išverstas į latvių kalbą 1949, o į anglų kalbą — 1954 m.

[2] Y. S., *Ir pasakotojai ateina*, žr. *Žiburiai*, 1947.X.18 d.

[3] V. Rimtenis, *V. Ramono « Kryžiai »* žr. *Mintis*, 1947.XI.29 d.

[4] B. Gražulis, *Pasaulėžiūrinis romanas*, žr. *Mintis*, 1947.XI.29 d.

[5] A. Rūkas, *Pamfletiškas personažas*, žr. *Mintis*, 1947.XII.6 d.

[6] V. Alantas, *Kultūros derlius 1947 metais*, žr. *Mūsų Kelias*, 1947.XII.18 d.

paleido kaime, o ne kokių gangsterių landynėje. Kreivėno moralinio dvokalo negalįs atsverti nė autoriaus artizmas, puikus stilius. Autorius, esą, galįs rašyti didaktinį veikalą, bet neturįs berti druskos perdaug: « Kai persūdoma, tai ta pati didaktinė literatūra nebepasiekia savo tikslo. Ir bešališkai galvojant, labai abejotina, ar Ramono knyga pasitarnaus jo atstovaujamai pasaulėžiūros apologijai »[7]. Jonas Daugėla teigė, jog autorius griauja lietuvių vienybę kovoje su bolševizmu, nes vaizduoja tik du kelius: į kairę — su bolševizmu, į dešinę — su Dievu. *Kryžiai* sugriovę jo sūnėnui studentui gražų Lietuvos vaizdą. *Kryžių* studentas Petras galvojąs davatkiškai, esąs naivus, nemokša. Tokį Petrą autorius išlaužė iš piršto. Autorius išėjęs į kovą prieš pažangiuosius, kairiuosius ir indiferentus. Galima ir romane kovoti su politiniais priešais, bet garbingai. Ne vien du keliai tėra — į Romą ar į Maskvą. Veikalas griaująs mūsų vienybę. Rašytojams atiduodama dvasinė vadovybė, ir jie turi jausti atsakingumą[8]. J. Cicėnui, esą, gėda dėl jų autoriaus, dėl partinės « prekybos », ideologinio nepakantumo[9]. Tiksliau prie romano prieina B. Jonaitis. Jis mano, kad kurie kritikai veltui stengiasi apginti *Kryžių* pasaulėžiūrą. Pagaliau ne dėl pasaulėžiūros veikalai yra amžini: dėl gyvenimo vaizdavimo, žmogaus psichikos, gyvenimo visumos. Recenzentui atrodo, kad romano Giružis, Kreivėnienė esą geri, o Kreivėnas persūdytas, gi Petras visai nevykęs[10].

J. Grinius[11] teigia, kad autorius gali turėti savo pažiūras. Kreivėno elgesys aiškintinas jo jusline prigimtimi ir materialistine-pozityvistine pasaulėžiūra. Kodėl kritikai nemato kitame Ramono veikale *Dulkės raudoname saulėleidy* pavaizduoto oportūnisto kataliko Norkaičio? *Kryžių* kritikų pavyzdžiu, Grinius sakosi vertinsiąs ne vien iš *Kryžių* išeidamas ir ne vien estetiniais sumetimais. Pirmiau dejavę veikalų neproblemingumu, dabar, sulaukę gilesnio romano, smerkiame, žemindami iki reportažo, puolame dėl pasaulėžiūros. Juk kelti problemas be pasaulėžiūros neįmanoma. O didelis meno veikalas kaip tik turi atskleisti autoriaus asmenybę. Čia problema — bolševizmo sukrėstas Sūduvos kaimas; centre — kairiųjų apsisprendimas (Kreivėnas, Petras, Giružis). Liberalams būtų malonu, kad jie būtų atsilaikę; bet tai prieštarautų istorinei tiesai. Tokių Kreivėnų Lietuvoje tikrai buvo. Nuo Šliūpo laikų sustingusio pozity-

---

[7] Ten pat.

[8] J. Daugėla, *Du laiškai*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.I.8 d.

[9] J. Cicėnas, *Prie « Kryžių » berymant*, Ten pat.

[10] B. Jonaitis, *Pasaulėžiūrinis daltonizmas*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.IV.8 d.

[11] *Dūžtančio liberalizmo romanas*, žr. *Aidai*, 1947 m. 9 nr., 420-424 psl; *Pasaulėžiūra ir tautiškumas literatūroje*, žr. *Aidai*, 1948 m. 11 nr., 72-79 psl.

vizmo jaunimas sunkiai orientavosi. Kreivėnų idėjiniai vaikai giružiai išdavinėjo tėvus ir kaimynus. Kalti buvę ir nenuoseklūs katalikai bei kunigai. B. Gražulio priekaištas, kad kūrinys netautiškas, nėra kovos šūkių, atpuola, nes veikalą tautišką padaro ir pasaulėjauta, kalbos autentiškumas. Svarbiausios idėjos veikale įgijusios kūną, pirmaeiliai veikėjai tikri. Kritikas irgi sutinka, kad per maža veikėjų vidaus analizės. Bet impresionistinis būdas nelabai patogus subtiliems, giliems dvasios pergyvenimams reikšti.

A. J. Greimas šiuo klausimu parašė kelis straipsnius[12]: *Kryžius* jis vertinąs, nors ir yra konstrukcinių netobulumų. Visi kritikai pripažįsta Ramono stiliaus vertingumą, jo talentą. O Grinius tuo dar nesidžiaugia! Ginčijamasi tik dėl idėjinio požvilgio, autoriaus pasaulėžiūros, dėl bandymo duoti jautraus tautos gyvenimo periodo vaizdą. Pats Greimas iš meno kūrinio pirmiausia reikalaująs meniškumo: «Literatūrinis veikalas yra vertintinas savo visete, autoriaus asmenybę ir kūrinyje atspindinčias jo pažiūras perleidžiant per dvigubą: idėjų prezentavimo formos ir pačių idėjų kokybės filtrą»[13]. Kreivėno personažas tendencingai nupieštas ir ta pavardė Užnemunėje nežinoma (deja, ji ten gerai žinoma, pvz. čikagiškis J. Kreivėnas ir mano giminaičiai marijampoliškiai — V. K.). Atmesdamas sartriškąjį angažuotos literatūros principą, nesutinkąs su V. Ramono «arba religija, arba komunizmas» dėsniu. Romano forma pateikta tezė «arba bolševizmas arba bažnyčia» patį romaną nuvertina iki propagandinio rašinio lygmens ir padaro pačią dilemą klaidinančią. Kitas Greimo priekaištas, kam *Kryžiuose* nėra jokios tautinės rezistencijos užuominos.

H. Nagiui *Kryžių* ginčas atrodė neliteratūrinis[14]. «Jame dominuoją grynai pasaulėžiūriniai ir net politiniai argumentai nieko bendra su faktine veikalo verte neturi. Literatūros kritika nei smerkia, nei liaupsina pasaulėžiūrines autoriaus tendencijas. Literatūrinei kritikai pagrindiniu rūpesčiu išlieka nustatymas, kiek literatūriškai pagrįsta yra vienokia ar kitokia veikėjų vidinė laikysena, kiek literatūriškai stipriai įforminta autoriaus idėja»[15]. O *Kryžiai* jam atrodo stiprios ir klasiškos kompozicijos, gerai išryškinančios keliamas

---

[12] *Pasenusios estetinės pažiūros*, žr. *Mintis*, 1948.IV.9 d.; *Kūrėjo asmenybė ir kūrinys*, žr. *Mintis*, 1948.IV.12 d.; *Europos civilizacijos keliai ir šuntakiai*, žr. *Mintis*, 1948.IV.16 d. Atrodo, kad šio pastarojo straipsnio dar ne galas, bet jo nepasisekė surasti. (V. K.).

[13] A. J. Greimas, *Kūrėjo asmenybė ir kūrinys*, žr. *Mintis*, 1948.IV.12 d.

[14] H. Nagys, *Kelios mintys ir pastabos apie Vinco Ramono prozą*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1961.V.24 d.

[15] H. Nagys, *Apie kasdienybę, rašytojus ir knygas*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1952.I.10 d.

problemas ir asmenų santykius bei organiškai išplėtotos intrigos. Pats veikalas beveik nenukentėjęs dėl pasaulėžiūrinės problematikos.

Svarų žodį čia tarė ir J. Brazaitis, pabrėždamas meninio ir idėjinio lygio pusiausvyrą. Jis uždėjo tašką ant Kreivėno liberalinės iškrypos, greta nurodydamas *Dulkių raudoname sauleleidy* katalikų iškrypą — Norkaitį, dėl kurio katalikai autoriaus betgi nekaltino[16].

Visų, atrodo, buvo sutariama, jog veikalas tikrai stiprus, nors problemos čia keliamos vertinta skirtingai. Iš ilgesnio nuotolio žvelgiant, atrodo, kad romanas atsilaiko ir dabar nepasenęs, būdamas iš geresnių tremties romanų. Šią nuomonę po 20 metų patvirtina ir K. Keblys, aptardamas romaną. Esą, diskusijos dėl *Kryžių* pagyvino literatūrinį gyvenimą, bet literatūrinės šviesos maža teįnešė. Keblys mano, kad autorius čia parodė aukštą literatūrinį sugebėjimą: išvystė dinamišką intrigą, davė įdomų, įtikimą pasakojimą su tikrais gyvais dialogais, vystančiais veiksmą, charakterizuojančiais personažus, piešiančiais aplinką. Kompozicija esanti išbalansuota, požiūris vientisas, sklandi fabula ir gyvi personažai, per kuriuos viskas rodoma. O tezė, dėl kurios tiek kitų ginčytasi, kad ir yra, bet ji žmonių nenužudo; autorius veikėjų pats nestumdo. Ir po 20 metų tezei netekus aštrumo, romano žmonės tebėra gyvi. Kaip tradicinis romanas *Kryžiai* pasiekė mūsuose iki tol nematyto tobulumo[17].

Po daugelio metų V. Ramonas pasisako: « Kas *Kryžiuose* — tas imta iš gyvenimo. Atostogaudamas buvau susigyvenęs su jaunimu ... Ką merginos, jaunimas galvoja — man žinoma ». Veikėjus ėmęs iš tikrovės. Rašydamas apie visuomenės ideologinį susiskirstymą negalvojęs. « Aš pats esu liberalas, bet daugelis mūsų liberalų yra liberalai sau, ne kitiems »[18]. Antroje laidoje pakeitęs 2 puslapius, bet ideologijos nė per plauką nepakeitė. Iš kitų karščiavimosi tik pasijuokęs. *Kryžių* idėją turėjęs iš pat pradžių. « Nuo Kristaus laikų iki dabar yra žmonių, kurie pripažįsta įsakymus ir pagal juos gyvena, kiti pripažįsta, bet padaro sau tarpais išimtis, kiti netiki ir pagal tai gyvena. Su Dievu arba be Dievo. Kai rašiau *Kryžius*, nežinojau, kad Fulton Sheen yra savo raštuose išryškinęs, jog ateity bus tik dvi sostinės Roma ir Maskva. Churchilis irgi panašiai yra prasitaręs. Nieko aš neišlaužiau iš piršto. Taip yra gyvenime. Mano tikslas *Kryžiuose* atvaizduoti okupaciją ir kaip ją pergyveno tokie, kaip Kreivėnas »[19].

---

[16] J. Brazaitis, *Vincas Ramonas*, žr. *Aidai*, 1965 m. 10 nr., 451-452 psl.

[17] K. Keblys, *Romanas išeivijoje*, žr. *Lietuvių literatūra svetur*, Chicaga 1968, 70-84 psl.

[18] V. Ramonas, *Rašytojas, kritika ir kūrybos vyksmas*, žr. *Draugas*, 1971.XI.6 d.

[19] Ten pat.

« Pragaro prošvaisčių » polemika

Ilgiausius ir aštriausius, dažnai su dailiąja literatūra maža ką bendra turėjusius ginčus sukėlė Vytauto Alanto *Pragaro pošvaistės* (1951). Beveik visas recenzijas bei atsiliepimus surinko ir chronologiškai ofsetu 31 egzempliorių atspaudė Balys Jacikevičius [1]. Idėjinį momentą pabrėžė pats autorius romano įžangoje: « Krikščioniškajai moralei paskutinysis pasaulinis sukrėtimas buvo milžiniškas smūgis, nes jis akivaizdžiai parodė, jog krikščionybė yra bejėgė pažaboti žmogų — žvėrį ir kad po 2000 metų jos įtaka žmonių bei tautų santykiuose yra lygi, galima sakyti, nuliui (...) Mano didvyris ieško užuovėjos ir, gal būt, gyvenimiškesnės moralės principų Lietuvos senovėje, kada mūsų proseneliai dar tebekūreno Amžinąją Ugnį. Jo nuomone, stabmeldiškoji lietuvių tikyba bei pasaulėžiūra niekuo nebuvo blogesnė už krikščioniškąją »[2]. Autorius mano, kad ir nepriklausomojoje Lietuvoje ugnies kultas tebebuvo gyvas. Ir čia pat pažymėjo, kad tokios nuomonės, gal būt, sukels audrą. Čia jis neklydo.

Bene pirmas, romanu sužavėtas, išėjo B. Raila. Jam retai kuri knyga taip patikusi, kaip šita. Iš visų rašytojų tik V. Alantas drįsęs pažvelgti į laikų įtampą ir « tenai » stabmeldiškojoje Lietuvoje radęs savo atsakymus, su kuriais gali sutikti ar ne. Bet literatūros kūrinys — ne istorijos kritika ar politinė programa. Jis kelia romano veikėjus kankinančius klausimus: kodėl kenčia tauta, kodėl krikščionys taip elgiasi, kur ieškoti lietuviui stiprybės ? Romanas — ne idėjinis katalogas, bet idėjinis ir patriotinis meno kūrinys. Mes dažnas nepagalvojame, « kokį galingą dvasinį mitą mes dar nešame iš amžių glūdumos, teikiantį mums stiprybės ir vilties nenugrimzti amžių barbarybėje » [3]. Lietuvis turi laikytis ne Romos ar Maskvos, bet savojo — Vilniaus kelio [4].

---

[1] Jas pavadino, « *Pragaro prošvaistės* » *atošvaistėse*, 1955 m. (Baigta spausdinti 1971 m.), New Yorke, 230-1 psl., 31 egz.

[2] V. Alantas, *Pragaro prošvaistės*, 1951. Šį tekstą cituoja ir B. Raila, *Krikščionys ir pagonys*, žr. *Dirva*, 1952.II.7 d.

[3] B. Raila, *Krikščionys ir pagonys*, žr. *Dirva*, 1952.II.7 d.

[4] B. Raila, *Maskva-Roma-Vilnius*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1952.III.6 d.

Vėliau Raila piktinasi katalikų jautrumu, kad, esą, negalima nė juokais suminėti stabmeldiškų dievų [5]. Negalime užgaulioti tautos dvasinės praeities. Juk pagaliau mes mokomės senovės pagonių filosofijos. Kad krikščionybė smunkanti — visi sutinką, be popiežiaus, Stravinsko, Alšėno. Alanto romanas nėra ateistinis, nepaneigia krikščioniškojo Dievo buvimo. Alanto žmonės yra gilių dvasinių įsitikinimų, giliai analizuoja gyvenimą, įvykius ir prieina labai « eretiškų » išvadų. « Čia ir glūdi jo romano idėjinis aštrumas, originalumas ir dabartiškumas » [6]. Raila žavisi ir veikalo meniniu tobulumu: « Visa tai apgaubia menininko talentas, kurio vėlyvas subrendimas mane stebina, o aukštas ir toks išnokęs lygmuo didžiai džiugina. Tarp praėjusių metų mūsų literatūros derliaus *Pragaro prošvaistėms*, mano nuomone, neabejotinai priklauso pati pirmoji vieta » [7].

Prieš V. Alantą ir B. Railą išėjo *Draugo* ir *Darbininko* publicistai. J. Steponaitis mano, kad « į Railos rekomenduojamą geriausią veikalą tenka žiūrėti kaip į meškos patarnavimą lietuvių tautai, kovojančiai žūtbūtinę kovą dėl savo laisvos egzistencijos », nes tik krikščioniškų įsitikinimų Vakarų pasaulis nugalės komunizmą [8]. J. Steponaičiui atsakė Raila, irgi nukrypdamas tik į idėjinę pusę [9]. Aistringai jam vėl atkirto J. Steponaitis [10] ir vėliau kitu straipsniu [11]. Prie Steponaičio eile straipsnių prisidėjo P. Stravinskas [12].

V. Bagdanavičius pagonybės skleidimą palaikė « Pasikėsinimu prieš Mindaugo dvasią » [13]. Prieš stabmeldybę kyla ir kan. V. Zakarauskas [14]. Šis abipusiai aštrus idėjinis dialogas, galima sakyti, šovė visu savo ilgiu pro šalį ...

G. I. Židonytė šitą romaną taip pat laiko pranašesniu už kitus Alanto veikalus: « savo brandumu ir originalumu pralenkia ankstyvesniuosius autoriaus kūrinius ir (...) galėtų užimti garbingą vietą bet kurios didelės kultūringos tautos literatūroje. Mūsų rašliava nedaug

---

[5] B. Raila, *Man nepatinka — esi pavojingas*, žr. *Vienybė*, 1952.X.31 d.

[6] B. Raila, *Krikščionys ir pagonys*, žr. *Dirva*, 1952.II.7 d.

[7] Ten pat.

[8] J. Steponaitis, *Apie dezertyrus į pagonybę*, žr. *Draugas*, 1952.III.7 d.

[9] B. Raila, *Kaip užmušiau atsiskyrėlį*, žr. *Dirva*, 1952.III.27 d.

[10] J. Steponatis, *Tautininkų dvasios vadas prabilo*, žr. *Draugas*, 1952.IV.4 d.

[11] J. Steponaitis, *Krikščionybė teorijoje ir praktikoje*, žr. *Draugas*, 1953.II.6 d.

[12] P. Stravinskas, *Didžioji kova ir nusikaltimas pasyvume*, žr. *Draugas*, 1952. IV.22 d.; *Suinteresuotieji*, žr. *Draugas*, 1952.VI.13 d.; *Nepagrįsti priekaištai*, žr. *Draugas*, 1952.IX.10 d.; *Nekalti Avinėliai*, žr. *Draugas*, 1953.IX.15 d.; *Religinių sąjūdžių simuliacija*, žr. *Darbininkas*, 1952.XI.11 d.

[13] V. Bagdanavičius, *Pasikėsinimas prieš Mindaugo dvasią*, žr. *Draugas*, 1952.V.5 d.

[14] V. Zakarauskas, *Krikščionis-stabmeldys*, žr. *Draugas*, 1952.VIII.26 d.

teturi *Pragaro prošvaisčių* lygio veikalų »[15]. Ypač jai atrodo brandi idėjinė ir moralinė veikalo pusė. Alantas nesivaržo dėsniu « Roma arba Maskva », kaip kiti šiandieniniai rašytojai. Jis « nagrinėja tautinės lietuvio buities problemas, iškelia jo gyvenamosios epochos santykį ir pasiūlo konkrečią idėją kaip išsilaikymo ir tautinės tvirtybės pagrindą šiandieninėje etinėje krizėje ir idėjų maišatyje »[16]. Neatsilieka ir meninė pusė. Jis aktualus, temos bei motyvai vystosi sklandžiai, logiškai, įtikinamai. Bet ji pastebi ir trūkumų : pagrindinio veikėjo Girkalnio vizijų bei ekstazių priežastys skaitytojui nepaaiškintos, Dzedulionio ir kitų charakteriai neišbaigti. Bet tai tik smulkmenos.

Stasys Santvaras apgailestauja arogancią, pasipūtimą, nenuoširdumą bei žiaurumą mūsų kritikoje sutinkant anksčiau V. Ramono *Kryžius*, o dabar *Pragaro prošvaistes*. Ir pats paabejojęs, ar vien krikščionybė kalta dėl Lietuvos žlugimo. Santvaras peikia svaidančius akmenis į mūsų praeitį. Nelaikydamas veikalo tobulu, gėrisi, kad « puikiai apmesti veikėjų charakteriai, jautriai išgyvenama Lietuvos meilė, Vilniaus grožio aprašymai ir platus mostas, kuriuo V. Alantas aprėpia savo kūrinio medžiagą »[17]. Apskritai, romanas « nedažna kregždė mūsų padangėje », « lietuvių grožinės literatūros pastate yra stipriai įmūryta plyta »[18].

Kitam rašytojui, Myk. Januliui (A. Baronui), *Pragaro prošvaistės* pasirodė parašytos nekūrybišku stiliumi, stokoją logikos. Vyriausias veikėjas peikiąs krikščionybę, o nuo naujos pagonybės — komunizmo — bėgąs į dar naujesnę pagonybę Vokietijoje ; jis šaipąsis iš zakristijono, mačiusio velnią, o pats regįs Pilėnų kunigaikštį ir filosofuojąs kaip « sena boba »[19]. Ir jam atsakė pora senosios religijos gynėjų[20].

Ginčo įkarštyje prabilo pats autorius, teigdamas, kad dėl lietuvybės turi sutartinai kovoti visų įsitikinimų lietuviai[21]. Su Alantu vėl nesutiko J. Viekšnys, teigdamas, jog kai kas panaudojęs ir Kristų krikščionybei pakenkti[22].

---

[15] G. I. Židonytė-Vėbrienė, *Vytauto Alanto « Pragaro prošvaistės » pralenkia ankstyvesniuosius jo kūrinius*, žr. *Vienybė*, 1952.III.28 d.

[16] Ten. pat.

[17] St. Santvaras, *Dailusis žodis ir jo kritikai*, žr. *Dirva*, 1953.IX.4 d.

[18] Ten pat.

[19] Myk. Janulis [A. Baronas], *Knyga apie pragaro prošvaistes*, žr. *Draugas*, 1952.VIII.1 d.

[21] V. Alantas, *Kęstutis, šv. Kazimieras ir Šliūpas po lietuvybės vėliava*, žr. *Vienybė*, 1952.VI.30 d.

[22] J. Viekšnys, *Vienybės kryžkelėje*, žr. *Draugas* 1952.VII.24 d.

Senosios lietuvių religijos esmę paryškino dr. M. Gimbutienė. Jai atrodo, kad nors praeities nesugrąžinsi, bet ją reikia gerbti. Senąją mūsų religiją ji aptaria kaip « gyvatos religiją », ne stabmeldybę [23].

Dr. J. Balys, pradžioje pasidžiaugęs intriguojančiu romanu, autoriui prikišo neistorinius krivius ir vaidilutes bei Girkalnio padarymą istorijos profesorium (reikėtų jį dėti poetu ar žurnalistu). Siūlymą grįžti pagonybėn jis laikytų tik literatūrine puošmena [24]. Vėliau jis įsileido į vaisingą ir įdomų ginčą su dr. Pr. Skardžium dėl senosios mūsų religijos. Balys patarė stabmeldybės vardo nesibaidyti [25]. Toliau su Pr. Skardžium pasikeitė nuomonėmis eilėje straipsnių. J. Balys teranda tikrą tik Perkūną [26]. Skardžius nemato pagrindo nuneigti visų baltų dievą, o iškelti Perkūną [27]. Prie šio klausimo Balys grįžo [28], o Skardžius jam atsakė [29]. Ir vėl Balys rašo apie dievus nebuvėlius [30], o Skardžius apie Dievą ir dievus nebuvėlius [31].

Aleksis Rannitas atvirai pareiškė, kad « krikdemai » nori sunaikinti senovės lietuvių religiją. Neįsivaizduojama, girdi, kad graikas ar suomis imtų juoktis iš savo praeities. Jis pats esąs susižavėjęs: « Vytauto Alanto romano pasirodymas yra didelis tautinės svarbos aktas. Savo knyga Alantas pataikė tiesiai į lietuviškų problemų širdį [...] Šis kūrinys yra kultūristorinis dokumentas Baltoskandijos dvasios komplekse » [32].

V. Trumpa įžvelgia paralelę tarp *Kryžių* bei *Pragaro prošvaisčių* ginčų ir *Vitolio raudos* recenzijos *Aušroje*, sukėlusios katalikų pasipiktinimą. Trumpa nematąs esminio prieštaravimo tarp pagonybės bei krikščionybės [33].

R. Spalis mėgina veikalą vertinti literatūriniu požiūriu, rasdamas, kad gražią pradžią nustelbia idėjos, kurioms aiškiai aukojamas veiksmas ir veikėjai. Pagrindinė idėja — krikščionybės nusigyvenimas —

---

[23] M. Gimbutienė, *Pagonybė, stabmeldybė ir mūsų protėvių religija*, žr. *Vienybė*, 1952.V.30 d.

[24] J. Balys, *Nekasdieniškas romanas, « Pragaro prošvaistės »*, žr. *Vienybė*, 1952. II.29 d.

[25] J. Balys, *Pagonystė ar stabmeldystė*, žr. *Dirva*, 1952.VI.19 d.

[26] J. Balys, *Apie senovės baltų vyriausiąjį Dievą*, žr. *Dirva*, 1952.VI.26 d.

[27] Pr. Skardžius, *Dievas ir Perkūnas*, žr. *Dirva*, 1952. m. 29 nr.

[28] J. Balys, *Senasis Dievas ir Perkūnas*, žr. *Dirva*, 1952.VII.30 d.

[29] Pr. Skardžius, *Dar dėl Dievo ir Perkūno*, žr. *Dirva*, 1952.VII.31 d.

[30] J. Balys, *Apie dievus nebuvėlius*, žr. *Dirva*, 1952.VIII.11 d.

[31] Pr. Skardžius, *Dievas ir dievai nebuvėliai*, žr. *Dirva* 1952.VIII.28 d.

[32] A. Rannitas, *Apie Alantą, Škėmą, « Literatūros Lankus »*, žr. *Dirva*, 1952. XI.13 d.

[33] V. Trumpa, *Seni dievai — nauji rūpesčiai*, žr. *Dirva*, 1952.V.15 d.

jau anksčiau kelta E. Zola romane *Paryžius*. Abejoja, ar Pilėnų kunigakštis šiandien gali būti paveikus mūsų vienytojas[34].

Į surizgusį reikalą nemaža aiškumo įnešė Andrius Sietynas (A. Nyka-Niliūnas). Pirmiausia nurodo, kad G. J. Židonytė klysta[35] tardama, kad paskutinių 6-7 metų mūsų literatūra einanti Romos ar Maskvos keliu, o tik vienas Alantas nesusivaržęs viena doktrina. Deja, *Pragaro prošvaistės* kaip tik yra tezinis romanas. O literatūros veikalas reikia vertinti literatūros santykių plotmėje. Vertintina ir ideologija, bet smerkti ar teisinti grynai gyvenimiškoje plotmėje nedera. Alantas pradžioje suformuluoja tiesą, kad krikščionybė per 2000 metų nesukultūrino žmonių, o savoji, stabmeldiškoji (kurios *credo* jis neformuluoja ir apie kurią mes tiek maža ir prieštaraujamai težinome) galėtų pažaboti žmogų. Autoriaus tezė ir jo siūlomi būdai primena nacių neopagonizmą. Kitas trūkumas — autorius nusikalsta estetinės schemos taisyklėms, supublicistindamas romaną, tik vienu žingsniu stovintį nuo neliteratūros ribos. Jis duoda ne gyvą žmogų, o politinės ideologijos atmainą; pamotiškai skirsto veikėjus į gerus ir blogus, deja, geruosius labiausiai nuskriausdamas, nes jie negyvi žmonės. Alanto teorija — viską praradusio ir pusiausvyros netekusio žmogaus patriotinis šauksmas. Kritikas baigia klausimu: kodėl bėgome iš Lietuvos, galėdami herojiškai numirti? [36].

Panašiai romanas įvertintas ir Juliaus Banaičio: autorius «... vedamosios idėjos naudai falsifikuoja ne tik istoriją, bet ir psichologiją, ir viena ir kita tempdamas ant iš anksto paruoštų griaučių» [37]. Dėl to ir sužlugdė estetinę romano vertę, nesgi idėjos priklauso nuo gyvo estetiškai žmogaus. Centrinis personažas, autoriaus idėjos nešėjas — negyvas žmogus, autoriaus režisuojamas. Romano konstrukcija esanti nepeiktina, veiksmas sudaro tikrovės iliuziją, kur jos nesugriauja teziškumas. Stoka individualaus stiliaus irgi nėra dorybė.

Subeletristinta forma veikalą psichologiniu, idėjiniu ir meniniu požiūriu dar vertino V. Narimantas, nelaikydamas romano dideliu veikalu. Girkalnio žodžiais: «Tokiame teigime galėtų būti du dideli momentai (...) didelė tendencija arba didelė literatūrinio skonio atrofija» [38].

---

[34] R. Spalis, «*Pragaro pošvaistės*», žr. *Britanijos Lietuvis*, 1952.VII.31 d.

[35] G. J. Židonytė-Vebrienė, *Vytauto Alanto «Pragaro prošvaistės» pralenkia ankstyvesniuosius jo kūrinius*, žr. *Vienybė*, 1952.III.28 d.

[36] A. Sietynas (A. Nyka-Niliūnas), *Tezinis romanas Vytauto Alanto «Pragaro pošvaistės»*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 1 nr., 30-31 psl.

[37] J. Banaitis, *V. Alanto «Pragaro prošvaistės»*, žr. *Aidai*, 1952 m. 10 nr., 472 psl.

[38] V. Narimantas, *Pasikalbėjimas su prof. Girkalniu*, žr. *Darbininkas*, 1952. XII.2 d.

Ir J. Stebeikis (B. Brazdžionis) teigia, jog kūrinyje labai svarbu, kaip idėjos įkūnijamos, taigi — meninis požiūris. Girkalnis iš visų principų itin vadovaujasi kerštо principu; bet kadangi žmogų suskaldžiusi krikščionybė, tai jam tebeskamba ausyse «neužmušk». Kerštо principo laikosi nacizmas ir komunizmas — Lietuvos priešai. O autorius jų taip nepuola kaip krikščionybės. Naujosios ideologijos kerštо principas jį ir sunaikina. Meninė pusė taip pat nesanti stipri: neproporcinga kompozicija, vienašališki veikėjai, sekso gausa. Keldamas pagonybę krikščionybės vieton, autorius turėjo tai atlikti meniškai, kaip Pietaris ar V. Krėvė. Tuo tarpu šis romanas tesąs didelis juodraštis [39].

J. Grinius romaną vertina tautiniu ir humaniškuoju požiūriu. Alantas, rašydamas romaną 1944-1951 m., skelbė jame lietuvių pagoniško humanizmo atgimimą. Tai pastanga sukurti lietuviams pasaulėžiūrą, tepripažįstant senovėje garbintąjį Praamžių, tautiečių žmogiškąjį solidarumą, o priešų atžvilgiu dėsnį: jei pajėgi, savo priešą nužudyk, jei ne — pats žūk. Vydūno aukštintą lietuvių pagonių sudvasintą humanizmą Alantas papildo savo emocijomis bei aistromis ir pateikia lietuviams kaip užuovėją krikščionybės vietoje. Deja, vyriausias personažas Girkalnis yra joks istorijos docentas, tik paprastas įsimylėjėlis, jei nemato, kad jo gaivinama stabmeldybė nedaug kuo skiriasi nuo nacybės. O Pilėnų žuvimo vizija tegalima tik kunigaikščio Beržanskio-Klausučio vaizduotėje. Alantas turėtų žinoti, kad tautinės religijos šiandien nebeįmanomos. Alanto mėginimas gaivinti tautinę religiją bei moralę — posūkis į šovinistinį nacionalizmą, tautoms nešantį pražūtį (plg. Vokietijos ar Japonijos likimą) [40].

B. Jacikevičiaus rinkinio gale pridėti 2 niekur anksčiau nespausdinti straipsniai: A. Rannito pamfletinis rašinys [41] ir V. Alanto straipsnis [42]. Alantas vėl klausia: Argi vis dar į savo senovę žiūrėsime pro šovinistų lenkų kunigų uždėtus murzinus akinius? Ar anuometinė Lietuva buvo nedora ir nusmukusi, kad ją reikėtų niekinti? Ar kunigaikščių Lietuva nebuvo laisvesnė ir galingesnė už šv. Kazimiero ir vyskupų Lietuvą? Lietuvybė turi mus jungti, kaip ji jungia

---

[39] J. Stebeikis [B. Brazdžionis], *Seksapilis, pagonybė ir balanos gadynė*, žr. *Gabija*, 1952 m. 3 nr., 64-68 psl.

[40] J. Girnius, *Vytautas Alantas tarp tautinės ideologijos kūrėjų*, žr. *Aidai*, 1962 m. 9 nr., 418-420 psl. Šis straipsnis į B. Jacikevičiaus rinkinį nepateko.

[41] A. Rannitas, *Mano padėka poniai, ponui ir ponams*, žr. B. Jacikevičius, «*Pragaro pošvaistės*» *atošvaistėse*, New Yorkas 1971, 207-212 psl.

[42] V. Alantas, *Baimė senųjų dievų*, žr. B. Jacikevičius, «*Pragaro pošvaistės*» *atošvaistėse*, 213-226 psl.

pavergtuosius lietuvius. Tremtinys, ieškodamas moralinės atsparos, grįžta prie senųjų dievų: « O tie dievai yra tie dideli mūsų prosenolių sukrauti dvasios ir dorovės turtai, nuo kurių tokius ilgus amžius stengėsi mus nubaidyti mūsų tautos priešai »[43]. Galiausiai Alantas linksta į sintezę: « Amžinosios Ugnies ir kryžiaus Lietuva turi tarnauti naujosios didesnės ir gražesnės Lietuvos atstatymui »[44].

---

[43] Ten pat, 226 psl.
[44] Ten pat.

Salomėjos Nėries klausimas

Salomėjos Nėries, komunizmui tarnavusios, klausimas daug ir smarkiai diskutuotas mūsų spaudoje, nors tiesiai ir nepriklauso literatūrinei kritikai, bet didelės rašytojos didelė tragedija literatūrą šiaip ar taip liečia. Jos klausimu pasisakė J. Aistis, M. Krupavičius, J. Grinius, M. Vaitkus, I. Malėnas, V. Lozoraitienė, P. Orintaitė ir eilė kitų. Visi daugiau kalba apie jos idėjinį posūkį į komunizmą, negu kūrybą. Bene anksčiausiai pasisakė A. Girkantas [1]. Lietuvai S. Nėris, anot jo, mirė 1940, kai parašė poemą apie Staliną ir « parvežė saulę ». Ji išdavė Lietuvą ir mūsų literatūrą. « Tuo mūsų tautai tragišku metu mirė Salomėja Nėris poetė ir gimė Salomėja Nėris agitatorė, ne agitatorė, kuri tautą ugningais žodžiais šaukia į kovą su tautos priešais, bet agitatorė, kuri ragino nusilenkti ir garbinti priešą, smurtu ir klasta užgrobusį mūsų kraštą, žiauriausiomis priemonėmis naikinantį mūsų tautą » [2]. Atrodo, kad straipsnio autorius tiki ją atsivertus ir laukus tikros Lietuvos laisvės, kai rašė:

Tarp dviejų debesų saulutė
Taip neilgai mums švietė.
Laisvi gal nemokėjom būti
Ir tėviškės mylėti.

Tuomet ir buvusi priešo likviduota [3].

Prieš Girkantą, norintį S. Nėrį suprasti ir kiek pateisinti, griežtai stojo Vincenta Lozoraitienė straipsnyje *Condemnatio memoriae* [4], pasmerkdama užmiršimui. Girkantas vėliau aiškinosi neliejęs ašarų dėl tariamos S. Nėries tragedijos, pasmerkęs jos laikyseną bolševikmečiu, bet be pykčio ir įniršio. Jis norėjęs parodyti, kad bolševikinis režimas, atimdamas iš kūrėjo laisvę, jo kūrybą žudo. O jos visiškam užmiršimui jis nepritariąs: « Juk, ką žmogus yra vertingo sukūręs, to nebegali sunaikinti jo vėlesni nusikaltimai. Jei taip būtų, tai meno kūriniai būtų ne absoliutinės vertybės, bet kažkas tokio, kas pareina

---

[1] A. Girkantas, *Didžios poetės didi tragedija*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.I.29 d.; II.5 d.; II.12 d.; II.26 d.; III.4 d.; III.11 d.

[2] Ten pat, I.29 d.

[3] Ten pat.

[4] Žr. *Mūsų Kelias*, 1948.V.20 d.

nuo laiko aplinkybių, kūrėjo elgesio, jo tautiečių nuotaikų ir kitų laikinų dalykų. Kad taip nėra, įtikinamai mums rodo pasaulio kultūros istorija »[5].

Ig. Malėnas duoda nuoširdžių atsiminimų apie savo studijų draugę ir komunizmo pavergtą rašytoją[6].

J. Gobis laiko ją jautria, ne kovotojos charakterio, meilės ir kūrybos moterimi. Lietuvą mylėjusi, tad Hitlerį keikusi. Bet posakį « prakeikti peržengę mūsų slenkstį » galima taikinti ir rusų komunistams. Prieš mirtį prašiusis vežama Lietuvon iš Maskvos. Jis netiki, kad ji būtų visiškai nuo Dievo nusigręžusi[7].

J. Grinius jos nelaiko nei komunistų heroje, nei išdavike, tik moterimi, nemokėjusia derinti savo vaizduotės polėkių su tikrove, kuri jai atkeršijo. Bet išaugusi katalike, ji ypatinga rakštis daugelio akyse. Nevaizdi, nepastovių jausmų, savo meną laikanti viskuo, jausminės religijos moteris. Atėjus abejonėms, joje bręsta protestas prieš senuosius draugus, tautininkų režimą, « ponus vyrus », ir ji nueina į *Trečią Frontą*, ją kviečiantį kaip stiprią moterį poetę. Laimingai ištekėjusi, aprimo, liko tik laiminga moteris, įvertinta valstybine premija už *Diemedžiu žydėsiu*. Sovietams užėjus, priversta parašyti *Poemą apie Staliną*. Važinėjant po mitingus, atsidariusios akys. Rusijoje kentėjus, ilgėjusis Lietuvos, rašiusi patriotinius eilėraščius; net religinių motyvų pasitaikydavo[8]. O 1943 m. sausio pradžioje parašytas *Tolimas sapnas* liudija atgailos svajonę. Poetė pasijunta Lietuvos bažnytėlėj:

Manęs čia nepažįsta
Pro gedulingą šydą,
Bet kojos žengt nedrįsta —
Tiek daug, tiek daugel klydę.

Sakykloj kalba — keista ! —
Jisai — iš Galilėjos:
— Tebūna jai atleista,
Nes daug jinai mylėjo ![9]

---

[5] A. Girkantas, *Atsakymas p. Vincentai Lozoraitienei*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948. VI.3 d.

[6] Ig. Malėnas, *Mano bičiulė S. Nėris*, žr. *Aidai*, 1958 m. 6 nr., 267-274 psl.

[7] J. Gobis, *Salomėjos Nėries pasaulėžiūra*, žr. *Draugas*, 1960. IV.23 d.

[8] J. Grinius, *Salomėja Nėris*, žr. *Aidai*, 1961 m. 4 nr., 171-178 psl., 5 nr., 217-225 psl.; 6 nr., 261-271 psl.

[9] Citata iš Griniaus straipsnio *Salomėja Nėris*, žr. *Aidai*, 1961 m. 6 nr., 269 psl. Lietuvoje išleista knyga: *Salomėja Nėris*, II t., Vilnius 1972, 413-414 psl. niekur kitur nespausdintųjų eilėraščių skyriuje.

Šis Griniaus ilgas straipsnis — biografinis-psichologinis bei pasaulėžiūrinis, išryškina jos asmenį daugiau negu jos kūrybą.

M. Krupavičius mano, kad apie S. Nėrį prirašyta per kietai ir neteisingai, ypač V. Lozoraitienės [10]. Kokią dainą Lozoraitienė būtų uždainavusi, jei būtų likusi Lietuvoje ? — klausia M. Krupavičius. Laiko, kad J. Grinius objektyviausiai parašė, nors ir čia yra per griežtų reikalavimų, « griniškai kietų teigimų » ir taisytinų išvadų. S. Nėriai rūpėjęs socialinis klausimas, darbininkų reikalai, religijos dalykai. Anot M. Krupavičiaus, « Grinius Salės ir sielą ir kūną išblusinėjo » [11]. Bet jos « bolševizmą » išsprendė gana objektyviai : « nei bolševikų herojė, nei niekšiška lietuvių išdavikė » [12]. Ji nebuvusi nei ignorantė, nei paviršutiniška. Pas Staliną norėjusi ieškoti teisybės. Nuklydusi, bet tikra bolševikė nebuvo. Širdies moteris, širdimi ir rašė. Teteisia ją Dievas. Už « nukrypimus » Lietuvoje bolševikai nuo jos atšliję. Laiminga laiku mirusi, būtų atkentusi, — M. Krupavičiui pritaria G. Valančius [13].

A. Rimvydas M. Krupavičiaus teisinimus atremia, kad visos jo iškeltos teigiamos ypatybės nekokios, nes visais požiūriais lengvai ji pasidavė. Tuo pat metu rašė *Židiniui*, *N. Vaidilutei* ir *Trečiam Frontui*. Tai nesugebėjimas apsispręsti — siūbuojanti nendrė ar nesugebanti apsispręsti. Komunistai pagrįstai ją laiko savo heroje. Dėl Lietuvos meilės — Lietuvą mylėjo ir P. Cvirka ar L. Gira, bet ją pardavė. S. Nėris nusikalto prieš visuomenę, viešai tegalėjo savo kaltę ir nuplauti. Ji netinka Putino, Paukštelio, Sruogos ar Vienuolio kompanijai, o greičiau Cvirkos, Korsako, Venclovos, Giros, Paleckio. G. Valančius pritariąs Krupavičiui, nes ir jis gailestingas. Bet kiti ir Judą teisina. O kaip su mirštančiais Sibire ? Kas kita toks Germantas — Meškauskas, kurs išpirko savo kaltę. Ateitis geriau nuspręs, kai nudžius ašaros [14].

V. Lozoraitienė kerta M. Krupavičiui ir iš dalies J. Griniui už « Salės » baltinimą, juoba, kad dar partizanų kraujas neišdžiūvo [15].

J. Aistis, teigia, kad S. Nėries kelias nuo « praregėjimo » (1929-1931) iki mirties buvo vientisas. Kaip to J. Grinius nepastebėjo ? O prel. M. Krupavičius tiesiog ją reabilituoja. Išteisinti tuo, kad ji tik eiles Stalinui ir partijai rašė, negalima : žodis taip pat vergia ir

---

[10] M. Krupavičius, *Salomėja Nėris-Bačinskaitė*, žr. *Draugas*, 1964.VIII.15 d.; VIII.22 d.; VIII.29 d.

[11] Ten pat.

[12] Ten pat.

[14] A. Rimvydas, *Pastabos dėl S. Nėries apologijos*, žr. *Draugas*, 1964.X.10 d.

[15] V. Lozoraitienė, *Dar keli žodžiai apie Salomėją*, žr. *Draugas*, 1965.I.20 d.

žudo. Griūvant Vokietijai rašo eilėraštį *Obelys žydi*, « kur pergalė rusiška, taika bolševikiška ir pavasaris visasąjunginis ... Ar tai grįžimas ? Tauta turi teisę į viešą, ne po puodu pavožtą grįžimą »[16]. Gal ji ir grįžo religijon, bet ne tauton.

Šiltų atsiminimų apie S. Nėrį dar davė M. Vaitkus[17], o smerkiančių atsiminimų, su biografijos papildymais, — P. Orintaitė[18]. Dėl savo jausminės lyrinės prigimties pasinėrusi į subjektyvų išorės pasaulio suvokimą, racionaliai nepažinusi tikrovės, sukrėtimo metu padariusi fatalią politinę klaidą. O šios rūšies klaidos sunkiai atleidžiamos, nes jos neša mirtiną nuoskaudą milijonams. Nuo gimnazijos laikų buvusi lepinama, po studentiškos jaunystės atsidūrusi aštrioje tikrovėje, lyg nuotaka jaunamartės kietame suole. Neturėjo tvirtų principų; dar 1927 m. rašiusi: « Be bažnyčios, be altorių, be sumainymo žiedų » ... O katalikai ją vis laikę sava; tai ją ypač pykinę. Dvilypis simpatijos jausmas gimnazijoje — katalikui St. B. ir laisvamaniui P. Glovackiui, bent kiek ir meilės nusivylimai ir vasara, praleista Vienoje socialistų studentų B. Zubricko ir L. Serbentos draugystėje, nugirdžiusioje ją socialistinėmis idėjomis (Zubrickui ji ir stipriai simpatizavusi), bus turėję poveikio. Lazdijų gyvenimo nuobodis ir meilės nusivylimai ją tik pastūmėję eiti į liaudį, kurios lig tol nemėgo, ir padaryti medinių žodžių propagandos pareiškimą: « Tas žingsnis gerokai iš šalies įtaigotas, pataikant palankų nuovylio momentą, išnaudojant jos lyrinio temperamento minkštumą »[19]. Jos kaltė, ne kad iš ateitininkų perbėgo į kraštutinius kairiuosius, o kad nepriklausomoje Lietuvoje susidėjo su komunistais, priešvalstybinėje spaudoje spausdino savo raštus, apdainavo Staliną, važiavo į Maskvą « saulės » parvežti, pirmuoju bolševikmečiu okupantą parėmė gausiais eilėraščiais, kad nuoširdžiai tikėjo Stalino komunizmu. Kodėl iš katalikų šoko į komunistus, ar buvo galop komunizmu nusivylusi, ar grįžo į buvusią pasaulėžiūrą, — tebėra neatnarplıota. Kad kilus vokiečių-rusų karui, Lietuvą paliko verkdama, liudija prof. St. Kolupaila, ją sutikęs Daugpilyje, skubėdamas Lietuvon iš hidrologų suvažiavimo Leningrade.

P. Orintaitės knyga ir J. Griniaus straipsnis, atrodo, daugiausia bus praskleidę S. Nėries tragiškos klaidos vidinę pusę.

---

[16] J. Aistis, *Kada Salomėja Nėris galėjo grįžti*, žr. *Draugas*, 1964.X.17 d.

[17] M. Vaitkus, *Pluoštas atsiminimų apie S. Nėrį*, žr. *Aidai*, 1966 m. 2 nr., 59-66 psl.; 3 nr., 114-121 psl.; 4 nr., 159-167 psl.

[18] P. Orintaitė, *Ką laumės lėmė*, Chicaga 1965 (atspaudas iš *Naujienų*), 234 psl.

[19] Ten pat, 43 psl.

ANTRAS SKYRIUS

VIDURINIOJI KARTA

Jie gimę tarp 1915-1925 m., bet skirstant yra peršokimų į abi puses, atsižvelgiant į dvasinę-literatūrinę giminystę. Šią stambią kovingą išeivijos kritikų grupę sudaro daugiausia *Žemės*, *Literatūros Lankų* ir jiems artimi žmonės. Jie išeina prieš ramų akademiškumą, prieš literatūros palenkimą pašaliniams, kad ir aukštiems (visuomenės, dorovės, patriotiniams) tikslams, laikydami, kad tik kūrybinis pajėgumas išgelbsti didžias veikalo idėjas, o meilę tėvynei galima reikšti ne tik tiesioginio pasisakymo būdu aprašinėjant jos gamtą, istoriją ar kovojant eiliuota publicistika, bet ir Tėvynės nustojimo gėlą išsakant visuotinai žmogišku būdu ir pasinėrimu į tautos sielą, laisvės ilgesį, tiesos, prasmės ieškojimą, jos problematiką. Jie ateina su nauja dvasia, nauja forma, išgyvendami bendrą Vakarų Europos kultūros pulsą, jį atnešdami siauron mūsų buitin. Jie pervertina eilę senų vertybių, rodo karštą temperamentą, aštrią plunksną ir kartais literatūrinių « nuodėmių » padidinimą. Gąsdina padorų pilietį ta jų drąsa, piktina ji « dvasios neturtėlius ». Bet gaivus vėjas nesulaikomai padvelkia mūsų literatūroje. Šia dvasia gyvena ir mūsų jauniausioji karta, jau ėjusi mokslus Amerikoje, perimanti mūsų kūrybos vertinimą bent iš dalies (tik be jų kovingumo). Šioje kartoje skiriame du būrius: 1. Bradūno-Nagio-Niliūno ir 2. Antanaičio-Jonyno-Visvydo. Pastarieji arčiau pažįsta anglosaksų literatūrą. Abeji literatūrą vertina labai rimtai ir savo darbui pasiruošę.

I. PAVIENIAI AUTORIAI

Algirdas Titus Antanaitis (g. 1927)

A. Antanaitis literatūrinėmis temomis ir knygų vertinimais plačiai bendradarbiauja *Aiduose*, *Dirvoje*, *Drauge*, *Laiškuose Lietuviams*, *Margutyje*, *Metmenyse*, *Naujienose*, *Studentų Varpe*, *Varpe*, *L. Enciklopedijoje*. Pasirašinėja slapyvardžiais: Titas Guopis, Titas Alga, A. T. A., Kęstas Reikalas, Irena Trakelytė. Vienas iš *Metmenų* redaktorių.

Antanaitis iškėlė mūsų recenzijų ir premijų skirstymo šališkumą [1]. Į akis jam krenta, kaip griežtai skirtingai įvertinami tie patys dalykai, Pavyzdžiui, V. Joniko *Pakeleivius*, rodos, objektyviai gan gerais pripažino *Aidų* kritikas J. G. Miliušis [2]. O *Naujienų* recenzentas A. Petravičius grafomanu vadina [3]. K. Grigaitytės *Paslaptyje* Pilėnas nerado geresnių eilėraščių [4], bet A. Jasmantas K. Grigaitytės kūrybą dėl moteriškumo išraiškos priešpastato Mistraliui ir S. Nėriai, kurių poezijoje esąs ryškus ir lyriškasis ženklas [5]. B. Rukšos *Žemės rankose Tėviškės Žiburių* vertintojas H. Nagys objektyviai rado gera ir bloga [6], o *Naujienų* A. Varnauskas šaukia, kad H. Nagys išsigando Rukšos konkurencijos ir jį nustūmė žemyn [7]. Tas pats A. Varnauskas *Naujienose* skundžiasi, kad neobjektyviai recenzuojant tragiškai graudus vaizdas: autorių nori nužeminti ar iškelti — graudu, o skaitytojai suglumę — tragiška [8].

Skeptiškai jis žiūri į literatūrinius konkursus iš viso: išlavinta komisija autorių gali atpažinti, žymesnieji rašytojai vengia konkursų. Premijos paskiriamos, o varžovų parapijiečiai nepasitiki sprendimų teisingumu. Antanaitis dėl to juokiasi: «Susirenka, rodos, rimti literatai ir literatūros žinovai, o Apreiškimo parapijos skaity-

---

[1] A. T. Antanaitis, *Dėl recenzijų objektyvumo*, žr. *Draugas*, 1950.X.28 d.

[2] J. G. Miliušis, *Vinco Joniko «Pakeleiviai»*, žr. *Aidai*, 1949 m. 26 nr., 236 psl.

[5] A. Jasmantas, *Moteriškumas lyrikoje*, žr. *Aidai*, 1950 m. 7 nr., 329-332 psl.

[6] H. Nagys, *B. Rukšos «Žemės rankose»*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1950 m. 34 nr.

[8] A. Varnauskas, *Recenzija apie recenziją ir knygas*, žr. *Naujienos*.

tojai jais nepasitiki. Reikia, sako, versti aukštyn kojomis. Ar nebus tik tie skaitytojai kieno nors suglumyti », to paties A. Varnausko burna kalbant [9]. Cicero parapijiečiai, esą, kitos nuomonės dėl jų (premijų), negu dr. H. Lukoševičiaus Apreiškimo parapijiečiai. Gal jie « suglumyti » kurio recenzento [10]. Girdi, premijos šitaip skirstomos: 1951 m. Lietuvių Rašytojų Draugijos premiją gavo A. Vaičiulaičio *Italijos vaizdai*, bet ne V. Krėvės *Dangaus ir žemės sūnūs* ar H. Radausko *Strėlė danguje*. 1957 m. premiją gavo G. Tulauskaitės *Rugsėjo žvaigždės*, ne M. Katiliškio *Miškais ateina ruduo*.

Antanaitis parašė visą eilę plačių metinių literatūros apžvalgų: *1962 m. grožinės literatūros balansas* [11], *Gausūs 1963 metai* [12], *1964 m. grožinės literatūros apžvalga* [13], *Grožinė literatūra 1965 metais* [14], *Apie 1966 metų literatūrą* [15]. *Keli žodžiai apie pernykštę mūsų literatūrą* [16], *Egzilinė literatūra 1968 m.* [17]. *Tomais gausūs septyniasdešimtieji* [18], *Prozos dominuojama 1971 m. literatūra* [19]. Kiti stambesni jo literatūriniai straipsniai :

Siūlau išdidumo kupiną egzilę, *Algimanto Mackaus poezijos pagrindiniai motyvai* [20], *Žvilgsnis į pernykščių metų dramos veikalus* [21], *Periodinės spaudos įnašas literatūron* [22], *Patriotinis motyvas mūsų egzilinėje poezijoje* [23], *Literatūrinės kūrybos išeivijoje svarstymai* [24], *Lietuvė moteris mūsų egzilinėje literatūroje* [25].

1962 m. literatūra jam atrodė stipresnė už 1961 m. Čia aptaria K. Grigaitytę, 30 m. pavėlavusią su novelėmis *Veidu prie žemės*;

---

[9] A. T. Antanaitis, *Dėl recenzijų objektyvumo*, žr. *Draugas*, 1950.X.28 d.

[10] Ten pat.

[11] *Margutis*, 1963 m. vasario mėn., 14-20 psl.; kovo mėn., 16-20 psl.; balandžio mėn., 10-13 psl.

[12] *Margutis*, 1964 m., vasario mėn., 18-23 psl.; balandžio mėn., 23-26 psl.

[13] *Metmenys*, 1965 m. 9 knyga, 150-166 psl.

[14] *Metmenys*, 1966 m. 11 kn., 162-177 psl.

[15] *Metmenys*, 1967 m. 13 kn., 151-168 psl.

[16] *Metmenys*, 1968 m. 15 kn., 170-177 psl.

[17] *Metmenys*, 1969 m. 17 kn., 154-166 psl.

[18] *Metmenys*, 1971 m. 21 kn., 173-189 psl.

[19] *Metmenys*, 1972 m. 23 kn., 173-190 psl.

[20] *Varpas*, 1965 m. 6 nr., 117-133 psl.

[21] *Aidai*, 1966 m. 5 nr., 237-241 psl.

[22] *III Pradalgė*, 1966 m., 93-122 psl.

[23] *VI Pradalgė*, 1969 m., 308-348 psl.

[24] *Draugas*, 1969.I.25 d. ir II.1. d.

[25] *VIII Pradalgė*, 1972 m., 353-394 psl.

I. Joerg, formuojančią savo stilių *Laimės ieškotojais*; V. Janavičių, kurio apysaka *Pakeliui į Atėnus* jam atrodo tik bandymas «kietoko riešuto» — graikų mitologijai duoti šiandieninį rūbą (o K. Keblys šį dalyką priskiria prie geriausių laikotarpio romanų [26]); duodantį vilčių J. Kralikauską su impresionistinio stiliaus, tariamai XIII amžiaus lietuvių kalba parašytą *Titnago ugnį* (nuo pusės romano autorius tos kalbos beveik atsisako, pažeisdamas kompoziciją); Alės Rūtos *Didžiosios meilės* ciklo paskutinį romaną *Priesaiką* su daugybe negyvų keistais vardais veikėjų, J. Švaisto *Žiobriai plaukia*, biografinį romaną apie M. Sidaravičių — didįjį knygnešį; deja, knygą be stiliaus, prasmingo dialogo ir sąmoningos kompozicijos.

Tų pat metų poezijos apžvalgoje kalba apie A. Mackaus, jaunosios kartos būdingiausio reprezentanto, *Neornamentuotos kalbos generaciją* ir *Augintinius* (apie jį vėliau); apie S. Santvaro *Aukso taurę*, tamsesnę ir niūresnę negu kitų rinkinių poeziją, monotonišką ir netaupančią žodžio; apie Liūnės Sutemos rinkinį *Nebėra nieko svetimo*, parodantį paprastučio moters pasaulio intymųjį vidų, kur moteris nėra vien koketuojanti mergaitė, savo teises ginanti sufražistė, liaupsinimo tetrokštanti lėlė ar besiaukojanti, nesuprasta žmona. Ji dar ir žmogus su apskritai žmogiškosiomis emocijomis. Ir poetė šiame rinkinyje dar labiau subrendusi. Čia jis kalba ir apie V. Šlaito, kalbančio paprastais žodžiais, rinkinį *Be gimtojo medžio*.

Iš dramų pamini, J. Griniaus *Gulbės giesmę*, melodramatišką, kur veikėjai iš anksto apspręsti. Humoristas P. Andriušis *Dainoje iš kito galo* «surimtėjęs», paaštrėjęs [27].

1963 m. apžvalgoje L. Andriekaus *Naktigonę* randa stipresnę, grakštesnę. Geresnių eilėraščių šiek tiek randa ir K. Grigaitytės *Rudens sapnuose*. J. Švabaitės *Vynuogės ir kaktusai*, kad ir 20 m. pavėluoti, rodo jausmo, vidaus gelmes, kūrybos savitumą. Neatmeta Antanaitis ir L. Švedo *Sugrįžimo į Sodomą ir Gomorą*, nedailinto, stipraus žodžio, plakančio savo bendrus, poeto, nors dar labiau pavėlavusio. O. A. Tyruolis prieš 30 m. geriau rašęs, negu *Metų vingiuose*. M. Vaitkus rinkinėlyje *Alfa ir Omega* gerbiąs žodį stiprus senosios kartos poetas [28].

---

[26] K. Keblys, *Romanas išeivijoje ir tremtyje*, žr. *Lietuvių literatūra svetur*, Chicaga 1968, 171-174 psl.

[27] A. T. Antanaitis, *1962 m. grožinės literatūros balansas*, žr. *Margutis*, 1963 m. vasario mėn., 14-20 psl.; kovo mėn., 16-20 psl..; balandžio mėn. 10-13 psl.

[28] *Gausūs 1963 metai*, žr. *Margutis*, 1964 m. vasario mėn., 18-23 psl.; balandžio mėn., 23-26 psl.

1964 m. derlius jam atrodo geras, tik nė vienos dramos. A. Bradūno *Sidabrinės kamanos* poeto iškastoji medžiaga kaip reik neapdorota, bet jis prasmingai atskleidžia naujų lietuvio dvasios bruožų. V. Šlaito *Antroje pusėje* dvelkia moralizavimu, maniera.

K. Almeno *Upė į rytus, upė į šiaurę* — monumentalus naujos tematikos veikalas. Autorius taupąs žodį, lengvo stiliaus. Daug žadąs tremties augintinis. A. Barono *Saulės grįžimas* rodo pavargimą, nereikalingą moralizavimą, iš anksto apspręstus veikėjus, nors novelių struktūra gana tiksli. J. Kralikausko *Mindaugo nužudymas* ryškiąs laikmečio nuotaiką, apeigas, bet nerodo įvykių ir jų motyvavimo. Pats Mindaugas kelis kartus teparodomas; bet šis romanas geresnis už *Titnago ugnį*. Alės Rūtos *Kelias į kairę* — senųjų ir naujųjų emigrantų gyvenimas Amerikoje. Tai nauja mūsuose forma: 8 veikėjai įvykių raidą aptaria savo lūpomis, o autorė juos visus lygiai traktuoja. Tai esąs geriausias jos kūrinys. Volertas nuo *Upė teka vingiais* iki *Gyvenimas yra dailus* padaręs didelę pažangą, susikūręs literatūrinį sakinį. Vis dar menkai jungia įvykius ir veikalo struktūra nestipri [29].

1965 m. A. Jasmanto *Gruodui* neišėjo į sveikatą gulėjimas stalčiuje, nes eilėraščiai dabar atrodo atvėsę. Jo « poezija rami, nuosaiki, nešokiruojanti skaitytojo [...] Posmai nuglostyti. Paviršutiniu blizgesiu lyg norima užtušuoti polėkio trūkumą, neretai padvelkiantį nuovargį ar senatvę » [30]. A. Mackaus *Chapel B* kritikui atrodo kaip ankstesnio fatalistinio motyvo išaugimas į grėsmingą *crescendo*. Visur esanti mirtis visagalė. Tai « protestas, keliant prie lūpų neišvengiamybės taurę ». Neornamentuota kalba išlyginta; vaizdų mozaika — lyg paskutinę sekundę prieš mirtį išgyvenimo žybtelėjimas. H. Radauskas tebesąs ištikimas savo prisipažinimui *Fontane*: Pasauliu netikiu, o pasaka tikiu. Jis atokus susikurtojo, netikėtinumų ir kontrastų pilno pasaulio stebėtėjas bei fiksuotojas. Ilgai apdirbinėjami jo eilėraščiai gyvi, dinamiški. Šiltą ir taiklų žodį, kaip reta, Antanaitis taria V. Šlaito *Širdies paguodai*: « Jis rašo ramiai, laisvokai, ritmu ar rimu nesuvaržytomis frazėmis, jas neretai pamargindamas priežodžiais ar įtarpomis (kadangi, būtent, idant ir t. t.). Kieno nors kito posmuose tai skambėtų sausai, banaliai, tačiau Šlaitui atrodo natūralu ir reikalinga. Paprastučiai žodžiai, kasdieniški ir kuklūs palyginimai jo poezijoje nejučiomis prisipildo vidine ši-

---

[29] *1964 m. grožinės literatūros apžvalga*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 9 kn., 150-166 psl.

[30] *Grožinė literatūra 1965 metais*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 11 kn., 163 psl.

luma, įgauna simbolinės prasmės »[31]. Antanaitis pagerbia ir tradicininką Vaitkų (*Šerkšno sidabras*), aiškiai ornamentuotos generacijos atstovą, skaidriai į gyvenimą žiūrintį, nuoseklų, monotonišką, pareikšdamas, kad nelygu skaitančiojo požiūris į poeziją.

Paryškina K. Almeną (*Bėgiai*): jo tematika šio krašto, problemos universalinės, vykęs dialogas, nedidelis žodynas. Jis dar kartą pasirodęs sąžiningu rašytoju. Ne toks džiugus dėl A. Baranausko *Karklupėnų*, bet ir ne toks gaižus, kaip daugelis, ir J. Gliaudos *Agonijai*, nors nevengia smagaus žodelio dėl minios reakcijos, Kauno ir Maskvos įvykių paralelių, retorikos. A. Tulys (*Inicialai po tiltu*) mėgstąs erotiką, šaltai ironizuojąs, veikėjus skirstąs į gerus ir blogus, nesistengiąs duoti realaus gyvenimo iliuzijos, silpniau čia pasirodęs negu *Tūzų klube*.

Nupeikia, ir teisingai, A. Kairio *Viščiukų ūkį* ir Naumiestiškio dramas. Bet sklandžiai sueiliuota, sceniškai išradinga B. Pūkelevičiūtės *Aukso žąsis* tinka kritikui. A. Landsbergio *Meilės mokykla* — originali papročių komedija, pajuokdama aktualias ydas, užgriebianti ir universalius žmogaus bruožus. Pagrindinio veikėjo asmenyje sutelkti visi New Yorką pirmąkart išvydusio sapnai. Realybės fone užbrėžtas herojaus svajojamo pasaulio groteskiškai grandiozinis paveikslas[32].

1966 m. daugiausia prozos veikalų. Geriausiai išbalansuotas ir supintas J. Gliaudos veikalas *Delfino ženkle*. Anot J. Griniaus, laiminga pabaiga gerokai susilpnina veikalą. A. Barono *Trečioji moteris* — forsuota, naudojanti *flash back* formą. Be reikalo vilkinamas detalių atskleidimas. Gerai, kad vengia peizažo ir pseudofilosofavimo. Evangelisto įvaizdžio kartojimas įkyrus. P. Tarulio *Vilniaus rūbas* — iš adatos vežimo skaldymas. Daugelis veikėjų, kad ir išblusinėti, nepalieka galvoje. Gaila laiko... N. Mazalaitė *Miestelyje, kuris buvo mano* kalba su perdėjimu, mistifikuodama. Pritrūksta entuziazmo. Alės Rūtos *Žemės šauksmas* — dar labai nesusitupėjęs. Veikėjai — schemos, dialogai — trafaretas. A. Vaičiulaičio *Gluosnių daina* gera; tai šventadieniškas, šviesių spalvų rašytojas.

Iš dramos — vieninteliai A. Landsbergio *Penki stulpai*, dėl kurių patriotai pseudokritikai patį dramaturgą «rišo prie stulpo», kad nuvertinęs partizanus. O priekaištai kilo, kad savo veikėjus parodė perdaug žmogiškus: svyruojančius, kenčiančius. Spausdintoje ver-

---

[31] Ten pat.
[32] Ten pat, 162-177 psl.

sijoje Antanas išryškintas; bet kai kurios scenos dar labiau sukomplikuotos». Individualinės ir tautinės laisvės problemos *Penkiuose stulpuose* sprendžiamos mūsų epochos rėmuose universalinėje plotmėje. Esminis konfliktas vyksta žmogaus viduje»[33]. Kritikas pritaria Jonynui, kad autorius sukūrė *Legendą apie Milžinkapį* — stiprų, drumsčiantį vaizduotę veikalą, kuris praturtina mūsų dramaturgiją. Jis išliks.

Poezijoje šiais metais stipriausi L. Sutemos *Bevardė šalis* bei A. Gustaičio *Ir atskrido juodas varnas*. Sutemai svarbiausia — laisvė abejoti. Iš to kyla praregėjimo tragika. Jos skausmingas intymumas darosi universalesnis, o jos pasaulis suprantamesnis. Jai atsivėrė nauji horizontai, ir ji turi daug ką pasakyti. A. Gustaitis — unikumas, jungiąs kandų sarkazmą ir grakščią eleganciją. Sąmojus lakus, siekia aforizmo gilumo; muzikinis skambumas ir pagarba žodžiui. A. Rūko *Mano tautos istorija* — sunkus užmojis. Lyrika nesiderina su sunkia ir žiauria «istorija». Rūkas apdainuoja pilkąjį žmogų. Tai socialinis ar net socialistinis motyvas. M. Vilties *Neparašyti laiškai*: jei kelsi abejonę dėl autentiškumo, rizikuosi apšaukiamas antipatriotu. Leidėjai mistifikuoja, o J. Švabaitė pasidedanti «šalia Sibiro maldaknygės»[34]. Yra iškilmingos pozos, prozos, bet ir stiprokų poetinių prasiveržimų. M. Vaitkaus *Dienoraštis* — aukšto laipsnio žodžio akrobatika. Turįs platoką ornamentuotą žodyną, gausybę formos šablonų ir minties; polėkio ribotumą atstoja kalbėjimas kitokiais žodžiais ir kitokiu sudėstymu.

«Stažuoti» kritikai pritilo, iškilo naujų «ne vien savo drąsa ir arogancija, bet įnešusių naują požiūrį, parodžiusių pakankamai įžvalgumo, noro ir sugebėjimo»[35]. Gaila — kritika išblaškyta. Kritiko darbas sunkus, nedėkingas, reikia daug laiko, nuolatinio pasiruošimo ir neduoda pasitenkinimo, kaip kad rašytojo darbas. Tad savanorių beveik nėra, visi «užverbuoti». Naivu laukti, kad kas rašytų be leidėjų paskatinimo. Tad kritika partizaninė, laikraščių kampininkė. *Nida* pirmoji išleidusi B. Railos *Laumių juostą*, surinktą iš *Dirvos Akimirkų* kronikos. Tai daugiau kronikininko darbas, ne tikroji kritika. Tai literatūrinio gyvenimo pavaizdavimas rašytojų ir kitų žmonių fone. Absoliučiai objektyvaus kritiko nėra. O Raila nevynioja žodžio į vatą. Bet lietuviškąjį žodį jis myli ir rašo nuoširdžiai[36].

---

[33] *Apie 1966 metų literatūrą*, žr. *Metmenys*, 1967 m. 13 kn., 159 psl.

[34] Ten pat.

[35] A. T. Antanaitis, *Apie 1966 metų literatūrą*, žr. *Metmenys*, 1967 m. 13 kn., 165 psl.

[36] Ten pat, 151-168 psl.

1967 kiekybiškai normalūs metai, o kokybiškai — nebent poezija. Iš kitų išsiskirianti Bradūno *Sonatų ir fugų* knyga — poeto dvasinio gyvenimo išraiška Čiurlionio kūrybos poveikyje. Klasiška ir išlaikyta kūryba; meistro kantrybė ir kruopštumas, krištolinis skambėjimas, bet nepraradęs nuoširdumo ir prasmės. Egotistinė poezija, bet Aš suabstraktintas, virtęs bendruoju žmogumi ir jo siekimais. Jo priešybė — J. Meko lyrika *Pavieniai žodžiai*, kur labai aišku, kad tas *aš* ir poetas iki nuogumo atviri. Tik jis atsispindi daiktuose ir žmonėse. V. Šlaitas liūdnas dėl savo žinojimo, emocingesnis, ekshibicionistiško atgailojimo atspindys. Paprastumas, baltosios eilės, įterpiniai sveria prozon. Debiutantės — Šakytė, Saulaitytė — per mažai pažįsta savo kalbą. Uždarumas, sausumas, nesugebėjimas komunikuoti; abstrakcijų pamėgimas ar konkretumo baimė kyla iš to. Uždaras intymumas, nesuvokiami simboliai — daug reikalauja iš skaitytojo, o iš pirmo žvilgsnio nedaug žada. Abiejų pirmi žingsniai viltingi.

Almeno *Gyvenimas tai kekė vyšnių*, kaip kitados Tulys, atskleidė nuo savos žemės atsiplėšusios kartos dvasinį pasaulį. Veikėjai beveik visi studentai; autentiška dvasia, humoristiški dialogai, amerikonizmai (dialoguose jie leistini, bet ne aprašymuose) ir t. t. Vyriški charakteriai pralenkia moteriškuosius. Šviežia, natūralu, vaizdinga, laku. Tai vertingas įnašas literatūron: drąsa, jaunatvė, dozė anarchistiškos ar nihilistiškos dvasios, iš tų retų knygų, kur literatūrą atgaivina. Ir priešingai, P. Naujokaičio *Žydinčios dienos*: veikėjai be kraujo, veiksmo trūksta, autorius sako pamokslus.

A. Kairio *Curriculum vitae* — naivoka, moralizuojanti, didaktinė alegorija. Daug melodramatinio patoso, bet nesėkmingos pastangos atskleisti laiko dvasią. J. Jankus *Peilio ašmenimis* neprilygsta Alantui. Veikėjai — herojai ir niekšai, peršaržuoti, nužmoginti [37].

1968 m. prozos — 6 romanai. Alės Rūtos *Prisikėlimas* — romantiškas limonadas. Geresni *Vieniši pasauliai*. Bet autorė schemą sugalvoja, ne patys veikėjai pasireiškia savo žmogiškuoju turiniu. Gerai, kad kelia aktualią vaikų ir tėvų temą. Baronas *Pavasario lietuje* kraštutines situacijas traktuoja, deja, gana lengvai. Tai daugiau buitinis, (situacijų ir papročių), o ne būties romanas (esmės ir prasmės). Dėl lyrinių pasažų, sąmojaus ir įvaizdžių — stilius per riebus. V. Volerto *Sąmokslo* žmonės marionetės, o įvykiai atsitiktiniai.

---

[37] *Keli žodžiai apie pernykštę mūsų literatūrą*, žr. *Metmenys*, 1968 m. 15 kn., 170-177 psl.

K. Barėno *Atsitiktiniai susitikimai* rodo autorių pažįstant savo veikėjų gyvenimą, bet įvykiai « atsitiktiniai », ne dvasinės būsenos logikos ir būtinybės išdava. P. Jurkaus *Ant Vilnelės tilto* — istorijos falšyvos, trūksta vaičiulaitiško santūrumo. A. Kairio *Šviesa, kuri užsidegė* — banaliausias patriotinis štampas, tirados. *Eldorado* geresnė, bet irgi nieko nepasako. V. Kavolis *Nužemintųjų generacijoje* nevertindamas tos kartos tikrai literatūriškai, — formos, stiliaus, literatūrinės vertės požiūriu, — teieško « žmogiškojo reikšmingumo ». Kartais tarp eilučių randa, ko autorius nesapnavo. Bet, mano Antanaitis, « ... reikėtų įvertinti V. Kavolio lakią vaizduotę, rimtą požiūrį, o labiausiai — jautrumo savajai literatūrai sukeltą nerimą »[38].

Iš poezijos — D. Sadūnaitės *Tu esi mano žemė* žymi lengvą melancholiją, susisvajojimą, religinius simbolius, o tarpai lieka papildyti vaizduotei. Atmintyje neišlieką. G. Tulauskaitė su *Vakare banga* pasirodo archaiška, darbšti, vietomis šilta. A. Baužinkaitės *Detalės* rodo kūrybą, kai ilgai nepasirodant, atsiliekama. Jei rašys, gal pasivys[39].

1970 m. literatūrą apžvelgia straipsnyje *Tomais gausūs septyniasdešimtieji*[40]. (Geriau būtų: *Gausūs 1970 m. tomai* arba: *Vaisingi sentyniasdešimtieji*). 20 naujų knygų, poros pritilusių rašytojų grįžimas bei anksčiau debiutavusių paūgėjimas džiugina kritiką. Metus jis pavadintų romano metais.

Po sėkmingų *Aštuonių lapų Draugo* konkursą vėl laimėjęs B. Pūkelevičiūtės *Rugsėjo šeštadienį*, parašytas tuo pat « žvilgsnio atgal » metodu, šiuo kartu mažiau pavykęs: per smulkmenas autorė išleidusi iš akių savo personažą Gerulaitį kaip gyvą žmogų, kuris auditorijai vaidinąs laikrodininką, literatą, bet mažai teatsiskleidžiąs kaip vyras, tėvas, žmogus. Kritikas čia kaltina konkursines aplinkybes: komisija neturi laiko giliau išgyventi gausios medžiagos, o paveikia išoriniai blizgučiai.

Drąsiai galima rašytis po K. Barėno *Tūboto gaidžio metų* įvertinimu: buitinis, be apjungiančio vidinio veiksmo, net tragiškus dalykus reportažiškai pasakojantis, detales pernaudojantis, storulis romanas, kurio nuopelnas — gyvas, autentiškas pavaizdavimas I pasaulinio karo ir pokario laikotarpio.

---

[38] *Egzilinė literatūra 1968 metais*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 17 kn., 163 psl.
[39] Ten pat, 154-166 psl.
[40] *Metmenys*, 1971 m. 21 kn., 173-189 psl.

Beveik išimtinai konkursams rašančio J. Gliaudos *Aitvarai ir giria* atrodo silpniausias jo darbas, apsunkintas opios temos. «Autoriaus norėta pavaizduoti partizanų tikslai, žygdarbiai, jų motyvai, jų pačių charakteriai patriotiška dvasia, drąsa, tėvynės meilė ir kitos dorybės. Neabejoju, kad jų partizanams ir netrūko, bet deja, — J. Gliaudai nepavyko jų užgriebti ir iškelti, juo labiau — įvilkti į menišką rūbą»[41]. Partizano žmogaus neparodė: «Kada nėra žmogaus — tuščiai skamba ir melodramatiškiausi epilogai»[42].

Č. Grincevičiaus *Geroji vasara* — be meninės konstrukcijos ir intrigos, perkrauta provincijos istorijėlių, o J. Tininio *Dailininko žmona* visai be tos romano leidėjų žadėtosios erotikos, kurią turi atstoti nuobodūs ir pretenzingi dialogai.

K. Almeno Vilniuje išleista *Šienapiūtė* intriga ir nuotykiais pririša skaitytoją. Autorius lakios vaizduotės, kantriai išstudijavęs veiksmą ir foną, gebąs kurti situacijas, veikėjus pavaizduoti veiksmais ir dialogais, vedančiais į neišvengiamus konfliktus ar netikėtas, bet logiškas atomazgas. Tai lyg nuotykių filmas, o jo skyreliai — klasiškos novelės. Autorius pasakoja ir remiasi trečiojo asmens požiūriu, pats likdamas nuošaliai. Nors nėra idėjingų herojų, bet skaitytojas vis tiek priverčiamas stoti už vieną kurį veikėją prieš kitą. Kad ir be žmoniškumo prošvaisčių, romanas beviltiškai neprislegia. Atrodo, lyg liaudis juoktųsi iš ponų. Tai sąžiningai parašytas ir patrauklus nuotykių romanas apie mažiausiai literatūroje paliestą laikotarpį.

Novelė, Antanaičio manymu, mūsuose retėja. Nepadeda nė *Dirvos* konkursai. Tarp novelistų — produktyvus ir iškilus A. Baronas, «išsidirbęs savitus novelės principus ir jų gana sąžiningai laikosi»[43]. Tai vieno veikėjo atpasakojamas pagrindinis dėsningas įvykis, išvedant tam tikrą moralą, kaip pasakėčioje. Novelių veikėjai vienas į kitą panašūs ir atmintyje labiau išlieka įvykis. Novelės pasižymi intriga bei įtampa. Šiose novelėse Antanaitis randa mažiau gražbylystės ir poetizavimų. Bet stilius vietomis neapdorotas. Visos jos parašytos pagal savąjį modelį, išskiriant titulines — dramatiškas ir su kontrastiškais veikėjais.

Alanto novelės *Nemunas plaukia per Atlantą* visai kitokios negu Barono. Čia įvykis nėra centras ar esmė. Į jį veda veikėjus charakterizuojančių įvykių eilė, užgriebiama platesnė aplinka, bandoma

---

[41] Ten pat, 177 psl.
[42] Ten pat.
[43] Ten pat.

giliau veikėjus motyvuoti, rodoma jų praeitis ir neišvedamas joks moralas. Alanto veikėjai — aistrų žmonės, ypač kerštininkai. Autoriaus dramaturgo talentas prasikiša — lyg siekiama « sceninio efekto ». Išradinga tematika, gabiai sumegzta intriga, kontrastingi charakteriai ir sklandus pasakojimas — įnašas į pramoginę literatūrą. Antanaitis švelniau šias noveles vertina už V. Jonyną, kurio šiurkščią formą jis peikia[44], nors išvados ne kuo tesiskiria.

Agnė Lukšytė, vienintelė iš Australijos lietuvių debiutavusi novelių rinkiniu *Kalnų velnias*, tolimąjį kontinentą atskleidžia nebe viešnios akimis. Australija iškyla su savo čiabuviais, egzotika. Autorė bando nusikratyti imigrantės kompleksų. Jutimas autorės samprotavimų, o ne pagrindinio veikėjų, žinoma, nėra dorybė. Betgi kūrinėliai pasakojami pirmuoju asmeniu yra stipresni už pasakojamus trečiuoju, kur esą sentimentalumo, schematiškumo ar dirbtinio lakoniškumo. Savo kūrybinio veido ji dar nėra parodžiusi.

Dramos, be dviejų, mirusių autorių — A. Škėmos ir A. Rūko, — neišleista nieko.

Poezijos vos 3 nauji rinkiniai ir B. Brazdžionio rinktinė, kur naujų eilėraščių nėra. Pomaironinės kartos atstovė J. Augustaitytė-Vaičiūnienė *Rūpestyje* rašo pagrindiniu motyvu — susirūpinimu apie savosios tautos išlikimą. Rašo iškilmingai, retoriškai, pranašo balsu, kilniai, graudžiai ir pretenzingai, be nuoširdumo. Geriausi proginiai eilėraščiai, o silpniausi — abstraktūs, intymius sielos niuansus išsaką, trūkstą aiškumo ir paprastumo.

Vaičiūnienės priešingybė — žodžio šykštuolė — D. Sadūnaitė. *Laiškai Dievui* komunikuoja su Dievu. Poetė mano, kad užtenka žodžio « nuogo minimumo ». Kartais ir trumpučiais posmeliais daugiau pasako už iškalbingą auksaburnį, pavyzdžiui, išsakydama išeivio poeto tragiką dėl žodžio skurdumo.

K. Bradūnas su savo *Donelaičio kapu* stovi minėtų poečių viduryje : poetinis jo žodis nėra skurdus, o branginamas gyvenimo esmei išsakyti. Bradūnas tai ugnikalniu išsiveržiantis poetas, kur gaivalingos poeto aistros nenuslopina nė klasikinio eiliavimo pančiai. Kuria kaip liaudies menininkas, bet ne jos sekėjas — giliai išgyvendamas ir transformuodamas. Šis rinkinys tematinės atrankos ir sąmoningos kompozicinės organizacijos dėka panašus į laisvokos kompozicijos poemą. Tai svarbus 1970 m. literatūros paminklas[45].

---

[45] A. T. Antanaitis, *Tomais gausūs septyniasdešimtieji*, žr. *Metmenys*, 1971 m. 21 kn., 173-189 psl.

Prozos dominuojama 1971 m. literatūra trumpai drūtai kalba apie K. Volerto *Pragaro vyresnįjį*. J. Kralikausko *Vaišvilkas* jį pralenkęs, nors premijos negavęs. Tai vientisiausias iš visos mindauginės trilogijos, kuri visa verta istorinės bei literatūrinės analizės. D. Brazytės-Bindokienės *Viena pasaulyje* kelia naują temą — nulietuvėjimą. Deja, duoti tik metmenys, be stipresnių charakterų. Jie čia kalba laikraštiniais štampais, negyvi žmonės, aktoriai. Veikale apstu klaidų. Po *Mieste nesaugu* laukėme daugiau. K. Pažėraitės *Anapilio papėdėje* jokių problemų ar intrigos. Nori sustingusias atsiminimų figūras sentimentaliai atgaivinti. Geriau būtų leidusi memuarų forma ar savo *Nusidėjėlės* 2-os dalies pobūdžiu. B. Kemėžaitės *Sudiev! Aš išeinu*... visai menka.

Partizanų tema. A. Barono *Vėjas lekia lyguma* — nesugebėta apdoroti turimoji partizaninė bei karinė literatūra. A. Kairio *Ištikimoji žolė* vertinga tik nebent kaip tos rūšies romanų parodija.

K. Barėno *Dvidešimt viena Veronika* trumpiau paliesta čia, o *Aiduose* visu straipsniu *Spalvingas lietuvės moters portretas*[46]. Tai romanas iš 21 savyje užbaigto, su savu pagrindiniu veikėju, gabalo. Iš lauko visa jungia Veronikos ir Kosto Šventarių pora, o viduje — Veronikos požiūris. Veikalo sandaroje kritikas taikliai įžiūri religinį ritualą — lyg rožinio sveikamarijas. Šventariai — tipiški provincijos inteligentai, perėję stovyklas ir nusėdę Anglijoje bei prakutę. Lyg televizijos įžymybių serijose, duodami pagrindiniai veikėjai, jų giminės, draugai, ryškesni praeities epizodai. Autorius geba keliais brūkšniais, be šaržo ar schemiškumo nubrėžti bendruosius ir asmeninius veikėjų bruožus ir pristatyti kaip mūsų senus pažįstamus, kurių gyvenime matėme, kiek norėdami: senlietuviai, geraširdžiai stipruoliai, svetimtaučių žmonų ujami kaimynai, buvę moterų garbintojai — senberniai, epizodiniai jų gerbėjai, žydų persekiojimo maniakai. Visi jie, paryškinę Veroniką, skęsta užmarštin. O ji, pilka, neprasikišanti moterėlė, motinos pastangomis baigusi seminariją, ištekėjusi už vyriško charakterio mokytojo Šventario. Ir išeivijoje niekuo neiškilusi — dirbo su vyru fabrike, dainavo chore, mokytojavo lituanistinėje vargo molykloje, rūpinosi viengungiais ir pensininkais ir mirė savo gyvenimą altruistiškai išdalijusi kitiems. Tai gyvas, patrauklus moters paveikslas, neimponuojąs, bet iš tikro slepiąs didelę žmogiškąją vertę, ypač jaučiamą iš jos atsiminimų. Guviai jungia atskirus gabalus, kad nejaučiamos spragos tarp ilgesnių protarpių ir sukuriamas nedalijamas gyvenimas bei

---

[46] *Aidai*, 1972 m. 4 nr., 209-211 psl.

pilnas personažas. Paprastas, tikslus stilius, paįvairintas veikėjų vidiniais kreipiniais; dėmesys svarbioms detalėms, status dialogas, būdingi priežodžiai sudaro jo savitumą. Gal kiek per gausu humoro. Ypač pagirtinas autorius kad piešdamas naujus mums veikėjus — okupacijos meto įtaringus karštuolius patriotus, pakenkusius saviesiems, tai daro šaltai ir objektyviai. Šis romanas — ne tik Barėno kūrybos viršūnė, bet ir memažas išeivijos beletristikos lamėjimas. Tačiau J. Daugl. pastebi, kad dvasininkas autoriui išėjo per tamsus — grubus XVIII ar XIX amžiaus atsilikėlis: po laidotuvių našlei Veronikai skelbia, kad jos vyras pragare, o religiniu požiūriu nelogiškai prašo «užpirkti mišias»[47].

J. Tininio novelės *Nuskandintas žiedas* su popieriniais mokyto autoriaus veikėjais — be motyvacijos, vidinio priežastingumo. Pramoginei literatūrai būdinga intriga, egzotiškumas patenkins poilsiaujantį skaitytoją. P. Orintaitės *Liepalotų medynuose* padengta nostalginiu rūku, su pietizmu aprašinėjama tėviškė. Gaila, kad sukarikatūrinti žymūs žmonės: Krėvė, Putinas, Karsavinas, o išpūstas Sruoga.

Iš dramos veikalų Ostrausko *Kvartete* randa poros dalykų (*Senelis ir senelė*, *Duobkasiai*) progiškumą, dialogų pertempimą, manierą ir primena svetimųjų scenoje matytas situacijas. *Seneliai* ir *Duobkasiai* — autoriaus perėjimas iš tradicinės realistinės dramos į abstraktizmą. Tačiau *Kanarėlė* yra tradicinė-realistinė. *Kvartete* jau nebėra charakterių tikrove besiremiančių. Gausus esąs ir muzikinis elementas. Avangardan pastūmėdamas, naujų platesnių kelių mūsų dramai betgi neatvėręs, o tik eksperimentavęs. (Tačiau Jonynas mano kitaip[48]). Gaila būtų, jei savo talentą tam ir išeikvotų.

Poezija gyvenanti nevaisingus metus. Tik Saulaitytės *Viena saulė danguje* — lyg vienintelis plaukas ant plikės. Jei pirmasis rinkinys atrodė kuklus, drovus, tai antrajame jau reiškiasi nenoras komunikuoti, nors geresnių eilėraščių mintys ir jausmai gali pasiekti skaitytoją. Aiškumo baimė — stoka pasitikėjimo savo talentu. Eilėraščiai atrodo lyg negabaus vertėjo darbas.

Poeziją pakelia *Lietuvių poezijos* 3 dalis, pralenkianti vilniškę pilnumu, griežtesne atranka. Gera ir V. Skrupskelytės įžanga, rodanti ateinant naują pajėgią interpretatorę. Vilniškės antologijos

---

[47] J. Daugl, *Veronikos irgi neturėtų tikrovės iškreipti*, žr. *Draugas*, 1972.VI.17 d.
[48] Jonynas, ... *et omnia vanitas*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1971.XI.11 d.

įžanga maža ką bendra su literatūra beturi. Įspūdį ten gadina ir menkaverčių « tarybinių » rašytojų pridėliojimas.[49].

Ypač vertingas apžvalginis straipsnis *Periodinės spaudos įnašas literatūron*. Čia objektyviai kelia itin gerą *Draugo* kultūrinį priedą, daugiausia literatūrai atsidėjusį, *Metmenis*, daugiau besirūpinančius šiuolaikine kūryba, skatinančius eksperimentavimą, nekonformizmą, *Aidus*, kurių spraga — neduoda pilnesnio pasaulinės literatūros vaizdo, ypač kaimynų, ir *Margučio* įnašą. Stambiausiu *Metmenų* kritiku laiko R. Šilbajorį, beveik kiekviename numeryje duodantį išsamią kurio rašytojo analizę [50].

Antanaitis geru žodžiu prisimena *Literatūros Lankus*: « Jau pats faktas, kad šis žurnalas ėmėsi knygą vertinti, skaitytinas reikšmingu autoriui ir pačiai knygai, nes, kiek prisimenu, ne kiekvieną knygą *Literatūros Lankai* recenzuodavo » [51].

Antanaitis išsamiai apžvelgė daug kieno keltą patriotinės poezijos klausimą. Jis nesutinka su A. Kairiu, kuris tvirtino,[52] kad lietuvių poezija darosi beidėjinė, pamėgdžiojimo poezija. Laikas naikinąs prisirišimą prie tėvynės, o eilės jaunųjų poezija tik iš kalbos lietuviška. Tai neteisinga. Nepriklausomojoje Lietuvoje patriotinė poezija buvo savaime suprantamas dalykas. Čia kitaip, nes viskas svetima.

Antanaitis skiria: dedikacinę, deklaracinę ir peizažinę patriotinę poeziją. Tremtyje deklaracinės ir dedikacinės poezijos davė vyresnioji karta: Aistis, Vaičiūnienė, Brazdžionis, Santvaras, Kirša. Ir žemininkai jos duoda: Nagys, Bradūnas. Bet ankstyvoje egzilinėje poezijoje vyravo peizažinė, net memuarinė, o Radausko net su lengva ironija. Brazdžionis iš vilties grįžti perėjo į nevilti, skundą ir susitaikymą su likimu. Skundas jam ir kitiems išvirsta dažnai grumojimu priešams ir kaltinimu neužstojusiems ... ligi Kersteno. Tai jau « politinė » poezija. Net Šlaitas čia pasineša, kas jo vienatve ir liūdesiu paženklintai poezijai svetima, ir deja, nevyksta. Aisčiui ne pasaulis prarado dvasinius namus, o priešas užpuolė gimtą šalį; lietuvis drąsiai ryžtasi viską iškęsti. Bet Aistis pirmiausia ir pakaltino save: « Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs » [53].

---

[49] A. T. ANTANAITIS, *Prozos dominuojama 1971 metų literatūra*, žr. *Metmenys*, 1972 m. 23 kn., 173-190 psl.

[50] *Periodinės spaudos įnašas literatūron*, žr. *III Pradalgė*, 1966 m. 93-122 psl.

[51] Žr. *Draugas*, 1964.VIII.1 d.

[52] *Ar lietuvių išeivių kūryba yra lietuviška?* Žr. *Sėja*, 1968 m. 2 nr.

Peizažiniu motyvu rašo Nagys ir Niliūnas. Jų ir vėlesnių poezijoje nyksta žodis Lietuva, tėvynė, o juos pakeičia gimtinė, namai. Visa tai reiškia daugiau, negu atvėsusios abstrakcijos. Lyrinis herojus ne tik *aš*, bet ir giminės, vaikystės draugai: Bradūno senelis ar tėvas, Niliūno motina ar sesuo, Nagio brolis — visada turi platesnę reikšmę. Tai gyva gimtinės peizažo dalis. Už tremtinio bejėgiškumo — žiauri tiesa: mus ji ne tik išvijo, bet ir mes ją apleidome fiziškai, net ir dvasiškai; ją palikom ne iš meilės, bet iš baimės dėl savo gyvybės. Todėl Niliūnas ir sako, jog turėjome prisirišti prie jos gimto medžio gyslomis. « Kol kartu su praradimo sielvartu mumyse išliks gyvas tos kaltės jausmas, tol tautiškai gyvi liksime ir mes patys ».[54] Poetų pareiga jį kurstyti. Anot Niliūno, nėra kito sugrįžimo, kaip tik tas, kuris veržiasi į savo dvasios tolimąsias versmes. Suuniversalintas tremtinio skausmas nėra mažesnis; o visuotinės plotmės poezija nemažiau patriotiška. Bradūnas giliausias, nuoširdžiausias ir originaliausias patriotinis poetas tremtyje. Juo pasekė Andriekus ir Rūkas (okupuotoje Lietuvoje — Degutytė, S. Geda, J. Marcinkevičius).

Kaltė savam kraštui — neužmirštamas jausmas. Ypač kai vaikai gieda svetima kalba. « Nužemintųjų » kartos kaltės jausmas nėra pilnas. Anot Škėmos, jiems gimtinė žemė — svajonė, o dėl svajonės nemokama kovoti. Bet neprarandama atsakomybės jausmo (L. Sutema, A. Mackus). Būdami be kaltės, jie yra atviresni, objektyvesni. O atvira žaizda tebėra gyva. Jų poezija beveik tik dedikacinė ir deklaracinė. Peizažo tik nuotrupos. Jo vietoje — žmogus. Mackui patriotizmas — universali vertybė. Anot V. Kavolio, « Nieko lietuviško neatsisakydamas, jis nieko žmoniško neišdavė » [55]. Pats Mackus sako: » « Mes esame per jauni, kad būtume galėję su visomis šaknimis įaugti ten, ir esame per mažai jauni, kad su visomis šaknimis galėtume įaugti čia » [56]. Ar ilgai kūrybinis žodis skleisis ant šakos, nesujungtos šaknimis su žeme? Kūrėjai, praradę niekad neturėtą žemę, šiandien jau praranda bendruomenę, kuriai skelbė ištikimybę — ji jau nebesupranta, reikia kalbėti tik siauram būreliui. O kalbėti reikia bet kokia kaina.

Kartai po « nužemintųjų » tautinė tikrovė dar skaudesnė: jie tėvų krašto nematė ar neprisimena. Lojalumas tėvų kraštui, kad ir perduotas žodžiais ir krauju, tėra primestinis ir grynai savanoriškas.

---

[54] A. T. Antanaitis, *Patriotinis motyvas mūsų egzilinėje poezijoje*, žr. *VI Pradalgė*, 1969 m., 328 psl.

[55] Ten pat, 335 psl.

[56] Ten pat, 337 psl.

Ar ilgai jie ir karta po jų kalbės išgelbėtais žodžiais ? M. Jurgitos Saulaitytės rinkiny *Kai mes nutylam* yra patriotinės poezijos skyrelis. Tai tėvų įskiepyta gimto krašto paveikslų mozaika. Tai jau iliuzinė poezija. To jau nėra Bogutaitės, Nauragytės, Sadūnaitės poezijoje. Kol « išgelbėti žodžiai » skamba, pareiga jų neapleisti.

Patriotika humoristikoje. Ankstyvesnioji išeivijos satyra nukreipta į priešą ar kolaborantus : L. Žitkevičiaus-Runcės Dandierino *Šilkai ir vilkai*, *Dainos vietinės ir sovietinės*, Balio Pavabalio *Vizijos prie televizijos* ir ironija sau. Dr. S. Aliūno-A. Barono *Valerijono lašai* ir *Trejos devynerios* turi net lokalinių bruožų. Kalbama *aš* vardu. A. Gustaičio *Ir atskrido juodas varnas* (1966) — jau *mes*. Daug nuotaikų ir galvosenos bei panoramos gausūs vaizdai. Jei poezija, ypač satyra, — tautos sąžinės balsas, tai jis dar gyvas, tik klausykime jo [57].

T. A. Antanaitis nagrinėja taip pat *Giedros* korporacijos romano konkurso sąlygas, kur reikalaujama, kad romano herojė būtų tobula (stipri, naivi, kartu ir atsidavusi ir kukli) lietuvė moteris. Apžvelgęs tremties romanus su svarbiausia veikėja moterimi, tokios moters nerado ir laiko, kad tokia sąlyga gali pastūmėti į veikėjų falsifikavimą. Konkursą laimėjęs A. Baronas *Trečiojoje moteryje*, nors ir nedavė herojės moters, bet jo veikėja Aldona — žmogiškai tikra. Tarp antraeilių personažų kritikas rado labiau įsimenamų. Geriausia tą sąlygą atitinkanti ir literatūriškai gyva, jo manymu, yra J. Gliaudos *Šikšnosparnių sosto* Karusė — pasiaukojimu, švelnumu, nesavanaudiškumu valdanti vyrą. Kita — A. Rūtos *Kelio į kairę* Pušinienė — atvira, geraširdė, geležinės valios, viską geran kreipianti. Moterų klystkeliuose kritikas rado apsčiai : J. Kralikausko *Šviesos lange* Giedrė Danienė, atgailojanti neurotikė ; A. Škėmos *Baltos drobulės* Elena — Garšvos gyvenime tik puošmena ; J. Jankaus *Namo geroje gatvėje* Stasė — kartu su vyru tapusi daiktų meilės verge.

Daugeliui mūsų rašytojų vyrų moteris dar mįslė. Jie nesugeba ar nenori vaizduoti moterį lygiateisiu personažu. Meilė — pagrindinis moters bruožas, kuris vispusiškai atskleidžia moters didybę ir pilnybę. Mūsų rašytojai ilgą laiką daugiausia buvo dvasininkai, kurie dėl religinių pažiūrų į moterį, dėl visuomeninių standartų reikalavimo ir nedidelės asmeninės patirties šioje srityje negalėjo tokių personažų sukurti. Tik M. Katiliškis davė tokią pilnakrauję moterį — Mortą Doveikienę. Tačiau ir Katiliškio Doveikienė nėra vispusiška moteris, kaip neįmanomas sukurti vispusiškas, pilnutinis vyras [58].

---

[57] Ten pat, 308-348 psl.

[58] *Lietuvė moteris mūsų egzilinėje literatūroje*, žr. *VIII Pradalgė*, 1972 m., 353-394 psl.

Apie leidinį *Lietuvių literatūra svetur* (1968) sako, kad niekur nesą tiek sutelkta medžiagos apie šio laikotarpio literatūrą ir niekur nėra ji tiek svarstyta, kaip čia,

Pripažįsta, kad tremties poezija prašokanti okupuotosios Lietuvos poeziją, net su Putinu ir S. Nėrimi bei jaunaisiais imtinai. O čia proporcingai jai svarstyti skirta mažiausia vietos. Praleisti kai kurie jaunieji, ir apžvalgininko A. Vaičiulaičio entuziazmas baigiasi su J. Meku. A. Mackaus, L. Sutemos, V. Bogutaitės aptarimai anemiški. Gal būtų tikę šią dalį pavesti kitiems.

Sąžiningiausiu vertintoju laikomas K. Keblys, romano apžvalgininkas. Romano mastas — pilno žmogaus atskleidimas ryšium su tikrove, kurioje jis gyvena. Žinoma, subjektyvumo ir jis neišvengia, nes tai negalima. Absoliutus objektyvumas pagaliau yra labai sausas, akademiškas. Kai kur Keblio mastas sunku pritaikinti. Kalbant apie pramoginius romanus, nelygiai skiriama vietos. P. Naujokaičio *Įlūžę tiltai* ar V. Volerto *Upė teka vingiais* vertinami bent keliais sakiniais, o L. Dovylėno *Tūkstantis ir viena vasara* lyginama su P. Abelkio romanais. Nematoma, kad P. Andriušis *Rojaus vartuose* ieško žmogaus. K. Keblys girtinas už drasą ir atvirumą, spalvingus apibūdinimus bei aštuonių geriausių romanų sąrašo sudarymą. Bet kartais sprendžia per drąsiai. Didelis kritiškumas ir prileidimas, kad visi bus skaitę šiuos veikalus, yra yda — apžvalgos vaizdas darosi nepilnas.

Kita mūsų literatūros stiprybė — novelė — irgi trūkstamai aptarta, nes aptarėjas ne visus veikalus gavęs. Neaiškus ir aptarimo planas.

Antanaitis literatūros vertintojus skirsto į formalistus ir interpretatorius. Formalistai (čia būtų ir K. Keblys) žiūri žanro definicijos, ieško kūrinyje formos, stilistinių ypatybių ir daro aiškias išvadas. Interpretatoriui (čia būtų ir R. Šilbajoris) rūpi turinys, jo aiškumas, o forma tik tiek, kiek ji išryškina turinį. Interpretatorius retai tesiima vertinti veikalą jam neimponuojančio autoriaus, nors žino, kad knyga nėra be vertės. R. Šilbajoris ieško tarpe eilučių, kelia eilinio skaitytojo nepastebimus dalykus, duoda naujų spalvų ir dimensijų. Jo stilius, palyginimai, kaip kūrėjo. O įžvalgumas didelis. Geriausiais novelistais laiko Vaičiulaitį, Ramoną, Škėmą ir Landsbergį.

Dramą S. Santvaras aptaręs išsamiai, bet visur mato tik šviesiąsias puses. Su bevardžiais kritikais Santvaras nevengia polemizuoti. Jo tiesumą, nuoširdumą turėtų nuo naivumo saugoti santūrumas. Geraširdis ir optimistas, jis mūsų dabartinę dramaturgiją laiko daugiau negu patenkinama.

Apžvelgti kritikai pasirinktas nekritikas, neįsivėlęs į kritikos ginčus lituanistas V. Kulbokas, kad galėtų šalčiau svarstyti. Reikėjo žmogaus nebijančio raustis po senų laikraščių rinkinius. Apžvalgininko darbą atlikęs — davęs apie kūrinius daug kitų nuomonių, kurių kiti vertintojai šioje knygoje neduoda. Nevengia bešališkai pasakyti ir savo nuomonę. Gal visos medžiagos ir neturėjo, neaptarė kai kurių jaunųjų apybraižų, nepaminėjo *nuosmukio* manifesto.

J. Girnius, davęs platų ir gilų atbaigiamąjį *Visumos žvilgį į mūsų egzodo literatūrą*, šviežiai įvertina mūsų literatūros istorinę situaciją be nūdienių aistrų, su istorine perspektyva ir filosofo rimtimi, vadovaudamasis vien literatūriniais standartais. Jo manymu, tremties literatūra praaugusi nepriklausomos Lietuvos literatūrą ir per pirmą tremties dešimtmetį išlaikė lygį, o okupuotosios Lietuvos literatūra, varžoma, tik drąsesnieji bandė naujus kelius. Girnius kito tokio prieaugliaus tremtyje nebesitiki. Tačiau lieka optimistas dėl lietuvių literatūros vienalytiškumo, kad ateityje susirikiuos vienon eilėn vertingieji tremties ir Lietuvos rašytojai. Antanaitis džiaugiasi apžvalgininko blaiviu svarstymu, kad tai nauja mūsų galvojimo kryptis.

Antanaitis išveda, kad plačiausiai buvęs įvertintas A. Škėma, poezijoje — H. Radauskas, romane — J. Gliauda su *Šikšnosparnių sostu*, novelėje — A. Vaičiulaitis, dramoje — V. Alantas, kritikoje — A. Nyka-Niliūnas. Didžiausias knygos trūkumas — neaptarta vaikų bei jaunimo literatūra.

Vertingas Č. Grincevičiaus darbas — bibliografija. Rašytojų turime ir vertingų. O trūksta monografijų apie juos. Milijoninis fondas turėtų paskirti lėšų suorganizuoti panašioms studijoms apie atskirus autorius ar jų grupes [59].

Antanaitis džiaugiasi *Pradalgėmis*, bet papeikia, kad kai kurių autorių kūrybinis laikrodis sustojo prieš keliasdešimt metų [60]. Pastebi naują prozininką Ed. Cinzą — jo saikingą ir santūrų stilių, aplinkos pažinimą, logiškus charakterius, gerą intrigos vystymą [61]. *Pradalgių* autoriui linki daugiau « atsijoti » medžiagą. Straipsniu *Kas nauja, kas gera Ketvirtojoje Pradalgėje* gerokai pataršo Santvaro atsiminimus

---

[59] *Literatūrinės kūrybos išeivijoje svarstymas*, žr. *Draugas*, 1969.I.25 d.; II.1 d.

[60] Titas Alga Antanaitis, *Pirmasis literatūros metraštis*, žr. *Aidai*, 1965 m. 10 nr., 461-462 psl.; Titas Guopis, *Dvi pradalgės pakeliui į šienapiūte*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 12 kn., 165-170 psl.; žr. *Draugas*, 1967.I.21 d.; žr. *Draugas*, 1967.IX.23 d.

[61] Titas Alga [Antanaitis], « *Antrąją Pradalgę* » *vertinant*, žr. *Draugas*, 1967. I.21 d.

apie Putiną: cituojąs visiems žinomus šaltinius — tremties laikraščius, daug kalba apie save, lyginasi su Putinu [62]. Lyrika ir proza šio numerio silpna. Rimčiausiai pasirodąs Pr. Visvydas, o beletristikoj — E. Cinzo *Spąstai*. Lengvu, grakščiu sakiniu, bet svariai aptaria praturtėjusią, įgavusią pusiausvyros *Penktąją Pradalgę* [63].

Lietuvių beletristikos antologijoje nurodo, kad autoriai nelygiai traktuojami, premijuotieji nevienodai atžymėti; kai kurių duodami silpnesni dalykai. Biografijose reiktų duoti būdingesni faktai; okupuotosios Lietuvos ne visi rašytojai duoti ir be reikalo ten įžeidžiami jaunesnieji beletristai, kad esą joks beletristikos mastas jiems netinkąs [64].

Atskirų rašytojų vertinimai. Lyrika. — B. Brazdžionis *Vidudienio sodų* metu jam atrodo pačiame pajėgume: « *Vidudienio sodai* atestuoja poetą dar visai tvirtai tebestovintį savo nueito kelio viršūnėse, stiprų ir mažai teišsekusį, nors jo kūrybinės paspirties versmės vis dar tebėra tos pačios, kaip nepasikeitęs tebėra filosofinis pagrindas ir šaltiniai, iš kurių plaukia atsakymai į visus su žmogiškąja būtim susijusius klausimus »[65]. Tik bibliniai, istoriniai ir geografiniai vardai jam pabodę ir abejoja dėl pranašiško tono magiškosios paveikumo galios šiandien. Lyriški posmai skambūs, bet puošmenos perdaug sąmoningai išmąstytos, dėl to nukenčiąs nuoširdus poeto išgyvenimas. Kai J. Augustaitytė-Vaičiūnienė kalbanti nuoširdžiai ir paprastai, ne mokytojos, « o vien liūdinčios ir kenčiančios moters balsu, ji sukuria šiltų ir lyriškų posmų »[66]. Bene per aštriai sprendžia apie G. Tulauskaitę, kad « niekad neišsimušė ir vargu kada beišsimuš iš literatūrinių gimnazisčių lygio »[67]. L. Andriekaus ankstyvesnioji religinė lyrika (prieš *Naktigonę*) liko Antanaičiui svetima: ji jokių problemų nesprendžia, net Dievas kaip bičiulis. Antanaitis pastebi: « Liberalinių pažiūrų skaitytojo L. Andriekaus kūryba niekada stipriau nesudomins dėl savo perdėm siauros tematikos ir visiškai vienpusiško jos traktavimo »[68]. Pranciškoniškajam, vietomis kūdikiškam Andrie-

---

[62] *Kas nauja, kas gera*, žr. *Akiračiai*, 1968 m. 3 nr., 11-12 psl.

[63] *Penktoji Pradalgė*, žr. *Draugas*, 1969.VIII.16 d.

[64] *Lietuvių beletristikos antologija*, žr. *Aidai*, 1966 m. 8 nr., 380-383 psl.

[65] A. T. Antanaitis, *Premijuotoji tremties grožinė literatūra (1960-1961 m.)*, žr. *Margutis*, 1962 m. sausio mėn., 16 psl.

[66] *Ant aukuro laiptų*, žr. *Margutis*, 1961 m. sausio mėn.

[67] Titas Guopis, *Premijuotoji tremties grožinė literatūra (1960-1961 m.)*, žr. *Varpas*, 1963 m. 5 nr., 245 psl.

[68] Ten pat, 247 psl.

kui nekyla tos problemos, kurios tokios skaudžios egzistencialistui. (Gaila, kad kritikas *Saulės kryžiuose* nejaučia krikščionio lietuvio, kalbančio iš Andriekaus posmų. Nesiimtina vertinti svetimo savo sielai poeto, nes sunku jį išgyventi ir atskleisti). Kritikas, matyt, atidžiai seka L. Andriekaus kūrybos raidą, nes vėlesnę jo *Naktigonę* randa grakštesnę, paprastesnę ir taip pat šiltai vertina lyrinį Gedimino portretą. Kiti vertintojai *Naktigonę* stato žemiau už *Saulę kryžiuose.*

H. Radauskas tikįs magiška žodžio galia ir įrodo, kad ir be svarbių idėjų galima didelė poezija. Tad jis ir parenka kiekvieną žodį ir jį padeda į geriausią vietą. Todėl jo eilėraščiai — lyg nušlifuoti brangakmeniai [69]. Objektyviai prieina prie A. Rūko *Mano tautos istorijos.* Poetas nesąs objektyvus istorikas, proistorė niekuo nelietuviška, kunigaikščiai anemiški. Jo herojus — minia. Geriausi posmai — juodžiausios Lietuvos dienos. Lieja autorius tulžį Maskvai, ponams, bet išraiška neefektyvi. Apstu propagandinės retorikos ir skurdus žodynas. Bet autorius girtinas už mėginimą prasiveržti nauja forma [70].

H. Nagys vertinamas už ištvermingumą, nesiblaškymą, ieškojimus ir kūrybos meilę: «Tą ieškojimą ir dabar galima pavadinti meile kūrybai, meile poezijai. H. Nagys yra vienas iš tų kūrėjų, kurie į savo pašaukimą žiūri itin rimtai, kurie nuolat jaučia stsakomybę ir prieš skaitytoją ir prieš pačią literatūrą»[71]. Todėl jo žodis pasidarė brandesnis, priemonės nuosaikesnės, forma išbaigtesnė. Tematika mažai keitėsi, bet pasidarė abstraktesnė, universalesnė; patriotikoje jaučiama skundo ir priekaišto gaida. Stipriausi *Devyni žemės veidai*, kur bandąs tarsi statyti didingą paminklą žmogų supančiai aplinkai, o pats palieka atokiai. Antanaitis užsimena ir veikalo iliustracijas. Bet menininkas čia neatspindėjo nei veikalo nuotaikos, nei pavyko jam sukurti meną savyje.

Poezijoje mato ateinant naują «neornamentuotos kalbos» generaciją, kurios geriausias reiškėjas A. Mackus. Jam skiria kelis straipsnius [72]. Pirmasis rinkinys *Elegijos* buvo žalokas: daug bendrinių posakių, abstrakcijų, ryški Niliūno ir Brazdžionio įtaka. Galėjai abejoti jo «beribiu skausmu», «pasaulio sielvartu». Antruoju, *Jo yra*

---

[69] *Šių metų laureatas*, žr. *Naujienos*, 1956.III.24 d.

[70] *Lyriškoji Antano Rūko tautos istorija*, žr. *Draugas*, 1966.IX.24 d.

[71] *Mėlynam sniege žemės ir brolių veidai*, žr. *Dirva*, 1961.VI.9 d.

[72] *Aš dar negreit nebūsiu*, žr. *Draugas*, 1959.IX.12 d.; *Kitoniškas naujosios generacijos žodis*, žr. *Aidai*, 1963 m. 10 nr., 462-464 psl.; apžvalginis 1962 metų literatūros straipsnis: *1962 metų grožinės literatūros balansas*, žr. *Margutis*, 1963 m., kovo mėn., 16-20 psl.; *Siūlau išdidumo kupiną egzilę. Algimanto Mackaus poezijos pagrindiniai motyvai*, žr. *Varpas*, 1965 m. 6 nr., 117-133 psl.

žemė, pasirodo kaip stiprus poniliūninės kartos poetas, autentiškai kitoniškas. Jis nori save išdalyti žemei, nes negali nuo jos atsiplėšti. Grįžimas į save tai grįžimas į žemę. Čia atsispindi didžiulis žmogaus vienišumas. Abstraktus ekspresionizmas pasidaro tuščias, o pasikartojąs pesimizmas virsta maniera. Kalba ornamentuota. Vaisingi formos ieškojimai ir muzikalumas aiškus. Kristalizuojasi neornamentuota kalba su negyvu daiktavardžiu, netašytu būdvardžiu, kuris išstumia veiksmažodį. *Neornamentuotos kalbos generacija* ir *Augintiniai* užgriebia mūsų egzilės tragiškumą, liguistą mūsų epochos dvasią ir naujosios kartos problemas, jas išsako geriausiai suprantama, bet daugelį šokiruojančia kalba. Tai išrauta ir neprigyjanti karta, negalėjusi susidaryti stipraus tautiško ir individualaus pagrindo, bet ir nepajėgianti atsipalaiduoti ir pasisavinti ką nors nauja. Anot Mackaus: « Mes privalome būti sąmoningi situacijai, ir todėl privalome įprasti į tuštumą. Iš tikrųjų aš siūlau beprasmišką egzilei gyvenimą, nes daugiau negu žodžiai kalba gyvenimas; ir siūlau išdidumo kupiną egzilę, nes tokioje egzilėje palieka vietos ir mūsų karčios egzistencijos ironijai, skausmui ir tiesai išsakyti »[73].

Motyvai visuose rinkiniuose tie patys, bet sąmoningumo laipsnis auga. Tai situacija, kur niekas neateina gimdyti. Humanistiniai motyvai ypač ryškūs *Augintiniuose*. Johnas ir Jurekas — ryškiausi beteisės rasės atstovai, kaip ir mes. Poetas jais išsakė savo tragediją. Fatalizmo motyvas, neoriginalus *Elegijose*, darniais sąskambiais liejasi antrajame; mirtis visa nudažo. Ypač *Chapel B* ji pilnai išsikeroja. Kovoje, kurioje esame pasmerkti, poetas eina iškėlęs galvą, su ironiška šypsena. Čia poetas, fatalizmo poetas, nuplėšė mirties kaukę ir užbaigė nevaisingą dialogą su Dievu[74].

Tos kartos kalba — taikli savo skurdumu; ji žaidžianti grubiais, nenušlifuotais kampais, ji graudi ir verianti savo besąlyginiu atvirumu, ji tragiška savo neviltimi, ji kartu maištaujanti ir apatiška[75]. Mackaus poezija skaityti sunki, tamsi, nevilties, maišto ir rezignacijos junginys. Jo žodis nepuošnus, bet autentiškas. Kaip ir kitiems modernistams, jam trūksta komunikacijos su skaitytoju, kuris turi pasistengti jį suprasti[76].

Ir Liūnės Sutemos komunikacija su skaitytoju nelengva; jos poezija perkrauta simbolių. Aplinką ji tiek teliečia, kiek reikia jos

---

[73] *A. Mackaus kalba Montrealyje V. Krėvės vardo premiją priimant*, žr. *Varpas*, 1965 m. 6 nr., 117-133 psl.

[75] *1962 metų grožinės literatūros balansas*, žr. *Margutis*, 1963 m. kovo mėn., 20 psl.

[76] Ten pat.

vidaus pasauliui išryškinti: «Išorinio pasaulio atspindžiai, persikošę per poetės traktavimo prizmę, mums perduodami iki neatpažinimo sužaloti subjektyvaus požiūrio tragiškomis spalvomis»[77]. Jos poezija artimesnė tapybai, negu muzikai. Ji kalba apie ilgesį, tragizmą, vienatvę, bet nekapituliuoja, o yra aktyvi. Rinkinyje *Tebūnie tartum pasakoje* (1957) trumpais margos tematikos eilėraščiais ji davė savo vidinio pasaulio siaurų nuotrupų, melancholiškų, nostalgiškų, su naivokomis pranašystėmis ir skundais. *Nebėra nieko svetimo* (1962) jaučiamas originalėjimas, išsiliejama palaidais ciklais, koncentruojamasi į detales. *Bevardė šalis* (1966) tik ciklais. *Tapinių* ir *Išskalautų daiktų* ciklai artimi antrajam ciklui. *Tapiniai* — Igno parodos paveikslų ir nuotaikos improvizacija žodžiais. Vargu jie išliks atsieti nuo paveikslų. *Bevardėje šalyje* jaučiama visur detales į visumą organizuojanti ranka. Simbolių daugėja ir jie lengviau suvokiami. Platėjant kūrybos akiračiui, auga atsakomybės jausmas — atsispindi tautiniai ir visuomeniniai bruožai, nors ji nemoralizuoja ir nekaltina. Tad poetė išėjo iš siauro savo pasaulio, surado mums visiems gyvybines problemas[78].

Jautriai sugauna V. Bogutaitės *Veidrodis jūros dugne* pobūdį — muzikalumą. Rūpestingai parinkti žodžiai, vengiant, s, c, z, garsų, sudaro foną lyg kažkur besiveržiančio nesugrąžinamo laiko. Jos eilėraščiai lyg abstraktiniai paveikslai, kurių žaismingumu besigėrėdami, užmirštame ieškoti gilesnės minties. Beje, ji lengvai pakelia šio meto jaunųjų poetų vienatvę ir neviltį. Yra miglotumo, — kas turės kantrybės spėlioti[79].

Taiklia recenzijos antrašte sutinka Sadūnaitę išaugusią iš įprastų jaunuoliškų temų. Ji išeina į 'moteris', apsisupa paslaptingumo skraiste, užsidaro, ima kalbėti abstrakčiais, sunkiai suvokiamais simboliais. Gerai ..., bet nebėra poezijai būtino nuoširdumo[80].

A. Gricių vilioja ir stulbina egzotika, rodoma didinamaisiais epitetais, lyg žiūronais. Bet eilėraščiai be gyvybės, lyg graži abstrakcija[81]. Užėjęs labai silpną eilėraštį, Antanaitis ir labai «rūkščiai susiraukia»: «galvoti, kad visos šitos baikos ir bendrybės — poezija — mažų mažiausiai yra paika»[82]. Gauna ir iliustracijos: «Vir-

---

[77] Kęstas Reikalas [Antanaitis] *Nuostabos ir tragizmo poezija*, žr. *Margutis*, 1962 m. gegužės mėn., 16 psl.

[78] *Tebelikiu žmogumi ir gyvenimu*, žr. *Draugas*, 1966.V.28 d.

[79] *Šviesos ir šešėliai Vitalijos Bogutaitės veidrodyje*, žr. *Metmenys*, 1961 m. 4 kn., 168-172 psl.

[80] *Mergaitės išeina į moteris*, žr. *Margutis*, 1962 m., birželio mėn.

[81] *A. Griciaus Pažadinti sfinksai*, žr. *Margutis*, 1962 m. sausio mėn.

[82] Ten pat, 18 psl.

šelyje — ant žąsies kojos du svogūnai, iš kurių sudaryta šachmatų figūros išvaizdos moters statulėlė labai nusmailinta krūtine ir sparneliu, laikančiu, (matomai), tulpę! Klaikus «modernizmas»! Dieve susimylėk! Tinka padovanoti nemėgiamam giminei švenčių proga»[83]. Perėjęs porą labai jau be talento parašytų rinkinių klausia: «Ar yra nusikaltimas eilėraščius rašyti? Tur būt, kad ne, « — čia pat atsako. Daugelis tai daro jaunystėje; bet atsiranda tai darančių visą amžių. O kalti tariamai autoritetingi patarėjai, tą mintį pakurstą[84]. Antanaitis paprastai nesikarščiuodamas, bet kiek su ironija, atvirai reiškia savo nuomonę ir tuo atveju, kai ji neigiama. Štai vienam astronomijos žinovui aiškina: poetu tapti nepakanka nė zodiako ženklų žinojimo, operavimo Ozirio, Apio, Dzeuso ar Helesponto vardais, nepakanka pažinti eilėdaros teoriją, tikėti Dievą ir jį garbinti. Nepakanka nė darbo. Reikia trupučiuką tos brangios ir retos Dievo dovanos, vadinamos talentu[85].

Proza. Įdomiausias Antanaičio prozos kritikos straipsnis: *Mintys ir pastabos apie Mariaus Katiliškio kūrybinį brendimą*[86]. Čia peržvelgiamas Katiliškio kelias nuo nepriklausomos Lietuvos Albino Vaitkaus vardu spausdintų šviežių dinamiškų impresionistinių dalykų *Naujojoje Romuvoje*, per *Prasilenkimo valandą* (1948), skubotą, kiek išblaškytą, po 4 metų *Vasaros ugnimis* žybtelėjimą *Aiduose. Užuovėjoj* jau duoda individualius, savo kalba kalbančius veikėjus, kur nematyti autoriaus Katiliškio, atsistojančio šalia geriausių kaimo vaizduotojų: Krėvės, Vaižganto, Žemaitės. Ir toliau jis auga šakojasi. *Miškais ateina ruduo* «rodo žmonių aistrų augimą, veikėjus nušviestus iš visų pusių, gyvą verdančio gyvenimo iliuziją». Retos moterų charakteristikos. Žemė ir žmogus suaugę į vieną kūrybos centrą. Problemos psichologinės, ne socialinės (kaip *Parduotų vasarų*). Be galo tiktų jaunimui, tėvynės nemačiusiam. Pagaliau *Išėjusiems negrįžti* — tragiškasis pasitraukimas iš tėvynės. Komizmas mirties šokyje naikina narcizmo iliuzijas. Kritikas aptaria šiurkštoką satyrą, sentimentą, kontrastų jėgą, objektyvumą. Trumpokai aptardamas, neliečia veikėjų vidaus ir vedamosios nuotaikos, bet objektyviai pastebi ištęsimą, asmeniškumą. Subtiliai nagrinėja senesnių dalykų geresnes pataisas ir įvertina kritišką autoriaus žvilgsnį į savo kūrybą. Pažymėtina kritiko dorybė — atsidėjus ir su meile pasekti

---

[83] Ten pat.
[84] *Keistas būdas patriotizmui reikšti*, žr. *Draugas*, 1961.I.21 d.
[85] *A. Radžiaus «Paukščių takas»*, žr. *Margutis*, 1962 m. sausio mėn., 18 psl.
[86] *Metmenys*, 1960 m. 3 kn., 55-77 psl.

dailiojo žodžio kultūros augimą[87]. Kaip gyvą tapo Katiliškio kūrybos medį, mato vis didesnį autoriaus pasitikėjimą savimi, išsamesnius vaizdus, darnią kompoziciją, išbaigtus personažus, spalvas, lietuviško žodžio spindesį ir turtą[88].

Kaip prožektorium nušviečia P. Andriušio *Rojaus vartus*, jų platų bundantį vaikų pasaulį, plejadą dėdžių-dėdienių, daugiasluoksnį periodą ir žodžio lobyną[89].

Giedras kritiko žvilgsnis apsiniaukia prie A. Barono *Vienišų medžių* dėl per puošnaus stiliaus: « Perdidelės stilistinės mandrybės gana dažnai rimtą veikalą paverčia grubia groteska ir priverčia skaitytoją su nerimu nugalvoti: nejaugi iš tikrųjų autorius į savo aprašomąjį dalyką teturi tokią skystą ir neatsakomingą pažiūrą ? » [90] O *Lieptai ir bedugnės* tėra literatūriniai užrašai be ryškesnių veikėjų, konfliktų, augančios įtampos, o apstu « mandrapypkiavimo ». Veikalas, esą, išdžiūvęs belaukiant istorinės perspektyvos. Betgi autorius turi savo stilių, moka pasakoti, sukurti nuotaiką. Baigdamas kritikas rūpinasi: « Ateityje tačiau A. Baronui reikėtų daugiau rūpintis, kad šios puošmenos, tie gerieji privalumai, neliktų tuščiavidurėmis gėlėmis » [91]. Baronas kasdieniniame įvykyje mato gilesnę prasmę, atskleidžia žmogaus vidų, susidarydamas iš to dilemą. Susikūręs puošnų stilių. Daugiausia davęs knygomis *Žvaigždės ir vėjai* ir *Debesys plaukia pažemiu*, toliau jau sustingęs. Jo ydos, kad nėra objektyvus stebėtojas, per daug aiškiai darąs išvadas, savojo *aš* neatsiejąs nuo veikėjų: « Daug kur šitąjį *aš* atsieti nuo paties autoriaus skaitytojui trukdo charakterių panašumas galvosenoje, būde, dialoguose ir kitur » [92]. Kitas Barono trūkumas — sugromuliuotų įvykių, gatavų moralų pateikimas. Be to, poetinė prigimtis prozininkui ne visada dorybė. O Baronas nevengia sentimentalių poetinių palyginimų ; yra ir nereikalingų aprašymų. Jis geriau suranda ir pavaizduoja vieno įvykio prasmę, negu įvykių grandinę. *Pavasario lietuje* Baronas natūraliau naudojąs « švystelėjimų atgal » būdą: į praeitį

---

[87] *Rašytojo žvilgsnis į save laiko perspektyvoje*: « *Šventadienis už miesto* », žr. *Aidai*, 1964 m. 1 nr., 39-41 psl.

[88] *Mintys ir pastabos apie Mariaus Katiliškio kūrybinį brendimą*, žr. *Metmenys*, 1960 m. 3 kn., 55-77 psl.

[89] Guopis [Antanaitis], *Premijuotoji tremties grožinė literatūra (1960-1961 m.)*, žr. *Varpas*, 1963 m., 5 nr., 249-251 psl.

[90] *Pesimistiškas A. Barono romanas*, žr. *Naujienos*, 1961.XII.31 d.

[91] Titas Guopis, *Premijuotoji tremties grožinė literatūra (1960-1961 m.)*, žr. *Varpas*, 1963 m. 5 nr., 260 psl.

[92] *Apie knygos propagavimą, Aloyzą Baroną ir jo « Saulės grįžimą »*, žr. *Draugas*, 1964.VIII.8 d.

krypsta, kai nori pagrįsti veikėjų dabarties veiksmą. Kritikas taikliai aptaria veikėją Bareiką: « Tai autoriaus lėkštokų pseudofilosofinių nušnekėjimų garsiakalbis, pačiam romanui nedaugiau reikalingas, kaip šuniui penkta koja. O išbraukti jį vis dėlto būtų gaila, nes romanas nustotų bene geriausio skyriaus » [93]. Bene pirmąkart mūsų literarūroje duotas alkoholio *delirium tremens* išgyvenimas. Autorius nuolat kaląs pagrindinę romano mintį — beprasmybę. O tas visų keliamas Barono stilius kritikui atrodo « yra savotiška humoristo, poeto ir literatūros vertintojo sintezė » [94]. *Pavasario lietus* neparodąs ryškesnio posūkio ir rikiuojasi į Barono 8 romanų eilę, o išsiskiria nebent tuo, kad praeičiai blėstant, jo tematika suka į « tikrovę, egzilo buitį šiame krašte, mus visus vienodai gožiančią ir alinančią » [95].

K. Grigaitytės *Veidu prie žemės* pripažįsta turint novelės elementų, bet to dar maža geram veikalui: « Reikia jų atitinkamo suderinimo, išbalansavimo, proporcijos, gi tai atliekant reikalinga įgimto meninio pajautimo, arba talento. Toks kūrinys turi sukelti meninės tikrovės iliuziją, turi skaitančiajam atskleisti atskirą, savimi egzistuojantį, savyje išbaigtą pasaulį, kuris gali skaitančiajam patikti ar nepatikti, jis gali jį mėgti ar jo nekęsti, tačiau negali abejoti jo egzistencija, jo tikrumu. Be jau minėto meninio pajautimo tokios iliuzijos sukelti negalima » [96]. Kaip pasiskaitymo dalyką vertinąs teigiamai.

Atvirai, kad ir su rezervais gale, pasisako apie A. Škėmos *Baltą drobulę*. Tai esas drąsus, iššaukiąs bandymas, parašytas nechronologiškai ir neproporcingai, netvirtos architektonikos, bet mozaikinė technika didmiesčiui vaizduoti tinka. Antanas Garšva gal vienintelis čia tikrai reikalingas personažas; vykę ir tėvų portretai [97]. N. Mazalaitės *Negestis* parašytas geru turtingu, kiek perkrautu, bet skaitytojo neerzinančiu stiliumi. Tai esąs geriausias tų metų romanas [98]. Alė Rūta *Broliuose* sugebanti nupiešti skirtingus kaimo žmones: «Autorė savo piešiamą žmogų, paprastą ir prasitrynusį kaimietį, jo darbus, jo logiką, jo kalbą pakankamai gerai pažįsta » [99].

---

[93] *Su žmonom — pragarai, be žmonų negerai*; *Al. Barono «Pavasario lietus»*, žr. *Akiračiai*, 1968 m. 1 nr., 16 psl.

[94] Ten pat.

[95] Ten pat.

[96] *K. Grigaitytės poezinis debiutas*, žr. *Margutis*, 1962 m. 10 nr., psl.

[97] Žr. *Varpas*, 1960 m.

[98] *Aktualios problemos romanas*, žr. *Naujienos*, 1961.II.11 d.

[99] *Nevaisingi metai prozai*, žr. *Margutis*, 1962 m. vasario mėn., 11 psl.

Apie R. Spalio *Angelus ir nuodėmes* sako, kad veikėjai iš anksto apspręsti, kalba autoriaus diktuojamais trafaretais; autorius nesiekia psichologinių gelmenų. Bet jis stengiąsis ir sudomina skaitytoją[100].

Trečiąją K. Barėno knygą *Atsitiktinius susitikimus* ypač vertina už betarpiškumą, sukurtą graudžią, bet be sentimentalumo nuotaiką, saikingumą ir bešališkumą savo veikėjams. Tik daugtaškiai įkyroki, (matyt, pritrūkta kitų priemonių)[101].

Geriausiu J. Gliaudos romanu laiko *Šikšnosparnių sostą*: gerai išstudijuotos Alksnio pažiūros, iliuzijos, duotas psichologiškas ir logiškas romanas su natūraliomis situacijomis ir eile tikrų asmenų[102]. Darbštus ir veržlus Gliauda, laimėjęs eilę įvairių premijų, įgijęs didelio savimi pasitikėjimo, pasibrangino atvykti Chicagon atsiimti *Draugo* premijos už romaną *Liepsnos ir apmaudo ąsočiai*, reikšdamas: « Rašytojas bet kokiose aplinkybėse — persona gratissima. Jam rengiamoje šventėje kiti tampa tik centro satelitai. Kaip smingančiai jautriai išreikšta minėtoji amžina frazė: dar valandėlę jūs matysite mane, ir dar valandėlę — jūs nematysite manęs »[103]. Jam lietuvių kritika buvusi nepalanki, o amerikiečių perdaug palanki. Antanaitis ir sako: « Abiejuose J. Gliaudos teigimuose yra po dozę neapgalvotos ir jam itin tipiškos arogancijos, padvelkiančios, jeigu jau ne tiesos iškraipymu, tai, mažų mažiausiai, perdėjimu »[104]. Kritikas to didelio palankumo amerikiečių spaudoje neužtikęs, tik vieną trumpoką, bet gana palankią recenziją, *Liepsnos ir apmaudo ąsočių* proga kritikas pažymi, kad Gliauda, kaip amerikiečių bestselerių rašytojai, rašąs kantriai, ieškodamas aktualios tematikos, stipriai realybe paremtos. Šiame romane dialogai išmąstyti, nenatūraliai sutirštinti, sakinys dirbtinis. Veikėjų pavardės ir vardai charakteriniai, tad vargu bereikia veikėjus ryškinti. Bet autorius gyvai įsijaučiąs į kai kurias situacijas. Daug keliaaukščių naujadarų. Aktuali tema, skaitoma su įdomumu. Bet gyvenimas atrodo netikras. Pagrindinis veikėjas ne tiek išsako vidinę būseną, atskleidžia brandintą tiesa, bet gudrauja, polemizuoja. Rašyta konkursui aktualia tema. Praeis aktualumas, ir bus užmiršta.[105]

---

[100] *Ir angelai nėra be nuodėmės*, žr. *Dirva*, 1963.VIII.5 d.

[101] *Trečioji K. Barėno knyga*, žr. *Aidai*, 1969 m. 4 nr., 187-188 psl.

[102] TITUS GUOPIS, *Premijuotoji tremties grožinė literatūra (1960-1961 m.)*, žr. *Varpas*, 1963 m. 5 nr., 254-258 psl.

[103] *Kalba, kuri liko nepasakyta*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1969.IV.17 d.

[104] *Keleriopas laureatas ir jo « Apmaudo ąsočiai »*, žr. *Akimirkos*, 1969 m. 6 nr., 14 psl.

[105] *Naujas Gliaudos romanas « Persona gratissima »*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 5 nr., 14 psl.

Antanaitis džiaugiasi romano debiutantu — K. Almenu. Esą, kai iš rašto šiame krašte sunku gyventi, skaitytojų vis mažėja, o leidėjui neretai reikia primokėti, tai romano debiutantas — Kazys Almenas — didelis kritikui džiaugsmas [106]. Juo labiau, kad romanas *Upė į rytus, upė į šiaurę* reikalavo ne vien talento, bet ir istorinių-geografinių studijų fonui. Romanas pasižymi stipria intriga, vartojamas « švysčiojimo atgal » metodas. Rašytojo įgūdis berašant didėjąs, jis giliau pažįstąs ir įtikinamiau atskleidžiąs savo charakterius, bet darosi fragmentariškesnis, ima stigti stipresnės konstrukcijos, atsiranda nereikalingų skyrelių. Dialogas gyvas, nors ir svetimybių esą bei tarmiškumas nenuoseklus. Charakteriai (Erdmonas, Rokas) subrandinti, gyvi ir neištižę, kaip šiandien literatūroje įprasta, spalvingi; teigiamieji ir neigiamieji piešiami bešališkai. Trūkumas — autorius neišveda scenon vieno svarbiausio veikėjo — Zigmo Darvainio; dėl to trūksta šiaurės žygio motyvavimo. Įvykių grandinė priežastinga, dėl to romanas ir nevadintinas nuotykių romanu. Kaip geras pedagogas, Antanaitis džiaugiasi: « Savo debiutiniu romanu Kazys Almenas iškilo kaip stipri, savaiminga ir daug žadanti literatūrinė pajėga. Ir tai nėra vien įprastinis pradedančio paglostymas ! » V. Volerto *Pragaro vyresnįjį* kritikas laiko autoriaus pasiekta viršūne. Bet turėjęs būti svarbus veikėjas Rukšys išėjo blankus. Nėra veikėjų vidaus subtilumo. Veikale perdaug blaškymosi, sudaromos ir neišnarpliojamos situacijos, ir groteskiškai grubus stilius gal netinka psichologiniam romanui. « Reikia griežtesnio ir aiškesnio plano, geriau motyvuotos intrigos, logiškesnių, viena iš kitos išplaukiančių situacijų vidine įtampa paremtos konstrukcijos, » — išveda kritikas [107].

Antanaitis atviro ir aštroko žodžio kritikas. Toks jis, kai kalba apie P. Tarulio *Vilniaus rūbą*, kur randa 30 puslapių įžangos balasto, tuščiavidurių žodžių vandenyną, herojų Vedlugą — niekšelį, gal ir veiksmo žmogų, bet nuslopintą autoriaus gražbylystės [108].

V. Kavaliausko *Kalnų giesmė* jam be savo stiliaus, žmonės plokšti, dialogai trafaretiški. Autorius būtų galėjęs sukurti intelektualinio, abstraktaus stiliaus romaną, tik reikėjo daugiau ugnies ir metafizinės aistros [109].

---

[106] *Nuo Šaleikių iki Ramiojo vandenymo*, žr. *Draugas*, 1965.III.27 d.

[107] TITAS GUOPIS [ANTANAITIS], *Pragaro vyresnysis*, žr. *Akiračiai*, 1971 m. 9 nr., 14-15 psl.

[108] TITAS ALGA [ANTANAITIS], *Romanas apie didelį miestą ir nedidelį žmogų*, žr. *Aidai*, 1968 m. 3 nr. 142-144 psl.

[109] *Kalnų giesmė*, žr. *Aidai*, 1963 m. 5 nr., 225 psl.

Pr. Naujokaičio *Ilūžę tiltai* — grafomaniškas kūrinys; kad būtų šiaip raštininkėlio, tik ranka numotum, o čia Lietuvių Rašytojų Draugijos pirmininko. Tokios pat vertės ir viršelis[110]. Ta pati bėda ir su *Žydinčiomis dienomis*: «negyvais, nusidėvėjusiais sakiniais, palyginimais nuštampuotas kiekvienas knygos puslapis. Kartais susidaro įspūdis, jog Pr. Naujokaitis norėjo parašyti savotišką buitinio romano parodiją ir visokias banalybes kruopščiai ir sąmoningai rinko iš trečiaeilių prozos veikalų ar net trečiaeilių reporterių ar publicistų rašliavos mūsų periodikoje»[111].

Dramos apžvalga. 1965 m., apžvelgdamas dramos derlių, mano kad daugiausia rašyta pagal užsakymą, «esamomis sąlygomis», kaip A. Kairio, Pr. Naumiestiškio. Čia pataikaujama publikai. Tokiame *Viščiukų ūkyje* paliesta daug problemų, bet «daug apžiota, maža nukąsta». Naumiestiškio veikėjai nenatūraliai kalba, situacijos dirbtinės. Bet jaučiamas autoriaus augimas ir ateityje gal mėgėjams duos geresnių dalykų[112].

A. Landsbergio *Meilės mokykla* parašyta ne «esamomis sąlygomis», charakteriai išbaigti, pajuokiamas paviršutinis, tradicinis patriotizmas[113].

B. Pūkelevičiūtės *Aukso žąsis* — klasinės formos ir realistinio pobūdžio veikalas, pasižymįs sąmojumi ir lyrizmu, gracingas žaidimas, duodąs realybės iliuziją[114].

K. Ostrausko *Kanarėlė* — stipri simbolinė-psichologinė drama[115]. Be reikalo dr. Pr. Celiešius bijo, kad tokią «ubagišką Lietuvą» negalima rodyti mūsų vaikams[116], — tai nėra buitinė nei socialinė drama, nei vieta, nei laikas nesąlygoja.

Antanaitis ir pats susiriša su jaunųjų teatru, pageidaudamas iš publikos, «kad ateitų su šventadienio nuotaika» į *Antrojo kaimo* spektaklius[117], pats prisistatydamas *Antro Kaimo* užvaizda. Kitur jaunimo pastangas jis giria, bet reikalavimų neatsisako, pavyzdžiui, kalbėdamas *Teatro temomis* taikliai grybštelia A. Kairiui dėl *Curri-*

---

[110] *Nevaisingi metai prozai*, žr. *Margutis*, 1962 m. vasario mėn., 10 psl.

[111] *Prano Naujokaičio «Žydinčios dienos»*, žr. *Aidai*, 1967 m. 9 nr., 415 psl.

[112] *Žvilgsnis į pernykščių metų dramos veikalus*, žr. *Aidai*, 1966 m. 5 nr., 237-240 psl.

[113] Ten pat.

[114] Ten pat.

[115] *Kosto Ostrausko «Kanarėlė»*, žr. *Aidai*, 1959 m. 1 nr., 35-36 psl.

[116] P. Celiešius, *«Kanarėlė»*, žr. *Draugas*, 1958.X.4 d.

[117] A. T. Antanaitis, *Kad ateitų su šventadienio nuotaika*, žr. *Draugas*, 1969.II.21 d.

culum vitae ir D. Lapinskui[118]. Girdi, giriame, kad jaunimą prie lietuviško darbo pririštume: «pastangas vertinu, tik nenoriu, kad tas vertinimas pasidarytų pseudokultūros pretekstu»[119].

Nuomonę apie antrąjį teatro festivalį nusako straipsnio antraštė: *Daugumoje mėgėjiški pasireiškimai*[120]. Išskiria A. Landsbergio *Paskutinį pikniką* nuoširdų, aktualų, pašokiruojantį. Pasigenda gerų veikalų. Dramos rašytojai turėtų derintis prie reiklios jaunesnės publikos[121].

Šiaip jaunimo pastangas jis kelia. Dėl to smarkiai tėptelia B. Railai, kritikuojančiam jų savęs ieškojimą: «Polemizuodamas su jaunąja šio krašto lietuviškąja jaunimo karta cikle *Nei prometėjai, nei raganos*, autorius atsistoja nejaukioje pamokslautojo — moralizuotojo pozoje, per daug aukštai ir atokiai, kad ją suprastų ar būtų jos suprastas». Bet ir Raila turįs tiesos[122]. Ir pats Antanaitis čia grybštelia, kai reikia. Pavyzdžiui, nuėjęs Chicagoje po spektalio pasveikinti jaunųjų aktorių dėl gražios lietuviškos tarties: «Ten, tarp aktorių namučio parsivežti atvažiavusių tetyčių ir mamyčių, tarp laimingo autoriaus ir režisoriaus benardantis aktorių būrys, deja, tarpusavy šnekėjosi išimtinai «čiabuviškai». Tai, žinoma, nieko stebėtino ir išvadų iš to nedarau. Tik tiek, kad užmiršau, ko buvau atėjęs»[123].

Ilgoką straipsnį apie beatninkus, pavargusiųjų generaciją išspausdino *Studentų Varpe*, kur kelia mintį, jog ta generacija verčia mus perkvosti elgesio normas[124].

Tarp Antanaičio ir kalbininkų St. Barzduko, L. Dambriūno ir P. Joniko ėjo įdomus ir vaisingas dialogas dėl literatūros veikalo kalbinės kritikos. St. Barzdukas 1964 m. *Gimtosios Kalbos* 2 numeryje surašė apsčiai klaidų M. Katiliškio novelių rinkinyje *Šventadienis už miesto*[125] ir nusprendė: «Kaip matom, žodyno, rašybos, skyrybos ir kitokios rūdys Katiliškio knygą gerokai apgadino. Pro rūdis negali matyti nė jos grožio. Sunku, prisipažinsiu, tokią knygą skaityti, nes beveik kiekviename puslapyje už ko nors sukliūvi. Kaltas dėl

---

[118] *Teatro temomis*, žr. *Akiračiai*, 1968 m. 1 nr., 10 ir 12 psl.

[119] Ten pat, 12 psl.

[120] *Akiračiai*, 1971 m. 11 nr. 10 (34) psl.

[121] *Apie teatro ateitį šviesesnėmis spalvomis*, žr. *Akiračiai*, 1972 m. 1 nr., 35 psl.

[122] *Daugiaspalvė Railos «Laumių juosta»*, žr. *Aidai*, 1967 m. 8 nr., 368 psl.

[123] *Revoliucija prieš natūralumą scenoje*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 11 nr. 8 psl.

[124] A. T. Antanatis, *Pavargusioji generacija*, žr. *Studentų Varpas*, 1960 m., 20-28 psl.

[125] St. Barzdukas, *Mariaus Katiliškio «Šventadienis už miesto»*, žr. *Gimtoji Kalba*, 1964 m. 2 nr., 11-14 psl.

to autorius. Kaltas dėl to ir leidėjas. Bet kalti esame ir mes visi, kad knygos su tokia galybe klaidų mūsų gyvenime dar gali pasirodyti »[126]. Antanaitis pasipiktino. « Šitokia forma parašytoje recenzijoje, kaip ji tiksli bebūtų kalbiniu požiūriu, negaliu neįžvelgti piktos valios »[127]. Esą, *Gimtoji Kalba* tik Katiliškio noveles ir Pulgio Andriušio *Rojaus vartus* kritikuodama kalbiniu požiūriu, tuodu autoriu tarsi laiko didžiausiais kalbos nusikaltėliais. « Kaip sykis, tai ir yra žmonės, kurie tąja lietuvių kalba labiausiai sielojasi ir kurių pastangomis ji ir čia, emigracijoje, tebėra gyva »[128]. Rašytojui pravartu, bet nebūtina žinoti visas kalbos plonybes. Ypač prie « rūdžių » negalima priskirti tarmybių. O kalbos taisytojų sunku prisiprašyti. Kalbos gyvybės palaikymui svarbesnis rašytojo vaidmuo.

L. Dambriūnas, *Gimtosios Kalbos* redaktorius, dėl vietos stokos ir kitų priežasčių Anatanaičio atsakymo nedėdamas, pats pridėjęs, kad recenzentas subjektyviai gali būti ir teisus, kad jam tos klaidos galėjo kliudyti pajusti kūrinio grožį, nes čia kalba — kaip muzikai instrumentas: su blogu instrumentu gero kūrinio nepagrosi[129].

P. Jonikas klausiman dar įnešė šviesos. Priminęs dar Lietuvoje tuo reikalu ėjusį rašytojų ir kalbininkų ginčą, kur pats K. Būga pasisakęs prieš vienašališkus kalbos taisytojus, Jonikas išvedžioja: « Tačiau iškilesnieji mūsų rašytojai ilgainiui, jei ne specialiomis studijomis, tai bendra nuovoka priėjo nusistatymą, kad geras rašytojas turi mokėti kalbą, o tikras kalbininkas, norėdamas vertinti grožinės literatūros kūrinį, turi suprasti tokio kūrinio kalbos skirtybę nuo negrožinio kūrinio kalbos »[130]. Rašytojai estetiniais sumetimais tyčia atsiskiria nuo įprastinių bendrinės kalbos normų. Tik tai pripažįstant, nepaneigiamos estetinės kalbos priemonių galimybės. Šis pokalbis bus įnešęs reikiamo aiškumo į tą opų klausimą.

Antanaitis literatūrinio gyvenimo apžvalgomis, išėjusių knygų vertinimais ir literatūrinių problemų kėlimu žymiai prisidėjo prie rimto čionykščio skaitytojo literatūrinio formavimo.

---

[126] Cituota iš *Naujienų*, 1964.X.

[127] A. T. Antanaitis, *Dėl Mariaus Katiliškio « Šventadienis už miesto » kalbos*, žr. *Naujienos*, 1964.X. 3 d.

[128] Ten pat.

[129] Žr. *Gimtoji Kalba*.

[130] P. Jonikas, *Apie poezijos kalbą ir Antano Rūko poeziją*, žr. *Naujienos*, 1966.VI.8 d.

Aloyzas Baronas (1917-1981)

A. Baronas (slapyvardžiai: L. Augštys, L. Galinis, P. Janulis, P. Svilius) pats daug kritikų plaktas, bet moka tai priimti. Jis linksmai pasišaipo iš ieškančių užtarimo: « Kai kurie, kritiškiau įvertinti, ieško nekilnojamo turto pardavėjų, inžinierių, daktarų ar likerštorininkų užtarimo ir kritiko pasmerkimo, atsisako net laikraščio prenumeratos. Bet, jei aš atsisakyčiau laikraščių, kurie mane mušė, tai likčiau be lietuviškos spaudos. Ne visada vertintojai, kaip ir daug kas žemėje, yra neklaidingi, bet be vertinimo nėra ir negali būti jokios pažangos. Didelis choras garbinančių užmuša kartais rašytojo pastangas išgirsti, kad ir ne tokį liaupsinantį žodį »[1]. Bet ignoravimas žalingas: « reikia kritiškai vertinti ir nurodyti klaidas, reikia lyginti su kitais, ir augti kiekvienam meno puoselėtojui į aukštį, bet ignoravimu kultūros nepakelsi, mūsų kultūros niekinimu tautos dvasios nesustiprinsi »[2]. Tuščias darbas savo veikalą ginti spaudoje: « jei neapgynei savęs poros šimtų puslapių knyga, paveikslu ar kitu kūriniu, kaip beapginsi keliolika eilučių »[3]. Kritikos labiausiai biją silpnieji, — jie maną, « jog jų kūryba neliestina, kad ji nei dega, nei skęsta »[4].

Baronui geriau lietuvio geras kūrinys be patriotizmo, negu patriotinis, bet nemeniškas. Mūsų rašytojai turi pažinti gyvenimą, domėtis tuo, kuo domisi žmonės. Dažnai susidaro iliuzija, kad literatūra nutraukė ryšius su praeitimi, iškrypo, yra nebe menas. Bet rašytojas negali paklusti reikalavimui « būk kaip visi ». Jis duoda visuomet ką nauja: « Rašytojas, būdamas nepakartojamas, duoda kurį naują tikrovės aspektą, kitų nežinotą; tad kurį laiką lieka nesuprastas »[5]. Kas kita tušti įmantruoliai. Dabar skaitytojas turi kurti drauge su rašytoju — suvokti nesuvoktus dalykus. Rašytojų

---

[1] *Ar kuris kitas buvo tiek vanotas*, žr. *Draugas*, 1964.VI.20 d.
[2] *Sielos išpardavinėjimas*, žr. *Draugas*, 1954,II.20 d.
[3] Ten pat.
[4] Ten pat.
[5] *Šiandieninio rašytojo santykis su skaitytojais*, žr. *Draugas*, 1963.IX.7 d.

dažnas pamėgimas vaizduoti « gyvenimo mėšlynus » turi prasmę — sukrėsti žmogaus išdidumą ir pasitikėjimą savimi [6].

Rašytojo tragika — čia gerai įsikūręs lietuvis neieško knygos. Rašytojui skaudžiausia štai kas: « Galima save kam nors paaukoti, nurašyti miegą ir poilsį, bet kai šitokios aukos niekas nenori priimti, rašytojas kuria tik dėl to, kad jo pašaukimas kurti, nors ne vieną kartą beprasmiškumo klausimas atsistoja prieš akis išgaląsta linija. Kam visa tai, jei parašius nėra kam išleisti, jei išleistos nėra kam skaityti ? » [7] Redaktoriai išnaudoja rašytojus (o redaktoriai skundžiasi finansiniais sunkumais). Baronas teisingai mano, kad be knygos prisikėlimo mes, tautos šaka, čia sunyksime: « kai liksime turtingi skurdžiai, kas parašys mirusiai lietuvių kultūrai nekrologą ? » [8]. Vėliau knygos išleidimą ir autoriaus atlyginimą ėmė kiek lengvinti konkursai. Priešingai daugeliui rašytojų, kad premijų komisijos ne visada kompetentingos, konkursai nėra tikrai slapti ar pats dalyvavimas konkurse žemina rašytoją, Baronas nėra prieš tuos konkursus nusistatęs [9].

Prozos pažangos klausimas. Kai poezijoje po Maironio jau turėjome kelias poetų kartas, tai prozoje nuo Krėvės ar Vaižganto beveik nenutolta. Tad Baronas džiaugiasi pamatęs, kad J. Jankus *Paklydusiuose paukščiuose* laužo kerdžiaus ar Petro Kurmelio kultą. Jankų laiko pasakojimo meistru, o jo žmones gyvais, tikrais, nuodėmingais, kaip šios žemės žmogus. Tas nesudidvyrinimas yra gyvenimiškas. Baronas neatsako klausimo, ar verta tokį nuodėmingą gyvenimą vaizduoti. Bet jis mano, kad Jankus tai daro ne pikantiškumo siekdamas, o bandydamas išeiti iš dirvonėlio į amerikietiškąjį plentą. Gera, « kad mūsų proza keliasi į vienkiemius, kaip kad jau seniai tai padarė poezija, tapyba, muzika ir pagaliau pats ūkininkas. Todėl kiekvienas bandymas palikti kerdžių ir išvažiuoti iš dirvonėlio yra sveikintinas » [10].

Nors Baronas kovoja prieš grubią kritiką, bet pats aštriai griebia V. Alanto *Pragaro pošvaistes*. Nurodęs kompozicinius, stiliaus, filosofinius ir veikėjų psichologijos trūkumus, išveda: « Jei jau nusileisime, kad nesvarbu nevykę charakteriai, nesvarbu kompozicija, bet kai nemokytų bobų galvomis filosofuoja profesoriai ir

---

[6] Ten pat.
[7] *Apybraižos apie dabartinę lietuvių literatūros padėtį*, žr. *Draugas*, 1950.IX.2 d.
[8] Ten pat.
[9] *Leidėjai, kūrėjai ir konkursai*, žr. *Draugas*, 1964.VI.20 d.
[10] *Proz keliasi į vienkiemius*, žr. *Draugas*, 1952.IX.23 d.

tokia filosofija bando išspręsti pasaulio nusigyvenimo problemas, nedovanotina »[11]. Panašiai sutiko ir P. Andriušio *Tipelį*, kur esą tik ritmingai plaukiąs sakinys, versmė — be intrigos. Kad ir tikruoju vardu pavadintas Kaunas, bet neparodyta jo esmė ir gyvenimas. Tokią knygą tuoj reiksią išmesti. O liks tik sakinys ir nuoširdumas[12]. Baronas prozoje ieško gyvenimo atvaizdavimo. Todėl mielai priima ir ne labai dorus, bet gyvenimiškus K. Barėno veikėjus: «*Atsitiktiniai susitikimai*, vaizduoją mūsų gyvenimą už tėvynės ribų, pasiliks knyga, atskleidžianti kasdienybę ir aplinką, kurioje gyveno lietuviai. Ir kadangi tai atlikta patyrusio autoriaus, nepaisant kai kurių tikrai jau atsitiktinių atsitikimų, novelės yra įnašas į čionykštį gyvenimą vaizduojantį lobyną »[13]. Baronas apskritai palankiai sutinka jaunus rašytojus ar naujų kelių bandymus[14].

Lyrika, Barono manymu, dabar nebemada. Baronas atlaidžiai vertina A. Grigaitytę už moterišką nuoširdumą bei paprastumą: « Tie paprasti kai kurie posmai, kad ir labai priartėję prie banalumo ribos, yra skaidrūs ir poetiški »[15]. Nieko autorė neieškojusi, nieko nepraradusi — liko paprasta, moteriška. Jis pageidautų kitokios formos, naujesnio palyginimo. Ne jos stiprybė patriotiniai ar religiniai eilėraščiai. Knyga nieko nauja neatnešė, bet pateisina savo išėjimą. Tik poeziją greičiausiai pergyvens pergamentas[16].

Recenzentas artimai bendravo su A. Mackum ir didžiai jo poeziją vertino, vadindamas « stipriai sulapojusio ir ne pilnai dar išsiskleidusio poeto » kūryba, sakydamas, kad jo kūrybinis palikimas yra gana didelis vertės prasme. Tai « buvo avangardinis poetas ir ligi šiol niekieno reikiamai nepajėgtas atskleisti ir nedidelio skaičiaus tesuprastas »[17]. Mackus buvęs labai apsiskaitęs. Ir tai jam padėję pasukti teigiama linkme. Algimanto Pagėgio (tuo slapyvardžiu buvo išleidęs *Eilėraščius*) virtimas A. Mackumi daugelį nustebinęs: « Ir kas nesekė paskutiniosios mūsų, o ir kitų kraštų poezijos raidos, tas galėjo ir nebesuprasti Mackaus poezijos, nes vieniems mūsų poezijos laikrodis sustojo ant Maironio, kitiems ant Brazdžionio, kitiems prie žemininkų ankstyvesnės kūrybos. Nedaug A. Mackų

---

[11] *Knyga apie pragaro pošvaistes*, žr. *Draugas*, 1952.III.1 d.
[12] *Kauno tamsesnės pusės vaizdas*, žr. *Draugas*, 1955.II.19 d.
[13] *Atsitiktiniai ir neatsitiktiniai susitikimai*, žr. *Draugas*, 1968.VIII.17 d.
[14] *Nuolatinė kova dėl ramybės uosto*, žr. *Draugas*, 1965.I.30 d.
[15] *Poezijos širdis ir pergamentas*, žr. *Draugas*, 1956.VI.17 d.
[16] Ten pat.
[17] *Ne suvisam išėjo, tik suvisam negrįžo*, žr. *Draugas*, 1965.I.2 d.

kas suprato, o tačiau jis buvo poetas, traukiąs ir lietuvišką poeziją moderniosios pasaulio poezijos laukuosna, ir jo netekimas yra didelis nuostolis šių dienų sąlygose talentais negausiai mūsų tautai »[18]. Barono manymu, griežtai disciplinuotos universitetinės studijos gal nėra poetą ugdančios: « Jeigu A. Mackus būtų pasidavęs disciplinai ir būtų įtrauktas universitete į reikiamus rėmus, gal būt, mes neturėtume šiandien poeto »[19]. Savo poezijoje jis ieškojo namų sau ir kitiems.

A. Baronas stoja už teatro modernėjimą straipsniuose: *Partizanai scenoje ir laiko perspektyvoje*[20] ir *Pasimatymo su Živile belaukiant*[21]. Pirmajame psichologiškai aiškina partizanus žmones — kenčiančius, bijančius ir mylinčius. Mes, anot Barono, bijome net valdybos pareigų, iš partizanų reikalajame besąlyginės aukos. Antrajame — džiugu, esa, matyti, kaip A. Škėma, daugelio pultas, Živilę nagrinėja amžių bėgyje ir ieško joje ne istorijos, o meninės tiesos. *Živilės* pozityvi idėja — pasiryžimas kovoti dėl laisvės, aukščiausios žmogaus vertybės, kurios išduoti nevalia dėl jokios asmeninės laimės. *Živilė* esanti modernios dvasios, kovinga, idėjiškai pozityvi ir sceninga.

Palankus jis Ostrauskui[22]. Apie A. Kairio *Curriculum vitae* sako, kad nuoga politika scenoje skambėjusi gyvenimiškai ir meniškai[23].

A Baronas ir *Literatūros Lankai*. Šiam literatūros žurnalui Baronas didžiai nepalankus. Į juos jis buvo pakviestas, bet vėliau novelę atsiėmė. Piktinasi Aisčio kritikavimu[24]. O jį tas pats J. Mekas anksčiau tiek vertinęs. Ypačiai rūstauja, kad *Literatūros Lankai* peikia patriotiką; randąs žurnale daug nelogiškumų, recenzijos esančios gimnazistiškos, modernumas atkeptas iš prieš 20 metų. Baigia mokydamas, kad literatūra pakeliama ne riksmu, o aukšto lygio kūriniais[25] (iš dalies ir pataiko, nes *Literatūros Lankų* stiprybė ir buvo kritika). Įskaudintas kritikos *Literatūros Lankus* vėl prisimena

---

[18] Ten pat.

[19] Ten pat.

[20] Žr. *Aidai*, 1959 m. 7 nr., 318-319 psl.

[21] Žr. *Draugas*, 1950.XI.25 d.

[22] *Žvilgsnis į K. Ostrausko dramas knygoj ir scenoj*, žr. *Aidai*, 1964 m. 5 nr., 247 psl.

[23] *Pasaulio viešbučio koridoriuje*, žr. *Draugas*, 1968.V.25 d.

[24] Jonas Mekas, *Kelios pastabos vėliausios Aisčio knygos proga*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 1 nr., 27-28 psl.

[25] *Trepsėjimas džiūstančioj brastoj*, žr. *Draugas*, 1953.VII.11 d.

kalbėdamas apie berno kultą Lietuvoje ir berniškumo gausumą mūsuose apskritai [26]. Girdi, šiame krašte pinigas ir fizinė jėga daugiau reiškia už inteligenciją : « nenuostabu, kad ir lietuvių tarpe vienas bernas daugiau sveria negu trys Biržiškos » [27].

Atlaidžiai sutiko *Ketvirtąją Pradalgę* su visu atsiminimų gausumu, « nes amerikiečių literatūroje atsiminimai nukonkuruoja net labai gerai parašytus ir įdomius romanus » [28]. O faktą, kad kai kurie rašytojai *Pradalgėse* nedalyvauja, paaiškino : « tokių maža, jie nenulemia, nes jų nedaug ir beliko, o iš viso jų net negirdėti, kur ir kokiuose plačiuose vandenyse tos didžiosios žuvys plaukioja ir kokiuose miškuose tie didieji liūtai staugia » [29].

Okupuotosios Lietuvos literatūroje neką gera temato. Bet sutinka su J. Aisčiu, jog poetus reikia vertinti rimtai, o publicistiką palikti Eltai [30]. Išskyrus vaikų literatūrą — tik komunistinė didaktika. Gyvi žmonės beletristikoje pavaizduoti tik tie, kur nenori atiduoti sunkiai uždirbto turto [31].

Baronas rašo sodriai, kandžiai, gausiai ironizuodamas, su sąmoju. Pažangus ir optimistas, ne visiems lygiai atlaidus, Daugiau informuodamas, kaip apspręsdamas, moka sudominti naujomis knygomis.

---

[26] *Akademiškumo paieškojimas*, žr. *Draugas*, 1959.XI.28 d.

[27] Ten pat.

[28] « *Pradalgių* » *pločiai ir vertė. Ketvirtąją ir kitas pradalges vartant*, žr. *Draugas*, 1968.VI.15 d.

[29] Ten pat.

[30] *Akademiškumo paieškojimas*, žr. *Draugas*, 1959.XI.28 d.

[31] *Dvasinės vergijos liudininkai*, žr. *Draugas*, 1962.IV.28 d.

Jurgis Blekaitis (g. 1917)

J. Blekaitis — režisierius, rašytojas, kritikas, rašęs *Aiduose*, *Literatūros Lankuose*, *Margutyje*, *Metmenyse*, *Naujienose*. Ypač pažymėtinas jo straipsnis apie Balį Sruogą — duoklė mylimam profesoriui studento, kuris jį gerbė ir juo sekė [1]. Čia gerai sugavo Sruogos meno sampratą. Sruogai meno misija — tarnauti žmogui, pažadinti jame visa, kas amžina. Meno atsiribojimas nuo tikrovės, idėjingumas — Sruogos principai. Sruoga laimingai suderino savyje poeto ir teatro menininko pradus. Brandžiosiose dramose poezija skamba tobulai, galingai. Jo dramos stiprybė: « toji neišsakoma poezija, toji gaivališka lyrika [...] yra Sruogos dramatinių kūrinių atrama » [2]. O sugestyvi jėga kyla iš antro bruožo — dramatizmo, kurį Blekaitis šitaip aptaria: « Toji žmogaus dvasios įtampa, išgyvenimo intensyvumas, kyląs iš psichologinės situacijos, toji tragiška vidaus kova, kuri retais, išrinktais momentais išsviedžia žmogų virš kasdienybės ir jos pusiausvyros ir priverčia jį tapti nors valandėlei aiškiaregiu, poetu, beveik pranašu, priverčia išvysti įprastai nematomus didelius vaizdus ir poetiškai perkūnyti tikrovę, — toji dramatizmo savybė, persiformuojanti į lyrinius vaizdus, į tyrą poeziją, sudaro laimingą sruoginę sintezę » [3]. Tuo keliu tegali eiti ne dramaturgas natūralistas, o tik lyrikas, kurs suteikia sugestyvinės jėgos, sukuria keturių matavimų žmones (ketvirtasis — jų estetinio poveikio laipsnis ir jų nemarumas). Per porą valandų lyrikas-dramaturgas Sruoga duoda daugiau jausmų ir minčių, kaip kitas per dešimtį metų.

Sruogai rūpi atvaizduoti gyvenimo pilnybė — epochos įvykiai, dinamika ir visos žmogaus dvasios galios ir duoti psichologinio vaizdo teisybę. Sruoga paneria žmogų epochoje, poetinėje atmosferoje. Dievo ir žmogaus kryžkelė — bažnytiniai motyvai, gilus tikėjimas, dvasinis susikaupimas ir amžinatvės ilgesys visada rišasi su patriotiniu jausmu. Sruogai menas ne žaismas, o tautos gyvastingumo

---

[1] *Balys Sruoga — asmuo ir teatro kūrėjas*, žr. *Aidai*, 1948 m. 19 nr., 402-408 psl. ir 20 nr., 466-471 psl.

[2] Ten pat, 466 psl.

[3] Ten pat, 466-467 psl.

kūrybiškas pasireiškimas. Sruoga kūrė lietuviškąjį ateities teatrą. Jo kūrybos vardas — Lietuva[4].

Patyręs teatralas Blekaitis ilgame įžvalgiame straipsnyje aptaria K. Ostrausko draminius ieškojimus. Tą draminį kelią jis veda nuo labiau konvencinės dviaukštės *Kanarėlės*, per mįslingąją *Pypkę*, apkrautą simbolika, ir melodramatišką, per ilgai aiškinančią *Žaliąją lankelę*, apsistodamas prie drąsaus prasiveržimo į avangardinę Vakarų teatro formą su gelme, tautiška atmosfera, ir glaustą *Gyveno kartą senelis ir senelė*. Ostrausko teatras komiškas tik iš paviršiaus, o gelmės jo tragiškos. Jis išsivaduoja iš buitinio teatro ir drąsiai žengia į avangardinį. Idėjinį pagrindą jis pasiekęs, veiksmas priežastingas, charakteriai vystomi nuosekliai. Bet gilėja pesimistinė pasaulėjauta. Lietuviškų šaknų betgi neturįs. Gal per vitalus skelbti mums civilizacijos nuovargį. Tos nevilties idėjos mes dar nepriimame. Drąsina autorių būti nauju, tik savaip, ir neišsižadėti gyvo žmogaus[5].

Teatro temomis dar parašė straipsnį, kuriame kalba apie nepriklausomos Lietuvos laikų teatrą[6].

Išskirtinos *Žemės*[7], H. Radausko *Žiemos dainos*[8] ir A. Nykos Niliūno *Balandžio vigilijų*[9] kritikos. Straipsnyje *Poezija pakeliui į Vakarus*, pasigėrėjęs *Žemės* išore, pažymi, kad jos poetams kūryba yra rimtas ir rūstus gyvenimas; laimima ji bekompromisiniu užsiangažavimu. Tai ne žaismas, o išpažinimas, ne auklėjamoji ar patriotinė lektūra. *Žemės* poetai nutraukę ryšius su tradicine mūsų « širdies » poezija, « žalią » jausmą pakeitę kultyvuotu, visuomeniškesniu išgyvenimu, įvedė neramią, intensyvią mintį, liovėsi tikėję vien gaivališka lietuviška siela ir ėmę siekti aukštesnės kultūros, be slaviško graudumo, liaudies dainų stilizacijos, siekdami suuniversalinti mūsų kultūrą. Didžiai vertindamas J. Girniaus įvadą kaip grupės įprasminimą, apgaili, kad ten atsisakyta poetinės kūrinių analizės. *Žemė* akcentuojanti žmogaus prasmės ieškojimą, keldama metafizines problemas, stovi prieš didelį jos sutirpdymo emocinėje kaitroje klausimą[10].

Nepriklausomojoje Lietuvoje poezija nebuvo menas: « Poezija niekad nebuvo menas, suprantant menu harmoningą junginį iracio-

---

[4] Ten pat.

[5] *Kostas Ostrauskas ieško savo teatro*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 10 nr., 6-28 psl. ir 1966 m. 11 nr., 85-106 psl.

[6] *Lietuvių teatro problemos*, žr. *Aidai*, 1953 m. 6 nr., 225-231 psl.

[7] *Poezija pakeliui į Vakarus*, žr. *Draugas*, 1952.I.26 d.

[8] *Naujas Radauskas*, žr. *Aidai*, 1956 m. 2 nr., 86-88 psl.

[9] *Alfonso Nykos-Niliūno « Balandžio vigilija »*, žr. *Aidai*, 1958 m. 7 nr., 323-327 psl.

[10] *Poezija pakeliui į Vakarus*, žr. *Draugas*, 1952.I.26 d.

nalaus įkvėpimo (kurį pagauti iš anapus savęs — dovaną vadiname talentu) ir sąmoningo mokėjimo, sudėto iš žmogiškosios kultūros ir technikos »[11].

J. Kėkštą laiko K. Borutos epigonu, skęstančiu tolių, audrų ir kruvinų širdžių retorikoje, ir laiko susijusių su kitais *Žemės* poetais tik parašu. *Žemės* vardas geriausiai tinkąs K. Bradūnui. Jo poezija — didelis brangakmenis. Bet ir jis joks vakarietis ar filosofinės linijos poetas. H. Nagys jau artimesnis Girniaus tiesiamai linijai. Neramus, ekscentriškas, jausmo pagautas, iškyla aukščiau savo chaotiško talento, didelės vaizduotės, neturįs laiko sudisciplinuoti vaizdų ir žodžių. V. Mačernis — darbo ir valios poetas. Būtų išsivystęs poetu filosofu. Bet ir jis liudija, jog ir giliausia tema nesuteikia poezijai jėgų. A. Nyka-Niliūna — stipriausias ir intensyviausiai išgyvenąs metafizinę problematiką, didžiausias vakarietis. Jam poezija yra misija, kuriai jis visiškai angažuojasi. Prasmės ieškojimo mintis jam nelieka abstrakti spekuliacija, o virsta emocionaliu pasaulio išgyvenimu. Jis asmens temas suvisuotina, o visuotines problemas suindividualina. Pro trapios egzistencijos viziją, lyg vaiko žaislų ar vaiduoklių pasaulį, pro giminės peizažą, Niliūnas žvelgia į nepasiekiamą metafizinę naktį. Jis ieško reiškinių ir daiktų sielos. Kritikas mato poetą dažnai besigrumiantį su forma, pralaimintį, kai vaizdų banga užtvinsta. Daug nepateisinamų filosofijos ir muzikos terminų. Mažesnieji dalykai geriausi, kur filosofinį pasaulį perteikia labai įtaigiai. *Žemė* revoliucinį žygį atlikusi, bet dar neperėmusi organiškai vakarietiškos formos sampratos[12].

Rezignacinėje *Balandžio vigilijų* poezijoje Blekaitis mato atsispindėjusią rūsčią tautos nelaimę, priimtą kaip būtinybę išdidžiai. Ta poezija — vienišas monologas tuštumoje, sugestyvi jo idėjų, pusiaukelio tarp filosofijos ir poetinės fantazijos reiškėja. Veltui ieškotum rakto į Niliūno poeziją, remdamasis žinomais faktais. Rafinuota mintis, kaprizinga fantazija, ne visai realios emocijos ir gyvenimiškumas — pagrindiniai Niliūno poezijos bruožai. Visa užlieta beviltiško realybės pajautimo, vieniša, neprieinama. Poetas maištauja prieš tamsą dėl tiesos. Kritikas konstatuoja siurrealistinius bruožus, universalumą ir lietuviškumą ir spėja, kad dėl aukšto intelektualinio lygio skaitytojų maža teturės. Jo dvasinio pasaulio nuotaika lietuviška, nors pirštu to neparodysi. Rafinuotą ezoterinę kūrybą su pasąmonės tėkme Blekaitis gerai išryškina[13].

---

[11] Ten pat.

[12] Ten pat.

[13] *Alfonso Nykos-Niliūno « Balandžio vigilija »*, žr. *Aidai*, 1958 m. 7 nr., 323-327 psl.

Jis esmingai aptarė klasiškąjį H. Radauską, kurio tėvynė — kūryba ir kuris, greta A. Nykos-Niliūno, daugiausia įsiliejęs į tarptautinę kūrybą. Radauskas yra «pirmas ir iškalbingiausias propagatorius tų poetinių idėjų bei formų ir apskritai tų pasaulinės kūrybos lobių, kurie amžinai egzistavo, bet kurių mes dar nebuvome organiškai priėmę ir pasisavinę, vystydamiesi savo uždaroje tautiškoje orbitoje»[14]. Su mūsų tautos tradicija jis beturįs tik vieną ryšį — tą pačią lietuvių kalbą. Jis stovįs prieš būties mįslę ir gyvenimo trapumą bei mirtį, mato tikrovę lyg aiškiaregio sapne ir skelbia tik vieną mistiką — kūrybos nemarumą. Bet jis visada konkretus, o jo forma didžiai kultūringa, nors pats poetas to nelaikąs poezijos esme. Bet kritikas mato, jog *Žiemos dainoje* poeto nuotaika keičiasi — olimpišką giedrą pakeičia siaubas, lyrika įgauna siurrealistinį pobūdį. Bet poetas ir klasinėje ir laisvojoje eiliavimo formoje išlieka nuoseklus, logiškas, pasąmonės elementai ir fantazija nenustoja ryšio su tikrove. Kritiko manymu, poetas, nusiplėšęs kaukę, praplečia siauras esteto ribas ir atsistoja prieš žmogiškojo likimo neišbaigiamą temą[15].

Blekaitis jautrus poezijai, pasisako už pažangą, įžvalgus, bet, anot H. Nagio, svyraves nuo pietistiškos adoracijos ligi alergiško neapkentimo»[16], pavyzdžiui, ginče dėl Škėmos palikimo.

---

[14] Žr. *Naujienos*, 1956.III.24 d.

[15] Ten pat. Šis straipsnis praplėstas ir pavadintas *Henriko Radausko poezija* buvo atspausdintas *Lituanistikos Instituto Suvažiavimo Darbuose*, 1971, 129-148 psl.

[16] H. Nagys, *Pastabos apie 1954 m. grožinę lietuvių literatūrą*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1955.IV.27 d.

Kazys Bradūnas (g. 1917)

K. Bradūnas (K. Priešpylis, Bronius Inkrata) — poetas, kritikas, žurnalistas, redaktorius. Tai gero suvalkiečio tipas — veiklus, veržlus, kūrybingas, ištvermingas, praktiškas, bet nesavanaudis. Jis subūrė žemininkus, dorojo *Literatūros Lankus*, nuo 1961 m. redaguoja *Draugo* kultūrinį priedą, į kurį sutelkė pajėgius bendradarbius, atvėręs jo puslapius ir kitiems pasisakyti, pats dažnai grybšteldamas gyvai, šviežiai, skaudžiai. To priedo *Kertinė paraštė* virto tarytum Kudirkos *Tėvynės Varpais*. Pats Bradūnas pasisako ir kultūrinės kronikos skyrelyje nepasirašydamas, lyg trumpai, bet taikliai bei įžvalgiai parecenzuodamas. 1968 m. suredagavo kolektyvinį veikalą *Lietuvių literatūra svetur*, V. Mačernio *Poeziją* (1964) ir *Lietuvių poezijos* III dalį (1971).

Tautos gyvybę jis sieja su jos kūryba: « Amžiai, o ir mūsų dabartis rodo, jog tautos gyvastį, net ir savo valstybės netekime ir okupacijose, palaiko ir užtikrina kultūrinio polėkio neišblėsimas ir kūrybinio bei savito bruožo nepraradimas, vis siekiant to, kas dar nepadaryta, vis naujomis datomis nužymint kuriančios tautos laimėtą naują žingsnį »[1]. Tas dėsnis galioja ir mūsų tremtyje.

Ryškus jo bruožas — optimizmas. Priešingai kitiems, jis nemato reikalo skųstis ypatingai blogomis rašytojų gyvenimo sąlygomis. Ir tėvynėje, esą, vargu kas vien iš rašto gyveno. Ir čia — ne visi prirakinti prie sunkaus darbo. Kas moka kalbų, parodo iniciatyvos, gali rasti geresnių darbų, nelaukdamas, kad visuomenė jį aprūpintų, nesgi vien seni žmonės reikalingi globos. Pats Bradūnas nesibaidė ir fizinio darbo: « Mano pirmas darbas Amerikoje buvo duobių kasimas kapinėse. Paskui piausčiau ir šlifavau statybinius akmenis, dirbau fabrike ir pagaliau — lietuviško laikraščio redakcijoje. Tarp visų tų darbų nematau jokio esminio skirtumo: aštuonias valandas į dieną visur reikia atidirbti [...] O gerą eilėraštį parašau tik maždaug dvi dienas tinginiaudamas [...] Ar vien literatūrai atsidėjus tie eilėraščiai išeitų geresni — sunku pasakyti »[2].

---

[1] *Knyga, kokios dar neturėjome*, žr. *Draugas*, 1966.XI.20 d.

[2] *Pasikalbėjimas su Bradūnu ir Nagiu*, žr. *Akiračiai*, 1971 m. 6 nr., 8-9 psl.

Rašytojai turėtų turėti daugiau savigarbos: neverkšlenti — jei gali, sukandęs dantis, rašyk, jei ne — tylėk. Ir leidyklos dirbančios išsijuosusios, knygų išeina nemaža ir gerų; o skaitytojus reikia surasti — prie bažnyčių, susirinkimuose, namuose. Vėliau, deja, Bradūnas pastebi mūsų abuojumą lietuviškai knygai, kad naujos knygos teatžymimos trumpute recenzija, ir paskui skęsta į užmarštį. Reikia pakartotinai grįžti prie knygos, dėl jos ginčytis ir tuo gaivinti beišvėstančią knygos kasdienybę [3].

Išleidęs *Morenų ugnis*, pareiškia kad mes per daug rūpinamės savo visuomene, — lyg jai šokus pirkti knygas, mūsų rašytojai taps genijais. O kas Donelaitį pirko? Be kelių šviesesnių pastorių, niekas literatūra nesidomėjo. «Mūsų žmonės emigracijoje ir laisvoje tremtyje tiesiog siaubingai ima būrėti, lietuvišką polėkį ir balsą parodydami tik prie lovio ir cimbolų, kaip ir anie Krizo vestuvių svečiai» [4]. Jiems poezija — tik «trečias» po pietų. Toks Maironis — nekapituliavo prieš blogas sąlygas, o pats išleido *Pavasario balsus* [5]. Literatūros ateitis ir kokybė yra rašytojo rankose. Žinoma, svarbu, kad bent paskutiniai literatūros bičiuliai nepaliktų mus. Mūsų premijos ir konkursai galėtų būti daug planingesni.

Vėliau Bradūnas susirūpina, kad net kai kurie laikraščiai [6] literatūros klausimo kėlimą spaudoje laiko tik autorių ambicijomis. Esą, gerą knygą išperka. Bradūnas į tai nurodo, jog estai tremtyje išperka 3000 tiražo romaną, o mes tik 1000. Prieš Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seimą Kudirkos gimimo šimtmečiui minėti Bradūnas rašo, kad apsivers rašytojai karstuose, jei literatūra tame seime bus aplenkta [7].

Prezidentas Kennedy į inauguraciją pakvietė Frostą, o mūsų Jaunimo kongresas nepakvietė tokio B. Brazdžionio. Knygoms reikia propagandos, tik ne rašytojai privalo ją daryti [8].

O pati literatūra, kad ir be savos žemės, vis tebėra gyva, kūrybinga ir auga. Priauga naujų rašytojų (VI. Šlaitas, J. Mekas, B. Pūkelevičiūtė, E. Gruodis). Jie ieško naujų formų. Ateina dar jaunesni: A. Bendoriūtė, V. Bogutaitė, G. Buračaitė. Priaugantieji

---

[3] *Nepasisendinkime per anksti*, žr. *Draugas*, 1966.III.19 d.

[4] *Kazys Bradūnas aktualiais mūsų literatūros klausimais. Pokalbis su K. Bradūnu*, žr. *Draugas*, 1958.X.18 d.

[5] *Rašytojai ir skaitytojai*, žr. *Draugas*, 1967.XII.2 d.

[6] Pavyzdžiui, *Dirva*, 1966.X.3 d. vedamajame.

[7] *O kaip su literatūra*, žr. *Draugas*, 1958.VIII.2 d.

[8] *Argi ieškoma literatūros be rašytojų*, žr. *Draugas*, 1966.X.8 d.

turi kalbos sunkumų: rašytojas negali būti savo aukštumoje, jei savo instrumento — gyvosios kalbos nevaldo tobulai [9].

Ateities konkursui pasibaigus, jis pastebi prozos pirmenybę prieš poeziją ir milžinišką anglosaksų poezijos įtaką. Pažinti svetimą literatūrą, esą, sveika, kad tik ji neužgožtų savosios. Kiti vargai: «Labai akivaizdus ribotas ir nepakankamas lietuvių kalbos naudojimas: šlubuoja sakinio konstrukcija, bauginančiai siauras žodynas. Bet jei užsidegimas nepraeis, atžalynas bus» [10]. Kad Bradūno viltys netuščios, rodo neseniai išėjusi jaunųjų antologija *Tiltai ir tuneliai*.

Be kalbos skurdumo, kitas jaunųjų išeivijos poetų pavojus ne tik formų, bet ir svetimų idėjų užgožimas galįs tą, kad ir lietuviškai rašomą, poeziją padaryti nelietuvišką. Tuo tarpu Nagiui įtakų pavojus didesnis atrodo Lietuvoje. Pagaliau šiam atrodo geriau turėti tokį Milašių rašiusį prancūziškai, negu jo visai neturėti [11].

Tik literatūros mokslas ir kritika kelia jam baimę. Literatūroje tebevyrauja istorinis metodas; estetinis, sociologinis ir kiti — nejudinami.

Knygas mūsuose tevertina tik bičiuliai ir priešai: visos reikšmingesnės knygos buvo vertinamos daugiau politikų, pasaulėžiūrininkų, negu gilių ir objektyvių literatūros mokslo specialistų [12].

Vėliau Bradūnas džiaugiasi jaunųjų kritikų estetine bei struktūrine kritika — R. Šilbajorio, I. Gražytės ir V. Skrupskelytės darbais [13]. Apie naująją tremties literatūrą neturime studijų, o apie S. Nėrį įsismaginę nežinia kiek prirašėme, net knyga išleista. O apie Aistį, Brazdžionį ne. Vyresniesiems literatūros istorikams vertinti gyvąją šios dienos literatūrą — svetimokas dalykas, — jie kiek atitrūkę. Bet kur čia baigusieji mokslus ir pajėgiantieji pasisakyti apie dabarties ir senesnę literatūrą [14]? Dviejuose paskutiniuose L.K.M. Akademijos suvažiavimuose nebuvo paskaitų apie literatūrą. Organizatoriai kreipėsi į 12 ir visi atsisakė. «Nežinau, ar pakaktų čia žodžio gėda. Tačiau faktas yra sukrečiantis, turint savo tarpe literatūros mokslo daktarų ir nepriklausomos Lietuvos universitetų literatūros mokslo dėstytojų. Jeigu paprastam fabriko juodadarbiui Vasario Šešioliktos proga drįstama priminti jo duoklės pareigą tėvynės labui, tebūnie leista ir lituanistinio mokslo autoritetams priminti ir jų neištesėtą

---

[9] *Rašytojai ir skaitytojai*, žr. *Draugas*, 1967.XII.2 d.
[10] «*Ateities*» *literatūriniam konkursui pasibaigus*, žr. *Draugas*, 1963.II.9 d.
[11] *Pasikalbėjimas su Bradūnu ir Nagiu*, žr. *Akiračiai*, 1971 m. 6 nr. 8-9 psl.
[12] *Kritika, rašytojai, leidėjai*, žr. *Draugas*, 1951.XII.8 d.
[14] *Kas apie tai rašys*, žr. *Draugas*, 1965.VI.26 d.

pareigą mokslinių suvažiavimų atvejais »[15]. Bendras spaudos lygis Bradūnui atrodo dabar aukštesnis, negu radome atėję. Bet jis jau krinta, nes skaitytojai reikalauja tik aprašinėjimo tų įvykių, kur patys dalyvavo.

Okupuotojoje Lietuvoje dar blogiau. Dvasinė laisvė — viena svarbiausių sąlygų bręsti talentui. Ten viskas po S. Nėries sustoję mirties taške, tik K. Binkio, net B. Brazdžionio sekėjai. Kitur nurodo ieškojimų psichozę[16]. Kol viską sprendžia partija, tol visi ieškojimai bergždi. Juk partijai : «Mūsų tikslai aiškūs, keliai nubrėžti». «Žinoma, Sovietijoje dar tebėra rašytojų, vardan minties, turinio ir formos laisvės, drįstančių rizikuoti savo ir artimųjų likimu »[17]. O kaip mūsų raštijoje, ar nėra svarbių įvykių ? « Anaiptol. Vien tik jau Sibiro lietuvaičių maldaknygė laisvajame pasaulyje išversta į daugelį kalbų ir išleista milžiniškais tiražais, yra toks baisioje katorgoje gimęs nuoširdžiausios maldos ir poezijos unikuminis lydinys, kad jo kreditų mums galėtų pavydėti ne vienas, kad ir storiausias prasiveržėlės literatūros tomas »[18]. Yra ir pogrindinės literatūros, einančios rankraščiais. To pavyzdžių duoda ir *Draugas* savo atkarpoje Mirusio Riksmo slapyvardžiu. Tenykštę literatūrą privalu vadinti ne tarybine, o tik lietuvių literatūra[19].

Po kelerių metų Bradūno nuomonė apie tenykštę literatūrą pasikeitė : « Jie užmynė ant kitokio kamščio, nors ir susitikome tame pačiame mūsų poezijos kelyje »[20]. Ypač jis vertina dabar mūsų poetinės kalbos kultūrą : « Labiausiai džiugina tai, kad jau yra subrendusi, iš kartos į kartą ėjusi ir didelį kultūrinį lygį pasiekusi, lietuvių literatūros poetinė kalba. Kada šitokia literatūrinės kalbos kultūra atsiranda, tai ir pačios literatūros ateitis darosi didžiai viltinga »[21]. Kad tik partija neuždėtų sunkių pančių, kaip kad buvo Stalino laikais, baiminasi Bradūnas.

Bradūnui jau seniai maudė mūsų literatūros suaktualinimo reikalas, literatūros nagrinėjimas spaudoje ir studentų susirinkimuose. Nieko bloga, mano jis, nagrinėti susirinkimuose kitų tautų literatūrą

---

[15] *Ir saulėje yra dėmių*, žr. *Draugas*, 1961.X.21 d.
[16] *Tuščių šiaudų kūlimas*, žr. *Draugas*, 1962.II.24 d.
[17] *Rankraščiai iš Lietuvos*, žr. *Draugas*, 1966.V.7 d.
[18] Ten pat.
[19] *Politinis balastas*, žr. *Draugas*, 1970.XII.25 d.
[21] *Pasikalbėjimas su Bradūnu ir Nagiu. Mum rūpėjo ne tik žodžio išorė, bet ir jo turinys*, žr. *Akiračiai*, 1971 m. 6 nr., 8-9 psl.

ar mūsų spaudai rašyti apie okupuotos Lietuvos literatūrą. Bet nepamirština ir savoji laisvoji literatūra. Jam knieti ir knygų leidimas literatūriniais klausimais. Galiausiai pats tokią knygą suorganizavo ir išleido — *Lietuvių literatūra svetur* (1968). Redaktoriaus žodyje sako, kad tremties rašytojai išvengė antrojo spaudos draudimo ir net didžiausio stalinistinio varžymo metais mūsų literatūra neatsiliko nuo pasaulinės literatūros pulso, kai tėvynėje tvyrojo tik tuštuma. Ir mūsų poezijos įtaka net jaučiama tenykštei. Kai okupantas laisvos Lietuvos žemėlapį išbraukė iš pasaulio atlaso, ši knyga bus neištrinamas taškas kultūriniame lietuvių tautos žemėlapyje. Užpildydamas spragą, kai okupuotojoje Lietuvoje išleistoje dvitomėje *Lietuvių Poezijos* antologijoje (1967), žinoma, okupantų reikalavimu, buvo praleista išeivijoje sukurta poezija, K. Bradūnas suredagavo *Lietuvių poezijos* III t., išore nesiskiriantį nuo minimo dvitomio ir duodančio pilną lietuvių poezijos raidos vaizdą tiek skaitytojui, tiek literatūros tyrinėtojui bent laisvajame pasaulyje.

Mirusiųjų rašytojų palikimas. Paprastai mirusiųjų raštus išleidžia draugai ar politinės grupės. O kas išleis tuos, kurie neturėjo draugų ar nepriklausė sambūriams — J. Savickį, I. Šeinių, O. V. Milašių, F. Kiršą ? Mums reikia rašytojų muziejaus, filmo iš rašytojų gyvenimo, literatūrinių plokštelių, studijų apie 25 metų mūsų grožinę literatūrą[22].

Prie F. Kiršos palikimo leidimo jis dar grįžta kitame straipsnyje, laikydamas, kad žodiniai pagerbimai gali virsti įžeidžiamu papročiu mūsų sumiesčionėjusioje visuomenėje[23]. To paties *Draugo* kitame numeryje jau džiaugiamasi, kad naujoji Lietuvių Rašytojų Draugijos valdyba ėmėsi to reikalo, pavesdama St. Santvarui iki šio rudens tuos raštus suredaguoti. Laikraštis linki išleisti visus F. Kiršos raštus[24].

Nuoširdžiai Bradūnas prisimena per anksti mirusį J. Kaupą. Vaičiulaitis pasaką pritempė iki rafinuoto ir aukšto lygio ne tik vaikams, bet ir davė gilią žmogišką prasmę. Kaupas pasakų literatūrą sumiesčionino pačia geriausia prasme, pastatydamas Kaunui paminklą[25].

Mūsų poezijos ateitis. Mes perdaug vertiname savo poeziją. Jos visos galimybės dar neišsemtos. Liaudies dainos esminiai elementai tik mėginta perkelti individualinėn lyrikon, pasekant vien išore,

---

[22] *Neužmirškime, kad ir patys nebūtume užmiršti*, žr. *Draugas*, 1967.VI.3 d.
[23] *Mirusiųjų pagerbimas ir gyvųjų darbai*, žr. *Draugas*, 1970.VI.6 d.
[24] *Fausto Kiršos kūrybinis palikimas bus išleistas*, žr. *Draugas*, 1970.VI.13 d.
[25] *Julius Kaupas šiemet būtų 50 metų*, 1970.IV.18 d.

neužgriebiant pačios gelmės. Ateityje mūsų poezija turi pareikšti mūsų tautos dvasią: «Todėl man dažnai vaidenas mūsų literatūros ateities vizija, kurioje originali ir kūrybinga tautos dvasia, išėjusi iš snaudulio ir primityvizmo, įsiurbusi savin visus moderniosios literatūros laimėjimus ir jaučianti laiko pulsą reiškiasi brandžiais, kitom tautom nepakartojamais kūriniais. Bet vizijai virsti realybe, tur būt, reikės dar ištisų kartų pastangos»[26]. Mūsų poezijai reikia naujų vėjų, atsisakyti senų eiliavimo dogmų, «o paieškoti naujos magijos žodžiui, naujos magijos pilnam mistikos lietuviškam peizažui»[27]. Rašytojo atsakomybė visuomenei: rašyti gimtąja kalba, siekti dvasios gelmių, ieškoti tautinės išraiškos formų kultūrinėse varžybose su kaimynais. Formą ištobulinus, siekti minties gilybės. Turinys poezijoje būtinas, tik jis ne banali reklama, o sunkiai įžiūrimos žvaigždės, amžini šaltiniai, suvokiami tik gerai intelektualiai pasiruošus. Formą tremtyje praturtins poaistinės kartos poetai ir dar jaunesni. Laisvuoju eiliavimu pasiekta didelio įvairumo ir jėgos. Poetinis žodynas atsinaujino, iškeltas ne tik žodžio skambesys, bet ir esminis branduolys — sakralinė forma.

Kiekvieno laikotarpio ar srovės tik itin geri eilėraščiai išliks: atliepią laiko dvasią; liudiją kūrėjo talento galią; kartais prašokstą laiką ir pranašiškai nujaučią ateitį. «Laiko dvasios atitikimu liko monumentalūs ir Maironis, ir Putinas, ir Aistis, ir kiti ryškesnieji po jų. Tačiau bazuojantis tik laiko dvasios pamušalu, dar nereiškia, kad jau eilėraščiui garantuotas gerumas. Kūrėjo talento didumas čia taipgi lemiamas»[28].

Poetas «gali net prašokti visą gyvenamojo laiko kontekstą, gali savo pranašiška intuicija nujausti net ateities rėmus ir kurti ne savo laiko, bet būsimo laiko dvasioje. Tokie poetai dažniausiai savame laike būna nesuprasti, bet jie palieka kiekvienų avangardų smaigaliais, besiveržią į būsimą laiką ir jį beformuoją»[29]. Kiekvienas geras avangardistas ilgainiui lieka klasiku.

Bradūnas vertina tradiciją ir sveiką naujovę. Vieniems gera poezija pasibaigė su Maironiu, kitiems su Putinu, tretiems su Aisčiu ir Bradžioniu; o paskui — «keiksmažodinė modernioji poezija, atseit, niekam verta, niekam tikus, savo teigimą argumentuojant nesuprantamumu»[30]. Antras kraštutinumas — «kuriems tik pasku-

---

[26] *Kazys Bradūnas mūsų literatūros klausimais. Pokalbis su K. Bradūnu*, žr. *Draugas*, 1958.X.18 d.

[27] *Kritika — rašytojai — leidėjai*, žr. *Draugas*, 1951.XII.8 d.

[28] *Tarp vynuogių ir kaktusų*, žr. *Draugas*, 1964.II.29 d.

[29] Ten pat.

[30] Ten pat.

čiausiojo avangardo poetas yra tikrasis pinigas. Visa kita — jau pasenę ir neverta dėmesio. Tokiems tik ieškojimas ir ieškojimas dar turi prasmės ir kiekvienas suradimas jau lygus praradimui »[31]. Vieno įkvėpimo poetui negana, — jis dar turi mokėti savo amatą.

Bradūnas liūsta dėl visuomenės apsıkasimo praeities laimėjimuose ir, iš kitos pusės, per didelio pasitikėjimo avangardu, paniekinant visą lietuvišką tradiciją. Nei visuomenės darbe, nei poezijoje amžius nėra lemiamas veiksnys. Iš Vl. Šlaito poezijos vertinimo matyti Bradūno pažiūros: « Nerasime šioj knygoj šventinio ir oficialaus optimizmo. Bet ji neapkrauta ir moderniajai poezijai dažnai būdingu intelektualiniu žodynu ir draskomos žaizdos kančia. Nėra knygoje ir nuo ilgo vartojimo nublukusių frazių patriotikos. Nebado akių akivaizdžiai išverstas nei tautinis, nei tautosakinis pamušalas. Taigi Šlaito lyrikoj nėra akinančiai ryšku, kas labai būdinga šiandieniniam mūsų poezijos veidui »[32].

Esame religinga tauta, o neturime savitos religinės poezijos šedevrų. Anksčiau buvo lenkų giesmės, vėliau šalta klasika, sentimentalizmas ir pagaliau žydiškojo Jehovos rūstybė. Išimtis — L. Andriekus. Religinę poeziją sukliudė svetimųjų įtakotas mūsų religinis gyvenimas. Hierarchija kartais buvo atšiauri lietuviškai religinei nuotaikai (rūpintojėliams, kryžiams, giesmėms, raudoms), o priimdavo svetimųjų, ypač lenkų. Pradrįso A. Vienažindys, plačiau išrutuliota atgimimo ir nepriklausomybės laiko religinė lyrika o, A. Jasmantas, Bradūno manymu, visus pralenkė su savo *Kristaus istorija*: « Naudodamas lietuviškos buities poetinius įvaizdžius, pripildė juos individualia ir istorine problematika, drauge palikdamas graudžiai ir subtiliai lietuviškai lyriškas. Šie daugeliu atžvilgių tobuli A. Jasmanto religiniai eilėraščiai, man rodos, vargu mūsuose yra bent kieno pralenkti »[33]. Mūsų kūryba turėtų gilintis į tautos sąmonėje suvokto « gerojo Dievulio » pavidalą[34].

Periodikoje — *Aidų*, *Draugo*, *Lietuvių Dienų* — lyrikos lygis geras, o *Darbininko* — ne. Kitur verčiamasi senienomis[35].

Bradūnas rašo beveik išimtinai poezijos kritiką. Gražiai apibūdina B. Sruogos asmenį ir kūrybą[36]. S. Santvaro *Aukos taurę* sutinka

---

[31] Ten pat.

[32] *Naują Vlado Šlaito knyyą sutinkant*, žr. *Draugas*, 1960.I.16 d.

[33] *A. Jasmantas, Kristaus istorija*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 3 nr., 3-4 psl.

[34] *Kristus Karalius lietuviškoje sąmonėje*, žr. *Draugas*, 1961.X.28 d.

[35] *Apie poeziją, konkursus, lankus*, žr. *Draugas*, 1955.XII.31 d.

[36] *Didysis Aitvaras daugiau nebeatlėks*, žr. *Draugas*, 1962.X.13 d.

kaip ramiai banguojančią upę. Jo kančia nėra desperatiška, bet maldinga, medituojanti[37]. B. Brazdžionis *Ateities Spinduliuose* išauginęs eilę pradedančių rašytojų. Vėliau šie, beieškodami savojo žodžio, kartais susispyriuodavo su autoritetu. Bet tai būdingas, neišimtinis kartų dialogas. O dabar tie anuometiniai jaunieji Brazdžioniui turi šiltų jausmų ir pagarbos. Ir jo kūryba tebėra vertinama. Laikas nudilina neesminius bruožus, «... kol pagaliau lieka tik visų bendras ir pats didysis siekis — gyvoji lietuvių literatūra pačiose rinktinėse savo apraiškose»[38].

Gyvai ir vispusiškai aptaria modernųjį klasiką H. Nagį, laikydamas jį vienu moderniosios mūsų poezijos pionierių[39]. Dar jo *Eilėraščius* sutiko kaip atnešančius šviežio vėjo į slopią poezijos atmosferą, pilnus šio amžiaus tragizmo, nerimo, ieškojimo nežinomo Dievo ir meilės draugams: «Dabar, kada mes patys gyvename griuvusiam pasaulyje, kad nerimo virpuliu sergame kiekvienas, vis dėlto tikėdami saulės patekėjimu, kada ir tėvynę išmokome kitaip mylėti, bučiuodami pasiimtąją gimtosios žemės saują, ir Nagys dabar atrodo mums augte išaugęs iš viso šito amžinybės akimirksnio, kuriuo jis nūnai žvelgia į žemę»[40]. Jam Nagys — ryškaus veido poetas, giedąs pamėgtąją tematiką: jaunystės apoteozę, vienatvę, gimtosios žemės paveikslus ir jos likimą, mirtį, prometeizmą, idealo ilgesį, žmogaus tragiką. Jo gamta kaip šv. Pranciškaus ir senojo lietuvio. Tai monumentaliai paprastas ir kristalinio žodžio poetas, po 20 ieškojimo metų — moderniosios poezijos klasikas, pajėgiąs atsinaujinti, sunkiu, bet vaisingu darbu pasiekęs vaizdo ir minties atitikimą *Mėlynajame sniege*[41].

Bradūnas, kaip retai mūsuose, subtiliai ir pergyvendamas prieina prie poetinio žodžio garsinės bei emocinės pusės. Pabrėžia, kad jausmų įsisiūbavimo ar vadinamojo «talento» nepakanka: «Čia labai reikia jausti ir žinoti, kur, kaip ir kokį žodį padėti, kad jis eilutėje sušvistų dar nematyta spalva ir skambėtų dar negirdėtais tonais. Žodis poezijoje turi būti lyg naujai užgimęs, lyg pradedąs savo naują ir nekasdienišką egzistenciją. Toks jis buvo ir turi būti visokių krypčių ir visokių epochų poezijoje, tiek klasikinėje, tiek pačioje moderniausioje»[42]. Žodis turi būti su visu poeto talentu ir atsidėjimu bei apei-

---

[37] *Santvaro «Aukos taurė» pripildyta kančios*, žr. *Draugas*, 1963.II.2 d.

[38] Žr. *Draugas*, 1964.IV.22 d.

[39] *Modernioji klasika*, žr. *Draugas*, 1961.V.13 d.

[40] *Henrikas Nagys — mūsų dienų ir mūsų žemės poetas*, žr. *Aidai*, 1964 m. 11 nr., 206-207 psl.

[41] *Modernioji klasika*, žr. *Draugas*, 1961.V.13 d.

[42] *Pagarba žodžiui Nagio «Aitvaruose»*, žr. *Draugas*, 1970.VI.20 d.

gine pagarba į posmą dedamas. Tai išmanė liaudies dainų kūrėjai, didysis Donelaitis. Kritikas tai jaučia ir H. Nagio *Broliuose baltuosiuose aitvaruose*: «Poeto minties žodinis apipavidalinimas ir žodžio poezijon įkūnijimo laipsnis šioje knygoje yra toks savo vaizdine, garsine ir metrine prasme meistriškai tobulas, kad iš karto pamatai, jog turi rankose išskirtinės vertės poezijos knygą»[43]. Savo teigimus kritikas grindžia Nagio meistrišku tam tikrų garsų panaudojimu nuotaikai reikšti: *r* — rūsčiam liūtų riaumojimui Koliziejuje, *k*, *d*, *g* — sunkiam kalimo įspūdžiui, *š*, *ž* — šniokščiančiam pasiuntiniui iš tironų siaubiamo miesto. Poetas geba vykusiai mūsų kalbos gausius dusliuosius priebalsius apsupti parinktais balsiais bei skardžiais priebalsiais. Jis pabrėžia poeto frazės kondensuotumą, apvalymą nuo bereikalingo balasto. O kartojimo figūra panaudojant žodį *upė* išreiškia ne tik upės bėgimą, bet ir gyvenimo nesulaikomą slinktį. Šitas poeto ir kritiko žodis gali būti didžiai pamokomas mėgstantiems tuščiai žaisti žodžiu, juo plavinėti be kokios sistemos. Toks artimas priėjimas prie poezijos «žodžio dirbtuvės» labai retas ir juo labiau vertingas.

K. Bradūnas prie kiekvieno rašytojo ir kiekviena proga moka naujai ir prasmingai prieiti. Štai H. Nagio 50 metų proga. Lietuvoje šeši 33 metų rašytojai (Šeinius, Savickis, Vaičiūnas, Putinas, Binkis, Tysliava) jau buvo mokyklų programose. O ar mūsų lituanistinės mokyklos eina 60 metų turintį Brazdžionį, Aistį, Ramoną, Radauską, Vaičiulaitį? Kas rašo veikalus apie Krėvę? Lietuvoje į gimnazijas lankydavosi rašytojai, jaunimas suartėdavo su jais, skaitydavo, gausiai jų veikalus pirkdavo. «Rašytojai nesilenkia, nesiskundžia, bet tiesiog net didžiuojasi, kad jie tokiose nepalankiose išeivijos sąlygose atlieka pareigą savo pašaukimui, savai literatūrai, tęsdami laisvosios lietuvių literatūros tradiciją ir ją papildydami nauju braižu, rodančiu kelius ateitin»[44]. Ar visuomenė, skaitytojai atlieka savo pareigą?

H. Nagys normaliais laikais būtų vyresniųjų klasių programoje, būtų aptariamas universitetų paskaitose, išleidžiama rinktinė, rašytų plačiai laikraščiai. O jis lyg didelis vienišas medis prie turgaus aikštės. Jo bijo Lietuvoje: nėra jo tenykštėje enciklopedijoje, literatūros istorijoje, dvitomėje antologijoje, nemini žurnalai. Okupantas bijo, kad lietuvis tėvynėje nepamatytų mūsų literatūros aukščio, ypač bekompromisinių rašytojų.

---

[43] Ten pat.

[44] *Didelis medis prie turgaus aikštės*, žr. *Draugas*, 1970.X.24 d.

Bradūnas atviras naujoms, neįprastoms literatūrinėms apraiškoms, užsistodamas daugelio puolamą A. Škėmą: « O Antanas Škėma daug kam buvo ar tik atrodė chaotiškai kontraversinis rašytojas. Dauguma vis yra įpratę į tradicines pilkų dienų dimensijas. O rašytojo noras iš jų išsiveržti ir rasti nauja dažnai pašaliečių būdavo sveriama tariamai neigiamu svarsčiu: tai jis bedievis, tai jis nemoralus, tai jis nepaisąs sintaksės ir t. t. Gal tai ir tiesa? Bet tik dalinė, neišsemianti viso rašytojo. Tai tik neigiamoji tiesa. Greta jos yra ir giliai tragiškas, skausmingas ir net religiškas Škėma. Tik jo dialogas su Dievu (kaip Tu ir Aš) mums, ramiems ir nuosaikiems, kartais atrodydavo tikru piktžodžiavimu, savo begalinėje įtampoje pasiekiančiu neigimo ribą »[45]. Bet dėl to negalime braukti jo iš mūsų literatūros, kaip lenkai nebraukia A. Mickevičiaus[46].

Susitikimą su J. Meko poezija Bradūnas išreiškia lyriškai: « Pavieniai žodžiai, kur eilėraščių ritminis bangavimas ir jų žodžių vizualinis paklojimas mano sąmonėje prikėlė ir ilgą vasaros vakarų dainos melodiją, beklajojančią šiaurės Lietuvos lygumose, ir gūdžią raudą prie kaimietiško karsto, ir graudų litanijos giedojimą rudenio ūkanose, kaimui lydint velionį kaimyną paskutinėje jo kelionėje »[47]. Šis Meko rinkinys skaitomas žemyn, lyg japoniškas piešinys, lyg vienuolio meditacija: « Visa knyga yra tarsi stoiško mąstymo poema, kurios lyrinis herojus yra pats autorius, prisėdęs gamtoje ramiam vidudienio meditavimui »[48].

Arba kaip intuityviai jis sugauna tremties nežinios nuotaikas J. Meko *Reminiscencijose*: « Poetiškai Jono Meko frazei nevienoj vietoj gerai pavyko monotoniško žodžio skambėjime ir tekančio laiko ritme supoetinti visą tą nežinios, vilčių ir nusiminimo kupiną aną klajoklišką laikotarpį pokario lageriuose. Nors visa tai rinkinyje liečiama iš tam tikros laiko perspektyvos, tačiau į vaizduojamas ano meto klajones poeto sugebėta pažvelgti tų dienų akimis [...] Todėl ir ši poezija leidinio lapuose yra aptraukta kažkokiu katarsiniu grauduliu »[49].

Vl. Šlaito *Ant saulėgrąžos vamzdžio* jam atrodo didžiai originali poezija, su senos beaistrės dainos graudumu ir senobine lietuviška išmintimi. Poetas praeinamybę priimąs be tragikos; ieškojimų atsa-

---

[45] *Traukinys, kurio numeris nežinomas. Tragiškai A. Škėmos mirčiai*, žr. *Draugas*, 1961.IX.23 d.

[46] Ten pat.

[47] *Pavieniai žodžiai suausti juoston*, žr. *Draugas*, 1968.I.20 d.

[48] Ten pat.

[49] *Jono Meko « Reminiscencijos »*, žr. *Draugas*, 1972.IV.29 d.

kymai jam nėra tokie galutiniai kaip Brazdžioniui. Nesusivaržęs rimu ar pėdomis; jo žodis nenuvysta pakeliui į pasaulį.

Šia proga kritikas paliečia autoriaus veido keitimosi klausimą. Tik grafomanai kiekvienoje savo knygoje kitoki. Autentiškas autorius turi savo atpažįstamą veidą. Ir Šlaitas nuo *Žmogiškųjų psalmių* (1949) vis tas pats: « Visuose Šlaito rinkiniuose mes lengvai matome tą patį, intymiai kalbantį poetą, vis skaitytojo širdį užgriebiantį tik jam vienam būdingomis figūromis, poetiniais įvaizdžiais, užburiantį išpažintiniu pasipasakojimu ir savojo — egotistinio pasaulio problemomis. Ir keista, pirmu įspūdžiu tokia giliai asmeniška Šlaito lyrika, eilėraštis po eilėraščio ją skaitant, nejučiomis ima ir praplatėja, kai pajunti, kad poetas visu nuoširdumu kalba apie tai, kas kiekvienam žmogui yra sava, ne vieną kartą panašiai išgyventa, kad Šlaito temos ir problemos jų giliausioje esmėje yra bendražmogiškos, o tik išsakomos nepakartojamu poeto balsu » [50]. Bet tas balsas suprantamas ir kitam, pavyzdžiui, kalba su Dievu kaip paprasto žmogaus kasdienio žodžio giesmė, nepretenzinga, kaip vyturio vyturiavimas. Bradūnas didžiai vertina Šlaito nemeluotos širdies kalba išsakytą benamio tikrovės gyvenimą: « Ir kažin ar ne šios, visai nepretenzingos Vlado Šlaito poezijos eilutės ateities toliuose bus pačios tikrosios XX amžiaus egzodo liudininkės, o pats poetas Šlaitas ar tik nebus pats autentiškiausias pavyzdys, rodantis, ką reiškia poetui gyventi pasaulyje be savo krašto, gyventi tam, kas net didžiai daliai savų tautiečių « atrodo dėmesio neverta, gyventi poezijai » [51].

Su rezervais priima Pūkelevičiūtės *Metūges*. Nesuvaldomos aistros tvaikas; niekur nėra motinos [52]. Neradęs naujo žodžio ir V. Ališas [53], nebranginąs žodžio A. Gricius [54], bet gerai eiliuojanti J. Švabaitė. Ji turi įkvėpimo, duoda šiurkščiai realios egzotikos vaizdų ir naujovę — tėvo meilės apdainavimą [55].

L. Andriekus *Saulėje kryžiuose* « sąmoningai nori būti savo poezija toks, koks yra tikintis, bet jokių vėjų neperpūstas, tradiciniai kultūrinį lobį natūraliai išsaugojęs pilkasis Lietuvos žmogus, intuityviai jaučiąs savo širdyje ir aną amžių ūkanose nuskendusį lietuviškos dva-

---

[50] *Mintys prie ribuliuojančio ežero. Vl. Šlaito poezijos knyga « 34 eilėraščiai »*, žr. *Draugas*, 1968.III.30 d.

[51] *Toks yra visų mūsų likimas*, žr. *Draugas*, 1970.I..26 d.

[52] *B. Pūkelevičiūtės ir V. Kazoko pirmosios knygos*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 3 nr., 30-31 psl.

[53] B. Inkrata [K. Bradūnas], *Tropikų žiedai mūsų poezijoje*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 5 nr., 24-25 pls

[54] Ten pat.

[55] *Tarp vynuogių ir kaktusų*, žr. *Draugas*, 1969.II.29 d.

sios religinį klodą, siekiantį dar pagoniškuosius amžius »[56]. Jo santykis su Dievu — ne teologo, « bet labiau senelių-išminčių apmąstymai lietuviškos buities, lietuviško peizažo fone kur nors pavasario saulės atokaitoje, prieš akis regint sprogstančius medžius, arimų tolumas, dunksantį piliakalnį, beržais apaugusias kaimo kapines, ir tuos, kurie ten po darbų ilsisi »[57]. Jo Dievas — labiau lietuviškos pasakos senelis, o pats autorius nusižeminęs, kuklutis žmogus. Bradūnas pasigenda aštresnio Dievo ir žmogaus dialogo, bet autorius gal tenorėjęs reikšti senąjį klodą, ne aistringą šių dienų problematiką. Mieste brendę jo lyrikoje matys tik prozinį kalbėjimą, o lietuviškoje aplinkoje augęs ras raktą į jo poeziją. Jis pirmas mūsų poezijon įvedė religinę tautosaką.

A. Jasmanto *Gruodas* mūsų religinėje poezijoje yra seniai lauktas kilstelėjimas aukštyn, ir su nemažesniu filosofiniu, net egzistencialistiniu gilumu. Jo poezija, netrūkdama įtampos tarp šiapus ir Anapus, ypač priartėja prie šių dienų ir ateities vizijos[58].

Reikliai, bet išmaningai ir šiltai sutiko Mackaus *Neornamentuotos kalbos generaciją* ir *Augintinius*. Nusako Mackaus raidą ir reikalauja išpirkti vekselius, nes ornamentų rinkinyje rado net per daug (pavyzdžiui, kartojimo figūros). Radęs nenuoširdžios pozos, nereikalingo mažutėlių piktinimo savo « angelais » ir daugiažodžiavimo. Bradūnas džiaugiasi 2-ios dalies — *Augintinių* staigiu subrendimu : « Staigus poeto subrendimas šioje dalyje tikrai prakalba savo generacijos kalba, kuri atėjo atominio amžiaus rytmetyje, kuri šiame staigiame žmonijos raidos pasisukime savotiškai pasimetė, besistengdama mažon žmogaus širdin sutalpinti viską, kas aštrių problemų briaunomis iškilo prieš jos akis »[59]. Žmogus pasijuto niekeno sūnumi, bet tik augintiniu. Tremtinys augintinio dalią jaučia dvigubai. Autorius gerai sujungęs grubius realistinius vaizdus, siurrealistines atošvaistas ir liaudiškas eilutes.

Bradūnas didžiai imlus naujajai poezijai, poeto intuicija ir vaizduote išryškino Mackaus poezijos, gyvenimo ir mirties motyvą — didžiulį, užgožiantį, lemtingą mums ir Lietuvai[60]. Modernistai dažnai apšaukiami nepatriotais ir nenaudingais dėl literatūrinės

---

[56] *Lietuviškoji saulės giesmė*, žr. *Draugas*, 1960.XII.17 d.

[57] Ten pat.

[58] Ten pat.

[59] *Dar nepakrikštyta generacija ir jau subrendę augintiniai*, žr. *Draugas*, 1963. VIII.3 d.

[60] *Kraujo neišmatuosi, skausmo neišdalinsi. Pomirtinė A. Mackaus knyga « Chapel B »*, žr. *Draugas*, 1965.VIII.14 d.

naujovės ir platesnės patriotizmo sąvokos stokos. Ir Mackus nemažesnis patriotas už kitus.

Pasitikdamas naują Liūnės Sutemos knygą *Nebėra nieko svetimo* sako, kad Lietuvoje kas 5-10 metų ateidavo nauja lyrikų banga, čia jau antras dešimtmetis ir nėra naujo lūžio [61]. V. Bogutaitės su *Veidrodžiu jūros dugne* Bradūnas neskiria nė prie vieno lietuvių poečių tipų (matriarchatinio, kaip J. Augustaitytė-Vaičiūnienė, mergautinių svajonių, kaip G. Tulauskaitė ar K. Grigaitytė, meilės aistros ar neapykantos, kaip. B. Pūkelevičiūtė ir iš dalies S. Nėris). Ji imasi « vyriškų » motyvų — egzistenciniams žmonijos rūpesčiams duodama moteriškąjį bruožą. Savo pasisakymo būdą beveik jau suradusi [62].

Nors sunki mūsų knygos gyvata, bet jos vis dar išeina ... ir prastos lyrikos daugiau negu blogos prozos. *Draugo* 1969.XII.27 nr. atvirai pasisako dėl eilės silpnos lyrikos rinkinių. Nei kilnios temos (L. Švalkaus), nei švelniasieliškumas ar noras rašyti (Pr. Naujokaičio), nei eiliuota forma (V. Joniko), nei griebimasis modernios formos (K. Grigaitytės), nei jausmais pasitaškymo, savęs įsimylėjimo (O. B. Audronės) gerai lyrikai rašyti nepakanka. O pomirtiniai leidiniai turi vengti šeimos albumo pobūdžio ir būti gerai atrinkti, nesistengiant sudėti viską. Rimtas žiūrėjimas į kūrybos darbą, nesistengimas bėgti su laiko mada čia svarbu. Todėl girtina G. Tulauskaitė, kuri suprato, jog « ne keitimasis pagal laiką yra menininko stiprybė ir kūrybingas jo atšviežinimas, o vien gilinimasis į save patį ir tikrovės atspindėjimas jo Aš veidrodyje » [63].

Naujus talentus jis akylai seka ir vertina jų įvairumą. Tokia D. Sadūnaitė iš karto esą įstojusi į savo kelią, eina be pirmatakų ar palikuonių. Nuo žemininkų iki dabar visa naujoji poezija pilna skausmingos, egzistencinės minties. O Sadūnaitė kitokia: « Danguolė Sadūnaitė, būdama nemažiau pati sau nuoširdi, vis dėlto savo poezijos akis plačiai atveria visam tam, kas saulės šviesos aplieta viršum jos ir aplink ją. Poetė neužsisklendžia vien tik požeminiuos savo sielos kampeliuos, bet savo buvimą pasaulyje jungia labiau su šviesiuoju gamtos dvelkimu, su jaučiamu Malonės kvapu » [64]. Po kelerių metų įvesdamas S. Šakytę su *Alkana žeme*, laiko ją dvasiškai artima V. Bogutaitei, tik užuot šios dialogo su tema šioji klasiškai šaltai

---

[61] *L. Sutemos « Nebėra nieko svetimo »*, žr. *Draugas*, 1962.VI.30 d.
[62] *Poetė be veidrodžio*, žr. *Draugas*, 1960.XI.12 d.
[63] *Draugas*, 1969.XII.27.
[64] *Vienišoji Sadūnaitė « Tu esi mano žemė »*, žr. *Draugas*, 1968.XII.21 d.

filosofuojanti apie erdvę ir laiką. Ji susidorojanti su žodine eilėraščio architektonika. Tik dar temos turi ištirpti dvasios žaizdre, o čia dar jaučiamas vėsumas. Šakytė turinti savo jausmo nevaržyti [65]. Sesuo M. Jurgita Saulaitytė turinti apvaldyti žodį. « Ar tas jaunimas moka ir mokės tobulai vartoti pagrindinį rašytojo instrumentą — lietuvišką žodį ? » [66] — baiminasi kritikas. Jaunaisiais rūpintis, jų nepaleisti — laikraščių, ypač jaunimo žurnalų redakcijų dalykas. J. Saulaitytė neužsisklendusi žvakių mirgėjime, nebėga iš gyvenimo, o tik reiškia sielos ramybę, kad viskas laikosi Dievo malone. Ji nepraeina ir pro tėvynės likimą. Visą turinį ji moka apgaubti poetiškuoju rūbu. Nėra miglotų sąvokų, o kasdieniai, konkretūs žodžiai. Eidama laisvojo eiliavimo keliu, turi padvigubinti dėmesį kiekvienam žodžiui, suteikdama jam didelę poetinę jėgą [67].

Bradūnas randa ir kietesnį žodį, kai reikia, pavyzdžiui, I. Gražytei, vertinusiai A. Landsbergio *Penkis stulpus turgaus aikštėje* ir suvisuotinusiai heroizmo sąvokos išblukimą mūsų laikais, prikiša moralinį daltonizmą: « Taip, tiesa, kad dabarties pasaulyje tokių daltonistų pasitaiko, kurie pradeda nebeskirti net vergijos nuo laisvės. Blogiau tik, kad šitą pasitaikantį daltonizmą Ilona Gražytė savo teigimu bando kone suvisuotinti, lyg tai būtų tikras ir daugumos žodis, kai rašoma « Mūsų dienų žiūrovui » ir t. t. Per lengvai vieną kurią laiko nenormalybę imame laikyti realybe, tam tikra prasme tampame daltonistais » [68].

Bradūnas pasidomi ir kaimynų latvių literatūra, su kuria turėtume bendradarbiauti, užuot tiesiai mušęsi į « tarptautinius vandenis » [69].

Dažnai jis geba pasisakyti ir apie plastinį meną, atsiliepdamas beveik kiekvienos lietuvių meno parodos Chicagoje proga.

Bradūno literatūrinių svarstymų stilius poetiškas ir gyvas, pavyzdžiui : « Kada aš tik imu gyventi Šlaito poezija, man kažkur sielos gelmėje ima mirguliuoti pavakario saulės įkypai nušviestas virpuliuojantis ežero paviršius, protarpiais perbėgamas lengvais debesų šešėliais. Nėra ten putotų bangų, bet nėra ir kurčios tylos. Jaučiamas tik gaivinantis vėjelio dvelksmas, o jo krypčiai keičiantis, saulėtasis paviršiaus ripuliavimas sumirga vis naujų atošvaisčių būriais. Tokių natūralių krypčių keitimosi ir naujų atošvaisčių Šlaito

---

[65] *Alkana, bet ne dykumos žemė*, žr. *Draugas*, 1967.X.14 d.
[66] *Pirmojo žingsnio pėda*, žr. *Draugas*, 1968.IV.13 d.
[67] Ten pat.
[68] *Nauji leidiniai*, žr. *Draugas*, 1967.X.8 d.
[69] *Prie gintaro jūros*, žr. *Draugas*, 1961.XI.18 d.

poezijos ežere mes galime užtikti kiekvienoje naujoje poeto knygoje. Žiūrėk, vienoje jisai visu eilėraščių pluoštu labiau užakcentuoja savo gimtojo kampo nostalgiją, kitoje nesugrąžinamos meilės praradimą, trečioje žmogaus pėdas laike ir tų pėdų kryptį Dievop. Visa tai yra tos ar kitos krypties vėjo pūstelėjimai ramiame Šlaito poezijos ežere, ir visa tai duoda šio ežero paviršiui ir jo saulėtai bei šešėliuotai gelmei niekada neatsibostančio įvairumo »[70].

Išmaningas, praktiškas, optimistas, reiklus, bet nuoširdus ir objektyvus kritikas, pramatąs lyrikai dar plačius horizontus. Daug reikalaudamas nuoširdžiai kelia jaunuosius, duodamas savo patirtimi ir žiniomis pagrįstų patarimų. Vyresniuosius skatina neužmigti. Gyvena mūsų laikų dvasia ir jos vaisius neša mums visiems, bet neplaukia be atodairos į mados tarptautinius vandenis.

---

[70] *Mintys prie ribuliuojančio ežero*, žr. *Draugas*, 1968.III.20 d.

Dr. Juozas Girnius (g. 1915)

Lietuvių Enciklopedijos redaktorius, nuo 1947 m. *Aidų* ir nuo 1952 m. *Literatūros Lankų* redakcinių kolektyvų narys, nuo 1965 m. *Aidų* redaktorius. Bendradarbiavo *Tremtinių Mokykloje*, *Žiburiuose*, *Tėviškės Garse*, *Literatūros Lankuose* ir kitur.

Amerikoje visiems, tad ir kultūrininkams bei rašytojams, sunkus darbas atėmė visas jėgas. Susirūpinimas jais, kad ir atrodo toli nuo kritikos darbo, šiuo metu nebuvo apeitinas tylomis, nes tai buvo lemtinga pačios literatūros egzistencijai. Tad ir J. Girnius bent porą kartų kelia balsą prieš mūsų apkiautimą, dar blogiau — kai kurių piktą pajuoką, kad rašytojai, girdi, įsigeidė « unrinio rojaus ». O redaktoriai mielai teikią tokioms nuomonėms vietos laikraščiuose, kad visi didieji kūrėjai savo veikalus sukūrė tik skurdo įkvėpti. Grafomanams pasišovus už « dyką » rašyti, viskas nutilo: « ... mūsų rūpestį savaisiais kultūrininkais pakeitė tos rūšies tyla, kuri nusiaubia žmogų, užšaukus šiam savo sąžinės balsą »[1]. Jei negalime jiems padėti, tai bent supraskime juos. Skurdas gali būti pajėgesnis už žmogų. Rašytojas savo laisvalaikį skiria ne polsiui, bet naujam darbui. Nesinaudodami jo darbu arba naudodamiesi veltui, juos išnaudojame. Turime atsilyginti bent dalimi. Knygai trūksta leidėjų, nėra honorarų, o verčiamos (ir dažnai blogai) knygos, kurių galime paskaityti originalus. Grafomanai normaliomis sąlygomis nepavojingi. Bet dabar jie dažnai atima lėšas geroms knygoms išleisti. Neskolinkime knygų, kurias galima nusipirkti ! Reikia knygos mecenatų. Užuot leidinių asmenims ar organizacijoms pagerbti prasmingiau surišti savo vardą su tautai reikšmingų knygų išleidimu. Knygos paminklai prasmingesni ir už akmeninius[2].

Žymiai vėliau J. Girnius pagrįstai piktinasi naująja diplomuota ir piniginga mūsų visuomene, kuri kultūriniais užmojais jau nesidomi,

---

[1] J. Alaušius [Girnius], *Lengva nusivilti maža tauta*, žr. *Aidai*, 1951 m. 8 nr., 382 psl.

[2] J. Alaušius (J. Girnius), *Akmenys ir sielos, arba besirūpinant lietuviška knyga*, žr. *Aidai*, 1951 m. 7 nr., 334 psl.

nes to pobūdžio reiškiniai greičiausiai ir imlumo prasme jau sunkiai įkandami. Tokius jis vadina « mokytais tamsuoliais » [3].

Jis gilinasi į egzistencializmą, savo dėmesį skirdamas žmogiškosios būties metafizinei moralinei problematikai. Tai tautinės ištikimybės ir tikinčiojo žmogaus filosofas, kovojąs už pilnutinį gyvenimą savajai tautai, skelbiąs ryžtą nesuklupti prieš tremtį ir didžiuoju rezistencijos uždaviniu laiko kūrybinę gyvybę : « Nežiūrint visų sąlygų, mes norime gyventi pilnu gyvenimu savajai tautai. Mes nenorime patys suklupti prieš tai, kas mums primesta. Mes nenorime prieš tremtį kapituliuoti. Tai yra mūsų rezistencinė kūrybinė gyvybė » [4].

Be filosofijos, domisi estetikos bei literatūros klausimais [5].

Kūrybos filosofijos metmenys. Literatūros istorijai svarbi pati kūrybinė vertė, ne padarytoji įtaka ir ne rašytojo ideologijos tikrumas. Svarbu savitas tikrovės sukūrimas. Formos originalumas glūdi kūrybiškame jos panaudojime. Kūrėju reikia gimti, bet ir saviaukla reikšminga. Kūrėjui svarbu pažinti filosofiją ir mokslus. Modernumas nėra tikrasis kūrybinis ženklas. Tikrasai kūrybiškumo mastas — vidinė veikalo vertė. Ribinį literatūros ir filosofijos klausimą sprendžia straipsnyje *Grožis ir tiesa*. Grožis ir tiesa rišasi, bet tarnavimas tiesai yra sunkus klausimas, nes rašytojas, brangindamas laisvę, tuomet būtų žiauriai varžomas. Literatūra turi būti gyvenimui atvira ir jį atspindėti, bet vengia tezinių reikalavimų, nenorėdama virsti amatininke. Kas kita literatūros idėjiškumas, kas kita — ideologiškumas. Neskirtina turinys nuo formos. Literatūros turinys — aprašomojo dalyko žmogiškasis pergyveninimas. O forma — pirminių įspūdžių suliejimas į vieningą pergyvenimą. Turinio ir formos atitikime glūdi grožis. Grožio vieta — ant formos ir turinio ribos : Tikroji grožio « vieta » nėra nei forma, suprasta žodinės formos prasme (kaip dažnai linkęs manyti rašytojas), nei turinys (kaip neretai norėtų manyti skaitytojas, paprastą intriginį įdomumą vadindamas gražumu). Grožio tėvynė, vaizdingai tariant, ant

---

[3] J. Alaušius (J. Girnius), *Neeilinė « tamsuomenė »*, žr. *Aidai*, 1972 m. 8 nr., 391 psl.

[4] J. Girnius, (« *Lietuvių Dienų* » *pateikti* « *Literatūros Lankams* » *klausimai*. Iš *Tėviškės Žiburiai*, 1955.XII.15 d.)

[5] Svarbesni J. Girniaus literatūriniai straipsniai : *Grožis ir tiesa*, žr. *Aidai*, 1946 m. 11 nr., 185-192 psl. ; *Kūrybinio originalumo prasmė*, žr. *Tremties Metai*, Ludwigsburg 1947, 450-468 psl. ; *Žmogaus prasmės žemėje poezija*, įvadas į antologiją *Žemė. Naujosios lietuvių poezijos antologija*, Los Angeles 1951, 5-65 psl. ; *Visumos žvilgis į mūsų egzodo literatūrą*, žr. *Lietuvių literatūra svetur*, Chicaga 1968, 512-605 psl.

formos ir turinio ribos — formos adekvatume (atitikime) turiniui. Gražiu vadiname kūrinį, kuris pasiekia formos ir turinio harmoniją, kuriame forma apvaldžiusi turinį ir turinys išsiplėtojęs savo vidine forma »[6]. Meninė tiesa, būdama prasmės tiesa, yra idėjinė tiesa. Be jos literatūrinė kūryba būtų tik žaidimas. Meninė tiesa atskleidžia žmogiškąjį prasmingumą vaizdais, filosofinė — abstrakčiomis sąvokomis. « Meninės kūrybos uždavinys tėra konkrečiai betarpiškas žmogiškojo tikrovės prasmingumo atskleidimas. Gi pati tikrovė, kaip tokia, nėra nei teisinga, nei neteisinga — dar anapus tiesos ir klaidos skyrimo. Tuo pačiu anapus tiesos ir klaidos lieka ir meninė kūryba, meninis konkrečios tikrovės savo betarpiškume (dar nesąvokiškume) atskleidimas »[7]. Tad tikra teistinė ar ateistinė literatūra. Klaida — tezinė literatūra, kai ji šališkai vaizduoja kitokio įsitikinimo žmones. Idėjinė literatūra, išaugusi iš asmeninio pergyvenimo — tiesos atskleidėja. Tezinė — apriorinis konstatavimas pagal planą iš anksto. Idėjinė įtikina savo paprastumo gilumu, o tezinė — praeina kaip žodžiai. Tiesa — mums atsiskleidusi ir mūsų praregėta būtis. Būties ir tiesos atskleidimas yra tas pats.

Rašytojas ir kritikas. Vokietijos tremtyje atsirado daug pašauktų ir nepašauktų rašytojų; diskutuotas net rašytojo ir grafomano klausimas ir santykis rašytojo su kritika. Bet kai pajudinta seni vardai, kilo nepasitenkinimas, įžvelgtas rašytojų pavydas, jų nepatriotiškumas. J. Girnius rašytoją ir kritiką laiko draugais, bet jie neturi vienas kitam pataikauti: « Kritiką šitas draugiškumas įpareigoja tą pačią meilę literatūrai, kuri yra jo pašaukimo pagrindas, išsaugoti ir kiekvienam atskiram rašytojui. Rašytoją tas pats draugiškumas įpareigoja lojaliai pakęsti atvirą savęs vertinimą, net jei jisai ir ne visada patiktų. Tasai rašytojas, kuris nepakenčia atviros kritikos, prisipažįsta, kad jisai kritiką nori nužeminti į pataikūnišką valdinį »[8]. Grafomanija labiau būdinga senatvei (kartais nusirašo ir geri rašytojai), o kritikų žygis esąs daugiau nukreiptas prieš debiutantus, talento bandytojus. Rašytojas, net ir neteisingai užpultas, negali apsiginti, nes nėra objektyvių tiesos kriterijų, nebent pasitikėti ateities sprendimu ar parašyti geresnį veikalą. Tikras talentas nebijo nepasisekimo, nes jam būtina save išsakyti. Tikrų grafomanų ne per daug. Blogiau su « tarpiniais ». Geresni iš jų parašo įmanomų, kad ir neamžinų dalykų. Kritiko

---

[6] *Grožis ir tiesa*, žr. *Aidai*, 1946 m. 11 nr., 189-190 psl.
[7] Ten pat, 191 psl.
[8] *Literatūrinio kritinio vertinimo klausimu*, žr. *Aidai*, 1947 m. 4 nr., 168-173 psl.

pareiga, anot Girniaus: « Pasakyti atvirą žodį debiutantui, perspėti nuo grafomanijos grėsmės ir jau žinomą vardą, pagaliau padėti ir dideliam kūrėjui išsaugoti ištikimybę savo paties aukščiui »[9]. Reikia ugdyti pajėgią kritiką. Ir rašytojas ir kritikas yra subjektyvūs. Tad reikia galutinį sprendimą palikti ateičiai. Kritikas neturi būti atšiaurus ar pigiai dalyti laurus.

J. Girnius aktyviai dalyvavo pasipriešinimo kultūriniam nuosmukiui žygyje, rašant pareiškimą ir vėliau atsakant kritikams. Diskusijas jis baigė klasišku pareiškimu: « Nėra patriotinės pareigos imtis, ko nepajėgi »[10].

1951 m. išėjo poezijos antologija *Žemė*. J. Girnius parašė jai įvadą. Čia jis pasisako kreipsiąs dėmesį į probleminius dalyvaujančių autorių laimėjimus. Jis išryškina poaistinės kartos sąmonę bendrojo kūrybinio kelio, kuriuo jie išsiskiria nuo kitų; bendra linkmė liudijanti tik generacinį solidarumą. Jokių —izmų terminas čia nepritaikomas, jie nekuria jokių mokyklų ir neskelbia revoliucijų. Generacinio determinizmo nėra. Savo generacijos teisę reikia išsikovoti, nes kiekvieno naujumo pastangos atsimuša į rutiną ar net terorą. Karta ne biologinė, o daugiau istorinė sąvoka. Šia prasme generaciją sudaro « tik tie, kurie yra tos pačios kūrybinės valios ieškoti naujo ir tuo pačiu įeiti į istorijos rungtynes »[11]. Jų pradžioje mažuma, bet kūrybinį kelią lemia atskiri kūrybingieji. Čia lemia ne amžius ar pasaulėžiūra, o tos pačios problemos. Naujas idėjas atneša naujos kartos. Idėjos išauga istorine jėga tik kilusios savu laiku. Laikas — tikrovė, kurioje įtemptai lenktyniaujame kūrybiniais žygiais.

Girnius skiria šias mūsų literatūrines kartas: 1) Tautinio atgimimo nešėjai — Maironis, Kudirka. Literatūra jiems visuomeninės veiklos pavidalas. 2) Nepriklausomybės karta — pirmoji banga: Kirša, Binkis, Putinas, Sruoga; antroji banga: Aistis, Nėris, Miškinis, Brazdžionis, Boruta, Anglickis; asmens laimės, meilės motyvai. 3) Tėvynės praradimo karta: Kėkštas, Bradūnas, Niliūnas, Mačernis, Nagys; juos tėvynės praradimas užgriuvo pradėjusius reikštis.

Ši pastaroji karta išėjo iš savęs į objektyvią tikrovę. Autoriai kalba pačia objektyvia tiesa, nebe subjektyviomis aimanomis. Išnyksta meilės motyvas, dominuoja bendros kovos ištikimybė. Tai nei asmeninė, nei visuomeninė poezija. Nepaklusimas laiko dvasiai

---

[9] Ten pat

[10] *Pasipriešinkime kultūriniam nuosmukiui*, žr *Aidai*, 1959 m. 3 nr., 106-111 psl

[11] *Žmogaus prasmės žemėje poezija*, žr. *Žemė, Naujosios lietuvių poezijos antologija*, Los Angeles 1951, 13-14 psl.

eina iš pačios kūrybos sampratos. Pabėgę žmogiškai gelbėdami savo gyvybę, o ne didvyriškai žūdami, jie ryžtasi bent išlaikyti žemės palikimo skausmą. Šios kartos kūryba pulsuoja tuo skausmu. *Žemės* poezija — idėjinė ir kartu tiesos ieškojimas. Šis posūkis į minties gelmes parodė didelę jėgą, sulydžiusią grožį ir tiesą į vieną žodį. Poezija nėra naudinga, kaip ir filosofija ar religija. Bet kas turi savyje prasmę, tas neprivalo jokio naudos pateisinimo. Jaunieji poetai išvengia formalinio estetizmo ir « visuomeniškumo ». Jie ilgisi ne laimės, o greičiau prasmės. Jie žvelgia į žmogų žemėje, o ne anapus. Žemiškoji žmogaus prasmė ir yra kūryba. Tai nėra tikroji amžinybė, bet bent jos žemiškasis liudijimas. Ji — nauja meilė žemei ir žmogui ir galingas skausmo himnas savo gimtajai žemei, kaip išreiškia pats knygos vardas — *Žemė*. Šios poezijos centre stovi metafizinė žmogaus problema. « Tai žmogaus prasmės žemėje poezija » [12].

Suglaustai imant, *Žemės* dalyvius J. Girnius šiaip aptaria: J. Kėkštas — kovotojas dėl laisvės kaip visuomeninės problemos, nors tiesioginio visuomeninio motyvo ir nėra. Jam laisvė — laimės sinonimas, kaip Niliūnui — tiesos sinonimas. *Staigiame horizonte* — labiau meilės ir laimės aidai. Laimės ilgesys neišauga į problemą. V. Mačernis — tikrasis idėjinis poetas, žinąs gaivalinę žemės jėgą. Gyvenimas ne laimės ieškojimas, o darbu ir kova žemės pavertimas žmogaus tėviške. Žmogus — mirties grobis. Laimė prarasta norint tėvų namų prasmę iškeisti į plataus pasaulio laimę. K. Bradūnas paprastas, bet idėjingas taip pat. Jam tėvų žemė ir gimtieji namai — niekad nenutrūkstama dabartis. Dainuoja kaip žemdirbys dirba žemę, sunkaus darbo žmogų « anapus laimės ir nelaimės ». Darbas — lyg apeiga. Tremties žemdirbys nešąs gimtosios žemės naštą. Leisdamasis į protėvių tikėjimą, poetas kyla į šventinę žemės meilę. Niliūnas — problematiškiausias, keliąs tamsiausius klausimus. Žemė — laikinė tikrovė, bet myli ją, nes čia gali realizuotis, nors to rezultatas — mirtis. Jis veda ieškoti « nuostabios šalies », kuri yra tik svajonėse. Idėjų pasaulis visada tikresnis už brutalią tikrovę. Niliūnas nori tą tikrovę perkurti iliuzijomis, kurių nuostabiausia Tiesa. Svajonės išugdo nežinomos teisybės troškulį, gimdo kovotojus, kad pasaulyje būtų šviesiau. Jis šaukia ieškoti « amžinosios Šviesos versmės », kad į ją nueitume sava amžinybe nešini. H. Nagys siejasi su Niliūnu gūdžia tamsa, su Bradūnu — paprastumu ir neproblemingumu. Jis konkrečios tikrovės poetas — poetas, darbininkas,

---

[12] Ten pat, 43 psl.

pranašas, piemenėlis, — visa glaudžiama draugėn sava nuotaika. Būdingas brolio ieškojimas. Jis nėra savyje skęstąs subjektyvistas, bet suka į objektyvią idėjinę poeziją[13].

Apie *Žemę* Girnius dar pasisakė *Literatūros Lankuose*, pabrėždamas, jog jos poetus jungia ne pasaulėžiūra, o karta. Ji (*Žemė*) gerbia poetinę tradiciją, bet eina savo keliu — idėjinės poezijos keliu. Jos lyriškumas epiškesnis, objektyvesnis (pavyzdžiui, už Putino, Aisčio)[14]. Žemininkai, jausdami savo poezijos idėjinį charakterį, prašė filosofą įvado (tai netiosioginis atsakas J. Aisčiui, kuris stebėjosi filosofo įvadu ir poezijos sumaišymu su filosofija)[15]. Įvado autorius ėmęsis sociologinio — generacinio metodo, tad tekę apžvelgti rašytojų seką. Jis keliąs šių poetų filosofiją, kad padėtų jų poeziją suprasti, bet ne įvertinti (kaip pageidavo J. Blekaitis)[16]. Jam rūpėję pabrėžti filosofijos ir poezijos skirtumą bei filosofinės poezijos pavojus. *Žemėje* susitelkęs poetų būrys jau anksčiau bičiuliavosi. Jų iniciatyva kilo ir *Literatūros Lankai*, apėmę ir jaunesnius beletristus. J. Girnius pabrėžia, jog mūsų laikraščiai stengiasi *Žemę* apeiti tylomis principu: «sava» ir «nesava» poezija[17]. Taip pat atsakė B. Babrauskui, pastebėdamas, kad nedėtina į kito lūpas žodžių, kurių jis nepasakė, ir primindamas, kad niekas neverčia nuo pjedestalo Aisčio, bet tik, kad ateina vis naujos kartos (Maironis-Aistis-Niliūnas)[18]. Kai kam būkštaujant dėl moderniosios poezijos krizės[19], J. Girnius atsako: kelio atgal nėra, kaip nėra nė baisios poezijos krizės, tik kai kurie seniai nepajėgia į naują poeziją įsigyventi[20]. Kartos literatūroje neišvengiamos. Ir nėra tokio didelio poeto, po kurio poezija jau būtų nebegalima: «Galėjo atrodyti: kas begali galingiau prabilti, kaip Maironis? Bet pasirodė, jog pakako ir aistinės galybės, tiesa, visiškai skirtingos nuo maironiškosios. Galingas pasirodė Aistis pačiu savo «silpnumu» — savo žodžių subtiliu paprastumu. Ir galėjo pasirodyti: kas gali mus giliau pagauti, kaip Aisčio žodis? Bet pasirodė pakako ir nykinės jėgos, tiesa visiškai skirtingos. Aistis mus veikė intymumu, Nyka-Niliūnas — problematiš-

---

[13] Ten pat.

[14] *Grįžtant prie «Žemės»*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 2 nr., 19-21 psl.

[15] Ten pat.

[16] Ten pat.

[17] Ten pat.

[18] *Taip pat viešai Ben. Babrauskui*, žr. *Draugas*, 1953.VIII.23 d.

[19] *Moderniosios poezijos krizė ir poemos ilgesys*, žr. *Aidai*, 1953 m. 1 nr., 45-46 psl.

[20] Ten pat

kumu »[21]. Beprasmiška klausti, kas didesnis Maironis ar Brazdžionis, arba Brazdžionis ar Aistis. Taip pat kuri karta autentiškesnė — aistinė ar žemininkų-lankininkų. Džiugu, kad abejose yra autentiškų poetų.

Nei *Žemė* nei *Literatūros Lankai* nėra literatūrinės srovės. Jiems bendras tik nusigręžimas nuo asmeninės poezijos. *Literatūros Lankai* esą atviri jaunosios kartos kūrybiniam žodžiui. Visuomenė *Literatūros Lankus* priėmusi palankiai. Recenzentų dalis reiškusi skaitytojų nuomonę (dėl A. Škėmos *Giesmės* ir L. Lėto poezijos)[22]. Tik A. Baronas[23] ir J. Aistis[24] « atsilygino ». O komunistų poetų vertimai patekę be visų redaktorių žinios. Poezijos likimo J. Girnius neriša su kuriuo dideliu vardu. Didelė poezija nenueina į praeitį; mirus dideliam poetui, dar nemiršta poezija. Kai kas priekaištavę dėl slapyvardinių kritikų — kritikos sąžiningumas nepareina nuo jų. Ir kritikoje svarbu ne « aštrumas » ar « švelnumas », o teisingumas. Girdi: « Nejučiomis taip apsipratome su šia visokių liaupsinimų epidemija, kad kiekviena kritika jau atrodo « neberimta », nes « peraštri ». Populiarioje spaudoje galima pasitenkinti « bendru palankumu », bet literatūros žurnaluose reikia tikrosios kritikos, nes ji būtina pačios kūrybos pažangai »[25].

Lietuvių literatūra svetur knygai J. Girnius parašė baigiamąjį straipsnį[26]. Tai panoraminė tremties literatūros apžvalga. Autorius ją vadina egzodo (masinio išvykimo laisvu apsisprendimu) literatūra. Egzodo žmonėse jaučiamas nusikaltimas — tėvynės palikimas sunkiausiu laiku. Egzodą gali įprasminti ištikimybė tautai ir kova dėl jos laisvės. Mūsų literatūra suskilusi 2 srovėm: tėvynėje nutildyti (« liaudies priešai ») arba prisitaikėliai rašytojai ir egzodo literatūra. Abiejų srovių vertingi kūriniai sudaro bendrą turtą, eina ta pačia tradicija ir atskleidžia lietuvišką tikrovę. Abeji yra daugiau konservatoriai, negali santykiauti. Tenykščiai turi niekinti nepriklausomybės meto literatūrą, šlovinti pavergėjus. Pirmas dešimtmetis buvo brandesnis čia. Toliau mūsų srovė džiūsta, jų — gausiau plūsta, po Stalino, atlydžio metu, gavus teisę žmogaus, gamtos, asmeniškumo pareiškimui, būties gelmių ieškojimui. Ten skleidžiasi nauji talentai, atgyja nuslopinti vyresnieji. Bet nevaržoma tik « žanrų, stilių ir krypčių daina », o ne minties laisvė. Vis tebesisiejama su ištikimybe bolševikiniam komunizmui. Skelbiama centre esant

---

[21] *Taip pat viešai Ben. Babrauskui*, žr. *Draugas*, 1953.VIII.29 d.

[25] *Apie jaunosios kartos kūrybą*, žr. *Draugas*, 1953.VIII.8 d.

[26] *Visumos žvilgis į mūsų literatūrą*, žr. *Lietuvių literatūra svetur*, Chicaga 1968, 512-605 psl.

žmogų, o už žmogaus kyšo partija. Egzodo rašytojo tragika, kad negali išnaudoti turimos laisvės.

Girnius įžvalgiai aptaria egzodo literatūros įvairybę — tradicinius ir naujovininkus rašytojus, tematikos įvairumą, kūrėjo žodžio savitumą, minties ir emocinius poetus, žemininkus ir bežemius. Įvairumo yra ir tėvynėje. Tik jis neina už tikėjimo partija ribų, už pareigos šlovinti sovietinį patriotizmą, dergti nepriklausomą Lietuvą, išpažinti ateizmą. Egzodo literatūroje pati pagrindinė priešingybė — pažiūra į Dievą. Bet jei fanatizmas nesukliudo, mes galime kritiškai ir objektyviai vertinti kūrinius meno požiūriu. Dėl polinių mūsų rašytojų — Ramono ir Škėmos — ginčytasi daugiau idėjiniu požiūriu. Bet abu vertingi. Čia mes nei Kmito nei Margerio nedarome rašytojais. Veikalus vertiname ne tiek dėl idėjų, «... o kiek giliai jis [autorius] savąsias idėjas išgyvena ir savo kūryboj įkūnija, nes literatūros paskirtį sudaro ne idėjinis švietimas, o žmogiškasis atsiskleidimas»[27]. Lietuvoje tendencingumas literatūroje privalomas. Kritikoje ten per daug savigyros ir nepatikimųjų «triuškinimo». Politinis favoritizmas literatūroje klesti. Egzodo rašytojus niekina partija ir *Lietuvių literatūros istorija*. Egzodo literatūroje nusikalstama atlaidumu silpnesniems iš «patriotizmo». Laisvėje nėra laiko, kūrybą skatinančių aplinkybių, proletarėjimo slogutis. Bet dejuoti absurdiška ir neestetiška. Tuo neteisintina silpna kūryba. Teišliks tik vertingi kūriniai. Niekas ateity neklaus, kokiomis sąlygomis jie sukurti.

Girniui egzodo kūrybos viršūnės atrodo: V. Krėvės *Dangaus ir žemės sūnūs*, problemingieji žemininkai bei bežemių generacija, V. Ramono *Kryžiai*, J. Jankaus, P. Andriušio, M. Katiliškio, J. Gliaudos, A. Škėmos ir kitų veikalai. Kelia, kad beveik visi jie bolševikiniam humanizmui būtų nusikalstami, nes su juo nesuderinama sąžinės laisvė, tikėjimas Dievu... Nes jų humanizmas tik marksizmas-leninizmas, krikščionybė ir «buržuazinė» moralė bei patriotizmas ar estetizmas pasmerkiami. Ten iš visų gal būtų galėję pasirodyti M. Katiliškio, P. Andriušio veikalai ir A. Rūtos *Trumpa diena*.

J. Girnius objektyviai iškelia «atlydžio» ir dabarties iškiliuosius Lietuvoje ir pramato ten našią ateitį. Mūsuose jis bainiinasi išsekimo, nes tautinė ir gyvybinė kūryba tegalima tik savoje žemėje, ir «nėra kitos pažadėtosios žemės, kaip tik ta, kurią palikome ir kurios ilgi-

---

[27] Ten pat, 555 psl.

mės »[28]. Ilgainiui į Lietuvą grįš Ramono *Kryžiai* ir atsistos šalia Avyžiaus *Kaimo kryžkelėje*. Tiesa, ten sunku greitai laukti to objektyvumo, kuriuo vadovaudamiesi skyrėme premiją S. Nėriai ir P. Cvirkai. Ten tuo tarpu tik mirusius « atsimena ». Bet yra ir giedresnių prošvaisčių, kaip *Graži tu, mano brangi tėvyne*, kur priimti egzodo rašytojai iki A. Mackaus imtinai, vadinant tai visa « socialistiniu humanizmu » (jau nebe « realizmu »), — gerbiant, « kas vertinga sukurta lietuvių emigracijoje »[29]. Kad tik ta humanizmo sąvoka nebūtų susiaurinta. Egzodo laikas ribotas, bet derlius yra. Jis ima grįžti tėvynėn. Literatūra mūsų yra viena, nors Lietuvoje ir pavergta. Vieni ilgimės laisvės, kiti namų. Tarp mūs stovi priešas. Tyliai susipraskime.

Alaušiaus slapyvardžiu, J. Girnius atkasa Aldoną Gustaitę, vokiečių poetę lietuvaitę, kuri jaučiasi lietuvė ir ritmu, dikcija, tematika daug skolinga gimtajai kalbai[30]. Apie ją plačiau rašo R. E. Maziliauskas[31].

J. Girnius diskusijose kietas ir priešininkui pavojingas: aštrus įžvalgumas, gilūs analitiniai bei sintetiniai gabumai, platus filosofinis ir bendrasis išsilavinimas, besąlyginis tiesos siekimas; respektuojąs oponentą, bet aistringai siekiąs pažangos, veiklos, pats veikiąs ir kitus skatinąs veikti. Dažnai tradicininkui nepatogus, bet kiekvienam sveikos pažangos šalininkui brangus, gerbiamas priešų ir privengiamas savų. Nors beveik nerašęs kritikų, bet grožio ir tiesos santykio nušvietimu, trečiosios mūsų poetų kartos išryškinimu, pasipriešinimu kultūriniam nuosmūkiui, įžvalgia tremties ir okupuotosios Lietuvos literatūros panorama, *Aidų* kritikos skyriumi, kur atidžiai apžvelgia naująją literatūrą čia ir Lietuvoje, jis mūsų literatūros bei kritikos gyvenime svarbus. Iš filosofijos kertės pažvelgęs į literatūrą, skatinęs idėjinę poeziją, kartu su A. Maceina, atnešė žymiausią filosofų duoklę mūsų literatūrai.

---

[28] Ten pat, 594 psl.

[29] Cituota iš *Pergalės*, 1967 m. 8 nr., 144 psl.

[30] *Aldona Gustaitė*, žr. *Aidai*, 1969 m. 9 nr., 404-406 psl.

[31] R. E. Maziliauskas, *Panas lietuviškose samanose*, žr. *VII Pradalgė*, 1971, 304-319 psl.

Dr. Algirdas Julius Greimas (g. 1917)

A. Greimas, Sorbonos universiteto daktaras, profesoriavęs Aleksandrijos, Ankaros, Poitiers ir Paryžiaus aukštosiose mokykloje, rašęs *Varpuose*, *Mintyje*, *Santarvėje*, *Literatūros Lankuose*, *Metmenyse*. Parašė: *Sémantique structurale* (1966), *Modelli semiologici* (1967). Rašo šmaikščiai, sodriai, «dubiškai» kultūriniais ir literatūriniais klausimais. Dalyvavo *Kryžių* ginče, pasisakydamas prieš angažuotą literatūrą ir pats užsiangažuodamas liberalų idėjų ginti. Pasitikdamas Cz. Miloszo poezijos vertimą, ją laiko epochos sąmoningumo, egzistencine poezija. Į šiuos metafizinius spąstus patekusi ir modernioji lietuvių poezija. Ji nužudė literatūrą kaip malonumo ir komunikacijos šaltinį ir nori rodyti daiktų esmes. O tai poezijos savižudybė: rašoma nesamam skaitytojui[1]. Džiaugiasi Greimas J. Kėkšto vertimu ir linki, kad Miloszo poezija pragiedrintų tamsią atmosferą mūsuose. Per didelis sąmoningumas kaltas, kad mūsų literatūroje per maža «lytingumo» (jei jo būtų daugiau, Greimo manymu, jis išmokytų daugiau mylėtis, šviesiau gyventi). Jis taip pat pasigenda struktūrinės ir psichoanalitinės kritikos mūsuose[2]. Tos jo mintys išryški Radausko poezijos vertinime. Radauskui poezija — sąmoninga, autonomiškas pasaulio pažinimo, geriau — atkūrimo būdas — vienintelis būdas išsakyti neišsakomam pasauliui. Pasaulis ir poezija jam esąs vienas dalykas — pasaka. Realybė nepasiekiama, tik jos gabaliukas grožis — Radausko pasaka. Reikia išmokti poezijos kalbą. Kritika galėtų eiti struktūros arba psichoanalitiniu keliu: «Atlikti fenomenologinį ir poetinio žodyno, morfologijos, poetinės sintaksės aprašymą, iškelti aikštėn verbalines vertes, sustruktūrinti radauskiško pasaulio viziją, išryškinant pagrindines temas (tema — angelas, tema — vanduo ...). Arba nusileisti į pasąmonės gelmes, norint atstatyti jau nebe sukurto pasaulio superstruktūrą, o poezijos šaltinio, poeto kūrybinio aš esminę sąrangą»[3].

---

[1] *Sąmonė ir sąžinė*, žr. *Literatūros Lankai*, 8 nr., 9 psl.

[2] Ten pat.

[3] *Mintys apie Henriką Radauską ir jo strėlės vietą lietuviškame danguje*, žr. *Literatūros Lankai*, 1954 m. 4 nr., 20 psl.

Radauskas Greimui — nepriklausomos Lietuvos laikotarpio produktas, toliausiai nuėjęs «klasikinės» poezijos formulavime, bandymuose. Po jo reikia arba atsisakyti išbandytų technikos formulių, arba pasakyti ką nors nauja.

Iš vėlesnių vertina A. Mackų. Esą, nusvyravo «realistai» (Kossu, Brazdžionis), išsipildė egzistencialistai (Niliūnas, Nagys). Paskaičius Mackų, Brazdžionio ar Nagio poezija atrodo tuščiažodžiavimas. Tik Radauskas liekąs. Mackus esąs absoliutus netikėlis, bet naudojąs giliai pajaustus krikščioniškus simbolius. Jo žmogus anapus vilties ir prasmės. Kelias suktas beieškant nesamų namų. «Neornamentuotos kalbos generacijai» vertinti taiko moderniosios pasaulinės poezijos sąvoką, kryptį. (Bet ne visa mūsų visuomenė yra priėjusi šį akligatvį) [4].

Pagiria V. Kavolį už *Žmogaus genezę — Psichologinę Vinco Kudirkos studiją*» [5], kad atliko socialinės demistifikacijos ir žmogaus sužmoginimo pareigą. Bet psichologinės analizės metodas, įvestas literatūron, padaro ir bloga: kas kita išaiškinti žmogų, o kas kita — poetą. Lieka sublimacijos problema: kodėl Kudirka savo meilės rezervus pervedė į Lietuvą, o ne į... pašto ženklų kolekciją? Sociologas gali atsakyti: laikas tam buvo pribrendęs. Bet šitokia kritika veda į visišką determinizmą. Pats Greimas būtų dar parašęs vieną skyrių: kasdieniško gyvenimo heroizmas — išnaudoti Kudirką ne didvyrių kultui, bet padoraus lietuvio elgesio modeliams išlyginti [6].

Ilgokai šaiposi iš B. Railos [7] ir iš Tysliavienės, per pigiai savo vyro dūšią pardavusios [8], iš E. Mieželaičio poezijos ir Paryžiaus pažinimo [9]. Gnybtelėja dabartiniams Lietuvos literatūros vadovams dėl mirusių poetų įsileidimo į Lietuvos chrestomatijas [10].

Po eilės metų išspausdino straipsnelį *Tomo Venclovos beveik beprasmė poezija* [11]. Čia jis klausia, ar Radausko ir Mackaus poezijos švyturį Venclova parnešė Lietuvon. Bradūnas kaip tik ir akcentuoja Radausko-Venclovos santykį [12]. Jei poetiškumas — išraiškos

---

[4] *Algimantas Mackus arba namų ieškotojas*, žr. *Metmenys*, 7 knyga, 112-117 psl.

[5] Teu pat.

[6] Ten pat.

[7] *Apie Bronį Railą ir kitokias akimirkas*, žr. *Dirva*, 1963.V.3 d.

[8] Ten pat.

[9] *Apie sovietinio poeto santykius su moterimis*, žr. *Dirva*, 1963.VI.12 d.

[10] *Apie Eduardą Mieželaitį ir jo Paryžių*, žr. *Dirva*, 1963.IV.12. d.

[11] Žr. *Metmenys*, 1972 m. 23 kn. 9-17 psl.

[12] K. Bradūnas, *Metmenys 1972 m. 23 nr.*, žr. *Draugas*, 1972.VI.17 d.

ir turinio koreliacija, tai Venclovai pasiseka šitai pasiekti, sako Greimas. Venclova dabar nesidomįs pasauliu ir jo daiktais, o pačiu rašymo vyksmu, Ir jam ne kalba — pasaulio atspindys, bet pasaulis — kalbinio akto rezultatas. Tai užšifruotas raportas be šifro rakto. Venclovos pagrindinė problematika — Laikas : tiesus praeitas kelias, bet jo jau nebėra. Žmogus būna, o daiktai apie jį keičiasi. Tai pasyvus buvimas. Raštą kiekvienas gali kitaip skaityti. « O poetinės kalbos poetiškumo vienas iš kriterijų jos turtingumas »[13].

---

[13] A. J. Greimas, *Tomo Venclovos beveik beprasmė poezija*, žr. *Metmenys*, 1972 m. 23 knyga 9-17 psl.

Vytautas Aleksandras Jonynas (g. 1918)

Prancūzų kalbos ir literatūros studijas baigęs Lietuvoje. Dirba Montrealio universiteto bibliotekoje. Dalyvauja straipsniais ir recenzijomis *Drauge*, *Nepriklausomoje Lietuvoje*, *Tėviškės Žiburiuose*, *Aiduose*, *Margutyje*, *Metmenyse*.

Naujieji poetai ir filosofija. Naujųjų poetų polinkis bičiuliautis su filosofija, V. A. Jonyno manymu, bus įtakotas Aisčio *Luna Park* ir vėliau vakariečių. O pats Aistis taria tą įtaką ėjus iš buvimo Vilniuje ir pajutimo gyvos A. Mickevičiaus dvasios. Vieni, aptikę tikrovėje subtilią harmoniją, paklydo retorikoje (V. Mačernis), kiti pilnutinį savąjį *aš* siejo su tautos siela, jos misija (K. Bradūnas), o H. Nagys *Saulės laikrodžiuose* nuo audringo asmeninio protesto pereina į angažavimąsi žemės gyvenimui ir ieškojimą jo būties prasmės. Nagio lyrikos šaknys yra tas drumstas svaigulys laimėti amžinumą per išpažinimą savo meilės žemei ir gyvenimui. Skaitytojas, mano Jonynas, ilgainiui įsijaučia į naujosios lyrikos dvasią ir *Saulės laikrodžiuose* ieško savo dvasios potroškių išraiškos [1].

Šiltu žodžiu aiškina Vytautą Mačernį jaunimui. Lietuvoje jis slapstomas nuo tautos, ten poetai savaip pakartoja jo brendimo raidą. Ir išeivijoje jis patraukia jaunimą. Mačernio eilėraščiai — jo nuotaikos, dvasios išraiška. Kolektyvinis sukrėtimas, kai išvydo svetimųjų mindžiojamą žemę, jį subrandino. Išsėmęs *Vizijų* galimybes, temas, imasi kieto soneto; čia daug bandymų, lyg poeto juodraščiai [2]. Kitur Jonynas abejoja dėl stengimosi į pomirtinius leidinius dėti visa, kas tik likę nespausdinta [3].

Bendri kartos ieškojimai. V. A. Jonynas kiekviename veikale mato ne tik autoriaus kūrybinių pastangų raidą, bet ir jo kartos bendrą ieškojimą [4]. Čia recenzentas, gal netyčiomis, pasako įdomią tiesą: kiekviena karta rašytoją supranta savaip. Autoriaus pamėg-

---

[1] « *Saulės laikrodžiai* », žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1952.IX.3 d.

[2] *Yra pasaulyje tik jaunystė, saulė ir namai*, žr. *Ateitis*, 1969 m. 8 nr., 223-228 psl.

[3] *V. Mačernio paliktasis sąsiuvinys*, žr. *Draugas*, 1961.X.14 d.

[4] *Karti priesaika mėlyname sniege*, žr. *Draugas*, 1962.II.24 d.

toji mėlyna spalva čia jausmų pertekliaus, reminiscencinio atsigaminimo ir depresijos spalva. Tą pesimistinę gaidą Jonynas girdi daugelyje šios kartos poetų. O Nagiui čia pavykę panašios tonacijos vaizdus kartu surinkti. Tai autoriaus rezignacijos momentas, dvasinė permaina. Ir skyrių pavadinimų piešiniais smėlyje — gal pabrėžiamas jų išlikimo trapumas. Jonynas *Mėlyną sniegą* laiko dokumentu vyriško užsispyrimo tikėti poetinės misijos prasmingumu. Antroji vidaus būsena — dvasinės mirties baimė. Jonynas nesibaido dienos problemų atsispindėjimo ar poeto grįžimo prie tų temų. Tai jam rodo poeto ištikimybę savo susikurtai sampratai, ištikimybę sau. Jonynas, kelia kai kurių eilėraščių neišverčiamumo į kitas kalbas klausimą dėl skirtingų pasąmoninių klodų įvairiose tautose. Gražiai interpretuoja *Tabula rasa* eilėraštį, kaip poeto norą suvokti save visatos sąrangoje. Apskritai Jonynas subtiliai sugauna Nagio poezijos esmę, suriša su laiko dvasia ir efektyviai tai iškelia [5].

Mūsų skaitytojų atsilikimas. Mūsų laikų dvasią reiškiančių lyrikų mes nesuprantame, laikome net nusikaltimu savai literatūrinei tradicijai: « Pabūgusiam iškiliosios laisvųjų lietuvių lyrikų — Nykos-Niliūno, Bradūno, Radausko, Nagio, Meko — nenutuokiančiam jų dvasinių žaizdų, abejonių, Mackaus rūstumas, jei ne niūrumas, gali pasirodyti prasilenkimu su mūsų literatūrine tradicija » [6]. Tokio Mackaus tematika ir poetinė eilėraščių struktūra — « siurrealistinės variacijos ironiškų sapnų » temomis, « iš amerikoniškų drobių atklydę iškankintieji » plotai — dvelkia protestu prieš žmogaus kvailybę ir siaurumą. Mackus — Nykos -Niliūno dvasinis giminė: « O tačiau nėra didelio skalės nuotolio tarp Mackaus susimąstymo ir, sakysim, Nykos-Niliūno agnosticizmo. Pro kartėlį, burnojimą, tulžy mirkusį žodį, prasimuša anaiptol ne eskapizmo, bet benamio graudumas, lietuviška gaida nepritampamumo aimana » [7].

Rašytojai iš teatralų, miestelėnų. Jonynas paliečia įdomų teatralų, miestelėnų rašytojų atvejį. Kai kurie teatralai, netekę progos dirbti teatre, perėjo į literatūrą: Škėma, Pūkelevičiūtė, Blekaitis. Jiems bendra: aiškūs miestelėnai, pasižymi guvesne galvosena, gyvesne jausmine pagava ir aplamai komplikuotesniu santykiu su visuomene; taip pat aštresniu kolektyvumu pagauti bendrą gyvenimo nuotaiką [8]. Jie visi esmingiau pajuto gyvenimo vertybių

---

[5] Ten pat.
[6] *Mackaus struktūra*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1964.II.12 d.
[7] Ten pat.
[8] *Vieną veidą stebint*, žr. *Metmenys*, 1962 m. 5 kn., 150 psl.

perkainojimą ir saviraiškos formų išsisėmimą. Pasaulinė pokario literatūra, filmas, dailė, muzika pažadino juose nepažintas emocijas, idėjas ir drąsą jas atskleisti savo kūryboje. Jie ieško identifikavimosi su tikrove, pasauliu, integraliau išgyvena modernaus žmogaus lūkesčius ir baimę. Visus tuos ieškojimus kai kas vadina nihilizmu. Su tuo kovojęs Škėma. O lietuvis skaitytojas domisi egzistencinėmis problemomis ir Škėmos kūryboje ieško atitikmens to nerimo, kuris prasiveržė vakariečių literatūroje. Škėmos proza ir žemininkų-lankininkų intelektualinis alkis rodo dvasinę giminystę.

Kritikas nemėgsta lyriko ramstymosi tautosaka ar filosofavimo. Štai ilgesniame straipsnyje apie H. Radausko *Strėlę danguje*, pripažinęs jo įnašą: fantaziją, drasą džiaugtis gyvenimu, kūrybos kultą, lietuviškojo žodžio išaukštinimą, jis pastebi: «Nesirausia poetas bobutės kuparėly pusiau tarmiškų senienų: Nėra intelektualinio postringavimo apie metafizinį sielvartą ir transcendenciją. Nėra svetimoteriavimo su liaudies tautosaka. Dabinimosi jos kasnykais ir kiklikais» [9].

Kalbėdamas apie Vytauto Kavolio *Nužemintųjų generaciją*, Jonynas pastebi, kad šis teisingai kelia gilėjančios egzilės žmogaus būties benamiškumą. Melancholijos, nevilties gaidos mūsų literatūroje aiškios. Bet Jonynas nelinkęs gretinti J. Meko su Mackum ar Sutema: juos riša tik idėjinė giminystė, bet ne literatūrinė. Jis nepritaria ir Kavolio žemininkų kartos aptarimui, kaip žemės — kūrybos šaltinio praradimo, o sutinka su J. Girnium, kuris būdinguoju jų bruožu laiko asmeninio, meilės motyvo atsižadėjimą. Idėjinę pusę Kavolis aptariąs gerai. Mat, būdamas *Metmenų* redaktorius, su jaunaisiais artimai santykiaująs, gerai užgriebęs Mackaus posūkį į agnosticizmą ar J. Meko reliatyvistinę pažiūrą į laisvę. Sociologo Kavolio interpretacija Mackaus poezijos kaip angažuotos kovos kūrybos Jonynui priimtinesnė už Greimo siūlomą *antipoezijos* aptartį [10].

Taip jis aptaria *Bevardės šalies* autorę. Liūnė Sutema jau seniai susiradusi savo stilių. Išoriškai ji esanti neefektinga, nedėkinga deklamuoti. Kūrybos paskatas jai — kasdienybės heroika, pagaunanti dienoraščio atvirumu. Nėra įsikalbėtos melancholijos, pesimizmo, tik gyvenimo liudijimas. Šiame rinkinyje kritikas mato daugiau slogumo ir dramatiškumo, kažkokio pasimetimo, nusivylimo net

---

[9] *Biaurusis ančiukas lietuvių poezijoje*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1966.III.16 d. ir III.23 d.

[10] *Violetų sąskambis mūsų poezijos vaivorykštėje*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 17 kn., 142-145 psl.

kūrybos prasmingumu. Kartais skaitytojo nepagauna hermetiški įvaizdžiai ir simbolika; statoma lyg sąmoningai siena tarp skaitytojo ir savęs[11].

Išeivijos stagnacija ir išdidi meilė Lietuvai — tai J. Meko *Pavienių žodžių* aptarimas. Mekas ieškąs nuoširdumo ir mėgstąs eksperimentuoti. « Niekas nėra su tokia širdgėla ir nuoširdumu iškėlęs išeivijos stagnacijos. Ironiška, bet niekur nėra praskambėjusi taip išdidžiai ir meilė Lietuvai[12]. Mekas nesąs nei utilitaristas mene, nei siauras estetas. Jis mėginąs atkurti trapios kontempliacijos bei melancholijos būsenas. Bet paprastumo ir intymaus skambesio ieškojimas nuveda į kitą kraštutinumą — skaitant verčia imituoti autorių. Jis teikia intensyvių estetinių pergyvenimų[13].

H. Nagio *Broliai balti aitvarai* Jonynui atrodo trijų sukrėtimų (Kaupo, Mackaus ir Škėmos mirties) išraiška. Aitvarai — artimi broliai, kur neša džiaugsmą, poeziją, tiesos troškulį į mūsų buitį: « ... tai jėgos, jaunystės ir laimės simbolis ». Ta knyga esanti « išdidžios, daugialytės asmenybės meditavimas apie buitį ». Čia rūsti, vyriška, neretai patosiška lyrika dažnai kalba skriaudžiamų brolių vardu. Kritikas džiaugiasi nauju tonaciniu skambėjimu — žengimu tautosakinės formos link. Tik ne kaišymasis liaudies kūrybos puošmenomis, bet liaudiškas paprastumas duoda brandžių eilėraščių, kurie padeda pažinti poeto konfliktų dydį. Egocentrinis nuoširdumas su visu jo temperamentingos asmenybės prieštaravimu klausytojus veikia kaip vienuoliškoji celė. Pakitėjęs struktūrinis, paties tono, priėjimas prie realybės. Ritmika, žodžio ir pauzės moduliacija išgauna nuostabių nuovargio ir rimties nuotaikų. Daug poetui kalba Kanados geroji žemė pamotė: sniego ir vėjų monologas pasigėrėtina proskyra į naujus lyrikos plotus[14].

K. Bradūno *Donelaičio kapą* jis vadina « Atnaša lietuviškajam genijui » Tai paprasta atvira Bradūno knyga, ateinanti su išlikusiu kūrybingumu ir dar didesniu brandumu. J. Marcinkevičius Lietuvoje didžiuojasi Donelaičiu kiek tribūnišku tonu, o Bradūnas kapui nusilenkia kaip maldininkas. Jis nusilenkia Didžiajam slėpiniui — mūsų nuostabiajai kalbai ir kūrybiniam vyksmui, žavėdamasis liaudies dainomis, tikėdamas lyrinio prado nemarumu. Bradūnas

---

[11] *Kasdienybės heroika*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 12 kn., 154-157 psl.

[12] *Išeivijos stagnacija ir išdidi meilė Lietuvai*, žr. *Metmenys*, 1968 m. 16 kn., 141 psl.

[13] Ten pat, 140-147 psl.

[14] *Literatūros metraštis « Šeštoji Pradalgė »*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1970.IV.6 d.

čia stovi kūrybos aukštumoje, be gudravimų, hermetiškumo, knygiškumo [15].

Jonynas taikliai prieina prie humoristo A. Gustaičio *Ir atskrido juodas varnas*. Satyrikui, esą, negana asociacijų žaismo, nelaukto efekto, sukeliančio staigmeną ir juoką. Dar reikia saiko ir nuovokos, paprastumo ir formos bei minties harmonijos. To Gustaičiui netrūksta. Jis klasiškąja eilėdara pasiekia formos atbaigtumo, reto žodžio sugestyvumo. Jis sukelia pasąmonėje trečiosios dimensijos įspūdį ir kartais beveik radauskiško skaidrumo reljefą. Remdamasis būties elementais, jis sukuria uždarą groteskišką mažo žmogaus pasaulėlį, horaciškai švelnių spalvų. Kritikui betgi užkliūva kai kurios per daug asmeninės vietos ar dienos aktualijos. Jis (autorius) gebąs jungti komizmą su lyriniu pradu, kaip Čaplinas [16].

Vaičiulaičio elegijose iškelia brandžius Vaičiulaičio pasakojimus. Čia autorius slenkąs į svajų pasaulį, nepiktnaudžiaudamas savo talentu, pataikydamas ir dideliems ir mažiems ir visur rodydamas pagarbą literatūrai. Fantastikai kurti reikia vaizduotės spontaniškumo, naivumo, turinio ir formos jungimo. To Vaičiulaičiui nestoka. Kruopščiu darbu išgavęs frazės bangavimą, ritmą ir pasiekęs legendinio orumo, epinio platumo, kaip talentingas metraštininkas. Bet kritiką nuvilianti titulinė *Gluosnių daina* plakatiškumu, emocinio susitvardymo stoka. Tarpukelyje tarp legendos ir apsakymo stovįs *Dievo avinėlis* — organiškai vieningas ir poetiškai mistiškas. Vaičiulaitis sugeba atkurti tolimą praeitį. Tai reto europiečio išdidumas ir pajėgumas įsiklausyti į amžių aidą tolimų vietų ir laikų vizijomis [17]. Pats kritikas čia parodo savo plačias teatro ir gamtos pasaulio pažintis : pavyzdžiui, « dauguvietiškas grimas », « varnėniškas apsalimas savo balso grožybe », « žąsinas naminis ».

M. Katiliškio *Šventadieniuose už miesto* užgriebia personažus, varguomenę, panašumą į Gorkio *Vaikystę*, *Mano universitetus* ir *Žmonėse*. Autorius savo psichologine intuicija atskleidžiąs varguolio dvasios sūkurius, atvaizduojąs naujakurių Lietuvą. Jaučiąs autoriaus vadavimąsi iš reimontiškų gamtos aprašymų iš hamsuniškumo, bet ir « berno kulto » išvengimą. Patyrusia akimi kritikas apžvelgia Katiliškio teigiamybes ir silpnybes bei nužvelgia jo talento vystymosi kryptį [18].

---

[15] *Atnaša lietuviškajam genijui*, žr. *Aidai*, 1971 m. 3 nr., 138-140 psl.
[16] *Epigramos žmogui iš mažosios raidės*, žr. *Draugas*, 1966.VII.7 d.
[17] *Antano Vaičiulaičio elegijos*, žr. *Metmenys*, 1967 m. 14 kn., 171-176 psl.
[18] *Šiapus ir anapus miesto*, žr. *Metmenys*, 1964 m. 8 kn., 146-150 psl.

Taikliai aptaria P. Tarulio *Vilniaus rūbą*. Autorius kitados gąsdinęs skaitytoją moderniomis *Mėlynomis kelnėmis* (1927), dabar jau trenkia senamadiškumu — skyrių pavadinimais, vandeninga įžanga. Bet šiaip jis duodąs meistriškų akvarelių, lyrinio gamtos pajautimo, psichologinio įžvalgumo: « Jei žodyno atžvilgiu Tarulio kalba mažiau turtinga už, sakysime, Pulgio Andriušio ar Mariaus Katiliškio kalbą, tai sugebėjimu perteikti nuotaiką, gamtos pajautimu jisai tikrai lygus aniems. Šią lyriko dovaną dar papildo psichologinis įžvalgumas ir dramaturginis sugebėjimas kurti pilnas įtampos scenas »[19]. Pavyzdžiui, puikus motinos prisiminimas bėgant per sieną, policininkų portretai. Autorius neinąs muštaisiais kritinio realizmo takeliais, vengiąs retorikos ir pigaus antiklerikalizmo. Tai esąs mums artimas romanas apie žmogaus vienatvę[20].

Romane apie nepriklausomybės priešaušrį apžvelgia K. Barėno *Tūboto gaidžio metus*, kurie jam primena archaišką anglų prozą. Pats romano pavadinimas, buitiškumas už tai kalbąs. Autoriui būdingas Hemingvejaus smūgio atlaikymo motyvas: « Gyventi — tai ir visas darymas ». 1914 — 1918 m. prūsokų okupacija pavaizduota įtikinamai, su saiku, be šaržo, bet sugeba skaitytojui sukelti « šventą neapykantą » « tūbotam gaidžiui ». O pagrindinio charakterio Gasiūno Sartis auga lyg į laisvės simbolį. Autorius gerai sugavęs liaudies psichologiją — tas Sartis ūkį sūnui pavedusiam Gasiūnui, su senatve nesusitaikiusiam, — statuso ženklas. Kritikas gerai išryškina jo ir antro naujo mūsų literatūroje personažo — iš piemens į berniokus augančio ir pilietiškumą pajutusio Ignaco asmenį. Užvis kritikui tinka autoriaus meilė žmogui, lyriko dovana ir charakterių gyvumas[21].

Apie J. Kralikausko *Vaišvilką* sako, kad autorius išstudijavęs laikotarpį ir čia vykusiai parinkęs vidinio monologo kelią. Naudojąs pasąmonės srūvį, prisiminimus, dialogą su savimi. Artima dabarties kinematografijai technika leidžia rutolioti veiksmą, Vaišvilką vis laikant centre. Motyvuoti vidaus lūžiai (Vienuolio — keršytojo žygis). Vaišvilkas gyvas, savotiškai šventas, mąstantis žmogus. Tik autorius galėjęs mažiau laikytis istorijos[22].

---

[19] *Romanas apie Vedlūgos didybę ir menkystę*, žr. *Draugas*, 1966.XI.12 d.

[20] Ten pat.

[21] *Romanas apie nepriklausomybės priešaušrį*, žr. *Draugas*, 1970.V.9 d.

[22] *Vaišvilkas — Mindauginės trilogijos vainikas*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1972. I.20 d.

Jonynas daug reikalauja iš rašytojo R. Spalio, taikydamas jo *Rezistencijai* didesnius negu pasiskaitymo knygos reikalavimus. Neišbaigtumas, gremėzdiška kompozicija, senstelėjusi publicistika, gimnazistinė pasaulėjauta ir sentimentalumas kelia kritikui įtarimą, kad turime reikalo su užsigulėjusiu stalčiuje jaunų dienų rašiniu [23]. Apskritai teisingai, nerasdamas gyvo žmogaus, tik par aštria forma recenzavo V. Alanto novelių knygą *Nemunas teka per Atlantą* [24]. Kad ne triuškinąs tonas ir nelemta rašybos klaida veikėjo Berkiuko pavardėje, nebūtų reikėję nė Baronui įrodinėti, kad tarp Bradūno — *Donelaičio kapo* ir šitų novelių nėra jau tokio didelio skirtumo [25]. Neįtikina ir Barono teigimas, kad mes pervertinam savo poeziją, nes negalime palyginti su pasauline poezija, kurios mūsų skaitytojas nepažįstą — poeziją sunku gerai išversti ; o prozos vertimų turime pakankamai ir skaitytojo reikalavimai didesni. Prieš A. Baroną pasisako ir T. A. Antanaitis [26]. Tulžingas D. Leščinsko šūkalojimas apie 1971 novelių vertinimą — visai nuliekamas dalykas [27]. Aisčio *Milfordo gatvės elegijos* jam knyga, kilusi iš peštuko, ikonoklasto, bet nemažiau už Vaižgantą Lietuvą mylinčios širdies, jo yldeginio svilesiu bebadant mūsų mandarinus ir *miles gloriosus* ir sau beprieštaraujančio, pragmatizmu (iš nevilties)? užsitrenkiantį baisų skausmą. Skaudus taiklumas [28].

Iš dramų Jonynas, berods, tepalietė tik keletą veikalų. Jis pajudino B. Sruogos pastatymų klausimą čia ir okupuotoje Lietuvoje. Mes jo nestatome ar nepastatome. Lietuvoje pastačius *Apyaušrio dalią*, V. Kubilius aiškinęs, kad statant reikia atskleisti « herojinės romantikos » pradą ir išsiaiškinti mūsų kultūrines tradicijas. Bet Ambrasas jam prikišo, jog neleistina skirti meno veiklos nuo bolševikinės propagandos. O paskui pradėti pulti revizionistai [29]. Žvitriai permetė A. Landsbergio *Meilės mokyklą*, kur autorius, atpalaiduodamas žiūrovą nuo slogios kasdienybės, gruboku humoru nuplėšia tikrovei menkystės kaukę ir supurto iš snaudulio. A. Landsbergis sukūrė

---

[23] *Operatinė romano rezistencija*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1970.I.22 d.

[24] *Alanto pakraikas skaitytojams*, žr. *Aidai*, 1971 m. 4 nr., 190-192 psl.

[25] A. Baronas, *Dviejų recenzijų paraštėje*, žr. *Aidai*, 1971 m. 8 nr., 372-374 psl.

[26] A. T. Antanaitis, *A. Baronas griauna poezijos mitą*, žr. *Akiračiai*, 1971 m. 10 (34) nr., 11 psl.

[27] D. Leščinskas, *Kaip kritikas buldogas drasko knygą*, žr. Dirva, 1971.VI.18 d.

[28] *Milfordo gatvės elegijos*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1969.VIII.21 d.

[29] *Liesti draudžiama*, žr. *Draugas*, 1958.IX.29 d. Dar ir anksčiau jis rašė apie B. Sruogą: *Balys Sruoga, keli kūrybos bruožai*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1952 m. 45-46 nr.

stilingą, gyvybe kunkuliuojančią komediją, kokios dar nesame turėję! — džiaugiasi Jonynas. Ir ne dėl aktualijų ją kelia: jos veikėjai gyvi žmonės (juose lengvai ir save pamatome; o riba užtušuota tarp realaus ir fantastiško pasaulio)[30].

Straipsnyje ... *et omnia vanitas* esmingai apibūdina absurdo teatrą. Tai bejėgio maišto teatras, nemoralizuojąs ir iškalbingai nebrukąs pažiūrų, nekeliąs socialinių klausimų, nesirūpinąs fabula, veikėjų neskirstąs į gerus ir blogus. Jo žmonės — bespalviai, pasimetę, mechaniškai judą, kalbą nesavais, negyvais žodžiais ir nesugebą bendrauti. Dėl tokio dialogo ir pavadintas «absurdo teatru». Ta dramaturgija neduoda atvangos: «Ji siekia elektrinti žiūrovą, purtinti jį iš snūdurio, kurin stumia civilizacijos nužmoginimas, verčia klausti save esminius klausimus. Visos priemonės tam tinkamos — specialiai pramanytos neįmanomos situacijos (miestas tampa raganosiais), brutalūs efektai erotikos scenoje». Yra tokiu teatru nusiviliančių. Bet dažnai žiūrovai ilgiau prisimena, analizuoja. Tai demokratinis teatras, nieko neišskiriąs[31].

Paskui Jonynas čia įvertina Škėmos, Landsbergio ir Ostrausko dramos naujoves: «Apšaukti 'absurdo' teatro puoselėtojais, laputėm, šeimininkaujančiom svetimtaučių dramaturgijos barsukų įrengtose olose (suprask, jokių Amerikų neatradusiais), šie autoriai įnešė į mūsų literatūrą kur kas gilesnę, visuotinesnę problematiką, psichologinę dimensiją, negu išeivijos romanas bei novelės»[32]. (Absurdo įtaka pasiekusi ir K. Sają). Toliau Jonynas imasi plačiau gvildyti Ostrausko *Kvartetą* — minorinių nuotaikų, mizantropišką knygą, nuoširdžiai atskleidžiančią autoriaus vidinę būseną. Jis uoliai mokąsis dramaturgijos amato, ir *Duobkasiuose* Ostrauskui pavyksta sukurti scenoj kvapą gniaužiančią įtampą, tragiškumą, svarbiausia, stumtelti skaitytoją susimąstyman. *Kvartetas* esąs tobulas abstrakto pavyzdys, tik reikalauja iš skaitytojo nežmoniškos intuicijos atspėti visus subtilius kintančios nuotaikos skersvėjus[33]. Prie Ostrausko *Kvarteto* grįžta ir vėliau[34]. Papeikia Čikagos režisierę, nesiskaitančią su tekstu. Autorius ir čia juk esąs viešpats, režisierius negalįs savivaliauti. Absurdo teatras «jo sapnų slogučių, neaiškių geismų, vidinio chaoso, neretai neurozės» perkėlimas scenon[35]. Tai «tea-

---

[30] *Nuo «Amerikos pirtyje» iki pirties Amerikai*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 11 kn., 49-51 psl.

[31] *... et omnia vanitas*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1971.XI.11 d.

[32] Ten pat.

[33] Ten pat, XI.18 d.

[34] *Vingrieji Kosto Ostrausko rašteliai*, žr. *Metmenys*, 1972 m. 23 kn., 133-140 psl.

[35] Ten pat, 134 psl.

tras apie būties beprasmybę». *Kvartetas* giminiškas su pasauliniu absurdo teatru, bet yra ir autentiškas. Jo veikėjai — iš uždaro pasaulio, neapibūdinamos profesijos, nužmogėję, sukalkėję padarai, žmogiškai nebendraują; jų kalba — mikčiojimas, be monologų. Gal išeivijos buitis — gera dirva beprasmybės teatrui. *Kvartetui* prikišamas užsiangažavimas, o iš tikrųjų jis utilitarinių kėslų neturi ir švyti virtuoziškumu. Visvydas be reikalo prikišo *Vasaros* fragmentui santuokos puolimą[36]. Juk už groteskos ir šaipokiškumo matyti autoriaus liūdnas šypsnys — atlaidus žmogaus silpnybėms. Tituliniam *Kvarteto* gabale susiduriam su žodžių, skiemenų kapone, scenos mašinerijos invazija. Visa tai Jonynui atrodo tik sceninės pratybos. Ostrauskas iki šiol jungdavo stilizaciją ir realizmą, kur žiūrovas tiki ir netiki reginio realybe, pavyzdžiui, *Duobkasiai*. *Metuose* to susiliejimo nėra. *Kvartetui* tvirto pagrindo trūksta. Ar toks «vingrus braižas» būtinas, sunku pasakyti. Bet autorius teeinie savu keliu[37].

Kritišku žvilgsniu pereina ir porą sudėtinių knygų. Pasigėrėjęs, kad *Lietuvių beletristikos antologija* didelio kruopštumo veikalas, betgi randa rinkinį «strazdanotą»: be išsamaus įvado, be literatūrinių sambūrių išryškinimo, iškiliųjų autorių ir jų epigonų pabrėžimo[38].

Kritiškų pastabų gauna ir *VI Pradalgė*. Teisingai supeikia J. Griniaus komediją *Auksinę mergelę*, — be humoro, veiksmo. Ne geresnė ir lyrika. Tik Barėno *Pievoms*, lyrinės prozos gabalui, ir T. Antanaičio straipsniui *Patriotinis motyvas mūsų egzilinėje literatūroje* randa gerą žodį; o A. Kairio *Pelenų figūrą Bradūno kūryboje* bene bus ir pergyręs[39].

Stamboką rašinį paskyrė *Lietuvių literatūrai svetur*[40]. Pirmiausia pasigėri dviejų «suokalbininkų» (*Į Laisvę* Fondo pirmininko dr. K. Ambrozaičio ir leidinio redaktoriaus) užsispyrimu tokį dalyką paleisti į pasaulį. Teisinga taip pat pastaba ir dėl tų apsnūdusių bendradarbių «apkumšnojimo»: tik to nuolatinio paurbinimo dėka žmogus ir prisiversdavai tuos papildymus be galo daryti. Kai dabar matai, kaip uvėriai Bradūnas *Draugo* kultūriniame priede ūdija

---

[36] VISVYDAS, *Vien tik tikėti negana*, žr. *Draugas*, 1971.XI.27 d.

[37] V. A. JONYNAS, *Vingrieji Kosto Ostrausko rašteliai*, žr. *Metmenys*, 1972 m. 23 kn., 133-140 psl.

[38] *Lietuvių beletristikos antologija II t.*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1966.III.31 d.

[39] *Literatūros metraštis «Šeštoji pradalgė»*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1969.XI.20 d.

[40] *Išeivijos literatūros panorama*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 18 kn., 132-151 psl.

tingius skaitytojus tą knygą skaityti, ir ne dėl kokio pelno, bet, kad nebūtume tokie, kur tik « prie lovio rusnoja », tai supranti, iš kur ta redaktoriaus kantrybė. Teisingai kritikas lenkiasi Č. Grincevičiui už didelį atliktą, bibliografijos darbą, kurį, spėja, buvus, išdalytą apžvalgininkams pasigelbėti. (Taigi, kad nebuvo! Dar blogiau: gaudant rašiniui medžiagą ir kreipiantis į vieną kitą kritiką, tik vienas kitas, paryzdžiui, H. Nagys, J. Girnius, tepadėjo. Kiti dievagojosi nieko neturį ar visai neatsakė. V.K.). Kritikas nepraleidžia atkištinių darbų, trafaretinio šnekėjimo, dėdiško atlaidumo, elegantiško « modernaus » ir « aktualaus » titulo dalijimo. Pasigėri K. Keblio darbu, kad sugavęs dvasinį klimatą ir prabilęs šiltai. Apskritai Jonynas giliai užgriebia emigrantinį rašytoją. Tai ne vien komunikacija, bet ir išlikimo tikru žmogumi rodiklis. Tad tokio leidinio uždaviniu laikytų pastangą « kiek galint tiksliau atpasakoti išeivijos raštijos raidą ir išryškinti stambesnes literatūrines figūras, nepabūgstant rehabilituoti mažiau įvertintus autorius »[41]. Tai būtų « išeivijos biografijos dokumentinė kronika »[42]. Gerai, kad duota apsčiai teisingų pastabų apie kritikos skerspiūvį.

V. A. Jonynas padarė išmaningų pastabų ir apie R. Šilbajorio *Perfection of Exile*. Trūkumais laiko, kad kai kurių autorių veikalų tik turiniai atpasakojami, o kitų komplikuotai gvildenamos temos ir potemės. Autorių apybraižos per šykščios, lyg būtų turima galvoje skaitytojas susipažinęs su mūsų literatūra ir jos problemomis. Svetimtaučiui skaitytojui stilius per aukštas. Autoriaus polėkis misionieriškas. Ne visi citatų vertimai geri. Autorius kai kur egzaltuotas. Pertemptas A. Landsbergio aptarimas. Susvetimėjimo terminas vartojamas per plačia prasme. Nepagarbiai traktuojama nostalginė poezija. Pasikliovimas vien teksto analize nepakankamas ir kritiką subanalina. Kartais per daug ieškoma simbolių (Aisčio saulėlydžių simbolika). Aptariant autorius išleidžiama iš akių kiti jų darbai (pavyzdžiui Aisčio memuarai ir publicistika). Per daug suvisuotinama Škėmos, Nagio, Niliūno agonijos išgyvenimai. Tremties susvetimėjimas netaikytinas visuotinai kalbant apie Niliūną ar Nagį, nes nemaža jų eilėraščių spausdinta dar Lietuvoje. — Užuot apibendrinamai kalbėjus, verčiau reiktų apibūdinti autorius atskirai, neišleidžiant iš akių jų visuomeninės pozicijos ir priklausymo kartai. A. Mackus keliamas filosofiniu poetu, o jis tik išdrįsęs parašyti eilėraštį apie Jureką ir davęs kovingos publicistikos su miglotomis

---

[41] Ten pat, 144 psl.
[42] Ten pat, 145 psl.

užuominomis. Rašytojų veidai išėjo «pasninkiški», o rašytojai ne vien angažavosi idėjoms, bet ir mylėjo ar grožėjosi menu. Neduota bibliografinių žinių ir panašių nuorodų. Bet iš kitos pusės tai spalvingiausia išeivijos literatūros analizė anglų kalba ir labai tinka lietuvių jaunimui, neskaitančiam lietuviškai. Šilbajoris mūsų literatūrą parodo pasauliui vertą pasididžiavimo, o duodami poezijos vertimai gali geriau atskleisti tautos sielą už istorijos ar geografijos žinias. Autorius gerai atskleidė tremtinių psichologijos lūžius, problemas, skaidrėjimą kūrybos darbais. Davė gerus, ypač Ostrausko, Landsbergio, Meko, Brazdžionio, kūrybos apibūdinimus ir apskritai parašė knygą verčiančią pasiginčyti. Nuo savęs pridėtume, kad knygos stilius neatrodo per aukštas, nes knyga šiaip ar taip skiriama šviesuoliams. Susižavėjimas kūrėju taip pat yra vertinga kritiko ypatybė, ypač reikalinga paruošiamajame kritikos darbe. Gelmių atskleidimas, kurių gal nejuto nė autorius — brangus kritiko privalumas. Kad jaučiamas kartais subjektyvumas, tai juk kritikas savo tiesą skelbia; taip dažnai yra visų menų vertinime. O pradedančių talentų atspėjimas ir jų skelbimas bei gynimas — rinktinė kritiko dorybė! Taip pat pagirtinas reiškinys, kad Šilbajoris, statydamas rašytojams reikalavimus, nėra triuškinamosios kritikos atstovas; tat pripažįsta ir V. A. Jonynas[43].

Jonynas paliečia dar vieną naują, bet neišvengiamą mūsų literatūros apraišką — mūsų poeziją anglų kalba. Jis recenzuoja D. Sealey anglišką poezijos leidinėlį. Kritikas į šį klausimą žiūri su blaiviu atvirumu: «Seniai nujautėm artėjant metą, kad vyresnioji karta bus pašaukta tokiems naujokams padėt užtikrinti leidėją, populiarint jų bandymus krašto visuomenėj, drąsint jų pastangas. Juk jie irgi lietuviškos pasaulėjautos reiškėjai, ir, kas žino, gal būt, būsimieji mūsų tautos ambasadoriai. Pagaliau konkreti parama labiau prilaikytų juos prie tautos kamieno»[44].

Šio rinkinio kritikas negretintų su liaudies dainomis — nėra emocingumo. Blankus gamtos reiškinių aprašinėjimas, vientisos nuotaikos ir žmogiškos šilumos stoka. Kritikas neranda atvirumo žmogaus kančiai, nerimui, erotikos demonui, nusivylimui, motinystės jausmui, socialinei neteisybei ar mirties baimei. O komunika-

---

[43] *Egzilio pasaulėjautos eskizas: Šilbajorio versija*, žr. *Metmenys*, 1971 m. 20 kn., 141-151 psl.

[44] *Jaunos poetės angliški žingsniai. D. Sealey: «To Regions of No Admittance»*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1969.II.6 d.

cija su Dievu — ne gundymų valandą, bet vasarvietėje. Laisvas eiliavimas teikiąs avangardinį įspūdį ir užtušuoja talento ribotumą [45].

Jonynas aistringai ieško naujos laiko dvasios išraiškos ir naujos formos atsispindėjimo. Recenzuoja plačiai, jautrus naujam žodžiui, nevengia atvirai ir drąsiai pasisakyti. Imasi vertinti paprastai tik stipresnius dalykus. Su H. Nagiu Kanados lietuvių spaudoje duoda geriausių kritikų (nevengdamas ir amerikinės lietuvių spaudos).

---

[45] Ten pat.

Paulius Jurkus (g. 1916)

P. Jurkus (A. Džiugėnas, A. Džiu-nas, A. Dž., P. J.), rašytojas žemaitis, gerai įsigilino į kito žemaičių poeto sielos pasaulį, kur stiprios emocijos rungiasi su giliu protu, išseiki kančios gelmes ir mato iš jos gimusio pasaulio valdovą — poetą. Jurkus paseka V. Mačernio kūrybos kelią nuo ilgų eilučių iki soneto, nuo stiprių emocijų į filosofijos abstrakcijas ir tautos keliavedžio svajones. Lyriškai-impresionistiškai atskleidžia draugo poeto vizijų ir sonetų veidą, spalvas ir gelmes [1].

Jurkus duoda gyvų, akvarelinių atsiminimų apie B. Brazdžionį — dainuojantį žmogaus likiminę dainą, jo trapius jausmus, žmogų kuriantį istoriją, žvelgiantį į Šventraščio Dievą, šaukiantį tautą ištverti [2]. Apžvelgia jis ir gūdžią Juozo Yluvio kacetinę poeziją, kur sutrypto žmogaus, suradusio Dievą, pergyvenimų gelmė transformuota į gyvus posmus [3].

Saulės laikrodžių poetas H. Nagys jam atrodo kaip sudužusio laivo keleivis, kuris laukia Didingo laivo, kuris perėjo per žemę ir tapo jos prisiminimus [4].

Jurkus randa ir šiltą žodį P. Pilkai [5], V. Ališui [6], J. Mekui [7], A. Gustaičiui [8], Aldonai Baužinskaitei-Kairienei [9].

Impresionistišku brūkšniu jis grakščiai tapo A. Vaičiulaičio siluetą [10], jo gamtos užsimiršimo kupiną *Valentiną* [11], išpuoselėtos kal-

---

[1] *Poetas Vytautas Mačernis*, žr. *Aidai*, 1946 m. 6 nr., 86-89 psl.; ir *Svečiuose pas vizijų poetą*, žr. *Aidai*, 1954 m. 9 nr., 396-401 psl.

[2] *Aš visą pavasarį mielą gėlytes darže sodinau*, žr. *Darbininkas*, 1967.III.10 d.; ir *Pas poetą Bernardą Brazdžionį*, žr. *Darbininkas*, 1951.III.27 d.

[3] *(J. Yluvio) kacetinė poezija*, žr. *Aidai*, 1948 m. 10 nr., 31-32 psl.

[4] *Saulės laikrodžių poetas*, žr. *Darbininkas*, 1952.VIII.26 d.

[5] *Poetas ieško tiesos*, žr. *Darbininkas*, 1951.III.6 d.

[6] *Po pietų žvaigždėm*, žr. *Aidai*, 1949 m. 22 nr., 43 psl.

[7] *Semeniškių idilių vaizdai*, žr. *Darbininkas*, 1956.II.7 d.

[8] *Anapus teisybės*, žr. *Darbininkas*, 1956.XII.21 d.

[9] *Aš paklydau pievoje ir palikau pražydusia gėle*, žr. *Darbininkas*, 1968.V.3 d.

[10] *Laureatas Antanas Vaičiulaitis*, žr. *Darbininkas*, 1951.IV.10 d.

[11] *A. Vaičiulaičio « Valentinai » jau 10 metų*, žr. *Aidai*, 1946 m. 12 nr., 276 psl.

bos *Pasakojimus*[12], *Auksinę kurpelę*[13]. Ypač jis gėrisi jo stiliumi: «Šia stilistine prasme Vaičiulaitis pakėlė mūsų beletristiką iki Vakarų Europos lygio, suteikdamas jai grakštumo, išbalansavimo»[14]. Džiaugiasi *Darbininke* į literatūrą atėjusiu Albinu Baranausku[15]. Ir eilę kitų aptarė Jurkus — vis gyvai, vis džiugiai, kaip sodininkas naują žiedą užėjęs. Tai vis skaitytojui sudominti, autoriui draugiškai pasveikinti, jam patarti.

---

[12] A. Džiugėnas, *A. Vaičiulaičio «Pasakojimai»*, žr. *Darbininkas*, 1955.VI.14 d.

[13] A. Džiugėnas, *A. Vaičiulaičio «Auksinė kurpelė»*, žr. *Darbininkas*, 1958.X.21 d.

[14] A. Džiugėnas, *Antano Vaičiulaičio «Pasakojimai»*, žr. *Darbininkas*, 1955.VI.14 d.

[15] *Prasiveria sniego platumos*, žr. *Darbininkas*, 1956.X.2 d.

Dr. Julius Viktoras Kaupas (1920-1964)

J. Kaupas — rašytojas, literatūros kritikas, gydytojas. Atnaujindamas medikų Kudirkos, Pietario, Vienuolio tradiciją, ateina į literatūrą bei jos kritiką, kaip idealistas, grožį siejąs su gėriu ir idealu. Be medicinos, dar studijavęs tapybą, filosofiją ir literatūrą; pavarde ir Coppeliaus slapyvardžiu rašė *Žiburiuose*, *Šviesoje*, *Aiduose*, *Drauge*, *Naujienose*, *Dirvoje*, *Literatūros Lankuose*.

Menas tarp mokslo ir iliuzijos. Kaupas į meną žvelgia iš savos kertės straipsnyje *Meninės tikrovės ribos* [1], kur nagrinėja meno vietą tarp mokslo ir deliuzijos. Šizofreniko susikurtas iliuzijos pasaulis tegalioja jam vienam. Meno veikalas skirtas komunikacijai, pavyzdžiui Pelenės pasaka, išreiškia bendrą vargšų laimės troškimą. Kaupas teigia, kad kūryba gimsta pasąmonėje, kur kylą vaizdai ir mintys sušvinta sąmonėje; čia atrenkami ir derinami. Kitomis kalbomis šiais klausimais (psichozės, freudizmo ir literatūros) yra daug knygų. Kaupas duoda bent pradžią mums. Straipsniuose *Pasaka ir realybė* [2] ir *Devyniabrolės interpretacija* [3] jis nuspėja dažnos pasakos psichologinę išmintį geriau negu kruopštus mokslininkas tyrinėtojas. « Pasaka yra šventa tiesa ir joje nėra nė krislo melo », sako Kaupas [4]. Pasaka yra liaudžiai literatūra, kuri kalba simbolių ir perkeltos prasmės vaizdais, kaip mūsų sapnai. Įsigilinę į pasakas, suvoksime jų paslėptą mintį. Specializuotas žmogus temato vieną gyvenimo aspektą, o pasaka visą gyvenimą. Pasakų veiksmas eina ne konkrečioje realybėje, bet idėjinėje plotmėje. Pavyzdžiui, Nykštuko prasmė — tai tėvų ir meilės suvaržytas, užgniaužtas jaunuolis, kurį norima pririšti prie namų, gąsdinant gyvenimo baisenybėmis. Pasakos, kaip pranašystės, yra geresnio gyvenimo vizija.

Kaupas stengiasi rašytoją ir skaitytoją brandinti, įvesdamas į gretimus naujuosius mokslus, taktiškai, bet drąsiai skrosdamas kūrinius.

---

[1] Žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 6 nr., 20-23 psl.
[2] Žr. *Metmenys*, 1963 m. 7 kn., 15 psl.
[3] Žr. *Aidai*, 1956 m. 4 nr., 169-172 psl.
[4] Žr. *Metmenys*, 1963 m. 7 kn., 15 psl.

Tremties literatūros stabdžiu laiko kultūrinės dinamikos stoką, skirtingų srovių kultūrines kovas, konstruktyvios kritikos žemą lygį. Kritikai keliant balsą prieš pokarinės literatūros infliaciją, pasipylė kaltinimai, kad tai žlugdo literatūrą, reikalaujant tokius kritikus nubausti. Tai lygu reikalavimui neprašokti visuomenės, leistis žemyn. Todėl dygsta daug naujų kūrinėlių. Tikras rašytojas, matydamas, tokį nuvertinimą, atsisako toje banalybėje dalyvauti [5]. Ligi šiol poezijos įkvėpimo ieškodavome liaudies kūryboje. Tai būdinga trumpos kultūrinės tradicijos kraštams. Anglosaksai ir prancūzai nuo tos tradicijos nutolę. Gyvenamasis momentas ir egzistencializmo įtaka verčia kiekvieną poetą turėti savo pasaulėžiūrą. Naujieji rašytojai skirstytini į 3 grupes: ramūs, liaudiški (Bradūnas, Mekas), filosofiškieji (Mačernis, Nagys, Niliūnas, Šlaitas) ir estetai (Radauskas).

Plačiau savo estetines pažiūras išdėstė straipsnyje *Kovojančios žemės poezija*. Poezija mūsų laikais ne pramoga ar užsimiršimas, bet gyvenimo veiksnys, sprendžiąs problemas: « poezija atsisakiusi spręsti bet kokią problematiką, nutols nuo gyvenimo, neteks savo vadovaujančios rolės ir taps viena iš linksmų ir nekenksmingų kultūrinių pramogų »[6]. *Žemės* poezija — kovojąs manifestas, galvojančios kartos išraiška. Paviršutiniai kritikai šią poeziją laiko pesimizmu. Ar nusikaltimas ryžtis spręsti gyvenimo problematiką? Šios poezijos forma nauja ir nežaisminga, nes nėra vien techninė kūrinio struktūra, o pergyvenimo ir mąstymo stilius. Filosofija nuolat maitina meną ir mokslą. Nenuostabu, kad *Žemės* įžangą parašė filosofas J. Girnius. Egzistencinis praradimas kankina dabarties kartą, ypač tremtinius. « Mes ilgimės vaikystės namų. Ne todėl, kad mes vien stokotume tėviškės globos, bet dėl to, kad kadaise mes žemę pergyvenome skirtingai, ir visi vaikystės daiktai mums buvo lyg amžinai nepamainomi draugai »[7].

Šios mintys ryškios ir žemininkuose. Nors Mačernio poezijoje šmėkštelia Nieko simbolis ar jo rūsti realybė, bet jo poezija giedra, visa gyvena lyg amžinybėje. Jis vaizduoja gyvenimo ir jo problematikos didybę. Bradūnas nepraradęs tikėjimo ir vilties. Jam žemė šventa, kur reikia dirbti, kurti; Dievo ranka jaučiama visur. Problemos vietoje — tikėjimas. Jis artojo vaikas ir jo atstovas. Miesto žmogus sprendžia nereikalingas problemas. Tai, Kaupo manymu, žuvis ant kranto. J. Kėkštas, karo pergyvenimuose palaužtas, neša

---

[5] *Apie vidutiniškumą mūsų literatūroje*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 1 nr., 25 psl.

[6] Žr. *Naujienos*, 1952.IV.19 d.

[7] Ten pat.

savo naštą, kaip Bradūnas, tik jam žemė — kietos kovos laukas. Nagiui jau kyla problemos, kad ir neišspręstos. Jo pasaulis dvilypis: graži vaikystė ir juodosios mintys. čia filosofinio motyvo atsisako, čia — vėl jaučiamas labai skaudžiai. Trapi žemės egzistencija lyg beprasmė. Bet didelė jo meilė žemei. Tikrovės ir svajų pasaulio konfliktus galima suderinti tik pranašo simbolyje. Jis giliai jaučia metafizinę problematiką, bet kovoja už tobulesnį pasaulį. Kovotojas — didžiausia vertybė. Tiesa pats ieškąs žmogus. Jo poezija — uždegančių simbolių poezija. Niliūnas — filosofiškiausias. Jam žemė gyva tik per žmogų, jos tėvą, ne sūnų. Žmogus įprasmina fizinę tikrovę. Žmogaus vidinis pasaulis — nedūžtanti realybė, užpildanti nebūties dalį. Didžiausias herojus — kultūrinis veikėjas. Bet Niliūnas skausmingai myli ir pilkąjį žmogų. Jo gamta personifikuota, santykis su Dievu prometėjiškas. Jo poezija išsako realius pergyvenimus, kartais sunkiai suprantamus, nes nežinoma jų kilmė [8].

Individo ir visuomenės santykius nagrinėja straipsnyje *Individualizmas ir visuomeniškumas lietuvių literatūroje* [9]. Tautosakoje individualizmas gana išvystytas (pasakų piemenukas, kvailutis). Pasakoje žmogus išsivaduoja iš kasdienybės socialinių varžtų. Dainos akcentuoja socialumą (stiprūs šeimos ryšiai, žūstą kare berneliai). Donelaitis kovoja už socialinę lygybę. Kudirka — visuomeninkas taip pat. Brazdžionis darosi visuomenininkas, nepriklausomybės netekus. Bradūnas irgi visuomenininkas poetas. Beveik visi kiti daugiau ar mažiau individualistai ar nerodą kokio susidomėjimo šiuo klausimu.

Prie Bradūno dar grįžta *Devynių baladžių* kritikoje. Bradūno kūryba tai su žeme suaugusio ūkininko žodis. Jo ūkininkas belaikis simbolis. Naujųjų laikų elementai čia nefiguruoja, nes svetimi amžinai lietuvio dvasiai ir tradicijai. Bradūno pasaulėžiūra — giliai tikinčio ir visur Dievo pirštą matančio ūkininko pasaulėžiūra. Ūkininko darbas jam šventas. Pagoniški dievai susiję su žeme. Pagonybė — jam vaikiška tikėjimo forma. Mirtis jam nebaisi; bet šioje knygoje jau įeina mirties liūdesio motyvai. Bradūnas pagavo gimtosios kalbos paslaptį: daiktai gyvi — ir atsiliepia, pavadinti gyvąja lietuvių kalba. Aprašinėdamas dabarties problemas, Bradūnas turi imtis stiprių epitetų ir nustoja estetinio pajėgumo [10].

---

[8] Ten pat.
[9] Žr. *Lietuviškasis liberalizmas*, Chicaga 1959, 152-166 psl.
[10] « *Devynios baladės* », žr. *Draugas*, 1956.II.1 d.

Niliūnui Kaupas paskyrė net 4 straipsnius[11] ir energingai stoja už filosofinę poeziją, kurios neturime baidytis, jei norime pažangos. Vakarų pasaulyje ši poezija turi tvirtą vietą. Niliūnas duodąs labai originalią filosofiją neramiais ir jausmingais vaizdais. Jau 1946 metais, sutikdamas Niliūno *Praradimo simfonijas*, pasisakė, kad Niliūno poezija jam primena poezija «reiškiamą eiliuotą filosofiją». Eilėraštis jam ne gražių gamtos vaizdų paroda, ne laikinės nuotaikos sukristalizavimas, ne «žmogaus gatvėje» minčių išreiškimas poetine forma. Jis nori eilėraštyje spręsti jį neraminančias problemas ir poezija išreikšti savo pasaulėžiūros visumą[12]. Jo eilėraščio centre visuomet besikankinąs žmogus, kovojantis, vienišas. Iš santykio su varginga žeme, nepažįstamu Dievu, mirtimi, nepraeinančiu kūrybiniu pasauliu ir kyla atskiri poeto eilėraščių ciklai: *Žemė* ir *Praradimas* — esminė gyvenimo dalis. Laikas atima viską, net jaunystės idealus. Lieka tik mirtis. Žmogus gyvena apsuptas tamsos ir vienatvės, kuri pagauna pajutus, kad ir visi žemės daiktai negyvi. Tik poetas gali juos įamžinti. Iš vienatvės žmogaus negali išgelbėti net Dievas, su kuriuo žmogaus santykiai prometėjiški: žmogus kuriasi savo pasaulį. Žmogus nenori užmiršti žemės ir seno namų vaiduoklio, laukiančio Eldorado šalyje — žmogaus amžinoje dvasioje paskendusiame kūrybos ir brangių prisiminimų pasaulyje. Visus daiktus gali išvaduoti tik žmogus. Mirtis, sudaužydama materiją, išvaduoja sudvasintą pasaulį. Bet ir savo žemėje susikurtan pasaulin įžengęs žmogus kenčia, kad tų daiktų negalima grąžinti kasdienybėn, ir ilgisi grįžti žemėn. Vienintelis žmogaus heroizmas — kovoti dėl savo idėjos. Herojiška didybės išraiška — motina, kuri dar sekundę suliepsnoja, nušviečia kelią paklydusiems vaikams ir užgęsta. Žemės kovotojai visada pralaimi ir net karste gulėdami šaukia savo vaikams nepasiduoti kovoje su pasauliu, laiku, likimu[13].

Po Hegelio filosofija pametė grynai racionalų teorinį pobūdį ir įgavo literatūrinį aspektą, pavyzdžiui, Nietzsche, Kierkegaardas. Suartėjimas yra abipusis. Ir mes neturime bijotis filosofinės poezijos. Poeto filosofinis individualumas — svarbiausi naujosios poezijos ženklai (Valery, Rilke, Eliot). Mūsų Putino poezijoje stipresnis filsosofinis akcentas, susijęs su emociniu gilumu. Tad Putinas

---

[11] «*Praradimo herojai*», žr. *Žiburiai*, 1946.XI.16 d.; «*Orfėjaus medis*» *filosofinės lietuvių poezijos peizaže*, žr. *Draugas*, 1954.IV.24 d.; *Dainos po «Orfėjaus medžiu»*, žr. *Literatūros Lankai*, 1954 m. 4 nr., 25-27 psl.; *Balandžio vigilijos motyvas*, žr. *Draugas*, 1958.VII.26 d.

[12] «*Praradimo herojai*», žr. *Žiburiai*, 1946.IX.16 d.

[13] Ten pat.

poetas — mąstytojas, mūsų filosofinės poezijos pradininkas. Brazdžionis — geras tradicinės poezijos skleidėjas, jam nėra pavojingas idėjų naujumas. Mačernis skelbia visatos harmoniją ir gyvenimo prasmingumą. Nagio poezija kovoja už idealą, skelbia konfliktą tarp ilgesingo žmogaus sapno ir nuviliančios medžiagos. Baltrušaitis skelbia darnią visatos harmoniją ir dievišką žmogaus paskirtį. Milašius sprendė mirties ir amžinybės problemą ir skelbė, kad tenai bus viskas, kaip ir čia[14].

Niliūnas, mano Kaupas, kiek artimas Milašiui. Jiedu abu ryškiausi mūsų filosofinės lyrikos atstovai. Niliūno originali pasaulėžiūra perduota giliais poetiniais vaizdais. Niliūną mažai kas suprato; utilitaristai net pasisakę prieš jį. Niliūnui labai svarbus dvasinio gyvenimo amžinumas ir to pasekmės. Realią tikrovę jis mažai tevertina. Ji įgauna vertę tik santykyje su žmogumi, tampa dvasine, savotiškai amžina, kaip prisiminimas. Niliūno vaizdai labai subjektyvūs, individualūs ir kartu simboliniai. Dėl to autorius myli pilką buitį — kovos areną. Jo žemė pilna ilgesio ir nykumos. Sudvasinti daiktai išlieka, laikas negali jų sunaikinti. Idėjų gimininingumas riša žmones kovoje už individualybę. Santykiuose su Dievu Niliūnas, priešingai Brazdžioniui, kuria laisvą savo pasaulį. Bet tai nėra kova prieš Dievą, Dievo sampratos skirtingos ir neišsemiamos. Kova už save, už savo kūrybinę individualybę — kova už dievišką pradą žmoguje. Niliūnas kovoja už aukštesnę Dievo sampratą, lyg suvokęs, kad Dievas ne šalia mūsų egzistuojanti Jėga, o mūsų individualumo ir laisvės substratas[15].

Kaupas mano, kad kultūrinių elementų įvedimas į poeziją — rizikingas dalykas: jeigu atskamba pagrindinę autoriaus nuotaiką, tai gerai. Jei ne — lieka svetima. Niliūno stiprybė ne estetizmas, o giliai emociškas savo pasaulėžiūros perdavimas. Niliūno poeto kelias — šifrų atsisakymas, santykių su gamta sugyvinimas. *Balandžio vigilijose* poetas, siekdamas tikslumo, aukoja poetiškumą. Kartais paslaptį sunku susekti. Realybė čia paslaptingas šifras: Dievybė kalba per gamtą ir gyvenimo vyksmą, tik mes tai ne visada suprantame. Dievo atokumas pabrėžiamas ir visada teigiamas dvasinio pasaulio nepraeinamumas. Realybė — paslaptinga Dievo komunikacija. Kaupas sklidiną filosofijos Niliūno poeziją skaitytojui ir atveria. Be to ta poezija būtų dažnai nesuprantama[16].

---

[14] Ten pat.
[15] Ten pat.
[16] Ten pdt.

Kaupas duoda taip pat gerą Nagio poezijos analizę — jos priežastis, jo pasaulį, jos pobūdį. Tobulo pasaulio ilgesys ir vienišo žmogaus kančios apdainavimas eina per Nagio poeziją, bet yra pasaulėžiūros evoliucija: toliau mažėja jaunatviška nerimastis bei romantiškas skausmas, o daugiau brandžios rimties — prisiimti būtinybės diktuojamas pareigas, skausmas apvaldytas, dualizmas aprimęs. Naujas ir šviesus vaikystės motyvas, nejaučiamas konfliktas su tikrove, nėra utilitarinio tikslo[17].

Liūnės Sutemos veikale *Tebūnie tartum pasakoj* neranda atskleisto vientiso peizažo. Pesimizmas eina iki desperacijos ir manieros. Abstrakčios sąvokos kartais eilėraštyje darosi rizikingos. Kur vaikystės motyvai — geresni, o kur iš literatūros — silpnesni[18].

J. Blekaičio *Vardai vandenims ir dienoms* lyg interpretuoja šiandienines poezijos tendencijas, o ne duoda ką nors nauja. Vardai kyla lyg ne iš pasąmonės, o kitų autorių interpretacija. Kaupui autorius atrodo jausmo poetas, užsidėjęs intelektualumą jausmui apvaldyti[19].

Taikliai apibūdina A. Landsbergio *Kelionę*, naujo žanro stiprų kūrinį. Juliaus charakteris ir yra peizažas, kur vyksta kelionė. Atidus kritikas rodo autorių ramiai vaizduojantį, kur kitas moralizuotų[20]. B. Pūkelevičiūtės *Aštuoni lapai* — savito jaunos mergaitės pasaulio mozaika, stokojanti visumos ir išplėtotos akcijos. Yra nereikalingo pačios filosofavimo[21]. P. Andriušio *Rojaus vartai* atidengia naują literatūros sritį su nauju žmogumi. Vaizduoja žemę, o persišviečia giedra, humaniška filosofija. Su padidinamuoju stiklu įsižiūrėjęs *Anoj pusėj ežero* į vabalus, o *Rojaus vartuose* į nuotykius. Andriušio žmogus — ne gamtos valdovas, filosofas, o tik jos dalis. Šiame veikale autorius neparodąs lakios fantazijos bei intrigos[22]. N. Mazalaitei skiria 2 straipsnelius[23]. Jos didžiosios «nuodėmės» — skubėjimas, rašymas be plano, netaisymas. Veikėjos labai gražios, išlavintos, niekad natūraliai nekalba. Vyrai taip pat. Negyvenimiški ir pergyvenimai, dirbtinės situacijos. Autorė nepsichologė, gyvena senti-

---

[17] *Ilgesio ir vaikystės motyvai Henriko Nagio poezijoje*, žr. *Draugas*, 1959.VII.13 d.

[18] *Liūnės Sutemos debiutas*, žr. *Literatūros Lankai*, 1957 m. 7 nr. 31 psl.

[19] *Poezija ir režisūra*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 5 nr., 25-26 psl.

[20] *Kelionė į gyvenimą*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 5 nr., 30-31 psl.

[21] *Mozaika apie Kauną ir Dancigą*, žr. *Literatūros Lankai*, 1957 m. 7 nr., 31 psl

[22] *Andriušis ir rojus už vartų*, žr. *Metmenys*, 1962 m. 7 kn., 158-162 psl.

[23] *Balta ir juoda Mazalaitės kūryboje*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 1 nr., 29 psl.; *N. Mazalaitės naujosios kūrybos vertinimas*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 6 nr., 27-28 psl.

mentais ir svajonėmis. Geriau jai sekasi realistiniai pergyvenimai ir legendos.

Katiliškio *Užuovėją* laiko brandžia knyga ; žmonės gyvi kaimiečiai, gamta ataidi veikėjų vidų ; buitis organiškai sujungta su intriga, žodynas turtingas [24].

Kaupas išmanė ir moderniąją dramą, duodamas K. Ostrausko *Kanarėlės* ir A. Škėmos *Živilės* aptarimus [25]. *Živilė*, nors ir palikusi liguistą ir nihilistišką nuotaiką, esanti įdomi. Škėma laužo tradicinio mūsų teatro dėsnius. Živilės motyvas — lyg Nietzschės amžinybės pasikartojamas ar indų reinkarnacija. Jis neišvystytas, bet pakeistas nevykusia linkme. Gluosnis taip pat neišvestas iki galo. « Škėmos herojai už svajonę nekovoja, o tik — svaiginasi ja », sako Kaupas [26]. Intriga sumegzta gerai, bet sentimentalizmo ir natūralizmo yra tame pat veiksme.

Kaupui Škėmos kūryba atrodė kaip sąmoningas gąsdinimas, panašiai kaip pigus sentimentalizmas, tik iš kitos pusės. Pats Škėma su tuo nesutikęs, laikydamas save realistu, vaizduojančiu tikrą gyvenimą be veidmainiavimo ir moralizavimo. Škėmos kūryba yra autobiografiška, sunkaus ir nuviliančio gyvenimo atspindys. Žiaurumas, neištikimybė ir prievartavimas lydėjo visuomet jo kūrybą. Kūryboje jis ir bandė parodyti savo žaizdą. Tai kraštutinė juoda ir balta kūryba. Tad drama jam ir buvo artimiausia [27].

Kaupas ir literatūriniai ginčai. Ramiai, bet kietai ir kompetentingai atsakė jaunuoliškai audringo A. Barono *Literatūros Lankų* užsipuolimui [28], nurodydamas svarbią kritikos ypatybę — aktualumą : « Kritika turi būti kovojanti ir veiksminga, o ne, kaip Baronas norėtų, delsianti ir atidedanti sprendimą, kai autoriai bus seniai išmirę ir nebereaguos į recenziją piktais straipsniais ir insinuacijomis » [29]. *Literatūros Lankai*, esą, stoja prieš šiandieninės kritikos nepakankamus reikalavimus. *Literatūros Lankų* kritikus « mažai veikia autorių nežinomumas, seni nuopelnai ar užsitarnauta aureolė ; jie mažai tėžiūri į autoriaus ideologiją, politinę kryptį ar visuomeninį įtakin-

---

[24] *M. Katiliškis įamžina Gružiškių kaimą*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 3 nr. 27-28 psl.

[25] *Veikalas apie legendų Živilę*, žr. *Aidai*, 1951 m. 2 nr., 85-87 psl.

[26] Ten pat, 87 psl.

[27] *Paskutinė diena su A. Škėma*, žr. *Margutis*, 1962 m. 1 nr.

[28] A. Baronas, *Trepsėjimas džiūstančioj brastoj*, žr. *Draugas*, 1953.VII.11 d.

[29] J. V. Kaupas, *Trepsėjimas džiūstančioj brastoj*, žr. *Draugas*, 1953.VIII.1 d.

gumą, bet vertina paties poeto potenciją[30]. Kaupas pabrėžia *Literatūros Lankų* santykį su patriotika, kurios gyvenamasis momentas taip reikalauja, nepaisydamas net literatūrinės kūrinio vertės. Prieš tokią grafomanišką patriotiką *Literatūros Lankai* pasisako, reikalaudami aukšto lygio ir iš patriotikos. O jaučiamą Barono straipsnio asmeniškumą laikytų lyg kerštu už jo kūrinio kietą kritiką *Literatūros Lankuose.*

Kaupas nagrinėja meno ir mokslo bei šizofrenijos ribas, gilinasi į pasakų prasmę, kritikos uždaviniu laiko skaitytojo ir rašytojo brandinimą, išryškina mūsų literatūros lygį, tendencijas ir pabrėžia didesnius kritikos reikalavimus. Netikėta J. Kaupo mirtis yra didelis nuostolis mūsų literatūrai ir kritikai.

---

[30] Ten pat.

Vytautas Martynas Kavolis (g. 1930)

V. Kavolis, *Santarvės* redakcijos kolektyvo narys, *Metmenų* vyriausias redaktorius, *Dirvos*, *Vienybės*, *Naujienų* bendradarbis. Suredagavo *Lietuviškąjį liberalizmą* (1959), išspausdino *Žmogaus genezę*, *Psichologinę Vinco Kudirkos studiją* (1963), *Nužemintųjų generaciją* (1968). Meno sociologijos klausimais rašė amerikiečių spaudoje, išleido knygą *Artistic Expression. A sociological Analysis* (1968). Yra sociologas-antropologas. Jis nagrinėja jaunuolio lietuvio ryšius su lietuvybe Amerikoje. Degančio laužo kultūra, stovyklos jį patraukia, bet politinės problemos, dvasiniai siekimai ir savos kultūros darbas — ne. Archyvinė kultūra jam neįdomi. Bet nesidomėjimas gyvąja kultūra — neatsakingumas. Turėtų jį patraukti Niliūnas, Škėma, Landsbergis, *Literatūros Lankai*, Maceinos kultūrinė demokratija ir nepasaulėžiūrinė politika, nauji politiniai sąjūdžiai, J. Girniaus vidinio susitarimo ieškojimas. Norint išlaikyti gyvą lietuvybę, tenka atsisveikinti su kai kuriais brangiais Lietuvos prisiminimais. Kūryba — tautos išlikimo sąlyga. Svarbu ne tiek kultūrinis palikimas, kiek tai, ką šiandien tauta pajėgia. Tai duoda atsparos prieš svetimą kultūrą. Be to, kūrybiškumas išlaiko tautą žmonijos atmintyje [1]. Išliekantis kūrybiškumas yra tas, kuris žadina kitų kūrybą. Kultūrą kuriantieji yra ir sprendėjai, kas kūrybiška. Didieji kūrybiškumo židiniai kyla būriais ir yra neišaiškinami natūralinėmis priežastimis, biologiniais veiksniais. Tų kūrybinių susikaupimų ieškotina bendruomenės organizacijoje ir jos vertybėse, skatinančiose kūrybinį potencialą [2].

V. Kavolis stoja už kūrybinę laisvę. Menui ypač lemiamas formos varžymas. Totalizmas savo ekonominiais kriterijais žlugdo meną, o tremtyje ekonominė priespauda jį slegia. Visuomenė nesupranta, kad laisvė reikalinga kūrybai ir kad kūryba liudija tik save ir suteikia prasmę žmogaus laisvei [3].

---

[1] *Atsisveikinimas su Lietuva ir susitikimas su lietuvybe*, žr. *Mintys ir Darbai* 3 knyga, 1956-1957 m., 29-135 psl.

[2] *Kūrybiškumas istoriniu žvilgsniu*, žr. *Metmenys*, 1959 m. 1 knyga, 6-14 psl.

[3] *Laisvė ir atsakomybė kūrybiniame veiksme*, žr. *Metmenys*, 1961 m. 4 knyga, 126-130 psl.

Pasisako už individualistą bei eretiką, kaip kūrybiškus asmenis. Eretiškasis individualizmas yra nedaugelio tikėjimas. Jis veda istoriją. Individualistas ieško laisvės sau ir kitiems. Eretiškos dvasios įžvelgia A. Nykos-Niliūno ketureily: «Stovėdamas prieš nemirtingą Dievą»[4].

V. Kavoliui rūpi jaunuolio savo tapatybės ieškojimas. Jaunatviška veikla ir yra toks savęs ieškojimas. To ieškojimo vedami jie jungiasi į sambūrius ir iš to kyla generacijos identitetas, kuris apibrėžiamas kaip pasidalytas ilgesys[5]. Dabar žmogus aptaria save tuo, kas jam neaišku: jis be krašto, be tradicijų, su mirusiu tikėjimu. Jo tapatybė — neaiškumas. Jaunimo nebepatenkina rūpestis vien savo tautos problemomis. Jo idealai: taika, socialinis teisingumas ir lygybė visoms žmonijos šalims[6]. Jaunimas, nebegalėdamas nusakyti, ko ateičiai nori, galėtų save identifikuoti žmonijos žaizdomis. Jis gali komunikuoti. Yra egzistencinė apsiprendimo laisvė, bet ir tai yra subjektyvu. Situacinė moralybė: jei mano principai dabar uždeda kitam naštą, tai jie nusikalsta prieš žmoniškumą, ir antraip. Įsisąmoninti neaiškumą, pajėgti su juo gyventi, sustiprinti dviprasmiškumo toleranciją. Įsipareigoti užpildyti tuštumą. Kovai prieš skriaudą imami svetimi įvaizdžiai: «Įsipareigojimas kovoti ir prieš nemylimam daromą skriaudą paaiškina, kodėl šiandieninėje literatūroje protestas prieš nežmoniškumą sukristalizuojamas ne saviškio nukankintojo įvaizdy, bet «svetimojo» — žydo ar negro — simbolikoje»[7]. Pavyzdžiui, A. Škėma prieš nežmoniškumą protestuoja Izaoko drama, o A. Mackus — Jureko įvaizdžiu. Kavolis gretina negro ir lietuvio skriaudą: «moraliniu atžvilgiu Mississippi negras ir pavergtasis lietuvis šiandien yra kovos brolis»[8].

Literatūroje V. Kavolis atseka psichologines A. Škėmos žmogaus gijas iš biografinių bruožų, veikėjų kančių ir jų žmogaus sampratos pilnėjimo. Per kančias, nusižeminimą, ilgesį, galingesnį už mirtį, Škėmos žmogus pasidaro jautrus kitam žmogui. Ir anas pasaulis sutvarkytas, kaip ir šis. Škėma — tikėjimo ieškotojas: «jeigu teisus išmintingasis teologijos profesorius Paul Tillich, sakydamas, kad

---

[4] *Ir herezija ir humanizmas*, žr. *Metmenys*, 1963 m. 7 knyga, 90-100 psl.

[5] *Generacijos identiteto ieškojimas*, žr. *Naujienos*, 1962.VI.19 d.; VI.28 d.; VII.14 d.; VIII.11 d.

[6] *Neaiškusis žmogus ir istorijos beprasmybė*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 12 knyga, 80-102 psl.

[7] *Šiandieninė žmogaus reikšmė*, žr. *Metmenys*, 1964 m. 8 knyga, 39 psl.

[8] V. Rastenis, *Ideologijų išsekimo amžiuje*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 10 knyga, 111 psl.

religiškumas yra sąžiningas galutinių klausimų kėlimas, tai Antanas Škėma yra religiškiausias mūsų rašytojas. Nes visa jo kūryba, visi kraštutiniai jo geidulingo ir poetiško ir iškankinto žmogaus pergyvenimai yra aštrus ir nuogas klausimas tylinčiam XX-jo amžiaus Dievui. Ir vis dėlto, nors jis ir tyli, transcendencija palieka « mūsų vienintelis draugas » [9].

V. Kavolio *Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjautos eskizai* — antra jo knyga literatūriniais klausimais. Ji sudaryta iš straipsnių bei paskaitų, 1961-1963 m. periodikoje spausdintų apie egzilės poetų pasaulėjautą. Čia iškeliami vidiniai konfliktai, krizės, būsenos dalies tremties poetų, einančių po žemininkų. Autorius juos vadina dviprasmišku « nužemintųjų » generacijos vardu (gali būti — žemės netekę ir paniekinti, pažeminti. Tikslesnis būtų « bežemių » vardas). Jiems būdinga melancholija.

Kavolis čia ypač atsideda A. Mackaus dvasinei raidai nagrinėti. Aiškindamas jo *Jo yra žemė* bando pritaikyti freudizmą, pavyzdžiui, *Išpažinties* eilėraščio miręs brolis — aistringas *id*, pabudimas gyvybės geismo, tėvas — mirties evangelistas. Motinos meilėje išsisprendžia *id* ir *Superego* konfliktas, laimės ir kūrybos — priešingybių konfliktai. V. Kavoliui čia terūpi psichologinė bei filosofinė pusė, ne estetinė [10]. Estetinę pusę įdomiai peržvelgia R. Šilbajoris ir išveda, kad A. Mackui sunkiai sekasi šiuos pergyvenimus perlydyti į tobulą poeziją dėl laisvos formos neapvaldymo ir « savotiškos poetinės mažakraujystės, todėl, kad filosofinė mintis nepilnai išversta į estetinę kalbą » [11].

K. Bradūnas įsiskverbęs iki prieškrikščioniškos dievybės ir gamtos vienumo pergyvenimo. A. Mackus ir kiti bežemiai praradę tą harmoniją, netekę žemės ir ji nieko negali jiems duoti. Jiems lieka tik žmoniškumas. Dievas Mackui svetimas, nes jis atnešė mirtį, kadangi žmogaus atžvilgiu Jis pats yra miręs, vitražuose sustingęs, « nedalyvaująs » Dievas. Ši karta, praradusi fizinę žemę, teturi simbolinį žmogiškumą. Dėl pajėgumo suprasti ir protestuoti pavydūs dievai atėmę džiaugsmą. Bežemių laisvės prasmė — kūryba, o jai jėgų semiasi iš žmoniškumo. Bežemiai su savąja bendruomene santykiauja kritišku objektyvumu ir laisvu ištikimybės įsipareigojimu.

---

[9] *A. Škėmos žmogus*, žr. *Naujienos*, 1962.I.27 d.; II.3 d.

[10] *Žmogiškasis dinamizmas pirmojoje A. Mackaus knygoje*, žr. *Naujienos*, 1963. VIII.17 d.

[11] R. Šilbajoris, *Algimanto Mackaus poetinė žemė*, žr. *Metmenys*, 1960 m. 2 knyga, 159 psl.

Jų lietuviškų pastangų išeities taškas — abejojimas. Jų patriotizmas — jų visuotinio humanizmo išraiška. Poezija tremtyje — ne žodis nuotaikai, bet tikrovės definicijai bandyti. Bežemiais Kavolis laikė: A. Mackų, L. Sutemą ir jiems giminišką A. Škėmą. XX a. sąmonei būdinga: skauda, taigi esu. Kitų likimas man skauda, taigi esu ir jiems. Tremtiniai tėvynėn sugrįžta tik tuo, ką jie yra sukūrę. Pagrindinė jų realybė — beviltiškumas. Vienintelis atsakymas jam — nuolatinė kūrybinio pajėgumo ir moralinio impulso įtampa[12].

V. Kavolio redaguojamame *Metmenų* žurnale spausdinami jaunosios bežemių kartos darbai. Kavolis su jais suaugęs, juos įtaigoja ir gerai supranta. Jis įžvalgiai ir susumuoja idėjinę pusę. Bet, anot V. A. Jonyno, «V. Kavoliui formos aspektas yra antraeilis»[13]. Su tuo belieka tik sutikti. Kavolis gali žiūrėti į bežemius socialinio antropologo akimis, ryškinti jų tapatybę, žvelgti iš psichologinės pusės. Ir kol tai liečia tam tikrą požeminės kartos poetų dalį, jis teisus, nes jie ir tokie melancholiški bežemiai. Bet atsimintina, kad ta idėjinė pusė čia reikšminga tol, kol jie kalba pilnu poezijos žodžiu, o ne sausa sąvokine kalba. Tikrajai bežemių poezijos vertei nustatyti pirmiausia reikia juos kaip poetus nagrinėti.

V. Kavolis bene pirmojoje mūsų sociologiškai psichologinėje studijoje *Žmogaus genezė. Psichologinė V. Kudirkos studija* išryškino Kudirką kaip vienijantį maironišką romantiką su šliūpišku socialiniu kovingumu, grinišką pozityvistinį darbą su čiurlioniška meninės kūrybos kibirkštimi. Išryškina įgimtuosius gabumus, šeimos įtaką, edipiškus jausmus pamotei, emocijas giminės moterims, išlaikiusioms jo lietuvybę. Tėvo despotiškumas stiprinęs jo kovingumą. Anot V. Trumpos, visa tai išaiškinti antiteze tėvui bei praktiškąjį veikimą laikyti protestantiškuoju mentalitetu betgi negalima[14]. Škėmos ginče Kavolis karčiai smerkė J. Grinių.

Apie jo sociologines pažiūras į meną rašė A. Musteikis, peržvelgdamas jo *Artistic Expression. A Sociological Analysis* (1968). Musteikio nuomone, meno sociologija reikalauja sociologo ir menininko, meno teoretiko, istoriko sutapimo viename asmenyje, ko trūksta kaip tik Kavoliui. Jo knygos teigiamybė, kad gerai suklasifikavo daugelio autorių duomenis pagal potemes. O trūkumas, kad yra neaiškių, neaptartų terminų ir neaiškių sakinių[15].

---

[13] V. A. Jonynas, *Violetų sąskambis mūsų poezijos vaivorykštėje*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 17 knyga, 145 psl.

[15] A. Musteikis, *Meno sociologija. V. Kavolio knyga*, žr. *Aidai*, 1971 m. 1 nr., 41-44 psl.

P.-E. Rummo, estų dramaturgo *Pelenę*, įdomiausią veikalą pastarojo meto Sovietų Sąjungoje, nagrinėja keturių sistemų atžvilgiais: laiko (asmeninio, socialinio ir mitologinio), vaidmenų (šeimininko namų ir Princo dvaro — šeimos ir politinės sistemos), kovos ir galios. Skirtumą tarp laisvojo pasaulio modernios dramaturgijos beviltiškumo dvasios ir tenykštės, nepraradusios magiškos vilties, potraukio aptaria šitaip: «*Pelenės žaidimo* galios sistema nėra žmogiška sistema. Tai sistema, kurioje sukiužęs gyvenimas naudoja žmones vieninteliam tikslui — išlaikyti savo paties galią... Žmonių pajėgumas priešintis gyvenimo tironijai remiasi jų potencialiu pajėgumu sukonstruoti savo patirties mitologinius matavimus, kaip pagrindinę juos įpareigojančios socialinės realybės definiciją. Rummo pajutęs galiojančio mito galimybę net ir uždaroje gyvenimo sistemoje. Jis neverčia mus tikėti beviltiškumo būtinybe, kaip vakariečiai absurdistai dramaturgai»[16].

V. Kavolis rašo aktualiais lietuvių kultūros kūrimo ir jos reikšmės lietuvybės išlikimui klausimais, įdomiai aptarė kūrybos ir laisvės santykį. Jis ryškiausiai eina sociologo-antropologo keliu į mūsų literatūrą.

---

[16] V. M. Kavolis, *Sistemų darbas «Pelenės žaisme»*, žr. *Metmenys*, 1972 m. 23 knyga, 73-74 psl.

Algirdas Landsbergis (g. 1924)

A. Landsbergis (Jeronimas Žemkalnis) rašė *Darbe*, *Drauge*, *Aiduose*, *Metmenyse*. Jis kelia tautinio ir universalinio prado derinimo klausimą. Mūsų rašytojuose susiduria dvi kultūros: iš pradžių svetimo pajutimas, stipriai besireiškianti lietuviškoji pasąmonė, gimtosios žemės vaizdavimas su šventumo skraiste. Amerikietiškuoju gamtovaizdžiu nepasitikima, jis matomas europiečio akimis, nerandama istorinio sąmoningumo (Radauskas, Naujokaitis). Vėliau įeinama į pokalbį (J. Mekas, M. Katiliškis, K. Almenas, o iš dailininkų R. Viesulas). Svarbu suderinti tautinį ir universalinį pradą. Būsimieji lietuvių rašytojai kurs angliškai, bet turės sugebėti atsipalaiduoti nuo savosios bendruomenės nusiteikimų [1].

Rašytojas dabar klausia: « Kas yra būti lietuviu ? Jis vis daugiau išsilaisvina iš tradicijų, ypač iš menkų, varžančių mitų. Bet tuo pačiu laiku jis iš naujo pamato jų humanizmą, jų etines vertybes, jų ilgėjimąsi teisingumo, lygiai taip pat ir jų subtilų meniškumą, jų kosminę dvasią ir garbinimą visko, kas gyva » [2].

Jaunuosius rašytojus tremtyje veikia du gamtovaizdžiai. Jaunieji palinkę į modernizmą. Įtampa tarp vyresniųjų ir jaunųjų aštroka. Jaunųjų žvilgis į Lietuvą kitoks. Bet priklausymas kartai rašytojo neapsprendžia, tik ji duoda rašytojui daug uždavinių, laisvės ir apribojimų. Landsbergio karta paveikta taikos gyvenimo Lietuvoje, karo ir tremties sukrėtimų; taip pat paveikta moderniosios literatūros ir galvosenos. Jie augę miestuose, o kaime tik svečiai [3].

Rašytojas ir lietuvių kalba. Rašant lietuviškai reikia nusikratyti svetimos kalbos įtakos, o grįžti į savąsias versmes: « Todėl rašant lietuviškai, mano kartai neišvengiama dviguba pastanga: atsipalaiduoti nuo svetimos kalbos įtakos, supančios mus gatvėje, universitetuose, darbe; ir kartu grįžti prie savo kalbos pirminės versmės,

---

[1] *Apie lietuvių kūrėjus Amerikoje*, žr. *Naujienos*, 1961.II.18 d.
[2] *Tremties poveikis lietuvių literatūrai*, žr. *Darbas*, 1958 m. 1 nr., 37 psl.
[3] Ten pat.

kurioje mums neteko bręsti »[4]. Landsbergio manymu, gimtojoje kalboje surandame jos širdį, sodą, kur auga didžiuliai Daukanto, Donelaičio, Krėvės medžiai, bet kur yra daug neapsėtos vietos. Gali prancūzai didžiuotis savo kalbos grakštumu, tikslumu, anglai Šekspyro skambumu ir prasmingumu. « Tačiau kada mes nusipelnom bent trumpam paliest savo gimtosios kalbos širdies plakimą, mes dėkojam Dievui gavę ją, o ne kurią kitą. Ir mes sakome: ar yra kita tokia kalba, kuri būtų švelnesnė už opaus švelnumo neišsakytą jaunamartės godą, gailesnė už ašaras lietuj ir kartu sunki, kaip rudens vežimų ratai, kieta, kaip suskirdėjusios rankos smūgis; ir, savo aukštumoje, pakankamai didinga kalbėti apie gimimą, gyvenimą ir mirtį ? »[5]. Įkvėpto poeto žodžiai skamba Daukšos gaida ! O kad ją išgirstų mūsų jaunimas ! Rašytojai jos kūrėjai: « Šios mus jungiančios kalbos kūrime mes dalyvaujame, skaitydami ir rašydami ja: šita kalba yra ir liks nuostabus įrankis rašytojo rankose, jam kovojant su laikinumu ir, savo pergalės valandomis, laikinai nugalint »[6].

Kūrimo valandą rašytojas ieško absoliučios vienumos: « Rašytojas stengiasi aklinai užsidaryti, kaip naras, kad galėtų kuo saugiau ir giliau vykdyti tą gundantį ir pavojingą pasinėrimą, tą kelionę į save »[7]. Bet vėliau rašytojui reikalingas sąlytis su skaitytoju. Dramaturgas gali sekti žiūrovus salėje. Sunkiau romanistui: « Romanistui niekad netenka matyti skaitytojų reakcijų. Jam bus lengviau įsivaizduot Jūsų nusiteikimus, mielieji skaitytojai, kurie pusiaukely knygos paglostys ją su patenkinta šypsena, galės sakyti: « Gera knyga. Aš tuoj žinojau. Juk jis atrodė toks protingas ». Ir tieji, kurie pusiaukely svies knygą į grindis, galės pasiguost, sakydami: « Aš tuoj mačiau iš jo akių — jis negali nieko parašyt »[8]. A. Landsbergiui literatūrinės premijos atrodo naudingos — padrąsina jaunus rašytojus, paskatina daugiau veikalų parašyti ir paremia materialiai.

Iš poeto lauktų « mažųjų širdžių stebuklų », o ne plakatiškumo. A. Landsbergiui B. Brazdžionio *Didžioji kryžkelė* patinka skaitoma neįsigilinant. Suplakatinimas ir garsus skaitymas tremties miniai reikalingas. Bet meno žmogui telieka trupiniai. Esą, nereikėję rinkinio skirstyti nė skyriais, — visi eilėraščiai panašūs, retoriniai, vienodos struktūros — lyg ilga, monotoniška inkantacija. Formos nuodėmės — yra skubėjimo, nerūpestingumo. Formos vienodumas einąs iš vieno

---

[4] *Iš laureato Landsbergio kalbos priimant premiją*, žr. *Draugas*, 1954.I.9 d.
[5] Ten pat.
[6] Ten pat.
[7] Ten pat.
[8] Ten pat.

jausmo, o šis — iš pasaulėžiūros monotonijos: žmogus menkysta, Dievo galybė, pasaulio sugedimas, tėviškės vertė. Sunku rašyti apie šios dienos įvykius. Vietoje plakatiškumo geriau būtų «mažųjų širdžių stebuklai». Kodėl poetas nedrįstąs savimi pabūti net geriausiame eilėraštyje *Kalėdų dovanos*? Pavojinga tapti populiaria statula [9].

Filosofinio poeto iškėlimas. Straipsnyje *Tragiškojo sugrįžimo poezija* duoda gilią tamsiosios Niliūno poezijos analizę. Sugrįžimo motyvas Niliūno poezijoje eina nuo lyriškai realistinio į metafizinį. Kai kurios *Praradimo simfonijos* tai visų išeivių įsivaizduojamas parėjimas namo arba grįžimas vaikystėn ir pabudimas. Poetas sukuria savo pasaulius šalia dangaus ir žemės — tragiškus, bet ne beviltiškus. Jis grįžta į save, į mirties ir atgimimo paslaptis. Įėjimas ten glūdi daiktuose ir žmonėse. Viskas atsiveria į ką nors kita, viskas paženklinta amžinybe. Laikas, didysis žudytojas — jo priešininkas. Mistinis namas turi daugiausia gyvybės iš visų poeto sužmogintų daiktų — lyg trečiasis jo gimdytojas. Kraštutinis išdidumas ir individualizmas sumišę su meile žemei. Net už Kristaus amžinybę būtų išdavystė atiduoti vaikystės buitį. Paprastų žmonių kasdienėje kovoje mato didelį heroizmą. Nepaliauja šaukęs žmogaus didvyriškumą, kad ir kritęs taptų saule ieškantiesiems. Kritiko nuomone, Niliūnas jungia lietuviškumą ir europiškumą. Ir jis pabrėžia Niliūno filosofines problemas. Jį laiko itin originaliu poetu, nesiduodančiu klasifikuoti [10].

Jurgis Blekaitis, Landsbergio manymu, nusikratęs savo *Varduose ir dienose* ne visai originalaus «veltšmerco», komponuojąs intelektu, bet nesileidžia į metafiziką. Kartais eilėraščiai supainioti kaligrafinio eilėraščio įspūdžiui gauti. Tai pavojingas kelias. Iš jo žodžio, metaforos galima geriau atsekti autoriaus poetinės visumos struktūrą. Gausu mirties, nakties, lietaus, temų. Siekiama įmantrumo ir skambumo [11].

A. Mackų jis apibūdina kaip II pasaulinio karo sukrėtimų nevaisingo laikmečio poetą. Vėlesniuose rinkiniuose jis pasiryžo žvelgti nuogomis akimis į chaoso akių kiaurymes. Tai šauksmas šiurpiame laikmečio kitime. Jis gerai skaitęs Eliotą. Tik Mackaus dykuma nesijungia su jo religija. Iš praeities teatplaukia senojo animizmo aidai,

---

[9] *Begalinė vienuma ir «Didžioji kryžkelė»*, žr. *Literatūros Lankai*, 1954 m. 4 nr., 27-29 psl.

[10] *Tragiškojo sugrįžimo poezija*, žr. *Aidai*, 1954 m. 5 nr., 229-232 psl.

[11] *Jurgio Blekaičio poetinis vardynas*, žr. *Aidai*, 1954 m. 10 nr., 469-470 psl.

liaudies dainų nuolaužos. Padvelkia sakralinio pasaulio bruožai, ilgiausiai išsilaikę lietuvių poezijoje. Išsiplėšę iš gimtosios žemės į egzilę, pasiviję visą pasaulį apimančią desakralizaciją, susidūrime su Nieku, šie poetai mažiausiai apsaugoti. Nors ryšių su Dievu nepavyko sumegzti, bet Mackus nėra absoliutus netikėlis, kaip mano Greimas. «Kodėl Škėmos ir Mackaus kūryba priklauso prie išraiškiausių krikščioniškos simbolikos integravimų išeivijos raštijoje ? — klausia Landsbergis. Mackaus kūryboje laikas nėra išorinio įvykio laikas, bet vidinis visos subjektyvios visatos sąmoningumas [...] Tai simboliškas įvykio visalaikiškumas ir vienalaikiškumas »[12]. Mackaus kalba esanti grubi, kad ji formavosi egzilyje, nešildoma gimtosios kalbos kasdienybės. Be to, vienlaikinė situacija vertė susikurti naują kalbą, primenančią oratoriją, kur pinasi liturginiai, liaudies dainų motyvai, atonalinės frazės bei magiškos inkantacijos. « Tėvynėje oficialiai neegzistuojantis, egzilyje daugumos nesuprantamas, nelietuvių visai nežinomas, jis žvelgė niekui į akis, keliavo absurdiškomis gatvėmis »[13]. Jo poezija svirduliuoja prie fatalizmo ir nuovargio briaunos. Jis prisiima savo kartos kalbėtojo vaidmenį, suteikia jai balsą ir simbolius. Landsbergis kviečia atverti jo poezijai mūsų širdis, nes jis nėra mažumos, bet Lietuvos poetas : « Dabar jo poezija žels, kis, vaisins, gyvens mumyse. Todėl atidarykime jam savo širdis, protus, vaizduotes. Algimantas Mackus nėra kokios miglotos mažumos poetas, bet Lietuvos poetas [...] savo poezijos autentiškumu, ištikimybe savo kalbai, savo įrodyta meile savo šaliai »[14].

Apie prozininkus. Tuo pat atviru literatūros žvilgsniu prieina prie J. Jankaus *Paklydusių paukščių*. Čia tezinis romanas, nuo pusės virstąs nuotykių romanu ir melodrama. Idėjiniai dialogai neišbaigti, neoriginalūs. Jais nesugebama kurti charakterių. Filosofija lėkšta. Nuotykių dalį labai sunkina moralinis spaudimas. Be reikalo autorius kaltinamas nešvarumu, kad leidžia žmogui klysti ir kristi į bedugnes[15]. Geresnis romanas *Namas geroje gatvėje*. Ir čia Landsbergis stoja ant literatūrinio slenksčio, moralistams užpuolus Jankų. Autorius čia vaizduojąs « mergvaikį », trokštantį prabangos, už kurią jis atiduotų ir sielą. Be reikalo moralistai vėl jį puola ; juk idėja

---

[12] Cituota iš Landsbergio paskaitos New Yorke, atpasakotos S. Šimoliūno : *Ne atsisveikinimas, bet susitikimas su Algimantu Mackumi*, žr. *Dirva*, 1965.I.25 d.

[13] Ten pat.

[14] *Laiko linijos Algimanto Mackaus poezijoje*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 9 kn., 3 psl.

[15] *Jurgio Jankaus « Paklydę paukščiai »*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 2 nr., 29-30 psl.

čia aiški : meilė daiktams ir žmogui nesuderinama, doriniai kompromisai pražūtingi. Kaltintojų akys esančios nešvarios, o knyga švari [16].

N. Mazalaitės *Mėnuo vadinamas medaus* švelniai kalba apie medaus mėnesį. Jos herojė susiaurinto charakterio — be kūninio geismo ir nervų medžiagos (taip daro amerikietės rašytojos). Psichologinė veikėjų pusė silpna — neryški Julija ir jos medinis vyras. Kritikas mano : « Tačiau tokia apysaka turėtų įsiskverbti sielos gamtovaizdin ; ji turėtų pro smulkmenas suteikti bent trumpą žvilgsnį į amžinąjį moteriškumą » [17].

Apie teatrą. Mūsų išeivijos visuomenėje jis mato tragikomiškų bruožų : « Kiekviena išeivija neišvengiamai tampa tragikomiška. Koks satyrinis veikalas galėtų pralenkti straipsnius mūsų laikraščiuose ? Kokia vaizduotė galėtų sukurti išeivijos aistras ? » [18].

Kaip dramaturgas Landsbergis žengia avangardiniu keliu, siekia žiūrovo ir dramos veikalo bendradarbiavimo. Jis mano, kad pasaulinis teatras jau yra « poabsurdinėje » fazėje. Pats absurdo teatro terminas jam įtartinas, nes jis taikomas labai skirtingiems dramaturgams : Becketui, Ionescu. Mūsuose jis todėl toks gajus, net magiškas, kad juo vadinama visa, « kas moderniame teatre svetima, nesuprantama, atgrasu » [19]. Visuomenė teatro naujovėmis nepasitiki : « Mūsų visuomenė lietuviškuose spektakliuose paprastai ieško įprastos formos ir turinio užtikrinimo, kad pasaulis, kuris atsispindi dramos veikaluose, dar neapsivertė aukštyn kojomis. Tai visai natūralu, ir tuo atžvilgiu išeivijos publika nesiskiria nuo publikos daugumos bet kur kitur » [20] Jį patį labiau traukiąs « poabsurdinis ir anti-teatras ». Jis siūlo žiūrovo ir dramos veikalo bendradarbiavimą : « Norėčiau kviesti mūsų publiką pažvelgti į teatrą ir kaip į nuotykį, į kūrybinį aktą, kuriame ir žiūrovas turi dalyvauti » [21].

Epinę dramą jis aptaria straipsnyje *Bertolt Brechto ir Paul Claudelio epinė drama* kur pažymi, kad marksisto komunisto ir kataliko požiūriai į teatrą sutapo : abiem bendras visažinojimas, dramos erdvės išplėtimas, abu naudoja pasakas, legendas, abiejų scena

---

[16] *Jurgio Jankaus dviejų varguolių meilės kronika*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 5 nr., 20 psl.

[17] *Mėnuo vadinamas medaus*, žr. *Draugas*, 1952.V.10 d.

[18] *Kalba kultūros kongreso literatūros vakaro dalyviai*, žr. *Draugas*, 1967.XI.8 d.

[19] Ten pat.

[20] Ten pat.

[21] Ten pat.

— visas pasaulis, jų tikslas kritikuoti senąjį pasaulį ir jį reformuoti. Abiejų charakteriai — simboliai. Ir abu plačiai statomi [22].

Plačiau savo nuomones apie absurdo teatrą Landsbergis dėsto straipsnyje *Avangardizmas lietuvių scenoje* [23]. Amerikoje avangardizmas 1960-1970 m. visuotinai įsigalėjo. « Spontaniškumo » ir « natūralumo » dėlei dažnai virsta nemokšiškumo garbinimu, ima kartotis. Lietuvoje po Stalino avangardizmui atsirado šiek tiek vietos, bet jis šliejasi prie Vidurio Europos. Kalba, nors ir žaisminga, neaukojama visuotiniam absurdui pavaizduoti, dramos situacijos lieka visuomeniškai simbolinės, neatmetama prasmė, fabula, motyvavimas, etinis pradas. J. Grušo *Meilė, džiazas ir velnias*, J. Marcinkevičiaus *Mindaugas* labai skiriasi nuo Amerikos avangardizmo. Tai lemia politinė scenos kontrolė. Mat, avangardizmo formos alegoriškumas — per didelė laisvė idėjiniam pjesės interpretavimui. O modernus avangardizmas — griežtas sovietinės deterministinės politinės ideologijos priešas. Ten Ionescu, Beckett, Genett dar neleidžiami. Be to, stoka teatro tradicijų, įprasta realistinio teatro mokykla nepalanki nerealistiniam veikalui. Avangardizmui palankūs J. Miltinio ir J. Jurašo darbai. Bet ir jie toloki Vakarų avangardizmui. Statoma Anouilh, Girodoux, Dürenmatt veikalai, neliečia autorių, pabrėžia charakterių sukūrimą; be to, abu yra « oficialių » teatrų režisieriai. Vakarų avangardistai ateina iš eksperimentinių teatrėlių, studijų. Lietuvoje tokiam teatrui yra kiek vietos studentų vaidinimuose, liaudies apeigose, improvizaciniuose intarpuose.

Bet Grušo ekspresionistiniai, Sajos absurdistiniai drabužiai — skoliniai, o prasmingas galinėjimasis su naujomis formomis, ankstesnio avangardizmo formulių apvaisinimas. Avangardistai šluoja seną kultūros slogutį, o Lietuvoje stengiasi išsaugoti svetimųjų gožiamą tautinę kultūrą, nevengia angažavimosi, — grynas estetinis žaismas turi ateiti vėliau.

Avangardizmas nėra iš esmės tarptautinis (pavyzdžiui, iškili giliai lenkiška Grotowskio grupė ar mūsų grafikai jungia liaudies meno tradiciją su avangardizmu). Lietuvos avangardizmas eis iš jaunosios miestinės kartos, bus atmieštas lyrizmu, remsis gilesniu liaudies poezijos ir « modernumo », antinatūralizmo, antilogiškumo panaudojimu. Maištas pieš technokratinę pasaulėžiūrą, greitą gamtos keitimą, ekologinės pusiausvyros ardymą. Taip priartės prie Vakarų avangardo.

---

[22] *Bertold Brechto ir Paul Claudel epinė drama*, žr. *Literatūros Lankai*, 1958 m. 8 nr., 11-12 psl.

[23] Žr. *Metmenys*, 1972 m. 23 kn., 153-164 psl.

Pažymėtini ir Landsbergio straipsniai — vertinimai [24]. Jis vienas autorių enciklopedinių leidinių [25]. Suredagavo lietuvių poezijos antologiją [26] ir liaudies dainų antologiją [27].

Landsbergis davė nedaug, bet gerų poezijos knygų vertinimų, atsijodamas deklamaciją, populiarumo siekimą, propagandą, įmantrumą ir iškeldamas didelės jėgos filosofinį poetą Niliūną bei jaunosios kartos kalbėtoją Mackų. Jis taip pat supažindino su moderniuoju teatru ir kėlė tremties rašytojo santykį su lietuvių kalba bei ateities rašytojo klausimą. Įžvalgus ir keliąs ginčus tremties romano įvertinimas rodo gerą skonį, pasirengimą, avangardines pažiūras. Rašo šmaikščiai, gyvai, atvirai.

---

[24] *Communist Novels of the Postwar Struggle in Lithuania*, žr. *Books Abroad, Baltic Review*, 1957 m. 12 nr.

[25] *World Encyclopedia of Drama*; *Midcentury Authors*.

[26] *The Green Oak*, New Yorkas 1962.

[27] *The Green Linden*, New Yorkas 1964.

Dr. Antanas Maceina (g. 1908)

Antanas Maceina, be knygų, kuriose paliesta literatūra[1] ir straipsnių vokiškai[2], parašė dar eilę didesnių straipsnių literatūros klausimais[3].

A. Maceina išaukština poetą iki Dievo šauklio. Poeto giesmė išvaduoja iš buvimo sunkumo. Dieviškoji ir sudievintoji būtis būna žaisdama. Poetas — Dievo kūrėjo bendradarbis. Bet poezija, reikšdama aukštesnę būtį, pati nėra aukštesnė būtis. Poetinė egzistencija — Viešpaties kelio taisymas. Tauta be poetų — tauta be ateities. Poetė tauta pasiekia savimonę. Vidinis panašumas tarp poeto ir pranašo yra nepaneigiamas. Poetas veda tautą, kad pats vedamas Šv. Dvasios. Poeto tikroji esmė pasireiškia jo kūryboje. Čia jis pralenkia kitus žmones: « Pats būdamas mirtingas, Tu kuri nemirtingų dalykų »[4]. Poetas tedainuoja Dievui [...] Poeto giesmė yra Vieš-

---

[1] *Didysis Inkvizitorius* (1946, 1950), vokiškai *Der Grossinquisitor* (1952) — Dostojevskio Didžiojo Inkvizitoriaus legenda interpretuojama kaip « žmogiškojo įkvėpimo pažadintas Apokalipsės komentaras »; *Jobo drama* (1950) — teistinio egzistencializmo apmatai; *Niekšybės paslaptis* (1964) — nagrinėjama antikristinė dvasia istorijoje pagal Solovjovo legendą.

[2] *Der Menschgott Dostojewskijs als Gestalt des östlichen Atheismus*, žr. *Stimmen der Zeit*, 156 t. 1955 m., 418-433 psl.; *Das Volkslied als Ausdruck der Volksseele*, žr. *Commentationes Balticae*, II t., 1954 m., 1-41 psl.; *Adam Mickiewicz als Dichter des Prometeismus*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, V t., 3 sąs., 1956 m., 321-349 psl. Taip pat straipsniai apie lietuvių literatūrą *Herder Lexikon* ir *Commentationes Balticae*.

[3] *Laiškai rašytojams*, žr. *Aidai*, 1950 m. 10 nr., 444-455 psl. ir 1952 m. 10 nr., 455-465 psl.; *Patriotų sukilimas, arba poezijos kivirčas su tautybe*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 6 nr., 1-2 ir 16-20 psl.; *Asketų sukilimas arba meno kivirčas su dorove*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 5 nr., 2 ir 19-20 psl; *Literatūrinės kritikos prasmė*, žr. *Aidai*, 1951 m. 3 nr., 121-124 psl.; *Moteriškumas lyrikoje*, žr. *Aidai*, 1950 m., 7 nr., 329 psl.; *Velnio arija*, žr. *Aidai*, 1957 m. 1 nr., 12-18 psl. ir 2 nr., 66-72 psl.; *Tiesos ir gyvenimo priešingybė*, žr. *Aidai*, 1946 m., 12 nr., 215-219 psl.; *Didžioji Konrado improvizacija*, žr. *Naujasis Gyvenimas*, 1946 m. 8 nr., 2-4 psl.; 9 nr., 3 psl.; 10 nr., 3-4 psl.; 11 nr., 2 psl.; *Maišto arija A. Mickevičiaus kūryboje*, žr. *Aidai*, 1955 m. 10 nr., 401-411 psl.; *Kristaus prasmė A. Bloko poemoje « Dvylika »*, žr. *Aidai*, 1965 m. 4 nr., 145-155 psl., *Nusidėjėlio tragika pagal Dostojevskio veikalą « Nusikaltimas ir bausmė »*, žr. *Aidai*, 1959 m. 8 nr., 336-348 psl., 9 nr., 388-399 psl.

[4] *Laiškai rašytojams, Apie poeto būtį ir kūrybą*, žr. *Aidai*, 1950 m. 10 nr., 444 psl.

paties verta, todėl, kad jos giliausias turinys yra Jis Pats savo paslaptyje [5]. Todėl visais amžiais poetai laikyti aukštesniais žmonėmis.

Filosofijos ir poezijos santykį Maceina sprendžia *Didžiojo Inkvizitoriaus* įžangoje. Būtis — abiejų objektas, o žodis — ta pati išraiškos priemonė. Tik filosofijoje žodis virsta sąvoka, o poezijoje vaizdu. Iš abiejų gimsta esmės pasauliai. Jeigu kadaise iš lietuvių poezijos reikalauta daugiau filosofinio gilumo, tai ne pačios filosofijos, o ano esmės pasaulio. Tiek filosofija, tiek poezija turi būti labiau suesmintos [6]. Kaip sunkiai poetas siekia gilesnės būties atskleidimo, matyti iš paties A. Maceinos-Jasmanto savojo eilėraščio analizės: «Šisai giedros ir šypsenos jausmas, kurio pasaulyje «Viešpats Senelis pirmą pypkę užsirūko», graso pavojumi imtis muzikaliai aprašinėti saulėtą paviršių, po kuriuo nieko neregėti. Ar pasiseks taip eiliuoti, kad šypsena ir žaismas vis dėlto nurodytų į po juose slypinčios tragiškos būties gelmes, šiandien man sunku pasakyti» [7]. Jis pats (Maceina) vengiąs rašyti eilėraščius išmoktu metodu, o siekiąs naujo, atitinkančio naują būties pajautimą. Nuo mokslo menas, taigi ir literatūra, skiriasi tuo, kad mokslo skelbimai visuomenei naudingi, jei jie yra ir vidutinės vertės. Kitaip su literatūra. Čia vidutiniai ar silpni kūriniai gadina skaitytojo skonį. Tad rašytojai turi skelbti tik gerus dalykus.

Tremtyje minios puolasi prie poetų pranašų, sutapatindamos juose politikus ir poetus. Visa eilė mūsų poetų į tą balsą atsiliepė: Brazdžionis, Ališas, Aistis, Grigaitytė, Santvaras, Tulauskaitė. «Neatsivertusieji» apšaukti individualistais, egzistencialistais, pesimistais. Deja, patriotinė poezija paprastai virsta pritaikomuoju menu, nes dabarties realių pergyvenimų poetas nepajėgia meniškai apipavidalinti. Tokio Bradūno poezijoje pro daiktų žievę prasimuša kažkokia vidinė lietuviška būtis. Jis senojo sluoksnio poetas, bet realistas. Niliūno lietuviškumas glūdi lietuviškame būties pergyvenime. Jo poezija — savon žemėn įaugusios dvasios atsakymas į modernios egzistencijos vienatvę. Gyvenime kartais reikia atiduoti duoklę dienos reikalui, tik ne iš skausmo šūkauti, o skausme kurti.

Asketo kova prieš estetiką yra amžina. Smerkdamas esteto klaidą, asketas dažnai pasmerkia ir patį kūrinį, o estetas, gindamas kūrinius, užstoja ir jų piktanaudžiojimą. Iš esmės auklėjimo pareiga menui svetima. Dorovė negali būti kūrinio vertinimo matas. Tiesa,

---

[5] Ten pat, 445 psl.

[6] A. Maceina, *Didysis Inkvizitorius*, Bielefeld 1950, 11-12 psl. (įžanga).

[7] *Antano Maceinos laiškas K. Bradūnui*, žr. *Draugas*, 1967.I.28 d.

gėris ir grožis kiekvienas savo srityje aukščiausias. Moralistai, deja, užuot skelbę susivaldymą, sako: nepieškite. Tiesos ir gyvenimo konfliktą ypač jaučia dramaturgai: gyvenimas negali pakelti tiesos. Abstrakti tiesa kūrinyje neapima viso gyvenimo, gyvenimą sugriauna.

Maceina kritiką laiko kūrėjo ugdytoju. Tam jis turi būti pasiruošęs ir įžvalgus. Kritika yra kūrėjo atspėjimas. Kūriniui kritikas turi būti atviras. Kritika kartais atskleidžia ir tai, ko autorius nemanė. Kritikas iš esmės meno filosofas. Ir visuomenė laukia kritiko žodžio, kuris turi jai parodyti naujus kūrėjus ir naujas formas. Recenzija tik iškelia naujus talentus, bet neatskleidžia veikalo ir nevadovauja kūrėjui. Tikrajai kritikai privali aukšta kultūra. Kaip filosofas tirdamas idėjas, Maceina kartais per idėjinę pusę pražiūri paties veikalo meninę vertę. Taip atsitiko su moteriškumo ieškojimu poezijoje. Nagrinėdamas K. Grigaitytės *Paslaptį*, rado autorę tikrai moterišką, keliančią tikrai moteriškai amžinus klausimus, neturinčią vyriškojo prado kaip G. Mistral ar S. Nėris.

Platus, tolerantiškas kataliko filosofo žvilgsnis bus prisidėjęs prie savanaroliškų užmojų apvaldymo mūsų kritikoje ir visuomenės akiračių praplėtimo.

Algimantas Mackus (1922-1964)

A. Mackus (slapyvardžiai: Alg. Pagėgis, A. Audrius) — paskutinės tiesiai su Lietuvos žeme susijusios kartos atstovas. Rašė *Aiduose*, *Dirvoje*, *Drauge*, *Literatūros Lankuose*, *Metmenyse*, *Naujienose*. Redagavo *Marguti*, padarydamas rimtu kultūros žurnalu. Jame kėlė įvairius literatūrinius klausimus; tarp ko kita nušvietė iš savo taško 1962 m. kultūros kongreso literatūros sekcijos diskusijas dėl estetinių kritikos normų. Pažymėjęs, kad pirmininkaująs J. Kralikauskas jas sutrikdė, reiškia nepasitenkinimą: « Kodėl literatūros sekcija pabūgo šį klausimą nagrinėti. Gal pagaliau vieną kartą būtų paaiškėję, kur mes stovime »[1].

Jis griežtesnių reikalavimų kritikas, žiūrįs daugiau minties, negu formos. Kritikoje ėmė rodytis bene 1951 m. Pirmųjų pasisakymų forma sunki.

Pasitraukimą iš Lietuvos jis smerkia: « jokia egzistencija nėra tiek reikšminga, kad ją fiziškai vertėtų pratęsti žemės palikimo kaina »[2]. Tėvynės netekimą jis išgyvena ir išreiškia labai skausmingai: « Jeigu esame alkanieji bežemiai, ar viltis, kad būsime pasotinti žeme, kuriai turėjome priklausyti, mums nėra absurdiška ? »[3].

Jis bežemių kartos atstovas. Prie Niliūno Medžio (*Išduotas medis*), prie kurio, esą, turėję gyslomis prisirišti, prasideda mūsų generacijos dramos užuomazga. Trisdešimtųjų metų generacija — paskutinė išeivijos generacija. Ji neįaugusi į jokią žemę, sužalota jaunystėje. Jos viltis tik viena: « generacinėje įtampoje gimsianti kūrybinė įtampa, privalėsianti tąją generaciją įvietinti ir įlaikinti »[4].

Mackus aiškiai pasisako už literatūros nepriklausomumą: « Kūrybos nepriklausomumas yra kūrybos bei kūrėjo problema »[5]. O

---

[1] *Spauda apie įvykius kongrese*, žr. *Margutis*, 1962 m. gruodžio mėn., 25 psl.

[2] *Laisvės siekimas ir žemės trupiniai*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 9 knyga, 12 psl.

[3] *Poeto Algimanto Mackaus žodis, gavus Vinco Krėvės vardo premiją*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1964.II.5 d.

[4] *Ties nepriklausomybe ir ties žemėn neįaugusia karta*, žr. *Metmenys*, 1960 m. 2 kn., 17 psl.

[5] *J. Jankaus « Paklydę paukščiai »*, žr. *Aidai*, 1952 m. 9 nr., 417-418 psl.

kitur sako: « pirmoji sąlyga tam (literatūros lygio pakėlimui) atsiekti yra visiško literatūros savistovumo pripažinimas, kuris įgalintų rašytoją vienodu laisvumu vaizduoti su visom žmogiškom savybėm ne tik bedievį, bet ir dvasiškį, ne tik pigų idealizmą, bet kartais ir net šiurkščią realybę »[6]. Mūsų literatūra jam nepertraukiama grandinė: « Tikiu į mūsų literatūros tęstinumą internacionaliniu ir tautiniu mastu. Ir lietuvių poezijoje matau tvirtą grandinę: nuo liaudies dainų, nuo bereikšmių, vienok poetinių, autentiškų poezijos klausą rodančių *sadauto rūto sadauto*, iki Donelaičio hegzametrų; nuo Putino ir Aisčio iki Radausko ir *Žemės* kartos, sofistikuotai išnaudojusių lietuvių poezijos raidą ir lietuvių prozodijos laimėjimus »[7].

Literatūros Lankus brangina už jų pastangas grąžinti literatūrai nepriklausomumą. Jie išsiskiria « ne tik daugumoje šviežia, savita kūryba, bet ir tam tikra prasme drąsios pastangos literatūrai grąžinti tai, kas kai kieno bandoma iš jos išplėšti. Būtent: visišką kūrėjo laisvę, visišką kūrėjo nepriklausomumą »[8]. Vėliau pabrėžia, kad « *Literatūros Lankuose* pasaulėžiūrinis momentas yra išjungtas, o dalyviai susibūrė norėdami išsimušti iš rutinos »[9]. Kūrėjas, apsiribojęs kokia nors linija, « savo talento pilnai neatskleis [...] anksčiau ar vėliau jų laukia tas pats likimas, kurio ištikti yra menininkai anoje uždangos pusėje »[10] Prie *Literatūros Lankų* jis grįžo po 5 metų, pažymėdamas, kad jie remiasi atskirų asmenų potencija ir estetinio momento gyvastingumu, nerodo sroviškumo, o giminystę su *Žeme*. *Literatūros Lankai* stoję prieš literatūros luošumą ir emigrantines lengvatas. Mackus neneigia pirmųjų numerių kritiką nebuvus vien literatūriniais kriterijais grįstą; bet vėliau to nebelikę[11].

Iš lyrikų jis bene pirmiausia recenzavo J. Kėkšto *Ramybė man*. Tada jam atrodė, kad lyrika nykstanti; filosofuojanti poezija gali nueiti klaidingu keliu[12]. Mackaus manymu, rašytojui reikalingas pirmiausia vidinis atsinaujinimas, kad poezijon įneštų naujų horizontų. Poetinės prozos kelias (o jo žymu Kėkšto poezijoje) reikalingas naujos minties ir didesnių gelmių. Jis mintį bei prasmę laiko būtina kūriniui, o formos tobulumas nėra būtina kūrinio išlikimo są-

---

[6] Žr. *Naujienos*, 1953.VII.1 d.

[7] *Laisvės siekimas ir žemės trupiniai*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 9 knyga, 12 psl.

[8] Žr. *Naujienos*, 1953.VII.1 d.

[9] Ten pat.

[10] Ten pat.

[11] « *Literatūros Lankai* » *pakeliui į 5 metus ir 8 numerį*, žr. *Dirva*, 1957.VI.20 d.

[12] *Poeto sustojimas ties savimi. J. Kėkšto « Ramybė man »*, žr. *Draugas*, 1951. XII.15 d.

lyga. Dėl to B. Rukšos antrojo rinkinio *Ugnies pardavėjo* formos patobulėjimas, bet tematikos susiaurėjimas kritiką nuteikia pesimistiškai [13].

Jis džiaugiasi *Žemės* poezija. Tai pirmoji mūsų poezijos karta, rašanti patriotiškai. Jie atėjo be manifesto ir pasireiškia kaip natūrali poezijos viršūnė [14]. Nepriklausomoje Lietuvoje pasireiškusios poetės nieko nauja neįnešė. Liūnė Sutema ir B. Pūkelevičiūtė išeina iš grynai moteriškos poezijos. Sutema nuosaikiai, neperdėtu jausmingumu (*Tebūnie tartum pasakoje*) reiškia gilesnį, skaudesnį grįžimo motyvą [15]. O *Nebėra nieko svetimo* — brandesni, sąmoningesni eilėraščiai. Jie ir ilgesni — artimesni jos poetinei prigimčiai. Tai atviros erdvės poezija, prileidžianti įvairią eilėraščio pabaigą. Vidinė tematika AŠ privačioje, uždaroje aplinkoje. *Dienoraščio* ciklas pasižymi neišsakymo sugestyvumu. Jos poeziją išgirsi tik pakartotinai prie jos grįždamas. Kritikas pageidautų atsidėjimo ir išbaigimo: « Liūnės Sutemos poezijai tapti dar reikšmingesne betrūksta to maža ko, kas gerą poeziją padaro nebeišvengiama, nebepakeičiama poezija. Reikalauti to mažojo kažko iš Liūnės Sutemos — ir teisėta ir teisinga » [16].

Ankstybesniuose prozos vertinimuose jis pasisako prieš originalumo siekimą per jėgą. Tikrasis originalumas pasireiškia nejučiomis. Antrojoje *Žvilgsnių « Prozoje »* vientisiausiu jis laiko A. Landsbergį: « Jo novelė *Karveliai virš stogų* yra šios knygos viršūnė. Sugebėjimas tiesia linija varyti veiksmą pirmyn ir kasdienybės fono savitas ir šviežias išreiškimas yra šios novelės stiprybė. Beveik kiekviename Landsbergio sakinyje jaučiamas kūrybinio pulso plakimas. Visi jo novelės veiksmo aplinkos reiškiniai yra daugiau negu statistai scenoje » [17]. O L. Lėto bandymas — nesusipratimas: « Nors kvailai, bet kitaip » [18]. A. Baronas piktnaudžiojąs pasakotojo gabumus ir persimeta į melodraminę deklamaciją. Turėtų atsisakyti nereikalingų lyrinių digresijų [19].

Ir prozoje vertina tematiką, bet baiminasi aktualių temų: « Aktualusis dienos momentas yra pavojinga injekcija literatūros kūriniui » [20].

---

[13] *Ugnies pardavėjas žemės rankose*, žr. *Draugas*, 1952.X.2 d.

[14] Žr. *Dirva*, 1956.I.29 d.

[15] A. Audrius, *Tebūnie tartum pasakoj. Apie pirmąją L. Sutemos poeziją*, žr. *Dirva*, 1956.X.11 d.

[16] *Nebėra nieko svetimo*, žr. *Metmenys*, 1962 m. 5 knyga, 156 psl.

[17] VBS, *Vis dėlto vertinga knyga*, žr. *Naujienos*, 1951.VIII.29 d.

[18] Ten pat.

[19] *Metraštis « Literatūra »*, žr. *Aidai*, 1951 m. 5 nr., 231 psl.

[20] *Jurgis Gliauda, « Namai ant smėlio »*, žr. *Aidai*, 1952 m. 10 nr., 377-378 psl.

Tad ir J. Gliauda čia neišėjo laimėtoju. Tuo metu labai išgirtame Gliaudos romane jis pasigenda pirmiausia gyvo žmogaus, kuriame kovotų priešingi jausmai ir duotų veiksmui įtampos. Klasinė romano proporcija, be paralelinio veiksmo, neduodanti dramatiškumo. Lygus, be kūrybinio tryškimo romano stilius irgi jo nežavi, — pasigenda kūrybinio ieškojimo. Galop kritikas atsargiai išveda, kad tik laikas parodysiąs tikrąją romano vertę.

Didysis menas visada buvo paremtas žmogumi. Knygą gyvą išlaiko tik personažai. To gyvo žmogaus jis ieško J. Jankaus *Paklydusiuose paukščiuose*. Vienintelis, jo manymu, literatūros nusikaltimas — nekūrybiškumas. Jankus čia per daug žmones «žudo», knygą paversdamas pramoginiu pasiskaitymu. Pinti intrigą, vesti dialogą autorius mokąs. Jis norįs parodyti žmogaus ir tamsiąją pusę ir jauną neramų žmogų [21].

Nuoširdžiai sutiko M. Katiliškio *Užuovėją*, reikšdamas didelį prisirišimą prie paliktojo kaimo: «Mūsų literatūrą užtvenkti nuo kaimo įmanoma tiktai tautos mirties atveju» [22]. Dar labiau džiaugiasi pilnutiniu *Miškais ateina ruduo* žmogumi «Toji knyga parodys žemės atstovus su visomis žmogiškomis savybėmis: aistra, meile, pavydu, kerštu ir su visomis amžinomis žemės gyvio problemomis: beprasmiškumo pajautimu, noru siekti ir negailestinga likimo ranka» [23].

Pats būdamas avangardinis poetas, A. Mackus pasisako už A. Škėmą, drįstantį matyti tikrovę savaip, nenutylint įvykių ar dvasinių konfliktų. Škėma dėl to aktualus, bet negavo klasiko aureolės. Daugumas, neįeidami į rašytoją, reikalauja, kad jis įeitų į juos ir tuo būdu jie slepia savo menkavertiškumą. Mackus mano, kad Škėma santykiauja su Kristumi pirmųjų krikščionių būdu, betarpiškai. Škėmos *Čelestą* jis laiko muzikalia tremtinio giesme, prievartinio kosmopolito pasauliu. Čia esą psichoanalitinio priežastingumo ir povandeninė srovė. Tai pusiausvyros knyga ir ją prisiims jausmo ir fantazijos pusiausvyros žmonės [24]. (Škėma — sudužusios širdies reiškėjas, išimčių vaizduotojas, kontraversinis asmuo, žinoma, patraukia nedaugelį. — V. K.).

Bežemių kartos poetas ir kritikas, reikalavęs literatūrai nepriklausomybės, statęs didesnius reikalavimus rašytojams, pasisakęs už pilnutinį žmogaus vaizdavimą bei naują tematiką, be laiko miręs.

---

[21] *Jurgis Jankus, Paklydę paukščiai*, žr. *Aidai*, 1952 m. 9 nr., 417-419 psl.

[22] *Pirmosios lentynos knyga*, žr. *Draugas*, 1953.II.7 d.

[23] *M. Katiliškis, «Miškais ateina ruduo»*, žr. *Dirva*, 1958.I.20 d.

[24] *Pastabos ir įspūdžiai A. Škėmos «Čelestos» proga*, žr. *Metmenys*, 1961 m. IV knyga, 154-159 psl.

Dr. Henrikas Nagys (g. 1920)

H. Nagys — poetas, literatūros ir meno kritikas, literatūros mokslų daktaras. Jis dega visais lietuviškais rūpesčiais: rašo, telkia, važinėja į jaunimo stovyklas, skaito paskaitas, ragina palaikyti teatrą, dailę, duoda įdomių jos kritikų, daug rašo kritikos ir šiaip straipsnių literatūros klausimais *Žiburiuose*, *Nepriklausomoje Lietuvoje*, *Tėviškės Žiburiuose*, *Literatūros Lankuose*, *Aiduose*, *Drauge*, *Dirvoje*, *Lituanus*, *Metmenyse*, *Naujienose* ir kitur. Kanadiškėje *Nepriklausomoje Lietuvoje* teko užeiti jo išsamias 1951-1954 m. metines literatūros apžvalgas; o to pat laikraščio *Pragiedrulių ir šešėlių* atkarpoje atžymimi literatūros gyvenimo ivykiai. Nuo 1969 m., J. Kardeliui mirus, kurį laiką *Nepriklausomą Lietuva* ir redagavo.

Blogą literatūros būklę 1950 m. aiškina emigracija, kūrimosi rūpesčiais, grafomanų įsigalėjimu laikraščiuose, kur jie išstumia net tikrus rašytojus. Tik *Aidai* ir *Nemunas* spausdina geresnių rašytojų darbus. Grafomanai, paliesti kritikos, net organizuotai puola kritiką. Viename straipsnyje atsakoma Varnauskui ir kitiems, puolantiems kritiką dėl jo B. Rukšos *Žemės rankose* teisingo įvertinimo [1]. Nagys nepaiso laikraščiuose pasitaikančių balsų prieš suvakarėjimą, pasinėrimą filosofijon ir norinčių rašytoją nutraukti dvasinio skurdo balon. Jis kviečia būti ištikimais laukiančiai savai žemei. Skaitytojai turi tai suprasti ir klausyti gyvos žmogaus širdies. Mūsų kultūrinės institucijos nyksta, tik rašytojai beviltiškai kovoja pries rutiną ir susmulkėjimą [2]. Laikraščių kultūriniai priedai kamšomi vertimais, reklamomis, literatūra merdi, skaitytojų mąžta. Didieji mūsų laikraščiai neteisingai ir diletantiškai žiūri į literatūrą ir jos kūrėjus. Oficialiosios mūsų įstaigos turėtų gelbėti knygą, kol nevėlu [3]. Mūsų jaunimas, studentai, pamiršta savanorių ir poetų Lietuvą, o ieško «atominės poezijos». Kiek ilgai išsilaikys literatūra — svarbiausias veiksnys prieš nutautėjimą: «tiktai kokybiškai svari literatūra tegali būt

---

[1] *Nepasisekęs žygis*, žr. *Naujienos*, 1951.I.13 d.
[2] *Aktualiu literatūros klausimu*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1953.III.18 d.
[3] *Gelbėkime lietuvišką knygą, kol nevėlu*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1954.IX.8 d.

vienu efektingiausių ginklų prieš nutautimą ir užuomarštį bei įrodymas mūsų priešams, kaip rimtai mes suprantame savo tautinę misiją: tęsti savo literatūrinę tradiciją, t. y. kalbėti už visus tuos, kurie pavergėjų nutildyti laikinai arba amžinai »[4]. Rūpindamasis rašytojų prieaugliu, siūlo prie kurio nors J. A. V. universiteto steigti pilną lietuvių kalbos kursą. Labai džiaugiasi pasirodžius *Literatūros Lankams*, kurie sutelkę, be pasaulėžiūros skirtumo, jaunus žmones, išėjusius « pasakyti daugelį gražių ir daugelį nemalonių dalykų, bujojančių tremtiniškoj literatūrinėj atmosferoj »[5]. Kūrybiniu žodžiu išstoję prieš diletantizmą, pasaulėžiūrinę netoleranciją, buvo sutikti piktu pasityčiojimu « smulkmenų krautuvėlių savininkų ». *Literatūros Lankai* atnešę gryno vėjo ir kreipiąsi į kiekvieną rašytoją, ieškantį naujų kelių ir teisingo kritikos žodžio. Lietuvių Rašytojų Draugija virstanti savo « kiemo » žaidimu: į ją patenka žmonės be minimalių kūrybos reikalavimų; vidutiniškumas pakeltas kriterijumi. Literatūros premijos skirstomos pagal pasaulėžiūrą, simpatijas, režisūrą. Tie, kurie knygose ieško « savos » tiesos, tie kalbės prie lietuviškos knygos kapo. Bet Nagys vis dėlto tiki, kad mūsų literatūra gyvuos, « kol bus raštojų, neišduodančių savo pašaukimo ir tų, kurie tiki, kad mes niekada nekapituliuosime »[6]. Po 17 m. Nagys būkštauja dėl įžūlių kalbos nemokšų ir « pusraščių », kurie gožia literatūrą, kai išeivijoje pavargo rašytojai ir kritikai: « Ta proga pasinaudojo, kaip visuomet nutinka, įžūlūs rašliavos virėjai ir kepėjai, todėl beveik pusė pasirodančių knygų yra arba parašytų tokia kalba, kad kalbininkams tenka valandų valandas jas taisyti (!), arba jų literatūrinė vertė prilygsta Vištėliausko gadynės raštams. Pusraščiai moko kūrybinio meno, išvėsusios dramos užpilamos visokiais « ultramoderniškais » efektais bei padažais, kad klausytojas arba žiūrovas, ko gero neišgirstų tikrojo teksto »[7]. Pasibaisėtinas tokių rašytojų akiplėšiškumas: « tokių rašliavų autoriai patys save, be jokios gėdos, lygina su pasaulinės literatūros meisteriais ir kiekviena proga nepamiršta paminėti, kiek kokių laurų jie dėvėjo ant savo kilnios galvos »[8].

Kritikos ydos. Didžiausiu kenkėju laiko šališką, pasaulėžiūrinę, partinę ar « draugišką » kritiką. Panegirika žudo kūrybą. Kūryba gimsta iš pasidalijimo nuomonėmis, iš įtampos. Kai sveika kritika

---

[4] *Mūsų benamės prozos ateities perspektyvos*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1955.XI.25 d.
[5] *Aktualiu literatūros klausimu*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1953.III.18 d.
[6] *Mūsų benamės prozos ateities perspektyvos*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1955.XII.15 d.
[7] *Poetas, kurio mūza nepavargsta*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1972.III.2. d.
[8] Ten pat.

nutildoma, tada ateina dekadansas. «Kritika yra tokia bandomoji ugnis, įtampos komunikacija, draugiškas, kad ir skirtingas, požiūris į idėją ir atsiektus rezultatus»[9]. Mes bijome tikros kritikos. Atvira kritika būtina, bet mes įpratę kalbėti apie literatūrą bendromis frazėmis, pataikauti autoriams, moralizuoti. Tikrasis kritikas terorizuojamas. Esą, tuoj teksią perimti «socialistinio realizmo» vadovėlį. «Neveidmainingos kritikos reikia šiandien pirmiausia [...] Nei tautybė, nei ypatingos salygos tų reikalavimų nepakeičia. Literatūros kūriny turime ieškoti meniškosios tiesos ir nustatyti jos įforminimo pajėgumą»[10]. Deja, atviros kritikos būkštauja ir leidėjai, manydami, kad po jos tiražai dar sumažės. Kritika, žinoma, nėra absoliuti mokslinė doktrina; čia daug lemia intuityvinis sprendimas, kurio teisingumą patikrins ateinančios kartos. Kritikos vargais H. Nagys nusikundžia ir po daugelio metų[11].

Poezija — laisvas vidaus atvėrimas. Tai intymiausias poeto vidaus pasaulio, bendravimo su gamta ir Dievu, ilgai brandintas vieninteliai tinkamu žodžiu atskleidimas. Jokie pašaliniai dalykai negalima poezijai primesti. Poezija patenkina nemirtingą žmogaus sielos komunikacijos ilgesį. Joje žėri prarastojo rojaus spindėjimas. Iš poeto reikalaujama begalinio subtilumo, meistriško kalbos pajautimo, gilaus ir nemeluoto santykio su tikrove. Poezijoje «vienas posakis, vaizdas, tikrovės detalė, magiškojo ritmo ir rimo figūroje įlieta, atveria daugiau ir gilesnių išgyvenimų, negu ilgiausia apysaka»[12]. Tiktai kūrybinei tiesai atviras žmogus poeziją išgyvena.

Tėvynės netekimas, rūpinimasis jos ateitimi sukėlė gausybę patriotinės poezijos, tiesiog jos infliaciją. Gilesni jaunosios kartos poetai bodėjosi publicistiniu jos pobūdžiu ir savąjį nemažiau stiprų jausmą tėvynei dainavo giliau, subtiliau. Todėl buvo apšaukti nepatriotais, nihilistais. Nagys išsamiai tuo reikalu pasisakė, išėjus B. Brazdžionio *Didžiajai kryžkelei*, kur poetas pirmiausia susirūpinęs tautos išsilaikymo ir prisikėlimo misija. To neginčydamas, Nagys abejoja: «ar būtinai tiktai konkrečiai kalbant apie patriotinius uždavinius ir siekius poetas išpildo savo, lietuvio, uždavinį. Ir dar: ar ir literatūriškai ne visai pasisekę posmai, nors ir kilnios tematikos vien tiktai dėl savo siužetinės svarbos laikytini įnašu poezijon? [...]

---

[9] *Aktualiu literatūros klausimu*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1953.III.18 d.

[10] Ten pat.

[11] *Kiek ponų!... Kokie jie gražūs!...* žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1969.XI.5 d.

[12] *Pastabos apie 1953 m. grožinę lietuvių literatūrą*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1954.IX.2 d.

Ar kartais trafaretu pavirtę patriotiniai įvaizdžiai, šūkiai, kreipiniai neišvirsta į surogatus ? »[13]. Sustabarėję šūkiai, esą, tik atbaido poezijos mėgėją. Iš kitos pusės, kaip be patetikos ir manieros išsako savo gaivališką meilę tėvynei toks nepatriotiškumu kaltinamas Niliūnas. O betgi: « Asmeniškos kaltės gilus pajautimas, išdavimas savo gimtojo žemės smėlio ir medžių ir nenumaldomas troškimas grįžti, kad giesmėj įamžintų visa », byloja, kad ir iš jo eilėraščio *Išduotas medis*[14]. Juk « kiekvieno poeto kūryba, išaugusi iš savo tautos ir žemės gelmių ir tradicijos, yra iš esmės patriotinė »[15]. Nagys ir patriotinės poezijos vertei nustatyti reikalauja tų pačių kriterijų.

Kartų skirtumą išaiškina, pavyzdžiu imdamas *Literatūros Lankų* ir *Žemės* sutikimą. Jaunoji karta dar Lietuvoje ieškojo tiesioginio ryšio su Vakarais. Ir čia jie eina tuo pačiu keliu. Konservatoriai mato visur autoriteto griovimą ir tautinės misijos išdavimą. *Literatūros Lankai* apšaukti svetimų dievų garbintojais, o *Žemės* įvadas beveik sukilimo prieš tradiciją ir veteranus manifestu. Senieji jaunųjų nepažįsta, nutolę, tik moko iš aukšto. Jaunimas turi būti savimi. Tik laisvas elitas kuria kultūrą. Dialogo įtampa būtina. Dekadansas ateina, kai kultūra pasidaro oficialių įstaigų aprobuota, o sveika kritika nutildyta. Dialogas ir sveika kritika būtini. Tik reikia skirti diletantizmą nuo kūrybos ir kritiką nuo giljotinos[16].

Poezijos kritika. Iš vyriausios kartos Nagys vertino F. Kiršos *Šventuosius akmenis*. Žiūrėdamas vienintelio dalyko — poetinio įforminimo, stato juos žemiau poetiškai pakilių *Pelenų*, — moralines tiesas tevertina moralistai, kurių vertinimas nieko bendra su tikraisiais literatūros kriterijais neturi. St. Santvaro 70 m. jubiliejaus pagerbimo kalboje iškelia jo poezijos kalbos muzikalumą, tikėjimą šviesa ir viltį. Santvaras visada gyveno poetinio grožio ir meninės tiesos meile. Jis — tokios poezijos žodžio meistras[17]. B. Brazdžionis žmogiškąjį praeinamumą išgiedojo *Ženkluose ir stebukluose* bei *Kunigaikščių mieste*, kur jis pasiekė techninio atbaigtumo ir glaustumo viršūnę[18]. Šiltai Nagys atsiliepia apie J. Aistį: « Nė vieno lietuvio poeto lūpose neskambėjo taip jautriai ir intymiai, taip šiltai ir žmogiškai mūsų motinos žodis »[19]. Jo poezija išreiškia pačios būties gelmes: « Intymesnio, atviresnio tiesai ligi skausmo, tokio

---

[13] Ten pat, 1954.VII.14 d.
[14] Ten pat, 1954.VIII.11 d.
[15] Ten pat, 1954.VIII.14 d.
[17] *Atidari langai į saulę ir sielą*, žr. *Draugas*, 1972.VI.10 d.
[19] *Apie kasdienybę, rašytojus ir knygas*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1951 m. 7 nr.

poeto mes savo poezijoje neturime ir kažin kada turėsime. Jeigu pro vieno vienintelio žmogaus likimą galima žvelgti kaip pro trapų stiklinį mediumą pačion buitin, pačion šerdin gyvenimo ūgių, tai Kossu vardas ir poezija yra tokios išbaigtos žmogiško atvirumo kūrybos sinonimas. Jeigu kada mūsuose buvo poezija rašyta krauju, ji buvo rašyta Aisčio »[20]. Praradęs žemę, poetas tariasi neturįs teisės dainuoti asmeninį skausmą. Ir jo giesmė praradusi žavesį. Bet vis tiek jis tebesąs vienas mūsų ryškiausių poetų, suliejęs Vakarų poetinius laimėjimus su lietuvišku pasireiškimu[21].

Iš 1945-1950 m. laikotarpio poezijos knygų tik H. Radausko *Strėlė danguje* priklauso grynajai kūrybai. Radauskas — konsekventiškas estetizmo atstovas, Verlaine ir kitų vaikaitis, virtuoziškai apipavidalinęs savo eilėraščius, melodingas ir spalvingas, kondensuotas ir dinamiškas, tikras vakarietis. Jo poetinė samprata — skambinti dievų dovanota lyra tylias svaiginančias melodijas, girdėtas kasdienybės nepaliestoje saloje, sau pačiam. Poetas žvelgia į žmogų lyg iš aukšto, skeptiškai. Nagys subtiliai atskleidžia Radausko kūrybos vyksmą. Vienur jis meistriškai, bet amatininkiškai vaizduojamą tiesą palenkia formai, kur nukenčia meninė tiesa ir gyvas jausmas; kitur vienkartiniam išgyvenimui ieškąs tokios pat formos ir kiekvieną jos detalę palenkia vidinei tiesai atskleisti. Tai pilnutinis kelias. Radauskas iškeliąs eilę esminių literatūros problemų[22].

Žiemos dainos kritika pasižymi Radausko poezijos raidos suvokimu ir jos esmės atskleidimu — estetinio formalizmo ir nesiangažavimo linijos. Tai hermetiškai užsisklendęs, be amžinybės iliuzijos, be pergalės ir pralaimėjimo aistrų poetas, prieš mūsų akis kalbąs savo monologą amžino dvilypumo tema, pats pasilikdamas anonimiškas, retkarčiais leisdamas sušukti gyvam žmogui. Kritikas nušviečia poeto kalbančias dekoracijas — jo nuotaikų perteikėjas. Lygiai taikliai išryškina Radausko eilėraščių apipavidalinimo techniką ir išveda, kad jo poezijoje idėja gimsta formavimo procese. Aptaria jo nerūpestingą ir šventišką nuotaiką, salonišką, eladišką, bet kartu dvelkiančią kavinės ironija ir nuovargiu bei rezignacija[23].

---

[20] *Pastabos apie 1954 m. grožinę lietuvių literatūrą*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1955.VI.8 d.

[21] Ten pat.

[22] *Henriko Radausko « Strėlė danguje »*, žr. *Nepriklausoma Lietuva* 1951.II.8 d.; II.22 d.

[23] *Henriko Radausko « Žiemos daina »*, žr. *Literatūros Lankai*, 1957 m. 7 nr., 27-28 psl.

Vaizdžiai ir šiltai iškelia savo kartos rašytojų (V. Mačernio, A. Nykos-Niliūno, K. Bradūno, V. Šlaito, J. Kėkšto ir pagaliau savo) santykį su prarastu rojumi ir vaikyste, tėvyne, kovą su mirtimi, įsiamžinimą kūryboje ir Velykų ryto finalą[24]. V. Mačernis — naujo žodžio ir naujos formos skelbėjas, reiškiąs įvairius žmogaus būties ir filosofijos keliamus aspektus. Jis kalbėjo savo kartos žmonėms, kurie kėlė visus klausimus šioje žemėje. Kritikos sutiktas nepalankiai[25]. Prie V. Mačernio dar grįžta kita proga: *Vizijos* tesančios vienintelis išbaigtas kūrinys, sonetai — nebaigti. Subrendusio poeto žodis *Vizijose* plūsta organiškais ritmais; pėdų tempas prisitaiko prie minties ir vaizduojamo siužeto. Tokiu pat drąsiu žodžiu prabilo sonetuose. Kritika nesuprato, kad po melodingo maršo muzika buvo paslėpta jaunosios kartos pasaulėjauta, šviežias manifestas jauniesiems žmonėms, kurie norėjo gyventi Vakarų kultūros ir literatūros tradicijomis. Noras būti sau žmogumi, meilė žmogui — klystančiam, meilės ieškančiam. Pažinimo troškulys — sielą peni, kaip alkaną žvėrį, gražiausiais meno, mokslo vaisiais, bet ji nepasotinama. Lieka liūdesys, svajonių šalies ilgesys, himnas bundančiai žemei[26].

Intuityviai kritikas atskleidė Niliūno simbolius — poeto sieloje palaidotą, vėl prisikėlusią vaikystę, klajonę po svetimus miestus, kalbą su savimi, kur «svajonės — vienintelė realybė». Teisingai išveda, kad niekad populiarumo neieškojusio ir norinčio iki savęs skaitytoją pakelti poeto kūryba bus sunkiai priimta[27]. *Orfėjaus medyje* poetas pasukęs į nudailintą išraišką, bet nebėra pirmykščio šviežumo, o dominuoja estetinis elementas, žmogaus vienatvė, ieškojimas kelio į transcendenciją. Jo kūrybos pasaulis dar tragiškesnis, fizinė mirties kova su poeto pasaulio nemirtingumu. Nagys domisi Niliūno poeto individualios laikysenos sulydymu su grandioziniais peizažais, išaugusiais iš vaikystės prisiminimų ir pasaulinės literatūros tradicijos. Jis iškelia visuotinį vaizdo dominavimą, «kur pro tradicinį eilėraščio kevalą kartu su tiksliai ir jautriai užfiksuota nuotaika ir išgyvenimo visuma yra, tarytum antram plane, užčiuopiama filosofinė gelmė»[28].

---

[24] *Prarastojo rojaus atsiminimas ir kova su naktimi*, žr. *Trečioji metinė «Santaros» knyga, Mintys ir darbai, 1956*, 1957, 9-21 psl.

[25] Ten pat.

[26] *Vytauto Mačernio literatūrinis palikimas*, žr. *Metmenys*, 1962 m. 5 kn., 7-18 psl.

[27] *Knyga apie kovojantį žmogų ir nemirštantį jo ilgesį*, žr. *Aidai*, 1946 m. 12 nr., 229-230 psl.

[28] *Pastabos apie 1953 m. grožinę lietuvių literatūrą*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1954.VIII.11 d.

K. Bradūną Nagys bene poetiškiausiai interpretuoja ir laiko vienu iš naujų kelių ieškotojų mūsų apslopusiai poezijai. Tai ūkininkų poetas, gimdančios ir mirus priglaudžiančios žemės dainius. Jo santykis su žeme sakralinis. Jis pirmas po Donelaičio kasdieniuose ūkio darbuose ieškąs žmogiškos prasmės. Jo poezijoje bežemis ūkininkas — gyvas, bet nužudytas. Jo knygos — maldos paprastumas, ieškojimas atsakymo neišvengiamai mirčiai artėjant, kai Geroji Ranka prikels. Tai gilus tautinis poetas senojo sluoksnio prasme[29]. Liaudiškas, paprastas jo žodis. Ir Nagys nuoširdžiai gėrisi *Donelaičio kapu*: « Permatomas kaip rasos lašas, gaivus kaip gilios girios šaltinio vanduo, lengvas kaip pasakos paukščio plunksna, sklidinas tos mūsų liaudiškos tylios širdgėlos ir to nepaprasto nuolankumo čia Bradūno žodis. Kazys Bradūnas nerašo kaip liaudis, jis yra tas liaudies poetas, kuris nuo neatmenamų laikų, tiktai kitais vardais ir kitokiu veidu, dainavo savo žemės žmonėm, pačios žemės balsu »[30]. Čia įkvėptas Nagio pasigėrėjimo žodis iškelia Bradūno talentą geriau už ilgas teksto analizes.

Pažeminto žmogaus poetą J. Kėkštą vertina kaip stiprų nenudailinto žodžio ir intensyvaus išgyvenimo, nesidomintį formos tobulumu. Jis visą svorį perkelia į žmogiškąjį išsisakymą. Socialiniai jo motyvai — ne politiniai, bet literatūriniai. Tai benamio, kario ir kalinio tragiškas pasaulis. Perėjusio karo ir kalėjimo pragarą vilniečio poezija, įtakota Vilniaus literatūrinės aplinkos — lenkų poetų, porevoliucinės rusų poezijos, Vakarų ekspresionizmo, kosmopolitinio bei humanistinio sąjūdžio. Tai vyriška poezija — į save ir tikrovę žvelgianti tiesiai, atvirai ir kalbanti tvirtai. Tokiai poezijai, Nagio manymu, reikalingas nusiteikimas ir šviežios formos. Bet įspėja nuo siurrealizmo štampų[31]. Ypač Nagiui brangūs jo ieškojimai: « Mums brangus kiekvienas ieškantis ir gyvas, negu pelyjantis ant kažkada pasiektų laimėjimų »[32].

Nagys entuziastiškai sutinka J. Meko *Semeniškių idiles*, pagrįstas tolstančios vaikystės nostalgija. Autorius naudojąs realistines priemones, bet visa pakeičia magiška šviesa. Kad ir pasitaiko eiliavimo monotonijos ir prozinio pasakojimo, bet visuma šviežia ir gaivi[33].

---

[29] *Nuo žmogaus žemės iki žemės žmogaus*, žr. *Literatūros Lankai*, 1957 m. 7 nr., 24-27 psl.

[30] *Poetas, kurio mūza nepavargsta*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1972.III.2 d.

[31] *J. Kėkšto « Ramybė man »*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1951. m. 8 nr.; *J. Kėkšto poezija*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 5 nr., 22-234 psl.

[32] *J. Kėkšto « Ramybė man »*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1951 m. 8 nr.

[33] *Jono Meko « Semeniškių idilės »*, žr. *Literatūros Lankai*, 1957 m. 7 nr., 29-30 psl.

Jau *Žmogiškose psalmėse* pastebėjo V. Šlaito talentą[34]. Jo žodis «buvo toks aukštaitiškai gailus, atsargus ir prigesintas, šnekamas intymiai ir šiltai, kaip nė vieno kito»[35]. Trečiajame rinkinyje *Be gimto medžio* — krikščioniško nuolankumo bei liaudiško paprastumo poezija. Tik beveik publicistinis šauksmas apie Rytų imperiją nėra tikrasis Šlaitas[36].

B. Pūkelevičiūtė *Metūgėse* paprastai, bet drasiai ir nuoširdžiai atskleidžia naują ir turtingą moterišką pasaulį: «Jeigu galima kalbėti apie moteriškumą poezijoje, tai šioje knygoje jo apstu pačia gražiąja jo prasme: liūdesio, skausmo, meilės ir mirties temos varijuojamos subtiliai ir talentingai ir tuo pačiu atvirumu, kurį randame Gabriel Mistral arba mūsosios Sal. Nėries kūryboje»[37]. Nagys nesutinka su A. Maceina, keliančiu K. Grigaitytę didele moteriškumo poete[38]. Jis moteriškumo nelaiko literatūriniu kriterijum. Svarbu, kiek stipriai moteriškieji jausmai išsakyti menine forma[39].

Pr. Kozulis *Dulkėse ežere* radęs savo poetinį žodį. Perėjęs beteisio, ujamo žmogaus kelią, jis kalba su graudžia šypsena tikrai lyriškai. Bet įspėja nuo pigaus žmonių linksminimo: «Pavojus kaip tiktai tykoja jo paties šyptelėjimuose. Jeigu poetas pasirinktų pigų, diletantišką, žmones linksminantį kelią, jeigu jisai neįstengtų atskirti tikros literatūrinės šypsenos nuo vienadienio, kontrastu paremto, satyrinio pasišaipymo, — jo poetinis kelias gali nusidėvėti ir prarasti jam taip charakteringą žmogišką šilumą ir intymumą»[40] Tikrosios poezijos kelias — toli nuo gatvės triukšmo. Pigaus skaitytojo linksminimo kaip tik išsilenkė Antanas Gustaitis, mūsų išeiviškos buities trubadūras, rinkinyje *Ir atskrido juodas varnas* «išvengęs, kaip ir anksčiau, grubaus tiesioginio pamokslavimo, proginio vienkartiškumo, bereikšmių kalambūrų»[41]. Liesdamas mūsų visuomenės ydas, Gustaitis randa lankstų, šmaikštų žodį ir lieka literatūrinėje plotmėje, neperžengia literatūrinio kūrinio ribos, kuri skiria nuo dainuškos[42].

---

[34] *Muitininkai ir fariziejai*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1950.XI.2 d.

[35] *Trečias Šlaito vizitas*, žr. *Metmenys*, 1963 m. 6 kn., 140 psl.

[36] Ten pat.

[37] *Naujas veidas mūsų poezijoj*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1953.III.19 d.

[38] A. Jasmantas (A. Maceina), *Moteriškumas lyrikoje*, žr. *Aidai*, 1950 m. 7 nr., 329 psl.

[39] H. Nagys, *Naujas veidas mūsų poezijoje*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1953.III.19 d.

[40] *1950 metų lietuvių grožinės literatūros knygų apžvalga*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1951.I.4 d.

[41] *Antano Gustaičio poezija*, žr. *Aidai*, 1967 m. 6 nr., 276 psl.

[42] Ten pat.

Nagio manymų, J. Blekaitis rinkinėlyje *Vardai ir vandenims ir dienoms* intelektualinius eilėraščius nesugebėjęs pateikti poetine kalba: «Tai tėra eilutės, kuriose, dažnai pretenzingu stropumu stengiamasi vaidinti nepaprastą poetinį pasaulį. Be kai kurių išimčių, tai yra ieroglifų rinkinys, atmieštas sentimentaliais saloniškais sušukimais ir nevykusiu šiandieninių (lietuvių ir kitataučių) poetų sekimu»[43] Ir Venancijus Ališas, *São Benito Varpų* egzotika ir nuotaikinga tematika bei subtiliu lyrizmu žadėjęs išaugti skoningu menininku, sunkiai randa poetinį žodį[44]. Nagys kietą žodį taip pat taria A. Rūkui už *Bokštus, meilę ir buitį*»[45] ir V. Kazokui už *Sapnų pėdomis* rinkinį[46]. Atvirai iškėlęs, kad Balio Rukšos rinkinėlyje *Žemės rankose* nematyti autoriaus veido, neperžengta vidutiniškumo ir nesisekąs filosofavimas[47], Nagys susilaukė organizuotos akcijos: Varnauskas prikišo konkurencijos baimę[48]; atsiliepė ir V. Maldeikis[49] *Nepriklausomoje Lietuvoje*, su J. Nevardausku[50]. Į tai Nagys ramiai pastebėjo, kad triukšmas be reikalo: knygoje yra pažangos, bet yra ir taisytinų dalykų — reikia atsikratyti įtakų, vengti nudainuotų motyvų. O Varnauskus vilkti į viešumą, kad apsaugotume literatūrą nuo nemokšų snobizmo[51].

Nagys nuoširdžiai sutinka jaunus talentingus poetus, nes jų kūryboje daug kur jauti dar tiesioginį, manieros ir įpročių nesužalotą žodžio ir įvaizdžio veikimą, pirmykštę poezijos versmių vėsumą[52].

Nagys, kalbėdamas apie A. Mackaus *Chapel B*, jautriu žodžiu vertina ištikimybės liudijimą «nužemintųjų», kurie ryžęsi tęsti istorijos jiems uždėtą naštą — tęsti lietuvių rašto tradiciją»[53].

Okupuotojoje Lietuvoje Nagys vertina J. Degutytę, J. Vaičiūnaitę, daug ką iš J. Marcinkevičiaus, S. Mieželaičio[54]. S. Gedos, M. Martinaičio, V. Bložės poezija stipri, originali, autentiška[55].

---

[43] *Pastabos apie 1954 m. grožinę lietuvių literatūrą*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1955.IV.27 d.

[44] Žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1955.VIII.25 d.

[45] Žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1951 m. 11 nr.

[46] *Pastabos apie 1953 m. grožinę literatūrą*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1954. IX.1 d.

[47] *Balio Rukšos poezija*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1950.VIII.24 d.

[48] A. Varnauskas, *B. Rukša, «Žemės rankose»*, žr. *Naujienos*, 1950.IX.15 d.

[49] V. Maldeikis, *Žmogus žemės rankose*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1950 m. 37-38 nr.

[50] J. Nevardauskas, *Atsakymas kritikams*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1950 m. 38 nr.

[52] *Nauji vardai mūsų poezijoje*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1953.III.19 d.

[53] *Mes dar neišmokome kalbėti prie atvirų kapo duobių*, žr. *Draugas*, 1965.III.20 d.

Nagys, didelės intuicijos ir erudicijos kritikas, beveik visais atvejais pasirodė teisus, ieškodamas poetuose savito pasaulio ir naujo žodžio. Jam jokia tematika neišperka talento stokos. Patriotizmas jam ne geografinių ar istorinių vardų vartojimas bei gražbylystė, o gyvas santykis su žeme, pareigos ir ištikimybės jausmas. Jis vertina tiek gilius filosofinius kūrinius, tiek paprastus, nuoširdžius, be pretenzijos, talentus. Vyrišku žodžiu jis nuginkluoja šališkos kritikos machinacijas, atidengia vidutiniškumą bei talento stoką. Garbingai žvelgdamas į draugus ir priešininkus, reikalauja literatūroje grynos atmosferos ir įmanomų sąlygų poetui, kad jis neliktų tyruose šaukiančio balsas.

Prozos kritika. Gerą tremties prozos apybraižą davė *Dirvoje* [56] ir eilėje kitų straipsnių, kurių mintys įglaudžiamos kartu.

Nagys prozą laiko artimiausiu tikrovei žanru. Jos žodynas, temos, žmonės yra gyvenamosios tikrovės kraujas ir sapnas. Ji « žmogaus likimo kaleidoskopas, filminė juosta, seismografo adata, psichologo ir psichiatro akis, poeto širdis ir pasakoriaus auksinė burna » [57]. Kasdienybėje prozininkas suranda savo personažus, fiksuoja problematiką. Prozoje pasireiškia visas žmogus — saulėtas ir purvinas, kilniaširdis ir niekšas, filosofinės gelmės ir silpnapročio mintelė. Nagys nagrinėja tas mūsų benamės prozos tendencijas, laikotarpius, kūrybinį pajėgumą, laimėjimus, lygina su nepriklausomos Lietuvos proza. Mūsų proza, jo manymu, išgyvena estetinio realizmo saulėleidį. Estetinis realizmas objektyviai vaizduoja tikrovę, palikdamas šaly visuomenės kritiką. Čia priklauso J. Savickio *Raudoni* batukai (1951), *Šventoji Lietuva* (1952), *Žemė dega* (1956); skoningi, išbaigti, bet autoriaus išsisėmimo kūdikiai. Savickio žmonės čiuožia gyvenimo paviršiumi, kosmopolitiški svieto perėjūnai. Ir literatūriškai jie nestiprūs: « Paprastai, ogiai, net trivialiai kasdienybei nėra surasta tokia perspektyva, kuri suteiktų kūriniams nepraeinamumo spindesio » [58]. Jo *Šventoji Lietuva* ir A. Škė-

---

[56] Ši apybraiža, susidedanti iš 6 straipsnių, turi bendrinę antraštę: *Keliai ir klystkeliai*. Prie jos pridėta kiekvieno straipsnio savita antraštė: *Dvylika metų mūsų benamės prozos (1944-1957)*, žr. *Dirva*, 1958.V.22 d., 41 nr.; *Estetinio ir buitinio realizmo atstovai*, žr. *Dirva*, 1958 m. 42 nr.; *Ryškiausia lietuviškos prozos trijulė*, žr. *Dirva*, 1958 m. 43 nr.; *Psichologinio realizmo atstovai*, žr. *Dirva*, 1958 m. 44 nr.; *Jaunųjų prozaikų grupė*, žr. *Dirva*, 1958 m. 45 nr.; *Rašytojas tiki savo žodžio gyvastim ir ateitim*, žr. *Dirva*, 1958 m. 46 nr.

[57] *Keliai ir klystkeliai ... Dvylika metų mūsų benamės prozos (1945-1957)*, žr. *Dirva*, 1958.V.22. d.

[58] Ten pat.

mos *Šventoji Inga* turi paralelių: abu pažyminį *šventoji* vartoja perkelta prasme ir abu regi žmogaus didybę ir menkystę kiek groteskiškai — lyg suklumpančio aktoriaus, kuris ne pats pasirinko vaidmenį ir jį vaidina harmoningos, bet veikėjui abejingos gamtos scenoje. Tai ironiškas vaizdavimas su liūdesio gaida. Abu autoriai žmonės šių dienų miesto, kuris dažnai šaipydamasis rauda. Savickis yra stiliaus novatorius ir neliestos tematikos kėlėjas. Pasižymi kultūringu sąmojum, gyvastingumu ir elegancija [59].

Tik vienas A. Vaičiulaitis neįveikiamas — taupus, subtilus, ypač *Pasakojimuose* (1955). Čia Nagys deda ir I. Šeinių, iš dalies St. Būdavą, F. Neveravičių, P. Jurkų, N. Mazalaitę, kurios *Mėnuo vadinamas medaus* — gražūs gamtos rėmai, bet be gyvybės: dirbtinė intriga, nestiprus Julijos charakteris ir pseudoromantinė tikrovė (pilis, žaliaakis nepažįstamasis). Jos *Gintariniai vartai* geresni, o *Saulės takas* visai silpnas [60].

Buitinis realizmas, einąs nuo Valančiaus per Žemaitę, Vienuolį, varijuodamas, eina tuo pačiu keliu. Krėvė ir išeivijoje — jo maestro ir tėvas: «nepakartojamas savo buities pažinime, charakterių piešime ir vienkartiniam įforminime» [61]. Krėvės *Dangaus ir žemės sūnus* ypač aukština: «Savo idėjine apimtimi ir turinio sinteze ši Krėvės knyga yra neabejotinai pati svarbiausia mūsų tremties literatūroje» [62]. Buitinio realizmo keliu eina L. Dovydėnas, St. Zobarskas, B. Gražulis, J. Švaistas, V. Tamulaitis. Stipri neorealistų trijulė: J. Jankus, M. Katiliškis ir P. Andriušis; visi įtakoti impresionizmo, atsisako buities tematikos, sukūrė savitą stilių, kritiškai žvelgia į tradicinius siužetus, ryškaus kūrybinio polėkio [63].

J. Jankus, tremtyje išsimušęs į pirmas eiles, intriguojąs, meistriškas, labiausiai besukąs į psichologinę beletristiką, kelia moralines, socialines, religines problemas. Jo *Paklydę paukščiai* — silpnas pasiskaitymo romanas, sukėlė triukšmą. Moralistai nuėjo tiek toli, kad vienas net pareiškė: geriau vidutinė literatūra, by tik morali [64]. O recenzentams turėtų rūpėti, kiek meniškai autorius savo mintį įkūnijo. Šio romano intriga, pinama paviršutiniškomis priemonėmis, artina prie kriminalinio romano. Pranašesnis *Namas geroj*

---

[59] Ten pat.

[60] *N. Mazalaitė, Gintariniai vartai*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1952 m. 19 nr.

[61] *Keliai ir klystkeliai ... Estetinio ir buitinio realizmo atstovai*, žr. *Dirva*, 1958 m. 42 nr.

[62] Žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1950.XI.2 d.

[64] *Keliai ir klystkeliai ... Ryškiausia lietuviškos prozos trijulė*, žr. *Dirva*, 1958 m. 43 nr.

gatvėj: ramiai fiksuoja žmones ir įvykius, gabiai sumegzta intriga, ryškūs konfliktai. Nagys, liesdamas Jankaus «slidumus», laikosi principo: švariam viskas švaru [65].

M. Katiliškis — gaivus pilnakraujų žmonių kūrėjas, ypač subrendęs *Užuovėjoje* savo autentiška buitimi ir psichologine tiesa: «Visa naujoji knyga sulydyta vienu plačiu, intensyviu mostu prieš mūsų akis praskleista kūrybine tikrove — kaimu, kuriame žmonių likimas pulsuoja aistringu gyvastingumu. Ta prasme *Užuovėja* yra vientisa, vienu atsikvėpimu sukurta mūsų žemės žmogaus istorija, lydinti jį nuo lopšio ligi karsto» [66]. O *Miškais ateina ruduo* atskleidžia dar didesnę žmogaus ir gamtos perspektyvą. Dar kartą paliudija, kad mūsų proza stipriausia, kai paliečia kaimietį ir žemę [67].

P. Andriušis — lyriškas, šiltas, pilnas aukštaitiško grakštumo ir širdies, liūdno humoro. Andriušio prozos «literatūrinis svoris yra sudėtas į gyvą, originaliais palyginimais išmargintą stilių, į taip gerai pažįstamą ir taip šiltai prakalbinamą žemę ir jos pilkasermėgius gyventojus» [68]. Nepaisydamas barbarizmų, tarmybių, keisto sakinio sudėliojimo ir nerasdamas šiam žanrui vardo, nerasdamas aiškios kompozicijos, kritikas atvirai prisipažįsta: «mes niekaip negalėsime daugelio šios apysakos puslapių užmiršti, niekaip neįstengsime dar ir dar kartą nesustoti prie autoriaus puikiai apibūdintų gamtovaizdžių, prie talentingai apkalbėto žmogaus ir vaizdingai papasakotų nutikimų» [69]. *Tipelyje* kritikas mato P. Andriušio graudingąjį ir pokštininko veidą. Bet smagi kolekcija studentiško ir bohemiško gyvenimo nuotrupų — dar ne romanas su nuoseklia intriga ir fabula [70].

Visai kitaip prie kaimo prieina grynakraujis realistas V. Ramonas *Miglotame ryte*. Čia žmogiškoji šiluma ir intelektas harmonizuoja [71].

Į šią grupę Nagys dar skiria K. Barėną, Alę Rūtą, J. Kralikauską, A. Baranauską [72].

Mūsuose dar tik gimstančio psichologinio realizmo grupėn skiria, po *Altorių šešėly*, J. Grušą, V. Ramono *Kryžius*, 1947-1948 m. sukėlusius diskusijas dėl idėjinių aspektų. Čia eina ir A. Baronas, atkak-

---

[65] *Keliai ir kryžkeliai... Psichologinio realizmo atstovai*, žr. *Dirva*, 1958 m. 44 nr.

[66] *M. Katiliškis, «Užuovėja»*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1953 m. 4 nr.

[67] *M. Katiliškis, «Miškais ateina ruduo»*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1958 m. 9 nr.

[68] Žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1957.I.10 d.

[69] Ten pat.

[71] *V. Romano, «Miglotas rytas»*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1961.V.24 d.

liai keliąs žmogaus problematiką. Jį medžiaga dar vis užgriūvanti, trūksta kūrinių formavimo ir savito kelio. Bet stilius gerėja, žmonės gyvėja, tik dar yra ištęsimų, didaktikos, ilgų monologų. Vėliau autorius aiškiai bręsta: « iš nuoširdaus, bet nerūpestingai egocentriško, jaunatvės mėtymosi einama į subrendusio žmogaus pašaukimą, gerai ir ilgai išnešiojus svajotąjį paveikslą ir rūpestingai telkiant visą kūrybinę energiją šiam vienam ir vieninteliam paveikslo įkūnijimui žodyje »[73].

Impresionistinio estetizmo atstovai. M. Bavarskas skubotai parašė *Pilkuosius namus*, *Klajūną*. N. Mazalaitė duoda impresionistiškai spalvingame pasauly mergaičių svajones apie keistuolius vyrus, naktimis klajojančias herojes. Čia lengvai išsprendžiamos problemos ir pasiskaitymo romanų lygis. Išimtys — Alė Rūta ir B. Pūkelevičiūtė. P. Jurkus davė du nuotaikingus, poetiškus, kiek paviršutiniškus, bet šiltus ir jaunatviškus romanus[74].

Nagio kartos prozininkai, pažinę didžiuosius Vakarų modernius rašytojus, atsiriboja nuo realizmo ir linkę eksperimentuoti, gilintis į šio amžiaus žmogaus klausimus. Ir Škėmos proza nėra biaurumas, « bet vieno rašytojo taip regima tikrovė ir tokio žmogaus vaizdavimas savu žodžiu ». Nagys Škėmos nesuprantantiems aiškina: « paskaitę visų kitų tautų rašytojų knygas, jie tikrai nutartų, jog Škėma yra švarut švarutėlis, tikras šventasis, kad ir palyginus su aprobuotojo Graham Greene siužetais, personažais ir tematika »[75].

Šventosios Ingos žmogus dangoraižių ir vaikystės atsiminimų fone gyvena savo nervingą ir skaudžią lemtį, dusinamas abejonių ir siaubo, nusivylęs žmogum ir Dievu. Iš nakties jis ieško kelio atgal į namų ir nenugalimos meilės ugnį. « ... Škėma moka trumpais kondensuotais epizodais kurti visumą, subtiliomis ir originaliomis priemonėmis perduoti meninės tikrovės nuotaiką, spalvą ir skonį, taupiais dialogais atverti žmogiškos sielos individualybę »[76]. Jis pirmas nemėgdžioja pasaulinių autorių pasaulio, bet jame gyvena ir meniškai jį apipavidalina. Bet Nagys mato ir tamsesnes autoriaus puses: piliečių gąsdinimą, kai kur per grubius pabrėžimus. Kritikas mano, kad Škėma kartais pamiršta, jog kūrinyje kiekviena detalė turi būti būtina, ne atsitiktinė. Pavyzdžiui, apokaliptinėse variacijose detalės piaujasi, ir iš didžiulės saulės, kuri turėtų kilti už mirgan-

---

[73] *Pastabos apie 1954 m. grožinę literatūrą*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1955 m. 14-17, 32, 44 nr.

[75] *Paskutinis laiškas A. Škėmai*, žr. *Metmenys*, 1961 m. 4 kn., 5-14 psl.

[76] « *Šventoji Inga* », žr. *Aidai*, 1953 m. 8 nr., 371 psl.

čios milžiniškos kompozicijos, telieka tik šviesos reklamų fontanas. Apskritai Škėma Nagiui atrodo talentingas nebuitinės tematikos autorius. Nervingai subtiliu sakiniu, drąsia fraze, šviežiu žodžiu, be ištęsimų, naivių aforizmų, stengėsi iškirsti naują langą mūsų literatūroje [77].

Šion grupėn Nagys skiria ir A. Landsbergio *Kelionę* ir J. Kaupo *Daktarą Kripštuką pragare.* Landsbergis subrendęs, pažįstąs savo žmones ir savo pasaulį. Pasąmonės ir žvilgsnio atgal pagalba sukuria gilią ir originalią ištremtųjų ir pralaimėtojų studiją. Landsbergis jau Vokietijoje *Žvilgsniuose* ir vėliau *Prozoje* greta J. Meko stipriausiai pasireiškė individualiu personažų traktavimu. O Kaupas duoda ne tik Kauno akvarelę, bet ir universalų žmogaus sapno ir tikrovės sulydymą [78].

Nagys čia taip pat pajudina turinio ir formos problemų ir laiko idėją rašytojo laisvės arba vergijos kriterijum: prievartaujamas rašytojas virsta garsiakalbiu. Tezinio veikalo pavyzdžiu duoda V. Alanto *Pragaro pošvaistes* ir romaną laiko blogu ne dėl idėjos, bet dėl neliteratūrinio perdavimo. Tokie V. Ramono *Kryžiai* beveik nenukenčia dėl teziškumo — jis išperkamas menine verte (stipria kompozicija, gyvais charakteriais). Ir L. Dovydėno *Per Klausučių ūlytėlę* ir J. Gliaudos romanai eina ton tezinėn grupėn, taip pat okupuotosios Lietuvos socialistinio realizmo atstovai [79].

Nagys dar vertino J. Kralikausko *Urvinius žmones* (įdomi tematika; pilkumos ir beprasmiškumo poveikis) [80], A. Rūtos *Trumpą dieną* (autorė tvirta savo kampelio vaizduotoja) [81], K. Borutos *Baltaragio malūną* (stipri legendarinė nuotaika) [82], pripažįsta neabejotiną P. Jurkaus talentą [83], pagiria K. Barėno *Giedra visad grįžta* ir *Karališkąją dieną* (vaizdinių bei frazės kondensuotumas, geras skonis, natūralus dialogas) [84]. Bet Nagys atvirai sako savo kritišką nuomonę, nors ir kažin kaip veikalas būtų kitų iškeltas (pavyzdžiui, pirmosios J. Gliaudos knygos rodą, kad autorius nepakankamai mokąs lietuvių kalbą; esą nuostabu, kad vidutinišką jo prozą kai kas lygina su Vakarų klasikais, o ir pats autorius panašiai manąs) [85].

Mūsų kritika esanti silpnesnė, negu buvo nepriklausomoje Lietuvoje. Bet rašytojas nekapituliuoja, ir ateitis pareis nuo sveikos kritikos ir reiklaus skaitytojo. Nagys visuomet vertina knygos meninį pavidalą, iliustracijas; džiaugiasi radęs rašytojo ir menininko atitikimą, priekaištauja dėl nevykusių iliustracijų [86].

---

[77] Ten pat, 372 psl.

[86] Pavyzdžiui, *Lietuvių poezijos antologijos* (1951), *Knygos kiekvienam lietuviui*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1952.VI.18 d.

Kaip pažangus kūrėjas, ir kritikoje jis stovi už naują žodį. Naujas idėjas neša į visuomenę, ypač jaunimą. Pasirašo 60 manifestą dėl nuosmūkio. Ištikimas bendros kovos draugams — dėl lietuvybės, literatūros, garbingo žmogaus laisvės realizavimo. Su vyriška širdgėla palydėjo mirusius kovos draugus — A. Škėmą, J. Akstiną, J. Kaupą: «Patetiška ir niūri karta, kuri nemokėjo ir nemoka šypsotis. Kuri kalbėjo apie mirtį dažniau už kitus. Kuri užaugo patrankų, gaisro, miestų ir krematoriumų dūmuose. Kuri ieškojo Dievo drauguose ir draugystėje Dievo [...], Toji karta dabar pasitraukia»[87].

Paskutiniu metu Nagys pagrįstai apgailestauja, jog kai kurie jaunesnieji kritikai per daug susižavėjo universitetuose išmoktomis teorijomis, o per mažai pažįsta lietuvių literatūrą ir atmeta jos palikimą: «Man atrodo, jog daugelis mūsų jaunesniųjų kritikų ... per mažai žino lietuvių literatūrą, kad galėtų ką nors kūrėjui tikrai įtakojančio pasakyti. Jiems per daug imponuoja gyvenamųjų kraštų literatūra ir čionykščiuose universitetuose išmoktos teorijos. Perdaug lengvai, netgi su tam tikra ironija, yra atmetamas lietuviškos literatūros paveldėjimo faktorius»[88]. Žalinga yra ir apriorinė kai kurių kritikų antipatija kitiems kolegoms rašytojams.

Periodinės spaudos lygis nepagerėjo, o *Naujienų*, *Dirvos* ir *Laisvosios Lietuvos* žymiai pablogėjo. Išimtis — *Draugo* kultūrinis priedas, išsilaikė *Aidai*, *Metmenys*, kai kur — *Akiračiai*[89].

Nagio kritikos stilius čia sultingas, poetiškas, jautrus, čia dialektiškai aižąs filosofinio eilėraščio painiavas, šiltas literatūrinės pažangos atstovams, aštrus menkystoms, kartus, leidžiąsis į aitrią nuvainikavimo patetiką: «Kada nors, kai laikas atsijos oportūnistinės rašliavos gamintojus ir prekiautojus pinigingom ir populiariom idėjom, kai mes vėl galėsime paspausti rankas tiems, kurie gynė žemę ir laisvę, kada autentiškojo žodžio vertė vėl bus švari ir gyva, kaip kadaise ... Tada liks ir bus brangūs be galo posmai, sudėti nevilties valandą, kai minios šoks dainuodamos aplinkui aukso veršį, o artėjančią audrą regėdamas veltui jiems kalbės poetas»[90]. Arba vėl gili ir šilta J. Kaupo charakteristika: «Julius Kaupas, neįprastų pasakų rašytojas, tikėjęs jomis kaip vaikas, tikėjęs pasaka, kaip tik skaidrios širdies žmonės tesugeba, tikėjęs kiekvieno žmogaus skaidrumu, kaip tiktai tikras svajotojas ir trečias pasakų brolis tesugeba ir begali. Julius Kaupas, humanitaras ir daktaras, menininkas

---

[87] *Mes dar neišmokome kalbėti prie atvirų kapo duobių*, žr. *Draugas*, 1965.III. 20 d.

[90] *Pastabos apie 1953 m. grožinę lietuvių literatūrą*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1954.VIII.18 d.

ir amžinai jaunas žmogus, linksmas ir besišypsąs Augustinas Molnas, Goesta Berlingas ir Tomas Nipernadis, trubadūras ir miegančią karalaitę pažadinęs pasakų brolis, visados atlaidus ir visados ieškąs tiesos ir meilės. Julius Kaupas, daktaro *Kripštuko* autorius ir dar neatspausdintų *Saulėgrąžų mėnulio šviesoj* kūrėjas, Julius Kaupas, Kauno ir Vilniaus slėniningose gatvelėse radęs mūsų vaikystės sapnus ir mūsų vaikystės ilgesį. Julius Kaupas, tikėjęs magiška svajotojo žodžio galia prikelti kasdienybės pasaką»[91].

H. Nagio kritikos įtaka mūsų literatūrai ir visuomenei neabejotinai didžiai teigiama. Laukiame, kada jis galės vėl daugiau kritikai atsidėti.

---

[91] Ten pat.

Alfonsas Nyka-Niliūnas (g. 1919)

A. Nyka-Niliūnas (Leonas Miškinas, Andrius Sietynas, H. B. S.) ilgametis *Aidų* redakcijos narys, vienas iš *Literatūros Lankų* steigėjų bei redaktorių, svarbus *Aidų* kritikas, J. Girniui redaguojant, *Lietuvių Enciklopedijos* bendradarbis. Parašė straipsnį apie V. Mačernį jo kūrybos knygai *Poezija* (1961). Išvertė įvairių autorių kūrybos [1].

Savo poezijoje jis išreiškia žmogiškosios egzistencijos visumą. Žemė jam transcendentinės reikšmės — arena išsikovoti amžiną dvasinį pasaulį. Kūryba — tuščioje būtyje estetinio pasaulio formavimas. Jis — žmogaus laisvės ir prometėizmo kovotojas. Tą egzistencinį estetizmą jis skelbia ir savo kritikoje: kas egzistenciškai esminga ir autentiška, kartu yra estetiška ir literatūriškai tikra. Poezija nėra malonumas, žaidimas ar tarnavimas propagandai, bet giliausias žmogaus vidaus pasaulio išsakymas ir atsakymas į laiko klausimus. Anot W. Blake:

Smėlio grūdely matyti pasaulį,
O dangų — laukinėj gėlėj;
Saujoj sugriebt begalybę
Ir amžinybę vienoj valandoj [2].

Jam poezija — angažavimasis; ji projektuota į laiką, žmogų, jo situaciją universalių santykių plane, kaip Putino ir F. Kiršos kūryboje. Tai ypač išryški Cz. Miloszo ar Vytauto Mačernio poezijos aptarime. Tokio Mačernio «žodis ne tik skamba, reiškia, bet kartu ir sprendžia, atsakydamas į paties žodžio sąvokinio turinio keliamą klausimą» [3]. Apie Miloszo poeziją jis sako: «Epochos sąmoningumo

---

[1] Šekspyro *Hamletą* (1964), T. S. Elioto *Nevaisingąją žemę* (žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 3 nr., 6-9 psl.), Saint John Perse *Vaikystės šventę* (žr. *Aidai*, 1960 m. 10 nr., 408-411 psl.). Dantės *La vita nuova* (fragmentai, žr. *Aidai*, 1965 m. 5 nr., 197-199 psl), S. George (žr. *Aidai*, 1959 m. 4 nr., 168-173 psl. ir 1961 m. 6 nr., psl.), G. Leopardi (žr. *Aidai*, 1968 m. 5 nr., 207-208 psl).

[3] A. Nyka-Niliūnas, *Vytautas Mačernis*, žr. V. Mačernis, *Poezija*, Chicaga 1961, 230 psl.

poeziją mes sutinkame atviromis širdimis ir žvilgsniais — kaip didelį formalinį laimėjimą, kaip laisvo žmogaus balsą, ieškantį žmogaus ir protestą prieš žmonijos ir kultūros paaukojimą propagandos dievams »[4]. Arba toliau: « Milosz [...] pasirinkdamas [...] savo poezijos esme išganymą nešančios poezijos kelią [...] tam tikra prasme užėmė moralisto poziciją: žodis privalo turėti perkeitimo galios, žodis privalo mirti už tiesą, t. y. būti vienkartinis epochai ir laikui didžiąja raide »[5].

Mūsų kritikos padėtis. Niliūnas mano, kad nuo tautinio atgimimo laikų mūsų kritika ėjo svetimas pareigas, vertindama veikalus už patriotizmą, registruodama motyvus, atpasakodama turinį. Ir laisvę atgavus, to neatsisakyta. Dabar kilo konfliktas tarp dalies rašytojų bei skaitytojų ir kritikų, reikalaujant viską vertinti palankiai. Kai kas iš kritikos norėtų tik pagyrimų: « Ne per seniai mūsų spaudoje buvo reikalaujama, kad kritikas eitų į kompromisą su savo sąžine ir nesakytų savo nuomonės, jei tik ji nepalanki. Kritika negali pavirsti labdaringa įstaiga ir konkuruoti su Raudonuoju Kryžiumi, kaip ji negali kiekvieno atžangumo iškelti į idealų aukštumas. Tai yra principinis dalykas »[6]. Vaižgantiškas atlaidumas šiandien neleistina vidutinybė. Šiandien nebegalime vaižgantiškai džiaugtis kiekviena pasirodančia knyga, nes gal ir jis šiandien kitaip kalbėtų. O priėmimas kiekvienos knygos, jei tik jos tematika patriotiška, o autorius išmano literatūros teoriją, tai neatleistina vidutinybė: teorijos gali išmokti kiekvienas, o su talentu reikia gimti[7]. Dabar, girdi, reikalaujama taikyti patriotinį metodą, mažinant reikalavimus, atsižvelgiant, kas parašė, kokie autoriaus nuopelnai praeityje. Dar 1948 m. Niliūnas drąsiai pasisakė apie dviejų skirtingų literatūros kartų pažiūras į literatūrą ir jų kovą. Ta kova prasidėjo, kai 1930-1940 m. kartos rašytojai perėjo į senių (ne amžiumi) stovyklą. Seniai tvirtino, kad grynai estetiškai formalinė kritika negalima, — reikia atsižvelgti į autoriaus nuopelnus[8]. Į tai Niliūnas pareiškia: « Todėl dar kartą tenka pakartoti visiems aiškų kritikos principą, kad veikalą vertinant turima prieš akis kūrinius, užmirštant viską apie autorių »[9]. Visus keldami « gerais » poetais nebeatskirsime « gero »

---

[4] A. Nyka-Niliūnas, *Czeslaw Milosz epochos sąmoningumo poezija* (užsklanda), 89 psl.

[5] Ten pat, 83-89 psl.

[6] *Alės Rūtos-Nakaitės debiutas*, žr. *Aidai*, 1947 m. 3 nr., 129 psl.

[7] *M. Katiliškio « Prasilenkimo valanda »*, žr. *Aidai*, 1948 m. 21 nr., 523-524 psl.

[8] *Mūsų literatūros kasdienybė keturi šimtai pirmaisiais metais po Mažvydo*, žr. *Aidai*, 1948 m. 15 nr., 260-262 psl.

poeto nuo tokio H. Radausko[10]. Į tai Vincas Kazokas pareiškė[11], kad tokios senių kovos su jaunaisiais nebuvo, tik L. Miškino (Niliūno) kritikos tonu ir forma nepatenkintas atsiliepė vienas V. Biržiška[12]. O A. Niliūnas atvertė, kad tremties žurnaluose ir laikraščiuose tuo reikalu nemaža rašyta, tik V. Kazokas, matyti, to neskaitė[13].

Literatūros kritikos uždavinys ne mokyti rašytoją, o įvertinti kūrinius, išskirti vertinguosius, daryti jiems kelią ir kelti visuomenės estetinę kultūrą: « Tikra literatūros kritika, be savo tiesioginio uždavinio — nustatyti meno kūrinių estetinę vertę, iškelti jų grožines savybes ir ydas, turi vieną nemažiau svarbų uždavinį, būtent kelti estetinę visuomenės kultūrą. Šį savo uždavinį kritika atlieka nesąmoningai »[14].

Dėl kritikų nesąžiningumo ar nesugebėjimo kenčia jauni talentai: « Pas mus jau senokai tapo banalu skųstis laikraštinės (o kartais ir rimtų žurnalų) kritikos bei žiuri komisijų nesugebėjimu atskirti grūdus nuo pelų ir pragaištinga tendencija pompastiškiausiais žodžiais kelti pseudoliteratūros « šedevrus », tuo pačiu nerodant nė mažiausio dėmesio aukščiau šios subliteratūros stovintiems (tiesa, gana retiems) bandymams išlaikyti normalios kritikos terminais vertintinos literatūros lygį. Paskutinė auka minėto nesugebėjimo buvo jauno rašytojo Vytauto Janavičiaus trumpo metražo romanas *Pakeliui į Atėnus* »[15]. Todėl Niliūnas nepasitiki konkursais ir panašiomis priemonėmis literatūrai kelti: « Fatališkai klysta visi tie premijų bei mecenatų organizatoriai, kurie tiki [...], kad literatūros lygį galima pakelti organizacinėmis priemonėmis. Tai akivaizdžiai rodo gana liūdnas dešimties ar daugiau metų balansas: keliolika blogų romanų, dramų ir beveik tiek pat literatūrinio « teismo klaidų »[16].

A. Niliūnas teisingai charakterizavo, mūsų kritikus: V. Putinas-Mykolaitis — « savąją kritiką grindė meno kaip esminės žmogiškosios kūrybos samprata [...] J. Ambrazevičius, estetikas, psichologiškai ir pasaulėžiūriškai vienas iš sąmoningiausių savo kartos kritikų, kritiniuose sprendimuose naudojąs sintetinį metodą [...], estetinio ir psichologinio dinamizmo bei intuityvizmo skelbėjas J. Keliuotis [...] « tradicinės — akademinės kritikos puoselėtojas J. Grinius

---

[10] Ten pat, 262 psl.

[11] V. Kazokas, *Audra stiklinėje*, žr. *Aidai*, 1948 m. 16-17 nr., 323-324 psl.

[12] Ten pat.

[13] A. Nyka-Niliūnas, *Baimės kankiniai*, žr. *Aidai*, 1948 m. 19 nr., 426-427 psl.

[14] *Mūsų literatūros kasdienybė 401 metais po Mažvydo*, žr. *Aidai*, 1948 m. 15 nr., 262 psl.

[15] *Pakeliui į naują prozos žodį*, žr. *Aidai*, 1965 m. 1 nr., 47 psl.

[16] *Premijuotas romanas « Karklupėnai »*, žr. *Aidai*, 1965 m. 10 nr., 460 psl.

[...], estetizmo adeptas A. Vaičiulaitis ir marksistinės kritikos atstovas K. Korsakas »[17]. Iš tremties kritikų jis išskiria filosofinio metodo iniciatorių J. Girnių.

Niliūnui rūpi literatūros pažanga. Todėl jis, pavyzdžiui, vertina H. Nagį, kad šis pirmas pajuto pavojų nuskęsti Aisčio-Brazdžionio epigonuose[18]. Poaistinės kartos reakciją prieš senąjį poetų santykį su pasauliu jis itin vertina: « genetiniame taške stovi intelektualinė avantiūra ir likiminių žmogaus problemų sprendimų troškulys kaip reakcija prieš senąjį mūsų poetų santykį su pasauliu »[19].

Būdamas konkretus ir aiškus, nemėgsta šnekėjimo bendrybėmis ir ironiškai rašo straipsnį *Kritikos pamoka*[20], atsiliepdamas į St. Santvaro straipsnį *Dailusis žodis ir jo kritikai*[21]: « Už poros skilčių straipsnio autorius, kaip neydingas kritikas, duoda keleta, jo manymu, atsakingos ir nebendro pobūdžio sakiniais rašomos kritikos pavyzdžių, kurie, kaip bumerangas, atsitrenkia į autorių, nes, mūsų supratimu, tai yra klasiškos bendrybės »[22].

Niliūnas nerimstąs vietoje, judrus kritikas, nuolat domaująsis ko nors nauja literatūroje. Vargas romiems, rutinos rašytojams, apie kurių veikalus jis sako: « Praktiškai šios knygos nieko nebando literatūrine prasme. Jų bandymų tikslas yra kaip nors įsigyti rašytojo bilietą ir paskui ramiai valdininkauti. Bandančiomis knygomis mes laikome tas, kurios pasirenka labai pavojingą ieškojimo arba atnaujinimo kelią »[23]. Užtat pabrėžia A. Landsbergio, A. ir J. Mekų bei L. Lėto *Prozos* rinkinio svarba: « Pagrindinis ir didžiausias šios bandymų knygos nuopelnas yra pastangos sukurti savitą stilių ir išsilaužti iš užburto prozos tematikos ir santykio su aplinka rato »[24]. Be kita ko, jie stengiasi atnaujinti užveltą mūsų prozos odą, išgyventi tiesioginį aplinkos ir epochos veikimą. « Kitas jų nuopelnas — nuo Žemaitės jie gręžiasi « į pasaulį », neprarasdami nuoširdaus, neplakatiško lietuviškumo.

Niliūnas nemėgsta, kad privatus rašytojų bei visuomenės gyvenimas, ypač jo tamsesnės pusės, keliamos viešumon. Tad papeikia

---

[17] *Literatūra*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XVI t. (1958), 287-288 psl.

[18] *H. Nagio « Saulės laikrodžiai »*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 2 nr., 24-25 psl.

[19] Ten pat, 24 psl.

[20] Žr. *Aidai*, 1952 m. 9 nr., 431 psl.

[21] Žr. *Dirva*, 1952.IX.4 d.

[22] A. Nyka-Niliūnas, *Kritikos pamoka*, žr. *Aidai*, 1952 m. 9 nr., 431 psl.

[23] *« Žvilgsnių » proza ir poezija*, žr. *Aidai*, 1951 m. 4 nr., 181 psl.

[24] Ten pat, 181 psl.

J. Aisčio *Apie laiką ir žmones* A. Miškinio, ypač L. Giros nušvietimą, nekurtuaziškumą moterims. Tai eina iš Niliūno branginamos vakarietiškos tradicijos, gerbiančios žmogų ir žodį [25]. Niliūnas meta iššūkį publikai, nes žino jos veidmainystę: « Publikos reikia vengti dar ir dėl to, kad ji ne tik visuomet pasiruošus, bet ir moka nepaprastai iškilmingai laidoti, liūdėti mirusio, jo nuopelnus padvigubinti, bet taip pat ir meistriškai engti gyvuosius, jokia kaina nesutinkančius įsijungti į jos unisoną » [26]. Rašytojas, norėdamas savo talentą pareikšti, turi eiti prieš konservatyvią publiką, oficialius sluoksnius. Nauja ta talentingo sėjėjo sėkla « kartais [...] išauga į milžiniškus medžius, kurie nustelbia piktžoles [...] Mokėjimas nepaklausyti publikos bei oficialių sluoksnių apskritai garantuoja rašytojui racionalinį savo talento realizavimą » [27]. Mūsuose klesti atavizmas, išlikimo instinktas atsilikimo kaina: kaimiečiai sėkmingai kovojo su Vakarų įtaka, o Čiurlionis, Herbačiauskas nepajėgė sulaikyti atavizmo bangos [28]. Niliūnas parafrazuoja:

Kaimiečiais esam mes gimę:
Kaimiečiais turime ir būt ! [29].

Kilus ginčui dėl tariamo naujųjų poetų nepatriotiškumo, Niliūnas pasisako prieš patriotizmo piktnaudžiojimą. Kai Raila prikišo patriotizmo stoką [30], Niliūnas atsakė, kad *Literatūros Lankai* pabrėžia kūrybos lygio patriotinę reikšmę. Lankininkai nepasisako prieš patriotinę tematiką, tik prieš patriotinės poezijos infliaciją. Kūrybinis gyvastingumas ir savosios kūrybos siejimas su tauta — jų patriotizmo liudijimas : jie kuria lietuvių kalba, lietuviams, o siejimąsi su Vakarų kultūra net pats Maironis nelaikė neištikimybe [31]. Paties Niliūno pažiūros į pareigas tėvynei egzistenciniu tragiškumu ryškėja A. Mackaus generacijos apibūdinime: « Mackaus generacija Lietuvą paliko pirmosios generacijos (—ji paliko Lietuvą karjeros ir subrendimo viršūnėje — V. K.) atsakomybe, t. y. nepasiekusi apsisprendimo amžiaus. Jos būdingiausia žyme aš laikyčiau nesusitepimą pabėgimo ir savo krašto nelaimėje palikimo nuodėme, kuri, metafo-

---

[25] *Laikas ir žmonės Aisčio atsiminimuose*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 5 nr., 29 psl.

[26] « *Žvilgsnių* » *proza ir poezija*, žr. *Aidai*, 1951 m. 4 nr., 181 psl.

[27] Ten pat, 181 psl.

[28] « *Raudoni batukai* » *arba Jurgis Savickis*, žr. *Aidai*, 1952 m. 1 nr., 37-40 psl.

[29] *Literatūros Lankai*, 1953 m. 2 nr., 26 psl.

[30] Br. Raila, *Atidarykime langines*, žr. *Dirva*, 1953.VIII.26 d.

[31] *Patriotizmas ir poezija*, žr. *Literatūros Lankai*, 1954 m. 4 nr., 24-25 psl.

riškai išsireiškiant, tremties teologijoje yra savotiškos gimtosios nuodėmės ekvivalentas »[32].

Poezijos vertinimas. Niliūnas apsčiai davė naujosios poezijos kritikos straipsnių, recenzijų. Suglaudus, naujesniosios ir naujosios poezijos vaizdas Niliūnui, atrodo, būtų toks:

Iš vyriausios kartos jis aukščiausiai stato Maironį. Jis buvęs pusdievio padėtyje, moderniųjų atstumtas ir laisvos tautos gyvenime daug kuo nusivylęs. Vertinamas daugiausia už patriotizmą, betgi jis yra ir didelis poetas, Niliūno statomas aukščiau už Putiną[33].

Vėlesnės poezijos ryškų vaizdą duoda straipsnyje *Nepriklausomos Lietuvos poezija* (*Keturi Vėjai ir keturvėjininkai*)[34]. Čia jis nužymi nusisukimą nuo slavų tarpininkų Vakarų kultūros siekiant, iškilimą estetinių problemų ir skirtingų poetinių pasaulėžvalgų, literatūrines kartas, *Keturis Vėjus* — judintojus, Majakovskio įtakotus, jų dalinę sėkmę tematikos srityje, o nepajėgimą reformuoti grožio sampratos — įpiršti laboratorinį kūrybos metodą. Jie neišvijo ir klasinės formos. *Keturi Vėjai* paruošė dirvą individualizmo įsigalėjimui[35].

Besąlygine literatūros meile degė *Piūvio* žmonės: M. Miškinis, J. Kuosa-Aleksandriškis, A. Miškinis. Jie ramiai, bet giliai leidosi į literatūros gelmes, jos estetines bei formalines problemas ir ieškojo lietuviškos literatūros formų bei šaltinių. Po *Piūvio Šatrija* išleido *Granitą*, o vėlesnė *Naujoji Romuva* davė *Piūvio* ir *Granito* sintezę — kūrybinę dvasią ir lietuviškumą. *Trečias Frontas* nuėjo marksistų keliais. Vyresniųjų konservatyvumą sugriovė Aisčio-Brazdžionio karta. Niliūnas ypatingai vertina J. Kuosą-Aleksandriškį — Aistį dėl jo poezijos atnaujinimo žygio. Jis atnaujino poemą, atgaivino tematiką. Jo formos naujumas remiasi vidinio pasaulio formų autentiškumu, nėra konvencijos šablono. Jis įvykdė tikrą ritmo ir rimo revoliuciją; jo patriotizmas autentiškas, o kritika skausminga; vėliau nukrypęs į individualių pergyvenimų sritį, pasižymi pesimizmu ir simbolizmu. Jo įtaka kitiems milžiniška. Be jo mūsų poezija nebūtų iškilusi į tokias aukštumas. Jis — nepriklausomos Lietuvos poezijos reiškėjas[36].

Šilta ir A. Miškinio apybraiža. Niliūnas duoda tokią jo poezijos raidą: 1. jo patriotinė ideologija — nežinomo, neoficialaus lietuvio

---

[32] *Algimantas Mackus*, žr. *Aidai*, 1966 m. 5 nr., 226 psl.

[33] *Maironio likimo paraštėje*, žr. *Aidai*, 1962 m. 7 nr., 283-284 psl.

[34] Žr. *Aidai*, 1949 m. 24-25 nr., 112-118 psl.

[35] *Nepriklausomos Lietuvos poezija. Individualizmo atgimimas ir įsigalėjimas*, žr. *Aidai*, 1949 m. 25 nr., 172-177 psl.

[36] Ten pat.

entuziasto ir fatalisto, kaip liaudies poezija; aiški Jesenino įtaka — paniręs miesto purve ir atgailojąs kaimietis (*Balta paukštė*), 2. *Varnos prie plento* — skausmas dėl praeinamumo, pasukimas tautosakos keliu, nepriklausomybės herojų legenda, laisvo gyvenimo kritika; 3. *Keturiuose miestuose* tampa oficialaus tautinio entuziazmo poetu. Kritikas, pažindamas naująją rusų poeziją, duoda gerą Miškinio poezijos raidą[37].

H. Radauskui, kritiko manymu, būdingas estetizmas, nuoseklus nesuinteresuotumas, savotiškas skepticizmas. Jis disonanso estetikos novatorius, su dominuojančiu peizažu, šaltumu, įtakotas impresionistinės bei poimpresionistinės tapybos ir skulptūros, išėjęs naujosios europinės lyrikos mokyklą. Bet nėra absoliutus formalistas, nes forma ir idėja sudaro integralinę kūrinio visumą. Jis priešybė po jo ėjusios angažuotos kartos, saugąs poeziją nuo publicistinės infiltracijos[38].

Vytautas Mačernis — visu savimi angažavęsis poetas. «Jo poezija turėjo gyventi kartu su žmogumi, jam vadovauti ir, gal būt, net jį išganyti»[39]. Jis pasukęs «iš 1939 m. šiltadaržio, neangažuotos poezijos į konservatyvios revoliucijos kelią, eitą Putino ir Kiršos, ryškiai estetiškai, kultūriškai ir ideologiškai angažuotos tradicijos poeziją»[40]. Jis stengęsis žodžiams grąžinti emocinį ir prasminį svorį. Jo kalba sunki, kampuota. Jo poezija gavusi Milašiaus, E. A. Poe, Nietzschės ir Dostojevskio įtakų. O poezijos ydos: užsiėmęs vidinio atnaujinimo problemomis, nesąmoningai nepaisė formos, tęsdamas *Keturių Vėjų* — formos nepaisymo tradiciją; nežiūrint gero rimavimo, forma eskizinė, neatbaigta. Geriausia Mačernio poezija — *Vizijos* — dvasinė ir estetinė išpažintis. Jų melodija ir dikcija nepakartojamos. Silpnesni *Metų sonetai*, jau ne tiek žodžio menas, kiek buvimo būdas: «Grožis, tiesa ir egzistencija — identiški dalykai»[41].

Ir H. Nagio poezijoj mato reakciją prieš senąjį poetų santykį su pasauliu. Dabar kyla likiminių žmogaus problemų sprendimo troškulys ir intelektualinė avantiūra. Niliūnas užčiuopia, bent auklėjamąją, H. von Hofmannstahlio, St. Georgės, R. M. Rilkės ir egzistencinės poezijos įtaką; nubrėžia *Eilėraščių* laikotarpio impulsyvumą ir jaunuolio idealizmą, *Saulės laikrodžių* idėjinę tematiką ir gal for-

---

[37] A. S., *Apie Antaną Miškinį*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 3 nr., 22-24 psl.

[38] *H. Radausko grįžimas*, žr. *Aidai*, 1951 m. 3 nr., 128-131 psl.

[39] Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Vytautas Mačernis*, žr. V. Mačernis, *Poezija*, 1961, 225 psl.

[40] Ten pat, 230 psl.

[41] Ten pat, 232-233 psl.

mos kryžkelę. Lig šiol Nagio poezija siekė išganyti pasaulį, prakalbėti į žmogų. Dabar to jau atsisako, įeina į negatyvų santykį su pasauliu, o kur kryps — nežinia. Niliūnas sugauna gyvą Nagio poezijos liniją, trapumą ir nesistengia duoti patarimų, nes, jo manymu, kritikas daugiau teisėjas, ne pedagogas [42].

Bradūną, žemę praradusio žemdirbio poetą, laiko lietuviškuoju Burnsu, aptaria realų jo santykį su žeme bei gamta, su tradicija, Dievu ir jo tėvynės ilgesį. Bradūnas esas stiprus ir vienintelis šioje srityje. Bet kur beeiti toliau ? Kritikas mano, kad reikia nebijoti poetinių revoliucijų, o vengti vienodumo, siaurumo [43]. Niliūnas pasidžiaugia, kad Bradūnas pasuko nauja kryptimi *Maro* poemoje, kuri nėra senovės legenda, bet greičiau mūsų laikų poema, himnas neišnaikinamai gyvybei, vis atgimstančiai gamtai ir žemei — motinai ir žmogaus darbo įprasmintojai. Objektyviame medžiagos traktavime kritikas įžvelgia bent dalinį poeto išsakymų atnaujinimą. Kur poetas kalbąs realistiškai ir paprastai — itin stiprus, silpnesnės patetiškos vietos [44].

Semeniškių idilėse J. Mekas įsiskverbia iki pačių vidinės kaimo buities ir peizažo gelmių, atskleisdamas tiesiog « archeologiškai stiprų žemės kvapą » [45]. Čia esąs jaučiamas realybės skambėjimas ir buities ritmas. Kad ir yra svetimų įtakų, bet « dominuoja autoriaus tiesiog moliusko jautrumu išgyventa buitis ir autentiškas lietuviškos žemės kvapas » [46]. Kritikas betgi nenutyli formos silpnybių — idilių tarpusavio panašumo. Dažnai Meką apvaldanti medžiaga. Be to, Mekui trūksta grynai poezijai būtino « intelektualumo » ir kondensuotumo.

Recenzuodamas Juozo Kėkšto *Rudens dugnu* ir *Staigus krantas*, Niliūnas nurodo naujosios lenkų poezijos, išorinio modernizmo liekanas, Lietuvos poezijoje skambėjusias apie 1929-1931 metus, nepateisinamą eilučių laužymą, blaškymąsi, neradus kelio, egzotinių vardų prisegliojimą, skubėjimą rašyti [47]. Vėliau jame įžvelgia naują jėgą, atėjusią į mūsų tremties poeziją, mato kovojantį idealistą, praėjusį idėjiškai angažuotos, kovojančios poezijos kelią (*Toks gyvenimas*, 1938), pasukusį daugiau estetiškai angažuota kryptimi (*Ru-*

---

[42] *Henrikas Nagys arba « Saulės laikrodžiai »*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 2 nr., 24-25 psl.

[43] *Žemę praradusio žemdirbio poezija*, žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 3-4 nr., 124-128 psl.

[44] *Kazio Bradūno poema « Maras »*, žr. *Aidai*, 1948 m. 4 nr., 233-234 psl.

[45] *« Žvilgsnių » proza ir poezija*, žr. *Aidai*, 1951 m. 4 nr., 182 psl.

[46] Ten pat.

[47] *Juozo Kėkšto eilėraščių knygos*, žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 5-6 nr., 127-133 psl.

dens dugnu) ir priartėjusį prie klasiškos Vakarų kultūros tradicijų, nusisukusį nuo proletariato kultūros ir patapusį humanistiniu romantiku. Emigracijoje jis įsiliejo į bendrą lietuvių poezijos upę [48].

Kazys Boruta — revoliucinis romantikas, artimas rusiškajam, su naikinimo aistra, pranašišku pojūčiu, jausminiu charakteriu, sutapęs su socializmu bei komunizmu. Borutos poezijoje dominuoja revoliucinė kova, draugystė, jeseniniški motyvai (klaidingi keliai, jaunystės netekimas, mylimosios motyvas ir tiesioginė agitacija). Jo įtaka kitiems neabejotina, kaip ir santykiai su komunizmu, nuo kurio pats nukentėjęs, kritikos išgirtas už *Baltaragio malūną*, bet Krėvės nepasiekęs [49].

A. Mackus, Niliūno nuomone, po *Elegijų* pajutęs savo situacijos aklumą ir būtinybę iš to išsivaduoti, greičiau instinktyviai leidosi atpažinimo žygin — suvokti savo laiką, bendralaikius. Turėjo sugriauti ne vieną stabą, kol absurdiškoje situacijoje susiformavo gilus tikėjimas egzistuoti. Mackus buvo nuosaikus avangardistas. pasilikęs šokiravimo teisę. Pasirinkęs neornamentuotos kalbos principą (bendrą savo kartai) — stilistinį nuogumą, avangardinį žargoną, vedantį į anonimiškumą, bet estetinės chemijos formulės dar nesuradęs. Poetas pirmiausia turi tobulai kalbą pažinti : « Poetinė kalba, ornamentuota ar neornamentuota, pirmiausia turi būti visais atžvilgiais tobulas instrumentas. Specialiam kalbos panaudojimui reikalingas visuotinis jos pažinimas » [50]. Neornamentuota kalba dažnai nepakankamai tobulas poezijos instrumentas, kaip rodo *Neornamentuotos kalbos generacija* ir *Augintiniai*. Pomirtinė *Chapel B* knyga jau kalbiškai ir poetiškai brandesnė. Niliūnas laiko, kad Mackaus poezijai įvertinti reikia laiko nuotolio ir nagrinėjimų, — iki šiol kritikai domėjosi ne tiek jo poezijos forma, kiek problemomis [51].

Niliūnui poezija nėra profesija, bet kūryba ir kova, ėjimas pirmyn. Jis neigia tuščią retoriką, publicistinę patriotiką, aktualijas, ciniškus pasakojimus, žiūrėjimą į gyvenimą iš nepavojingos atstumos, manieringumą, vien išorinę formą. Reikalauja iš poeto evangeliško paprastumo, tiesumo, perlų žmogaus sieloje ieškojimo. Kandžiai, su dideliu sąmojumi, atsiliepia apie be laiko pasenusį, kabinete sėdintį,

---

[48] *Žemės užtekėjimo poezija*, žr. *Aidai*, 1955 m. 3 nr., 134-135 psl.

[49] *Kazys Boruta arba revoliucinis romantikas*, žr. *Aidai*, 1953 m. 1 nr., 32-34 psl.

[50] Cituoju iš L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų*, VI t., Roma 1969, 431 psl.

[51] A. Nyka-Niliūnas, *Algimantas Mackus*, žr. *Aidai*, 1966 m. 5 nr., 225-227 psl.

išgyventus žodžius perstatinėjantį poetą [52]. Jis taip pat vanoja vidutiniškumą. Tokį B. Rutkūną, J. Tumo kitados išgirtą, aptaria kaip nuo pirmos knygos išsilaikiusį vidutiniškume, apsunkintą didžiulės B. Sruogos ir K. Inčiūros įtakos, neblogų proginių eilėraščių rašytoją [53]. Niliūnas taip pat nepatenkintas silpnų poetų dėjimu į didžiąją mūsų poezijos antologiją, nes pelenų kalnais galima užversti ir auksą [54]. Taip pat kietai, bet teisingai vertina ir Alės Rūtos debiutinį rinkinį, kuris «mums savotiškai primena anas nuvytusias gėleles, rūpestingai surinktas ir išsaugotas jaunos moters albume». Smulkūs, intymūs moters rūpesčiai, išreikšti banalia forma, niekam neįdomūs. Poezija reikalauja milžiniško susikaupimo ir pastangų [55]. Ir kritikas jai pataria eiti į savo sritį — prozą, ką ji, laimei, ir padarė.

Mūsų proza jam atrodo atsilikusi, siaura, visos idėjos pavėluotos. Atsilikimo dramoje vaidmenį suvaidino ir pasenusio lenkų romantizmo idėjos ir Vydūno filosofija su bekraujų šešėlių dramomis [56]. Mūsų rašytojai čia etnologai, ne psichologai, atsilikę nuo pasaulinės literatūros: «Mūsų rašytojai visuomet stovėjo per toli nuo didžiųjų pasaulinės literatūros revoliucijų bei srovių, bijodami sušlapti vyžas ir kietai laikydamiesi principo: pragyveno tėvai — pragyvensim ir mes» [57]. Didelė yda — per menkas specialusis pasiruošimas. Turėtume: išauginti aukštos intelektualinės kultūros rašytojo tipą; mūsų buitį ir žmogų vaizduoti visuotinės problematikos šviesoje; praplėsti tematiką ir veikalų apimtį; pakelti dailiosios prozos formalinę kultūrą [58]. Kūrinio sutikimas su tikrove — joks kriterijus, nes paprasta tikrovė — tik banalybė: «gyvenimiškos realybės dėsniai estetinėje realybėje negalioja» [59].

Iš vyresniųjų prozininkų ypač vertina Vaižgantą už jo *Pragiedrulius*, kuriuose, nors yra kompozicijos trūkumų, betgi autorius pasirodo didelis portreto meistras, o stilius gyvas jo paties reiškėjas — nelygus, kaprizingas, spalvingas ir dinamiškas. Aukščiausias jo meno kūrinys — *Dėdės ir dėdienės*, su pirmąja mūsų literatūroje taip plačiai pavaizduota moterimi — Severija» [60].

---

[52] «*Palaužtų sparnų*» *poezija*, žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 1 nr., 89 psl.
[53] Ten pat.
[54] Ten pat.
[55] *Alės Rūtos-Nakaitės debiutas*, žr. *Aidai*, 1947 m. 3 nr., 129 psl.
[56] «*Raudoni batukai*» *arba Jurgis Savickis*, žr. *Aidai*, 1952 m. 1 nr., 38 psl.
[57] *Literatūros paraštė. Pastabos apie mūsų dailiąją prozą*. žr. *Aidai*, 1948 m. 13 nr., 182 psl.
[58] *Pastabos apie mūsų dailiąją prozą* žr. *Aidai*, 1948 m. 13 nr., 182 psl.
[59] *Premijuotas romanas* «*Karklupėnai*», žr. *Aidai*, 1965 m. 10 nr., 461 psl.
[60] *Vaižgantas po 20 metų*, žr. *Aidai*, 1953 m. 6 nr., 274-275 psl.

Ignas Šeinius priklausęs estetizmo-simbolizmo kartai (Herbačiauskas, Puida, Savickis, Sruoga, Kirša), atlikusiai mūsų literatūros atnaujinimo revoliuciją, sumažinusiai atsilikimo nuotolį nuo visuotinės litaratūros. Šeinius — prozos atnaujintojas: « Jis pirmas atsiplėšė nuo buitiškai, etnografiškai ir visuomeniškai angažuotos literatūros koncepcijos, savo kūrybos centre pastatydamas formą ir žmogų neribota šio žodžio prasme »[61]. Tas tipiškas impresionistas, rašęs ne liaudine, bet ryškiai individualizuota kalba. Jo žmogus didžiai sudėtingas, neišreiškiamas etnografinėmis kategorijomis. Jo *Kuprelis* — mūsų pirmo modernaus romano pavyzdys.

Iš teisingos literatūrinės perspektyvos spręsdamas, J. Savickio 1922 m. išėjusius *Šventadienio sonetus* ir kiek vėliau *Ties aukštu sostu* laiko buvus per ankstybus — turėjo pasirodyti tik 1930 m. Šiaip Savickį laiko vieninteliu europiniu tipu, nieko bendra su kaimu ir kaimiečiu neturinčiu, buržuazinės inteligentijos atstovu. Jis rafinuotas, ironiškas, be « prakeiktų » problemų estetizmo atstovas[62]. Savickis dailiąją mūsų prozą pakėlė iš pusiau etnografinės literatūros į grynąją literatūrą; tradicinius etninius personažus pakeitė bendrai žmogiškais; susirūpino formos problema. Jis niekad nenusikaltęs savo siekiamai meninei tiesai. Išėjus *Šventajai Lietuvai*, Niliūnas jau pareiškė: « Tai paskutinis atsikėlimas ringe, paskutinis elegantiškas mostas ir kritimas »[63]. Ir su liūdesiu nurodinėja menines silpnybes, kad Savickis ne romanistas, o novelistas, stilistinės priemonės išblankusios, kalba nelygi, — lyg neišbaigtas juodraštis. O romano reikalavimai griežti: « Romanas turi būti organizuotas ir vientisas kaip viduramžinė katedra »[64]. Šiaip jo duodamas kovų dėl tautinės kultūros ir nepriklausomybės vaizdas (1864-1918 m.) yra arčiausiai tiesos iš visų to laikotarpio vaizduotojų. Taikliai aptarė veikalą *Žemė dega* memuariniu dienoraščiu, « mažąja periodo istorija », vertinga mūsų valstybiniam gyvenimui apibūdinti[65]. J. Savickis nesidaro herojum, nedejuoja dėl tremties vargų, juokiasi iš savęs.

Vaičiulaitis nėra šabloniškas kaimo idealizatorius, pasidavęs « grįžimo į kaimą » (iš tikrųjų — nesąmoningo atsilikimo idealizavimo) idėjai. Bet savo kūryboje pilnai išlaikąs lietuvišką charakterį. Toks jis net *Italijos vaizduose*, tik čia dar labiau ryškėja jo estetizmas,

---

[61] *Ignas Šeinius*, žr. *Aidai*, 1959 m. 6 nr., 266 psl.

[62] *J. Savickio « Raudoni batukai »*, žr. *Aidai*, 1952 m. 1 nr., 37-40 psl.

[63] *Paskutinis J. Savickio žodis*, žr. *Aidai*, 1953 m. nr., 233 psl.

[64] Ten pat.

[65] *Paskutinės Jurgio Savickio knygos proga*, žr. *Literatūros Lankai*, 1959 m. 8 nr., 29-30 psl.

humanistinis klasicizmas ir kalbos tobulumas. Jam rūpi ne praeinami gyvenimo reiškiniai, o gyva meninė forma. Niliūną ypač žavi išpuoselėta jo kalba: «Lietuvių kalba Vaičiulaičio lūpose yra nepaprastai tobulas instrumentas. Ja išgaunami tonai yra tokie spalvingi ir niuansuoti, kad vargu kas jam gali čia prilygti» [66].

M. Katiliškis *Prasilenkimo valandoje* rodo aiškius gabumus, bet literatūros teorijos nepaiso. Jis turi daug ką pasakyti, bet neapdoroja — trūksta veiksmo ir per daug verbalizmo bei neapvaldymo lyrinės prigimties. O meno kūriniui būtina visumos darna; nereikalingos puošmenos, kad ir gražiausios, čia kenkia. Kritikas skiria Katiliškio knygoje dvi kryptis: gaivalingesnę, bet mažiau originalią, ir impresionistinę, kur autorius originalesnis. Bet visur reikia tvarkančios rankos. Kritikas laukia, kad Katiliškis eis didžiausio pasipriešinimo keliu — atkakliai grumdamasis su savo ydomis [67]. Vėliau, *Užuovėjoje*, Katiliškis išpildąs kone visas estetinės tikrovės kūrimo sąlygas: išstudijuotas laiko ir vietos koloritas ir išreikštas autentiška literatūrine forma. Visi veikėjai čia gyvena savo gyvenimą ir kalba savo kalba. Būčiai pažinti *Užuovėja* — epochos dokumentas. Bet tai nėra natūralizmas — viskas rodoma per žmogų, visur teka tikrovės pagražinimo idėja, kuria remiasi jo humanizmas, jo žemės fotografija, mistinis santykis su žeme. Barokiniam rašytojui Katiliškiui viską lemia emocija, ne planas. Ir formos bei medžiagos problemos vis dar neišsprendęs, nes literatūrinė tikrovė remiasi tik žmogaus tikrove [68].

J. Jankaus konstrukcijos šedevras — *Velnio bala*, kur jis išlaiko sunkų meninio objektyvumo egzaminą: «Savo temą jis vysto taip stipriai logiškai, kad į pabaigą novelė pasiekia kvapą gniaužiančios įtampos» [69]. *Pasaulio dailininke* Jankus pajėgia sugriauti fantazijos ir tikrovės ribą ir daiktų buvimą bei žmones sujungti į unanimistinę srovę. Jankus gerai mokąs savo amatą, bet ir jis neturėtų švaistyti talento [70].

Niliūnas akcentuoja psichologinės bei probleminės mūsų prozos menkumą. Už tai šios rūšies bandymus jis laiko tiesiog heroiškais ir nesutinka su H. Nagiu, pasisakiusiu prieš bandymus išvesti mūsų prozą iš kaimo [71]. Kad kaimo tematikos veikalai stipresni, tai dar ne

---

[66] *Antano Vaičiulaičio «Italijos vaizdai»*, žr. *Aidai*, 1949 m. 24 nr., 130 psl.

[67] *A. M. Katiliškio «Prasilenkimo valanda»*, žr. *Aidai*, 1948 m. 21 nr., 523-524 psl.

[68] *Šiaurės Lietuvos kaimo buities freska*, žr. *Aidai*, 1951 m. 2 nr., 80-82 psl.

[69] *J. Jankaus pirmasis rūpestis*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 1 nr., 31 psl.

[70] Ten pat.

argumentas: «ir šitoje visiems priimtinoje beržinėje literatūroje šalia vienos gyvos bobelės ir vieno gyvo skerdžiaus maišosi šimtai medinių balvonų, tokių, kokius mums įkyriai rodo scenoje tautiniais rūbais aprengtus»[72]. Intelektualinė kūryba, taigi ir literatūra, visada nueina «blogais keliais». Ir pas mus tik atskiri talentai reiškiasi šia tematika, pavyzdžiui, Andriušis, kuris su savo *Anoj pusėj ežero* (1947) įnešė daug gyvybės į kaimo vaizdavimą, duodamas gyvą gamtą ir žmogų, tobulą medžiagos pažinimą ir žodžio bei sakinio muzikalumą. Ir dabar *Sudiev, kvietkeli*, (1951) jis čia nenugalimas. Bet duodamas foną su išgalėmis, veiksmą ir veikėjus vos teužbrėžia. Kad apysakos žanro patobulinimui ir ne ką teduoda, bet lietuvių prozos evoliucijoje didelis žingsnis pirmyn — žodžio ir sakinio melodija, ritmika, organiškai susijungę su vaizduojamu objektu[73]. Deja, kai *Tipelyje* Andriušis vaizduoja daugiau žmogų, tai Niliūno reikalavimai vėl pakyla: kam veikėjai — šaržuotos kopijos, meniškai negyvos, panašios į tiesą, bet nėra patikimos. O jo humoristika grįsta išorinėmis priemonėmis: žodiniu humoru, hiperbolėmis. Andriušiui trūksta psichologinio humoro, kaip kad Gogolio. Ir kitur pripažįsta, kad P. Andriušis, autentiškas talentas, *Sudiev, kvietkeli*, duoda puikiausią foną, bet akcija menka ir nėra epochos vaizdo[74].

Pasigėrėtinas jo apibūdinimo taiklumas: «Pulgis Andriušis yra viena tų retų asmenybių, kurios pačioje savo viešojo gyvenimo bei veiklos pradžioje tampa legenda, kurios atspėja nerealizuoto minios romantinio polėkio idėją, savo jokių varžtų nepripažįstančia bravūra užkrečia jos vaizduotę ir išsiskiria tuo, kuo ji (minia) savo slapčiausiose svajonėse norėtų pasižymėti ir ko jai neleidžia miesčioniškas orumas»[75]. O tas pats Andriušis, iš juokdarybos perėjęs i literatūrą, «savo sveikais ir pilnakraujais kūriniais [...] įtrėškė naujos gyvybės į baigiančias sukalkėti anemiškos mūsų beletristikos gyslas, paskleidė aštraus ir gaivinančio kvapo»[76].

J. Kaupo *Kripštuką pragare* didžiai vertina: jo pasakos pasižymi privalomu pasakoms objektyvumu, įtampa ir puošniu literatūriniu pavidalu. Dalį pasakų kritikas laikytų ne pasakomis, o fantastinėmis apysakomis — pasakoms svetimas tragizmas ar sentimentalumas. Autoriui pasisekė sufantastinti Kauną. Jo knygoje švyti

---

[72] *Pulgio Andriušio knyga*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 2 nr. 26 psl.
[73] Ten pat.
[74] Ten pat.
[75] *Pulgiui Andriušiui 60 metų*, žr. *Aidai*, 1967 m. 4 nr., 160 psl.
[76] Ten pat, 162 psl.

idealistinė pažiūra į gyvenimą. « Patys vaikai yra geriausieji pasakų knygų kritikai » — baigia savo jaukų pokalbį apie pasakų knygas Niliūnas [77].

J. Gliaudai sulyginus savo romaną *Ora pro nobis* su Balzako ciklu, Niliūnas patikslina, kad romanas lygintinas su Mniszek romanais, o autorius rašąs tam tikram tikslui, t. y. konkursui, jo žmonės negyvi, konstrukcija silpna, laiko spalva netikra, o autorius neturi savo stiliaus [78].

P. Jurkų vadina rašytoju be kūrinių, nes per ilgai laukė neišeidamas su atskira knyga ir prarado kontaktą su savo karta. Nei *Pavasaris prie Varduvos*, nei *Smilgaičių akvarelė* neišmetė autoriaus į literatūrinės erdvės aukštį. Padėtį gelbėjo jo legendos. Bet ir *Ant Vilnelės tilto* nesusikūrė savito legendos tipo. Vis dar užgriūva pseudopoetinė žaliava, su kuria reikia kovoti. Be to, siužeto dirbtinumas, fantastinės realybės stoka, įtampos trūkumas. Nepaisant trūkumų, tai vistik autoriaus kūrybinis laimėjimas [79].

K. Barėno *Atsitiktiniai susitikimai* nuosaikūs; autorius geraai žino stilistinę kasdieniškai paprasto, neuniformuoto žodžio vertę. Autoriaus stiprybė — reliatyvus pilkumas. Jo kalba — gyvas organizmas. Autorius turėtų imtis romano, nes vienu stiliumi neatsilaikysiąs prieš « laiko dantį », teduodamas pabirų pasakojimų [80].

Gyvai susidomėjęs sutinka naujų kelių ieškantį rinkinį *Prozą* ir randa, kad A. Landsbergis turįs vadinamojo prozos ritmo, A. Mekas — švelnus lyrikas, o J. Mekas — aštrus sodrus, net grubus. Ypač vertina *Semeniškių idiles*, kad jos, kaip užliejanti upė, verčia išgyventi jų intensyvumą ir gyvastingumą [81].

Niliūnas daug tikisi ir iš Vytauto Janavičiaus, kurio trumpo metražo romanas ar filosofinė parabolė *Pakeliui į Atėnus* (1962) — unikumas mūsų literatūroje. Deja, jis nesusilaukė tinkamo kritikos įvertinimo. Čia « autorius paliečia eilę filosofinio bei moralinio rango problemų. Jų traktavimas rimtai liudija aštrų intelektą ir sugebėjimą globališkai suvokti bei apjungti skirtingus realybės planus, suteikiant jiems ritualinę pirmapradžio judėjimo prasmę » [82].

Niliūno reikalavimai naujokams dažnai kieti. Šyptelėjęs, kad dabar mūsų literatūros naujagimiai ateina į pasaulį tik barzdoti,

---

[77] « *Daktaras Kripštukas pragare* », žr. *Aidai*, 1948 m. 21 nr., 520-522 psl.
[78] « *Ora pro nobis* », žr. *Literatūros Lankai*, 1954 m. 4 nr., 29-30 psl.
[79] *Pereitos vasaros knygų derlius*, žr. *Aidai*, 1969 m. 4 nr., 185-187 psl.
[80] Ten pat, 185-186 psl.
[81] « *Žvilgsnių* » *poezija ir proza*, žr. *Aidai*, 1951 m. 4 nr., 181-182 psl.
[82] *Pakeliui į naują prozos žodį*, žr. *Aidai*, 1965 m. 1 nr., 47 psl.

apie 50 m., džiaugiasi išgirdęs tikro naujagimio riksmą — K. Almeno romaną *Upė į rytus, upė į vakarus*. Tik pati knyga jį nuvilia: banali, dirbtinė ir neįtikima intrigos užuomazga, besparniai nuotykiai, nerūpestinga kalba. Tai nuotykių, bet ne istorinis romanas. Autorius puikiai atkuria primityvaus žmogaus aplinką ir gamtą; istorinis, geografinis pamušalas geras, o antilyrizmas — didžiausia dorybė. Bet gyvi tik antraeiliai personažai. Klaidingai rašomi svetimi žodžiai. Jis turi rimto beletristo duomenų, bet reiks daug dirbti [83].

Niliūnas ir moralistų invazija į literatūrą. Po A. Škėmos *Šventosios Ingos* ir J. Jankaus *Paklydusių paukščių* moralistai kritikai užsimojo savo mastu matuoti meno veikalus, prieidami ligi teigimo, jog geriau vidutinis menininkas, by tik moralus [84].

Niliūnas teigia, jog tikras meno kūrinys stovi už moralės ribų. Literatūra, stengdamosi duoti atbaigtą tikrovės vaizdą, negali atsisakyti tikrovės. A. Škėmą laiko pažangiosios literatūros atstovu. Jo žmogus beveik visai praradęs sąmonę, tradicijas, seksocentrizmo apsėstas, paskutinių sukrėtimų atmosferos sūnus. Po Jankaus *Naktis ant morų* lūžtvės atėjo gyventi sudužusios moralės personažai — senojo pasaulio skeveldros, freudinių kompleksų vadovaujami gyvi organizmai. Škėmos santykis su pasauliu — siurrealistinės tradicijos, poetinės prozos ir poetizuoto *essay* mišinys. Škėmos kelią Niliūnas laiko pavojingu, savos intonacijos dar nesuradusiu. Jo pozicija imoralistinė, išsijungusi iš formuluotos moralinės sistemos ; bet praktiškai jo moralė — krikščioniškoji moralė. Škėmos kūryba, anot Niliūno, autoriaus sensualinės evoliucijos autobiografija. Kritikas atskiria, kur tikra Škėmos kūryba, o kur tik pratimas, perdėjimas ir noras andrejeviškai vis daugiau nusinuoginti [85].

Iš mūsų memuaristų Niliūnas pirmuoju laiko M. Vaitkų, kuris geba keliais brūkšniais duoti ne tik fizinį, bet ir dvasinį žmogaus pavidalą, pats pasitraukdamas į šešėlį, priešingai M. Biržiškai, kuris: « visur stovi pačioje srauniausioje vietoje » [86]. Niliūnas anuomet linkėjo, kad Vaitkus daugiau duotų atsiminimų. Tai įvyko su dideliu kaupu. Niliūnas pasigėri ir neliterato M. Krupavičiaus atsiminimais apie Herbačiauską, lietuviškąjį Dreyfusą, — nepaprastu atsiminimų objektyvumu ir geležine logika [87].

---

[83] *Kazio Almeno debiutas*, žr. *Aidai*, 1966 m. 2 nr., 95-96 psl.
[84] A. Baltinis, *Literatūros nusikalstamumas*, žr. *Aidai*, 1951 m., 9 nr., 394 psl.
[85] Ten pat.
[86] *Memuarai*, žr. *Aidai*, 1948 m. 21 nr., 519-520 psl.
[87] Ten pat.

Ir kūrinių iliustracijų Niliūnas nepraleidžia neįvertinęs; bet mano, kad jos turi būti poezijos formos, ne turinio iliustracijos, nes jo sukonkretinimas tolina nuo poetinės tikrovės esmės. Ypač piktinasi 17-os Maironio *Pavasario balsų* laidos (1952) iliustracijomis: visos laidos buvusios blogai iliustruotos, bet šita — blogiausiai.[88]

Niliūno stilius. Jis rašo labai gyvai, išsiskiria aiškumu, aštria logika, sąmojum, neretai kandžia ironija. Tik prisiminkime dar iš *Tremtinų Mokyklos* laikų senstelėjusį poetą — ordinuotą generolą[89], pagyvenusi žmogų su popieriniais laiveliais[90], poetą išjojusį į žygį su popieriniais ginklais[91], « nuskriaustą » vaiką, besiskundžiantį barzdotam seneliui[92]. Štai jis patetiškai klausia, ar Alantas, senosios religijos entuziastas, susidegintų « sėdėdamas žirge miręs »[93], prisimena « pašukinę Aisčio barzdą »[94]. Juokiasi iš menkaverčių buities vaizduotojų, « kurių rankose Vaižganto ir Krėvės tradiciniai tipai labai dažnais atvejais yra virtę tautinių ansamblių šokėjais »[95]. Įgelia laiku « susipratusiems » novatoriams: « Beveik visi mūsų novatoriai, jaunystėje kovoję už naujas literatūros teorijas, nepervirtę per keturiasdešimt, padarė atgailą, užsiaugino akademikų barzdas, paruošė išieškotas pozas būsimo paminklo biustui ir atsistojo kandidatų į amžinybę eilutėje. Vadinasi, jie susiprato »[96]. Niliūno kritika — kaip spalvinga proza, kur byra komiški palyginimai, išvirkšti komplimentai. Štai miesčioniška publika ir tokie pat rašytojai: « Bandymų nemėgsta ne tik publika, bet ir romieji rašytojai, familiariškai sugulę popiečio ir susitarę vieni kitiems nedrumsti palaimintos tylos. Bet staiga žaidžiantis vaikas meta akmenuku — ir pogulis sutrukdytas. Publika įpratusi skaityti patriotiškas, doras, nekenksmingas, be priekaištų, bet šiaip nieko nevertas ir bespalves knygas, pajutusi ką nors nauja, ima ir pasišiaušia »[97]. Gerai, jei Niliūno paliestieji turi humoro ir gali juoktis kartu. Kitaip « tragedija », — ypač, kad nėra kaip reaguoti prieš teisybę.

---

[88] *XVII Maironio « Pavasario balsų » laida*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 2 nr., 30-31 psl.

[89] *Palaužtų sparnų poezija*, žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 1 nr., 89 psl.

[90] Ten pat, 90 psl.

[91] Ten pat, 92 psl.

[92] *Benio Rutkūno poezijos pulsas*, žr. *Tremtinių Mokykla*, 1946 m. 2 nr., 85 psl.

[93] *Tezinis romanas*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 1 nr., 30 psl.

[94] *Septyni prieš Tebus*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 3 nr., 26 psl.

[95] *« Raudoni batukai » arba Jurgis Savickis*, žr. *Aidai*, 1952 m. 1 nr., 37-40 psl.

[96] Ten pat, 40 psl.

[97] *« Žvilgsnių » poezija ir proza*, žr. *Aidai*, 1951 m. 4 nr., 181 psl.

Niliūnas — aukštos estetinės kultūros, didelių reikalavimų kritikas — tiek rašytojams, tiek kritikai, tiek pagaliau ir visuomenei. Jis veikalus vertina, o ne moko autorius ar registruoja jų praeities nuopelnus. Susirūpinęs literatūros pažanga, jis kelia novatorius, aukštą meninį kūrinio lygį laiko didžiausiu literatūros patriotiškumu. Kritika jam ne labdara. Jis bet kokio atavizmo, sėslumo, « muziejinio » kaimietiškumo priešas; puola per anksti pasenusius poetus, meškeriojančius išdžiūvusiuose ežeruose. Svariu žodžiu prablaivinęs pritvinkusią atmosferą, į literatūros gyvenimą įnešė ir tebeneša naujos dvasios, kultūros, kelia naujas pastangas, bet nekartą papiktina tradicininkus, « apsikasusius » rašytojus, moralizuotojus. Savo mintis dėsto drąsiai, aiškiai, niekam nesmilkydamas, greičiau pasigaudamas (kaip kitados Sruoga) triuškinančios ironijos ir neatsispiriamos logikos, visada nuoširdus ir jaunas. Ne vienas apsileidėlis, be laiko pasenęs, bus perkratęs, kad ir neprisipažindamas, savo literatūrinę sąžinę, o publika turėjo ne kartą kniosterėti iš įmigio dėl padaužiško smūgio į apsamanojusius mūsų kultūrinio būsto langus.

DR. KOSTAS OSTRAUSKAS (g. 1926)

Dr. K. Ostrauskas (A. Baltaragis) dramaturgas, literatūros istorikas ir kritikas. Rašė *Literatūros Lankuose*, *Aiduose*, *Metmenyse*, *Darbe*, *Lituanus*. Daugiausia rašo apie senesnius autorius [1]. Jis duoda labai gyvą J. Binkio literatūrinį portretą. Po Berlyno studijų parskridęs su moderniąja lyrika — *Keturiais Vėjais*, kad ir nedavusiais šedevrų, bet išjudinusiais literatūrinį gyvenimą (lyg nuosmukio manifestas ar *Literatūros Lankai*). Toliau ėjęs Alijošiaus laikotarpis, kaimo idealizavimas, eiliuoti kūrinėliai vaikams. Ir dramoje įvykęs persilaužimas, kaip po *Eilėraščių* — *Generalinė repeticija* — su nauja tematika ir drąsia kompozicija, nors ir nepasiekęs aukšto lygio [2]. V. Krėvę Ostrauskas priskiria prie neleidžiančių savęs užmiršti rašytojų, keliančių nemalonius klausimus, ieškančius tiesos. Pažymėtinas esąs jo tematikos įvairumas, gilumas, drąsa ir pajėgumas. Per savo tautinės kūrybos charakterį jis įėjęs į universalinę plotmę [3].

A. Škėmos *Raštų* I t. parašė kruopščius komentarus su teksto lyginimu, atskirų dalykų spausdinimo «kalvarijomis», tam tikrų vietų švarinimu skoniui bei pažiūroms pažinti: kas kitose literatūrose šiandien eiliniai dalykai, mūsuose — dar rizikingi nepadorumai. Būdingas duodamas toks A. Škėmos, tipingo miestiečio, pasiaiškinimas dėl temų: «Deja, negaliu jų pasirinkti iš lietuviško kaimo, nes esu miesto produktas ir lietuvišką kaimą pažįstu kaip turistas» [4].

K. Ostrauskas dar kartą pajudina aktualų klausimą straipsnyje *Kūrybiniai sunkumai ir perspektyvos rašant svetima kalba* [5]. Vyresnės ir vidurinės kartos rašytojai tam nepajėgūs. Lieka čia baigę gimnazijas. Bet kaip reikiant kalbos išmokstama ir savas stilius išvystomas tik šiaip taip. Kalba — organiškas atributas; ją kūrybiš-

---

[1] *Jonas Biliūnas poetas*, žr. *Aidai*, 1957 m. 10 nr., 440-445 psl. *A. Jakštas dabarties literatūroje*, žr. *Aidai*, 1960 m. 9 nr., 389-394 psl.; *Krėvės kūrybinis veržlumas*, žr. *Aidai*, 1957 m. 9 nr., 385-390 psl.

[2] *Kazys Binkis*, žr. *Metmenys*, 1957 m. 1 knyga, 28-45 psl.

[3] *Krėvės kūrybinis veržlumas*, žr. *Aidai*, 1957 m. 9 nr., 390 psl.

[4] A. ŠKĖMA, *Raštai*, I t., 1967, 482 psl.

[5] Žr. *Literatūros Lankai*, 7 nr., 21-22 psl.

kai moki, kai jos dvasia padeda sukelti kūrybiškumą, kūrybinį jautrumą ir imlumą. Rašydamas svetima kalba niekad nepajėgi išreikšti tos kalbos grožio. Sąžiningas rašytojas nenorės apriboti savo kūrybinio pajėgumo ir meninio lygio.

Iš kiekvieno rašytojo K. Ostrauskas reikalauja gerai pažinti savo kalbą ir rašyti apie gerai žinomus dalykus. Apipavidalinimo atžvilgiu jis formalistas, laikąsis formos aiškumo, jos klasiškumo, kalbos autentiškumo. Bet medžiagos atžvilgiu jis nenustato jokių ribų: sąmoniniai planai ir pergyvenimai, pasąmonės pasaulis ir t. t.

Mūsų kūryba svetimoje žemėje išsilaikys, jei visuomenė pakankamai domėsis (Ostrauskas žiūri pesimistiškai), nuo kuriančiųjų prieauglio ir jų meninio pajėgumo [6].

K. Ostrauskas ir šiandieninė dramaturgija. Laikydamas dramą drauge ir literatūra, nepaisydamas teatro sunkumų čia, rašo pjeses, ieškodamas naujų kelių. Sporadiški paskirų grupių spektakliai dar nesudaro tikro teatro gyvenimo, — tai tik dirbtinis kvėpavimas. O dramaturgų prieauglio nematyti. Okupuotoje Lietuvoje tris ketvirtadalius sudaro tarybinės pjesės, bandančios atskleisti naujo žmogaus formavimąsi. Bet originalių pjesių per maža ir jos nestiprios. Absurdiškas gyvenimas, absurdo teatras — jo paveikslas. Gyvenimo absurdiškumo pasaulėžvalga apsprendžia dramos turinį ir idėjas. Dialogai dažnai tušti, posakiai nuvalkioti. Atmetamas psichologinis priežastingumas. Charakteriai keičiasi, kaip ir mes patys. Žmogus tampa bejėge marionete aklo likimo valioje. Veiksmas vyksta ne racionaliai, o šokinėja iš nežinomo į nežinomą. Žiūrovui pateikiama išspręsti intelektualinė problema, filosofinis paradoksas. Absurdo teatro kūrėjai tarp savęs labai skiriasi. K. Ostrauskas mano, kad mūsų dramaturgijoje turėtų jų būti. Teatro nei televizija, nei kinas neužmuš, — jis yra natūrali žmogaus kultūros dalis su tūkstantmetinėmis tradicijomis. Teatrą vargina politika arba biznio sąlygos. Teatras keičiasi, eina kartu su gyvenimu ir ieško naujų kelių [7].

K. Ostrauskas dar pasisakė ir aktualiu literatūros plokštelių reikalu. Jo galva, teįrašyti reikėtų tik tikras dramas, o ne dramatizuotą prozą. Būtų, esą, gera, kad pats autorius ir skaitytų, kai tai įmanoma [8].

---

[6] *Dienos tarp dangoraižių*, žr. *Kūryba svetimoje žemėje*. Studentų jubiliejinis leidinys, 1957, 40-41 psl.

[7] *Kostas Ostrauskas apie nūdienę dramaturgiją ir apie teatrą aplamai*, žr. *Draugas*, 1964.IV.11 d.

[8] *Literatūra plokštelėmis*, žr. *Metmenys*, 1961 m. 3 knyga, 174-177 psl.

Straipsnyje *Numaironintas Maironis*[9] A. Baltaragio slapyvardžiu duoda visą istoriją komunizmo reikalavimų — nuo priešbolševikinių laikų K. Korsako straipsnio *Vietoj Maironio nekrologo*, per Z. Aleksą-Angarietį, B. Pronskų, P. Cvirką, patriotizmo atgijimą karo metu; po karo — B. Pronskaus, A. Venclovos, Mykolaičio pasisakymus, cenzūravimus, Z. Grigoraičio taikomą meninio lygio nustatomąją formulę (ribotos pasaulėžiūros praeities rašytojas, savo talento jėga vaizduojąs tikrovę giliau, negu jo klasiniai įsitikinimai leistų) ir galop B. Pronskaus nurodymą vertinti pažangiuosius rašytojo elementus, žodžiu, bolševikų «sukirptą ir įvertintą» Maironį.

Ten panašūs reikalavimai ir dramai, kaip Grušo veikalams[10]. Tą pat rodo rodo ir V. Krėvės traktavimo raidos apžvalga[11].

Lietuvių Enciklopedijoje apžvelgė okupuotos Lietuvos literatūrą[12]. Iš kitų šia tema rašiusiųjų prasikiša, kad be politinės druskos, atidžiai, vispusiškai nušviečia tos literatūros etapus ir žmones. Nepaisant šeštojo dešimtmečio pagerėjimo, vis dar nemato normalių kūrybinių sąlygų. Bet jaunieji domisi Vakarų XX a. literatūra. *Lietuvių Enciklopedijos* papildymų tome aptaria Avyžiaus[13], J. Grušo[14], A. Guzevičiaus[15] ir J. Marcinkevičiaus[16] kūrybą.

---

[9] Žr. *Aidai*, 1963 m. 4 nr., 157-169 psl.

[10] *J. Grušo «Herkaus Manto» nesėkmės ir kitos bėdos*, žr. *Literatūros Lankai*, 1959 m. 8 nr., 30-31 psl.

[11] *Vincas Krėvė Lietuvoje 1940-1965 m.*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 10 knyga, 61-82 psl.

[12] *Sovietinė lietuvių literatūra*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XV t., Bostonas 1968, 636-649 psl.

[13] Žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXXVI t., Bostonas 1969, 69-70 psl.

[14] Ten pat, 237 psl.

[15] Ten pat, 242 psl.

[16] Ten pat, 370 psl.

Henrikas Radauskas (1910-1970)

H. Radauskas bendradarbiavo *Aiduose*, *Literatūros Lankuose*, *Naujienose* ir kituose laikraščiuose. Uždaras aristokratiškas poetas, modernistas ir klasikas kartu, nepriklausomas.

Savo žodyje per premijos įteikimo iškilmes H. Radauskas nurodė poezijos aptarimo sunkumus ir subjektyvų vertinimą tų pačių dalykų. Poezijos mokytojų nėra; diktatūrų nesėkmės šioje srityje labai aiškios. Būtinai reikalauti filosofinių ir kitų aukštų idėjų čia negalima. 2000 metų poezijos istorija ką kita rodo: «visoj poezijos istorijoj nuo Horacijaus ir didžiųjų japonų lyrikų iki pat mūsų dienų egzistavo poezija, apdainavusi grynai asmenišką džiaugsmą ir skausmą, pavasario dieną, žydintį medį, upę, sniegą ar debesį»[1]. Filosofinės ir kitokios idėjos gali būti poezijos objektas, tik reikia dvigubo didžiulio talento — surasti naujas idėjas ir įvilkti į menišką formą. «Tie, kurie rėkia, kad didelės poezijos negali būti be didelių idėjų, nepasitiki magiška žodžio galia ir poezijoje visų pirma ieško ne poezijos [...] Pas mus net buvo bandyta tvirtinti, kad poezija, pasiėmusi skepetaitę, turinti šluostyti ašaras ir padėti vargstantiems. Čia jau aiškiai sumaišyti poezijos ir *Salvation Army* uždaviniai»[2].

Poezija vis daros iracionalesnė, bet dažnai ir pasiduoda klasinei disciplinai. Radauskas norėtų poetą apibrėžti: «iracionalus savo dvasia, bet klasinis savo stiliumi»[3]. Iracionalumo dėlei poeziją suprantančių skaitytojų, o ir kritikų, skaičius mažėja. Betgi yra ir tokių sunkiai suprantamų liaudies dainų, o jų niekas nepuola, — išvedžioja Radauskas.

V. Bagdanavičius «Laiške H. Radauskui» nesutinka su poezijos srities apribojimo gamta, meile, mirtimi, o norėtų apimti žmogaus pažinimą, norus, tikslingą žmogaus veikimą. Nuo kitų dvasinio reiškimosi sričių, anot jo, poezija skiriasi tuo, kad čia įforminama tik gilūs asmeniniai išgyvenimai[4].

---

[1] *H. Radausko žodis pasakytas premijos įteikimo iškilmėse*, žr. *Draugas*, 1956. III.31 d.

[2] *Apie poeziją*, žr. *Draugas*, 1956.III.17 d.

[3] Ten pat.

[4] V. Bagdanavičius, *Laiškas H. Radauskui*, žr. *Draugas*, 1956 m. 77 nr.

Radauskas nesibaimina dėl poezijos ateities: « Turint prieš akis trijų pastarųjų tūkstančių metų (skaičiuojant nuo graikų) poeziją, atrodytų, kad jos ateitimi abejoti netenka. Poezija yra pasakos suaugusiems, turintiems fantaziją ir keliantiems galvą aukščiau bliūdo, iš kurio valgoma »[5]. Poezijos technika neužmuš: « Tikroj poezijoj visuomet liks vieta iracionaliniam ir fantastiniam elemantui — kaip antipodui prieš technikos monotoniškumą ir nuobodumą »[6]. Radauskas inspiraciją atmeta. Poezijos gimimo vyksmą taip aptaria: « Kadangi « inspiracija » neveikia, tai ir įspūdis nepagauna », o nugrimzta su kitais ir kukliai laukia pašaukiamas. Esmėj « pirmo įspūdžio » iš viso nėra, nes įspūdžiai archyve neregistruojami eilės tvarka. Mintyse gali susikloti nebent kelios eilutės, paskui jos užrašomos, ir reikia nemaža popieriaus, kol eilutės pavirsta eilėraščiu[7].

Modernumas nėra vien išorinė eilėraščio forma: « Nei metro laužymas, nei netikslūs rimai, nei ištęstos eilutės « moderniškumo » nesudaro. Visi tie dalykai nėra nei blogi, nei geri, svarbu mokėjimas jais naudotis. O to būtent daugeliui mūsų « moderniųjų » poetų ir trūksta. Dažnai griebiasi tų priemonių tik dėl to, kad mėgsta visokiausias laisves, o nenori prisiimti jokių pareigų »[8].

Į kartų ginčą žiūri kaip į kūrybinį lenktyniavimą, o ne kurčiųjų polemiką. « Jeigu tą « rivalizaciją » suprasim kaip polemiką, kurios pagrindinė dorybė yra absoliutus kurtumas oponento argumentams (tuo, deja, dažnokai pasižymi vadinamos vyresniosios kartos atstovai), tai iš to vargu ar kam gali būti naudos. Vienintelė įmanoma lenktyniavimo forma būtų stengimasis kuo daugiausia pasiekti savo meno srity. Bet čia jau nebe grupių « soclenktynės », o atskiro rašytojo maksimaliniai reikalavimai, statomi sau pačiam »[9].

H. Radauskas davė Niliūno ir Nagio poezijos vertinimus. *Pradimo simfonijose* randąs panašumo su Milašium. Bet Milašius nuovargio, rezignacijos poetas, o Niliūnas gerbiąs herojus ir audrų nešiojamus žmones. Ta mintis veda į Jaspersą: Nykos-Niliūno garbinimas tų, kurie ieško šviesos, kovotojų, kurie lieka herojais, nors jiems ir tenka neišvengiamai pralaimėti, yra aidas tos pačios Jasperso min ties, o taip pat jo tvirtinimo, kad absoliutas savo visumoje mums neprieinamas, kad jis mums pasirodo tik paskirais švystelėjimais ir kad žmogaus mintis, ieškodama sprendimų, pasineria naktyje »[10].

---

[5] *Kol eilutės pavirsta eilėraščiu*, žr. *Draugas*, 1966.I.29 d.
[6] Ten pat.
[7] Ten pat.
[8] *Pasikalbėjimas su Henriku Radausku*, žr. *Draugas*, 1951.I.20 d.
[9] *Apie poeziją*, žr. *Draugas*, 1956.III.17 d.
[10] Žr. *Naujienos*, 1954.II.20 d.

Ir Niliūno nematomais siūlais susijusiuose eilėraščiuose slypi prasmės ieškojimo, benamiškumo tema. *Orfėjaus medyje* vaikystės tema kartojasi, jaučiama lyg paguodos. Bet eilėraščiuose, kur kyla egzistencijos ir mirties tema, vėl pesimizmas. Radauskas nustebintas posūkio į estetizmą ir klasicizmą ; čia Niliūnas pats geriausias. Esmingai kritikas aptaria Niliūno nuotaikas — egzistencinę ir mirties, Kierkegaardo ir Rilkės paralėlę [11].

Ankstesniuose Nagio eilėraščiuose įžiūrįs duoklę Rilkei, Trakliui. Pagrindinis Nagio motyvas — būties tragizmas, vienatvė. Randąs jausmingumo, manieringumo, formos trūkumų. Apskritai jis stato didelius reikalavimus ir Nagio poeziją aptaria šitaip : «Geriausiai vykę yra tie Nagio eilėraščiai, kur natūraliai reiškiamas jausmas yra radęs atitinkamą poetinę formą, kur poetui pavyko išvengti sentimentalumo ir banalumo, kur vaizdų drąsumas nekvepia maniera, kur autoriaus nuotaika organiškai susilieja su dinamišku ir paslaptingu, beveik žmogišku gamtos gyvenimu » [12].

Žinoviškai peržvelgia ir A. Škėmos *Nuodėgulius ir kibirkštis*. Čia pastebi, kur filosofinė novelė gavusi reikiamą formą, o kur ne, ir nurodo Škėmos pavojų — sentimentalumą [13].

H. Radauskas aptaria J. Baltrušaičio poezijos pagrindinę temą — šioje žemėje atitrūkusio nuo tobulos pilnatvės žmogaus kelionę į pirmapradį pilnį. Bet kritikas mano, kad iš mąstytojo poeto lieka tik tai, kas estetiškai vertinga, o idėjinėje srityje pirmenybė priklauso filosofams, mokslininkams [14].

Įžymus poetas ir rusų kalbos žinovas Radauskas kompetentingai pasisakė dėl J. Valaičio vertimo J. Baltrušaičio poezijos. Baltrušaitį versti sunku, kad reikia kuo tiksliausiai perduoti mintis ir išlaikyti « marmurinę » jo formą bei poeziją. Šiame vertime poezijos nebelikę : « Gilios, bet aiškios minties poetas, klasiškos formos meisteris Valaičio paverstas kažką mykiančiu nebyliu » [15].

Pats išvertė Viačeslavo Ivanovo *Čiurlionis ir menų sintezės problema* » [16]. Paminėjo B. Pasternaką [17]. Aukštos estetinės kultūros kritiko pasisakymai, kaip specialisto diagnosto žodžiai, šalti, pagrįsti, atsverti.

---

[11] Ten pat.
[12] Žr. *Naujienos*, 1952.VIII.30 d.
[13] *Naujieji lietuvių beletristai*, žr. *Žiburiai*, 1947.VIII.2 d.
[14] *Jurgio Baltrušaičio « Lelija ir piautuvas »*, 1948.
[15] *Baltrušaitis tebelaukia vertėjo*, žr. *Aidai*, 1947 m. 8 nr., 372 psl.
[16] Žr. *Metmenys*, 1967 m. 13 knyga, 36-46 psl.
[17] *Mirė Borisas Pasternakas*, žr. *Aidai*, 1960 m. 6 nr., 245-247 psl.

Antanas Škėma (1911-1961)

Rašė *Aiduose*, *Mūsų Kelyje*, *Santarvėje*, *Literatūros Lankuose*, *Darbe*, *Lituanus*, *Metmenyse* ir kitur. (*Žiburiams* feljetonus rašė Mr. Camel slapyvardžiu). Rašytojas, aktorius, režisierius, kritikas.

Kūryboje — dualistas. Pasaulyje viešpatauja blogasis Dievas, tik žmoguje slypi sužalotas gerojo Dievo paveikslas. Škėma ieško gyvenimiškos tiesos, klausia, kritikuoja nusistovėjusias tradicijas ir pažiūras. Kelia, kad ir beprasmės, kovos grožį. Vaizduoja kietą gyvenimą. Pesimistas, bet tiki žmogaus iš didžiosios raidės verte ir jėga sunkiausiose situacijose. Škėmos kūryba dažnai sukeldavo ginčus. Suaugęs su teatru, Sartre, prancūzų bei amerikiečių modernistų dramos įtakotas. Jis vienas pirmųjų mūsų teatro modernistų.

Kaip kūryboje, taip ir kritikoje Škėma angažuojasi. Jis kelia aktualias dienos problemas. Dar Vokietijoje, atsiradus, anot jo, « skorbutinei » literatūrai, A. Škėma pripažįsta reikalą su ja kovoti. Tik negerai, kad kliuvo ir tikriesiems rašytojams: Santvarui, Rutkūnui, Brazdžioniui, Kėkštui ir literatūros istorikui V. Biržiškai. Užuot tyčiojęsi ir rašytojus žlugdę, literatūros žinovai turėtų daugiau aiškinti, šviesti: « Pajuoka ir galutinis rašytojo sužlugdymas per stipri auklėjimo priemonė. Kritika turėtų aiškinti. Draugiškai savo šeimos ratelyje. Kiek daug dabar reikia turėti takto, juk mes visi taip išnervinti ir tebenervinami. Tik kritikuoti nepakanka, tik kritikuoti labai lengva duona ! »[1]. Rašytojai turi gyventi dabartyje: « Būti savo epochoje ir būti amžinoje žmogaus gyvenimo tėkmėje — kiekvieno pastovaus rašytojo uždavinys »[2]. Rašytojas turi apsispręsti epochoje ir girdėti jos balsą: « Rašytojas privalo laužti bet kurią tematiką per jo gyvenamosios epochos prizmę, ir jo pažiūros į ją — neišvengiamos »[3]. Tokį herojų savo dramose duoda B. Sruoga, tokia dabarties nostalgija sravi Nykos-Niliūno simfonijose ir H. Nagio naktyse bei H. Radausko strėlės šūvyje į dangų.

---

[1] *Susitarkime mylėti žmogų*, žr. *Mūsų Kelias*, 1947.II.27 d.
[2] *A. Škėmai 40 metų* (*autobiografija*), žr. *Draugas*, 1951.XII.1 d.
[3] Ten pat.

Pasisakydamas už kovą, kad ir beviltišką, Škėma ir iš rašytojo reikalauja veržlumo, kovos. Rezignavusieji rašo praeitimi ir save iškilmingai laidoja: « Todėl toks ryškus kontrastas tarp besiveržiančių ir rezignavusių ».

Rezignavusieji savo blogus darbelius įdeda į puošnų karstą. V. Kudirkos žodžiai: « Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia » muša per galvutes tuos, kurie galvoja, kad iš viso reikia rašyti praeitimi, išbandytu pseudopatrioniu būdu »[4]. Dėl to mūsuose dedasi juokingi dalykai: « Rašytojų Draugijoje sutupia patentuoti grafomanai, laikraščiai spausdina neregėto kvailumo rašinius, o jury komisijos pripažįsta europėjinio masto tokias keverzones, kurias Lietuvoje talpintų nebent *10 centų* »[5]. Kovojantieji, ypač poetai, sėkmingai jungia Vakarų kultūrą su lietuvybe. Dramos rašytojų silpnybė, kad jie nežino teatro reikalavimų ir nemoka veikalų konstruoti. Škėma kietai pasisako prieš « nuostabų kritikų neišsimokslinimą, kurie reikalauja šilerių, dostojevskiško gilumo ir garbina audrą ... stiklinėje »[6], baisisi « priemiestiniu optimizmu » ir abuojumu dabartiniams Vakarų rašytojams ir lyginimu savųjų su Tolstojumi bei Dostojevskiu ... « Kiek kartų pasiskaitęs šitų rašinėlių, sentencijų, išminčių ir provincinės prozos iškraipymų, jutau, kad slysta plunksnakotis iš rankų, jutau grėsmingos ir tirštos atmosferos priartėjimą, lyg troškinančius dūmus, kurie šnypšdami įsliuogia pro mano kambario užrakintų durų plyšius »[7].

Bet kitados Donelaitis pirmąkart nugalėjo minotaurą mūsų literatūroje. Ir dabar Škėma tikisi žūtbūtinės kovos už lietuvių literatūrą: « Gal ir įmanomas tikras, vyriškas liūdesys ir pasiryžimas kautis iki paskutinųjų ? »[8]. Taip Škėma kalba, vertindamas *Literatūros Lankų* 2-jį numerį. J. Aistis palietė Škėmą, pajuokė *Žemę*, *Literatūros Lankus*[9]. Škėma aukštindamas Aistį poetą, protestuoja prieš Aistį apžvalgininką bei recenzentą, nurodydamas, kad *Literatūros Lankų* jis (Škėma) negyręs už savo *Giesmę* 1-jį numerį pradedant. O jo mintys su Aisčiu ne taip jau piaunasi, nes abu siekią lietuvių literatūros ryšių su vakarais, tad ir graikais[10].

---

[4] Ten pat.

[5] Ten pat.

[6] « *Literatūros Lankų* » *2-jo numerio proga*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1953. VI.10 d.

[7] Ten pat.

[8] Ten pat.

[9] J. Aistis, *Lankininkai*, žr. *Draugas*, 1953.VII.18 d.

[10] A. Škėma, *Atsakymas Jonui Aisčiui*, žr. *Naujienos*, 1953.VIII.8 d.

A. Škėma pesimistas ir kitame straipsnyje: *Lietuvių tremties literatūros mirtis*? Mes esame įklimpę savame gete: praeities tobulas kaimas, apsikaišęs bijūnais ir suromantinti kunigaikščiai, « Literatūrinis *ghetto* pasirengęs nužudyti kiekvieną neklišinę problemą, kiekvieną eksperimentą, kiekvieną bandymą pasivyti mus pralenkusius kaimynus [...] *Ghetto* literatūra nemėgsta aštrios kančios. Ji pripažįsta kančias švelniai graudulingame fone... Smegenų plovimas, nubejėginimas, praradimas viso, kas leidžia išsilaikyti — nuvejama atgalia, miesčioniška ranka. Mirtis toji magiška ir tikra sąvoka, paslepiama po šilta, pūkine antklode »[11]. Bet Škėma mano, kad yra poetų, kurie kasdieninėmis sensacijomis, propaganda, patriotika nesidomi. Jie esą « praradusieji », bet bando išsilaikyti. Tas praradimas ypač tauraują metafizinėje, intelektualiai maištaujančioje plotmėje. Nostalginius motyvus kritikai pavadino « prarastuoju rojumi ». Bet tie poetai, stiprūs kūrėjai, idėjiškai artėja į beprasmingumą, mirtį. Tai žūstanti karta. Geroji proza Škėmai atrodo vertingesnė, bet dabarties problemos ar praeities beveik nesprendžiamos, nors prie jų artėjama. Nepriklausomas gyvenimas užleidžia vietą okupacijoms. Kai kurie autoriai praeitį traktuoja nihilistiškai (*Kelionė*, *Kanarėlė*). Prozaikai turės imtis dabartinės tematikos, jei nenorės užgesti pasikartodami. Škėma pesimistas ir dėl rašytojų prieauglio: vienas kitas blykstels ir užges. Kai kas rašys angliškai. Jis pats pasisako: « Prisipažįstu. Kūrybinis nihilizmas yra mano religija. Mirties momentas — reikšmingiausia tikrovė [...] Ir mano pasaulėvaizdis tėra nuvargusio žmogaus vizija. Tikiu, vakaras pavirs naktimi. Kažkuriame matavime gal ir egzistuoja transcendencija. Bet ... »[12]. Mirties nujautimas, deja, buvo tragiškai tikras Škėmai.

Iš Škėmos kritikos straipsnių įdomus pasisakymas apie *Sniego balandžius* — vieną eilėraštį H. Nagio *Saulės laikrodžiuose*. Čia jis pasisako prieš žiūrėjimą atgal. Kai beveik visa išeivijos literatūra praeitį susentimentalino, H. Nagys jau išplaukdamas atsisveikinęs su krantu. Škėma neneigiąs Nagio suromantintos vaikystės poezijos, bet *Sniego balandžiuose* suradęs poeto kryžkelę ir trampliną į ateitį. Kritikas įžvelgia Nagio kūryboje siurrealizmo, ir mano, kad geriausi siurrealistiniai eilėraščiai atskleidžia mūsų košmarišką epochą[13].

Pastatytoji Chicagoje Škėmos *Živilė* sukėlė stiprią reakciją. Prieš spektaklį A. Baronas veikalą taip apibūdino: « Živilė yra laisvė ir tai laisvei tikrąja žodžio prasme privalo nusilenkti net ir asmeninė laimė »[14].

---

[11] *Lietuvių tremties literatūros mirtis*, žr. *Darbas*, 1958 m. 4 nr.

[13] « *Sniego balandžiai* », žr. *Santarvė*, 1954 m. 2 nr., 49-53 psl.

[14] A. Baronas, *Pasimatymo su « Živile » belaukiant*, žr. *Draugas*, 1950.XI.25 d.

Esą, senovėje Živilė — kunigaikštytė, 1863 m. sukilime — bajoraitė, o dar vėliau — paprasta mergaitė. Živilė — laisvė visur ta pati. Blogis dar labiau niekšėja, o gėris pilnėja: žmogus save aukoja bendram labui. Nors, kaip katalikas, A. Baronas smerkia savižudybę, bet tragiškas tėvynės likimas verčia herojus daryti šią didžiausią auką, ir tik Dievas gali galutinai spręsti tą veiksmą. Autoriui čia terūpi meninė tiesa. Ir taip žiūrovas turėtų priimti [15]. Režisierius J. Blekaitis *Živilę* laiko stipriausiu dramos veikalu po Sruogos mirties [16]. V. Š. veikalą išpeikė idėjiniu požiūriu. Ypač nepriimtinas 3-ias veiksmas — bolševikų okupacija: vaizduojama ryšininkė lenkė, pati Živilė — lengvabūdė mergaitė. O pats autorius pareiškęs ... « aš tikiu tik į milijonus komunistų, prieš kuriuos vistiek neatsilaikys šimtai ». (Recenzentas čia susipainiojo — Škėma tik vaidino išdaviką Ašautą, o ne savo nuomonę reiškė). Esą, autorius imąsis pasenusios priemonės — įvedąs nesuprantamų vietų aiškintoją. Pats veikalas paremtas budistų inkarnacijos idėja, Kristus gretinamas su Stalinu ir t. t. Ar patarnausiąs autorius lietuvių kultūrai, sukilėlius vaizduodamas ištižėliais, išdavikais, savižudžiais ? Siūlo veikalą tuojau išimti iš repertuaro [17]. B. Babrauskas gailisi mūsų jaunimo, kurį per sceną pasiekia nuidealintos legendos [18]. Pats Škėma nurodo, kad kritikai pamiršo, jog tarp *Živilės* atskirų veiksmų gali praeiti keli šimtmečiai, o herojai pergyvena psichologinius lūžius, kol laimi arba galutinai pralaimi save. O tokia Živilė visur išsižada meilės vardan laisvės ir ji nėra nuidealinta. Abu jo kritikai esą nepažįsta moderniosios dramaturgijos architektonikos, kur vadinamoji « povandeninė » *intriga* ir idėjiniai minčių susikryžiavimai jau stiprūs ir dramatiški [19].

Bet Škėma paklausęs recenzentų *Žvakidės* atveju [20]: jų pasiskaitęs ir perkonstruavęs *Žvakidę* [21].

A. Škėma — nemeluotos tiesos ieškotojas, kandžiu žodžiu pajudindavo mūsų literatūros vandenis, nepakentė konservatyvios kritikos, šliejimosi prie slavų, o veržėsi į Vakarų kultūrą. Jo žodis dažnai nelygus, rėžiąs, kraštutinis.

---

[15] Ten pat.
[17] V. Š., *Po premjeros*, žr. *Draugas*, 1950.XII.14 d.
[18] B. Babrauskas, *Recenzijos vietoje*, žr. *Draugas*, 1950 m. 290 nr.
[19] A. Škėma, « *Živilės* » *autoriaus žodis*, žr. *Draugas*, 1950.XII.30 d.
[20] A. Škėma, *Nauja* « *Žvakidės* » *versija*, žr. *Naujienos*, 1961.IV.8 d.

Pranas Visvydas (g. 1922)

Pr. Visvydas rašė *Aiduose* ir daugiausia *Drauge*. Jam atrodo, kad per didelis įsimylėjimas kalbos ir tradicijų yra nesveikas: « Kosmopolitizmas, kaip toks, gabių poetų anemijomis susargdinti negali. Atvirkščiai, romantinis patriotizmas, dabinimas nudėvėtomis metaforomis, blankina net ir gražiausiai išleistus rinkinius »[1]. Būdamas kartu ir poetas su giliu įsijautimu ir vaizdingu žodžiu bei šmaikščiu stiliumi jis aptaria eilę poetų.

A. Nyką — Niliūną jis laiko simfonijų ir nuostabaus peizažo poetu. Simfoninės muzikos gaudesys bus veikęs jį kuriantį. Visos Europos peizažas suplaukęs į jo kūrybą. Pesimizmo gaidos, žmonijos įtampa, atsiskyrimo temos — jo vadovaujamieji motyvai. Visvydas sklaido šviesius ir tragiškus Niliūno paveikslus, ir mes kartu su kritiku vėl gyvename tuos užburiančius vaizdus ir minties gelmes[2].

H. Radauskas, rašydamas konvencine eilėdara, jam atrodo įvairesnis ir poetiškesnis už laisvai eiliuojančius ir proziškai samprotaujančius; o santūrumas jam duoda grakštumo. Visvydas aptaria Radausko mėgstamas formas, linkimą į vaizdą ir psichologinį temperamentą[3].

Jo manymu, neornamentuotos poezijos atstovei L. Sutemai netinkąs superlikiminis tonas — jai per sunkus pranašo apsiaustas: « Ir kam visa ta savižudybė? Nenoriu ginti šių dienų suaižėjusio pasaulio, bet šalia karo griuvėsių ir liejamo kraujo mūsų žemėje dar vis šviečia saulė, vaikšto ir geri žmonės, bėgioja vaikai. Poezija, kuri atmeta šypsnio ir džiaugsmo būsenas, tampa tik supykusio, įjautrinto žmogaus rauda »[4].

Panašiai atsiliepia ir apie V. Bogutaitę. Moterys moka švelniau liūdėti negu vyrai. Bet ji stipriausia, kur džiaugiasi. Kad tik mažiau tos svetimos egzotikos, to socialinio elemento, dūžtančio pasaulio simbolikos. Tačiau poetė karinga, kap *Dėdės Tomo trobelė*. Bet nuskriaustų visada bus, ir bus nuobodžiaujančių, kurie degins mies-

---

[1] *Keli gyvenimo įspūdžiai*, žr. *Draugas*, 1968.XII.23 d.
[2] *Simfonijų ir nuostabaus peizažo poetas*, žr. *Draugas*, 1969.VII.12 d.
[3] *Žvilgis į H. Radausko poeziją*, žr. *Aidai*, 1970 m. 10 nr., 394-396 psl.

tus. Kritikas nevirškinąs jos makabriško pesimizmo. To brolių ir seserų šauksmo jau per akis! Neornamentuoto pesimizmo dūmai akis graužia, o metaforos štampais virsta. Raudokite moterys, bet nepamirškite saulės ir gėlių, — baigia savo mintis Visvydas [5].

L. Andriekus rinkiniu *Po Dievo antspaudais*, sako recenzentas, nutraukęs ryšius su žeme, laiku — sparnuoto kalbėjimo dėka. O monologuose galima atgaivinti charakterį, aistras, papročius, laiką. Per daug esą abstraktumo ir naujadarų, o stoka veiksmo ir skirtingų situacijų išryškinimo. Bet užtat gražios lyrinės vietos. « Ar epinis laukas, kupinas ugnies ir plieno ir žmogiškų aistrų yra įmanomas poetui, kurio ankstyvuose eilėraščiuose, Aisčio žodžiais, dvelkdavo pranciškoniškasis vėjelis? » — klausia kritikas [6].

Nuoširdumą laikyti išimtine G. Tulauskaitės pasaulėjauta Visvydas nenorėtų. Visi poetai stengiasi būti nuoširdūs, tik ne visiems pavyksta. O pramoninė ir kitokios revoliucijos gimdo naujus įvaizdžius. Daug kam Tulauskaitės poezija atsijusi nuo laiko, ir naujos poezijos gili frazė likimine įtampa pagauna Radausko — Niliūno poezijoje [7].

Naujoviškai rašanti M. J. Saulaitytė savo psichologines tiesas išgyvena giliai, bet jos poetika nėra tiksliai išmąstyta, o simbolizmas kartais nepasiekia skaitytojo. Trūksta lankstumo, melodinio skambėjimo. Žodžiu, stokoja stiliaus efektyvumo. O eilėraščiui gyvybę duoda tik forma [8].

D. Sadūnaitė apie Dievą kalba su asketišku paprastumu. Kitų nepastebimi mažmožiai jai sukelia įkvėpimą, o vaizdo ir garso susikirtimas — trumpą, bet galingą viziją. Sadūnaitė elegantiška, kondensuotai taikli, gerai valdanti sakinį, be sentimentalumo, kartais nelengvai įkandama, originali ultramodernizmo atstovė. Ryškūs ir animizmo elementai [9].

Be pruderijos, bet nurodo saiką ir tikisi kūrybingesnių nesąmonių iš R. Vėžio [10].

Pr. Visvydas nuoširdžiai stengiasi atskleisti savitą lyrikų poetinį pasaulį ir būdingąsias jų savybes. Jo priėjimo diapazonas labai platus — nuo klasinės eilėdaros iki ultramodernizmo. Atsidėjęs akcentuoja formos reikšmę.

---

[5] *Lietus ir laikas*, žr. *Draugas*, 1969.V.17 d.

[6] *Atsajūs Vytauto Didžiojo monologai*, žr. *Draugas*, 1970.III.28 d.

[7] *Ką reiškia nuoširdumas poezijoje ?* žr. *Draugas*, 1969.VI.14 d.

[8] *Tarp mėnulio ir žvaigždės*, žr. *Draugas*, 1971.XI.13 d.

[9] *« Už lango lapai ploja ». D. Sadūnaitės « Laiškai Dievui »*, žr. *Draugas*, 1971. VII.31 d.

[10] *Sąmoningų nesąmonių galerijose*, žr. *Aidai*, 1970 m. 4 nr., 189-190 psl.

Pr. Visvydas supeikia A. Baroną[11], kuris, užstodamas V. Alanto noveles[12], be įrodymų menkina mūsų poeziją. Jis nesutinka, kad mūsų skaitytojas labiau pažįstąs pasaulinę prozą (iš vertimų) ir statąs jai didesnius reikalavimus. Iš tikrųjų gerų poezijos mėgėjų visada nedaug, ir juos nesulaiko kalbos barjeras (jie skaito originalus). O apie tą Barono giriamą mūsų prozą geras Lietuvos prozininkas J. Mikelinskas nekokios nuomonės (vadina stilistiniais dailinimais)[13]. Iš tiesų ji, ypač išeivijoje, dar nenuobliuoto stiliaus, prastos kalbos; jos personažai dirbtiniai, stoka idėjų.

Partizaninei literatūrai jis stato taip pat ir meninius reikalavimus — stiliaus, charakterių išryškinimo, tikrovės faktų saikingo naudojimo, priešo traktavimo normaliu žmogumi. Pirmiausia geram kūriniui parašyti reikia emocinės pusiausvyros, blaivaus žvilgsnio. Aktuali, deginanti medžiaga pavojinga, kadangi nuveda į vienašališkumą. Tuo, jo manymu, nusideda, pavyzdžiui, A. Kairio *Ištikimoji žolė*. Kairio patriotinis idealizmas nepralenkiamas: jam partizanai šventi (simbolinis personažas taip meldžiasi: «O, šventasis partizane, melskis už mus»). Deja, veikėjams trūksta gyvybės; nėra žmogaus vidinio atsiskleidimo. Neigiami veikėjai — viena blogybė, o gerieji — tikri rojaus gyventojai. Situacijos dirbtinės, dialogai atsajūs[14].

J. Gliaudos romano *Aitvarai ir giria* struktūra gera, bet personažai pavykę tik vidutiniškai. Jie knyginiai, vienodai kalba tik apie patriotinius reikalus, be instinktų prasiveržimo, be skundo ir kančios; vienašališkai suidealizuoti[15].

A. Barono *Vėjas lekia lyguma* — lyrinio buities vaizduotojo darbas. O partizanų kovos lauke reikia žūtbūtinės kovos, veikėjų charakterizavimo ir atmosferos pavaizdavimo. Baronas, tiesa, duoda kovų epizodų, bet tikrovės čia nedaug. Herojai — visi didvyriai, skina rusus kaip muses. Rusai naivūs kaip mokinukai. Priedo — ir kvailiai bei cinikai. Visur mongoliški bruožai, žvėriški enkavedistai. Matomos tik savosios žaizdos. Trūksta atviro žvilgsnio, įvykių autentiškumo, veikėjų žmogiško atskleidimo — grožinio romano balanso[16].

Kritikui atsakė A. Baronas. Jis rėmęsis Daumanto (J. Lukšos) *Partizanais*, kad negausūs partizanai tikrai paklodavę daug rusų. Tikras ir Burlitskio asmuo ir kiti dalykai. Čia Baronas prisipažįsta:

---

[11] *Barono kova su lietuvių poezija*, žr. *Aidai*, 1972 m. nr. 158-160 psl.
[14] *Trys bandymai pavaizduoti Lietuvos tragediją*, žr. *Draugas*, 1971.IX.25 d.
[15] Ten pat.
[16] Ten pat.

« Ir jeigu tarp jų (faktų) trūksta literatūrinio kraujo, tai jau tenka prisipažinti kaltu, tačiau nenorėčiau, kad dėl to nukentėtų faktai, ypač pateikti herojaus, nebijojusio mirti ir nuostabius žygius atlikusio J. Lukšos-Daumanto »[17].

Tuomet atsiliepė Pr. Visvydas, pareikšdamas, kad kritikas « gali suabejoti rašytojo stiliumi, kai gausi, reikšminga partizaninė medžiaga per jėgą grūdama į nedidelę knygelę, kai neišryškinamas nė vienas charakteris, o kautynių vaizdai sutirštinami iki tokio laipsnio, jog sveiku protu neįmanoma patikėti jų tikrove. Reikalui esant, recenzentas gali suabejoti ir didžiausiu knygas rašančiu autoritetu »[18]. Daumantas buvo karys didvyris ir rašytojas-žurnalistas. Visų jo duodamų faktų tikroviškumas negali būti tiksliai išmatuojamas. Priešo vienpusiškas žiaurumo vaizdavimas literatūrą verčia propaganda. Partizanų istorija mums šventa, bet « ir reikia ne paviršutiniškai, o šventai atsidėjus parašyti ». Barono pareiškimas: « ginu faktus, kurių nenorėjau suliteratūrinti » išmušęs Visvydą iš vėžių: jis tikėjęs, kad « gera rašytojo intencija yra kurti literatūrą, o faktus naudoti kaip medžiagą, kurią veikalo tobulumui pasiekti galima minkyti kaip tešlą ». Brutali realybė turi prisidėti prie romano balanso; kitaip ji tik balastas. Ir kritikas nusiskundžia, kad reta patriotinės prozos knyga pradžiugina[19].

Dar kiečiau Visvydas pasisako apie J. Gliaudos *Simą*, parašytą paskubomis, anot paties Gliaudos: « Kalu geležį, kol karšta ». Jis šią knygą laiko pavyzdžiu, kaip nereikia rašyti. Esą, paskaičius « pasidaro gaila ne tik rusams išduoto Simo, bet ir suniekintos lietuvių literatūros ». Visvydas jau nebe pirmas turi padaryti J. Gliaudai priekaištų dėl blogo stiliaus ir lietuvių kalbos dėsnių nepaisymo. Kalba jam esanti ne esminė kūrinio dalis, o tik priemonė savo patosui išreikšti. Dėl to ir personažai tokie negyvi[20]. Pasirodžius *Brėkšmės naštai*, autorius Gliauda *Draugo* kultūriniame priede davė pasikalbėjimą: *Pasivaikščiojimas romano puslapiuose*. Čia Gliauda pašnekėjo apie daug gerų dalykų, atkakliai teigė « sau galiojančios kalbos dėsnį », kuri esanti antroji prigimtis, kitiems atrodanti novatoriškumu ar barbarizmu[21]. Tuomet Visvydas atžvalgiai, bet drąsiai išdėjo: « Kaip bežiūrėtum į J. Gliaudos veikalą, metafizinių minčių gausa ir kažkokio reikšmingumo atmosfera jis lyg ir atperka stiliaus

---

[17] A. Baronas, *Apie literatūrą, kritiką ir istoriją*, žr. *Draugas*, 1971.X.2 d.

[18] Pr. Visvydas, *Literatūrinis gyvenimo faktų žalojimas*, žr. *Draugas*, 1971. X.16 d.

[19] *Paskutinė abejonių salvė Aloyzo Barono pusėn*, žr. *Draugas*, 1971 XI 6 d.

[20] *Spartuoliškai iškepta knyga*, žr. *Draugas*, 1971.V.8 d.

[21] J. Gliauda, *Pasivaikščiojimas romano puslapiuose*, žr. *Draugas*, 1972.II.19 d.

menkumą. Ir dabar J. Gliaudos stilistika neišlaiko egzamino. Jei už kompoziciją, šiuolaikinę tematiką, charakterių keistumą ir už taiklius satyrinius pokštus jis gautų ketvertuką su pliusu, tai už stilių ir lietuvių kalbą griežtas mokytojas užkrautų dvejetą ». Ir toliau: « Jei knyga parašoma menku stiliumi, nežiūrint minčių gilumo ir motyvų aktualumo, ji žaloja kalbos gyvybę [...] Aš manau, J. Gliauda ir pats supranta, jog rašytojas yra žmogus — už dievus ir pusdievius menkesnė būtybė. Jam neužtenka pasivaikščiojimo romano puslapiuose. Rašytojas privalo gerokai pasikamuoti, kad jo proza būtų meniškai aiški ». Kitiems J. Gliauda prikiša « nešlifuotus deimantus »[22]. « Šnekant apie šlifuotus ir nešlifuotus deimantus, J. Gliaudos knygoje šlifo kaip tik labiausiai trūksta. Jei dialogai vietomis neblogai surišti, tai gamtos vaizdai ar tie klaikūs psichologiniai aprašinėjimai ir raizgūs metafiziniai klaidžiojimai pavirsta lietuvių kalbos ir literatūros hirošimomis »[23].

Saiko Visvydas pasigenda ir V. Volerto *Pragaro pasiuntinyje*. Čia per daug įvykių ir noro knygą padaryti ir juokingą, ir vaizdingą, ir psichologišką, ir religinę, ir socialinę, ir pilną netikėtumų. Todėl ir pagrindinė — religinė — drama neišryškinta. Psichologiniam romanui nėra naudinga ir didelė impresionizmo dozė. Per gausu lyrikos ir metafizikos[24].

V. Alanto naujoje novelių knygoje dabarties veikėjų išgyvenimai vaizduojami paviršutiniškai, jų kalba neniuansuota; jie dažnai « aistringai dėsto autoriaus pasaulėžiūrą ». Istorijos romano gabalas esąs geresnis[25].

J. Kralikausko *Vaišvilkas* rodomas visoje tragiškoje didybėje — sukurtas ne iš romantinio vaško, bet iš žmogiško molio, drėkinamas andienykščio gyvenimo sopulių ir syvų. Visvydo reikalavimai istoniam romanui: sąmonės srautas neturi užlieti įvykių. To Kralikauskas išvengęs. Eiga alsuoja gyvenimu, atskleisti charakteriai, senovės religija, papročiai. Trūkumai: per dažnas pabrėžimas valdovo ir vienuolio dvilypumo. Per aiškiai dialogais išsisakoma — darosi neįdomu. Bet romanas geras: dramatiškai išryškinta viduramžių Lietuva, dramatiškas ir turtingos kalbos tekstas[26].

Visvydas pasisako už paprastumą veikalo konstrukcijose. V. Kavaliūno *Aidams ir šešėliams* jis prikiša, kam romanas pradėtas tik ... nuo 36 puslapio. Girdi, darbų iškamuotas skaitytojas gali neturėti

---

[22] Ten pat.
[23] Pr. Visvydas, *Žmonės menkesni už dievus*, žr. *Draugas*, 1972.III.15 d.
[24] *Vytauto Volerto viešnagė kolūkyje*, žr. *Draugas*, 1971.VII.3 d.
[25] *Meilės ir patriotizmo geometrija*, žr. *Draugas*, 1970.XII.3 d.
[26] *Vienuolis su valdovo našta*, žr. *Draugas*, 1972.II.26 d.

kantrybės prisiirti ligi to, kur prasideda įdomi herojaus istorija. Silvijos charakteris sumontuotas vieningiau, o Jurgio chaotiški impulsai neturi ryšio su palyginti jo laiminga vaikyste. Ir pavadinimas (ne vien šio romano) trafaretiškas. Gerai kad autorius vengia dailinimo, bet neišsisuko nuo nuobodumo. Ir pabaiga per daug išpūsta. Autorius kažkodėl neieško originalesnio pasakymo. Nors visa supina harmoningai, bet dvelkia idealistinis knyginis tonas [27].

Suglaudus — prozos veikaluose jis žiūri veikalo vientisumo, charakterių gyvumo, saikingumo temų ir stiliaus požiūriu, veikėjų kalbos savitumo, geros lietuvių kalbos. O autorius turįs pasilikti « už kulisų ».

Pr. Visvydas vertina ir dramos veikalus. A. Kairio *Palikime* jis nejaučia gyvenamosios atmosferos, nemato gyvo hipio, o tik laikraštinę jo karikatūrą. Visvydo manymu, nėra geros dramos be trupinėlio užuojautos tragiškam herojui, kad ir baisiai klystančiam [28]. Ir vėlesnėje Kairio komedijoje, esą, « jam prie širdies statiškas dialogas ir tradicinis moralizavimas »[29].

Dėl pjesių bado Visvydas tvirtina, kad jei būtų daugiau scenos entuziastų, atsirastų ir daugiau scenos veikalų. O mes turime produktyvių dramaturgų. Kad turėtume eksperimentinį teatrą! Kai yra didelis noras vaidinti, ir teatras klesti [30].

K. Ostrausko *Kvarteto Duobkasius* laiko puikiai išbalansuotais ir tolimais absurdo teatrui. Mirties temoje Ostrauskas situaciją suriša su *Hamletu*, žaidžia žodžiais mirties akivaizdoje. Vaidinimas baigiamas kosmine ironija: duobkasiai juokaudami bei filosofuodami tariasi kasą duobę kitam, o išsikasa sau. Visur apstu muzikinio elemento, kurį Visvydas ir išryškina. O dalykas *Metai*, nepaisant kontroversinių detalių, avangardiškai įtaigūs, sceniškai išradingi. Ostrauskas nutolo nuo realistinio teatro ir vargu grįš: modernią manierą sunku pakeisti konvencinėmis iliuzijomis, kuriomis daugelis žiūrovų gyvena. Bet « žudyti » žmones iliuzijų absurdu arba filologiniu gogelmogeliu ilgai neapsimoka. Trumpai — Visvydas paseka Ostrausko moderninį, daugiausia absurdo teatro kelią, išryškina naujoves, bet galiausiai abejoja, kur galima nueiti ir ką duoti [31].

---

[27] *Silvija — apie ją tegalvoju*, žr. *Draugas*, 1972.VII.1 d.

[28] *Nauja didaktinė Anatolijaus Kairio drama « Palikimas »*, žr. *Draugas*, 1970. IV.25 d.

[29] *Teatro jubiliejus atšvęstas premjera. Anatolijaus Kairio komedija « Ku-kū » Los Angeles scenoje*, žr. *Draugas*, 1971.I.2 d.

[30] *Vien tik sau tikėti negana*, žr. *Draugas*, 1971.XI.27 d.

[31] Ten pat.

Į mūsų kritiką jis žiūri pesimistiškai. Lietuvoje partija prikibo prie kritikos. O čia tik *Aidai* ir *Metmenys* duoda ilgesnį pripažintų autorių aptarimą. «Bet tuose aptarimuose, labiau pritarimuose, viskas jau taip pozityvu, abstraktu, taip reikšminga, — rodos, šnekama ne apie žmogų, bet dangišką būtybę»[32]. Jauni akademikai nesiveržia į lietuvių spaudą. Padeda tik M. Gimbutienė, R. Šilbajoris, V. Skrupskelytė, I. Gražytė, Ciplijauskaitė ir kiti. Jauni akademikai drąsiau, su žmogiška šiluma neprabyla: «Jaunuosius akademikus gąsdina aštresnė kontraversija, lyg ji būtų ne žmonių, bet menkaverčių padaužų pramoga. Užmirštama, kad žmonijos pažangos keliai nuo pat istorijos pradžios išgrįsti kontraversiniais akmenimis»[33]. Dėl to kritika merdi. Lieka recenzentai be akademinio užnugario ir daktaratų prestižo irzliomis recenzijomis pakliūvą rimtų rašytojų nemalonėn. Ir teatralai skundžiasi rimtos kritikos stoka. Betgi veikalus rašo ir stato ne recenzentai[34].

Visvydas užgriebia ir žurnalistą Br. Railą, duodamas įdomiausią jo apibūdinimą. «Kodėl jis, kaip nenutylanti vandenyno mūša, nuolat skalauja lietuvių jausmus ir protą?» — klausia kritikas. Įgijęs volteriško populiarumo. Be jo stambių straipsnių ir dar stambesnių knygų būtų liūdniau išeivijoje. Jis sudramatinąs lietuvių problemas, išryškinąs lemtinguosius bruožus, polemikon įliejąs tiesos ir atvirumo, humoro, jautrios ironijos ir reikale sarkazmo. Įdomi jo dvikova su buvusiu J. Paleckio pavaduotoju J. Baltušiu, pila bolševikams už A. Merkio sūnaus Gedimino provokavimą, verčiant tėvą viešai šmeižti. Nevienodai vertinamas, niekur neįtalpinamas, tikįs ateities Lietuvos stebuklu ir «truputuką» prisidedąs jam priartinti[35].

P. Visvydas humoristiškai samprotauja apie J. Aisčio publicistika[36]. Patsai mėgsta kartais ir lyriškai apie veikalus pasisakyti, pvz: «Ta vienatonė graudumo gija, kuri prasimuša beveik kiekvienoje novelėje, juk priklauso mūsų likimui. Tie vieniši vakarai, tie gintariniai inkrustuoti rudens medžiai, tie švelnūs patetiški epizodai liudija «žmogaus bejėgiškumą laikui»[37].

---

[32] *Kritikos vargai jautriame pasaulyje*, žr. *Draugas*, 1972.V.6 d.

[33] Ten pat.

[34] Ten pat.

[35] *Turininga tautos likimo charakteristika*, žr. *Draugas*, 1970.VIII.15 d.

[36] *Sapnuoja Valpurgijų naktis*, žr. *Draugas*, 1969.VII.26 d.

[37] *Iš minties ir graudulio perspektyvos. Įspūdžiai iš Aloyzo Barono naujo novelių rinkinio «Išdžiūvusi lanka»*, žr. *Draugas*, 1970.VI.27 d.

II. SPECIALŪS KLAUSIMAI IR PROBLEMOS

« ŽEMĖS » BEI « LITERATŪROS LANKŲ » SAMBŪRIAI

Žemė — 1951 m. išleista žemininkų-lankininkų antologija. Joje dalyvavo J. Kėkštas, K. Bradūnas, A. Nyka-Niliūnas, V. Mačernis (pomirtinė poezija) ir H. Nagys. Ji apjungė karo ir okupacijos meto kartos poetus. Vėliau iš jos išsivystė *Literatūros Lankai.*

Žemės antologijos mintis gimė Vokietijoje ; norėta išlaikyti gražią antologijų tradiciją. Pasaulio griūtis ir nepalaužta tautos viltis suformavo *Žemę*, norint kartu tarti kelių žodį, juo « užantspauduojant likiminę ir idėjinę plunksnų giminystę »[1]. *Žeme* pavadino, nustoję gyvosios ir gerosios žemės, « užeinant tos mistiškos šilimos tarp žmogaus ir žemės išblėsimui »[2] ir paskendimui bedvasėje civilizacijoje. Nepaisant skirtingų pasaulėžiūrų, visų ieškoma « lietuvių poezijos idėjinio gilumo tragiškame šių dienų fone, jos formų atnaujinimo ir tautinio mistinio charakterio »[3]. Filosofo įžanga antologijoje ne atsitiktinė, o akcentuojanti poezijos ryšį su filosofija. Poezijos tematika apima ir filosofines problemas. Sveria ir laiko širdžių pulsas.

Vėliau apie *Literatūros Lankus* Bradūnas pareiškia, kad lankininkus riša tik lietuvių poezijos gyvastingumas ir nuolatinis jos atsinaujinimas. Rašytojų veikalai vertinami ne pagal draugystę, o vertę. *Literatūros Lankų* laimėjimus tevertina kritika ir laikas, o visuomenės susidomėjimas jais pakankamas. Posūkį į filosofinę poeziją Bradūnas laiko natūraliu, pasiekus nemenko subrendimo: « Juk negalima visą laiką stovėti ant Kazio Binkio *ūtų* ir Liudo Giros *Dul-dul-dūdelės.* Naiviai baiminamasi, kad eilėraštį « sufilosofinant » peržengiama poezijos ribos. Gi tikrumoje nė vienas mūsų poetas dar nėra įklimpęs į tokią filosofinę tirštumą, kaip kad O. M. Rilke garsiose *Duino elegijose.* O eilėraščių formų išradingumu bei išbaigimų tie « filosofai » pralenkia « formalistus »[4].

---

[1] Plg. « Žemės » įvadą.

[2] Ten pat, 31 psl.

[3] *Pasikalbėjimas su « Žemės » antologijos redaktorium,* žr. *Draugas,* 1951.XII.1 d.

[4] BRADŪNAS, *Apie poeziją, konkursus, « Lankus »,* žr. *Draugas,* 1955.XII.31 d.

Bradūnas nesutinka su A. Vaičiulaičiu dėl visos egzistencinės literatūros nuvertinimo donelaitiniame *Aidų* numeryje, kur A. Vaičiulaitis [5] sakąs: « Tokiai literatūrai trošku savo išgalvotame šiltadaržy. Tokis posakis liudijąs, jog čia kalbama ne apie vieną kitą autorių, bet apie visą literatūrinę apraišką » [6].

Po 20 m. Bradūnas dar paryškino žemininkų ieškojimus. Juos apjungė noras ieškoti ko nors nauja. Jie buvo apšaukti filosofiniais poetais, nors tik vienas V. Mačernis daugiau filosofija domėjosi. Orientavosi į Vakarus, neatsisakydami ir gilių lietuviškų šaknų. Jiems rūpėjo ne tiek kasdieninio žodžio laisvė, o daugiau « branduolinis ir magiškasis jo turinys su visu praeities ir dabarties kontekstu » [7].

Šių poetų įtaka dar prieš *Žemės* pasirodymą veikė A. Gricių, V. Kazoką, o vėliau A. Mackų. Okupuotoje Lietuvoje Bradūnas įžvelgia vieną kitą žemininkų motyvą J. Degutytės, J. Vaičiūnaitės poezijoje. Žemininkai taip rašė apie 1945-1948 m., o Lietuvoje — po 15-20 metų. Liaudiškai ir egzistenciališkai žodį naudojo pirmieji žemininkai: « Aš visgi negalėčiau nuneigti to pionieriškumo pokario mūsų poezijos lūžyje, kuris vis dėlto buvo padarytas čia, išeivijoje » [8]. Lietuvoje tai smarkiai neigė V. Kazakevičius [9]. Kazakevičius prisimena ir A. Nyką-Niliūną, kitados V. Mačernį ir žemininkus iškėlusį kaip novatorius egzistencialistus. Kazakevičius Bradūno prie šių nepriskaito, tad belieka vos pora tokių, ir jų įtakos kitiems, esą, nežymu.

Žemės ir *Literatūros Lankų* žmones ėmus vadinti žemininkais, jaunesniuosius, po jų ėjusius poetus pavadinta « nužemintaisiais », atseit, netekusiais žemės (ne «pažemintaisiais»), sociologas V. Kavolis parašė apie juos studiją *Nužemintųjų generacija* [10]. Bradūnas nesutinka su juo, kad « nužemintųjų (geriau — bežemių) generaciją nori visai atriboti nuo žemininkų, įžiūrėdamas čia dvi kartas. Bradūnas sako, kad bežemiai panašiai angažuojasi, kaip ir žemininkai, besiskirdami,

---

[5] *Kristijono Donelaičio sukakčiai*, žr. *Aidai*, 1964 m. 3 nr., 98 psl.

[6] *Nauji leidiniai (1964 m. balandžio mėn. Aidus aplariant)*, žr. *Draugas*, 1964.V.9 d.

[7] *Pasikalbėjimas su Bradūnu ir Nagiu*, žr. *Akiračiai*, 1971 m. 6 nr., 8-9 psl.

[8] Ten pat.

[9] V. Kazakevičius, *Apie tuščią ir todėl juokingą puikybę*, žr. *Pergalė*, 1971 m. 1 nr., 182-184 psl. Šis straipsnis buvo perspausdintas *Akiračiuose* (1971 m. 1 nr., 9 psl.).

[10] V. Kavolis, *Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjautos bruožai*, Cleveland 1968, 79 psl.

ir tai ne visada, tik poetiniais įvaizdžiais: « Vienų ir kitų giliausios šaknys yra tame pačiame praradime, nes iš tikrųjų vienų ir kitų dabarties situacija yra ta pati. Ir vienų ir kitų kalba daugiausia sukasi apie tą patį esmingiausią žmogiškosios būties klodą. Skirtumas tik, kad žemininkai tai išsako labiau sąmonės įsimintu tuo ar kitu poetiniu įvaizdžiu, įsirėžusiu dvasion gimtųjų namų ir gimtojo krašto aplinkoje, tuo tarpu bežemiai apie tą pačią situaciją kalba, naudodamiesi savo brendimo aplinkos įvaizdžiais ».[11]

Nuo Škėmos iki Sadūnaitės — įvairiai niuansuoti, bet neišskiriamai suaugę tremties rašytojai. Bežemiais laikyti tik Mackų ir L. Sutemą — per siaura. V. Kavolio sociologinis — filosofinis žvilgis į literatūrą visai nepakankamas, visai užmirštant, kad čia svarbiau ne *kas*, bet, *kaip*. Gali ir filosofai, sociologai apie literatūrą rašyti, bet neturi iš literatūros daryti filosofijos ar ko kita. Pasirinktų citatų svoris turi būti ryškus, kitaip ir jomis remiama tezė smunka[12].

Vėliau Bradūnas apgailestavo, kad neturime pastovaus literatūros žurnalo: « Literatūros žurnalas būtų ne tik gyvinęs visą laisvosios lietuvių literatūros raidą, bet ir ateičiai būtų turėjęs neįkainojamos išliekamosios reikšmės, kaip pagrindinių šio laikotarpio problemų sukaupimas vienoje vietoje, o ne jas nesurandamai blaškant atsitiktinai pasitaikiusios informacinės spaudos puslapiuos »[13]. Po *Tremties Metų*, *Gabijos* ir *Literatūros Lankų* dabar *Pradalgės* ryžtasi užimti tą vietą. *Pirmosios Pradalgės* meninis lygis nevienodas. Ypač džiaugiasi Bradūnas J. Griniaus straipsniu apie J. Gliaudos *Šikšnosparnių sostą*. *Pradalgėse*, aplenkus eilę didelių vardų, dabarties literatūros vaizdas labai nepilnas. Grįžęs prie *Trečiosios Pradalgės*, jautriai seka paskirų poetų lyrikos pulsą ir abejoja dėl V. Alanto istorinių temų traktavimo, o L. Dovydėno atsiminimus visai nuniekia[14].

---

[11] K. Bradūnas, *Bežemių ir generacijų klausimu. Vytauto Kavolio « Nužemintųjų generaciją » pasitinkant*, žr. *Draugas*, 1969.III.15 d.

[12] Ten pat.

[13] *Pirmą pradalgę prakirtus*, žr. *Draugas*, 1965.VI.12 d.

[14] K. Bradūnas, *Trečioji šienapiūtė*, žr. *Draugas*, 1967.IX.23 d.

« ŽEMĖS » SUTIKIMAS

Žemę palankiai sutiko *Draugo* J. Blekaitis[1], *Naujienų* J. Kaupas[2]. *Dirvos* B. Raila. B. Raila gėrėjosi: « Penki jauni lietuvių poetai į vieną knygą sudeda savo dvasią, jausmus ir meditaciją, dokumentą — gimtosios žemės šauksmą, ilgesį ir gėlą, ieško asmeninių formų beviltiškumo ir tikėjimo išraiška. Man rodos, kad tai visa rasta ir pateisinta »[3]. Netiesiogiai *Žemės* lyriką palietė A. Jonynas, aptardamas H. Nagio *Saulės laikrodžius*. Esą, į žemininkų poeziją įsijausti reikia skaitytojui ilgesnio laiko. *Žemė* jaunosios poetų kartos žodis prieš grįžimą į visuomeninę ar asmeninę poeziją: « *Žemė* buvo savotišku memorandumu skaitytojui, kuriuo naujoji poetų karta, konstatavusi mūsų tremties lyrikų tendenciją regresuoti muštaisiais takeliais į visuomeniškai patriotinę bei siaurai asmeninę emocijų poeziją, norėjo parodyti visuomenei kad šitaip suprantama poeto misija neturinti savo *raison d'être*, bent tų dvasinių lūžių akivaizdoje, kuriuos pergyvena iš savo gimtosios žemės išrautas tremtinys »[4]. Bet ši poezija nebuvo visuomenei svetima, todėl su šviežiu dėmesiu priėmė ir H. Nagio *Saulės laikrodžius*, atskleidžiančius naujosios poezijos kelią ir skaitytojų potroškių bendrumą.

Su rezervais *Žemę* sutiko Petras Žemaitis, tik K. Bradūne įžvelgęs autentišką žemės atstovą: « Bradūno žemdirbys ne bukas kaimo žioplys Kauno scenoje, bet sunkiai dirbąs lyriškas ir giedras artojas. Bradūnas atvedė ūkininką į poezijos šventovę ir užtat Bradūnas turi daugiausia skaitytojų ir jo poezija išliks ateičiai, nes mes visada išliksime žemdirbių tauta »[5]. Tik Bradūnas atėjęs iš vagos, o ne iš prancūzų, vokiečių ar lenkų salono.

Kritiškai vertino Pr. Naujokaitis[6], J. Aistis[7], B. Babrauskas[8],

---

[1] J. Blekaitis, *Poezija pakely į Vakarus*, žr. *Draugas*, 1952.I.26 d.

[2] *Naujienos*, 1952.IV.19 d.

[3] Br. Raila, *Žemės balsas — viltis neviltyje*, žr. *Dirva*, 1951.X.25 d.

[4] A. Jonynas, « *Saulės laikrodžiai* », žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1952.IX.3 d.

[5] P. Žemaitis, *Mintys apie žemę ir pėdas*, žr. *Draugas*, 1952.II.16 d.

[6] Pr. Naujokaitis, *Prarastos žemės poezija*, žr. *Ateitis*, 1951 m. 9 nr., 258-259 psl.

[7] J. Aistis, *Naujosios poezijos antologija « Žemė »*, žr. *Aidai*, 1952 m. 2 nr., 89-90 psl.

A. Baronas [9], B. Brazdžionis [10]. V. Janavičiui *Žemės* poezija — vokiečių, prancūzų, lenkų šešėlis. Tik V. Mačernis ir K. Bradūnas išimtys. A. Nykos-Niliūno dviaukštės eilutės nerodo nei poezijos, nei gilumo. Jis nesuradęs, o semiąsis iš prancūziškų šaltinių. Tarptautinėn literatūron galima įeiti tik suindividualinant tautinį charakterį [11].

P. Naujokaitis nesutinka su J. Girniaus poetų kartų paskirstymu. Iš žemininkų jam atrodo tik Bradūnas ir Mačernis atsirėmę į žemę. Niliūnas gaivališkiausiai iškėlęs gyvenimo prasmės problemą, tik atsakymo dar nėra [12].

Naujienų Marytė Žičkutė taria, kad žemininkai seka senstelėjusia egzistencine, metafizine Vakarų Europos literatūros srove. J. Girnius teikiąs žemininkams epochinę reikšmę. Didelis klausimas, esą, ar visi žemininkai ar vienas Brazdžionis parveš į Lietuvą didįjį kraitį [13].

Įdomus dr. A. Petrikos pasisakymas *Šviesoje*: pasigėrėjęs išorine puse ir dalyvių poetiniais gabumais, dejuoja: « Bėda su jais tik ta, kad jie visomis keturiomis stengiasi atitrūkti nuo juos laikančios ir maitinančios žemės ir kilti į dausas, kur juos niekas negalėtų pasiekti, nei suprasti » [14]. Dar subtilesni už keturvėjininkus, žodžiai gražūs, bet ideologinė tuštuma. Maironis, buvęs paprastai liaudžiai suprantamas, duotų lazdų. Bradūnas, arčiausiai artojo stovįs, realistiškai parašo, bet pasiduoda — griebiasi maldų, mistikos. J. Kėkštas pesimistas, asmeninės laimės ieškotojas; visuomeninė laisvė jam nerūpi. Tikras dekadentas. V. Mačernis irgi liūdesio garbintojas, laimės ieškotojas. Jei būtų socialistinis realistas, laimės ieškotų visuomenėje. Bet būdamas formalistinis simbolistas, gyvenimo prasmę sieja su metafiziniu, svajonių pasauliu. A. Nyka-Niliūnas — problemingiausias iš visų. « Žmogiškoji egzistencija » jam tik laikinė tikrovė. Jis siekia amžinybės ir « sava šviesa » trokšta perskrosti net mirties tamsą. Jam visi simbolistai individualistai — herojai. Dekadentas jis ar nihilistas ? — klausia A. Petrika. H. Nagys — dar vienas pesimistas. Visa ši plejada, esą, tarnauja ne gyviems žmonėms, bet bekūnėms dvasioms ir šauja per viršų. Kas kita buvo J. Janonis — ateities pranašas, visuomenės kelio skyrėjas. *Žemės* įvadą parašęs

---

[11] V. Janavičius, *Naujosios poezijos ruduo*, žr. *Naujienos*, 1952.IV.12 d.

[12] P. Naujokaitis, *Prarastos žemės poezija*, žr. *Ateitis*, 1951 m. 9 nr., 258-259 psl.

[13] M. Žičkutė, *Generacijos gimdymas švirkštu*, žr. *Naujenos*, 1953.VIII.1 d.

[14] A. Petrika, *Dekadentinis kūrinys « Žemė »*, žr. *Šviesa*, 1952 m. 2 nr. *Šviesa* yra Amerikos lietuvių darbininkų draugijos žurnalas, redaguojamas A. Mizaros, A. Bimbos.

«teosofinis kulturtrėgeris» Juozas Girnius. Juo daugiau «apaštalauja» ir aiškina «generacinius» poetus, juo labiau visa sumaišo. Jis atmetąs tikrovę kaip kūrybos pagrindą; poezija, anot jo, neturi tarnauti visuomeniniams tikslams, o tik būti graži. Bet Petrika pasidžiaugia, kad J. Girnius užpiląs vandens politikieriams, reikalaujantiems poetus jungtis į kovą. *Žemės* poetai centru laiko metafizinę žmogaus likimo problematiką, siekią savo egzistenciją įprasminti nepraeinamybe. Tai vidutiniam piliečiui ir nesuprantama. Geros kalbos iš *Žemės* skaitytojas galįs pasimokyti, bet tikrovės ir ideologijos atžvilgiu — tokie raštai yra ne tik nenaudingi, bet dar kenksmingi. Jie savo iliūzinėm abstrakcijom bei simbolistiniu subjektyvumu neapdairų — neišprususį skaitytoją stačiai žaloja, o ne lavina: vietoje kreipus į būtinuosius jo gyvenimo reikalus, rišus jį arčiau prie žemės, jie kelia jį į dausas, kur šalta ir nejauku[15]. — Tyčia ilgiau apsistota prie grubaus utilitaristinio materializmo atstovo. Toks būtų buvęs *Žemės* vertinimas okupuotoje Lietuvoje, jeigu, žinoma, ji iš viso būtų ten vertinta.

---

[15] Ten pat, 3 nr., 84 psl.

«Literatūros Lankai» (1952-1959)

Literatūros Lankai neperiodinis literatūros ir kritikos žurnalas. Redakcijos kolektyvą sudarė *Žemės* vyrai: K. Bradūnas, J. Girnius, J. Kėkštas, H. Nagys ir A. Nyka-Niliūnas. Įžangoje pasisakė: nebūsią nauja literatūros srovė ir remsiąsi atskirų rašytojų gyvybine jėga bei estetiniu gyvastingumu; sieksią grąžinti beveik visai prarastą literatūros nepriklausomybę, atstatyti normalią vertybių gradaciją ir išlaikyti ryšį su Vakarais; tetarnausią tik literatūrai, būdami neutralūs bendradarbių pasaulėžvalgai; būdami ištikimi savo tautai, betgi vengsią patriotinių jausmų deklamavimo, laikydami pozityvią kūrybą svarbesne už žodinį patriotizmą.

Literatūros Lankuose ypač stipri buvo kritikos dalis. Iš aštuonių pasirodžiusių numerių 256 puslapių kritikai skirta 71 puslapis, šiaip straipsniams apie literatūrą — 67 puslapiai ir dailiajai literatūrai 118 puslapių. Žymesnieji kritikai: A. Nyka — Niliūnas (slapyvardžiais: Leonas Miškinas, Andrius Sietynas, H. B. S.), H. Nagys (Jonas Vakaris), Julius Kaupas (Coppellius), A. Landsbergis (Jer. Žemkalnis) Šiek tiek kritikos dar davė: K. Ostrauskas, J. Mekas, A. J. Greimas, P. Budrys, K. Bradūnas (K. Inkrata); slapyvardžiais rašę: Bruno Barkūnas, Antanas Vėžys, S. L., O. M., A. B., A. S. Iš filosofų dalyvavo J. Girnius ir A. Maceina. Kritikai gerai pasiruošę, į literatūrą žiūri labai rimtai, net griežtai, ir neatlaidūs pasenusiems ar apsileidusiems rašytojams, neatsižvelgią į rašytojo darbo sąlygas, nuopelnus, didelius vardus. Iš naujo kritiškai pervertino eilę pripažintų kūrinių; iš rašytojų reikalavo kieto darbo, pažangos ir sveikino nuoširdžias pastangas.

Jau pirmame numeryje J. Kaupas kelia tremties literatūros menkumą ir to priežasčių ieško stokoje kultūrinio gyvenimo dinamikos bei konstruktyvios kritikos. Po II pasaulinio karo pas mus pasipylė daug talentėlių. Griežčiau juos vertinantieji kritikai apšaukti nepatriotais, literatūros žlugdytojais; reikalauta juos net nubausti; į Rašytojų Draugiją reikalauta priimti visus, kurie tik domisi literatūra. Tikras rašytojas atsisako dalyvauti tokiame vidutiniškumo raiste. Palankiai vertinami silpni rašytojai atkakliai rašo savo knygas

ir randa skaitytojų. Net *Aidai*, geriausias kultūros žurnalas, kraštutiniškai santūrus, nenušviečia naujų kelių [1]. Antrame *Literatūros Lankų* numeryje A. Niliūnas piktinasi, kad J. Aistis Maironio poezijoje mato prozą, o kelintaeilę poetę vertina kaip subrendusią [2]. St. Santvaras, pasisakydamas prieš normalią kritiką, duoda vadovėlinių nurodymų, o juos interpretuodamas, pats jų nesilaiko, taiko į minios psichologiją, nori nutildyti laisvą mintį, sutikdamas su esama « šventiška » padėtimi, kur literatūra paversta nereikalingu, mirusiu daiktu, apie kurį tekalbama gera arba nieko [3]. Kitoje vietoje tas pats Niliūnas ypatingą *Literatūros Lankų* dėmesį kritikai aiškina noru duoti « bent reliatyvią atsparą optimistų ir puoselėtojų kritikai, iškreipiančiai mūsų nūdienės literatūros vaizdą ir gadinančiai publikos skonį » [4]. O rašytojų skurdas tremtyje nėra joks nuopelnas savo tautai ir to reklama yra neestetiška ir nenaudinga.

Vedamosios *Literatūros Lankų* kritikos idėjos yra paskleistos eilėje kritikos straipsnių. Viską lemiąs talentas, neliteratūrinė pasaulėžvalga. Požiūris į poeziją, Niliūno žodžiais, — tai « intelektualinė avantiūra ir likiminis žmogaus troškulys kaip reakcija prieš senąjį mūsų poeto santykį su pasauliu » [5]. Tam pritaria ir J. Kaupas [6]. Poetas, tiesa, minioje, bet minia jo neskaito, — eiliniam skaitytojui jis per komplikuotas [7]. Iš rašytojo reikalaujama susitelkimo rimtam darbui. Pavyzdžiui, iš P. Andriušio reikalauja ne žodžių žaidimo, bet psichologinio humoro [8]. Neidami prieš patriotinę tematiką, stoja prieš patriotikos infliaciją. Reikią ne iš skausmo šūkauti, o skausme kurti [9]. Moralistams nuėjus iki pareiškimo, jog geriau vidutinis menininkas, bet tik moralus [10], A. Niliūnas pareiškia, kad tikras meno

---

[1] J. Kaupas, *Apie vidutiniškumą literatūroje*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 1 nr., 25 psl.

[2] A. Nyka-Niliūnas, *Rašytojai apie kritiką*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 2 nr., 23 psl.

[3] St. Santvaras, *Dailusis žodis ir jo kritika*, žr. *Dirva*, 1952 m. 36-37 nr.

[4] A. Nyka-Niliūnas, *Emancipacija ir kritika*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 5 nr., 21 psl.

[5] A. Nyka-Niliūnas, *Henrikas Nagys arba « Saulės laikrodžiai »*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 2 nr., 24-25 psl.

[6] J. Kaupas, *Dainos po Orfėjaus medžiu*, žr. *Literatūros Lankai*, 1954 m. 4 nr., 25-27 psl.

[7] S. L. *Populiarumas ir poezija*, žr. *Literatūros Lankai*, 1959 m. 8 nr., 25 psl.

[8] Andrius Sietynas [A. Nyka-Niliūnas], *Pulgio Andriušio « Tipelis »*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 6 nr., 26-27 psl.

[9] A. Maceina, *Patriotų sukilimas*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 6 nr., 1-2 ir 16-20 psl.

[10] Žr. skyrių apie A. Baltinį.

kūrinys stovi už moralės ribų : literatūra, stengdamosi duoti užbaigtą tikrovės vaizdą, negali tikrovės atsisakyti [11]. A. Landsbergis tiesiai pabrėžia reikalą kelti veikalo literatūrines nuodėmes, bet ne moralines [12]. Asketo kova su estetu amžina. Dorovininko pareigos svetimos menui ir dorovės mastu kūrinių negalina vertinti. Moralistai teskelbia susivaldymą, o ne draudžia vaizdavimą. Tiesa, gėris ir grožis — autonomiškos vertybės [13]. Vakariečių papratimu, pabrėžia žmogaus ir jo žodžio gerbimą, smerkia vilkimą viešumon rašytojų ar veikėjų privataus gyvenimo [14]. Bet pašiepia nekuklų rašytoją besilyginantį su Balzaku [15].

Literatūros Lankai reikalauja poetinių priemonių atnaujinimo, nes kitaip mūsų poezijai gresia mirtis. Paliečiamas ir kūrybos svetima kalba klausimas. Tam reikia kalbą mokėti kūrybiškai, kad jos dvasia sukeltų autoriui kūrybiškumą. Tai mūsų autoriams tuo tarpu nepasiekiamas dalykas [16].

Literatūrai statydami didelius reikalavimus, peržvelgė iš naujo eilę nusipelniusių rašytojų. V. Statkus kvestionuoja F. Kiršos simbolistines bei kontempliatyvines gelmes ir teigia, kad išliks tik jo *Pelenai* ir mažesni gamtos eskizai, ne sunkios meditacinės konstrukcijos [17]. J. Mekas taria, kad į J. Aisčio rinkinius *Be tėvynės brangios* ir *Nemuno ilgesys* skverbiasi keistas šaltis ir jie nustoja gilumo, trapumo [18]. A. Landsbergis B. Brazdžionio *Didžiojoje kryžkelėje* randa retorikos, vienodumo, vietomis prastos publicistikos, viduramžiškų gaidų [19]. J. Kaupas prikiša N. Mazalaitei skubotą rašymą, neplaningumą, veikėjų nenatūralumą, dirbtines situacijas, neišspręstas pro-

---

[11] A. Nyka-Niliūnas, A. *Škėmos eksperimentas*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 3 nr., 28-29 psl.

[12] A. Landsbergis, *Jurgio Jankaus « Paklydę paukščiai »*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m., 2 nr., 29-30 psl.

[13] A. Maceina, *Asketų sukilimas*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 5 nr., 2 ir 29-30 psl.

[14] Ten pat, 29 psl.

[15] A. Nyka-Niliūnas, *« Ora pro nobis »*, žr. *Literatūros Lankai*, 1954 m. 4 nr., 29-30 psl.

[16] K. Ostrauskas, *Kūrybiniai sunkumai ir perspektyvos rašant svetima kalba*, žr. *Literatūros Lankai*, 1954 m. 7 nr., 21-28 psl.

[17] V. Statkus, *Fausto Kiršos poezija ties šventaisiais*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 1 nr., 26-27 psl.

[18] J. Mekas, *Kelios pastabos vėliausios Aisčio knygos proga*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 1 nr., 27-28 psl.

[19] A. Landsbergis, *Begalinė vienuma ir « Didžioji kryžkelė »*, žr. *Literatūros Lankai*, 1954 m. 4 nr., 27-29 psl.

blemas, sentimentalumą[20]. Sroviniame ginče dėl V. Alanto *Pragaro pošvaisčių* A. Niliūnas akcentuoja, kad literatūros veikalas galima vertinti tik literatūrinėje plotmėje: jo kompozicija, veikėjai, stilius. Jei liečiamos idėjos, tai jų negalima smerkti ar teisinti gyvenimiškoje plotmėje. Autorius veikale nesilaikąs estetinio nesuinteresuotumo: savo idėjas dėsto kaip tezes, patetiškai vaizduoja veikėjus[21]. O J. Jankui Niliūnas kerta už talento švaistymą[22]. Ypač kietai vertina J. Gliaudos *Ora pro nobis*[23], o J. Kaupas — J. Blekaičio poeziją[24]. Pageidaujama lietuvių literatūrą išvesti iš beržynėlių[25]. Užtat palankiai vertinamas H. Nagys, anot A. Niliūno, pirmas pajutęs pavojų nuskęsti Aisčio-Brazdžionio epigonuose[26]. Palankiai sutinkamas prozininkas A. Škėma[27], poetinis J. Meko žodis[28], K. Bradūno *9 baladės*[29], H. Radausko *Žiemos daina*[30], B. Pūkelevičiūtės *Aštuoni lapai*[31] ir kiti. Užgriebiama ir okupuotosios Lietuvos poezija[32]. Aštriai kertama E. Mieželaičio *Mano lakštingalai* už partinę poeziją[33], o J. Marcinkevičius laikomas autentišku, nors nedideliu poetu, kuriam ypač trūksta kūrybinės laisvės[34].

---

[20] J. Kaupas, *Balta ir juoda Mazalaitės kūryboje*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 1 nr., 29 psl.; *N. Mazalaitės naujausios knygos vertinimas*, Ten pat 1955 m. 6 nr., 27-28 psl.

[21] A. Nyka-Niliūnas, *Tezinis romanas*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 1 nr., 30-31 psl.

[22] A. Nyka-Niliūnas, *Jurgio Jankaus «Pirmasis rūpestis»*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 1 nr., 31 psl.

[23] A. Nyka-Niliūnas, *«Ora pro nobis»*, žr. *Literatūros Lankai*, 1954 m. 4 nr., 29-30 psl.

[24] J. Kaupas, *Poezija ir režisūra*, žr. *Literatūros Lankai*, 1957 m. 7 nr.

[25] A. Nyka-Niliūnas, *Pulgio Andriušio knyga*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 2 nr., 26 psl.

[26] A. Nyka Niliūnas, *Henrikas Nagys arba «Saulės laikrodžiai»*, žr. *Literatūros Lankai*, 1952 m. 2 nr., 24-25 psl.

[27] A. Sietynas, *A. Škėmos eksperimentas*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 3 nr., 23-30 psl.

[28] H. Nagys, *Jono Meko «Semeniškių idilės»*, žr. *Literatūros Lankai*, 1957 m. 7 nr., 29-30 psl.

[29] H. Nagys, *Nuo žmogaus žemės iki žemės žmogaus*, žr. *Literatūros Lankai*, 1957 m. 7 nr., 24-27 psl.

[30] J. Vakaris, *Henriko Radausko «Žiemos daina»*, žr. *Literatūros Lankai*, 1957 m. 7 nr., 27-29 psl.

[31] J. Kaupas, *Mozaika apie Kauną ir Dancigą*, žr. *Literatūros Lankai*, 1957 m. 7 nr., 31 psl.

[32] A. B., *Poezija iš okupuotos Lietuvos*, žr. *Literatūros Lankai*, 1959 m. 8 nr., 26-27 psl.

[33] Ten pat.

[34] Ten pat.

Visuomenė ir dalis recenzentų *Literatūros Lankus* sutiko palankiai. A. Vaičiulaitis pasidžiaugė 1 nr., objektyviai vertindamas grožinės literatūros dalį, papešdamas Kiršos kritiką, o Niliūno darbą apie *Pragaro pošvaistes* laiko įdomiai išryškinus romano idėjinės pusės nesulydymą su menine plotme. Vaičiulaičiui *Literatūros Lankai* svarbus žygis mūsų literatūros augime[35]. Antras numeris sukėlęs daug triukšmo dėl komunistų L. Aragon ir P. Eluard įsidėjimo, dėl modernistinės poezijos, asmeninių grumtynių. Vaičiulaitis dabar mano, kad mūsų poezija į idėjinę pusę pasviro anksčiau už *Žemę*. Skiriamąja gaire jis laikytų žemininkų amžiaus ir išgyveminų bendrumą. Jis mato ryšį ir su egzistencialistais (ypač Niliūno). Kiti žemininkai nesą filosofiniai poetai[36]. *Santarvės* J. M. *Literatūros Lankus* pastatė lygiomis su geriausiais Vakarų literatūros žurnalais[37]. Vėliau toje pačioje *Santarvėje* A. Daujėnas į *Literatūros Lankus* pažiūrėjo kaip į katalikų intelektualus, bėgančius nuo « štampo »[38]. *Atspindžių* Neliteratas taip pat iš esmės buvo palankus[39].

Ignas Šeinius, *Literatūros Lankų* nematęs, spręsdamas tik iš B. Railos straipsnio *Dirvoje*, spėja juos įsipareigojus literatūrą traukti iš nelaisvės, bet nerandąs, kad kur literatūra, be komunistinių ar totalistinių kraštų, būtų pavergta. Gyvi kūrėjai turi priešintis žmogų siaurinančioms sąlygoms. Pažangūs individai, ne kolektyvai, yra pažangos varikliai[40]. Griežtai nepalankus *Literatūros Lankams* buvo J. Tysliava; girdi, kvailiu apsimetęs, geros poezijos neparašysi[41]. J. Aistis mano, kad J. Girnius kaip reik neišaiškinęs kartos esmės, ir su jo kartų skirstymu nesutinka. *Literatūros Lankuose* recenzijų net per daug. O jų poezijos lygio negali pakelti nė Girniaus palankumas[42]. Daug negerovių matąs ir A. Baronas, ypač kritikoje. Jis rūstauja dėl patriotikos peikimo. Recenzijos nelogiškos ir gimnazistiškos. Užuot šaukę apie žemą kitų poezijos lygį, patys tesukuria geresnes[43]. V. Volertas rado *Literatūros Lankuose* ir « draugiškų » recenzijų, išdidumo, paniekos kitiems, šifruotos poezijos[44]. J.

---

[35] A. Vaičiulaitis, *Literatūros Lankai*, žr. *Aidai*, 1952 m. 9 nr., 419-420 psl.

[36] A. Vaičiulaitis, *Žodžiai apie literatūrą*, žr. *Aidai*, 1953 m. 8 nr., 369-370 psl.

[37] J. M., *Literatūros Lankai*, žr. *Santarvė*, 1955 m. 4-5 nr., 227-228 psl.

[38] A. Daujėnas, *Intelektualai: klerikalai ir liberalai*, žr. *Santarvė*, 1956 m. 4 nr., 214-217 psl.

[39] Neliteratas, *Maištas prieš « Aidus »*, žr. *Atspindžiai* 1953 m. 108 nr.

[40] Ig Šeinius, *Žmogus, menas ir nauda*, žr. *Dirva*, 1953.IX.24 d.

[41] J. Tysliava, *« Literatūros Lankų » poetai*, žr. *Vienybė*, 1953.VII.17 d.

[42] J. Aistis, *Lankininkai*, žr. *Draugas*, 1953.VII.18 d.

[43] A. Baronas, *Trepsėjimas džiūstančioj brastoj*, žr. *Draugas*, 1953.VII.11 d.

[44] V. Volertas, *Atviras laiškas A. Baronui*, žr. *Draugas*, 1953.VIII.1 d.

Gliauda čia mato 4 poetų ir 1 filosofo darbą. Jie šaukia, kad seniai šiaušiasi prieš jaunųjų veržimąsi į poeziją, bet patys nieko vertinga neparodo. *Literatūros Lankai* sėdi ant dviejų kėdžių, *Aidų* emigrantai. Slapukų recenzijos ledų nepralauš. Vis mums dar trūksta tikros kritikos [45].

Literatūros Lankų kritikams atsakė keli redakcijos nariai. J. Girnius pastebi, kad vieni recenzentai palankiai sutiko, keli paliestieji « atsilygino ». Komunistų poezija į *Literatūros Lankus* patekusi be redaktorių žinios. *Literatūros Lankų* kritikams terūpinti tiesa, ne liaupsinimas [46]. Kitas jo straipsnis *Literatūros Lankuose* — žvilgsnis į literatūrą iš filosofijos taško [47]. A. Niliūnas atsakė Baronui ir Aisčiui, kuris esąs kultūringesnis, bet demagogiškai neigiąs žemininkų kartą ir jaučiąs biologinę bei istorinę neapykantą naujai besireiškiantiems ,norėdamas sunaikinti kaip nereikalingus, net kenksmingus [48]. Dėl septynių *Dirvos* straipsnių antrajam *Literatūros Lankų* numeriui sutikti, kur primetamas komunizmas [49], Niliūnas aiškina, kad *Literatūros Lankai* skiria estetinę kūrybą ir politinę veiklą ir teigia laisvę [50]. Audringam Baronui ramiai atsakė J. Kaupas, kad kritika turi spręsti dabar ir būti kovinga. *Literatūros Lankai* stoja prieš šiandieninės kritikos nepakankamus reikalavimus, grafomanišką patriotizmą [51]. H. Nagys džiaugiasi, kad *Literatūros Lankai* pasiekė literatūrą mylinčią širdį. Jų uždavinys « skelbti kūrybinį žodį, kuris yra pozityviausias ir nuožmiausias ginklas prieš diletantizmą, pasaulėžiūrinę netolerancinją, nekultūringumą ir nešvarą » [52]. A. Škėma kandžiai pastebi, kad « oficialusis mūsų literatūros gyvenimas iš lėto, bet užtikrintai teka « down » į šešplaukiškus

---

[45] J. Gliauda, *Maištas dėl maišto*, žr. *Draugas*, 1954.VIII.24 d.

[46] J. Girnius, *Apie jaunosios kartos kūrybą*, « *Žemę* », « *Literatūros Lankus* », *Aisčio ir Barono recenziją*, žr. *Draugas*, 1953.VIII. 8 d.; J. Girnius *Literatūros Lankų* klausimu dar rašė : *Grįžtant prie « Žemės »*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 2 nr., 1 ir 19-21 psl.

[47] J. Girnius, *Dabartinė beiliuzinė literatūra*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 6 nr., 12-16 psl.

[48] A. Nyka-Niliūnas, *Septyni prieš Tebus*, žr. *Literatūros Lankai*, 1953 m. 3 nr., 25-27 psl.

[50] A. Nyka-Niliūnas, *Septyni prieš Tebus*, žr. *Literatūros Lankai*, 1955 m. 3 nr., 25-27 psl.

[51] J. Kaupas, « *Literatūros Lankų* » *klausimu*, žr. *Draugas*, 1953.VIII.1 d.

[52] H Nagys, *Aktualūs literatūros klausimai*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1953. III.18 d.

tyrus, beviltiškus, it Gobi dykuma, į baronišką žodžių magiką»[53]. Škėma priduria, kad mūsų giminystė su rusais ir lenkais aiškiai įrodyta, ir vis tebelyginame savuosius su Tolstojum, Dostojevskiu, tik ne su graikais, atseit, Vakarais. Ir kerta jis «priemiestiniam» optimizmui, nuostabiam kritikų neišsimokslinimui ar sustingimui[54].

Dėmesio verta *Literatūros Lankų* paskutiname numeryje paskelbta literatūros anketa: kuris veikalas nepakankamai įvertintas? koks turi būti moralinio, tautinio ir visuomeninio motyvo vaidmuo mūsų literatūroje? kurie neigiami reiškiniai mūsų literatūroje? Pakankamai neįvertintais palaikyti Krėvės ir Sruogos veikalai. Minėtųjų motyvų buvimas pripažistamas, bet jie kūrinio vertės neapsprendžia, neturi būti skelbiami kaip ideologija, neturi būti moralizuojama. Kūrinio vertė pareinanti nuo epochos dvasios pagavimo, ateities idėjų ir dvasios nujautimo. Tautai svarbu dideli rašytojai, kad ir netelpą į rėmus. Jie svarbesni už klusnius smulkius rašytojus. Kritikai be atsakomybės jausmo kartų skirtumą verčia asmenų neapykanta. Kritika atsilikusi nuo poezijos 100 metų. Kritika turėtų daugiau auklėti skaitytoją, ne rašytoją. Literatūriniai «mūšiai» atbaido skaitytoją. Per daug keliami ir premijuoti silpni veikalai. Kritikoje viešpatauja maišatis: čia per saldu, čia per rūstu. Okupuotosios Lietuvos literatūrą ne kritikuojame, o tik badome[55].

Nutrūkus tęstinumui su liaudies kūryba, neatskleidžiama tautos dvasia snūduriuoja ir eina šunkeliais. Išimtys Krėvė ir Vaižgantas. Pažadinta tautos dvasia įneštų savo dalį į Vakarų kultūrą[56]. Rašytojai nesugeba ir nenori intensyviai išgyventi lietuvių tautos dabarties ir kurti jos ateities viziją[57]. Negerbiami vyresnieji rašytojai; rašytojų santykiai baisūs[58]. Tie santykiai neturi reikšmės kūrybos lygiui[59]. Intelektualinė bendruomenė nesiremia skaičiais, bet pajėgiais individais[60]. Nesirūpinama rašytojų prieaugliu[61]. Literatūra virsta raminamais vaistais. Seniai rašytojai klysta laikydami save paskutiniu tašku mūsų literatūroje. Premijavimo tvarka negera: premijos lengvai skiriamos ir neapima pajėgių rašytojų. Miesčionys

---

[53] A. Škėma, «*Literatūros Lankų*» *antrojo numerio proga*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1953.VI.10 d.

[54] Ten pat.

[55] *Literatūrinė anketa*, žr. *Literatūros Lankai*, 1959 m. 8 nr., 12-24 spl.

[56] K. Bradūnas, ten pat, 13 psl.

[57] Br. Raila, ten pat, 21 psl.

[58] A. Mackus, ten pat, 17 psl.

[59] K. Ostrauskas, ten pat, 20 psl.

[60] A. Nyka-Niliūnas, ten pat, 19 psl.

[61] K. Ostrauskas, ten pat, 20-21 psl.

turtėja ir nesidomi knygomis [62]. Didžiausia blogybė — rašytojo gyvenimo sąlygos, visuomenės abejingumas ir prieauglio mažėjimas [63].

Iš anketos susidaro pesimistinis vaizdas. Kai kas net neatsakė į anketą, laikydami *Literatūros Lankus* sau tolimais, o kiti iš nepaslankumo.

Stipriai pajudinę literatūros gyvenimą, taikydami normalius, ne « bėdos » reikalavimus, kėlę smarkius vėjus — naujus vardus ir pastangas, — supurtę ir apsnūdusią visuomenę domėtis, ginčytis, taigi ir skaityti ne tik *Literatūros Lankus*, bet ir jų keliamas ar nuvertinamas knygas, gaila, po 8 numerių *Literatūros Lankai* sustojo. Vieni jų dalyviai susispietė *Metmenyse*, K. Bradūnas nuėjo *Draugo* kultūrinio priedo redaguoti, A. Škėma, J. Kaupas ir A. Mackus mirė, J. Kėkštas, tvarkęs *Literatūros Lankų* leidimą Argentinoje, paliegęs atsidūrė pas gimines Lenkijoje.

Literatūros Lankų literatūros veikalų vertinimai, apskritai, tebegalioja ir šiandien, kaip tikslūs, pagrįsti ir drąsūs, vieni ramiau, kiti aistringiau parašyti.

---

[62] A. Landsbergis, ten pat, 17 psl.
[63] Ten pat.

Pasipriešinimas kultūriniam nuosmukiui

Nuo tremties laikų Vokietijoje mūsų kultūriniame gyvenime leido šaknis diletantizmas, šališka bei nekompetentinga kritika, smuko visuomenės meno kultūra, kerojo menkystės; tikri menininkai ne kartą jutosi nereikalingais posūniais. 1958.VI.1 d. keli pajėgūs menininkai, rašytojai bei mokslininkai tam užkirsti kelią ar bent sukrėsti ramiai žemyn šliaužiančią visuomenę Bostone parašė viešą pareiškimą *Pasipriešinkime kultūriniam nuosmukiui*, kurį pasirašė 60 žymesnių kūrėjų, mokslininkų ir visuomeninkų. Pareiškimą įsidėjo eilė mūsų laikraščių. Čia paduodamas jo tekstas:

"Esame susirūpinę mūsų kultūrinio gyvenimo klausimais, kurie nekartą buvo atskirų asmenų keliami, nors jų balso nebuvo paisoma. Atkreipti dėmesiui į šiuos rūpesčius šį kartą dėl jų pasisakoma kolektyviai, jungiami noro matyti mūsų kultūrinį gyvenimą gyvą.

Nepriklausomojo gyvenimo metais laisvoje tėvynėje buvo sparčiai pažengta įvairiose kultūrinės kūrybos srityse ir pasiekta rimto lygio. Šis lygis šiandien yra atsidūręs didelėje grėsmėje būti vėl nusmukdytas į primityvų mėgėjiškumą. Nebesant valstybės globos, nebeturint savų akademinių institucijų ir visiems «lygiais» pasidarius, atsiranda sąlygos veržtis nebe savo kūrybiniu pajėgumu, o reklama, kūrybinį impotentiškumą imant dangstyti apeliavimu į patriotinius jausmus, tėviškės laukų rugių gubomis, iš atminties atkuriamais tėvynės vaizdais, pietizmu lietuviškiems siužetams ir pan. Tokios padėties akivaizdoje turime tarti: nėra patriotinės pareigos imtis kūrybinių uždavinių, kuriems neturime jėgų. Yra pakankamai būdų atlikti savo patriotines pareigas, nesiimant žeminti mūsų meno lygio. Kultūrinė kūryba yra sritis, kur mėgėjiškumui viešumoje vietos nėra.

Niekur ir niekada netrūksta diletantų, bet normaliose sąlygose jie nesudaro problemos: jie reiškiasi savo šeimyninėje aplinkoje, niekam nekenkdami. Tačiau tada, kai jie ima iš šeimyninės aplinkos veržtis į viešumą, iš gerbiamų mėgėjų jie virsta piktais kenkėjais. Šitokių apraiškų su kaupu ima rodytis jau ir mūsuose, kai veržlūs diletantai, uoliai reikšdamiesi jiems be atodairos suteikiamose spaudos skiltyse, visuomenės akyse darosi autoritetais. Neišvengia-

mai dėl to visuomenėje vyksta dezorientacija, kuria naudojasi grafomanai ir teplomanai, sumaišydami visa vienan katilan, sudarydami gyvo kultūrinio gyvenimo iliuziją, kai iš tiesų turime reikalo ne su tikra gyvybe, o tik su reklamos muge. Nežiūrint išorinio judrumo, mūsų kultūrinis gyvenimas yra atsidūręs pavojuje. Yra kliūčių, kurios nepriklauso nuo mūsų (talentai nėra dirbtinai išauginami, jie kiekvienam laikui dovanojami). Bet yra kliūčių, kurios sudaromos mūsų pačių kaltės, spaudai atidarant kelią diletantams veržtis į viešumą ir joje varyti savo įžūlią autoreklamą. Manome, kad ir dabar nebūtų šio klausimo, kaip jo nėra normaliose sąlygose, jei mūsų spauda, formuojanti viešąją opiniją, atsakingai laikytųsi kultūrinio gyvenimo atžvilgiu ir vadovautųsi šiais aiškiais, bet dažnai paminamais principais:

1. Kiekvienas mūsų kultūrinis laimėjimas turi visus mus lygiai džiuginti ir susilaukti dėmesio visoje spaudoje. Kas yra laimėta, yra laimėta lygiai visiems, ne vienai srovei. Naujai pasirodžiusios knygos, muzikos kūriniai, dailės parodos, koncertai, vaidinimai turėtų būti visoje spaudoje nešališkai aptariami. Tačiau būklė yra tokia, kad esame verčiami apgailestauti, jog dažnai tokio rimto dėmesio mūsų kūrybinei gyvybei tenka pasigesti. Užuot objektyvaus dėmesio viskam, kas iš tiesų laimėta lietuviškajai kultūrai, reklamiškai aukštinama kas « sava », o « svetimu » susidomima tiek, kiek turima progos « priešui » įgelti. Kaip visi vienodai gerbiame visų krypčių mūsų didžiuosius vyrus, nuo Basanavičiaus per Kudirką ligi Čiurlionio, Maironio ir Krėvės, taip lygiai pagarbiai turėtume sutikti ir dabarties kūrėjus, nesiimdami jų diskriminuoti sroviniais sumetimais. Partiniai motyvai neprivalo mumyse nustelbti lietuviškosios sąžinės.

2. Tačiau objektyvus džiaugimasis tuo, kas yra laimėta lietuviškajai kultūrai, neturi virsti visko tokiu pačiu vertinimu. Nesgi ne visa yra lygiai verta ir ne viskuo galima džiaugtis. Nesame dar tiek nuskurdę, kad jau nebūtų nieko kito likę, kaip nebeskirti tikro laimėjimo nuo mėgėjinio bandymo. Kiek kenkia piktos niekinamosios kritikos, tiek yra kenksmingos ir egzaltuotos panegirikos. Objektyvi informacija turi eiti drauge su kritišku žvilgsniu, žinančiu, kad negali būti be pagrindo nei peikiama, nei giriama, kad yra vertybių gradacija, kad ne visa yra vieno ir to pat meninio lygio. Tikra kritika iš tiesų yra analizė, o ne įspūdžių pasakojimas, ne pasipiktinęs niekinimas ir ne įkyrus reklamavimas. Ši kritikos prasmė turi būti atstatyta mūsų spaudoje.

3. Kritikos uždavinys yra atsakingas ir reikalaująs atitinkamos kompetencijos. Jo negalima patikėti mėgėjams, kaip nepatikime

savo sveikatos tiems, kurie neišmano medicinos. Visų laikraščių redakcijos turėtų jausti pareigą pasitelkti atsakingų ir kompetentingų literatūros, dailės, muzikos ar teatro kūrinių kritikų, o ne verstis atsitiktinai gautais rašiniais. Tas pats principas turėtų galioti ir apskritai literatūros, dailės, teatro, muzikos klausimais. Mūsų spaudoje yra pasirodę ir vis tebesirodo tokių šnekėjimų apie dailę ar tokių paistymų apie literatūrą, kad tenka rausti iš gėdos tai skaitant savąja kalba. Nėra būtinos pareigos laikraščiui pasisakyti dėl moderninio meno ar dėl Picasso, bet yra pareiga, jei imamasi apie tai kalbėti, tai atlikti rimtai. Savo ignoranciją kiekvienas turėtų pasilikti sau pačiam, o nesiveržti su ja į viešumą.

Keliame šiuos klausimus, nes nelaikome paliestosios padėties nepavojinga. Mūsų spaudos nuosmūkis izoliuoja mūsų kūrėjus nuo lietuviškosios bendruomenės. Demonstruodami savo primityvų provinciališkumą ar atšiaurų partiškumą, atstumiame nuo savęs gilesnio intereso jaunimą.

Šiuo pasisakymu nesikėsiname į spaudos laisvę. Kūrybai reikia laisvės, ir nėra kūrybos be priešybių įtampos. Tačiau laikome nesusipratimu spaudos laisvės vardu negerbti paties žodžio, leidžiantis juo švaistytis paprastai ignoracijai ar neatsakingai reklamai. Mes norime matyti savąją spaudą tokią, kad būtų galima ja didžiuotis kaip mūsų gyvenimo pažangą skatinančiu veiksniu.

V. Adamkavičius, J. Akstinas, P. Augius, J. Bakis, kun. dr. A. Baltinis, arch. A. Banelis, Al. Baronas, St. Barzdukas, A. Bendorius, K. Bradūnas, Pr. Čepėnas, V. Čižiūnas, Alf. Dargis, J. Daugvila, J. Gaidelis, Ad. Galdikas, dr. J. Gimbutas, dr. M. Gimbutienė, dr. J. Girnius, A. Gustaitis, V. Ignas-Ignatavičius, V. K. Jonynas, Vyt. Kašuba, A. Kašubienė, M. Katiliškis, dr. J. Kaupas, Vyt. Kavolis, Kęst. Keblys, J. Kralikauskas, Vl. Kulbokas, Andr. Kuprevičius, Alg. Landsbergis, dr. V. Maciūnas, Vyt. Marijošius, dr. H. Nagys, A. Nyka-Niliūnas, arch. J. Okunis, K. Ostrauskas, J. Palubinskas, V. Petravičius, dr. J. Puzinas, H. Radauskas, V. Ramonas, A. Rūkas, dr. A. Salys, St. Santvaras, Alg. Šalčius, Ant. Škėma, A. Tamošaitis, dr. J. Valaitis, Ad. Valeška, T. Valius, dr. V. Vardys, Iz. Vasyliūnas, B. Vaškelis, Vc. Verikaitis, R. Viesulas, L. Vilimas, V. Vizgirda, R. Žukaitė "[1].

Pareiškimo diagnozė aliarmuojanti: veržlūs diletantai užgožia spaudą, darosi visuomenės autoritetais, visuomenė dezorientuojama, grafomanai ir teplomanai taurauja, kultūrinis gyvenimas virsta

---

[1] *Nepriklausoma Lietuva*, 1958. VI. 18 d.

reklamos muge. Pareiškimas reikalauja bešališkai vertinti kultūrinius laimėjimus, vertinime išlaikyti vertybių gradaciją ir mėgėjų nekelti dideliais talentais, o kritikais pasitelkti kompetentingus bendradarbius, ne šališkus mėgėjus.

Reakcija buvo stipri. Čikagoje buvo net sušauktas susirinkimas tam pareiškimui pasmerkti. Daugiausia pulta — nuo komunistų, *Naujienų* (su išimtimis), *Vienybės* iki *Laiškų Lietuviams*. Buvo ir nuosaikaus, dalykiško svarstymo ir aiškaus pritarimo [2]. Bet buvo ir piktintasi bei smerkta, pravardžiuojant «Beždžionės aktu» [3]. «tautos gėda» [4], «diletantizmo perlu» [5], draudimu eiliniam lietuviui turėti savo nuomonę [6], senųjų lietuvių niekinimu [7], autoritarine galvosena ir cenzūros reikalavimu [8]. A. Rūkštelė išskyrė iš pasirašiusiųjų visus nedailininkus, kaip korektūros klaidą [9]. Vėliau *Draugas* irgi išsigando cenzūros [10]. Kiti esą neturėję teisės pasirašyti ar pasirašę pagrindinių kaltinimų neskaitę [11]. Siundyta net prieš *Lietuvių Enciklopedijos* leidėją [12].

J. Kreivėnas pripažįsta nuosmūkio apraiškas. Pasirašiusieji, lyg kultūros taryba, ignoruojanti veikiančias lietuvių įstaigas, vieniems įsakanti susitvarkyti, kitiems — «pranykti». Sąraše trūksta kitų gerų kultūrininkų, profesorių, studentų. Nepaisoma senųjų lietuvių kultūrinių laimėjimų. Deja, specialistai kritikai prašapo, bijodami reakcijos. Nevarinėkime žmonių iš fronto, bet kvalifikuotu darbštumu pakelkime kultūros lygį [13].

Kun. J. Vaišnora ir Z. Ivinskis iš Romos atsiliepė bendru raštu: *Dėl pasipriešinimo kultūriniam nuosmukiui* [14]. Priešintis nuosmukiui reikia, bet pasižadant ir įsipareigojant, ne kitus kritikuojant, apšaukiant diletantais. Kultūros gyvenimas apibūdintas per tamsiai. Pareiškimas imąs skaldyti ligi tol vieningus kultūrininkus.

J. Kardelis nurodo, kad toks klausimas keltas ir Lietuvoje. Jis esąs amžinas, nes kultūros sąvoka nevienoda. Pareiškimo autoriai visus trūkumus suveda į spaudą, pamiršdami, kad ta spauda čia pastaruoju metu itin išaugo. Patarimai esą geri, bet kur gauti kompetentingų visų sričių vertintojų ir kur vertinimo matas? O minimo vertintojų partiškumo nereikia perdėti. Ir galop išveda: «... visi 60 pasirašiusiųjų pareiškimą dėl nuosmukio prašomi įrodyti darbu, ką galite. Durys visiems atviros. Ne protestais, ne aimanomis, ne

---

[5] J. Sula, *Genijų maištas*, žr. *Naujienos*, 1958 m.
[9] A. Rūkštelė, *Kultūrinis nuosmukis*, žr. *Draugas*, 1958.VI.21 d.
[11] A. Kairys, *Imu žodį*, žr. *Naujienos*, 1958.XI.8 d.
[13] J. Kreivėnas, *Kovojant su nuosmūkiu*, žr. *Draugas*, 1958-VI.1 d.
[14] Žr. *Draugas*, 1958.VIII.2 d.

kaltinimais, ne pamokymais, bet tiktai realiu darbu galima padėti 60-ties keliamais klausimais. Visus kviečiame į darbą — tikrą lietuvišką talką »[15].

J. Grinius mano, kad klausimas susipainiojęs, nes pradžioje neaptarta kultūros esmė, sritys, laipsniai, mėgėjų bei specialistų vaidmuo. Aplenktos dorovės ir žinijos sritys. Be to, kūrėjo stiprumui diplomas nereikalingas. Ir mėgėjai svarbūs, nes susieja meną su gyvenimu. Dėl nuosmukio kalta gyvenamoji aplinka (Amerika-techninės kultūros kraštas, kur neklesti nei estetinė, nei meninė kultūra). J. Grinius paryškina pareiškimą — paskelbti kovą oportunizmui ir konformizmui[16].

Kiti, kaip V. Volertas, pripažįsta, kad pasisakyti reikėjo, tik ramiai, « saloniškai »[17]. Blaiviai pažiūrėjo M. Žitkutė (slapyvardis ?) apgindama nuo insinuacijų, iš esmės sutikdama bei pasijuokdama iš demokratiško paveikslų piešimo, dramų, eilėraščių rašymo, simfonijų kūrimo[18].

Panašiai galvojo ir V. Kavolis[19], prie to klausimo vėliau grįžęs *Metmenyse*. Jo manymu, «Šešiasdešimties manifestas» dėl nuosmukio sukėlęs didelį triukšmą dėl tokių kuklių reikalvimų. Kas gins nekompetingumą ir šališkumą vertinant kūrybą ? Visuomenė palaikė dviejų to pačio lygio grupių susidūrimu (ne mažai tereikalaujančių su rimtai reikalaujančiais aukštesnio lygio) ir daugiau palaikė « mažanorius ». Kalti iš dalies ir 60, per maža parodę ryžto kovoti. Dabar « mažanoriai » dedasi kankiniais ir juos remia visuomenė[20].

Vis dėlto po tos « perkūnijos » mažiau sąskaitų suvedinėjimo ir superlatyvų kultūrinius reiškinius vertinant ir menkystes keliant.

Rimtai atsiliepė V. Mariūnas. Jis mano, kad šališko vertinimo mūsų spaudoje ne tiek daug; laikraščių redakcijos, stokodamos kompetentingų bendradarbių, priverstos dėti kiekvieną įmanomesnį straipsnį, neatsakydamos vietos ir kitaip manantiems. Spauda ir visuomenė gali daug reikalauti iš pareiškimą pasirašiusių. Diletantizmo protestais neišnaikinsi, bet tik išmanymu ir kūrybos jėga[21].

V. Rastenis siūlo: 60 — imkite valdžią vertinti kultūrinę kūrybą. Sukilimas turės teigiamų pasekmių. Jis bus pusėtinai sėkmingai

---

[15] J. Kardelis, *Dėl pareiškimo apie nuosmukį*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1958.VII.23 d.

[16] J. Grinius, *Megėjai ir specialistai kultūroje*, žr. *Draugas*, 1958.VIII.23 d.

[17] V. Volertas, *Kas rašė ir pasirašė*, žr. *Draugas*, 1958.IX.4 d.

[18] M. Žitkutė, žr. *Naujienos*, 1958.VII.26 d.

[19] V. Kavolis, *Seimo pamokos ... ir impotentų sukilimas*, žr. *Dirva*, 1958.IX.25 d.

[20] V. Kavolis, *Triukšmingieji įvykiai*, žr. *Metmenys*, 1959 m. 2 nr., 177-178 spl.

[21] V. Mariūnas, *Pasipriešinkime, bet kam ir kaip*, žr. *Dirva*, 1958.VI.23 d.

atkreipęs dėmesį į nepamatuotų smilkinimų žalingą reikšmę ir gal daugelį paskatins rimtai galvoti ir apsispręsti, kad « jei likimas lėmė būti ignorantu, stengsiuos bent nebūti arogantu »[22]. Be reikalo ir be pamato kai kurie redaktoriai ir net menininkai šokosi įsižeidę protestuoti prieš neabejotinai geras sukilėlių intencijas.

Iš 60-ies pasirašiusiųjų pasisakė A. Baronas[23], A. Gustaitis[24] ir V. Vizgirda[25]. L. Dambriūnas irgi iškelia nepalankų nusistatymą aukšto lygio vertybėms, kurių nesupranta masės nei eilinis inteligentas; pastangas visas kultūrines vertybes vienodai vertinti nerūšiuojant; neigiamą nusistatymą prieš naujoves[26].

Geriausiai visa tai aptarė ir kritikams atsakė J. Girnius ilgame straipsnyje. Jei tam pasisakymui nebūtų pagrindo, mano Girnius, nebūtų kilę nė tiek triukšmo. Pirma turime pabusti iš iliuzijų ir pamatyti tikrovę. Kad taip triukšmaujama, tai reiškia, jog pabusti nenorima ir vengiama kieto darbo. Pasisakyta prieš pareiškimą buvo daugiau neigiamai, nes jis buvo prieš viešosios opinijos formuotojus: « Vagie, kepurė dega ». Kova reikalinga, kad laimėtume siekiamąjį tikslą. Kritinė dvasia pažangai reikalinga. Moralizavimas — nemesk akmeniu į kitus — čia ne vietoje, nes pasisakyta prieš apraiškas, ne žmones. Teisę kalbėti « lietuvių kultūros vardu » jie turėjo, kaip ir kiekvienas lietuvis, jaučiąs pareigą rūpintis sava tauta bei jos kultūra. Klaidinga baidyti vienybės ardymu. Juk kritika tai ne artimo meilės stoka, nes kreipiamasi į kūrinius, ne į žmones. Įsižeidusieji šoko kelti paniką, kad niekinama liaudis, tauta, ėmė kraipyti pareiškimo mintis, stengdamiesi užkrėsti nuoboduliu ir tuo laimėti, o nesvarstė keliamųjų dalykų. Be reikalo puolama patriotizmo ir realizmo vardu, nes pareiškimą pasirašę įvairių krypčių dailininkai ir pagaliau negalima tautinio meno tapatinti su kuria meno kryptimi ar tematika. Niekas nedievino Picasso, bet svarbaus menininko negalima ir niekinti. Pareiškimas, neneigdamas mėgėjų veiklos, pasisako prieš jų mėgėjišką darbą viešumoje. Diletantai kritikai, keldami niekus, užkerta kelią tikrai kūrybai. Nėra patriotinės pareigos imtis, ko nepajėgi. Pasisakymui rūpi mūsų kultūrinė gyvybė. Oficioziniams optimistams viskas atrodo normalu, o pesi-

---

[22] V. Rastenis, *Sukilimas prieš smilkalus* žr. *Dirva*, 1958.VI.26 d.

[23] A. Baronas, *Miegok saldžiai, senjorita*, žr. *Draugas*, 1958.VIII.23 d.

[24] A. Gustaitis, *Vieša atgaila dėl nuosmukio*, žr. *Draugas*, 1958.VII.19 d.

[25] V. Vizgirda, *Nuosmukio temomis*, žr. *Draugas*, 1958.VIII.9 d.

[26] L. Dambriūnas, *Kultūrinio lygio išlaikymo perspektyvos*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1959 m. I.8 d., I.15 d., I.22 d., 2, 3 ir 4 nr.

mistams — viskas pasmerkta žūti. Tiesa, kad sąlygos nenormalios, bet neturime atsisakyti normalių matų. Laikraščių redaktoriai bijo kritiškesnių idėjų, o jų kaip tik reikia iš laikraščių laukti. Iškilus kūrėjas arba pats žūsta primityvioje visuomenėje, arba ją palieka. Tautą sudaro ne tik «liaudis», bet ir «šviesuomenė». Negalima dogmatizuoti primityvų skonį, nors jis kartais būtų ir šviesuolio. Turime sudaryti tinkamo lygio kultūrines sąlygas priaugančiai kartai. Pirmiausia svarbus spaudos lygis. Norime sunaikinti konkursuose A. Škėmą, J. Jankų, M. Katiliškį, o keliame menkystes. Dailėje dar blogiau; muzikoje už dainininkų nematome kompozitorių. Moksle — taip pat blogai. Tam ir buvo reikalingas pareiškimas: susirūpinti aukštesne kultūra. Reikalaujama vertybių gradacijos, objektyvios, dalykiškos kritikos. Girnius mano, jog pareiškimas privertė bent kartą padiskutuoti kultūrinius klausimus[27]. Po 11 metų J. Girnius su pasitenkinimu konstatavo, kad nors pareiškimu daug ir nepasiekta, bet susidarė kompromisinė padėtis: reklama populiariojoje spaudoje, o iš žurnalų laukiama kritikos žodžio[28].

Po diskusijų diletantai, partiniai kritikai, rodos, nebe tokie įžūlūs. Visuomenės susidomėjimas buvo pažadintas — žmonės svarstė, ginčijosi, vertino pasisakymus, — žodžiu, tais klausimais gyveno. Gražiai tai aptarė M. Vaitkus, kaip botago kirtį per mūsų kultūros mauryną: «Krustelėjo pažadinti iš miego smegenys, atsivėrė žodžiams platesnės burnos, subruzdo marginti popierių niežtinčios plunksnos, ir pavartotasis rašalas upeliais nutekėjo į laikraščius straipsnių pavidalu, straipsnių labiau ar mažiau rimtų; susidomėjo skaitytojai, kilo diskusijos, šis tas paaiškėjo, šis tas labiau susiraizgė [...] Argi tai visa ne naudinga?»[29]. Garbingasis literatūros patriarchas išreiškė lūkestį, kad kultūros smukdytojai susimąstytų, o protestuotojai jaustų pareigą kultūrą puoselėti, ypač kritikai — imtųsi konkrečiai kovoti su negerovėmis, nepražiūrėdami deimančiukų, iš viso knygai daugiau skirtų dėmesio, ne vien atmesdami recenzijėlę.

Nuosmukio pareiškimas ir jo ginčai stipriai sujudino mūsų meno bei literatūros gyvenimą. Daugelis pasirašiusiųjų pirmaeiliai kūrėjai bei kritikai savo naujais darbais parėmė šį savo žodį; kuriam laikui

---

[27] J. Girnius, *Pasipriešinkime kultūriniam nuosmukiui*, žr. *Aidai*, 1958 m. 9 nr., 406-415 psl.; 10 nr., 460-467 psl.; 1959 m. 1 nr., 21-29 psl.; 2 nr., 74-82 psl.; 3 nr., 106-111 psl.

[28] J. Girnius, *«Akademiška» reklama ir «mužikiška» kritika*, žr. *Aidai*, 1969 m. 9 nr., 417 psl.

[29] M. Vaitkus, *Mūsų literatūrinės kritikos reikalu*, žr. *Draugas*, 1959.VIII.8 d.

pritilo besaikis visko gyrimas bei pasigyrimas. Visuomenė sužiuro ir sukluso. Bet dabar jau vėl nestinga sodinančių pačius save į nemirtingųjų kėdes, o saviveiklos darbelių kėlimo meno įvykiais. Tad teisūs yra K. Bradūno žodžiai: « Nuosmūkio manifestas vienu metu padėjo, bet šiandien jau vargu kas besiimtų tokį manifestą redaguoti ar net po juo pasirašyti [...] Sumažėjo reiklumas [...] atbuko jautrumas »[30]. Nuosmūkio pasmerkimo manifestas prisimintas meno bei literatūros gyvenimo atmosferai paryškinti.

---

[30] *Pasikalbėjimas su Bradūnu ir Nagiu,* žr. *Akiračiai,* 1971 m. 6 nr., 8-9 psl.

Ginčas dėl «Penkių stulpų»

Sąjūdis kilo dėl A. Landsbergio dramos *Penki stulpai turgaus aikštėje* (1951). Ji statyta lietuviškai Clevelande, Detroite, Los Angeles ir Chicagoje; angliškai New Yorke ir Toronte, latviškai Toronte, Hamiltone, Chicagoje, Clevelande. Mūsų spauda ją vertino labai įvairiai.

V. Kavaliūnas partizanų misijoje mato labai dramatiškų momentų. Tai filosofinė-moralinė drama, šaukiantisi Vakarų; bet ar Vakarai iš viso tebėra? Dramos veikėjai komplikuoti. Pavyzdžiui, gal tik psichoanalizė galėtų atskleisti Antano, žudančio Tardytoją, sielą [1]. V. Alantas aštriai pareiškė: «Nedaug tai dramai tereikėtų pakeitimų, kad ji būtų pastatyta bolševikinėje Vilniaus teatro scenoje» [2]. Vėliau jis pareikalavo savosios literatūros veikalus vertinti pagal lietuviškąją liniją [3]. Alė Rūta čia mato išmąstytą ir išgyventą tiesą, vietomis per abstrakčiai išreikštą. Remdamosi skaitomu, bet ne scenoje girdimu (tad lengvai nenugirstamu) tekstu, ji giliai analizuoja veikėjus ir niekur nemato partizanų idėjos degradavimo. Priešingai, partizanai, jos manymu, iškeliami karžygiais, vertais palikuonių atminimo. Neigiamai prieš veikalą galėjusios nuteikti neaiškios vietos [4]. Petras Maželis, režisierius, kaip ir autorius, čia matąs partizanų išaukštinimą [5]. Vyt. Kutkus drama nusivylęs: nepaneigdamas meninės vertės, mato pasityčiojimą iš partizanų, nes jie čia rodomi silpnavaliai, garbėtroškos. Pjesė nestatytina [6]. O P. Balčiūnui, priešingai, veikėjai čia taurūs lietuviai [7]. Dėl *Draugo* [8] ir *Darbininko* [9]

---

[1] V. Kavaliūnas, *Ar Vakarai tebeegzistuoja*, žr. *Draugas*, 1958.XII.6 d.

[2] V. Alantas, *Ir belieka tik 5 stulpai turgaus aikštėje*, žr. *Dirva*, 1959.II.9 d.

[3] V. Alantas, «*Raudonasis generolas*» *prieš mane*, žr. *Dirva*, 1959.IV.6 d.

[4] Alė Rūta, *Alg. Landsbergis*, «*Penki stulpai turgaus aikštėje*», žr. *Draugas*, 1959.V.23 d.

[5] P. Maželis, *Partizanas — gyvas žmogus*, žr. *Draugas*, 1959.V.23 d.

[6] Vyt. Kutkus, *Partizanų drama scenoje*, žr. *Draugas*, 1959.II.14 d. ir *Dar kartą dėl «Penkių stulpų»*, žr. *Draugas*, 1959.V.16 d.

[7] P. Balčiūnas, *Jau 15 stulpų turgaus aikštėje*, žr. *Draugas*, 1959.IV.4 d.

[8] (Anoniminis skyrelis *Spauda*) *Ginčas apie «Penkis stulpus turgaus aikštėje»*, žr. *Darbininkas*, 1959.II.20 d.

pastabų apie Amerikos teatrų kultūrbolševizmą, veikalo idėjas ir recenzijų ištraukas reagavo autorius, pareikšdamas, kad čia buvę parinkti tik neigiami pasisakymai ir svaidomasi kultūrbolševizmu [10].

Amerikiečiai *The Lambs Club* dramos konkurse šio veikalo angliškąją versiją *Five Poles in a Market Place* išrinko geriausiu 1956-1960 m. veikalu. Manyland Books išleido veikalą angliškai su rašytojo Robert Payne įvadu, kur atžymima, kaip prieš tironijos brutalumą kenčianti tauta iškelta galva liudija savo kultūrą [11]. Landsbergis nurodo, kad « viena priežasčių, kodėl komisija atrinko mano veikalą, buvo ta, jog jis meniškai išreiškia universalią laisvės nemarumo idėją » [12].

Dėl Alanto ir Kutkaus kritikos atsilierė V. Rastenis, lygindamas juos su komunistų reikalavimais Lietuvoje: « Gal būt ir mums, čia bevaizduojantiems kovotojus dėl laisvės, kovotojus prieš prievartavimą, ypač prieš kūrybos prievartavimą, prieš menininko pajungimą tik politiniuose centruose patvirtintoms idėjoms ir linijai, gal būt reikia atsakyti jo paties ginklu ir [...] literatūros bei apskritai meno kritikai taikyti *mutatis mutandis* tokį pat principą, kokį nurodo naujasis bolševikų išminčius (Chruščiovas) » [13]. Rastenis mato čia partizanų reabilitavimą, atskleistą jų tragiškumą, tikėjimą, kliūtis, beviltiškumą, dvasinį atsparumą, tiesiog atkaklumą, aiškaus fizinio pralaimėjimo akivaizdoje. Jo manymu, čia atskleidžiamas bandymas psichologiškai persiorientuoti, prisitaikyti, įsilieti į priešo tarpą ir naujas kliūtis. To būta ir tikrovėje, ir rašytojas gal menine intuicija tai nujautė. Gal mes turėtume savąją liniją keisti, o ne rišti rašytoją prie stulpo. Pilėniškasis heroizmas dabar nėra pati tiksliausia ir aukščiausia heroizmo rūšis. Autorius sprendimo nedaro, — jį turi žiūrovas pats pasidaryti. Šią opią problemą reikia spręsti labai atsargiai, ne pačia primityviausia forma [14].

Kitas *Draugo* vertintojas sako, kad meno kūrinio paskirtis nėra moralizuoti, mokyti, bet vaizduoti — duoti reginį, kad sukeltų kuo intensyvesnį estetinį pergyvenimą, pasiektų skaitytojo pasąmonę, keltų nuostabą, išgąstį, džiaugsmą, liūdesį. Autorius teisingai eina meninės tiesos ieškojimo keliu ir skelbdamas, kad visuomet bus žmonių, kovojančių prieš smurtą, nes bus pajėgūs mylėti. Pateisina Landsbergio atsisakymas realistinio kelio didesnei dimensijai išgauti — iškelti demoralizuojančius partizaninių kovų padarinius. Jo veikalo

---

[11] A. Landsbergis, *Įvadas į « Penkis stulpus »*, žr. *Draugas*, 1968.XI.23 d.
[12] Žr. *Draugas*, 1959.II.25 d.
[13] V. Rastenis, *Rišam rašytoją prie stulpo be teismo*, žr. *Dirva*, 1959.III.12 d.
[14] V. Rastenis, *Pasiklydome tarp stulpų*, žr. *Dirva*, 1959.IV.9 d.

žmonės auga ir vargina savo mįslingumu. Jis čia sukūręs « Legendą apie Milžinkapį — stiprų drumsčiantį vaizduotę dramos veikalą, kuris praturtins mūsų dramaturgiją ir kuris išliks »[15].

Ir R. Vaštokui ši drama išsiskirianti nuo panašių rezistencinių dramų, kur konfliktas suprastintas gerųjų-blogųjų charakterių forma. Čia ieškoma atomazgoje ne tiek gerųjų pergalės, kiek našiausio kovos būdo totalinės priespaudos santvarkoje. Veikalui draminės jėgos netrūksta, bet išraiška nesurasta[16].

Ilona Gražytė į dramos problematiką bando žiūrėti visai kitaip: « Mūsų dienų žiūrovui heroizmo sąvoka, kaip ją suprato praeities generacijos, yra svetima — nugalėtojas ir nugalėtasis dažnai dėvi tik skirtingas kaukes, už jų slepiasi vidinė realybė, pasąmonės džiunglės. Jame sunku atskirti šviesiuosius nuo tamsiųjų ir laisvuosius nuo belaisvių »[17]. Bet K. Bradūnas šitokią mūsų laiko nenormalybę aptarė tikruoja vardu — « moraliniu daltonizmu »[18].

L. Mockūnas sakosi skiriąs šią pjesę nuo melodramų, šia tema parašytų patriotiškumui kelti. Autoriui čia rūpi Antano ir Tardytojo konfliktai jų pasaulėžiūros šviesoje. Antanas tiki savo kovos teisingumu, bet ta žūtbūtinė kova nužmogino jo asmenybę. Antanas, kovodamas dėl ateities, turi pamiršti praeitį ir nužmogėti. Jo, skulptoriaus, rankos prarado švelnią kūrybos jėgą. Didžiausias pralaimėjimas nėra mirtis, bet žmogiškumo praradimas; Antanas apsisprendžia draugų neapleisti turgaus aikštėje ir mirti kartu, paliudydamas kovos ištikimybę ir savo žmogiškąją vertę. Tardytojas — intelektualas su antžmogio reikalavimais — « kurti pasaulį iš beformio žmonijos molio ». Bet jo idėja liko knygoje, kaip Antano skulptūroje, žiūrovui neatskleista. Freudiškas, gal ne visiškai atsakingas už savo veiksmus, personažas, reprezentuojąs priešą, ir jo motyvacijos perkėlimas į subjektyvią plotmę sumenkina ir rezistencinį konfliktą, atimdamas iš jo universalumą. Tad dviejų priešingų jėgų konflikto čia kaip ir nėra, tik praeities apmąstymų lipdinys. Dramai sąmonės srautas netinka. Antanas, turėjęs Tardytoją nušauti, atpažįta savo ir jo padėčių panašumą ir nenušauja. Abu pralaimėję, atgyvenę

---

[15] Vytautas A. Jonynas, *Requiem miško broliams*, žr. *Draugas*, 1966.XII.31 d.

[16] R. Vaštokas, « *Penkių stulpų* » *išraiškos formos beieškant*, žr. *Draugas*, 1966. XII.24 d.

[17] Ilona Gražytė, *Landsbergio partizaninė drama*, žr. *Aidai*, 1967 m. 8 nr., 363-365 psl.

[18] Žr. *Draugas*, 1967.XI. 11 d.

savo funkcijas ir istorijos pasmerkti sunaikinti. Ir L. Mockūnas išveda, kad *Penki stulpai* stokoja tikro konflikto ir tikros kovos [19].

Penkių stulpų giliąją prasmę stengiasi atskleisti ir R. Šilbajoris. Jis klausia, ar su žūstančiais partizanais mirė senovės Lietuvos didvyrių legenda ir ateinančios kartos turės ieškoti kitų kelių tautos gyvybei, o gal pasibaigė bet kokia buvimo prasmė. Landsbergis, esą, tik parodė paradoksų kupiną laikortarpį, neišsprendžiamas problemas, prašydamas tik niekad neužmiršti to laiko ir žmonių.

Pjesėje pagrindinis — meilės ir pareigos susikirtimas. Antaną iš miško vilioja buvusi jo sužadėtinė Albina, bet Antanas daugiau už gyvybę myli mergaitę Genę — šalies simbolį. Išlikti gyvam tai ne tik pasirinkti nemylimą Albiną, bet ir pasiduoti. Mažasis kraštas, nepavadintas Lietuvos vardu, yra bet kurios pavergtos žemės simbolis. Antanas suabejoja savo tikslo tikrumu ne praktiniais sumetimais, bet iš pagarbos žmoguje glūdinčiam kūrybiniam pradui. Tardytojas kitados parašęs knygą apie ateities žmogų, suformuotą tobulo teisingumo dėsnių. Abu svajoja apie tobulą žmogų. Todėl Antanas nepajėgia pasikėsinti prieš Tardytoją, ieškojusį tiesos. Antano dėka Tardytojui atsidengė gyvas žmogus. O Pasakotojas atskleidžia baisią tiesą : idealas išaukština žmogų, kol jis nepasiekiamas ; nusileidęs žemėn — jis visus sutriuškina [20].

Simbolinės plotmės herojų žodžius ir veiksmus autorius padaro daugiaprasmiais lyg modernioje misterijoje, vedančioje į komplikuotą, dviprasmę problemą. Landsbergio veikalas — paminklas tragiškiems laikams.

Veikalas, sukėlęs karštus ginčus, aptartas dienraštiniais straipsniais ir žurnalų studijomis, dar, atrodo, susilauks ir daugiau svarstymų.

---

[19] L. Mockūnas, *Didžiausias pralaimėjimas — žmogaus praradimas*, žr. *Metmenys*, 1967 m. 13 kn., 138-143 psl.

[20] R. Šilbajoris, *Algirdas Landsbergis. Prasmė ir struktūra*, žr. *Metmenys*, 1968 m. 15 kn., 3-31 psl.

Diskusijos dėl A. Škėmos literatūrinio palikimo

Škėma, kol gyvas, jau buvo įvairiai vertinamas. Entuziastiškai apie *Giesmę*[1] atsiliepė Aleksis Rannit[2]. Jam oponuodamas, tą *Giesmę* B. Kazimieraitis (K. Barėnas) pavadino kakofonija[3]. Į tai A. Rannit vėl pareiškė: «iš tikrųjų tai yra kompoziciniai labai stipriai surištas ir harmoningas kūrinys, atitinkąs moderninės literatūros reikalavimus. Surištas ritminiais pasikartojimais, harmoningas ne fotografinio realizmo derme, bet savo mažiau ar daugiau ekspresionistiniame apipavidalinime. *Giesmės* foną sudaro magiškojo realizmo bei siurrealizmo, peizažai (...) Jo išreiškimo būdas, jo dikcija yra didelio kondensuotumo, jo vaizdai yra drąsūs ir netikėti, jo žodžiai pilni to aštraus švelnumo, kuris taip tinka mūsų tragizmo subtiliam apibūdinimui»[4]. Vėliau Rannit bandė Kazimieraitį atversti kitame straipsnyje[5].

P. Anučionis Škėmos *Baltos drobulės* Garšvą vadina mūsų laikų didvyriu, ragavusiu namie gera ir bloga, kas natūralu ir nenatūralu, svetimų sudaužyta galva ir išvytu iš namų. Garšva, anot Anučionio, esame mes patys su gėdiškais atsiminimais, sudaužytom galvom ir beprotmamių įnamiais[6].

Gana tiksliai Škėma apibūdintas V. Meškausko. Škėma jungiąs senus ir naujus laimėjimus, turįs siurrealistinių pradų; bet turįs «logiškai rašyti apie nelogiškus žmogaus pergyvenimus»[7].

A. Škėmai žuvus, užsidegė neskanus ginčas dėl jo kūrybos. J. Blekaitis, atsisveikindamas įvertino jį kaip drąsų novatorių: «Jo nuopelnas — intensyvus veržimasis ištrūkti iš provincializmo, pasivyti mūsų dienas [...] Jis plėšia langus jaukaus, nevėdinto kambarėlio,

---

[1] Išspausdinta *Literatūros Lankuose*, 1952 m. 1 nr., 1 psl.

[2] Aleksis Rannit, *Apie Alantą, Škėmą, «Literatūros Lankus»*, žr. *Dirva*, 1952. XI.13 d.

[5] A. Rannit, *Apie Antaną Škėmą ir apie «nenormalųjį» meną*, žr. *Vienybė*, 1953.II.6 d.

[6] P. Anučionis, *«Balta drobulė»*, žr. *Santarvė*, 1958 m. 2 nr., 3-4 psl.

[7] V. Meškauskas, *Nuo Škėmos iki Freudo ir atgal*, žr. *Margutis*, 1961 m. 7 nr., 4-6 psl.

kur gyveno, kaip senmergė, dėliojanti pasijansus, mūsų tautiškoji literatūra. Jis leidžia įsilieti vidun šios amerikinės gatvės klyksmui, nes ta gatvė — mūsų dabartinė realybė »[8]. Jis drąsiai kirtęs antausį « padoriai » visuomenei, « kai nenorėdamas pašluoti šiukšlių palovėn, jis gaižiai kėlė aikštėn gyvenimiškąjį purvą, rodė animališkąją meilės pusę, sugretindamas, kas žmoguje vienu metu gyvena idealaus ir žemo »[9]. Jis nebuvo cinikas, greičiau — donkichotas. Jis mylėjo visa, kas nauja.

J. Grinius labai greitai pareiškė savo neigiamą nuomonę. Apie mirusį rašytoją, girdi, reiškiami tik subjektyvūs įspūdžiai; iš šalies atrodo lyg propaganda raštams leisti. Tik J. Blekaitis bandęs įvertinti A. Škėmos palikimą, bet neprecizuotai, suniekindamas kitus rašytojus, vertindamas atskirus *Čelestos* gabalus, iškeldamas *Baltą drobulę*. Grinius teigia, kad jos vyriausias veikėjas Garšva, šizofrenikas ir vėliau amnezininkas, neatsveriamas normalių personažų, yra siauras antimoralistas esteticistas, « stovįs prie nihilizmo bedugnės ». Škėma suniekinęs visas vertybes. Ir tai nėra naujenybė: prancūzų F. Celin prieš 30 metų *Kelionėje į vienos nakties pabaigą* davė tirštesnio dvokalo. J. Blekaičio kėlimas Škėmos žymiausiu posruoginiu dramaturgu nepagrįstas. O Škėmos draugai, Škėmai ligi gyvam esant, neparašę apie jo kūrybą nė vieno nuodugnaus straipsnio, dabar propagandiškai graudena, neatskleisdami tikrojo Škėmos svorio[10].

J. Griniui atsakė A. Rūkas[11] ir R. Mieželis[12], J. Blekaitis[13] ir Titas Guopis[14] *Naujienose*. T. Guopis apie pagrindinį *Baltos drobulės* veikėją Garšvą galvoja: « Nesunku suprasti, kad Antanas Škėma savo veikėją Garšvą tokiu padaręs sąmoningai, norėdamas galimai logiškiau ir įtikinamiau atskleisti jo pasąmonės pasaulį, norėdamas ryškiau pabrėžti, kad praeitis ir dabartis yra lygiai esminės pilnojo žmogaus dalys, kad žmogus jau į šį pasaulį ateina nebe-

---

[8] J. Blekaitis, *Antano Škėmos atsisveikinimas*, žr. *Aidai*, 1961 m. 8 nr., 343 psl.

[9] Ten pat, 345 psl.

[10] J. Grinius, *Kiek ten teisybės, ir kiek draugų sentimento*, žr. *Draugas*, 1962. I.13 d.

[11] A. Rūkas, *L'affaire des amis* (*Draugų reikalas*) žr. *Dirva*, 1962.I.26 d.

[12] R. Mieželis, *Kuo Antanas Škėma yra reikšmingas mūsų literatūrai ?*, žr. *Dirva*, 1962 m. 92 nr.

[13] J. Blekaitis, *Polemikos su nekrologu paraštėje*, žr. *Naujienos*, 1962 m. 53 nr.

[14] T. Guopis, *Demagogija teisybės vardu*, žr. *Naujienos*, 1962,.III.10 d.

laisvas, sąlygotas paveldėjimo, aplinkos ir likimo, prieš kuriuos jis yra bejėgis, prieš kuriuos jo kova yra beprasmiška »[15].

A. Rūkas, nesižavėdamas per daug Škėmos kūryba ir daug kur sutikdamas su J. Griniumi, betgi pareiškė: « Galima nemėgti Antano Škėmos, galima nesižavėti jo raštais, galima net piktintis jais, bet negalima nesuprasti, kad Antanas Škėma savo kūryba tampa ne vien šeimos, ne vien draugų, bet visos Lietuvos nuosavybė, ir kur bebūtų lietuvių, atsiras daugiau ar mažiau žmonių, jo liūdinčių, net tokių, kurie ne tik kad niekada nebuvo jo draugai, bet net jo nematė, o pažinojo tik raštus »[16].

Vėl atsiliepdamas J. Grinius pabrėžė, kad Škėmos kėlimas herojumi, savotišku mūsų literatūros išrinktuoju — nesaikingas, provokuojąs ir, nelaikant estetinių apraiškų aukščiausiomis vertybėmis, propagandinis. Metodas vertinti išimtus iš visumos *Baltosios drobulės* gabalus yra netikęs. A. Garšva — amoralus, siauras egoistas. O « lietuvis rašytojas, kuris savo tautai sunkiose valandose jai paliko nihilizmo nuodų, nenusipelno pagarbos, kad ir kaip įmantriai tuo nihilizmu būtų žaidžiama »[17]. Tokiu nihilistiniu veikalu Grinius laiko *Živilę*[18]. St. Daunys *Živilės* nesėkmės priežastimi laiko, kad reikia parodyti kruviną tikrovę: ją rodysi — neįtiksi žiūrovui, nuslėpsi — nusikalsi meniniams reikalavimams[19]. D. M. J. sako, kad *Živilės* veikėjai « neprarasdami savo žmogiškos gyvybės ir šilumos, kovoja su likimo skirtomis situacijomis »[20] « Tai jau ne tiek estetikos ir konvenansų, bet pirmoje eilėje dorovės klausimas. Nuo moralinių antausių, kurių paliko A. Škėma savo raštuose, lietuvių visuomenė turi gintis, jei nori išlikti, o ne paskęsti nihilistinėje neviltyje. Todėl įspėti gyvus tautiečius dėl nihilizmo nuodų kritikui yra svarbesnė pareiga negu pagerbti mirusį, kuriam dabar nei šilta, nei šalta dėl mūsų kalbų. Gyvas būdamas jis tyčiojosi ne tik iš konvenansų, bet ir iš žmonių ir iš mirties », išvedžioja Grinius[21].

Nuosaikiai atsiliepė J. Kaupas[22], o visą reikalą išmaningai aptarė Algis Saulynas, sutikdamas, kad Griniaus straipsnis buvo kietas, beatodairinis, net stokojąs objektyvumo, kad « neatlaidus moralis-

---

[15] Ten pat.

[16] A. Rūkas, *L'affaire des amis*, žr. *Dirva*, 1962.I.26 d.

[17] J. Grinius, *Dėl A. Škėmos literatūrinio palikimo*, žr. *Draugas* 1962.III.31 d.

[18] J. Grinius, *Rašytojas ir publicistas*, žr. *Draugas*, 1950.XI.4 d.

[19] St Daunys, *Kultūrininkai laužia ledus*, žr. *Draugas*, 1951.I.27 d.

[20] D.M.J., *Vytauto Alanto « Dramos veikalai »*, žr. *Aidai*, 1948, m. 15 nr., 283 psl.

[21] J. Grinius, *Dėl A. Škėmos literatūrinio palikimo*, žr. *Draugas*, 1962.III.31 d.

tas jame pernelyg akivaizdžiai nustelbė literatūros kritiką »[23]. Jis suprantąs Škėmos gerbėjų reagavimą, bet nesutinka su jais dėl paneigimo teisės vertinti ir nepalankiai vertinti. Stoja prieš paskelbimą kryžiaus karo kritiko asmeniui, pastangas moraliai jį sunaikinti. Juk ir jo oponentai, pagaliau ir pats A. Škėma, yra griežti ir neatlaidūs. Galima atsikirsti, bet civilizuotai. A. Saulynui ši polemika atrodo sutepanti, lyg bendras nusikaltimas, intelektualinio linčiavimo ar baimės atmosfera: « ar beišdrįs kas tokioje atmosferoje kritiškai pasisakyti kuriuo nors klausimu, sakysim dėl to paties A. Škėmos raštų kūrybinės vertės ir ar iš viso dar bus vietos laisvo pasisakymo baimės nesterilizuotam žodžiui ? »[24]. Ir kritikas daro išvadą, kad geriau griežtai, bet kultūringai pasisakyti, kaip ir pats Škėma darydavęs, negu bandyti užčiaupti oponentui burną. Nuomonių įvairumo laisvė — literatūros gyvybės sąlyga[25]. O H. Nagys laiko, jog keli laikraščiai stengiasi įtikinti, kad Griniui norima užčiaupti burna, kad jis padaręs kelias smulkias[26] taktines klaidas. Betgi tai dar vienas atvejis, kai rašytojo kūrybos vardan vertinamas jo asmuo, o tokios teisės kritikui niekas nedavė[27].

V. A. Jonynas kelia eilę įdomių minčių: Škėmos prozą laiko dideliu laimėjimu: užuot etninių charakterių, duotas žmogus su visu vidaus chaotiškumu, nupiešta emigranto agonijos kreivė, psichologinė tos kartos emigranto, deklasuoto bei surobotinto žmogaus studija, atvaizduotas nepajėgimas suprasti artimą, įvestas pasąmonės srautas ir t. t. Autorių bus paveikusi niūrioji literatūra ir egzistencializmas. *Živilėje* Jonynas mato tikėjimą tautos nemarumu, amžiną laisvės ilgesį, *Pabudime* — kovą už individo teisę atmesti dogmatiškumą, *Žvakidėje* — neapsakomą dalyką — didvyriškumo esmę. Jo žmogus — ne biologinė instinktų suvestinė, bet nesuvokiama būtybė. Škėma parodęs ir debiutantinio blefavimo, sumaišiusio kritikus. Jonynui atrodo, kad, Blekaičio — Griniaus susikirtimas gali išvirsti vaisingu disputu lietuviškos dvasios definicijai praplėsti. Aktyvi kova, ne garsios pavardės tai įvykdys[28].

---

[23] ALGIS SAULYNAS, *Intelektualinis linčas ir kritika, Draugas*, 1962.X.6 d.
[24] Ten pat.
[25] Ten pat.
[26] A. Saulynas sako « stambias ».
[27] H. NAGYS, *Škėmos palikimo klausimu*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1962.XI.14 d.
[28] V. A. JONYNAS, *Vieną raidą stebint*, žr. *Metmenys*, 5 knyga, 1962, 140-152 psl.

Škėmai mirus, susidarė fondas jo raštams išleisti ir redakcijos kolektyvas: A. Landsbergis, A. Nyka-Niliūnas ir K. Ostrauskas. Visuomenei supažindinti su Škėmos kūryba kreiptasi į J. Kaupą ir H. Nagį, klausiant: kuo A. Škėma reikšmingas mūsų literatūrai [29].

J. Kaupas atsakė: jis įvedė į teatrą naują stilių ir supažindino su modernaus teatro formomis. Prozoje atstovauja pasąmonės sričiai, kai kur duoda nelogiškų siurrealistiškų vaizdų (*Čelesta*). Visuomenei jis buvo ginčo rašytojas, nes gebėjo publiką piktinti, eidamas prieš sentimentalumą, nusistovėjusią moralę. Dėl. J. Griniaus kritikos — Grinius čia išėjo kaip moralistas. Jei kūrinys būna be moralinių abejonių, jo kritika gali būti gera. Priešingu atveju, jis imasi moralizuoti. Galima ir taip kritikuoti, bet nepretenduoti, kad tai literatūrinė kritika. Škėmą, ką tik mirusį, ir jo draugus jis netaktiškai užpuolė [30].

H. Nagys atsakė: Škėma — novatorius, norėjęs įvesti visuotinės literatūros žvilgsnį ir metodus; jis ieškojo savo kūrybinio braižo. Buvo kontraversinis rašytojas, kadangi mes literatūrą tebevertiname pasaulėžiūriškai. Jei pasipiktinę cenzoriai pamirštų savo mastelį, tai rastų jame talentą ir žmogišką sielą. Škėma vaizdavęs sielą ir kūną ir lyg gąsdindamas visuomenę. Grinius ne tik puritoniškai į tai pažiūrėjo, bet net pasityčiojo iš jo draugų [31].

Vėliau *Metmenys* paskelbė anketą Škėmos palikimo vertei apsvarstyti ir kreipėsi į 12 rašytojų, ginče nedalyvavusių, klausdami: kurie jo kūrybos aspektai yra pastovus įnašas į mūsų literatūrą, kas jame kritikuotina, kaip vertintinas jo palikimo ginčas ir ar literatūriniai ginčai padeda praplėsti mūsų literatūros definiciją [32].

J. A. Greimas atsakė: Staigiai jam mirus, galima kalbėti tik apie jo norus. Jis norėjęs atnaujinti teatro tematiką, statyti moralinio ir politinio atsakingumo problemą [33]. A. Landsbergis: Jis buvo avangarde. Išliks *Baltosios drobulės* fragmentai, *Čelesta*, *Pabudimas*. Jis mūsuose ryškiausiai kėlė Vakarų didžiąją tematiką — Nieko ir Dievo Mirties. Iis ateistas, bet gal arčiau Dievo už «gerus krikščionis». Gal kada visuomenė supras, jog į tamsą einą rašytojai kovoja prieš tamsą [34]. Niliūnui svarbu ne kūrybos išlikimas, o kovos su

---

[29] R. Mieželis, *Kuo A. Škėma reikšmingas mūsų literatūrai*, žr. *Dirva*, 1962. VIII.10 d.

[30] J. Kaupas, Ten pat.

[31] H. Nagys, Ten pat.

[32] *Anketa Antano Škėmos literatūriniam palikimui apsvarstyti*, žr. *Metmenys*, 1963, 6 knyga, 127-139 psl.

[33] A. Greimas, Ten pat.

[34] A. Landsbergis, Ten pat.

išnykimu procesas. Škėma suvokė paties savo žmogišką situaciją. Jo personažai — įvairių autoriaus asmenybės planų atstovai — stengiasi spręsti savo padėties problemą. Tai ypač svarbu jo prozoje. Jis sugeba sukurti atmosferą, pažįsta sceną, nepasiduoda « liaudies » skoniui. Bet jo žodis nepajėgia išreikšti globalinės aktualių realybės momentų prasmės, ypač dramose. Fragmentariškumas, noras gąsdinti, knyginio elemento persvara ir pažangumo forsavimas. Ginčas dėl palikimo be galo nejaukus — grubaus ideologinio grupių konflikto priedanga[35]. K. Ostrauskas: Mūsų literatūroje ir kritikoje gilios moralistinės kritikos šaknys. Škėma buvo atviras Vakarų kultūrai, ypač egzistencializmui, freudinei žmogaus sampratai. Nevengė « tabu », žymu « sąmonės tėkmė », mozaikinis nervingas sakinys ir tikrovės iliuzijos paneigimas dramoje. Trūkumai — melodramatiškumas, prasikišąs autobiografiškumas, šnekumas ir skaitytojo « gąsdinimai »[36]. H. Radauskas atmeta J. Griniaus romano definiciją, kad romane turi būti sprendžiama likiminė žmogaus problema su metafizine mįslinga perspektyva, ir nesutinka su *Čelestos* paneigimu dėl fragmentariškumo. Beje, Griniaus pažiūros — dar ne visų katalikų pažiūros. Škėmos trūkumai: įmantrumas, silpnas poetizavimas, miesčionių gąsdinimas, sentimentalumas, nereikalingas kultūros demonstravimas, trūksta apdirbimo. Bet teigiamybės persveria — duoda gyvą žmogų. Pasukęs į iracionalizmą, « sąmonės srovę », sukūręs tikrai teatrinę dramą[37]. R. K. Šilbajoris: iškėlė žmogaus didybę žmogiškoje katastrofoje; perdėta maištingumo poza; kritikai jam nedovanojo kaukės nuplėšimo. Nuoširdūs ginčai gali padėti lietuvių dvasinę definiciją praplėsti[38].

Iš šių pasisakymų išryški toks Škėmos vaizdas: drąsus naujovininkas, *tabu* griovėjas, naujų literatūros metodų skiepytojas. Kaip revoliucininkasl — turi persūdyti, gąsdinti. Jis mūsų žmogaus katastrofos liudytojas. Ir didžiausiame purve jo žmogus nenustoja žmogaus didybės ar dieviškosios kibirkšties.

Raštų I t., skirtas prozai, išėjo 1967 m. II t. skiriamas dramai, III poezijai, smulkiajai prozai. Pirmajam tomui išsamius komentarus parašė K. Ostrauskas.

---

[35] A. Niliūnas, Ten pat.
[36] K. Ostrauskas, Ten pat.
[37] H. Radauskas, Ten pat.
[38] R. K. Šilbajoris, Ten pat.

Kartos identiteto ieškojimas ir « Metmenys »

Naujausioji karta, auganti ir bręstanti Amerikoje, atėjo į gyvenimą su savo problemomis. Pirmiausia ji nori susirasti save, kas ji yra. Jau 1960 m. E. Kaminskas aptarė šią kartą kaip protestuojančią prieš vyresniosios kartos lietuviškumą, nepasidariusią pilnais amerikiečiais, kovojančią prieš komunizmą, save naiviai laikančią tuščia lenta, paviršutiniško intelekto, nesuprantančią vyresniųjų nei savęs, skurdžios idelologijos, turėsiančią nudžiūti ar subręsti. Bet šis neigiamas aptarimas klausimo neišsprendžia [1].

Atsakymo ieško *Metmenų* žurnalas, norėdamas integraliai pristatyti mūsų visuomenei tebekuriančią lietuvybę, ieškodamas naujų žmonių su šviežiu žodžiu ir kritiškai vertindamas lietuvių gyvenimą, bandydamas atskleisti besiformuojančias vertybes. Jie tiki civilizuota lietuvybe ir nori būti gyvosios minties organu, teigiančiu individualybę. *Metmenų* žmonės — pirmiausia ieškantieji, norį « išsiaiškinti savojo lietuviškumo reikšmę, turinį ir tikslus, kas jame esminga, kuo jis šiandieniniam žmogui svarbus, kur link jis kreiptinas » [2]. Naujoji lietuvybė gims senajai atviromis akimis susitikus su Vakarais. Reikia jungti lietuviškąsias tradicijas su individualybės praturtinimu. Bet svetimame krašte tautinio sprendimo nepadarysi vienas. Svarbu tikėti Lietuvos dvasia, jos tautine kultūra, jos dvasiniu pasauliu, nes mūsų fizinės jėgos auga į Amerikos žemę. Mes praradome fizinę Lietuvą, bet neprarasim dvasinės Lietuvos ir gyvybiškai dalyvausime lietuviškose kūrybinėse prošvaistėse. Reikia bandyti suderinti domėjimąsi Amerika su domesiu lietuviškajam pasauliui, pajusti aistrą lietuviškajai kultūrai, tai įgausime dvasinę ramybę ir kūrybingumo kibirkštį [3].

Įvairiai vadinama ši karta: maištaujanti, pasimetusi karta (A. Mickevičius ir L. Mockūnas). A. Mackus ją vadino beiliuzine, į žemę

---

[1] E. Kaminskas, *Monologas apie « Nudžiūvusios šakos » generaciją*, žr. *Mūsų Vytis*, 1960 m. 6 nr.

[2] Žr. *Metmenys*, 1960 m. 2 kn., 190-191 psl.

[3] S. Šimoliūnas, *Kur eini, manoji karta ?* žr. *Metmenys*, 1960 m. 3 kn., 140-146 psl.

neįaugausia karta, kurios viltis tėra viena: «generacinėje įtampoje gimsianti kūrybinė įtampa, privalėsianti tą generaciją įvietinti ir įlaikinti»[4]. Poetinis šios kartos pasaulio reiškėjas — A. Mackus. Neornamentuotos kalbos generacijos «poemoje» išreiškęs tos gyvosios lietuvybės ideologijos susidūrimą su gyvenimiškąja realybe. Programos dar skamba išdidžiai, bet L. Sutema jau kalba apie netikrumą ir praradimą. Toliau jau eina identiteto iširimas ir nepasitikėjimas savimi, nebylės kartos ženklais, kova su likimu, kuri gal subrandins kartos sąmonę[5].

Vertingi yra rašytojų pasisakymai apie literatūros darbą tremtyje. *Metmenys* kreipėsi į 21 rašytoją, kad pasisakytų šiuo klausimu[6]. Vyt. Janavičius (iš Australijos) pastebėjo, kad nevienas rašytojas atsilikęs. O be policininko ten lietuviškas žodis vargu būtų laisvas[7]. M. Katiliškis mano kad čia, tremtyje, parašomi didesni dalykai, negu dabar būtų parašoma Lietuvoje užčiauptomis burnomis. Jis tikisi, kad čionykščiai darbai grįš į Lietuvą (jau grįžo ir jo *Miškais ateina ruduo*)[8]. Z. Katiliškienė taip pat nelaiko rašytojo tremtyje apgailėtinu «sutvėrimu»: čia kuria net 4 kartos. Nebūtina gyventi savoje žemėje, kad galėtum kurti. O tremties literatūriniai pralaimėjimai eina iš mūsų užsidarymo savame kiaute. Perdėtas atsakomybės pajutimas, viso, kas sava, ilgesys susmulkina laisvą žodį[9]. A. Mackui — tautinei literatūrai kurti pragaištingiausias dalykas tremtis. Bet vieni visur egzilai, kiti ir svetur namie. Kitus tik egzilė ir išlaisvina iš neapykantos ghetto. Tai pozityvus tremties rezultatas. Jei rašytojai neskelbs, kas tremtyje bloga, tai mūsų literatūra žus. Kol nebus daugiau svetima kalba rašančių, tol nebus tikros egzilės. Mes laikomės įsikibę praeities. Meno kūrimo sąlyga — absoliuti laisvė. Mūsuose ateina rašytojas be skaitytojo, paskui ateis rašytojas be kalbos[10]. H. Radauskas: Tremties literatūrai trūksta meninio įforminimo, daug žalio sentimento, anekdotinių istorijų. Tokia literatūra klesti, kad nėra geros literatūrinės kritikos, kuri iššluotų menkystes ir lavintų skaitytojo skonį. Lietuvių Rašytojų Draugijos išpūstas narių skaičius, konkursų komisijos iš «savų» žmonių, stoka ryšio su Lietuva, bet — turime progos susipažinti su užsienio kūryba, naujomis idėjomis. Literatūriniai ginčai — gyvybės ženklas. Diktatūroje pirmauja grafomanai. Partija organizuoja eko-

---

[4] A. Mackus, *Ties nepriklausomybe ir ties žemėn neįaugusia karta*, žr. *Metmenys*, 1960 m. 2 kn., 17 psl.

[5] Carolus, *Generacijos identiteto atspindžiai*, žr. *Metmenys*, 1962 m. 5 kn., 186-191 psl.

[6] *Metmenys*, 1960 m. 2 kn., 2 psl.

nominį gyvenimą (bet mirtų, jei priešai nepristatytų kviečių), o dvasinio bado minios ir nepastebi[11]. A. Landsbergis tikisi, kad jo knygas kada nors skaitys jaunimas Lietuvoje, o čia pilna visokios velniavos[12].

Išėjusios 24 (dabar jau 33) *Metmenų* knygos liudija, kad lietuviškojo liberalizmo vykdytojai dėl savo dinamikos, originalumo, kaip pastebi J. Šmulkštys[13], dėl vertingų kritikos bei apskritai literatūrinių — R. Šilbajorio, T. Antanaičio, V. Kavolio, J. Blekaičio, A. Landsbergio, K. Ostrausko, B. Vaškelio, I. Gražytės, A. J. Greimo, V. A. Jonyno, L. Mockūno, Z. Katiliškienės, — straipsnių tiek apie tremties literatūrą, tiek Lietuvoje kuriančių brolių pastangas ir laimėjimus bei žvilgsniai į pasaulinę literatūrą nusipelno labai stambios vietos mūsų literatūros gyvenime[14].

Kartų klausimas kyla ir vėliau. K. P. Žygas sako, kad tai kartai būdinga prisitaikymo kaukės užsidėjimas santykiaujant su vyresniaisiais, svetimųjų apsupimo jausmas, nepajėgumo ir vaikiško vaidmens lietuvių visuomenėje užėmimas. Žygas tai laiko nesveiku dalyku ir savęs tobulėjimo stabdymą — nežmonišku. Visuomenė turėtų palengvinti jai tapatybės susiradimo sąlygas. «Tik susiformavusi savo tikrą sielą ir protą, keturiasdešimtųjų metų karta galės duoti lietuvių visuomenei tai, ko jai visuomet reikės: autentiškų individų įnašą»[15].

---

[15] K. P. Žygas, *Keturiasdešimtųjų metų karta: mažumos grupė ar atsinaujinimo sąjūdis*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 11 knyga, 207 psl.

Poetų politinis ginčas

Jonas Mekas, paskaitęs H. Nagio, *Nepriklausomos Lietuvos* redaktoriaus, pastabas apie Vietnamą, pogrindinius metus, revoliucinius judėjimus [1], penkių pastabų piktam laiške retoriškai šaukia: nuo kada poetai užstoja karvedžius, policininkus, nesigaili be tikslo žudomų šiaurės vietnamiečių; nuo kada juokiasi iš kitų tautų laisvės troškimo, juokiasi iš jaunų revoliucinių judėjimų, palaiko reakciją ir policijos lazdas, ir graso H. Nagiui likimo bausme. Kitados lietuviai iš Vakarų parnešdavo į Lietuvą kas ten geriausia, o dabar kas blogiausia; prisirišę prie praeities, jie prisiima konservatyvius dalykus. Prano Visvydo (ir jis nusikaltęs tuo pačiu, kaip H. Nagys) ir H. Nagio raštai rodą, jog emigrantus valdo tas pats likimas — jie tampa susenusiais «atžagareiviais». Pr. Visvydas eilėraštyje *Afrika* išduodąs savo patyrimą ir Afrika jam įkirsianti diržų (čia Mekas pasisako *Phoenix* ir kitų hipinių laikraščių stiliumi). Jie iš praeities didvyrių pasidarę stabus ir kaip botagu kertą keičiantiems istoriją. Kaip Nagys drįstąs juoktis iš laisvės troškimų, iš tūkstančių, kur kenčia Amerikos kalėjime [2].

Į tai H. Nagys atsakė, kad nei Meko ašaros, nei retorika, nei liguista pranašiška poza jo niekad nejaudino. Gailėtis reikia visų. O Mekui rūpi tik jo partija, jo revoliucija, kuri jau įvykdyta Lietuvoje, Vengrijoje ir Čekoslovakijoje. Meką pagydysiąs tik stiprus ir laisvas negras [3].

Pr. Visvydas Mekui nurodė, kad Afrika laisvę išsikovojo ne *Village* valkatų ir snobų pastangomis. Mekas biąs pakelti balsą dėl Solženicino, Siniavskio ir kitų, kenčiančių kalėjimuose ir beprotnamiuose. (Kai Meką ėmė ir kiti smarkiai pulti spaudoje, savo atkirtį jis atsiėmė ir pasisakė Meką poetą tebegerbiąs) [4].

---

[1] *Mekas ir Nagys apie revoliucijas*, žr. *Akiračiai*, 1970 m. 7 nr., 8-9 psl.

[2] J. Mekas, *Atviras ir piktas laiškas Henrikui Nagiui*, (arba *penkios neišsiųstos pastabos*), žr. *Akiračiai*, 1970 m. 6 nr., 8-9 psl.; Tas pats straipsnis ir *Nepriklausomoje Lietuvoje*, 1970.VI.10 d.

[3] H. Nagys, *Atsakymas Jonui Mekui*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1970.VI.10 d.

[4] Pr. Visvydas, *Mea culpa*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1970.VII.29 d.

V. Trumpa liūdi dėl Meko ir Nagio ginčo. Trumpa bando žvelgti, kad Mekas kalbąs bendrai apie visą pasaulį, jo neteisybes, o Nagys žiūrįs pragmatiškai, kaip į dviejų pasaulių kovą. Trumpai abu esą savotiškai teisingi ir neturėtų stovėti skirtingose barikadų pusėse [5]. (Bepigu už rašomųjų stalų abstrakčias filosofijas formuluoti. Bet lietuviai, čekai, vengrai tebekenčia, o jakubėnai, kazlauskai tebežudomi — V.K.).

---

[5] V. Trumpa, *Idealisto ir pragmatiko ginčas*, žr. *Akiračiai*, 1970 m. 6 nr., 9 psl.

Trečias Skyrius

JAUNOJI KARTA (gimę 1926-1935 m.)

Tai Amerikos universitetų auklėtiniai. Literatūrą nagrinėja ramiai, tirdami tekstą, veikalo sandarą, nesijaudindami aptaria naujuosius rašytojus, su niekuo nekovoja. Kartais jaučiamas nepakankamas pažinimas mūsų literatūros praeities, atokumas bei estetinio įvertinimo — pasvėrimo trūkumas. Mūsų literatūrą siekia parodyti Vakarų pasauliui. Siekia ir per okupuotos Lietuvos sieną.

I. PAVIENIAI AUTORIAI

Dr. Birutė Ciplijauskaitė (g. 1929)

Ji yra ispanų kalbos ir literatūros profesorė Wisconsino univer sitete. Disertacija *La soledad y la poesia española contemporanea* (1962), *El poeta y la poesia* (1968) ir *Sonetas completas de Luis de Gongora* (1969) — visos atspausdintos Madride. Svarbiausia yra antroji, kur pagrindinai nagrinėja poezijos esmės ir tikslo klausimus. Poezija, anot jos, yra poeto bendravimo su skaitytoju priemonė. Ji domisi daugiausia tais poetais, kuriems poezija — sąmoningas esminių tiesų atskleidimas. Eidama per 200 metų poeziją, ji patikrina senus sprendimus, savo teigimus grindžia poetais, filosofais bei kritikais ir remiasi pačia kūryba. Trečioje knygoje atskleidžia Gongoros, XVI-XVII a. sunkiai suprantamo rašytojo, poetinį veidą. Be to, ji dalyvauja straipsniais žurnale *Insula* ir antologijose.

Aiduose buvo įdomus jos straipsnis *Beieškant naujų kelių romanui* apie du geriausius Argentinos pasakotojus — Jorge Luis Borges ir Julius Cortazas [1] ir Kolumbijos rašytoją — Gabriel García Márquez [2].

---

[1] *Aidai*, 1969 m. 10 nr., 443-447 psl.

[2] *Gabriel Garcia Márquez*, žr. *Aidai*, 1972 m. 8 nr., 384-489 psl.

Angliškai *Lituanus* žurnale rašė: *Kazys Binkis and the Poetic Traditions of the 1920* [3]. Čia išvedžioja, kad Binkiui daugiau įtakos turėjęs ramus rusų Kamenskis, negu Majakovskis. Toliau veda paralelę tarp Binkio ir ispanų R. Alberti. Binkis buvo modernistas, bet ne šaltas, nužmogintas, dirbtinis, o pilnas kūrybiškumo. Mada praeina, o tradicijos ir žmoniškumas lieka. Jos manymu, geriausias jo veikalas *Eilėraščiai* (Tas pats lietuviškai *Aiduose*) [4].

B. Ciplijauskaitė dar rašo *Metmenyse* ir *Drauge*, informuodama apie pasaulinę literatūrą, kai ką parecenzuodama iš mūsų knygų. Sakysime, ji gerai sugauna tokios Sadūnaitės poetinį brendimą, grįžimąsi į Bibliją ir amžinybę, įtaigojimą užuominomis, technikos tobulėjimą, vaizdų išradingumą. Kritikė tikisi, kad poetė, apvaldžiusi formą, praturtins ir temas [5].

---

[3] *Lituanus*, 1970 m. 1 nr., 43-51 psl.
[4] *K. Binkis ir 1920 metų poetinės tradicijos*, žr. *Aidai*, 1971 m. 4 nr., 156-159 psl.
[5] *Laiškai Dievui*, žr. *Aidai*, 1971 m. 7 nr., 333-334 psl.

Dr. Ilona Gražytė-Maziliauskienė (g. 1933)

I. Gražytė rašo *Mūsų Vytyje*, *Metmenyse*, *Aiduose*, *Lituanus*, *Tėviškės Žiburiuose*, *Nepriklausomoje Lietuvoje*, *Drauge*. Drąsiai pasisako keliais aktualiais literatūros klausimais.

Pasisako prieš visa giriančią kritiką. Tikrosios kritikos bijome: « Tikrų kritikų (— vertinančių objektyviai, bet ne « viskas gerai ir malonu »), negalvojančių pagal nustatytas taisykles, paniškai bijome »[1]. Mes, esą, klaidingai tikime, kad kilnūs tikslai ir geri norai turi duoti tik gerus rezultatus, ir gyvename iliuzijomis: « Kritikas tuo tarpu turi blogą ypatybę mums parodyti, kad geriausi norai kartais nuveda į didžiausius absurdus. Už nieką todėl taip narsiai ir atkakliai nekovojame, kaip už iliuzijas »[2]. Todėl jaunajai kartai mūsų kultūrinės manisfestacijos rodosi graudžios ir juokingos. Kas abejoja, jog mes, nors maži ir nuskriausti, bet kilnūs ir nenugalimi, — tas ieškąs svetimų dievų, griaunąs lietuvybės pagrindus. Diletantų toleravimas, dvasios tuštumo dangstymas jaunųjų blaiviai regimas. Jie žino, kad nužeminę standartą, savo kultūros ir charakterio neišlaikysime. Ir pakaltins mus lietuvybės idėjų išdavimu[3].

I. Gražytė teigia, kad tradicinis heroizmas šių dienų literatūroje neteko savo vietos; romanuose ir dramose dabar randame antiherojų, o į dabarties ir praeities herojus žiūri su įtarimu. Praeities herojams vertybės, jų pačių ir priešų pozicijos buvo aiškios. Dabar vertybės trupa ir keičiasi: « Mūsų dienų žiūrovui heroizmo sąvoka, kaip ją suprato praeities generacijos, yra svetima — nugalėtojas ir nugalėtasis dažnai dėvi tik skirtingas kaukes, už jų slepiasi vidinė realybė, pasąmonės džiunglės. Jame sunku atskirti šviesiuosius nuo tamsiųjų ir laisvuosius nuo belaisvių »[4]. Anot Gražytės, prie partizano-herojaus bus įvairiai prieinama: keliant į lietuvių panteoną, analizuojama jų istorinė ir politinė reikšmė. Kiti analizuos universalinėje plotmėje, perspektyvoje « bandys suprasti ne vien, ką jie re-

---

[1] *Apie kritiką*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1969.IV.9 d.
[2] Ten pat.
[3] Ten pat.
[4] *A. Landsbergio partizaninė drama*, žr. *Aidai*, 1967 m. 8 nr., 363-365 psl

prezentavo, bet kas jie iš tikrųjų buvo »[5]. K. Bradūnas tokias pažiūras pavadino moraliniu daltonizmu. Tokių pasitaiko, bet juo blogiau, kad I. Gražytė, esą, tai suvisuotinanti[6].

Gražytė kelia rezistentų, ypač vadų, sunkiausią problemą: pamiršti, kas jie buvo, ir pasidaryti panašiais į savo priešus. Tai ne vien mūsų tautos istorijos fragmentas, bet pavaizdavimas konflikto tarp to, kas žmogus yra, ir ko iš jo reikalaujama kraštutinių sprendimų valandą, daugiau, negu šiandien galima suprasti. Ir Gražytė su psichologine įžvalga eina į šiuos herojus. Teisinga, kad Landsbergio herojai eina lygia greta su pasaulinės literatūros modernistais, kad jie duodami gyvi, švieži, savoje žemėje išaugę. Pastebėtinas Gražytės reikšmingas «ledyno slinkimo» palyginimas, jei tik jis originalus[7].

Literatūros ir mokslo simpoziumui Gražytė parengė paskaitą *Maujos mintys ir išraiškos priemonės lietuvių literatūroje.* Čia ji vadovavosi lietuviškais kriterijais, nes, kas mums nauja, kitiems seniai jau atgyventa. A. Mackus davęs naują kryptį. Jis iš dalies žemininkų įpėdinis, nuolat kovojęs dėl žodžio. Jo pasekėjai — Liūnė Sutema ir Vitalija Bogutaitė. Jaunieji vis mažiau žodžių beturi. J. Mekas pasuko universalinės poezijos keliu. Tai nuotrupos iš jo vidaus pasaulio. Abu su Mackum tiki apnuoginto žodžio galia[8].

Prozoje po A. Škėmos, kuris *Baltoje drobulėje* rado sąmonės ir pasąmonės sintezę, ir iš dalies po A. Landsbergio *Kelionės* pasekėjų nėra. Škėma atmetė sentimentalumą seksualiniuose santykiuose. Jis davė ir ryškų tremtinio portretą. Vakarų pasaulio įtaka jam didžiausia. J. Gliauda į *bestselerius* išėjo. K. Almenas imasi naujų siužetų, situacijų ir neįprastų veikėjų. J. Kralikauskas davęs «gerų nepavykusių romanų». Efektingiausiai naujų kelių ieško dramaturgai: Landsbergis ir Ostrauskas. Pastarasis naudoja absurdo priemones. Žemininkai pritilo, atėjo nužemintieji. Prozoje kaimą pakeitė aktualijos[9].

Lituanistikos Instituto suvažiavime 1971. V. 30 d. ji skaitė paskaitą *Herojus lietuvių grožinėje literatūroje*, kuri išspausdinta Lietuvoje pavadinta, *Herojus.* Lietuvių literatūriniai herojai ne veikalo veiksmui vadovaujantieji (kovojantieji), o aplinkos valdomi gamtos vaikai (P. Andriušio veikėjai ir Katiliškio Tilius). Jie romantinio, nesugadinto ir jausmų žmogaus bei nostalgijos padaras. Jų laimė

---

[6] Ten pat, 363 psl.
[6] *Draugas*, 1967.XI.11 d.
[7] Ten pat.
[8] *Draugas*, 1969.XII.6 d.

paprastuose dalykuose, o gera širdis nugali kliūtis. Bėgimo periodas davė herojų — upės šapelį. Tai nesudėtingi, be charakterio evoliucijos žmonės, naujame krašte nerandą sau vietos; už juos « filosofuoja» autorius. Jie nuobodžiauja, nepatenkinti, bėga į praeitį. Didieji literatūros personažai, pavyzdžiui, J. Joyce ar M. Proust ne tokie. Jie keliauja pasąmonės džiunglėse. Toks «pasąmonės srauto» metodu parašytas *Finnigan's Wake* ar *Ulysses* romanas. Atmetus įprastas gramatikos taisykles ir ženklus, atmetus įprastą priežasties ir efekto santykį, romanas primena milžinižką upę, kurioje plaukia prisiminimų, baimės, kaltės, iliuzijų nuotrupos, kartu su mitais, literatūros, meno, religijos, filosofijos aliuzijomis. «Škėma ir Landsbergis, Okupuotoje Lietuvoje Bieliauskas ir Sluckis, vaizduoja savęs ieškotojus. Jų veikėjai ieško būdo su savimi gyventi, o ieškojime šmėkščioja praeities baidyklės. Šie veikėjai auga, keičiasi, yra veikalo vidinės logikos rėmuose. Taip sukuriami literatūriniai personažai. Gyvenime metamorfozė įvyksta žodžio galia. Tos galios ir ieškome dailiojoje prozoje »[10].

Straipsnyje apie Samuelį Beckettą paryškino absurdo teatro esmę. Absurdo teatras jau beveik priklauso *establishmentui*. Beckett klasiškasis absurdo teatro rašytojas, reikšmingas civilizacijai, kurios pagrindinis užsiėmimas *to kill time*. Jis kalba apie dvasinę tuštumą nesiskųsdamas ir nepuldamas. Didysis žmogaus privalumas — klausti ir estetiškai tuos klausimus formuoti. Anot jo, didžiausias mūsų priešas mūsų prigimtis [11].

Estetą H. Radauską, kuris neveda ir nemoko, o stovi šalia ir atokiai nuo skaitytojo, kuris mato « lietų bėginėjantį stiklinėm kojom », vadina retu ir egzotišku mūsų poezijoje. Tikrovės atspindžiai jo poezijoj — trapi momentinė magika, nušlifuota, be nereikalingo žodžių žaismo ar tirštų spalvų, užtat atrodanti šalta miniatiūra. Atmetimas, kas nereikalinga, ir pasitikėjimas skaitytoju, kad jis atras už tikrovės atspindžio tikrovę — geriausi Radausko poezijos bruožai. *Žiemos dainoje* miniatiūra virsta peizažu, daugiau fantastinio elemento, siurrealistinių įvaizdžių. *Žaibų ir vėjų* skyriuje to dar daugiau — drąsių fantastiškų kontrastų ir dinamikos; bet tai eilėraštį apsunkina. Buvusį miniatiūros vientisumą dabar aukoja neįprastiems efektams. Kritikė nori « .... Radausko poezijos evoliucija laikyti jo posūkį nuo poetinės intuicijos transformuotos paprastos tikrovės į daugau sufantastintą ir pasąmonėje egzistuojančią

---

[10] *Herojus*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1971.VIII.4 d.
[11] *Samuel Beckett*, žr. *Aidai*, 1970 m. 7 nr. 308-311 psl.

tikrovę [12]». Grakštumas ir žaismingumas liekąs, tik daugiau įmantrumo, tad mažiau lieka atmintyje. Sekėjų nei skaitytojų jis nepatrauks. Jis rekalauja vaikiško gabumo stebėtis. Radausko pasauliui praeiną įvykiai nereikšmingi, ir jo poezijai laikas nepavojingas [13].

Eidama prie H. Nagio *Mėlyno sniego*, ji taikliai pastebi, kad į kiekvieną poezijos knygą kritikas turi pažiūrėti nauju žvilgsniu. Kritikė teigia, kad Nagio idėjinė dalis išlieka ta pati: tikėjimas žmogumi, tragiškas egzistencijos trapumas, emocinė dabarties ir praeities sintezė. Tikėjimas žmogumi Nagio knygose įvairuoja: *Lapkričio naktyse* pakeltu tonu akcentuojamas «aš», *Saulės laikrodžiuose* «mes», *Mėlyname sniege* — šešėlio lengvumo žmogaus egzistencja; nesustabdomas laiko tekėjimas veda į mirtį. Ir nuotaikos emocionalaus poeto keičiasi: vietoje tamsos ir audros — tuštuma ir tyla; vykęs ir egzotiškas spalvų ieškojimas — tapytojo stebėtojo poetinės formos žvilgsniai į gamtą. Trūksta dinamikos, nelabai muzikalus ir grakštus. Taip dalykiškai, bet vėsiai kritikė apžvelgia naują poeto knygą [14].

Panašiai ir su L. Sutemos *Nebėra nieko svetimo* aptarimu: tamsaus, paprasto pasaulio, neplataus horizonto, ramių dienų tekėjimo, nestiprios ir neypatingai grakščios formos konstatavimas [15]. Vitalijos Bogutaitės *Lietuje ir laike* mato nuolatinį savęs ieškojimą. Randa išsiskyrimo ir susvetimėjimo: negyvenamos salos, vienuma. Mackaus šešėlis krenta ant jaunųjų ir V. Bogutaitės; šiai ir Bradūno įtaka žymi. Jie turį susirasti naujus įvaizdžius. Čia esama kiek ir protesto poezijos. Tai kaltės jausmas kartos, gyvenančios «pasauliniame kaime», prieš žiaurumą bet kur. Kritikė siūlo sujungti savo individualų laiko išgyvenimą su visų kartų ir genčių likimo neatlaidumu ir perduoti taip, kad kiekvienas skaitytojas pajustų čia savo likimo dalį [16].

Apie Švedo *Sugrįžimą į Sodomą ir Gomorą* sako, kad gali būti hermetiška poezija ar manifestus skelbianti, bet bloga, kai poetas turi ką pasakyti, bet nepajėgia. Bloga ir pasenęs avangardas: norėta atskleisti tikrąją realybę, bet išeina lyg to parodija. Rinkinys kenčia nuo idėjų gausybės manijos. Stilius perforsuotas, palyginimai groteskiški; plokščio, pretenzingo dalyko įspūdis [17].

---

[12] *Poezija, kuriai neįmanoma pasenti*, žr. *Draugas*, 1966.XI.5 d.

[13] Ten pat.

[14] *Išbalę mėnulio akys*, žr. *Metmenys*, 1961 m. 4 knyga, 163-167 psl. ir *H. Nagio «Mėlynas sniegas»*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1962.I31. d.

[16] *V. Bogutaitės «Lietus ir laikas»*, žr. *Aidai*, 1969 m. 7 nr., 333-334 psl.

[17] *Idėjų inventorius sugrįžimuose*, žr. *Metmenys*, 1964 m. 8 knyga, 152-154 psl.

Audringo periodo mozaika pavadina J. Kralikausko istorinių romanų apžvalgą. *Titnago ugnies* XIII a. lietuvių kalba kartais kliudo skaityti ir neatskleidžia pati viena tų laikų dvasios. Nenušviestas ir veikėjų vidus, o dialogai veiksmo nestumia pirmyn. Bet veiksmai motyvuoti ir būtovės aprašymai gyvi. Stilius pakankamai dinamiškas, nors palieka didelę dalį istorijos paveikslo pačiam skaitytojui vaizduotis [18].

Taikliai prieina prie A. Barono *Lieptų ir bedugnių* angliško vertimo. Įdomu, kad ir šiame veikale ji pamato heroizmo: « Išlikti žmogum, kai visa aplinka verčia pavirsti gyvuliu ar skaičiumi, yra kasdieninis heroizmas kareivio, pabėgėlių ar apkasų kasėjų, tiek laimėjusių, tiek pralaimėjusių tarpe » [19]. Kad tuo įtikintum, negana pergyventi, bet reikia jausti aplinką ir suprasti personažų dvasios lūžius. Baronas žiūri pagrindinio herojaus akimis į kitus veikėjus ir jų vidų, kartu visą romaną tuo apjungdamas. O pats pagrindinis herojus — charakterio atkaklumo ir rezignacijos mišinys. Kartus humoras herojų išgelbsti nuo savigailos ydos [20].

L. Gražytė — Maziliauskienė, 1959 m. gavusi Montrealio universitete literatūros doktoratą, — auganti kritikos pajėga. Mokslinga, įžvalgi ir atoki interpretatorė.

---

[18] *Audringo periodo mozaika*, žr. *Metmenys*, 1963 m. 7 knyga, 123-125 psl.
[19] *Barono romanas angliškai*, žr. *Aidai*, 1967 m. 1 nr., 45-46 psl.
[20] Ten pat.

Dr. Kęstutis Keblys (g. 1933)

Rašė *Ateityje*, *Literatūros Lankuose*, *Aiduose*. Knygai *Lietuvių literatūra svetur* parašė skyrių *Romanas išeivijoje* (84-212 psl.). Naujosios kartos žmogus, gyvai dalyvaująs kultūriniane gyvenime. Jo reikalavimai literatūrai jau kiti. Aktualiu patriotizmo ir literatūros klausimu pasisako, kad kultūrinę kūrybą darant «lietuvybės išlaikymo tarnaite», kūryba sustos ir tautybės neišlaikysime. «Graži, aukšto lygio tautinės kultūros kūryba pati savaime yra lietuvybės išlaikymas»[1].

Žymiai vėliau jis rašė ir Bažnyčios bei literatūrinės laisvės klausimu. Bažnyčia, vydamasi XX a., dar nesuformavo savo meno kūrybos teologijos nei gyvenimiškų visuomenės santykių su kūrėju. Grožinė literatūra toleruojama, kiek ji — nekaltas žaismas. Kol nepripažįstama savaimine vertybe, tol dvasinio konkordato tarp laisvo rašytojo ir laisvę skelbiančios Bažnyčios nebus. Lietuviškoje visuomenėje — visiška laisvė, nes neturime vyskupijos, o Amerikos vyskupai net nežino apie mūsų kultūrinį gyvenimą. Mūsų Dievo Tautą sudaro ne visi lietuviai katalikai, bet organizuoti sambūriai, pavyzdžiui, vienuolynai ir t. t. — organizuotų katalikų telkinys. Tas telkinys negali taikyti rašytojui kokių sankcijų. Bet su katalikų spauda, Lietuvių Knygos Klubu ir *Draugo* romano konkursais reikia skaitytis. Patriotinis fanatikas labiau eina akademinio laisvės kalėjimo sargo pareigas. Bet trinties ir su katalikų visuomene yra, ypač dėl Škėmos kūrybos prieš ir po mirties. Ir šiaip mažo erzelio pasitaiko. Katalikai nekalti dėl vieno kito išsišokimo ir «nekatalikai» neteisūs ignoruodami katalikų pozityvius pasireiškimus. *Aidai*, kultūrinis *Draugo* priedas ir Chicagos jėzuitų veikla verti pagarbos.. Visi katalikai turime puoselėti kultūrinę autonomiją[2].

K. Keblys neužsidaręs vien katalikų grupėje. Jis, pavyzdžiui, džiaugiasi *Metmenimis*, kad reikalauja kompetencijos vertinant kūrybą. Girdi, jie bando žvelgti į mūsų kultūros ir visuomenės gyve-

---

[1] *Tautiškumo reikšmė literatūroje*, žr. *Mūsų Vytis*, 1958 m. 2 nr. psl.

[2] *Bažnyčia ir rašytojo kūrybinė laisvė lietuviškoje tikrovėje*, žr. *Draugas*, 1968. VII.27 d.

nimo apraiškas neteisingai nedailindami, reikalaudami kompetencijos kūryboje ir kritikoje. Šiuo *Metmenų* linija artima «nuosmukininkų» ir jau mirusių *Literatūros Lankų* skelbtoms kultūrinėms idėjoms [3].

Įdomiai jis prieina prie A. Škėmos. Jo žmogus esąs gyvas šio amžiaus žmogus. Škėma duoda jo aukštesnę dimensiją — nuolatinį susidūrimą su Dievu. Tą žmogų Škėma atskleidžia giliai. Dėl to literatūriniu požiūriu Škėma gana pozityvus. Priešingai J. Griniui, teigiančiam, kad *Baltos drobulės* personažai negyvi, negilūs, o vaizdinės priemonės skirtos tik skaitytojui erzinti [4], Keblys tvirtina, jog Škėma, kovodamas prieš kilniųjų melą, drebia nuogo vulgarumo, duoda erotizmo antausį padoriai, bet ne dorai visuomenei. Deja, vaizdinis elementas dažnai lieka už kūrinio ribų, nereikalingas veikėjams atskleisti. Ir J. Grinius, suplakdamas literatūrinius ir dorovinius reikalavimus, nelaikydamas literatūros autonomiška sritimi, reiškia savo neigiamą nuomonę. Bet tai kūrinio vertės negali sumažinti. Ją mažina literatūriniai trūkumai [5].

Šių dienų vertintojo požiūriu jis skaito V. Krėvės *Dangaus ir žemės sūnus*, sumaniai įžiūrėdamas platų epochos vaizdą, įdomius charakterius. Vertindamas literatūriškai nesipiktina autoriaus savarankiškumu vaizduojant Jėzų ir jo laikus [6].

K. Keblys meta blaivų žvilgsnį į Gliaudos kūrybą. Atėjęs į literatūrą staigiai, laimėjęs porą *Draugo* premijų, šaltai sutiktas kritikos, užkietėjęs savigarboje. *Literatūros Lankams* tarus kietą žodį, neigiama nuomonė susicementavo. Nepaisant dar 2 laimėtų premijų, neigiama nuomonė vis kliudo jo kūrybą tiksliau įvertinti. Pats Keblys geriausiai vertina *Šikšnosparnių sostą*, vaizduojantį tremtinį pensininką svetimoje Amerikos aplinkoje, išeivijos blaškymąsi ir nevilti. Čia romano protagonistas ne tik įtikinamas, bet ir literatūriškai tvirtas žmogus. Čia žmogus neaukojamas tikrovės iliustravimui ar tezių įrodymui. Antroje vietoje stato *Ikaro sonatą*, bent iš dalies atskleidžiančią kūrėjo maištą ir pralaimėjimą savo ribotai prigimčiai. *Delfino ženkle* dėl atsitiktinės situacijos problema nustoja visuotinės reikšmės. Galop išveda, jog autorius kantriai dirba, ir nors neprisipažindamas, mokosi iš kritikos nurodymų [7].

Įžvalgus kritikas atskleidžia antrąją, gilesnę Vytauto Janavičiaus veikalo *Pakeliui į Atėnus* plotmę, — jauno žmogaus kovą su gyvenimo stabdžiais, norint įprasminti savo būtį atliekant misiją nedraugiš-

---

[5] K. Keblys, *Įspūdžiai, polemikos Škėmą paskaičius*, žr. *Draugas*, 1962.I.29 d.
[6] *Du Jehudos ir tūkstančiai kitų*, žr. *Draugas*, 1965.I.2 d.
[7] *Žvilgsniai į nenurimstantį laurealą*, žr. *Aidai*, 1966 m. 10 nr., 465-467 psl.

koje aplinkoje. Nugalėjęs aplinką, jaučia, kad ji įsiskverbė į jo vidų. Sunki kova už savęs įprasminimą tik prasideda [8].

K. Keblio kritika kartais labai vaizdi ir gyva. Antai A. Baroną aptaria kaip per aukštai šaujantį futbolininką, vis nepataikantį į žmogų, kurio atskleidimas, Keblio manymu, — romano uždavinys. Čia vertinamajame *Pavasario lietuje* žmogus vėl nėra kūrinio ašis, o tikrovės iliustracija. Bet jei Baronas nori duoti chaotiškų gyvenimo nuotrupų prasmingą audinį, tai jis ir davė čia meninės tiesos žiburėlį. O kritikas laukė, kad Baronas pataikysiąs į vartus — ims romano pagrindu žmogų. Nesužavėtas K. Keblys ir jo *Trečiosios moters* angliškuoju vertimu. Kam nestiprus Barono romanas teikiamas amerikiečiams? Ir pats vertimas nekoks: nukentėjęs dialogas, o o dėl to ir personažai. Nereikalinga ir prof. Ch. Angoffo įžanga [9].

K. Keblys taip pat gyvai «iškedena» Volerto *Sąmokslą*, taikantį ne į pramoginę lektūrą, kaip derėtų, bet į grožinę literatūrą. Jis žlunga, kad meninė tiesa tampa įrankiu tezei įrodyti. Negyvi veikėjai, nevykusi kompozija, baroniškas gudrasakiškumas [10].

Keliems vertintojams susispyrus dėl K. Barėno *Tūboto gaidžio metų* (nepalankaus M. Mateikos, giriančio J. Gliaudos ir pikto V. Civinsko), Keblys paieškojo romane meninės tiesos ir ją rado. Autorius, pats nesikišdamas, trečiuoju asmeniu pasakoja, kaip mato ir galvoja Gasiūnas ir jo pusbernis Ignacas, žodžiu, duoda gyvus žmones. Nesiekdamas romano naujovių, nei prikišdamas etnografinio balasto, kad ir nebūdamas labai įdomus — per lėtas ir nekaltas — veikalas atskleidžia įtikimą gyvenimą [11].

Įdomi Keblio apybraiža *Nepoetas Bradūnas*, kur apžvelgiamas Bradūno redaktoriaus bei leidinių organizatoriaus darbas nuo *Ateities* 1937-1938 m., per Vokietijos laikraštį *Aidus*, kuriems ilgainiui davė dabartinį žurnalo veidą su išaugusiu literatūros skyriumi, kur dygo žemininkų-lankininkų sąjūdis, kur pasirodė Škėma, Šlaitas, Kėkštas, Baronas, Kaupas, Švabaitė, kur raginta atsisakyti sentimentalios čiobrelinės poezijos, per *Žemės* redagavimą 1952 m. į *Literatūros Lankų* santalką su literatūros avangardo vėliava, atsakinga kritika (nesibaidant paliesti ir šulų) prieš kūrybos ir kritikos vidutiniškumą. Pagaliau *Draugo* kultūros priedo pasukimą *Literatūros Lankų* keliais (su meno ir literatūros kritikos pagerėjimu ir pareigine *Draugo* romano konkursų propaganda). Bradūno nuopelnas,

---

[8] *Į Aėnus keliauja žmogus*, žr. *Draugas*, 1963.IX.28 d.
[9] *Al. Baronas lietuviškai ir angliškai*, žr. *Aidai*, 1969 m. 2 nr., 94-96 psl.
[10] *Sąmokslas prieš skaitytoją*, žr. *Aidai*, 1968 m. 9 nr., 422-424 psl.
[11] *Ignaco ir Gasiūno metai*, žr. *Aidai*, 1971 m. 1 nr., 39-41 psl.

kad *Draugas* gali konkuruoti su okupuotos Lietuvos *Literatūra ir Menu*, pasidaręs gaiviu kūrybinio gyvenimo vėju. Galiausiai «su botagu» susivaręs *Lietuvių literatūra svetur* bendradarbius ir išleidęs stambų veikalą tremties literatūriniams laimėjimams apžvelgti. Ir vis nuolat skatinąs literatūrinį prieauglį (V. Bogutaitę, K. Almeną ir kitus)[12].

Stambiausias K. Keblio kritikos darbas — *Romanas išeivijoje*. Nesiribojęs vien pačiais geriausiais, nes «... gali susidaryti netikras, perdaug optimistinis mūsų romano vaizdas»[13]. Jie neparodytų opiausių mūsų romano problemų, nebūtų atkreiptas dėmesys į mūsų kultūrinio gyvenimo atmosferą, veikusią mūsų literatūrą. Pasirinko chronologinį metodą, neklasifikuodamas autoriais ar srovėmis. Čia apima ir apysaką ir nevengia vertinimo. Romano uždaviniu laiko: «betarpiškai atskleisti žmogiškos tikrovės prasmingumą»[14], ryšium su gyvenamąja tikrove. Keblys laiko, kad romanui būtinas autentiškas, gyvas žmogus. Joks abstraktinis dėstymas jo nepavaduos: «pašaliniai elementai, kaip estetiniai, moraliniai, pasaulėžiūriniai ar patriotiniai motyvai, neturi tiesioginės įtakos literatūrinei romano vertei. Romane jie gali reikštis tik per atskleidžiamą žmogų, bet ne šalia jo»[15].

Išeivijos romanas nenutraukė ryšio su nepriklausomos Lietuvos romanu, kuris nebuvo aukšto lygio (stipresnė buvo novelė), nors pamažu kilo. Romanui trūko žmogaus, būdingų personažų; nebuvo nė literatūrinių tradicijų. Žymieji romanistai liko Lietuvoje. Dabar teigiamai turėjo veikti Vakarų Europos literatūra. Bet iš patriotizmo izoliavomės nuo jos.

Pirmas žymesnis tremties romanas *Kryžiai* — gerai užsirekomendavo, buvo populiarus (2 laidos). Antraeiliai dalykai — antraeiliai veikėjai, nuomonė apie ryšį liberalizmo su komunizmu užkūrė gaisrą, ir po dešimtmečio neužgesusį. Bet, Keblio manymu, dėl gero dialogo, gyvų žmonių, tikrovės jais atskleidimo, tendenciniais nelaikytini. Forminio ieškojimo juose nėra. Jaunieji jau ėjo kitais takais. Toliau Keblys taikliai aptaria *Pragaro pošvaisčių* teziškumą, *Sudiev, kvietkeli*, puikų debiutą, deja, be žmonių atsivėrimo. Kritiko nuomonė apie J. Jankaus *Paklydusius paukščius* apygerė[16].

Egzodo romano eiga K. Kebliui atrodo šitaip: 1953-1956 m. varžybų pradžia. Konkursų reikšmė aiški — daugelis šio laikotarpio

---

[12] *Nepoetas Bradūnas*, žr. *Aidai*, 1968 m. 5 nr., 209-214 psl.
[13] *Romanas išeivijoje*, žr. *Lietuvių literatūra svetur*, Chicaga 1968, 85 psl.
[14] Ten pat, 89 psl.
[15] Ten pat, 90 psl.
[16] Ten pat, 116 psl.

romanų atsirado jos dėka. *Draugo* konkurso dvi premijas laimėjo Gliauda, bet nuomonė apie jį susidarė neigiama, nepataisyta ir vėlesnių geresnių romanų. O A. Landsbergio *Kelionė* Kebliui atrodo vertinga ne vien dėl moderniosios psichologijos aspektų, vaizdavimo metodo, bet ypač dėl dėmesio žmogui ir jo atskleidimo. Stiprūs dialogai, kompozicija, išieškotas vaizdas, vientisas požiūris, naujas dvilypis vaizdas realios kelionės ir žmogaus viduje. J. Jankaus *Namai geroje gatvėje* geresni už *Paklydusius paukščius* dėl kompozicinių privalumų ir žmogaus atskleidimo. Autorius nelaužęs veikėjų pagal savo tezę — idėjinis turinys gerai integruotas [17].

1954-1955 m. Kebliui atrodo geri romano metai. Kritiškas betgi dėl B. Pūkelevičiūtės *Aštuonių lapų*. O M. Katiliškio *Miškais ateina ruduo* iškyla savo gera kompozicija, šviežiais personažais — darbininkais, jų santykius apsprendžiančia aistra ir laimės troškimu. Žmonės esą pilnakraujai — sodrios gamtos dalis (ypač jos neišvengiamai veikiamas Tilius). Entuziastiškai kritikas žvelgia į *Baltą drobulę* — už dabarties žmogaus atskleidimą naujais būdais: nėra aiškios intrigos, vientisos fabulos, chronologinės laiko eigos, personažų galerijos. Autorius vartojąs mozaikinę techniką, nechronologinę tvarką, grįžtelėjimus atgal, lyg literatūrinę psichoanalizę, atskleidimą vidinės raidos, privedusios iki dabarties būvio. Visa pagauta per vieno asmens sielą. K. Keblys laiku įžvelgė Škėmos eksperimento vertę ir sustiprino Škėmos nuopelno pripažinimą [18].

1957-1958 m. jis ir vadina Škėmos metais [19]. 1960-1962 m. ateina Janavičius, grįžta Gliauda, savo *Šikšnosparnių sostu* nustebinęs visus. Jo teisėjas tikras romaninis personažas, pavykęs dabarties suliteratūrinimas. Teisingai Keblys mano, kad jis išliks, kaip nekapituliavusio, nors ir pralaimėjusio žmogaus liudijimas. Tiksliai įvertina V. Alanto *Tarp dviejų gyvenimų* — patriotinės tendencijos pramoginė lektūra. Atrodo, bene būsiąs per geros nuomonės dėl Gliaudos *Ikaro sonatos* — problematikos ir eksperimentinio pobūdžio dėlei. Kelia V. Krėvės *Dangaus ir žemės sūnus*, nors į jokius rėmus neįspraudžiamus. Ypačiai jam tinka V. Janavičiaus *Pakeliui į Atėnus* — dėl veikalo glaustumo, stiliaus ir turinio sintezės ir gilios prasmės [20].

1960-1962 m. — literatūrinio pulso nuovargis, mažėjantis visuomenės dėmesys ryškesniems laimėjimams (kad ir *Pakeliui į Atė-*

---

[17] Ten pat, 129-132 psl.
[18] Ten pat, 148-152 psl.
[19] Ten pat, 155-159 psl.
[0] Ten pat, 171-174 psl.

nus). 1963-1967 m. — pakalnėn. Prasikišę laimėjimai — Alės Rūtos *Kelias į kairę* (naujovė: 8 personažai kalba pirmuoju asmeniu) ir K. Almeno *Upė į rytus, upė į šiaurę* (šviežia tematika, retas intrigos romanas). Rezervuotas dėl J. Kralikausko *Mindaugo nužudymo* ir A. Baranausko *Karklupėnų*[21].

Kebliui atrodo, jog mūsų romanas per 25 metus ėjo vidutine linija gal prieš pasišokėjimą. Lyginant lietuvišku mastu, pažangos yra, pavyzdžiui, literatūrinio apipavidalinimo atžvilgiu. Vertingi Škėmos, Landsbergio eksperimentai. Viršūnės prašokę nepriklausomos Lietuvos romaną, vidurkis tas pats; daug gamtos, svarstymų, bet nėra gyvo gilaus žmogaus. Romanas buvęs neįdomus, dažnai nepaskaitomas. Dėl visuomenės neskaitymo daug kaltas ir pats. Neįtikino jo idėjos, nepažadino respekto Lietuvos kaimui, nesužadino gailesio partizanams ar Sibiro tremtiniams, pasigėrėjimo kunigaikščių Lietuva. Romanas nepasižymėjo jokia literatūrine srove, tarpusavio įtakomis, nebuvo veržlus, dinamiškas. Tokį jį formavo išeivijos gyvenimo pulsas, *Draugo* konkursai, visuomenės konservatyvumas, stoka ryšio su okupuotos Lietuvos literatūriniu judėjimu. *Draugo* konkursai reikšmingi kiekybiškai, bet kokybiškai labai mažai; tik Gliauda jų produktas. Literatūrinio forumo ribotumas taip pat svėrė: *Literatūros Lankai* per vėlai gimė, retai rodėsi ir anksti užgeso. *Metmenys* ir *Aidai* nespecialūs literatūros žurnalai. Kritikas spėja išliksiant: *Kryžius*, *Namą geroje gatvėje*, *Kelionę*, *Miškais ateina ruduo*, *Šikšnosparnių sostą*, *Baltą drobulę*, *Ikaro sonatą* ir *Pakeliui į Atėnus*[22].

Ši K. Keblio studija vertinta labai įvairiai. Pr. Naujokaitis laiko tik atsitiktinai apsiskaičiusio, kritikos mėgėjo darbu. Nesą respekto kūriniui ar jo autoriui, niekinimas, nurašymas įsisiurbęs į jo kraują. Romano aptartis netikusi, romano vaizdas iškreiptas[23].

T. Antanaičiui Keblys atrodo sąžiningiausias vertintojas, pareiškęs savo reikalavimus romanui. Nesąs absoliučiai objektyvus, bet tai ir negalima, — būtų labai sausa. Drąsiai išrinkęs svarbiausius 8 romanus; kai kur drastiškas. Per daug vertinimo, per maža apžvalgos ir neduoda vertesnių knygų turinio santraukos[24].

---

[21] Ten pat, 186-188 psl.

[22] Ten pat, 211-212 psl.; tais pačiais klausimais rašė ir *Tėviškės Žiburiuose*, 1966.XII.1 d.: *Lietuviško romano problemos*.

[23] Pr. Naujokaitis, *Lietuvių literatūra svetur*, žr. *Tėvynės Sargas*, 1969 m. 1 nr., 139-157 psl.

[24] T. Antanaitis, *Literatūrinės kūrybos išeivijoje svarstymai*, žr. Draugas, 1969. I.25 d.

L. Mockūnas gi taria: « jis sąmoningai apsvarstė savo dėstymo metodą, paskelbęs savo pagrindines prielaidas, įstatė temą laiko rėmuose ir svarbiausia nevengė romanus traktuoti literatūrinio vertingumo šviesoje. K. Keblys savo temą vysto nuosekliai, beveik griežtųjų mokslų tikslumu »[25].

V. Jonynas Keblio studiją laiko « labiausiai išlaikytu akademiško lygio straipsniu *Lietuvių literatūra svetur* leidinyje » (141 p.). Jis sugavęs dvasinį egzodo literatūros klimatą, nupiešė romano klystkelių ir laimėjimų raidą su didele žmogiška šiluma ir tvirtai sukonstruavęs[26].

Darbininko kritikas (bene J. Brazaitis ?) suabejojo dėl Keblio mato romanui « žmogaus atskleidimo », nes žmogų atskleidžia ir kiti literatūros žanrai bei visi menai. O antrasis matas « naujosios Vakarų literatūros įtakos prisiėmimas », modernumas, pažanga, « dabarties žmogus » — tereiškia egzistencializmu grįstą filosofinę srovę. Modernaus žmogaus sąvoka daug platesnė. Ne visi Dievo ieško, — kiti vykdo jo valią, ir jų buvimą literatūroje vertiname, kiek jie parodyti meniniu pavidalu. Liaudies gyvenimo pavaizdavimą Keblys taikąs nevienodai, pamiršdamas, be to, kad liaudies žmogų atskleidė ir L. Pelėda, Krėvė, Vaižgantas, Grušas, Vaičiulaitis. Mūsų visuomenę gal nereiktų laikyti tokia atsilikusia, atbukusia. Nepamirštinas visuomenės entuziazmas Vokietijoje dėl lietuviškos knygos, vėliau jautrumas meninėms bei literatūrinėms manifestacijoms. Senasis elitas atokiai laikęsis nuo absurdo teatro; pastebimas pamėgimas memuarinių knygų[27].

Jis akcentuoja idėjinę, probleminę pusę. Pvz. V. Volertas veikale *Pragaro vyresnysis* vaizduoja sugniužusį sovietiniame režime dvasininką, pasislėpusį alkoholiką, kad nekompromituotų savo luomo ir Bažnyčios. Keblys klausia: Ar tas kunigas nepabūgo, kai užuot pagarbos, patogaus gyvenimo, iš jo pareikalauta aukos ? Okupuotos Lietuvos geras smulkiosios prozos rašytojas novelių rinkinyje *Pilka šviesa* vaizduoja gyvenimo pilkumą, permerkiantį ir jaunus žmones. Kodėl ir ar tik sovietinis režimas, kur žmogus yra dantratukas, tokius žmones gamina ? — Ir mūsų tarpe tokių yra. Civilizacija, miesto susigrūdimas, nutolimas nuo gamtos, specializa-

---

[25] L. Mockūnas, *Dvidešimties metų derlių apžvelgiant*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. liepos mėn., 7 nr., 16 psl.

[26] V. Jonynas, *Išeivijos literatūros panorama*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 18 knyga, 132-149 psl.

[27] [J. Brazaitis], *Lietuvių literatūra svetur*, žr. *Darbininkas*, 1969.VII.2 d. ir VII.9 d.

cija — visa tai žlugdo kūrybiškumą. Kalta sistema ir pats žmogus, pasirinkęs gyvenimo trupinius.

Kebliui rūpi ir formos klausimai. Iš tokio Volerto jis reikalauja romane išlaikyti priėjimo vienybę — viską matyti pagrindinio veikėjo akimis ir vaizduoti iš šalies. Tokiu bešališkumu pasižymi, pvz. R. Lankauskas [28].

K. Keblys atėjo į kritiką kaip daug žadanti brandi jėga. Naujai pažvelgė į Bažnyčios ir literatūros santykius, vertina visų grupių kultūrinį darbą, atskleidžia Škėmos duodamą aukštesnę žmogaus dimensiją — santykį su Dievu. Blaiviai ir šviežiu žvilgsniu permeta kontraversinę J. Gliaudos kūrybą, atžymėdamas tarp geriausių laikotarpio romanų *Šikšnosparnių sostą* ir ne tokį gerą *Ikaro sonatos* veikalą. Vaizdžiai kalba apie A. Barono ir V. Volerto kūrybą. Įžvalgus ir keliąs ginčus tremties romano įvertinimas parodo jo skonį, pasirengimą, avangardinius įsitikinimus. Rašo gyvai, šmaikščiai, stilingai.

Liūtas Mockūnas (g. 1934)

L. Mockūnas apsityręs moderniojoje, ypač anglosaksų literatūroje, gero skonio, atviro žodžio, rašo *Metmenyse*, *Akiračiuose*, *Drauge*. Savo straipsniuose ir kritikose palietė bežemių (nužemintųjų), 50-jų metų generacijos, romano kriterijų, absurdo ir kitus aktualius klausimus.

Mockūno manymu, V. Kavolis *Nužemintųjų generacijoje* (1968) piktnaudžiojąs savo apibendrinamuosius gabumus. Esą, jo išvedžiojimuose neįmanoma skirti Kavolio minčių nuo aptariamųjų poetų: skyrelių pradžioje duodąs kurio autoriaus tezę ir iliustruojąs poezijos nuotrupomis. Kiek tos atrankos sutinka su teoriniais teiginiais, nežinia: « Kūrinys juk nėra paskirų sentimentų ir nuomonių kratinys, bet savyje užbaigtas pasaulis, kurio dalys turi prasmę tiktai kūrinio visumoje. Iš konteksto išimta poezija nebūtinai reiškia tai, ką V. Kavolis nori, kad ji reikštų »[1]. Be to, iš metafizinių-visuomeninių rūpesčių negalima išaiškinti visą kūrybą. Svarbu ir asmeninė patirtis. Pavyzdžiui, Mackus iš susvetimėjusio virto aktyvia asmenybe — radijo, teatralų organizatoriumi, redaktoriumi. O. J. Mekas atsiribojo nuo visuomenės ir, kaip Biblijos pranašas, skelbia mirtį, pražūtį. Jis pusbalsiu, vienišas, kalba sau, lyg susivokti aplinkumoje norįs žmogus. Kartais dvelkia atpažinimo šiluma, kartais susvetimėjimas.

Jis artimo bendravimo su Lietuva šalininkas. Aptardamas 50-jų metų kartą, sako kad « atsirandant daugiau galimybių santykiavimui su tauta, aiškėja prasmė ir penkiasdešimtiesiems ». Šiai kartai priklauso Kazys Almenas, kurio jis aptaria *Gyvenimas tai kekė vyšnių*. Tas gyvenimas vaizduojamas pagal amerikiečių formulę — nuo penktadienio 5-tos iki pirmadienio 7 val. ryto. Čia tematikoje svarbią vietą užima seksas. Kritikas prikiša, kad autorius nesigilindamas į lytinių santykių pusę, kiek ją kelia moterys, nesistenkinančios fiziniu gyvenimo aspektu, sumenkino novelės gelmes. K. Almenas įdomiausiai vaizduojąs 50-jų metų studentų ir studijąs baigusiųjų

---

[1] *Nužemintųjų generacija*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 1 nr., 14 psl.

gyvenimo patirtį *Atsiskyrėlio* novelėje. Tai kartai Tėvynė, Dievas, Tiesa — indiferentūs dalykai. Tik atsivėrus santykiams su tėvyne, jiems lietuvybė įgyja daugiau prasmės [2].

Aptardamas *Lietuvių literatūra svetur*, randa, kad apžvalgų autoriai nesusieję aptariamųjų rašytojų su anglosaksų tradicija, įtaka, stokoja sintetinės pusės. Jo galva, Lietuvoje daugiau apie tai nusimanoma — apie Vakarų intelektualinius sąjūdžius. Geriausiu laiko V. Keblio straipsnį — romano aptarimą [3]. Plačiau tuo reikalu jis pasisako sekančiais metais. Čia Mockūnas duoda gerą moderniojo romano apibūdinimą: 1. Nevientisas pasakojimo laikas, fragmentariškumas, 2. plačios aliuzijos į kitus grožinės literatūros veikalus, filosofiją, mitologiją, — keliasluoksnė romano prasmė (pavyzdžiui, J. Joyce *Ulysses*: realistinė, psichologinė, simbolinė ir epinė), 3. antiherojaus iškėlimas pagrindiniu veikėju, 4. romano pasakotojas nebevisažinis, o pasikliauja betarpišku angažavimusi subjektyvioje — emocinėje situacijoje, 5. skaitytojas — kritikas iš mokslininko-ideologo patampa antropologu, bandančiu kūrinyje atpažinti architipines situacijas. Jis nesutinka su J. Griniumi, kad nenormalūs veikėjai nieko negali pasakyti nauja apie normalų žmogų. Girdi, Faulknerio *The Sound and the Fury*, vaizduojąs nebylį-idiotą, betgi yra iš žymesniųjų amerikiečių romanų. Čia jis primena apie potekščių, užuominų svarbą (natūralistinė romano dalis — tik išviršinis klodas). Nors susvetimėjęs žmogus, sąmonės kalba pasiekia didelio sugestyvumo ir išreiškia gilius vidinius pergyvenimus, priartėja prie poezijos. Sociologinis metodas moderniam romanui nagrinėti nebepakankamas, o reikia pasirausti po įvaizdžius, aliuzijas. Antai, R. Šilbajoris *Baltoje drobulėje* per Antaną Garšvą įžvelgė žmogaus-kūrėjo problematiką. Net absurdo filosofija rišasi su personažo logišku galvojimu. Domėjimasis ir mokymasis iš Vakarų nėra epigonizmas: tremties rašytojai, nustoję tėvynės, pergyvenę vertybių krizę, turi teisę autentiškai visa tai ir išreikšti. O dorovinis kriterijus tinka platesnio pobūdžio apmąstymams, paremtiems literatūra, apie kultūrų ir vertybių krizę. Mažiau jis sėkmingas paskirus veikalus aptariant, nes moralistai literatūroje paprastai tesižvejoja socialinio-moralinio pobūdžio reveliacijų, tik teigiamų moralinių normų. Literatūra — ne tikrovė ar jos analogija ir reikalinga savito metodo jai tirti [4].

---

[2] *50-tųjų metų pergyvenimai*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 17 knyga, 137-142 psl.
[3] *Dvidešimties metų derlių apžvelgiant*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 7 nr., 7 ir 16 psl.
[4] *Dar apie romaną ir jo kriterijus*, žr. *Draugas*, 1970.III.21 d.

D. Mockūnas davė įdomių minčių absurdo teatro reikalu. Absurdo teatras stengiasi žiūrovą išblokšti iš pusiausvyros ir išjudinti iš jo moralinių nusistatymų — jį pamokyti ar ką nors jam atskleisti. Pavyzdžiui, K. Ostrauskas veikale *Gyveno kartą senukas ir senutė* rodo, kad žmogaus gyvenimas panašus į žaismą. Sulyginęs vertybes ir sukūręs amoralią situaciją, bando duoti emocinio gilumo Glücko muzika. Bet ryšys čia tik atsitiktinis ir sukurta nuoga situacija neleidžia patirti veikalo gelmės, o muzika lieka tik Holywoodo priemone publikai užliūliuoti [5].

Populiariąją J. Gliaudos *Agoniją* laiko aptingusio smalsumo tenkinamąja knyga. Romanas — veikalas liečiąs žmogaus gyvenimą, turi tikslą ir tiesą savyje, ne už veikalo ribų. Tad šaltinių nurodymas ar objektyvus veikėjų traktavimas čia nepriklauso. Kritikas baiminasi, kad tik *Agonijos* kas neišverstų į svetimą kalbą — parodytų, kokie maži buvome. Ir autorius veltui darąsis klasiku, save linksniuodamas kartu su Tolstojum [6].

Tikimės, kad jaunas įžvalgus ir išmaningas kritikas duos daugiau literatūrinių straipsnių.

---

[5] *Absurdo teatras lietuviškoje scenoje*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 10 knyga, 148-154 psl.

[6] *Agonijos dūmuose*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 12 knyga, 158-164 psl.

Dr. Viktorija Skrupskelytė (g. 1935)

Profesoriauja Oberlin kolegijoje. Rašo *Aiduose*, *Drauge*, *Ateityje*.

Ji stengiasi atspėti H. Radausko kūrybos esmę — daiktų pakeitimo galia suteikiant jiems naujas savybes, spalvas, linijas ir prasmę. Skaitytojui rodomas aprašomųjų daiktų kitimas, virstąs, sakytum, pasaka ar sapnu. Medžiaginiame pasaulyje atskleidžiamas dėsnis, galiojąs ir žmogui, bet jo poetas vardu nepavadina: «Jis greičiau tiki, kai regimieji daiktai, meno aštria šviesa nuskaidrinti, patys prabyla skaitytojui, lygiai kaip jie permatomi poeto intuicijai»[1].

A. Nyka-Niliūnas — dviejų polių traukos poetas. Jis visa galia veržiasi pažinti tikrovę ir išsivaduoti iš įprastinių sąvokų. Juo daugiau jo sąmonė skaidrėja, juo skaitytojas sunkiau atspėja jo tiesą. Jo pažinimas — ne protinis problemos išsprendimas, o viso žmogaus susidūrimas su paslaptimi — protu, emocijomis ir vaizduote atskleidimas bei visomis psichofizinėmis galiomis išgyvenimas. Pažinti ir būti jam tas pats. Protinis išgyvenimas pakyla į filosofinį pažinimą — pajėgia spręsti filosofines problemas. Tiesa ir grožis suvedami į tą pačią realybę. Toks jo modernios poetikos žodis.

Minties ir išraiškos momentas vis labiau suartėja: mintį išugdo eilėraščio žodžiai, tiesos atradimas sutampa su poetiniu kūriniu, o kūrinys — poeto keliavimas į šviesą. Praregėjimas įvyksta kūrinio eilutėse. Iš čia kyla kūrinio autonomiškumas ir sunkumas suprasti. Niliūno vaizdai atitrūkę nuo realybės. Jis nepaneigia tikrovės, ji jam svarbi, bet savo žvilgsnį jis nukreipia į tikrovės atspindį savo paties sąmonėje. Tikrovės fragmentai prisigeria žmogiškosios prasmės; kartais poetas leidžiasi į savojo *aš* pasąmonę. Jis tiesos ieško eidamas į save; jo žvilgsnis sutinka daiktus išsivadavusius iš medžiagos kalėjimo. Poetas artėja prie būties ir nebūties klausimo. Iš mūsų poetų jis ryškiausiai kalba apie nebūtį, gyvybės išsekimą, ne save išsakydamas, o reikšdamas metafizinį šaltį — mirtį.

Niliūnas apžvelgia didžiausius kontrastus — gyvenimo džiaugsmą ir mirtį, šviesą ir tamsą. Būtis ir nebūtis nuolat pinasi; persveria

---

[1] *Radausko eilėraščiai*, žr. *Aidai*, 1967 m. 5 nr., 237 psl.

gimimas, išspręsdamas žmogaus egzistencijos prasmės problemas, įstatydamas į realizavimosi kelią, atbaigiamą mirties. Niliūnas, nusigręždamas nuo dalinės gyvybės, ieško išsipildymo malonės. Jis eina maištavimo, prometejizmo keliu. Egzistencinė įtampa nuolat jaučiama: žmogus eina į šviesą, bet žvelgia ir atgal, trokšta sustoti ir prisirišti prie žemės. Niliūnas ieško gyvybės ir mirties ženklų vaizduotės sukurtame pasaulyje. Kartais junta sapno apgaulę. Žavingi sapnai atitraukia nuo tikrovės. Yra nuodingų sapnų, bet yra ir atskleidžiančių naujas dimensijas. Kas regima — tik paslėptos dimensijos šifras. Regimąjį pasaulį pranokstanti tiesa kartais lyg nesiskiria nuo krikščioniškosios, ir būties bei nebūties centras veda į krikščioniškąjį Dievą. Kartais egzistencijos atbaigimą randa poetas mene. Tiesos vardan atmetęs žemę, vėl grįžta į ją, nes ją randa pačioje tiesoje ir antraip. Žodžiu, jis veržiasi į tą pasaulį, kur priešingybės pranyksta tiesos ir pilnumo rate [2].

M. J. Saulaitytės *Kai mes nutylam* (1967) V. Skrupskelytei atrodo ne nuotaikos ar jausmų išsakymas: greičiau asmeniškoje *aš* tyloje, didelio vidinio susikaupimo nuotaikoje, ji stengiasi atpažinti pastoviuosius žmogaus sielos bangavimus [3]. Subtiliai atseka autorės santykį su žeme, tėvyne, ypač Dievu. « To moderniajai literatūrai būdingo, atskilusio ir absurdiško atsiskyrėlio jos poezijoje nerasime » [4]. Betgi kritikė pasigenda platesnio mosto. Pataria brandinti poetinę techniką, kuria ne tik paduodamas, bet ir atrandamas eilėraščio turinys.

Vėlesniame *Viena saulė danguje* rinkinyje poetės pasaulis nepasikeitęs, tik lūžęs per estetinę prizmę antrą kartą. Dabar vaizduojamąjį objektą priartina prie skaitytojo. Daiktų bei reiškinių ryšiai daugiaprasmiai. Autorė padariusi kompozicinę pažangą — susikrovusius įspūdžius kūrimo momentą naujai pergyvena ir apjungia viena metafora. Eilėraštis dabar jai ne statiška poza, o veiksminis vaizdas — eilėraščio pagrindinė mintis atsiskleidžia palaipsniui. Be to, poetė išveda pasakos paralelę. Poetė įsitvirtina ten, iš kur matyti ir žemė ir melsva padangė. Bet savito veido jai dar trūksta. Kritikė taria, kad jos poezija keisis — plėsis motyvai, gal jai išryškės naujos lietuvių kalbos galimybės. Apskritai antrajame kūrinyje ji labiau įgudusi ir daugiau angažuojasi kūrybai [5].

---

[2] *Dviejų polių trauka*, žr. *Aidai*, 1971 m. 8 nr., 348-357 psl.
[3] *Ką kalba žemė ir dangus*, žr. *Aidai*, 1969 m. 3 nr., 140-142 psl.
[4] Ten pat.
[5] *M. Saulaitytės « Viena saulė danguje »*, žr. *Aidai*, 1972 m. 8 nr., 407 psl.

Vl. Šlaitas *Aguonų gaisre*, jos manymu, pasiekia visiško dvasios atsivėrimo ribą, už kurios poezija tampa tyla, vidiniu nusiteikimu, ne proto, bet mylinčios širdies mąstymu. Įprastiniai vaizdai įgauna daugiau universalumo, atšviečia poeto religinių eilėraščių motyvus [6].

Subtiliai ji prieina prie A. Škėmos, nesiderinančio mūsų literatūroje, vaizduojančio tam tikra prasme juodąją žmogaus būties pusę ir mato autoriaus begalinį norą grąžinti žmogui prasmę ir harmoniją. Iškelia įsidėmėtiną struktūrinį *Baltos drobulės* dalyką — tris laiko momentus: praeitį, paskutinių savaičių įvykius ir esamąjį momentą. Ji mato Škėmos kūrybą pilną minties jėgos ir jausmo aštrumo, kuris skaitytoją pastato ties esminėmis žmogaus būties problememis [7].

Kritikės brandumą ypač ji parodo vertindama Baroną. Ji tvirtina, kad Baronas stipresnis, kai medžiagą tvarko chronologiškai, iškelia aplinkybes, įvykius, leidžia personažams veikti. Iš geresnių dalykų išskiria *Sodą už horizonto* — gera kompozicija, subtilesnės veikėjų charakteristikos. Konkreti vaizdinga bei puošni kalba — jo stiprybė. Bloga, jei jos nedisciplinuoja. O didžioji nuodėmė — skubotumas. Teisingai išveda: Baronas — rimtas rašytojas, neseka minios skoniu, bet greičiausiai nejaučia savo talento polinkių, o rašo vedamas proto, ne kūrybinės intuicijos [8].

V. Skrupskelytė aptaria mūsų partizaninę literatūrą, kuri nesiekia formuoti rezistento nusiteikimo, o greičiau išreiškia jo santykį su užgriuvusia situacija. Ji reiškia žmogaus pastangas tą situaciją suprasti, okupacijos įvykius regėti viso savo gyvenimo perspektyvoje. Iš čia žvilgsnio platumas. Tai reiškiasi ne egzodo literatūroje, o pačių partizanų lyrikoje. Kitų tautų tokia literatūra kviečia priešą žudyti, o «lietuvis laisvės kovų dalyvis, lyg akimirkai primiršęs priešą, susitelkia ties savąja buitimi, išmatuoja sunkią savo dalią, mąstymu save įjungia į šeimos ar tautos bendruomenę ir pajunta, kad jo situacija yra ne tiek arši kova, kiek begalinis, visuotinis praradimas viso to, į ką žmogus turi teisę: saulės, laisvės, žmogiškų ryšių, artimųjų, laimės». Tokia partizaninė lyrika prašoka laiką.

Išeivių literatūroje stipriau akcentuojamas patriotinis ar net propagandinis atspalvis: St. Laucius, V. Alantas, N. Mazalaitė. A. Rūta, J. Jankus, A. Landsbergis. A. Kairys, A. Škėmos *Pabudimas*.

---

[6] *Vlado Šlaito poezija*, žr. *Aidai*, 1970 m. 6 nr., 282-283 psl.
[7] *Žmogaus žvilgsnis į save*, žr. *Draugas*, 1967.XI.4 d.
[8] *A Barono kūryba*, žr. *Aidai*, 1968 m. 7 nr., 308-311 psl.

Partizanai ne visada kovos centre. J. Griniaus *Žiurkių kameroje* centre — komunizmo ir krikščionybės susidūrimas. A. Škėmos *Pabudime* veikėjo vidinė drama. Taip pat ir *Žvakidėje* brolių keršto ir meilės drama. Partizanų literatūros daug, bet partizaninės problematikos analizės, svarios ir meniškai vertingos, maža. Gal, kad rašytojas per toli nuo partizanų žemės, pats to nepergyvena, ar kad sunku laisvai, savarankiškai rašyti, — išankstinis visuomenės nusistatymas trukdo autentiškai rašyti. Kritikės manymu, J. Jankus savo dramoje *Peilio ašmenimis* puikiai išlaiko parinktam siužetui ir dramos fonui įvykių ir jų aiškinimo balansą. Veiksmo įtampa aiškinama veikėjų vidaus įtampa; apsisprendimo momentai leidžia akcentuoti veikalo idėjinę pusę. Dvi išvados: 1. Prasmės sprendimas partizanams žuvus — nuskęs tautos palikiman ir iš ten kils su pumpurais, — nėra naivus. Jis pralenkia istorinę tikrovę. To poetinė vizija atitinka personažo būdą, plaukia iš jo vidinio tikėjimo. Ir šviesi ateities vizija išplaukia iš to. 2. Bendruomeninis partizano nusiteikimas: partizanai laiko save tautos dalimi — kiti jo darbą pabaigs. Ateities vizija taip pat pateisina pasyvios rezistencijos kelią — vaikščiojimą «peilio ašmenimis». Jankaus veikėjai sau statosi moralinį reikalavimą: kovoje nenusikalsti žmoniškumui. Iš čia kyla asmeninės sąžinės drama. Bet Skrupskelytė laiko dramos trūkumu, kad tą moralinę liniją nubrėžia pats Jankus. Kovai trūksta draminės įtampos. Partizanų kova ir sąžinės drama nesulydytos. Bet autorius įdomiai įžvelgia partizanų kovų problematiką.

Landsbergio *Penki stulpai* kalba ne apie partizano heroiką, idealistinį nusiteikimą, bet apie diktatūros ir politinės sistemos stiprybę — visus pavergiančią, sielą žalojančią. Nėra šviesios ateities vizijos. Visi vaidina dramą — idealistinio nusiteikimo tragediją. 5 stulpai — santvarkos simbolis. Antanas, buvęs skulptorius, mirusiai medžiagai duodavęs gyvybę. Dabar jo kūriniai sužaloti, negyvi. Tardytojas rašęs knygą apie tobulą ateities pasaulį. Jo sąjungininkai — Naujoji Santvarka. Ir pats virto marionete. Bet atgal kelio į žmoniškumą nėra. O Deputatas skelbia, kad kraujo auka sistemai reikaliga. Ir Tardytojas paklūsta, kovoja su partizanais. Žūva Tardytojas ir Antanas.

Autorius kaltintas partizanų išjuodinimu. Bet yra idealistinių kibirkščių: miškas — gaivios gyvybės simbolis. Genė ir Berniukas — idealistai iki mirties. Antanas nenustoja mylėjęs savo idealo, bet išgyvena jo ribotumą. Atpirkimo kelio nematyti, bet žmogus turi pažinimo galią — sąžinę, kurios dėka jis pažįsta blogį [9].

---

[9] *Mūsų partizaninė literatūra*, žr. *Draugas*, 1969.VIII.30 d.

Savo vertinimu kritikė atskleidė naujus partizaninės literatūros aspektus, papildydama vertingomis mintimis šiuos kontroversinius veikalus.

Stambiausias jos kritikos darbas — *Egzodo poezijos šuoliai*, kur ji apžvelgia tremties poetus, aplenktus Lietuvoje išleistoje dvitomėje *Lietuvių poezijos* antologijoje (1967). Jai atrodo, mūsų išeivijos poetai ne visiškai pakluso egzodo dėsniui — neužsidarė nuo naujojo krašto kultūrinio gyvenimo ir nepalūžo atsiskyrę su tėvyne. Juose dvelkia gimtojo krašto nostalgija, bet jie atviri pasaulinės literatūros tendencijoms, pajėgia atnaujinti motyvus ir formą. Išeivybė išryškino žemės traukos ir benamystės momentą [10].

Išeivių poetus ji rikiuoja kartomis. Vyriausieji : Vaitkus, Augustaitytė-Vaičiūnienė, Baltrušaitis, Santvaras. Jiems būdingas vidinis susikaupimas, jausmas, gamtos ir žmonių darbai, religiniai motyvai, patriotika ir net visuomeniniai reikalai. Vaitkaus kūryba — šviesaus menininko grožio pasaulis, patraukiąs skaitytoją savo gyvumu. St. Santvaras — vaduojasi klasikinio grožio normomis, santūrus, šiltas, elegiškas. K. Grigaitytė žaisminga. G. Tulauskaitė irgi klasikinio grožio skelbėja. F. Kiršai poezija — sielos gelmių atskleidimas, jungiąs lyrinį nusiteikimą ir mąstymą. Jis paprastais žodžiais kalba apie amžinąsias tiesas. Tuo jis artimas žemininkams [11].

Jautrusis, muzikalus ir pasyvus Aistis išorės pasaulio retai sužeidžiamas. Savų išgyvenimų vizijas skaitytojui ir pateikia. Bet jis kankinasi dėl prarajos tarp tos vizijos ir išraiškos ir ieško vis tobulesnės pasisakymo formos. Krištoliniu žodžiu jis sukelia pasakiškos šalies — Lietuvos vaizdą. H. Radauskas pasaulį apvaldo kaip stebukladaris. Iš daiktų kalėjimo prieštaraudamas jis veržiasi sudinamintais žodžiais. Kontroliuodamas formą ir orkestruodamas garsus jis duoda savo eilėraščiams gyvybę. Hermetiškai uždaras, nesutaria su moderniuoju pasauliu. Brazdžionio kūryba aktuali. Jis kalba draugui, miniai, Dievui, subendrina savo ir tautiečių jausmus. Jo žodis veikia vaizduotę, kelia asociacijas, kaip ir patys daiktai. Jis didingas, rūstus, modernus ir konservatyvus drauge [12].

Penkių *Žemės* poetų ji negali suvesti į vieną poetinę teoriją. Jų įtaka jauniesiems daugeriopa. Juos jungė įsitikinimas, kad nepriklausomos Lietuvos lyrinė tradicija jau išsisėmusi. Poetas dabar nori atsiverti vispusiškai žmogaus patirčiai, visą žmogaus egzistenciją

---

[10] *Egzodo poezijos šuoliai*, žr. *Lietuvių poezija*, III t., 1971, 6-46 psl.
[11] Ten pat, 10-11 psl.
[12] Ten pat, 11-20 psl.

įprasmindamas ir poezijai duodamas platų pagrindą. Be to, tikras poetas apvaldo, atskleidžia gilesnį ir universalesnį jos išgyvenimą. A. Jasmantas irgi praplečia savo kūrybos universalumą, bet ne tokiu revoliuciniu žodžiu, o labiau ankstesnės lyrikos būdu. Žemininkai — mūsų poezijoje yra naujo posūkio kryžkelė. K. Bradūnas — ryškiausias žemininkas. Jis konkretus, bet ne realistas. Žemę jis apgaubia sakraline atmosfera. Skrupskelytė išryškina bradūnišką išgyvenimą, retą V. Europoje, artimą lietuviškai pasaulėjautai, o būdingą jauniesiems Lietuvoje dabar. Bradūnas pajuntąs žemės magiką. Jo eilėraščiai — magiška formulė tarp žemės ir žmogaus. Kūryboje nėra moderniojo sąmonės ir pojūčių suskilimo [13].

Niliūno poezijoje namų karalystė ir išorinė tikrovė nesiderina. Ta tikrovė jam kartais rodos be prasmingo turinio. Niliūno namai — poetinis pergyvenimas, kasdieninėje tikrovėje neegzistuojąs. Jis ieško paslaptingos pasakų šalies. Jauki namų šilima skatina leistis į pirmąsias būties gelmes. Išeivio nostalgija pavirsta poetinės būties traukos išgyvenmu, atsipalaidavimu nuo tremtinio padėtis. Jo kūriniai išauga iš autentiško poetinio pergyvenimo. O ir V. Ališas esąs artimas žemininkams, pajaučiąs už pasaulio ribų egzistuojančią tikrovę [14].

H. Nagys svajonės ir tikrovės susiliejime ieško tiesos. Nagio simboliai, ypač paukštis, rodo jo kintantį santykį su realybe. Jis ieško išraiškos formų, kurios jo viziją priartintų prie žemės, bet paliktų vietos ir fantazijos žaidimui. Prarasta tėviškė jam rojaus šalis. Bet laikas šaldo tėvynės prisiminimą. Kartais Nagys žavisi regimuoju pasauliu, dainuoja brolystės idilę. Pamėgęs baltą aitvarą (vaizduotės iliuzijas), jis betgi ilgisi sakalo — tėviškės brolio. Vl. Šlaitas — asmeninis, jautrus, prisiminimų ir svajonių išsakytojas. Viskas keičiasi, nyksta, slenka nebūtin. Laikui sustabdyti jis rašo poeziją. J. Mekas — taiklaus žodžio tikrovės vaizduotojas. Bet kviečia ir skaitytoją įsijungti ir atbaigti užmegztą mintį [15].

A. Mackus ateina revoliucingai nusiteikęs. Jis kalba lyg dviem balsais: savo ir tradicinės literatūros balsu ir jungiasi į gimtojo krašto poetinę tradiciją. Žodis jam apgaulingas. Neornamentuota kalba ne tik vengia puošmenų, bet įsakmiai ieško grubesnių žodžių, atitinkančių nepasitikintį jo žvilgsnį. Prarastų namų tema rodo ir tęstinumą tarp Mackaus ir žemininkų. Jam visur tik tuštuma,

---

[13] Ten pat, 21-26 psl.
[14] Ten pat, 26-31 psl.
[15] Ten pat, 31-35 psl.

jo siela niekur negali įsikurti. Jis — lūžis tarp vaikystės įspūdžių ir Vakarų kultūros. Mackus jautrus individo santykiams su aplinka, visuomene ir jos vertybių matais. Mackui artima Liūnė Sutema. Nutolstanti vaikystė ir esamas momentas negali susiderinti. Čia rikiuojasi ir V. Bogutaitė. D. Sadūnaitė lietuviškiausia iš Mackaus vienaamžių — žodynas, vaizdai, šiltas gamtos pajautimas. Nėra konflikto tarp savų pergyvenimų ir lietuvių lyrinės tradicijos [16].

Savo apžvalgą Skrupskelytė baigia taikliomis pastabomis, kad išeivijos poezija vystosi sparčiau negu tėvynėje. Į tai paskatino naujo kelio būtinumas; svetimų literatūrų poveikis, pasikeitęs santykis su gimtine daugiau veikė tik Mackaus kartą. Lietuvoje formos labiau nusistovėjusios, žanrai labiau išlikę, vaizdas daugiau realistinis. Išeivijoje nuo Radausko ir žemininkų laužomos kasdieninės kalbos ribos, stengiamasi atskleisti giliausias visatos paslaptis, žodžiui duodama magiška galia į tikrovę žvelgti prasmingai ir šventiškai [17].

Kritikė, turėdama tvirtą savosios literatūros pažinimo pagrindą po kojų, atskleidžia kai kuriuos naujus išeivijos poezijos vystymosi etapus. Pasigendame ryškesnio estetinio vertinimo. Kas išliks iš tos poezijos, kaip nepraeinamos vertybės ?

Taikliu analitiniu metodu peržvelgdama mūsų literatūrą ypač poeziją, V. Skrupskelytė išeina į pirmaujančių naujosios mūsų kritikos kartos eilę, sugebanti rašytojus atskleisti, kaip pripažįsta J. Aistis, visai iš naujos pusės. Jis pasisako prieš nepagrįstą kritikės puolimą [18].

---

[16] Ten pat, 35-44 psl.
[17] Ten pat, 44-46 psl.
[18] J. Aistis, *Svajojame ir dainuojame*, žr. *Naujienos*, 1972.II.16 d.

Dr. Rimvydas Pranas Šilbajoris (g. 1926)

Literatūros klausimais rašė *Metmenyse*, *Aiduose*, *Darbe*, *Drauge*, *Mūsų Vytyje*, *Santarvėje*, *Varpe*. Leidinyje *Lietuvių literatūra svetur* (1968) parašė skyrių apie novelę (213-299 psl.). Apie lietuvių ir rusų literatūrą rašo amerikiečių spaudoje (*Books Abroad* recenzijas). Ohio valstybiniame universitete slavų literatūrų ir kalbų profesorius. Išleido: *Russian Versification: The Theories of Trediakovskij, Lomonosov and Kantemir* (1968) ir *Perfection of Exile* (1970). Jo svarbesni straipsniai daugiausia buvo spausdinti *Metmenyse*[1].

Šilbajoris — tiesos ieškąs liberalas, kuriam egzistencijos prasmė yra tas ieškojimas: « mūsų santykis su Dievybe pasireiškia tuo, kad mes nuolatos ir pakartotinai apsisprendžiame už Dievo principą, tai yra už laisvės ir begalybės principą, už principą nesulaikomo verži-

---

[1] *Algimanto Mackaus poetinė žemė*, žr. *Metmenys*, 1960 m. 2 knyga, 153-160 psl.; *Kelionė į Eldoradą*, žr. *Metmenys*, 1961, 4 knyga, 44-67 psl.; *Mano herojus - tiesa, J. Meko eilėraščiai*, žr. *Metmenys*, 1962 m. 5 knyga, 106-117 psl.; *Tikrovės dimensijos Henriko Radausko poezijoj*, žr. *Metmenys*, 1963 m. 6 knyga, 55-72 psl.; *Šviesos versmių beieškant*, žr. *Metmenys*, 1964 m. 8 knyga, 55-74 psl.; *Sopulio užkeikta mįslė. Jono Aisčio poezija*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 9 knyga, 58-80 psl.; *Nepakartojamojo liudininkas — Albinas Marius Katiliškis*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 11 knyga, 3-23 psl.; *Gogolis ir tikrovė*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 12 knyga, 62-72 psl. ; *Gyvenimas persunktas jėgos spinduliais*, žr. *Metmenys*, 1967 m. 13 knyga, 134-137 psl.; *Kazio Bradūno poezija. Gyvenimo aukos atnašavimas*, žr. *Metmenys*, 1967 m. 14 knyga, 11-31 psl.; *Algirdas Landsbergis. Prasmė ir struktūra*, žr. *Metmenys*, 1968 m. 15 knyga, 3-31 psl.; *Įspūdžiai iš A. Vaičiulaičio kūrybos*, žr. *Aidai*, 1968 m. 3 nr., 10-116 psl.; *A. Mackus ir tobula tremtis*, žr. *V Pradalgė*, 1968 m., 369-403 psl.; *Tėvynė ir asmuo J. Degutytės poezijoj*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 18 knyga, 57-84 psl.; *Šviesa ir spalvos Juditos Vaičiūnaitės poezijoj*, žr. *Metmenys* 1971 m. 22 knyga, 5-23 psl.; *Antano Škėmos keliai į metafizinę misteriją*, žr. *Metmenys*, 1971 m. 22 knyga, 132-141 psl.; *Žvilgsnis į naująją mūsų lyriką*, žr. *VII Pradalgė*, 1971 m., 332-362 psl.; *Kai kurie Vytauto Mačernio kūrybos aspektai*, žr. *Draugas*, 1971.III.13 d.; *Keturi poetai neužmirštą Jeruzalės*, žr. *Metmenys*, 1972 m. 24 knyga, 143-176 psl.; *Struktūriniai pasikartojimai Dostojevskio romane « Nusikaltimas ir bausmė »*, žr. *Aidai*, 1972 m. 6 nr., 271-276 psl. ir 7 nr., 334-339 psl.; *Pastabos apie Donelaičio « Metų » struktūrą*, žr. L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, VIII t., Roma 1974, 189-198 psl.

mosi į amžinybę »[2]. Tą egzistencijos prasmę menininkai, rašytojai ir mokslininkai stengiasi išreikšti prasminga forma.

Savo pažiūras į meną bei literatūrą dėsto aptardamas įvairius autorius, atsitiktinai. Jo manymu, kūrėjas į būtį žvelgia kaip į vienovę: « Reikia, kad mes atpažintume tik vieną buvimą, kuriame žmonės, daiktai ir gamta — tai tik įvairūs tos pačios ir nedalomos būties aspektai »[3].

Menas minta tikrovės, žemės sultimis, bet pats nėra ta tikrovė. Kaip gėlė, kuri « nėra nei saulė, nei vėjas, nei žemė, nei lietus, o kaip tik gėlė — kažkaip nesuprantamai iš tikrovės susikūręs ir joje augąs stebuklas »[4]. Menas — aukščiausio žmogaus ieškojimo įsikūnijimas. Kai kūrėjas lieka ištikimas šiam ieškojimui, tai visa jo kūryba virsta to prasmės ieškojimo himnu. O kūrėjo rankos paliesta gamta praauga save, virsta meno kūriniu. Taip gamtą transformuodamas « kūrėjas gali grąžinti sau ir žmonijai viltį, kad yra galima ir paskutinė paties žmogaus metamorfozė — įsiveržimas į dvasinę būtį, Dievo suradimas »[5]. Sugebąs poetiškai visatą pergyventi žmogus mažiausiame reiškinyje mato neišmatuojamą didybę ir prasmingumą. Jis nepajėgia viso to širdyje sutalpinti. Bet idėjinės, emocinės ir filosofinės problemos bei pergyvenimai turi virsti kalbos ir stiliaus problemomis. Tik čia prasideda menas: « Poetinis tikrovės pergyvenimas paprastai dar nesti poezija. Poetas turi mokėti kūrybinės vaizduotės sužadintas mintis suorganizuoti į prasmingą vienetą — išbaigtą pergyvenimą — ir tada surasti žodžius, kurie minėtą pergyvenimą tiksliai išreikštų, ir tuos žodžius sugrupuoti taip, kad jie, viena, skambėtų, kaip muzika, o kita — tarpusaviam santykiavime padėtų vienas kitam išryškinti pilną ir daugialypę kiekvieno žodžio prasmę. Tada gaunasi tikras eilėraštis. Bet jam sukurti reikalinga ypatingai didelė dvasinė įtampa, nenuilstamos pastangos ir kieta disciplina, nekalbant jau apie specialų talentą »[6]. Bet iš tokios dvasinės įtampos gimę kūriniai reikalauja ir iš skaitytojo didelio dvasinio susikaupimo. Todėl tiek nedaug žmonių ryžtasi skaityti tikrąją poeziją.

Kūrimo procese dalyvauja emocinė įtampa ir organizuojantis intelektas. Tai pasisekę sujungti A. Landsbergiui pjesėje *Vėjas gluos-*

---

[2] *Ieškant tikėjimo*, žr. *Lietuviškasis liberalizmas*, red. V. Kavolis, 1959, 115 psl.

[3] *Nepakartojamojo liudininkas — Albinas Marius Katiliškis*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 11 knyga, 10 psl.

[4] Ten pat, 3-4 psl.

[5] *Tikrovės dimensijos Henriko Radausko poezijoj*, žr. *Metmenys*, 1963 m. 6 knyga, 72 psl.

[6] *Algimanto Mackaus poetinė žemė*, žr. *Metmenys*, 1960 m. 2 knyga 153 psl.

niuose. Visa šio trumpo istorinio paveikslo gyvybė glūdi kruopščiai, kantriai apipavidalintuose dvasinių pergyvenimų niuansuose, pustoniuose. «Emocinės kūrėjo įtampos čia nepakanka — reikia kantraus organizuojančio intelekto, kuris tos įtampos neužmuštų, bet priešingai: išaukštintų ir suformuotų į šiltai, lyriškai žėrintį deimantą» [7]. Grožinėje prozoje rašytojas turi pajėgti įvykius valdyti, o neduoti kaip žaliavos gabalus. Kontroliuodamas įvykius menininkas duoda daugiau negu tikrovę: «Prisideda vienas išmatavimas: viskas, kas egzistuoja ant žemės ir danguje, būna dar padauginta iš genijaus, t. y. iš individualios kūrėjo vaizduotės pergyvenimo ir sugebėjimo save efektingai išreikšti» [8]. Jei ne — įvykiai nuneša ir autorių.

Literatūros kūrinio tikslas — mūsų vidaus pasaulio praturtinimas: «Literatūros kūrinys turi gyventi skaitytojuose, juos jaudinti, įkvėpti, kuo nors praturtinti jų vidinį pasaulį. Jis turi būti gerai žinomas ir lengvai prieinamas. Kitaip sakant, jis turi egzistuoti ne tik straipsnių ir disertacijų išnašose, bet kasdieninio gyvenimo srovėje» [9]. Bet meno fikcija pirmiausia estetinė, o ne filosofinė, nes meno logika kita negu kasdieniniame gyvenime: «literatūroje sudėjus du ir du dažnai gaunasi ne keturi, bet begalybė: atsiveria nauji akiračiai ir sugriūva kasdienybės dėsnių sienos». Literatūroje kankintojas dažnai ir myli. Žmonės žūva, bet laimi žmogaus laisvės meilė [10].

Vakarų pasaulis ir mes patys esame ištrėmime, pakirstomis šaknimis. Žuvus Vakarų vertybėms, liko tuštuma. Ieškoma naujų kelių, naujos pasaulėžiūros (kaip A. Landsbergio *Kelionė*). To ieško J. Joyce, J. Beckett, Camus, Sartre. Iš mūsiškių — Landsbergis, Škėma. Ieškotojų dėka mūsų kančia ir menas iš elgetų sielvarto ima kilti į tragedijos aukštumas [11].

R. Šilbajoris kelia ieškojimų svarbą — emocijų ir intelekto suderinimą, naujos vidinės žodžio prasmės ieškojimą, dvasinį kūrėjo nerimą ir skaitytojo pastangas veikalą skaitant. Taip pat atvėrimą Vakarų pasaulio mūsų literatūrai. Jis iškelia A. Landsbergio ir A. Škėmos pastangas [12].

Okupuotoje Lietuvoje naujos poetų kartos nėra. Vyrauja rūpestis atitikti komunizmo ideologiją; jaunieji rašytojai — neūžaugos, rašą

---

[7] *Kovoje dėl lietuviško kūrybinio žodžio*, žr. *Darbas*, 1957 m., 1 nr. 36 psl.

[8] *Nepakartojamojo liudininkas — Albinas Marius Katiliškis*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 11 knyga, 18 psl.

[9] *Kelionė į Eldoradą*, žr. *Metmenys*, 1961 m. 4 knyga, 173-174 psl.

[10] *Žmogus A. Škėmos kūryboje*, žr. *Metmenys*, 1960 m. 2 knyga, 62-78 psl.

[11] *Lietuvių literatūra tremtyje*, žr. *Mūsų Vytis*, 1960 m. 1 nr.

[12] *Kova dėl lietuviško kūrybinio žodžio*, žr. *Darbas*, 1957 m. 1 nr., 35-39 psl.

lyg gimnazistai gavę temą. Skaitytojai jais netiki, o jiems — vis tiek. Geresni: A. Baltakis, E. Mieželaitis (kai užmiršta politiką), J. Marcinkevičius.

Iš vyresniųjų rašytojų Šilbajoris plačiau apsistojo prie Vydūno, pagarbiai atsisakydamas analizuoti jo filosofiją, «nes literatūros kritiko žvilgsnis yra tam nepakankamai gilus. Susipainioję sąvokose ir idėjose, mes tik pristatytumėm jums miglotą, tolimą ir svetimą Vydūną»[13]. Nesiima tuo tarpu ir jo veikalų vertės nuspręsti, nes tam reikia juos geriau pažinti. Imasi jį tik painterpretuoti. Šilbajoriui jo veikaluose ir žmonės ir daiktai atrodo lyg metaforos, reiškiančios dvasinėje bei mistinėje plotmėje vykstančią tikrąją dramą. Ryški ugnies metafora — amžino aukojimosi ir amžinos gyvybės liepsna. Aukuras reiškia tikrąjį aukurą, bet ir gimtuosius namus. Taip pat vanduo. *Jūrų Varpų* Vidė ir Algis — žmonės ir metaforos drauge. Gamtos reiškiniai taip pat: miško šlamėjimas ir jūrų ūžimas irgi. Daiktų transformacija pareina nuo žmogaus vidinės jėgos. Tai tarsi poeto vizija, metaforomis ir poetišku vaizdu teikianti daiktams naują buvimą ir prasmę. Tas pats ir pasakų kelias. Vydūno manymu, tik tas kelias veda į savo vidų, gilyn į save. Pritrūkimas jėgos keliauti į savo vidų reiškia veikėjų stagnaciją, miegą. Dvi tikrovės plotmes jaučia tik praregėję žmonės. Kiekvienas Vydūno veikalas yra to paties Amžinojo Slėpinio šventovė; bet tų šventovių architektūra skiriasi. Ugnies metafora yra dviejų reikšmių: kūniško geismo ir skaistybės. Tarp jų eina gradacija ir lygiagrečiai tikrovės plotmių gradacija. Labai subtilią, komplikuotą, bet dėl vieno pagrindinio į tiesą veržimosi paprastą Vydūno kūrybos architektūrą Šilbajoris peržvelgia ir permąsto su šilta pagarba: Vydūnas laukia iš mūsų, kad išgirstume amžinybės balsą savo širdyje, o tada jau visos jo simbolių sistemos pasidarys mūsų akims visiškai paprastos, beveik savaime aiškios, permatomos savo neišvengiamybėje. Tai širdies kelias į vidaus pasaulį[14].

Įžvalgiai gilinasi į J. Aisčio eilėraščio: *Laukas, kelias, pieva, kryžius* genezę. Jis mano, kad sąmonėje gimęs lakus ritmas, pavirtęs matomų daiktų vaizdais, o popieriun užsirašė ne ritmas ir žodžiai, o daugiau jausmas, pergyvenimas. Net patys kalbos garsai praturtina žodžių prasmę savo skambėjimu; susijungia jausmai, ritmas, garsas,

---

[13] *Pastabos apie Vydūno teatrą*, žr. *Draugas*, 1969.III.15 d.
[14] Ten pat, III.22 d.

žodžiai, mintis, — ir nedalomas pergyvenimas talentingo kūrėjo perduodamas skaitytojui. Aisčiui dažnai tai pasiseka, bet ir dirba sunkiai ir pasiekia retos žodžio magikos. Anot Šilbajorio, poezija turi pasiekti kalbos metamarfozę, kasdieninės žodžių prasmės ribą, kad atsivertų ir žodis ir žmogus į begalybę. Poetai dažnai junta prarają tarp išgyvenimo ir perteikimo. Aisčio tragiškieji eilėraščiai reiškia nuotaikos įvairybę. Kūrėjo kaukė — gyvenimo paslėpta prasmė: kas netikra, užsidėta ant veido — yra sielos gelmių atspindys. «Meno burtai glūdi labai specialiame nepakartojamame tikrovės pergyvenime ir nemažiau ypatingame to pergyvenimo išsakyme» [15]. Mene lyg suspenduojami visi gamtos dėsniai. Kūrybinis įtempimas, įkvėpimo versmė, jos prasiveržimas, poezijos reikšmė skaitytojui ir poetui — «sopulio užkeikta mįslė».

J. Aistis iš karto dainavęs meilę savo kraštui, gilų tėvynės skausmą; vėliau kankinasi dėl miesčioniškos dvasios laisvame krašte. Romantiškai krypsta į praeitį. Poetas tremties kelią anksti pradėjo. Jaučiami jo poezijoje apokaliptiški akordai. Tikėjimo ateitimi nepraranda. Kam apleidome tėvynę nelaimės valandą? Senovėje eikvojome savo jėgas po Rusijos tyrus — kasėme sau duobę [16].

Šilbajoris komentuoja daugelio nesuprantamą, vadinamąjį «menas menui» poetą H. Radauską. Jis sukuriąs trečiąją vaizdų — naujos tikrovės dimensiją, meniškai išliedamas sielą, kad kūrinys gyventų savitai. Tas naujas pasaulis prieinamas tik išrinktiesiems, todėl jis savotiškas «menas menui» atstovas. Bet dažnai apie gyvenimo santykius daugiau pasako negu tose situacijose esą žmonės pasakytų (*Krautuvės pardavėja*). Menas su savo logika geriau už filosofiją gali išreikšti gilesnį būties pajutimą: «poetas surado būdą siaurais žmogaus menkybės koridoriais nueiti iki paskutiniųjų visatos paslapčių» [17]. Jis atskleidžia, kas slepiasi už tikrovės ribų, atspėja nepermaldaujamą gyvybės ir mirties ciklą. Tas gilesnis būties pajutimas pasiekiamas vaizdavimu kontrastų mumyse ir visatoje. Kontrastų suvokimas veda į visatos vientisumą ir kontrastų galutinę tapatybę. To atpažinimas ir poetinė išraiška — Radausko pagrindinis bruožas. Poetas čia virsta žemės veidrodžiu, lyg naujas Adomas naujai pavadindamas daiktus. Menas tikrovę paverčia dvasios išraiška. Poetas labai vienišas, nes visi žmonių darbai galop beprasmiai; būties paslap-

---

[15] *Sopulio užkeikta mįslė. Jono Aisčio poezija*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 9 knyga, 67 psl.

[16] Ten pat.

[17] *Tikrovės dimensija Henriko Radausko poezijoj*, žr. *Metmenys*, 1963 m. 6 knyga, 59 psl.

ties negali išspręsti nei menas, nei Bažnyčia. Iššauta strėlė nedrįsta grįžti žemėn. Lieka pasiduoti ar pasišvęsti savo menui — amžinam ieškojimui su vienatvės našta ant pečių. Ir čia menas — aukščiausių ieškojimų įkūnijimas, ieškant prasmės, veržiantis į dvasinę būtį, į Dievo suradimą[18].

Radausko poezija — kelionė pilna nuotykių ir stebuklų, per įvairias tikrovės plotmes. Poetas ieško visatos paslapties, keisdamas jos reiškinius į žmogiškas kategorijas. Realybė, tapusi menu, žeidžia žmogaus sąmonę lyg atvertą žaizdą. Radauskas žaidžia garsais — tam tikrų garsų raštas sudaro lyg antrąjį tekstą. Ir iš viso svarstymo Šilbajoris išveda: « Menas yra ne gamtos, bet dvasios veidrodis, ir jame Kūnas, tapęs žodžiu, gyvena tarp mūsų. Poetas dėl to yra atsakingas prieš žodį, prieš jo prasminę ir jausminę logiką, o ne prieš jam iš šalies primetamus idėjinius ar visuomeninius reikalavimus »[19]. Šilbajoris apibūdino V. Mačernį, sutikusį mirtį naujų poezijos kelių beieškant. Jo eilėraščiai ir poetinė kalba atspindi pereinamąjį karo ir okupacijos metų laikotarpį, kada pradėjo tuščiai skambėti nepriklausomybės metu nusistovėjęs poetinis žodynas, o mintys atpažino gyvenimo beprasmybės galimybę, kai jaunoji karta stovėjo tarp užgesusių iliuzijų ir neatspėjamos ateities. Todėl yra senesnio pastovaus stiliaus nuotrupų, romantiškos retorikos, užuomazga « egzistencinių » poetinių vaizdų sistemos, kurią vėliau aukštai išvystė A. Nyka-Niliūnas[20]. V. Mačernis metaforomis, simboliais reiškia ilgesį, veržimąsi į tolius, gimtojo namo trauką, juodas, nebūties akis — vėjas, medis, lietus, naktis, benamiai paukščiai. Vėlesniuose eilėraščiuose (sonetuose ir ketureilių posmuose) kalba jau paprasta, mintis abstraktėja, lyg Baltrušaičio kūryboje. O ciklas *Apnuoginta širdis* stebina nelauktu humoru. Bet ryškiausiai, anot Šilbajorio, jo talentas išsiskleidžia poetinio vaizdo ir eilėraščio struktūros santykiavime. *Vizijose* « poeto sąmonė pasiekia vidinės išraiškos per ištisą eilę poetinės tikrovės plotmių, apibrėžiamų atskirais vaizdais ir vedančių gilyn į eilėraščio minties išsipildymą ». Tos plotmės grupuojasi apie vertikalinę pagrindinio vaizdo ašį. Antroji vizija prisisunkusi tėviškės ilgesio. Poetas sukuria distanciją tarp savęs ir namų; toliau pats virsta tais namais ir galop namai bei poetas širdies gelmėse virsta paslaptimi ir vizija. Toliau Šilbajoris ypač įžvalgiai aiškina *Ketvirtosios vizijos* struktūrą, kur visas eilėraštis « tik aprašymas žmogaus

---

[18] Ten pat.

[19] *Gyvenimas persunktas jėgos spinduliais*, žr. *Metmenys*, 1967 m. 13 knyga, 137 psl.

[20] *Kai kurie Vytauto Mačernio kūrybos aspektai*, žr. *Draugas*, 1971.III.13 d.

kelionės per erdvę ir laiką mirtin, ir kad vaikystės paukščio šešėlis jau tada, kai uždengė langą, reiškė mirtį. Čia Šilbajoris akcentuoja mūsų skaitytojams labai pravartų dalyką, kad poezijoje reikia apsiprasti su naujomis žodžio prasmėmis, kurios priklauso nuo «idėjos, ritmo, žodžių pasikartojimo, metaforiškos ir simbolinės funkcijos, garsų rašto ir taip toliau». Tas aplinkybes kiekvienas poetas savaip valdo. Subtilumu ir komplikuotumu ypač pasižymi *Trečioji vizija*. Vėliau, ypač sonetuose, poetinė kalba mažiau sudėtinga. Užtat sonetai jau beveik visai išbalansuoti, simetriški ir elegantiškai išbaigti.

Kitas sunkiai suprantamas poetas — A. Nyka-Niliūnas. Komentuodamas jo poeziją, straipsnį ir pavadina: *Kelionę į Eldoradą*. Kaip vienuolis, visa paniekinęs, eina į Dievą, taip poetas — į Eldoradą, nepasiekiamos paslapties kraštą. Niliūnas sukuria savo viziją. Jo poezijos įtampa kyla iš prasmės ilgesio. Prasmė jo mistinės tikrovės dviguba vizija: tėvynės, namų bei vaikystės knygų ir svajonių Eldorado. Iš pasaulio mitų ir Dievybės ilgesio jis dėsto savo kūrybos veidrodį. Poetas jaučiasi sūnus palaidūnas, skęstąs praradimo siaube, visatos šaltyje. Bet stengiasi grįžti mistinėn tėvynės žemėn, kur pabudę sapnai atpažįsta paklydėlį sūnų. Poetinė ugnis nemirus, nes poetą šaukia nuostabiausia iš visų iliuzijų — Tiesa. *Orfėjaus medžio Inferno* pagrindinės problemos — savotiškas nužengimas į pragarus, lyg Kristaus sekimas, be kurio nėra prisikėlimo. Pažinimas gali nuvesti į dvasines sutemas. Lieka gyventi instinktu žmogaus — gamtovaizdžio, atsisakančio metafizinio Kristaus ir liekančio ištikimu žemei iki mirties. Bet Eldorado kelionė baigiasi mistiškais krikščionybės takais. Dabar Eldorado — nuolatinis šviesėjimas sielų bendravime su renesansiniu Kristumi. Vienuolis ir poetas susitiko Golgotoje. Kritikas nusileido į pačias poeto kūrybos gelmes, o ne į tuščią simbolizmą, kaip kiti paviršutiniai recenzentai. Ir poetas ir kritikas praturtina skaitytoją tos tragiškosios kelionės atskleidimu. Čia sugauta ir išryškinta ir sunkiai aprėpiama šio laiko dvasia. Vėliau angliškoje studijoje *Perfection of Exile* Niliūno santykis su Kristumi aiškinamas kaip liūdnas maištingumas. Alchemikas, kuriąs savo pasaulį, ir žmogus — gamtovaizdis, prisirišęs prie namų, yra opozicija Kristui. Žmogus desperatiškai trokšta save realizuoti, o ne būti Kristaus realizuojamas, kurio mirtis amžinybėje pašalina žmogaus naštą ir džiaugsmą laisvo veiksmo. Žmogus galiausiai apsisprendžia pasilikti su žeme. Niliūnas negali priimti amžinybės iš geradariškų Kristaus rankų. Galutiniai namai-kraštas laimėtas asmeniniu kūrybos žygiu, nors ta kūryba būtų ir desperatiška. Prometėjiška

kova eina amžinai, tik vis kitame krašte ir kita kalba išreikšta. Tuo keliu eina ir Niliūnas[21].

H. Nagio poezijoje Šilbajoris ieško šviesos versmių. Jo poezijoje dominuoja: vaikystės — prarasto rojaus prisiminimai ir ieškotojo kova su naktimi. Jo tematika — būtis ir nebūtis. *Lapkričio naktyse* ta būtis «juoda». Laiko ėjimas — vienas labiausiai pasibaisėtinų būties vyksmų. Laikrodžio ėjimas atsiliepia žmogaus širdyje ir išauga į baisią mirties apoteozę. Nebūtin einančio laiko ritmas jaučiamas ir *Mėlyname sniege*. Čia skamba lyg pražūties simfonija. Bet trupanti amžinybė — tik poeto kūrybinės įtampos šaltinis, iššūkis kovon. Daug kur skamba ieškojimo ir draugystės motyvas, o nerimo ir maišto poezija «gimsta ir miršta kūrybiškai apvaldyto žodžio magikoje». Sieloje gimsta troškimas kovoti, kai užeina nakties nebūtis. Ir *Saulės laikrodžiuose* juodoji naktis. Vaikystė ir mirtis užima taip pat svarbią vietą. Bet apie vaikystę kalbama suaugusio susimąstymu. Poetas kuria naują savo pasaulį. Tas pasaulis pergyventas konkrečiai poetiškoje tikrovėje, meno galia atskleidžiant visatos paslaptį: «Mes staiga pajuntame, kad viskas, kas yra ir gyvena, sudaro vieną daugialypį, nuostabų organizmą, lyg tai meno, meniškos kalbos įstatymai ir apspręstų tą esminę visatos paslaptį, kurios veltui ieškom griežtųjų mokslų laboratorijose»[22]. Tie nelaukti ryškūs vaizdai dažnai pilni gilaus emocinio ar filosofinio pergyvenimo. Nagio stiprybė, kai jis stovi ant žemės, kol jo kūrybos polėkiai — realybėje glūdinčio stebuklo išsipildymas. Bet «kada poetas, apkartęs ir nusivylęs motina žeme arba jos tiktai nesupratęs, pradeda kurti sau naują, grynai asmeninį, pasaulį, jo žodžiai, kiek jie bebūtų jam pačiam brangūs, skaitytojui nustoja gyvybės, nes gyva yra tiktai tas, kas mums visiems (ne vien «išrinktiesiems») priklauso[23]. Nusikalstama paniekinant tikrovės kasdienybę, ar ją melodramatiškai prakeikiant, ar per saldžiai nugražinant. Ir Nagys supranta, kad gyvenimas, mirtis ir nemirtingumo troškimas yra kiekvienoje sieloje ir tai savo poezijoje išreiškia.

Brolius baltuosius aitvarus Šilbajoris vadina galutinio subrendimo knyga. Čia dominuoja ne tragiški poeto jausmai, bet kalbos kokybė. Jo eilėraštis tapo estetiniu vienetu. Jo poetiškasis *aš*, autoriaus sąmonė, atitraukta iš centro, mene kalba vaizdas, o žmogus tyli.

Kaip lietuvis poetas pasitinka mirtį? Tiesioginėje kalboje apie Mackų, Škėmą, Kaupą — jų mirtis reiškia ir visa tai, kas prieš juos

---

[21] *Kelionė į Eldoradą*, žr. *Metmenys*, 1961 m. 4 knyga, 44-67 psl.

[22] *Šviesos versmių beieškant*, žr. *Metmenys*, 1964 m. 8 knyga, 68 psl.

[23] Ten pat, 72 psl.

buvo lietuvių tautos išgyventa, sukurta, prarasta; asmeninis jo sielvartas palyginti atrodo nereikšmingas, todėl jo poezija pasidaro už sielvartą didesnė: sielvartas išmatuojamas poeto talentu, sugebėjimu atrinkti, suformuluoti poetinius vaizdus, išdėstytus eilėraščio struktūroje, kad formos rėmuose jie išreikštų begalybę, savimi atsvertų nebūtį. Tai tartum trečioji realybė, kur poetinis ir realusis pasaulis susilieja. Nagio kūryboje tas pasaulis glūdi tarp eilučių. Jo kūrybinis žodis liudija už mirties ir gyvenimo esančios tikrovės buvimą, « kurios vienintelė apraiška šiame pasaulyje — kūrybinis aktas »[24].

Šilbajoris didžiai lojalus autoriaus pasulėžiūrai, nors gal jo paties įsitikinimai kitoki. K. Bradūno talento esme jis laiko, kad, kaip pirmasis žemės piemenėlis, gali skudučiu išgroti visą žmogaus siaubą, neviltį ir tremties sielvartą. Jam svetima duona karti, o svetimas židinys šviečia kruvina namų pašvaiste; svetimoje katedroje pasiilgsta artojų Dievo, o meno galerijoje visa « genijų jėga » neatstoja « susimąsčiusio Čiurlionio ir Rūpintojėlio », kuriuo nešinas eina per svetimas žemes, save ištremdamas iš kosmopolitinio žmogaus kūrybos bendruomenės (*Svetimoji duona*, 1945). Tėvų žemėje jis ieško amžinybės. Per kapelius ir piliakalnius žengia iki protėvių aukurų ir krikščioniško Dievo versmių. Įvykiai ir darbai — tik simbolinės formos, reiškiančios veržimąsi iš buities per mirtį, į amžinybę. Tai kraujo sakramentas su žeme, o jo apeigos — kova, darbas ir malda. Žmogaus ir Dievo auka susijusios duonos pavidale. Žuvimas už tėvynę jungia pagonišką ir krikščionišką Lietuvą ir atsiekia iki partizanų likimo. Bradūnui pats « žmogaus ir gamtos buvimas — ne dievybė (...), bet malda per gamtos gyvybinius procesus nujaučiamam, o per krikštą aiškiai apsireiškiančiam Dievui »[25]. Nors kraujo, darbo ir maldos pasaulėjauta išeina iš poetinės tiesos ribų, bet reiškia ne kokią filosofiją, o paties meno vertybes ir todėl kiekvienas galįs gėrėtis jo poetinio žodžio jėga. Bradūno poezija — didžiai sėkmingas bandymas paprastu žodžiu atkurti prarastąją tėvynę ir joje gyventi. Nors tai iliuzija, bet mene širdies vizija svarbiau už beširdę tiesą.

Vertindamas *Sonatas ir fugas*, kelia meno mene klausimą: Kaip apvaldyti kito kūrėjo, ypač kitos meno srities, prasmę, formą ir turinį? Ir prasmimgai atsako: « Eilėraštis vertingas ne savo pana-

---

[24] Ten pat.

[25] *Kazio Bradūno poezija. Gyvenimo aukos atnašavimas*, žr. *Metmenys*, 1967 m. 14 knyga, 19 psl.

šumu į tapybinį medį, bet nuosava vidaus dinamika, būtent dviejų kontrastų: liepsningos erdvės ir tamsaus, kieto akmens suliejimo į trečią, visai naują, būties dimensiją, kūrybinę mintį »[26]. Bradūnas susitinka su Čiurlioniu pakeliui į kosminį būties pajautimą. Čiurlionio katastrofa, dvelkianti kosmine kūryba, atveria Bradūnui naujus kūrybos horizontus: « Sugebėjimas suprasti pasaulio tragiką genijaus vizijoje ir į tos pačios tragikos pergyvenimą įpinti šventą ir paprastą tikėjimą artojų Dievu atsiveria prieš Bradūną kaip naujas kūrybinis horizontas »[27].

J. Mekas *Semeniškių idilėse* ištikimai išsako gimtosios žemės ir žmonių ilgesį, išmokdamas aštriai pajusti, girdėti, matyti. Nepaisant konkretaus realizmo, jis romantikas ir idealistas, tikįs darbo ir kančios žmogumi. « Mano herojus — tiesa », sako jis[28]. *Gėlių kalbėjime* suskamba nauja melodija — meilės, žmogiško ilgesio. Tai grįžimas iš dvasinės tremties namo.

Šilbajorio manymu, A. Mackus tremtį laikęs žmogiškosios būties išsipildymu. Iš tremties ir mirties taško Mackus veržėsi į tobulą žmogaus vienatvės pergyvenimą visatos tuštumoje. Jis kalba tokia poetine kalba, kad pasaulis pasidarytų svetimas. Mackus siekia žodžio tiesos ir tikslumo, neigia gyvenimo džiaugsmą. Kalbos logika tiesiai atitinka pačios gamtos logiką, tad ir abstrakčios sąvokos išreiškia objektyvią tiesą. Jis atmeta visas žinomąsias vertybes ir tikėjimus, reikalaudamas absoliučios laisvės, net laisvės nepriimti išganymo, būti nepažįstamam prisikėlusiam Dievui. Rinkinyje *Jo yra žemė* jau yra serija mažų žodžių pakeitimų: plaukiame per laiką, žvaigždės virsta raidynu; kitur vandens sąvoka perkeliama į žmogiškos būties kategoriją. Poetas lyg « miršta » senajai žodžio prasmei, atsižada senosios tikrovės. Kuria metodiškai vaizdus, galiojančius tik jo poetinėje struktūroje: lietus tampa ugnim, ugningai žydi obelis. Lietus lyja kiaurai per sąmonę. Kitoje knygos dalyje (*Mūsų vasaros praėjo nesusitikusios*) — duoda simbolių sistemą, kur galėtų susitikti su Dievu. Bet nesusitinka, nes neiškyla priimtinas Dievybės simbolis.

Dvasinis poeto gimimas — jo Dievo gimimas. Tikrasis Dievybės supratimas gali ateiti tik iš vidaus. Mackus ir kiti jaunieji išmoko pajusti absurdą, netikėjimą ir tai reiškė gamtovaizdžiu — pagrindiniu poetinio pergyvenimo šaltiniu. Į miestišką abstraktų moder-

---

[26] *Bradūno susitikimas su Čiurlioniu*, žr. *Aidai*, 1967 m. 4 nr., 191 psl.
[27] Ten pat, 192 psl.

nųjį meną jie atnešė žemę, augalus, dangų ir vandenį — aidą buvusio sakralinio pasaulio — gamtos ir žmogaus vienumą.

Jei Dievas tik mitas, tai mirtis vienintelis absoliutas. Mackus tokio begalybės pergyvenimo siekia antiteze. Jei Dievas — Niekas, tai amžinybė — mirtis. Tikrasis Dievas gali egzistuoti tik po savo mirties. Vienintelė tikra malda — maištas. Tad Mackus — poetas — sukilėlis, tremtinys, išėjęs lauk iš institucinių, religinių ir patriotinių mitų žemės [29].

Neornamentuotos kalbos generacijoje ir *Augintiniuose*, remdamasis išdirbta poetine pasaulėjauta, susitelkia ties tremtim. Jis padidina žodžių prasmių skaičių, rašo specialiu «šifru», veikiančiu jausmus; siekia tobulai pakeisti mūsų kalbą, svetimumas įprastam pasauliui vis didėja, o tremtis reiškia mirtį. Jungia liaudies dainų žodyną ir išraišką. *Augintiniai* — jaunoji karta, moraliai suniekinta karo audroje. Lietuviškos tremties problematika išplėsta į visą pasaulį. Negrų ir žydų likimas mums pamokomas: jei nematome kitų žaizdų, savas betvarstydami prarandame teisę į «kankinio vainiką». Ritmiškas vaizdų kartojimas ir tam tikri stiliaus elementai primena lietuvių raudas. Nepadėję žydams nacių laikais, bent dabar turim suprasti, kad Jurekas ir jo motina tikrai buvo lietuviai. Jurekas mirė, o mes ne; žmonės verkė, o mes negirdėjome, tai nebėra gimtosios žemės. (Autorius bene perdaug pasikaltina dėl žydų ir negrų likimo). Antroji *Neornamentuotos kalbos generacijos* pusė tapo sąžinės balsu, sakančiu tremtiniui, kaip sunku nusipelnyti tą vardą ir kaip absoliučiai reikia pasišvęsti tiesai.

Chapel B mirtis ateina kaip skaudus asmeninis pergyvenimas dėl draugo mirties. Tą mirtį prasmingai sieja su laiku: Lietuvoje mirtis dėl laipsniško tirpimo okupantų jūroje, mirtis ir beviltiška partizanų kova. Antroje dalyje — pionierių žemė, išraižyta kalnų ir upių, lyg sutriuškintas kūnas. Žmogaus sutriuškintas kūnas žemėje yra ir Dievo profilis. Mackaus žodžiai nemirs. Jis tobulas tremtinys. Jis namuose ne mirštančių daiktų ir iliuzijų, bet pilnutiniame jų išsižadėjime [30].

A. Škėmos žmogus nešiojasi sutriuškintos širdies gabalus. Jis stovi prieš nepermaldaujamą nežinomybę, bet galiausiai tiki žmogaus veržimuisi į laisvę ir meilę. Antgamtė žmogaus sukurta. Poetas — nukrypimas nuo gamtos dėsnių. Nužengdamas į beprotybę, jis palieka skaitytojui kūrinius, pakeliančius jį, žadinančius jo vaizduotę, atskleisdamas naujus pergyvenimus ir mintis.

Škėmos dramos parašytos dramos specialisto. Čia vaidina ir daiktai ir scenovaizdis. Muzika ne tik fonas nuotaikai sukelti, bet esminė veikalo dalis. Daiktai įpinami į dialogą. Herojai lyg įstatyti

į ironiškų paradoksų rėmus: ironiškas vaizdavimas parodo nukankintą tiesos veidą ir stipriai veikia žiūrovą. Herojai iš asmenų vystosi į simbolius, į visuotinius konfliktus, o drama į mistinę liturgiją. Veiksmas eina konkrečioje ir mistinėje plotmėje, kurios susilieja. Škėmos teatras lyg metafizinis mąstymas apie meilę ir mirtį. Jei yra prasmė, tai yra ir nusikaltimas ir bausmė. Nuodėmingas gyvenimas — asmeninio išsipildymo ieškojimas. Pasaulių susiliejimas ypatingai ryškus *Kalėdų vaizdelyje*, o *Žvakidėje*, nežiūrint visų mistinių elementų, vis dėlto eina ir realus gyvenimas. Šis pasaulių pynimasis eina, Šilbajorio manymu, gal dėl to, jog Škėmos teatras yra ne teatras, o greičiau metafizinis mąstymas apie dvi giliausias priešingybes ir paslaptis: meilę ir mirtį. Drąsa yra mirtis, o baimė — gyvenimas, bet drąsa yra ir meilė. Mirtis yra reikšmingiausia tikrovė *Kalėdų vaizdelyje*. Kristus visus vienodai šiltai priima, ir susidaro ne moralinio dvilypumo, taigi, atlyginimo ir bausmės, bet visuotinio dovanojimo, arba kentėjimo, apoteozė. Neišvengiamiausia tikrovė yra mirtis, o didžiausias stebuklas — prisikėlimas. Škėma iki mirties įtemptai ieškojo Tiesos. Ta paradoksiška Tiesa pakeliui jį ir sutiko.

Struktūriniu požiūriu tiria A. Škėmos dramas straipsnyje: *Antano Škėmos keliai į metafizinę misteriją* [31]. Škėmos pjesių struktūrinius bruožus nustato tokius: būdinga meilės trikampio struktūra su prisijungusia idėjine ar emocine problema. Meilės tema išsivysto į filosofinį dvasinį konfliktą su priešingais meilės ir mirties poliais, grasinančiais sunaikinti individo žmogiškąją asmenybę [31].

Julijanoje Vilmantas ir Gaukas kovoja dėl Julijanos. Vienas atstovauja kaimui — pastoralinei plotmei, kitas miestui — žmogaus padarui. Bet pastoralinis gyvenimo šaltinis pažymėtas beprotybe (senas bajoras Gočkauskas), vėliau jo dramose išaugusia svarbiausiu struktūriniu elemenu.

Živilėje trikampio struktūra susijungia su reinkarnacijos tema. Gluosnis, Živilė ir Ašautas kartoja tarpusavio konfliktą 3 momentais: senovės kovose su rusais, 1863 m. sukilime ir 1941 m. bolševikų okupacijoje. Visa Živilės legenda išsipildo pirmame inkarnacijos rate. Škėma čia sujungė legendos ir šių laikų dramos reikalavimus: legenda veikėjų elgesio nemotyvuoja psichologiniais bei moraliniais dėsniais, o drama tai daro. Škėma psichologiškai pagrindžia, kaip literatūroje įprasta, neigiamuosius veikėjus — Ašautą ir Karijotą. Ašautas — fizinis ir dvasinis impotentas. Prabangoje ir gėrime pasken-

---

[31] *Metmenys*, 1971 m. 22 knyga, 132-141 psl.

dusiam Živilė jam reikalinga tik kaip dekoracija. Karijotas apsėstas aukso geidulio fantazijos.

Reinkarnacijos dėsnis prileidžia, kad individo gyvenimas kartojasi iki jo vidinių galimybių išsisprendimo. Tad *Živilės* epizode veikėjai jau pažengę šia linkme. Ašautas siekia Živilės, kad galėtų ją kankinti ir pažeminti. Karijotas iš iracionalaus apsvaigimo pereina į žmogiškai suprantamą garbės ir jėgos troškimą. Gluosnis, pirmajame rate apsisprendęs dėl Živilės aukoti tėvynę ir kovos draugus, dabar išduoda tik Karijotą ir Ašautą. Tik Živilė ir Gluosnis prisimena *Živilės* legendą ir pagal ją vertina savo veiksmus. Trečiojoje dalyje Gluosnis pagrindinai kovoja su rusais. Visiškas išdavikas dabar Ašautas, įsiskverbęs į pogrindį. Asmeninis sadizmas išauga į tikėjimą jėgos principu — komunizmu. Karijotas virsta «nekaltu» alkoholiku. Jis ištikimas savo dukteriai ir kraštui. Bet palaipsniui jo žemiška padėtis smunka: kunigaikštis, bajoras — kurpius.

Ašauto asmeniu autorius kelia mintis, kad žmogaus prigimtis — ne laisvas ir todėl atsakingas pasirinkimas, bet kad jie vaidmenys didžiulėje slaptoje metafizinėje dramoje. Tai vystoma toliau *Žvakidėje*, *Pabudime*, *Kalėdų vaizdelyje*.

Pabudime Pijus ir Kazys seni varžovai dėl Elenos. Konfliktas eina moralinėje plotmėje: Pijus absoliutaus objektyvizmo atstovas, o Kazys jo auka, bet ir laimėtojas, gina individualų laisvės principą. *Vienas ir kiti* taip pat eina trikampio linija. Reinkarnacijos tema ypatinga: žuvęs Pranaitis ieško santykių su gyvaisiais.

Žvakidės trikampis ypatingas tuo, kad jo nariai Kostas, Antanas ir Liucija priklauso vienai šeimai — broliai ir sesuo. Šeimos meilę išardo Kosto (primenančio Kainą) tragiški darbai. Kostas kankinasi dėl tėvų meilės stokos, jaučia neapykantą. Čia Škėma jungia brolžudystės ir reinkarnacijos mitą. Abu mitai stengiasi išspręsti žmogaus prakeikimo mįslę. Liucija — pralaimintis angelas sargas. Kostas reinkarnacijos eigoje nepraskaidrėja, virsta amžinu mirties momento pasikartojimu.

Kalėdų vaizdelyje ir *Ataraxijoje* trikampio kaip ir nėra, o pereinama į idėjinės plotmės dualizmą. *Kalėdų vaizdelyje* įtampos įneša Skaidra ir Panašus. *Ataraxia* neturi reikšmingo moters vaidmens. Ir ankstesniuose veikaluose trikampio sistema ne visiškai tobulai derinasi su dualistine problematika. *Živilėje* tikrasis konfliktas vyksta tarp karžygiškai poetiško principo (Gluosnis ir Živilė) ir liguistai tragiško pasaulio (Ašautas ir Karijotas). *Pabudime* ne dėl Elenos eina kova, o dėl giliausios žmogiškumo esmės. Meilės trikampis nustoja savo reikšmingumo, nes ima varžyti idėjinio dualizmo išsivystymą. Meilė ir mirtis — dvi filosofinės kovos apraiškos.

Kitas Škėmos dramų bruožas — specialus santykis tarp lemtingojo momento scenoje ir užscenio jėgų. Sprendžiamasis momentas — mirtis. Kada žudoma dėl vidinių priežasčių — mirtis scenoje, kai mirties priežastys labiau komplikuotos (susikirtimas veikėjo vidinio pasaulio ir realybės — bolševikų okupacija, trėmimas), mirtis įvyksta arba išorinėje realybėje, arba namuose, kurių dalis yra scena, arba ir abiejose vietose kartu. Veikėjai apsisprendžia arba sužino, kad reikia mirti — scenoje, kuri vaizduoja « normalią » tikrovę (paprastą kambarį) arba « kraštutinę » (specialios paskirties vietą — smuklę, bažnyčią, zakristiją, kalėjimą, beprotmamį). « Normali » scenos realybė tampa kraštutine dėl aplinkos spaudimo, o « kraštutinė » dėl joje tūnančios beprotybės grėsmės pereina į filosofinę plotmę, į laisvo žmogaus susidūrimą su bežade, beprote, negyva visata. Pavyzdžiui, *Kalėdų vaizdelyje* visi aktoriai — bepročiai, o gal ir publika. Tad ir visa tikrovė — beprotnamis. Tik panaši netikėta tikra mirtis pakelia jį į tikrą būties plotmę. *Ataraxia* — beprotnamis, kur ateina gydytis Gluosnis. Jis čia žmogaus sąvoka. Simboliškas ir jo prisistatymas beprotnamyje — jis sakosi esąs Gluosnis — romantiškas medis, kuriam mergaitės išsipasakoja savo vargus. Jis gali atstovauti visiems Škėmos kovotojams, tikintiems žmogų. *Ataraxia* mūsų tikėjimo vaisius — stebuklas. Tai grynai simbolinis veikalas: Žmogus ateina į Beprotnamį, įstaigą, ir pragarą, ir mūsų Buitį kartu. Tad į *Ataraxia* sueina visų Škėmos veikalų siūlai ir beprotybė — realybė visa gaubianti už scenos ribų. Beprotybė vis giliau įsiveržia scenon ir veikėjų sielosna. Trikampio struktūra (su erotinės meilės dominavimu) palaipsniui nustoja svarbos, o vienišas žmogus pastatomas prieš visatos Beprotybę. Jo dramų simbolizmas didėja, išauga metafizinis motyvas. Nuo trikampio į žmogų Beprotybės akivaizdoje — į metafizinę misteriją.

Škėmos kūrybai apibūdinti naujų bruožų duoda *Books Abroad*, aptardamas jo raštus. Jo žmogus baisiai vienišas, negali komunikuoti, ir dėl to virsta mirusiu daiktu, kaip ir visata bei dabartinė civilizacija, priartėjanti prie tragiškos ir žiaurios gamtos mechanikos dėsnių. Sadistiški, bet kūrybiški jo veikėjai karčiai pagiežingi dėl tos savo nenormalios padėties, lyg iš keršto įsijungia į tą nežmonišką visatą, kitus kankina lyg daiktus, bet kartu jaučia, kad tai ne daiktai. Kankintojai patampa kartu ir aukomis: jie žino, kad tik atkakliai užsispyrę jie nepataps tokiais pat daiktais. Tos idėjos vystomos Lietuvos rezistencijos sovietų okupacijai fone. Priešmirtiniuose dalykuose ieško naujos technikos ir platesnės moralinės prasmės. *Kalėdų vaizdelyje* Judas ir Kristaus atspindys — atlieka

tą patį uždavinį, o *Ataraxijoje* auka ir kankintojas kartu nužudo kurčios visatos jėgos figūrą. Abiejuose veikaluose beprotnamis — lyg visos žmonijos bendruomenės gyvenimo norma.

Šilbajoris domisi A. Landsbergio ieškojimais ir laimėjimais. Pajėgiausias žodžio kūrėjas Landsbergis būna tada, kai išreiškia pačius giliausius savo idėjų pergyvenimus ištisa virtine paprastų, bet nauja vidujine prasme žėrinčių žodžių [32]. Kitur to pasigenda: «Galima net sakyti, kai kurie iš jų (pavyzdžiui, *Eisena*) sukelia baimę, kad Landsbergis gali visai atsisakyti savo įdomaus, minčių ir jausmų sukeliančių žodžių kūrimo»[33]. Giliausi jo veikėjai, kur iliustruoja žmogaus ieškojimų nepabaigiamumą. Prasmės — tikėjimo ir darbų — ieškojimas Šilbajoriui esminis dalykas: «Kiekvienas iš mūsų turime kovoti už tai, į ką tikime, ir turime būti pasmerkti per visą amžinybę ieškoti amžinosios savo tikėjimo ir darbų prasmės»[34]. Tokie ieškantieji yra Landsbergio *Kelionės* žmonės.

Net šventieji, žmogiško tobulumo ribas pasiekę, dar gali ir privalo toliau ieškoti, augti: «Šventasis Kazimieras grįžta žemėn įvykdyti stebuklo, pats pasilikdamas atokiai nuo žemės klajūnų, bet veikalo gale jis grįžta dangun susimąstęs, iš nuodėmingų žmonių kažko gilaus ir švento pasimokęs»[35]. Šalia ieškojimo Landsbergis lygiateisiu principu laiko ir tikėjimą: iš savo veikėjų jis reikalauja turėti prieš akis tikėjimą kaip šviesią viziją. Vien tik blaškytis nežinojime negana.

Menininkas, vaizduodamas įvairias būties apraiškas, turi būti laisvas nuo uždaro būties supratimo, ideologijos, kad nebūtų nukreipiamas svetima linkme. Tuo keliu eina A. Landsbergis. Jis kuria pastovios būties griuvimo metu, bet dėl stipraus intelekto nepasiduoda nevilčiai. Jis ieško prasmės, idėjos, mėgina gyvenimo skeveldras iš naujo sudėstyti — atstatyti žmogaus atvaizdą. Jo veikėjai sprendžia gyvenimo mįslę. Tai sudaro Landsbergio romano ir novelės struktūrą, fabulą. Konfliktas eina žmogaus viduje (pavyzdžiui, *Kelionės* Weisso, *Ilgosios nakties* enkavedisto, Rimos). Landsbergis, Šilbajorio manymu, linksta į dramą, kur įvairios plotmės surizgusios; chronologijos nesilaikąs, jo novelių žmonės lyg vaidiną savo likimą. Teatre Landsbergis tolstąs nuo realizmo į abstrakčią simboliką. Pjesėje *Vėjas gluosniuose* rodomas veiksmas žmonių

---

[32] *Apie Algirdą Landsbergį. Literatūrinės pastabos*, žr. *Darbas*, 1958 m. 1 nr., 27-29 psl.

[33] Ten pat.

[34] Ten pat, 29 psl.

[35] «*Vėjas gluosniuose*», žr. *Darbas*, 1950 m. 4 nr., 22 psl.

sąmonėje: žmonės išsprendžia savo problemą, kai pakeičia pažiūras į save.

Penki stulpai turgaus aikštėj — partizanų karas mažame okupuotame krašte. Antanas, buvęs skulptorius, gauna įsakymą nužudyti Tardytoją, kurio veikalu *Ateities skulptūra* kitados buvo susižavėjęs. Tai knyga apie Utopiją, būsimą naują žmogų, pagal logikos ir teisingumo dėsnius. Antanas negali tokio žmogaus žudyti, o Tardytojas siekia mirties, kadangi Antanas atsisako žudyti ir parodo tikrąjį žmogų, kurį jis savyje metodiškai žudė. Pasakotojas pabrėžia simbolinę ir mitinę dimensiją, išreikšdamas baisią tiesą: idealus poetinės vizijos gyvenimas kilnina žmogų tol, kol jis nepasiekiamas. Nusileidęs ant žmonių, reikalaudamas vizijas tučtuojau išpildyti, jis sutriuškina visus [36]. Iš visų pjesės komentatorių Šilbajoris įžvalgiausiai atspėjo vedamąją idėją.

Meilės mokykloje autorius pina savo mintis į scenoje rodomą netikrą gyvenimo audinį. Veiksmo netikroviškumas paremtas pagrindinės situacijos linksmumu, o tų sapnų medžiaga — groteskiška ir komiška. *Meilės mokykla* moko mus vienas kitą mylėti, nors ir keisčiausi būtume. Čia Landsbergis iškelia problemą, pasijuokia ir palieka mums ją išspresti, kai juokas praeis. *Barzdos* fabulos centre — Kiekvienis, kuriam neleidžia turėti savo asmenybės. Visi charakteriai susilieja į Bendražmogį, verčiantį pasiduoti aukščiausiai teisybei, susidedančiai iš prieštaraujančių tieselių. Kiekvienis atsiduria Sibire, vis sakydamas *ne*. Tai XX amžiaus pranašo balsas tyruose. Landsbergis vienas iš laisviausiai ir drąsiausiai atsakomybę už tą laisvę prisiimančių žmonių. Savo tikėjimą, nežinojimą ir laisvę jis nuodugniai ir sąžiningai, su įkvėpimu kelia meno aukštumon.

K. Ostrausko *Kanarėlę* laiko nerealistiniu kūriniu, sprendžiančiu metafiziškai psichologinę problemą. Ostrauskas turįs ką pasakyti ir moka, bet turėtų imtis didesnių dalykų [37].

Katiliškio kūryba yra tikrovės atspindys, bet kartu ir savitas, nepakartojamas augalas. Kai tėvynės praradimą stengiasi išsakyti ne per žmogų, jo tragišką situaciją, bet per gamtą, savarankiškai ir amžinai pulsuojančią gyvybės srovę, autorius įžengia į tikrą kelią. Jis rašo lyriška ir kartų daiktiška kalba. Idėjas ir emocijas išlieja kalbos bei stiliaus formomis. Ten tikras menas prasideda, kur idėjinės, emocinės ir filosofinės problemos pavirsta kalbos, stiliaus problemomis. Už tai Katiliškis ir girtinas. *Užuovėjoje* pasiekia buvimą,

---

[36] *Geriau būti Dievo sutriuškintam*, žr. *Santarvė*, 1958 m. 3-4 nr., 128-130 psl.

kuriame žmonės, daiktai ir gamta — tik įvairūs tos pačios ir nedalomos būties aspektai. Savo kalbos magiška kokybe užkrečia vidiniu pergyvenimu, sujungia skaitytojo sąmonę su organišku jo buvimu. Tas vientisumas išlaikomas ne tik stiliuje, bet ir veikalo konstrukcijoje. Katiliškio žmogus — galutinis žemės vaisius. Jo morališkai apspręsti negalima: visi jo veiksmai ima pradžią iš gamtos dėsnių; vertybių mastu pasidaro pats amžinas visatos buvimo faktas. Priėmimas savęs ir pasaulio, kokie mes esame, apsisprendimas už organišką gyvybės ir mirties principą — vienintelis moralinės vertės veiksmas. Žmogus pradeda keisti gamtą — ateina katastrofa (*Miškais ateina ruduo* — Tilius). Tikrovė, auginta iš kūrėjo vaizduotės, pergyvenimų ir sugebėjimų efektingai išreikšti, duoda didelį kūrinį. Kartais tikrovė ar jausmo antplūdis per stiprūs ir nuneša autorių ir žmones (*Išėjusiems negrįžti*). Katiliškis, Šilbajorio nuomone, paliudijo vienintelę žemę ir vienintelį žmogų — Lietuvą ir lietuvį — mene sugrąžino, ko gyvenime nebebus. Čia kūrėjo žodis sutalpino amžinybę[38].

Daugelis šių dienų rašytojų su begaline ironija ir beprasmiškais žodžiais rodo visišką tikrovės sugriuvimą. Bet yra rašytojų ir šiandien, kurie mato gyvenimo spalvų, formų ir garsų tikrumą ir prasmę ir savo tikrovės iliuziją reiškia sukurtųjų veikėjų sąmone. Jų darbai išliks, nes jie reiškė ne tik žmogaus vidinį pasaulį, bet ir rūpinosi forma jam išreikšti. Toks Šilbajoriui atrodo A. Vaičiulaitis. Nė tragiškas karas bei pokaris nesugriovė jo pasitikėjimo savo vizija, nes seniai suprato, kad žmogus namie ne gyvenimo tikrovėje, bet savo susikurtame pasaulyje. Žmogų tremtinį gali padaryti ir nelaimingos meilės smūgis, kaip *Valentinoje*, kur atmosfera reiškia daugiau negu priežasčių ir pasekmių grandinę. *Valentina* sukurta pagal nuotaiką ir poetišką pergyvenimą, pagal pačio kūrinio vidinę logiką, emocinį tekėjimą. Čia išorinis pasaulis ir pergyvenimai nustoja aiškios ribos[39].

Vaičiulaitis mėgstąs kuklius žmones, ne prasišokėlius. Jis stoja už ateitį, bet jaučia, kad ir senovėje buvo daug grožio. Jo pasakose įdomiausia smulkmenos, maži padarėliai, gamtovaizdžio detalės. Kritikas įžvalgiai nagrinėja padavimų struktūrą (pavyzdžiui, *Dievo avinėlis*, *Benvenuto di Giovanni pristato mecenatui savo paveikslą*). Simboliška kūrinio struktūra čia išlaiko kūrinio pagrindinę mintį. Dėsnis, tvarka, grožis ir tiesa — tai Benvenuto ir Vaičiulaičio dėsniai. Šilbajoris gyvai atskleidžia Vaičiulaičio perėjimus iš vienos būties į kitą — iš realybės į fantastiką. Kritikas kelia formos eleganciją, lietuviško žodžio tyrumą, santūrumą ir gilią emocinę jėgą bei rimtį: «Kartais truputį humoristinis, lengvas tonas neprivalo skaitytojo apgauti, nes autorius, save nei į pranašus, nei į tautos mokytojus

nekeldamas, vis dėlto kalba labai rimtai apie dvasinio pasaulio pergyvenimus »[40]. Vaičiulaitį kritikas laiko pavyzdžiu, kaip menininkas turi laikytis, norėdamas išreikšti savo kūrybinius impulsus.

V. Volerto *Sąmoksle* Šilbajoris rado tylią, drovią sielą, dar ligi šiol mūsų literatūroje neatskleistą, — tai Joe. Už tokio, anot patarlės, « Tyli kiaulė gilią šaknį knisa », iškasimą kritikas ir giria autorių [41].

Struktūriniu požiūriu jis vertina K. Almeno Lietuvoje išleistą *Šienapiūtę* (1970), kur « nesijaučia vientisos, dinamiškos veiksmo eigos, su vis didėjančiu įtempimu, augančios ir galutinės katastrofos ir jos išsprendimo. Skaitytojas laukia, kada kas nors įvyks » [42]. Autoriaus šaltas ironiškas tonas sulyginąs geruosius ir bloguosius veikėjus ... iki nesvarbumo. Gerai, esą, kad autorius išleido knygą Lietuvoje [43].

R. Šilbajoris sudėtiniame veikale *Lietuvių literatūra svetur* apžvelgė mūsų novelę. Pirmiausia į tėvynės nustojimą jis pažiūri ir iš kitos pusės: jis praplėtė mūsų dvasinius akiračius. « Tegu ir su kruvina širdgėla, bet išeina tada žmogus į platų pasaulį, tampa jo dalimi; tegu ir su dideliu skausmu, bet auga visais sąnariais, keičia savo dvasines dimensijas, kad jos atitiktų visą žemės didumą »[44]. Mes pasidarėme universalesni, bent iš dalies nenustodami būti lietuviais. Bet rašytojai tebetūno tėvynės — motinos įsčiose. Tik vienas Škėma sukliko, paliestas plataus pasaulio tikrovės, bet mes nenorime jo girdėti. Atsisakydami santykiauti su išore, sumažiname kūrybos galimybes. Bet skaitytojas turi ieškoti kiekvieno rašytojo *vidaus pasaulio.*

Kritikas į tremties novelę žiūri iš tėvynės ilgesio taško. P. Tarulis, M. Katiliškis ištikimi savo žemei iki galo. Jam kelia abejonę V. Ramono *Migloto ryto* suvalkiečių liaudies dainų stiliumi trenkianti šnekta (Tačiau be reikalo. Nors toks stilius ir nekasdieniškas, bet pasitaiko piršlių tipo senberniuose ar apsalusiuose įsimylėjėliuose). P. Andriušis (*Anoj pusėj ežero*, 1947) atskleidė aukštaičių kalbos lobyną. Čia susilieja gamta ir žmogus, ir autorius užburia prarastos tėvynės atgijusiu paveikslu: « jaučiamas laiko tekėjimas, mirties ir gyvybės nepabaigiamas gražus ir tragiškas šokis, tautos

---

[40] *Sukaktuvinių metų derlius*, žr. *Draugas*, 1967.IV.15 d.
[41] *Drovios lietuvio sielos atspindys*, žr. *Akiračiai*, 1968 m. 3 nr., 11 psl.
[42] *Kur du priešai, trečias laimi*, žr. *Akiračiai*, 1971 m. 7 nr. 12-13 psl.
[43] Ten pat.
Lietuviška novelė, žr. *Lietuvių literatūra svetur*, Chicaga 1968, 214 psl.

istorijos eiga beržų stovėjime »[45]. K. Barėnas, kad sudomintų, kasdienybę pakreipia nauja vaga, nutolstančia nuo normos. Novelistų gimtasis kaimas Šilbajoriui atrodo toks įdomus, kad: « Dabar, tremtyje, sekioja mus ta bakūžė samanota, kur tik beeitume, kaip nykus slogutis, o kartais kaip vienintelė viso gyvenimo prasmė, žėruojanti, gyvybę išlaikanti vizija »[46].

R. Spalis išlaiko veiksmo įtampą, bet stokoja veikėjų gyvenimo iliuzijos (iš anksto visa žinojimas kliudo autoriaus menui). J. Jankaus žmonės gyvena lyg rūpesčių prislėgti, lyg nežinoma jėga graso bausme už tikrą ar įsivaizduotą nusikaltimą arba būkštaujama dėl ateisimų įvykių. Bet paslėpto siaubo gelmių autorius neišmatuoja, nes tiki meilę ir gerą Viešpatį. Kritikui atrodo, kad tai mūsų tradicinės kultūros pažymys — ne Dievo ieškoti, bet jo valią vykdyti. A. Baronas problemas svarstąs iki galo, komplikuojąs ir vedąs mintį, kad per pasaulį eitina linksmai, tuščiomis rankomis. Tai ir yra Didysis Išvadavimas. Bet galop išeina, kad pirma reikia suskaičiuoti iki 10 ... Dievo įsakymų.

I. Šeinius šaiposi iš moralinės savo herojaus vertės, bet galop ima labiau žmonėmis tikėti, apsiprasti su keistu žemės gyvenimu. J. Savickiui, kaip ir Šeiniui, rūpi novelės forma, o ne pasaulio sukrėtimas savo jausmais ir mintimis. Jo herojus į gyvenimą žiūri lyg iš šalies. Galop pasirodo, kad toks « aukštesnis » veikėjas daug ko netenka, būdamas nevertas to, į ką žiūri iš aukšto.

A. Škėma skelbiamas gana fantastišku rašytoju; iš tikrųjų pasižymi besąlyginiu tikroviškumu. *Čelestoje* duoda tremties katastrofos tikrovę, kaip į mūsų vidų veržiasi naujoji tikrovė. Kieno dvasia tebegyvena Lietuvos kaime, tas jo ir nepaliko ir kartu su prisiminimu Lietuva eina į nebūtį. Škėma gyvenimą vertina pagal kentėjimą. A. Landsbergis labiausiai vertina prošvaistę, kai žmogaus siela pasiekia kitą ir bendraudamos veikia. Landsbergis pralenkia kitus, kad jam kitataučiai irgi žmonės. N. Mazalaitė labai idealizuoja Lietuvą ir, pabėgdama nuo sudėtingos tikrovės, sumenkina savo veikalus. P. Jurkus išsigelbsti suliedamas praeitį ir dabartį, išvengia sentimentalumo. Ir Č. Grincevičius pasiilgęs tėvynės, pilnas nerimo. Mes per 20 metų sustingome savo kentėjime ar bent mūsų literatūra, mano Šilbajoris.

L. Dovydėnas taisinėjąs tikrovės knygų « raides ». Kur, užmiršęs filosofavimą, duoda meninį pergyvenimą, sukuria atmosferą ir atkurtu tėvynės vaizdu neša širdžiai paguodą: « Tokia paguoda, kurianti

---

[45] Ten pat, 228 psl.
[46] Ten pat, 242 psl.

vidujinius pasaulius, visiškai atitinka ir vieną iš daugelio paties meno prasmių »[47]. J. Kaupui *Daktaras Kripštukas pragare* reikšmingiausia tikrovė — pasaka (A. Škėmai — mirtis). Bet gal geriau negyventi pasakų šalyje, nes ir čia prasiskverbia baugioji nežinia. Gyvename tarp pasakos ir tikrovės, « niekur », ir iš to nebuvimo ilgesio sparnais išskridęs žmogus gal kada nugalės ir pačią nebūtį. K. Almenui nereikia grumtis su tremties demonais, nes jis susiformavo jau šiame krašte. Jam atsiveria visas Amerikos pasaulis, jo įdomūs žmonės. Jame traukia dvasinė laisvė, smalsumas, energija, humoras, domėjimasis žmogiškomis problemomis. A. Tulys, senasis emigrantas, pasižymi kalbos grubumu ir veikia kaip atsvara N. Mazalaitės prisiskaičius. Tulį įžeidė Lietuvos žmonių nužmogėjimas, gobšai be širdies, ištvirkėliai. Jis myli nuo gyvenimo eigos « nubyrėjusius » žmones, kuriuose dar liko žmoniškumo kibirkštis. I. Joerg, ištekėjusi už svetimtaučio, praplėtė savo horizontą, nepervertina savo talento, kukliai rašo apie laiką ir žmones.

R. Šilbajorio išvada apie mūsų tremties novelę, kad ji nesanti meno aukštybėse. Kaltas rašytojų užsidarymas savo rate: « To priežastys ne tiek talento stoka, kiek pačių rašytojų užsispyrimas neįsileisti sielon plataus pasaulio kūrybinės srovės, atsiriboti nuo juos supančio realybės balso, pasislėpti tarp seniai jau prarasto gyvenimo nykstančių šešėlių »[48]. Tačiau ne visi čia su Šilbajoriu sutinka: « Ar išeiviškumas įkvėpimo skatintojas ar slogutis? — klausia P. Mln. [49] Išeivybė veikia ir tradicinį rašytoją ir avangardistą. (Pridėkime A. Mickevičiaus — didžiojo tremtinio pavyzdį ir *Poną Tadą*, gimusį tremtyje. V. K.). Paskaitę Aistį, Bradūną, Meką, Katiliškį, Niliūną, Vaičiulaitį, taip labai nenusimename.

Lietuvių literatūrai svetur pasirodžius, T. A. Antanaitis pastebėjo, kad apžvalgoje trūksta eilės novelistų (V. Alanto, J. Švaisto, A. Rūtos, S. Zobarsko) [50]. O A. J. Jonynas mano, kad apžvalgininkas be reikalo žvelgia iš rašytojų praeities nostalgijos taško, tuo aiškindamas novelės silpnumą [51].

R. Šilbajoris yra nagrinėjęs kelias šiaip literatūrines problemas. Viena iš jų — poetinio vaizdo ieškojimai naujojoje lietuvių poezijoje [52]. Tradiciniai poetai rėmėsi kalbos iškilumu, skambumu (Brazdžionis, Aistis). Metaforų šaknys glūdėjo metafizinėje dimensijoje.

---

[47] Ten pat, 284 psl.
[48] Ten pat, 229 psl.
[49] P. Mln, *Nostalgija ir potenciali kūryba*, žr. *Draugas*, 1970.X.10 d.
[52] *Aistra Literatūros, mokslo ir kūrybos simpoziume*, žr. *Draugas*, 1969. XII. 6 d.

Vaizdai paremti jausmų, o ne daiktų logika. Radausko metaforoje būdingas daugiaprasmiškumas. Žemininkai aprašo dalykus, egzistuojančius jų poetiniame pasaulyje; tikrovėje jie nebus tos pačios prasmės. Su Mackum ir J. Meku atėjo persilaužimas — prasmė nebūtinai transcendencijoje. Jie protestuoja prieš žodžio iškilumą ir ieško paprastų žodžių (ypač Mekas). Mackus ieško poetinio vaizdo, kuris būtų antivaizdas. Įvaizdžiai įgauna naują prasmę. Lietuvoje J. Degutytė, Vaičiūnaitė yra emociškai žemininkų pasaulėžiūros. S. Geda ir VI. Šlaitas nebeturi tradicinio poetiškumo sampratos. Geda net imąsis groteskinių įvaizdžių. Šlaitas laiką jungia su amžinybe. Juo mes nykstam, juo plinta ir gilėja mūsų poezija.

Mirties problemą Šilbajoris nagrinėja remdamasis Mackaus, Škėmos, Ostrausko ir Radausko kūryba[53]. A. Mackus tiki, kad tremtis visuotinai, ypač kūrėjui, yra tikroji būklė. Dievas jam tik poetiškas kalbos ornamentas. Iš nebūties atklydome į sąmonės šviesą ir į nebūtį, namon, sugrįšime. Jo motto: « Ir mirtis nebus nugalėta ». A. Škėma tremties ir kūrybos balsą sujungia susitikime su mirtimi. Jam « mirties momentas yra pati reikšmingiausia tikrovė ». K. Ostrauskui mirtis — absurdiškiausias momemtas, bet ir absoliuti tikrovė. Einąs dialogas su mirtimi jo pjeses paverčia absurdo teatru. Mūsų nemirtingumo ilgesys bei visos amžinos vertybės yra gryna iliuzija. Radauskui mirtis — meno priemonė, traktuojama kaip konkretus daiktas. Gyvenime į ją žiūri kaip į veidrodį. Ir menas ir mirtis palieka panašius pėdsakus: abu transformuoja gyvenimą. Net mirtis priverčiama tarnauti menui. Tai iškelia žmogų aukščiau jo nebuvimo.

Straipsnyje *Keturi poetai neužmirštą Jeruzalės* R. Šilbajoris duoda gražią paskutinio meto tremtinių patriotinės poezijos studijėlę. M. J. Saulaitytė, jauniausia iš tų keturių, kalba apie tuos pačius jausmus, kaip ir vyresnieji. Jos lietuviškumas, jos vaizdai (gimtinė, laukai, kaimiečio pasaulėjauta) įsigyti iš mūsų poezijos tradicijos. Tik ji visa tai reiškia savitai, pavyzdžiui, jai rūpi ne liaudies dainų stilius, o turinys, pagrindinės situacijos, kurias ji reiškia savitomis priemonėmis. Religiniai pergyvenimai paliko subtilų pėdsaką. Ji jaučiasi tarp tuštumos ir begalybės. Santykiavimas su tėvyne panašus į maldą: ilgai į tėvynę kreiptasi lyg į tylą, kad balsui iš ten prabilus, nebežinai, ar kalba tėvynė, ar tik mūsų ilgesys. Nėra kalbos puošnumo, jausmingumo, išvystytos metaforos. « Nedasakyta » poezija, kurią atbaigia skaitytojas. Aptardamas šią « aukščiau prie stalo kviestiną poetę », Šilbajoris ir vėl parodo subtilų įsijautimą ir

---

[53] *Mirtis tremtyje: tema ir variacijos*, žr. *Draugas*, 1969.I.18 d.

pagarbą poeto pasauliui. To ne vienas kritikas iš jo galėtų pasimokyti [54].

J. Meko poezija intymi — nuo autobiografijos skiriasi tik metafora. Vokietijos išgyvenimai mums visiems blėsta, o Mekas juos perkelia į poetinį žodį. Paskutinysis Meko rinkinys *Reminiscencijos* pasižymi pusiausvyra tarp nuolatinio judesio ir tylaus stovėjimo gyvenimo pakelėje. Nustojęs tėvynės, pakeleivis su gailesiu žiūri į svetimą suniokotą žemę, ir jo paties praradimas mažėja. Didelė pergyvenimo jėga, o kalba paprasta, pagražinimų nedaug. Pagrindinės jo priemonės: pasikartojimai ir serijos, kurie sujungia peizažą ir žmones į ištisą dinaminę progresiją [55].

H. Nagio *Broliai baltieji aitvarai* sudėti tematiniais ciklais. Įžanginė « poema apie brolį » kalba apie visų amžių vertybes susikaupusias pakeliui į idealą. Nagys vieną lietuvio kultūros momentą sujungia su visos mūsų žemės istorija. Tai raštas, kalba, žodžio kūryba. Brolis su paukščiu turi simbolinę prasmę, o prarastas rojus ir Dainava susilieję patampa svajonių šalimi. Rašytojų — Škėmos, Mackaus ir Kaupo — pasaulėjauta pajuntama poetiškoje brolystėje ir išliejama gelmės simbolyje — aitvare. Ir toliau kritikas subtiliai nagrinėja Nagio rinkinį struktūriniu ir tematiniu požiūriu, pabrėždamas įtampą ir metaforinius prasiveržimus, dvi mirties plotmes (pirma — laiko bei istorijos vyksmas, sunaikinęs Dainavą ir jos dainius bei klajūnus; antra — mirtis kultūrinio gyvenimo plotmėje — Škėmos ir Mackaus kūrybos puolimai) [56].

K. Bradūnui gyvenimas — aukos atnašavimas. *Donelaičio kape* daugiau dominuoja mirtis ir prisikėlimas estetine prasme — poetiško žodžio ir kūrybinio tikrovės pergyvenimo išlikimas ir išugdymas laiko tėkmėje. Istorijos tėkmė — mirtis, o kūrybinė sąmonė, tautos esmė — amžinybė. Donelaičio parapija ir jo gentis, visas prūsiškas kraštas, pražuvo, o jo kapo ieško kitas tremtinys, gyveną svetimoje žemėje, kurio genties vaikai irgi pražūva. Bet kūrybos laimėjimai — neprarandama žemė, namai ir tauta. Tai visa kritikas išskaito ir veikalo konstrukcijoje: pradžioje « tikrovinė » plotmė, centrinėje dalyje — « estetinė » plotmė. Beieškant Donelaičio kūrybinės versmės, išeities taškas — abiejų poetų tėviškių artumas — « Tiktai per paukščio skrydį ». Brangiausios kūrybinės tautinės vertybės gali būti išplėštos iš visa naikinančio laiko girnų tik peržengus mirtį, vedančią į

---

[54] *Keturi poetai neužmiršta Jeruzalės*, žr. *Metmenys*, 1972 m. 24 knyga, 143-178 psl.

[55] Ten pat.

[56] Ten pat.

prisikėlimą. Prie Pričkaus kapo — Donelaičio kūrybos — atsiklaupęs poetas pakyla nuo tikrovės griuvėsių, vis « tylėdamas kaip žemė ». Prisikėlimas — kūrybinių vertybių tęstinumas įdomus tuo, kad ši Bradūno knyga subtilesnė, gilesnį bei sudėtingesnį turinį sutelkianti su mažiau priemonių. Tad Bradūnas ištobulino ir savąją tremtį, — baigia Šilbajoris [57].

Žvilgsnyje į naująją mūsų lyriką [58] kritikas neskiria lietuvių literatūros šiapus ir anapus Atlanto. Žemininkų palikimą — ryšį su gimtąja žeme, išreikštą poezijos kalba, Lietuvoje gyvenantieji poetai tęsia toliau. Bradūnui gyvenimas — aukos atnašavimas. Jis išvystė mitologiją nuo žemės gelmių, kur miega pagonių ir krikščionių Lietuvos kartos, — iki Čiurlionio saulių šviesos. Arčiausia Bradūno stovinčiai J. Degutytei žmogus ir gimtoji žemė — tos pat esmės dvi apraiškos, laiko eigoje persimainančios viena į antrą, bet nenukreiptos į Dievišką būtybę. Lietuvos istorijos sankryžoje ji nepasuko į « socialistines statybas », bet į nesikeičiančias krašto ir buities realybes. Lietuvių kraujo auka tarnauja ateičiai, ne transcendentinei būtybei.

Lietuvos poetai stengiasi praeities bruožus užtvirtinti šiandieninėje tikrovėje, lyg tai būtų vėl naujas tautos atgimimas. J. Vaičiūnaitė *Po šiaurės herbais* rinkinio *Senovinių raštaženklių* cikle apjungia protėvių mergaitės ranką, dabartyje — poetės ranką ir būsimą ateities pasaulio statytojų ranką. Su protėviais susitinka meno tikrovėje, už laiko ribų.

E. Mieželaitis *Šerkšno ažūre* (*Poezijos pavasaris*, 1969) prabyla kitokia burtų kalba. Jo garsų pynė beveik nesiduoda analizuojama. Daiktai, kaip burtininko rankose, pripildo sąmonę tragiško Lietuvos istorijos pergyvenimo. Archaizmai ir naujadarai, *š* ir *ž* dominavimas — lyg senovės užkerėjimas sudaro slaptą jo magiką, sukuria amžinos žiemos peizažo Lietuvą.

S. Geda atkyla į Strazdelio laikus. Jo *Strazdas* rupi ir lyriška, kartu mitologiška būtybė — paukštis ir žmogus kartu. Magiškas Strazdas pakyla viršum peizažo.

Marcinkevičius ateina į mūsų dienas *Senos abėcėlės* rinkinio (1946) ciklu, liečia gilias dvasines žaizdas, — juk « stribai » ir partizanai — — jo karta. Tėvynės meilės ir istorijos sudraskytą savo kartą jis sujungia eilėraštyje *Prie lentos*, kur suklumpa šaukdamas, kad tėvynė niekad nebūtų padalyta...

---

[57] Ten pat.

[58] *VII Pradalgė*, 1971 m., 332-362 psl.

Mieželaitis ir Marcinkevičius iš po karo griuvėsių išugdė savo gimtąjį kraštą. Bet ar tai nėra tik iliuzija, kaip mūsų iš praradimo tolumos jaučiama paliktųjų namų siela?

Liūnės Sutemos *Bevardėje šalyje* slypi dialogas su prarastuoju kraštu. Ji taria, kad tėvynę negalima mylėti tradicijos išdirbtaisiais žodžiais, nes tai būtų melas. Jos uždavinys taip nuvalyti žodžius, kad nebeliktų melagingų prasmių. Tik tada ji gali rūsčiai nuspręsti, ką turi prarasti, ką savyje išsaugoti. Atiduoda vaikystę ir jos atminimus, o negrąžins — tikėjimo žmogumi ir gyvenimu, kol žvėris arenoje įsitemps.

Tėvynės meilė dabar reiškiama trumpais laisvais eilėraščiais, vienu ar dviem žodžiais eilutėse, be rimo. Tas trumpumas gal ne dėl kalbos nevaldymo. Poetai atsisako nuo turtingos ornamentacijos. Vieton grožio jiems labiau rūpi tiesa. Į poetinę tikrovę įtraukiamos platesnės gyvenimo apraiškos. Kalbos paprastumas, formos santūrumas, grožio kriterijaus apribojimas būdingas Šlaitui, Mekui, Lietuvoje — Albinui Bernotui. Šlaitui būdingas tariamas proziškumas (reikia pajusti paprastų žodžių muziką ir paslėptą ritmą) ir priemonių mažumas. Bernotui laiko matas yra nuotolis tarp vienos metaforos ir kitos. Laiko pabaiga — užspringimas rūpesčiais. Veido raukšlių sugretinimas su vandens bangelėmis pabrėžia laiko praeinamumą, tik tai reiškiama kasdieninėmis metaforomis, pavyzdžiui, « kol karvės atsigers ».

Meko *Pavieniuose žodžiuose* paprastumą sudaro žodžio taupumas išieškant prasmės ir garso galimumą. Tad «minimalinė» poezija virsta « maksimaline ». Skaitytojas turi prie kiekvieno žodžio ilgiau sustoti. Poeto mintys krinta žodžių taku. Poetas eina savęs ieškodamas vienžodžių eilučių taku, žmogaus meilės keliu. Kritikas ilgai, kiek pertemptai, ieško gilesnės prasmės žodžių « suprantu », « be krantų » ir t. t. Čia nenoromis prisimena kapsų liaudies sąmojus, kai kas nors įsakmiai, per daug, pabrėžia ką suprantąs: « Suprantu, kad Šešupė su krantu ... ».

Plačiajai visuomenei svarbus jo straipsnis *Šiandieniniai rašytojo santykiai su skaitytojais* [59]. Skaitytojai prikiša rašytojui atsiribojimą nuo visuomenės, kūrimą « meno menui ». Betgi vienatvė — kūrybos sąlyga. Kiekvienas rašytojas individualiai pergyvena tikrovę, turi jos viziją ir, sukurdamas jos regimą pavidalą, atskleidžia visuomenei ką nors nauja. O to naujo tikrovės aspekto skaitytojas nesupranta, reikalaudamas kalbėti įprastiniu būdu, « kaip visi ».

---

[59] *Draugas*, 1963.IX.7 d.

Talentingas rašytojas nori mums įdiegti slapčiausią savo viziją, kad dalyvautume jo kūrybos vyksme, įsisavintume jo pergyvenimą. Bet mes pirma turime išmokti naujai suvokti dalykus ir daiktų ryšius. Taigi, rašytojas ne tik neatsiriboja nuo skaitytojo, bet reikalauja, kad skaitytojas daugiau pergyventų. Lietimas literatūroje tamsių gyvenimo pusių senas kaip literatūra. Sofoklis, Dantė, Šekspyras, Dostojevskis tai darė. Tikslas — sukrėsti mūsų išdidų pasitenkinimą savimi. Įdomioje studijoje *Gogolis ir tikrovė* aiškina Gogolį žiūrėjus į pasaulį kaip į magišką veidrodį, kur ima rodytis besikraipančios magiškos figūros ir sudaro Vienintelę realybę. Iš Gogolio tamsos «literatūrinėje prietemoje» išlenda bet koks daiktas ar žmogysta, kalba žmogišku balsu ir vėl išnyksta. Gogolio kūryboje gamtos įstatymai tiek susilpnėję, kad vos išlaiko visatą. Šilbajoris taip pat išryškino žinomąjį anglų rašytoją G. B. Shaw kaip kūrėją ir kovotoją [60].

Sovietijoje tebevyrauja socialistinis realizmas. Jo atsisakymas būtų pralaužimas geležinės uždangos, ir laisvė bei civilizacija sugriautų visą komunizmo legendą [61]. Tai suerzino okupuotojoje Lietuvoje *Literatūrą ir meną*, kur V. Šalna per visą puslapį stengiasi oponuoti [62].

Šilbajoriui rūpi, kad geriausi mūsų kūriniai pasiektų angliškai kalbančią visuomenę. Jis mano, kad nedidelė bėda, jei nebus *best-seleriai*, bet blogiau, jei liktų nežinomi mąstančiai ir gerą literatūrą mėgstančiai angliškai visuomenei dėl mūsų tautos mažumo, kultūros svetimumo ir nepajėgimo konkuruoti su geriausiais anglų-amerikiečių kūriniais. Tie kūriniai turi juos sudominti kaip vertingi mūsų kultūros atstovai, o ne kaip «lietuviški kampeliai». Jis rūpinasi ne tiek vertinio kalbos taisyklingumu, kiek posakių gyvumu, kas glūdi tarp žodžių, sakinių ir eilučių. Abejoja, ar iš viso tai pasiekiama [63]. Vertingais kultūriniais dokumentais laiko St. Zobarsko *Selected Lithuanian Short Stories* ir A. Landsbergio bei C. Mills *The Green Oak* [64].

Kritikas baiminasi, kad gyvendami uždarą savo kultūros gyvenimą, prieisime kryžkelę: negalėdami grįžti Lietuvon ar čia savo tarpe patenkinti visų tautinių ir profesinių reikalavimų, didelė dalis nukrypsime į svetimuosius. Reikia dialogo su Vakarų pasauliu.

---

[60] *Gogolis ir tikrovė*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 12 knyga, 62-72 psl.

[61] *Socialistinis realizmas*, Pedagoginio Lituanistikos Instituto leidinys, 1968 m.

[62] *Literatūra ir Menas*.

[63] R. Šilbajoris, *Vertingas kultūrinis dokumentas*, *Selected Lithuanian short stories*, žr. *Metmenys*, 1961 m. 4 knyga, 173-175 psl.

[64] *Lietuvių poezija anglų skaitytojui*, *The Green Oak. Selected Lithuanion Poetry*, žr. *Metmenys*, 1963 m. 6 knyga, 142-144 psl.

Tokio *Lituanus* žurnalo tikslu jis nelaikytų tik propaguoti mūsų kultūrą, būti tik dokumentų sandėliu. Svetimiesiems toks nebus reikalingas, « nes neprisidės prie jų pačių gyvybinių intelektualinių interesų » [65].

Šilbajoris gausiai ir išsamiai apie mūsų tremties literatūrą informuoja angliškai skaitančią publiką. Jis rašo recenzijas *Books Abroad*, kartais *Lituanus* duoda straipsnių, pavyzdžiui, 1966 m. [66]

Svarbiausias jo darbas *Perfection of Exile: 14 Contemporary Lithuanian Writers* (1970). Čia jis apžvelgia mūsų literatūros raidą praeityje ir duoda 14 studijų apie žymiuosius tremties rašytojus: H. Radauską. A. Vaičiulaitį, J. Aistį, A. Škėmą, K. Ostrauską. A. Landsbergį, A. Nyką-Niliūną, A. Mackų, H. Nagį, K. Bradūną, A. M. Katiliškį, J. Meką, A. Baroną ir B. Brazdžionį. Tą knygą gerai įvertino amerikiečiai. Ohio valstybinio universiteto, kur profesoriauja R. Šilbajoris, prezidentas gavo iš Amerikos Moderniųjų Kalbų Draugijos sekretoriaus laišką, kur pažymi, kad ta knyga buvo parinkta kaip labai rekomenduotina tos draugijos bibliotekai, atsižvelgiant į išskirtinę vertę Moderniųjų Kalbų Draugijos nariams: « Esame įsitikinę, kad profesoriaus Šilbajorio knygos parinkimas rodo jo veikalo didelę svarbą mokslo bendrijai » [67].

Ir mūsų spauda deramai įvertino, išskiriant *Dirvos* puolimą [68]. Dėl to K. Bradūnas pasisakė straipsniu: *Ar kultūriniame gyvenime pavirsime krabais?* *Dirvoje*, esą putojama, kad Lietuvių Fondas paskyrė 3.000 dol. jai išleisti, nes, tai, taip vadinamųjų metmenininkų liaupsės, į krūvą, ir dėl šventos ramybės, primetus su metmeninkais sugyvenančius, arba katalikams skambesniuosius porą vardų ». Melas, kad pora, ir anonimas nemini jų, o klaidina visuomenę, kuri pati nusimano, « kur tas ar kitas rašytojas stovi ir ko jis vertas ». Čia nėra tik pora nemetmeninkų, o ir skirstyti į metmenininkus ir ne nėra tikslu, nes rašytojai dažnai nesilaiko kurio vieno žurnalo. Be to, čia nėra lietuvių literatūros istorija, o studijų knyga, kokių kiekviena kultūringa tauta turi; jos yra net būtinos. Niekas nėra dėl autorių pasirinkimo puolamas. Užuot 14 rašytojų parinkus 28, arba knyga labai išsipūstų, arba būtų tik populiarių studijėlių rinkinys. Ir galima rašyti ir studijų knygą apie kitus 14 ar net daugiau rašy-

---

[65] *Tikrovės veidrodis ir kūrėjas*, žr. *Draugas*, 1966.V.14 d.

[66] *The Tragedy of creative Consciousness: Literary Heritage of Antanas Škėma*, žr. *Lituanus*, 1966 m. 4 nr., 5-23 psl.

[67] Cituota iš *Amerikiečių mokslininkai atžymėjo prof. Rimvydo Šilbajorio knygą apie 14 mūsų išeivijos rašytojų*, žr. *Draugas*, 1971.III.20 d.

[68] *Nesusipratimas ar tendencija*, žr. *Dirva*, 1971.II.19 d.

tojų. Drebama tariamai dėl pinigų, bet čia kitas reikalas: ar tik *Dirvos* vedamasis nėra inspiruotas (o gal ir parašytas ?) vieno iš tokių, kuris savęs ir tik savo rašytojų pasigedo šį kartą tarp Šilbajorio aptartųjų ? « Tas anonimas galėtų būti neblogas psichologinis rašytojas, nes gerai pažįsta žmonių jautrumą pinigui ir tuo piudo žmones. Jei šitaip darysime, tai vienas kitą sugraušime lyg krabai, « po mūsų čia atėjusieji nieko kito čia nerastų, tik vienas kitą suėdusių gyvūnų lukštus » [69]. Prieš *Dirvos* puolimą kėlė balsą ir A. Antanaitis [70].

Specialisto įvertinimą šios studijos davė I. Gražytė. Autorius įrodo, kad mums nestoka kritikų, atsidedančių rimtai knygai parašyti ir lietuvių literatūrą parodyti svetimiesiems. Jis savo darbą atlikęs nedarydamas kompromiso su kritiko sąžine — jaučia atsakomybę tik prieš veikalą, įsigyvena į tekstą, ir savo išgyvenimą bei veikalo apsprendimą vaizdžiai ir logiškai perteikia skaitytojui. Knyga skirta svetimtaučiams, besidomintiems kitų kraštų literatūra ir, gal būt, lietuvių studentams, jau nebemokantiems pakankamai lietuviškai. Svetimtaučiai nepažįsta mūsų literatūros ir gyvenimo. Daug citatų duoti, nuodugniai analizuoti neįmanoma, nes svetimas skaitytojas pasimestų. O viską suprastinti taip pat negalima. Tad geriausia spalvinga, individuali rašytojų mozaika. Šiuo keliu autorius ir nuėjęs. Kiekvienam rašytojui jis skyrė daug dėmesio ir atsidėjimo. Žinoma, ne visos analizės lygiai gilios ir gyvos: Radausko, Ostrausko entuziastiškesnės, gilesnės už Brazdžionio ar Barono. Radauskas jungiąs, jo manymu, formalines estetines vertybes su emocinio tiesioginumo komunikacija. A. Landsbergiui menas nėra objektas, o greičiau procesas, kaip vaizduotė organizuoja ir kontroliuoja įvairius pajustus būties aspektus. Vaičiulaičio personažas egzistuoja kaip gamtos dalis. Mackaus naujos savitos poetinės kalbos ieškojimas tai veidrodis jo dvasios lūžių. Šių menininkų apibūdinimas bei A. Nykos-Niliūno metaforų genezė — geriausios knygos dalys. Šilbajoris myli tą magiką, kurią sukuria poetiškai atgimę žodžiai. Bet jis reikalauja emociją pakelti į aukštesnę, kūrybinę plotmę. Rašytojuose ypač ieško gilaus jausmo gyvenimui, autentiško jo pergyvenimo, tikrovės meilės, veikėjų motyvavimo. Pvz., Katiliškio ankstenių veikalų personažai tremtį pergyvenę dirbtinai, o vėlesnių — autentiškai. Bra-

---

[69] K. Bradūnas, *Ar kultūriniame gyvenime pavirsime krabais ?* žr. *Draugas*, 1971.II.27 d.

[70] A. Antanaitis, *Fanatizmas ir bloga valia*, žr. *Akiračiai*, 1971 m. 2 nr., 10 psl.

dūnas dėl savo gyvos meilės žmogaus darbui ir mirties ritualui pagauna skaitytoją. Šilbajoris nemoralizuoja ir nepranašauja. Rašytojus jis atvaizduoja paprastai, be patoso. Jis pasižymi teksto analize (pavyzdžiui, V. Mačernio poezijos priemonių), spalvų, formų neinventorizuoja. Jis kūrinius myli ir savo išgyvenimo ir analizės vaisiais jis nori dalytis su skaitytojais. Žinoma, ne visus rašytojus jis lygiai myli ir nelygiai aptaria. Bet kitaip neįmanoma. Tai kritikas kūrėjas, ne amatininkas, išveda I. Gražytė[71].

Daugumas šių rašytojų mozaikų jau buvo lietuviškai paskelbta *Metmenyse* ar kur kitur. Jos dabar papildytos, patikslintos, turint galvoje anglosaksų skaitytoją. Pavyzdžiui, iškeliama Radausko žodžio melodijos neišverčiamumas. Ta žodžio melodija neša kartu ir nuotaiką, o išvertus angliškai tai pražūsta. Atitraukti nuo mūsų tremties literatūros rašytojai pasirodo kitoje šviesoje. Toks mūsuose kontroversinis, ramių piliečių baidytojas A. Škėma moderniosios pasaulinės literatūros mėgėjui anglosaksui, kuris nesibaido Prousto, Sartre, o ir Becketo, išeina kaip savaime suprantamas naujosios literatūros atstovas. Ir tai yra gerai.

Į kai kurių apybraižas dabar įnešama žymiai daugiau šviesos. Straipsnyje *Kostas Ostrauskas ir mirties teatras* aptaria šio absurdo teatro atstovo lietuviuose pjeses, kurios tik iš paviršiaus atrodo beprasmės, bet kažkokia jėga verčianti jas tirti giliau ir atsiskleidžia jų gilesnė prasmė. Kaip ir apskritai, absurdo teatro žmogaus vaizduotės pergyvenimus autorius priartina prie tikrovės. Tik iškraipymu galima parodyti tiesą pamišusiame pasaulyje. Pavyzdžiui, *Kanarėlės* elgetų namelis — jų vidinio pasaulio ligūstos vaizduotės atšvaitas. Giedanti kanarėlė virsta rojaus paukščiu. Kanarėlės pakeitimas žvirbliu įgauna baisią reikšmę — tai išplėšimas šviesos iš žmonių širdžių. Juozupėlio apkurtimas — didelė Dievo malonė: tuo būdu jis negauna patirti žmonių blogumo. *Pypkės* siužetas absurdiškas, o žodžiai neturi įprastinės reikšmės, ir nėra paprastos logikos. Tai susidūrimas su mirtimi, kuri viena tėra nesikeičiąs dalykas, sunaikinąs logikos, erdvės ir laiko iliuziją, paverčianti mūsų egzistenciją absurdu. Ji — vartai į kapą ir galą. *Žaliojoje lankelėje* — veidrodžio atspindžių ir muzikinio kontrapunkto konstrukcija. Iš Benamio smuklininkas Gus sužino daug tiesos apie save, išmeta jį mirti po autobusu ir pats dvasiškai

---

[71] I. Gražytė, *Keturiolika išeivijos rašytojų*, žr. *Draugas*, 1971.VII.17 d., ir *Books Abroad*, 1972 m.

miršta, nes užmuša savyje tiesą ir žmoniškumą. Du šachmatų žaidėjai, gedulo drabužiais — lyg vienas žaidėjas, atsispindėjęs veidrodyje. Geriąs poetas jaučia, kad jis praloš kieno nors gyvenimą. Ir pats poetas miršta — sudrasko savo eilėraščius — išsivaduoja iš kūrybingumo naštos. Tik vienas dalykas realus — mirtis. Kaip pasakoje, *Gyveno kartą senelis ir senelė* jaučiama tiesa, įsupta į absurdą. Priešingai pasakai, veiksmas vyksta dabartyje, bet remiasi tik pasakos logika. Seneliai gyvi, tik, keršydami už savo sūnaus Jonuko absurdišką mirtį, — jie turi užmušti 12 studentų. (Besiruošiant užmušti studentą senelė mezga megztuką — Jonukas žūdamas buvo apsivilkęs raudonu megztuku — gyvenime laukdama motina mezga). Čia laiko ir logikos, priežasties ir padarinio mašina veikia atbulai. *Duobkasiuose* mirtis išeina scenon pati gašlios moteriškės pavidalu. Pažaidus su savo mirtį nujaučiančiais duobkasiais, ji priverčia juos pasilaidoti. Bet susidūręs su mirtimi, žmogus turi išlaikyti žmogiškąjį orumą. Išvada: absurdas — tai žmogaus susitikimas su visuomet tylinčia visata. Nebūdamas pilnai absurdo teatro atstovas, Ostrauskas nekalba apie viltį, bet mirties valandą parodo žmogaus didingumą [72].

J. Aistis — naujų kelių skynėjas, ieško naujo ryšio tarp žodžių su nusistovėjusia prasme. Pavyzdžiui, saulėtekio spalvos jame sukelia visai kitas emocijas. Jo kūryboje meno paslaptis iš chaoso tamsos veržiasi per poeto sąmonę į šviesą. Jis vartoja lyrinės emocijos ir greta miestinio žargono kalbą, jungia liaudies dvasios elementus su individualiniais. Aistis nedalijamas — poezijoje kalba visa savo būtybe. Ką jis vadina kauke, tai skaitytojui įdomiausia — tik per ją, per poeto prisipažinimą, menininkas gali kalbėti. Mes visi kenčiame, bet poetas kūrybiškai apie tai gali kalbėti. Dainavęs savo krašto meilę, vėliau suprato, jog jame sugriuvo tikėjimo savo kraštu pagrindai — ir lietuvių tauta turinti grobuoniškumo.

Vaičiulaitis kasdienybėje mato prasmę, iš jos kuria savo, meno pasaulį. Jo personažas egzistuoja kaip gamtos dalis. Lyrinės kompozicijos tikslas — ne tiek aprašyti, pavyzdžiui, *Valentinos* personažų tragišką meilę, kiek ją pavartoti romano meninės vienybės sandu. Ir *Kur bakūžė samanota* gamtovaizdis yra kopozicijos principas. Kartais įvykiai bei žodžiai turi labai gilią potekstę, pavyzdžiui, to vardo novelėje senelės žodžiais nusakoma ne tik apskritai senovės pasitraukimas prieš naujovę, bet

---

[72] *Kostas Ostrauskas ir mirties teatras.*

ir Lietuvos žlugimas. Ne visur Vaičiulaitis esąs niūrus realistas, bet per legendas ateina į pasakas, žaisminga fantazija. O kartais iš fantazijos eina į realybę ir atgal (*Gluosnių daina*). Vienoje novelėje *Benvenuto di Giovanni įteikia mecenatui paveikslą* jis atskleidžia ir savo meno principus: dėsningumą, tvarką, meno meilę, grožį. Šilbajoris Vaičiulaitį kelia kaip menininką su giliai pajausta asmenine tiesa, o ne dirbtinį gudrautoją.

Jonas Mekas — maištinga ir labai rimta dvasia, stojanti prieš miesčioniškas vertybes. Civilizacija — jam melas ant artojo pečių. Jo herojus — tiesa. *Semeniškių idilės* — šiurkščios tikrovės ir subtilios vaizduotės junginys. Jis lyriškas, bet nesentimentalus, nebukoliškas. Jis kalba ne tik apie poetiškus dalykus, bet apie visus tikrus dalykus. Jis medituoja žodžiais. Susidaro ryšys tarp poeto, skaitytojo ir tikrovės. Menininko pergyvenimai įgauna nemirtingumo ir veikia ateities gyvenimą. Savo poeziją jis skiria kaimiečiams ir vaikystės draugams. Tai poetas realistas, idealistas ir romantikas kartu. *Gėlių kalbėjime* jis pats kuria poetinę realybę, ne iš žemės ją kelia.

Gimtieji Semeniškiai toli, neatstatomi pakitimai įvykę ir liko tik vienybės instinktas su begaliniu gyvenimu, su bet kuriuo kraštu. Poezija jam susvetimėjimo nugalėjimas.

A. Barono mažųjų žmonių dideli klausimai — taip aptaria jo kūrybą Šilbajoris. Jo veikėjai išgyvena civilizaciją kaip sukurtas idėjas, dėl kurių žudoma. Žmogus turi vaduotis iš abstrakčių sąvokų tironijos. Žmogaus lojalumas žmogui aukščiau už sistemas ir partijas, — galvoja Baronas. *Lieptai ir bedugnės* žmonės pažįsta pridengtą veidmainystę ir praeito gyvenimo ydingumą tik sumurdyti į purvą. Kovodami už išlikimą ir pilni baimės ir godumo, tik gale žmonės pažįsta tiesą, ir tai yra svarbiausia. Anot Barono, « proto ribos yra jo Dievo ribos ».

B. Brazdžionis aistringas piligrimas. Jis ištikimas « Lietuvos idėjai », pastoralinio gyvenimo, giedros ir Dievo meilės. Bet ir ta idėja gali sustabarėti. Jo idėjos — Dievas, tėvynė, siekimas aukščiau, tiesa. Dievo pažinimas kyla iš troškimo amžinybės. Nuodėmė užkerta kelią į žvaigždėtą rojų. 1940 m. Lietuvos katastrofa jam ir daugeliui gerų krikščionių — Dievo bausmė. Dėl to kyla ir išsivadavimo neviltis. Bet tai nepagrindinė nuotaika. Jis pasižymi kovingu religiniu optimizmu. Dievo troškimas amžinoje kelionėje susilieja į Lietuvos idėją — vargano mažo krašto, bet už viską brangesnio. Jo poetinė retorika efektyvi. Poetas pranašauja Lietuvos prisikėlimą. Jo tiesa — tikėjimas tėvyne, Dievu, ištrėmimo kilnumu. Šilbajoris atidžiai nagrinėja eilėraščių

struktūrą ir randa, kad vienas objektas, asmuo ar vaizdas — « tiesos » nešėjas, pagrindinė idėja, apsupta pagalbinių sąvokų, metaforų. Savo misiją atlieka kaip piligrimas, skelbdamas krašto, Dievo meilę, žmonių brolybę, laisvę. Visa tai skelbia emocine kalba. Tragiška, kad daugelio durys šiam piligrimui uždaros.

A. Nyka-Niliūnas transformuoja daiktus, spalvas, judėjimus skaitytojui žinomos šalies į kitą kraštą ir troškimą, kuris priklauso išimtinai nuo poeto naujos vizijos; poetas skaitytoją vedasi kiton kelionėn ir tremtin. Vaikystės objektus, sukeliančius svajones, jis pakeičia sistema metaforų ir simbolių, reiškiančių jo dabartinius troškimus. Vėjas tampa metafora, reiškiančia judėjimą slapčiausių svajonių, priklausančių perkeistų daiktų pasauliui. Jis bara poetą, kam paliko namus. Poeto tremtis dvejopa: fizinė ir dvasinė, sudaryta iš naujų minties horizontų. Vėjo įvaizdis susijęs su tėvo idėja. Kiti įvaizdžiai: medis, langas — susijęs su motinos idėja. Jo vaizdai išsiplečia į pasakas, Arkadiją, užgriebia Graikiją ir Renesansą. Jis traktuoja savo įvaizdžius ne pagal jų įgimtą logiką, o bet pagal savo asmeninę patirtį. Vienuma ir šviesa yra pats poetas, pavirtęs vaizdais. Vėjas ir medžiai kalba eilėraščių asmenims, verkia ir bara jį, nes jie yra autoriaus *alter ego*, įkūnyti į daiktus — metaforas.

Tremtis K. Bradūnui — troškimas grįžti, A. Mackui — atsisakymas bet kokio prieglobsčio širdžiai. Niliūnui « namai » — vieta, kur gimė svajonės, vaikystės namai — kompleksas meninių paveikslų. Tremtis — susvetimėjimas. Grįžimas į save — siekimas to laiko, kai jo sukurtos metaforos sudarė apie jį pačiam reikšmingą pasaulį. Vizijose jis reiškia norą iškeliauti — į svajonių pasaulį. Tiedu troškimai — du aspektai to paties vidinio troškimo. Galutinis išsivadavimas — mirtis. Žmogus Niliūnui — alchemikas ir « žmogus — gamtovaizdis », kuris vaizduoja desperatišką žmogaus įsipareigojimą žemės poezijai, namams ir fizinei būčiai.

Santykis su Kristumi dviprasmiškas — liūdnas maištingumas. Alchemikas, kuriąs savo pasaulį ir žmogus — gamtovaizdis, prisirišęs prie namų, opozicija Kristui. Žmogus desperatiškai trokšta save realizuoti, o ne būti Kristaus realizuotas, kurio mirtis amžinybėje pašalina žmogaus naštą ir džiaugsmą nepriklausomo veiksmo. Žmogus galiausiai apsisprendžia pasilikti su žeme, o ne su Kristumi. Amžinybės iš geradariškų Kristaus rankų Niliūnas negali priimti, nes jis būtų negrąžinamai tremtinys per amžius. Galutiniai namai — kraštas, laimėtas asmeniniu kūrybos žygiu, nors tai ir būtų desperacija. Prometėjiška kova

eina amžinai tik kitame krašte ir kita kalba išreikšta. Tuo keliu eina ir Niliūnas. Kaip matome, šis aiškinimas poeto santykių su Kristumi skiriasi nuo ankstybesnio išvedžiojimo straipnyje *Kelionė į Eldoradą* [73].

Šia knyga Šilbajoris netiesioginiu būdu Lietuvos tragediją išneša į pasaulio intelektualų bei menininkų tarpą, kartu parodydamas trumpomis pastabomis, kokį skaudų tremties kelią tremties rašytojas nuėjo atkirstas nuo savo žemės, deklasuotas, dvasiškai ir fiziškai išsemtas kaip fabriko darbininkas, keltuvo patarnautojas ar duobkasys.

Kritikas menines rašytojo apžvalgas dažnai baigia giliai išmąstytais ir poetinio įkvėpimo sklidinais žodžiais, (palygink Katiliškio, Brazdžionio, Niliūno portretus).

R. Šilbajorį laikome iš Amerikoje mokslus baigusių vienu stipriausių ir produktingiausių kritikų. Jis turi kritikui didžiai brangintiną ypatybę — giliai išgyvena vertinamą kūrinį ir intuityviai atskleidžia net dalykus, kurių autorius sąmoningai nejuto. Iš jaunesniųjų kritikų jis gal bus artimiausias kritiko — kūrėjo tipui, kurio darbai jau patys turi stilingo literatūros kūrinio bruožų. Bet jis interpretuodamas nenusklendžia gražbyliškai paviršium, o leidžiasi į kūrinio paslaptis, atskleidžia patį kūrybos procesą ir stato didelius reikalavimus, nors konkrečiai nemokydamas autoriaus. Jam pirmiausia rūpi atskleisti, išaiškinti, o pasverti ir padėti mūsų literatūros istorijos lentynon tuo tarpu jis mažiau besiima. Jis nesipainioja į mūsų literatūrinius ginčus, bet uoliai piešia eilę rašytojų vinječių, kurie jam dvasiškai artimesni ar kuriuos labiau vertina.

---

[73] *Kelionė į Eldoradą*, žr. *Metmenys*, 1961 m., 4 knyga, 44-67 psl.

II. SPECIALI LITERATŪRINĖ SRITIS

Vaikų bei jaunimo literatūros kritika

Ypatingai pasižymėjusio bei atsidėjusio vaikų literatūros kritiko tremtyje neturime. Šias knygas vertina arba tie patys literatūros kritikai, arba pedagogai, arba atsitiktinai vienas kitas jaunesniųjų kritikos mėgėjų, Visi sutaria, kad šitos knygos skiriamos vaikams ugdyti, bet jose turi būti ir kūrybos. Tai jau pastebi viena iš pirmųjų vaikų knygelių vertintojų D.J. (Jesaitytė), kalbėdama apie St. Tamulaičio *Sugrįžimą* ir P. Andriušio *Vabalų vestuves*. Pirmoji jai atrodo sentimentali ir neoriginali, nors tinka vaikams dėl kalbos sklandumo, ne per ilgų gamtos aprašinėjimų. Bet patriotinis motyvas gal per atvirai išreikštas, be laužimo per autoriaus sielą, kuri išryškintų, kas teisinga ir brangu. P. Andriušis esąs jautrus gamtai, ją kuria artimą žmogui, jo vabalai lietuviški, artimi kaimo gyvenimui. Tik feljetoninis elementas daug čia pakenkęs [1]. Numaningai vaikų literatūros reikalą aptaria ir J. Aistis. Jis pažymi auklėjamąjį momentą [2].

Išsamiau vaikų ir jaunimo literatūros reikalą aptaria Vaclovas Čižiūnas. Jaunajai kartai išlaikyti lietuviškai labai svarbi tinkama lietuviška literatūra. Ji turi būti patraukli, vaikų mėgiama, sugebanti vaikus auklėti lietuviais. Vaikai auga didmiesčio aplinkoje, kur lietuviškumas gyvas tik savame bute ar gatvėje, jei ten gyvena lietuvių dauguma. Juos veikia svetima, destruktyvi, be kultūrinių poreikių aplinka. Gresia nutautėjimas ir nukultūrėjimas. Šita aplinka vaikams sava ir gimtoji. V. Čižiūnas griežtai pasisako prieš mūsų literatūros sukomikinimą, kaip daro JAV leidyklos, nes, tokių «klasikų» prisiskaitę vaikai, neims nė i rankas pilnų tekstų. Jaunimą reikia įpratinti skaityti specialią savo literatūrą. Gerai, kai vaikams paskaito tėvai, paaiškindami nesuprantamus žodžius. Vienas paliktas vaikas dažnai padeda knygelę į šalį. 8-12 metų vaikai skaito kūrinius su gyva dinamika, nes

---

[1] D. J[esaitytė], *Dvi knygos jaunimui*, žr. *Aidai*, 1949 m. 22 nr. 46 psl.
J. Aistis, *Vytės Nemunėlio poezija*, žr. *Aidai*, 1952 m. 7 nr., 329-330 psl.

vaikai patys judrūs, gyvi. Jie nemėgsta liūdnų dalykų. Reikia tinkamai parengtos literatūros mūsų vaikams. Tinka V. Nemunėlio *Meškiukas Rudnosiukas*, dalykai vaizduoją vaiko aplinką, keliones, nuotykius. Gerai būtų veikalas apie Darių ir Girėną. Toks J. Kaupo *Daktaras Kripštukas pragare* sužadina vaikų smalsumą apie Kauną, V. Krėvės *Dzūkų poringės* — apie Vilnių. Auklėjamai veikia R. Spalio *Gatvės berniuko nuotykiai*. Rašytojai «turi duoti mūsų jaunimui šviesų tėvynės ir tautos paveikslą, kuriame jis atpažintų kenčiančiuose ar triumfuojančiuose, verkiančiuose ar džiūgaujančiuose broliukuose - sesutėse save, jauną, gają, norinčią gyventi ir kovoti už savo gyvybę tautos atžalą»[3]. Jaunųjų knygos pavidalas turi būti patrauklus — gražiais viršeliais, iliustruotas. Čižiūnas net siūlo kuriai leidyklai specializuotis jaunimo literatūros srityje. Knygų iliustracijos galėtų būti surištos ne vien su tekstu, bet tikti vaiko amžiui, (pavyzdžiui, nedera Krėvės *Padavimų* iliustruoti ultramoderniai). Knygos turi būti ir ne per brangios[4].

Jaunimo literatūrą plačiau aptaria J. Kojelis. Ji turinti išugdyti geros literatūros skonį, supažindinti su pasauliu, įpratinti į skaitybą žiūrėti kaip į didelę viso gyvenimo džiaugsmo versmę, formuoti asmenybę, o mūsiškė — dar ugdyti lietuvybę. Vaikams rašyti sunku. Nuo vaikų literatūros galima eiti prie suaugusių literatūros rašymo, bet ne atvirkščiai. Vaikų literatūra turi duoti tikrovės iliuziją, ugdyti veiklumą, spręsti sutinkamas problemas[5]. Jis taip pat reikalauja geros kalbos[6].

Jurgis Jankus pageidauja, kad seniai jaunimo spaudos bendradarbiai trauktųsi, užleisdami vietą pradedantiesiems autoriams. Čia, esą, daug padarytų jaunimo laikraščiai[7].

Dėl knygelių vertės ir čia kritikai dažnai nesutaria, pavyzdžiui, D. Brazytės-Bindokienės *Keturkojis ugniagesys* T. Antanaičiui atrodo gerokai medinio stiliaus, sausų dialogų, autorė neturinti vaikų literatūrai reikalingos vaizduotės[8], o L. Sutemai regis, kad autorė vaikus kaip tik patraukianti[9]. Alė Rūta dar pažymi,

---

[3] V. Čižiūnas, *Vaikų bei jaunimo literatūros klausimu*, žr. *Aidai*, 1956 m. 3 nr., 112 psl.

[4] Ten pat, 106-113 psl.

[5] J. Kojelis, *Vaikų literatūra*, žr. *Draugas*, 1956.III.17 d.

[6] J. Kojelis, *Nuotykių romanas jaunimui: A. Norimo «Be namų»*, žr. *Draugas*, 1970.VII.25 d.

[7] J. Jankus, *Jie turės valios pasakyti*, žr. *Darbininkas*, 1954.VII.14 d.

[8] T. Antanaitis, *1964 m. grožinės literatūros apžvalga*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 9 knyga, 150-166 psl.

[9] L. Sutema, *Grįžta išeiviai su lydraštėliais*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 10 nr., 16 psl.

kad tokios literatūros tikslas vaikų vaizduotę lavinti, lietuvių kalbos pamilimą skatinti ir jų kalbą turtinti [10].

Nijolė Jankutė — Užubalienė kelia vaikų rašytojo sunkumus: «Tačiau vaikų literatūrai sunku įtikti, kaip ir jos mažiems didžiai kritiškiems skaitytojams. Tai plati, bet kaprizinga dirva, kurioje ne viskas auga; tai apleista, mums visiems nerimastį kelianti spraga, kuriai užkišti, deja, ne kiekviena plyta tinka»[11]. N. Jankutė kelia kalbos formų įvairumą vaikų literatūroje. Ji klausia, «kuriuo keliu eiti: Ar tuo siauruoju, nepatogiuoju, kuriame nebėra vietos dalyviams, padalyviams, nuosakoms, o tuo labiau žodžiams, kurie reiškia veiksmus ir daiktus, niekada nenaudojamus vaiko pasauly». Ji prikišo S. Tomarienei (*Senolės pasakos*) per žodingą kalbą [12]. Su tuo nesutiko T. Antanaitis, gėrėdamasis puošnia kalba, įsijautimu į vaikų pasaulį. Pati N. Jankutė, esą, to savojo reikalavimo taip pat nesilaikiusi veikalėly *Danutė stovyklauja* ir gerai padariusi: nevengia dalyvių, nuosakų, išraiškesnių žodžių [13]. O. G. Banaitytės-Ivaškienės *Baltojo Stumbro* kalba, tiesa, žodinga, bet sakinys ne visai literatūriškas, dialogai nenatūralūs, stoka veikėjų pasaulio pažinimo. Įmantrūs, poetiški posakiai vietomis gadina D. Bindokaitės *Baltosios pelytės kelionę į mėnulį*. J. Švaisto *Šaunusis penketukas* gera, bet Miunchhauzeno nuotykius primenanti knygelė. Ir veiksmo galėtų būti daugiau, sudabartinto — erdvių amžiaus lietuviukai galėtų būti ir tų įvykių dalyviai, — samprotauja vertintoja N. Jankutė [14]. Kitąsyk ji pasigenda ryšio tarp teksto ir iliustracijų [15].

Gerai, kad Antanaitis apsistoja prie vaikų literatūros klausimo plačiau. Nepriklausomoje Lietuvoje su ja vargo nebuvo: vaikams rašė daugiausia mokytojai, gerai pažistą vaikus; ta literatūra geriausiai apsimokėjo, nes mokyklų knygynėliai išpirkdavo didelius tiražus. Čia knygos leidimą pabrangina aukštos dailininkų kainos.

Antanaitis gėrisi A. Giedriumi, išleidusiu tremtyje apie 10 knygelių vaikams. Autorius pažįstąs vaikų psichologiją, mokąs iš

---

[10] A. Rūta, *Dėmesio, nauja knyga vaikams*, žr. *Draugas*, 1964.III.14 d.

[11] N. Jankutė-Užubalienė, «*Žaižaro*» *žiežirba pro šalį*, žr. *Draugas*, 1966. III.26 d.

[12] Ten pat.

[13] T. Antanaitis, *Sunkiai sprendžiama vaikų literatūros problema*, *Draugas*, 1966.V.7 d.

[14] N. Jankutė, *Pažintis su šauniu penketuku*, žr. *Draugas*, 1970.VI.20 d.

[15] N. Jankutė, *O kur tas Baltasis Stumbras? Mintys iliustracijų knygoje beieškant*, žr. *Draugas*, 1967.III.11 d.

menkniekio padaryti svarbų įvykį (čia liečia Giedriaus *Murklį*). Deja, A. Vambuto *Trys sakalai* «nemokšiška grubi parodija ir ryškiausias grafomanijos pavyzdys»[16]. Kritikas turįs papeikti V. Frankienės *Vaidinimus mažiems ir dideliems*: «Visi jie itin moralūs, patriotiški, pirštu prikišamai didaktiški .... Jie (veikėjai) kalba kaip iš rašto: vadovėline, medine, tik jokiu būdu ne literatūrine kalba. Deklamuoja klaikiausius autorės nukaltus ar sulipytus eilėraščius»[17]. Tas pat su D. Čibo *Žaižaru*. Kritikas pagiria J. Minelgą, rašiusį «medinius eilėraščius» suaugusiems, o dabar davusį vaikams *Labas rytas, vovere* ir kalbantį jiems nuoširdžiai, žaismingai ir lengvai. Linkėtų jam priartėti prie miesto vaiko[18]. Užtat A. Baronas nenutolęs nuo vaikų: jis pakalba ir apie indėnus ir Mickey Maus ir Lietuvos motyvus[19].

Kalbėdama apie D. Brazytės-Bindokienės knygą *Mieste nesaugu* T. Antanaitis randa, kad «visas skaitytojo viltis pateisina» ir «neturi rimtesnės varžovės». Pažymėtina aktuali tematika (kova su rasine diskriminacija, tautybės išlaikymas, kartų santykiai, o svarbiausia gėrio ir blogio kova žmoguje). Autorė pažįstanti laiko dvasią, jos įtaką vyresniesiems ir jaunesniesiems. Nesą primesto moralizavimo; kalba gera. S. Tomarienės *Ugnies žirgas* — iš gyvulių pasaulio; originalus, kupinas vaizduotės, veiksmo; gyvas dialogas, nepergrūsta moralizavimo, kalba kiek išdailinta. J. Švaisto *Šaunusis penketukas* literatūriškai silpnas: visos trys pasakos dirbtinės, sudurstytu, žurnalistiniu metodu parašytos; banalu, ištęsta, yra žiaurumų. A. Norimo *Be namų* — nei gramatikos, nei gero skonio — sufabrikuoti nuotykiai. Vertinimo komisijos stokoja gero skonio, kad jos jau net keturis šio autoriaus darbus premijavo. A. Kairio *Du broliukai* — didaktinis vaidinimėlis, parašytas pagal užsakymą. T. Antanaičiui (K. Reikalui), kaip matyti rūpi, jaunimo skaitinių ir meninė ir auklėjamoji vertė[20].

---

[16] T. Antanaitis, *1962 metų grožinės literatūros balansas. Tragiška vaikų literatūros padėtis*, žr. *Margutis*, 1963 m. 4 (balandžio mėn.) nr., 12-13 psl.

[17] K. Reikalas [T. Antanaitis], *Vaikų literatūra*, žr. *Metmenys*, 1966 m., 11 knyga, 177 psl.

[18] Alga [T. Antanaitis], *Naujas veidas vaikų literatūroje — Minelga*, žr. *Aidai*, 1966 m. 1 nr., 45-46 psl. ir *Draugas*, 1965.IV.28 d.

[19] T. Antanaitis, «*Nuotykinga diena prie ežero*», *Al. Barono dovana mažajam skaitytojui*, žr. *Draugas*, 1970.V.23 d.

[20] T. Antanaitis, *1970 m. jaunimo ir vaikų literatūra*, žr. *Metmenys*, 1971 m., 22 knyga, 167-171 psl.

V. Ramonas galvojo, kad reti žodžiai ir provincializmai čionykščiam jaunimui netinka — nesupras. Juk veikalas turi sudominti, tad būtina lengvai perprasti [21].

J. Gliauda pasisako prieš gausybę eiliuotos vaikų poezijos, nes tokios vaikai nesupranta. Čia jis remiasi viešųjų bibliotekų informacijomis, kad vaikai tokias knygas labai mažai skaito. Tad reikia atsižvelgti į vaikų polinkius ir literatūrinį skonį [22]. Jam pritaria ir J. Kreivėnas.[23]. J. Gliauda davė šiltą A. Norimo *Be namų* vertinimą už įdomų, humaniškus jaunimo jausmus skatinantį veikalą [24].

Kad vaikams rašyti sunku, pritaria ir V. A. Jonynas. « Sakoma, kad vaikai liks vaikais, bet mūsų televizijos amžiaus bambekliai nebe tie pasyvūs XIX amžiaus vaikai, kurie leisdavos užmigdomi nusikamavusių per dieną mamyčių, senelių, nešiočių. Jie išrankūs, reiklūs ir, kaip dera vaikams, žiaurūs » [25]. Čia vaikų literatūra labai patrauklios išorės. Gerai, kad mums padeda okupuotoje Lietuvoje išleistos knygos. Kritikas iškelia įdomų dalyką kitataučių vaikų literatūroje: paveikti moderniosios psichologijos, griebiasi pusiaufreudinės simbolikos, pasąmonės srauto, vaikiškojo identiteto ieškojimo. O vaikams rūpi gyvas pasakojimas, nuotykiai, įtampa, o savo « identitetą » ir savo vietą jie puikiai žino ir stato logiškus klausimus, kurių suaugusieji nedrįsta klausti. Dėl to Jonynas pagiria J. Švaistą (jo *Šaunųjį penketuką*) už gausius nuotykius, saikingą fantazijos ir realybės sampyną. Blankesnis jam atrodo tik sentimentalus dalykas *Gyvosios raidės*. Anot kritiko, kad ir nepasiekia *Baltaragio malūno* ar J. Kaupo bei A. Vaičiulaičio pasakojimų lygio, betgi davė lengvo pasiskaitymo vaikams. Tik knygos išorė baido Jonyną — lyg vadovėlis, ir iliustracijos mėgėjiškos [26].

Jaunimo literatūros meninę pusę nagrinėja K. Keblys, vertindamas G. Banaitytės-Ivaškienės *Baltąjį Stumbrą*. Jaunimo literatūrai, Keblio manymu, nestatytinas originalumo reikalaviamas, toks svarbus grožinei literatūrai, nes čia taikomoji literatūra. Čia negalima reikalauti pilno charakterių atskleidimo, o svarbu auklėjamasis momentas, sklandus pasakojimas, kalbos paprastumas, gabus nuotykių supynimas. « *Baltasis Stumbras* supažindina su mūsų istorijos gabalėliu, bet istorijos faktų nepertempia. Rodo pagrindinio

---

[21] V. Ramonas, *Jaunimo literatūros konkursas ir jo rezultatai*, žr. *Draugas*, 1969.VII.5 d.

[22] J. Gliauda, *Stabtelėjus lies knyga vaikams*, žr. *Draugas*, 1954.VII.31 d.

[24] J. Gliauda, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1970.IV.30 d.

[25] V. A. Jonynas, *Kai pasaka pinasi su tikrove*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1970. IV.23 d.

[26] Ten pat.

veikėjo drąsą, ryžtą nugalėti kliūtis, lojalumą saviesiems. Gerieji laimi, blogieji nubausti. Skaitytojas gali save identifikuoti su kilniaisiais, ryžtingaisiais. Nepertemptas patriotizmas, nes niekšas irgi rodomas lietuvis. Iš silpnybių Kebliui atrodo nuotykiai silpnokai tesusieti, trūksta dinamikos ir įtampos. Dialogas pilkšvas, vaikai kalba lyg mokyklos vaidinime pamiršę žodžius. Džiugu, kad į šią literatūrą ateina prieauglis: L. Stančikaitė, 18 metų, čia gimusi lietuvaitė, parašė *Paklydęs erdvėlaivis* [27].

Realiai paauglių knygą vertina K. Keblys, kalbėdamas apie D. Brazytės-Bindokienės *Mieste nesaugu*. Čia autorė išvengusi «literatūros», bet neišvengusi «pedagogikos»: pagrindinis veikėjas Arūnas ir tėvai čia per geri ir viskas labai gerai baigiasi. Įvykiai vietomis protokoluojami, bet ne vaizduojami. O viršeliui trūksta spalvingumo ir jis nesudomina smalsumo. Bet knyga tinka paaugliams: «Kol sulauksime šedevrų, mūsų paaugliai bus jau barzdoti ir skaitys pornografiją angliškai». Tad mamos turėtų šią knygą pirkti ir brukti savo vaikams skaityti — geruoju ar piktuoju. Lituanistinė mokykla VI-VIII skyriuje teįsako vaikams kas savaię jos perskaityti 10-20 puslapių, o Kalėdų senelis savo maišan, šalia saldainių, teįsimeta ir šią knygą [28].

D. Bindokienė, vertindama V. Frankienės-Vaitkevičienės *Užburtas kankles*, reikalauja: įdomaus turinio, aiškios, neperkrautos nereikalingais žodžiais kalbos ir tinkamų iliustracijų. *Užburtos kanklės* kaip tik ir išlaikančios tuos reikalavimus [29] G. Ivaškienė jose randa daug medžiagos praeičiai pažinti, tik gal, esą, per daug to mokymo [30]. *Aišvydo pasakų* autorius A. Giedrius visai nenutolęs nuo vaikų pasaulio, pamokymai natūralus; bet reti knygos žodžiai galį užkliūti [31]. O T. A. Antanaičiui *Aišvydo pasakos* — mažiems per sunkios, paaugėliams neįdomios [32]. O J. Gliauda jomis gėrisi [33]. Tai pat minėtosios *Užburtos kanklės* taikytos vyresniesiems, parašytos dirbtiniu puošniu stiliumi, forsuojamomis alegorijomis, pilnos nepatrauklių moralų [34].

D. Bindokienė būdingai iškelia savotišką mūsų jaunimo knygų kriterijų — ar bus «įkandamos», įbrukamos į paauglio rankas [35].

---

[27] K. Keblys, žr. *Darbininkas*, 1970.II.3 d.

[28] K. Keblys, *Priemiesty nesaugu, bet įdomu*, žr. *Draugas*, 1971.I.2 d.

[29] D. Bindokienė, *Prabilo užburtos kanklės*, žr. *Draugas*, 1971.VIII.28 d.

[30] G. Ivaškienė, *Trys knygos vaikams*, žr. *Aidai*, 1972 m. 3 nr., 166-168 psl.

[33] J. Gliauda, *Švelnios Aišvydo pasakos*, žr. *Dirva*, 1971.X.6 d.

[34] K. Reikalas [T. Antanaitis], *Prozos dominuojama 1972 m. literatūra*, žr. *Metmenys*, 1972 m. 25 knyga, 173-190 psl.

[35] D. Bindokienė, *Šių ir anų dienų istorijos*, Č. Grincevičiaus «*Vyskupo katinas*».

Vaikų jaunimo literatūros dar yra recenzavęs K. Bradūnas[36], V. Mingėla[37], L. Žitkevičius[38], J. Ignatonis[39], H. Nagys (R. Spalio *Gatvės berniuko nuotykiai*[40]), St. Būdavas[41], D. Lipčiūtė[42] ir kiti.

Negalima skųstis jaunimo literatūros kritikais: knygos vertintos ir po kelis kartus, atsidėjusiai sijotos, teiktos ar papeiktos, atrodo, be asmeninių ar srovinių sumetimų. Kad būtų daugiau ir stipresnės tos literatūros, ryškesnis būtų ir jų vertinimas.

Ketvirtas skyrius

ĮVAIRŪS LITERATŪRINIAI KLAUSIMAI

I. LITERATŪRA OKUPUOTOJE LIETUVOJE

Literatūrinio palikimo klausimas okupuotoje Lietuvoje

Opus buvo mūsų literatūros klasikų klausimas. Iš karto beveik visi buvo nuneigti. Ilgainiui pradėta vieną po kito « atšildyti ». J. Baltušis vaizduoja tikrą kūltūrinio palikimo idiliją. Donelaitis, Vaižgantas, Maironis, Krėvė, girdi, išaukštinami ir priartinami prie liaudies [1]. O literatūrinis palikimas Lietuvoje atsijojamas ir įvertinamas pagal pagrindinį sovietų literatūros mokslo dėsnį : « padėti liaudžiai, kuo plačiausiai panaudoti grožinę literatūrą komunistiniam auklėjimui » [2]. Čia žiūrima laiko, kada rašytojas gyveno, jo biografijos, pasaulėžiūros ir t. t. Taip su A. Jakštu susidorojama trumpai drūtai ; Maironiui įveikti tenka griebtis ištiso priemonių arsenalo ; su Krėve vargas — iškilus rašytojas, bet pasitraukęs į Vakarus.

Apie K. Donelaitį L. Gineitis parašė knygą *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha* (1964). Ją įvertino mūsų kritikas dr. J. Grinius. Objektyviai iškeldamas, kas gera, ir nurodydamas praleidimus, šališkumą dėl marksistinių « akinių », neiškėlimą autoriaus asmens ir poemos idėjinių bei meninių ypatybių, pažymi, kad visko yra, kas Donelaitį liečia, tik paties Donelaičio nėra. Jo tikrovė — ne jo laikų materialisto, švietėjo — filosofo, bet gilesnė, kur telpa materija, mąstantis ir dvasinis žmogus. Tai integralinis realizmas. Donelaitis stovi arčiau Dantės ar Valančiaus, negu Voltaire ar Rousseau, pralenkia amžininkus ir yra unikumas Lietuvoje ir Europoje. Donelaičio asmuo nesiduoda sumarksinamas ar surusinamas. Ir ne rusų vertimas (1946 m.) išvedė jį į pasaulį, o L. Rėza išversdamas 1818 vokiškai.

---

[1] J. Baltušis, *Keturiasdešimt*, žr. *Pergalė*, 1957 m. 11 nr., 6-7 psl.

[2] Ten pat, 62 psl.

«Man atrodo dėl to, kad L. Gineitis nepajėgė atsipalaiduoti nuo marksistinių dogmatinių tezių bei neturėjo laisvės pažvelgti į K. Donelaitį be rusiško imperializmo interesų, kurie mūsų poeto gyventas vietas yra išbraukę iš žemėlapio. Knygoje matyti nemaža simpatija Donelaičiui, bet marksistiniai dogmatiniai prietarai, pajungti grobuonių klastai, sužalojo, gaila, didelį L. Gineičio darbą, Donelaičio asmenį ir jo kūrybą» — išveda kritikas [3].

Jubiliejiniais metais Donelaitį minėjome mes, minėjo ir Lietuvoje. Kai V. Kazakevičius *Literatūros ir Meno* savaitraštyje pasišaipėiš mūsų minėjimo, o pasigyrė savuoju [4], Aistis atsakydamos nurodė, kad ir Lietuvoje specialiai tik trys straipsniai tuo reikalu parašyti. Ir Lietuvoje dabar Donelaitis išleistas pagal J. Ambrazevičiaus parinktą formatą ir tipą. Tik maskvinė leidykla Ogiz vandališkai pasielgė su Jonyno iliustracijomis, išmesdama jo inicialus. O vertėjas D. Brodskis, rusas, nors gerų norų, bet «Donelaitį verčia, kaip padėvėtų kailinių rankovę, vilna į viršų. Plati rusų prigimtis ir čia pasireiškia: versdamas rusas neiškenčia originalo nepagražinęs ir nepatobulinęs. Ir kai pagalvoji, kas lieka iš Donelaičio, kai kas jį verčia iš rusiško vertimo [5].

Maironis — toks svarbus, kad sovietai negali jo apeiti tyla, o tenka dėti ant sovietinių kultūrinio palikimo svarstyklių ir atsargiai sverti.

Dar laisvoje Lietuvoje marksistinis kritikas K. Korsakas, Maironiui mirus, rašė, kad Maironis didelis, jog stojo kovon prieš carizmą ir sulenkėjusius dvarininkus tėvynės meilės vardan. Ta tėvynė tada jungė priešingus Lietuvos sluoksnius. Reakcinis momentas jo kūryboje buvęs — katalikiškumas. Jis buvęs didelis menininkas, todėl jo lyrika tokia paveiki. Lietuvos laisvę jis suprato savo klasės požiūriu [6]. B. Pranskus prieš II pasaulinį karą Sovietuose vertino griežtai, grynai sovietiškai. Jis buvęs buržuazinio tautinio sąjūdžio dainius, nematęs tikrosios jėgos, kuri būtų galėjusi grąžinti kraštui buvusią galybę. Pagrindinė jo viltis — Dievas. Iš čia jo poezijos reakcingumas. Lietuvoje laimėjus kontrarevoliucijai, Maironis perėjęs į feodalinių viduramžių siužetus, pradėjęs «tautinį romantizmą», suvaidinusį ryškų vaidmenį lietuvių buržuazijos gyvenime [7].

---

[3] J. Grinius, *Kr. Donelaitis rusų imperializmo tarnyboje*, žr. *Draugas*, 1964 m. eilėje numerių nuo birželio 20 dienos iki liepos 25 dienos.

[4] V. Kazakevičius, *Donelaitis ir nacionalistų biznis užjūryje*, žr. *Literatūra ir Menas*, 1964 m. 50 nr. (XII.12 d.).

[5] J. Aistis, *Ar jau taip geriau ir negalėjo būti?* žr. *Draugas*, 1965.I.9 d.

[6] J. Radžvilas, *Vietoj Maironio nekrologo*, žr. *Kultūra*, 1932 m. 8 nr.

[7] B. Pranskus, *Maironis ir proletarinė literatūra*, žr, *Priekalas*, 1933 m. 5 nr., 225-231.

Užėjus sovietams, P. Cvirka įrodinėjo, kad Maironis tebuvęs buožių interesų gynėjas[8]. Sovietai uždraudė 1940 m. leidimą, nutraukė Maironio muziejaus darbą. Nesisekant karui su vokiečiais, sovietai savo literatūroje pradėjo kelti patriotizmą žadinančius poetus ; taip daryta ir su mūsų rašytojais. Ir Maironis Korsako pastatytas kaip šauklys prieš « vokiškuosius grobikus ». Karui pasibaigus, Maironis ir kiti buržuaziniai poetai vėl kritikuojami, o Korsakas dėl to net atgailoti gavo. Bet Maironis, nors ir buržuazijos daimius ir kunigas, B. Pranskui ir kitiems vis dėlto priimtinas « darbo liaudžiai » dėl gamtos apdainavimo, priešvokiškųjų kūrinių. A. Venclova dabar randa, kad pažangiosios Maironio idėjos vėl uždega kovoti dėl tarybinės Lietuvos atgimimo. Paties Maironio kūryba cenzūruota : išmetami ištisi eilėraščiai, braukiamos « pavojingos » vietos, ieškoma Puškino, Nekrasovo poveikio jam. Dėl aiškintojų klaidų įsikišo net A. Sniečkus. R. Šarmaitis, remdamasis marksizmu-leninizmu, aiškino, kad kelias į carizmo nuvertimą Lietuvoje ėjo dirbant kartu su kitų tautų darbininkais ir valstiečiais. Lietuvių buržuazinio judėjimo ideologai skelbė klasių taiką. Bet didelis meninkas negalįs neatspindėti kai kurių pažangiųjų savo laiko idėjų, šiuo atveju — lietuvių nacionalinio išsivadavimo demokratinių tendencijų. Ir tie pažangieji elementai kaip tik yra stipriausi jo kūrybos bruožai. Jei kur kas nors nesueina, tai kaltas « prieštaringumas », « ribotumas ». Toks Maironis duodamas *Lietuvių literatūros istorijoje*, kur taip pat tebesakoma, jog Maironis buržuaziniais laikais niekintas (pamirštant, kad posakis « Maironis paseno, Maironis nuseno » — Venclovos sugalvotas). Žodžiu, Maironis numaironintas ir palenktas savo tikslams. Maironį ištiko baisesnis likimas, negu kitus klasikus — jo kūryba iškreipta [9].

Vanda Zaborskaitė 1968 parašė monografiją apie Maironį, Lietuvoje palankiai priimtą. Mūsuose apie ją painformuoja J. B. Jis įvertina, kad pririnkta daugiau faktų jo aplinkai nušviesti ir entuziastiškai analizuojama poezija, nors estetinis vertinimas nedaug skiriasi nuo ankstesnių vertinimų. Vertindama visuomeniniu požiūriu autorė laikosi K. Korsako suformuluotos linijos : veikė visuomenę pažangiai ar reakcingai ? Progresyvus, kad skelbė aktyvią kovą prieš carizmą, aukojimąsi didžiam visuomeniniam tikslui, rūpinosi masių kilimu, o jo tėvynės meilė buvo varguolių meilė. O reakcingas, kad ėjo prieš liaudies išsivadavimo judėjimą, pasitenkindamas refor-

---

[8] P. Cvirka, žr. žurnalą *Raštai*, 1941 m. 1 nr.

[9] A. Baltaragis, *Numaironintas Maironis*, žr. *Aidai*, 1963 m. 4, nr. 157-169 psl. ir 5 nr., 205-215 psl.

momis, idealizavo kunigystę, skelbė buržuazinę tautos vienybę ir Vytauto paveikslu aukštino stiprią valstybę, buržuaziniams sluoksniams tarnaujančią, ir atsiribojimą nuo rusų. Autorei privaloma laikytis pažiūros : kas nori Lietuvą išlaikyti laisvą — tas reakcininkas. Teisingai J. B. pastebi, kad *Aidų* leidinėlis apie Maironį labai praverčia pasipildyti [10].

Panašiai tą monografiją įvertino V. R. Čia taikliai pastebima, kad Maironio populiarumas įrodo jį nesant tik istorija, o ir gyvenimo dalimi. Toje sistemoje net mokslininkas negali išlikti sąžiningas. Autorė dažnai atribojanti Maironyje žmogų nuo poeto. O jo lyrinio herojaus negalima atskirti nuo jo asmens. Nepaisant knygos « įpakavimo », dėliojimo Lenino progresyvumo ir reakcijos etiketės, recenzentas tą darbą vertina gerai : sugebėjo sugauti esminius vertės niuansus ir išbaigė Maironio mozaiką [11].

Vydūno grįžimas. Nuo 1940 iki 1960 m. tik jo gabalėlis duotas antivokiškoje antologijoje *Amžinoji neapykanta* (1942). 1958 m. *Lietuvių literatūros istorijos* II t. jam duota 10 psl. Reabilituotas anksčiau, nes Vydūno kūryboje pirmą kartą po Donelaičio *Metų* taip plačiai atsispindėjo Prūsijos lietuvių likimas, jų germanizavimas [12]. Šimtmečio sukakties proga buvo straipsnių *Literatūroje ir Mene*, *Kultūros Baruose* ir 1968 m. *Pergalėje*. J. Lankutis nagrinėjo Vydūno kūrybos principus objektyviai : tuos principus veikęs nacionalinis judėjimas — romantinis patosas, moralizavimas, šviečiamosios Rytų Prūsijos lietuvių rašytojų tendencijos, kultūrinė kova prieš germanizaciją. Lankutis jį vertina tautos dvasiniam savarankiškumui ugdyti : « Tačiau ir per šį istorinį sluoksnį jaučiame, koks aktualus tebėra mūsų kultūros raidai Vydūno siekimas suformuluoti tokią lietuvių dramaturgiją, kuri būtų esminė priemonė tautos dvasiniam savarankiškumui, patvarumui ir veržlumui išreikšti bei aktyvizuoti » [13]. *Kultūros Baruose* jis sako, kad Vydūnas giliai savo veiklą įprasmina, rūpindamasis, jog « žmogus išaugtų ir ugdytų savyje tai, ką jis paveldi iš amžių, ką jis turi nešti ateinančioms kartoms — būtent, aukštą žmoniškumo idealą, laisvės troškimą, meilę

---

[10] J. B., *Monografija apie Maironį*, žr. *Aidai*, 1969 m. 6 nr., 281-283 psl.

[11] V. R., *Monografijos apie Maironį sulaukus*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 9(13) nr., 13-14 psl.

[12] A. D., *Vydūno šimtmečio sukakties minėjimas Lietuvoje*, žr. *Akiračiai*, 1968 m. 1 nr. (liepos mėn.), 8 psl.

[13] J. Lankutis, *Vydūno dramaturginiai principai*, žr. *Pergalė*, 1968 m. 3 nr.

savo kraštui »[14]. Lankutis teigia, kad jo pagrindiniai veikalai ir veiklos motyvai aktualūs ir mūsų laikams: « nesenstantis lieka jo optimistinis tikėjimas neribotomis žmogaus tobulėjimo galimybėmis, siekimas vispusiškai aktyvizuoti asmenybę, įdiegti joje laisvės troškimą, pasipriešinimą dvasios vergiškumui ir buities inercijai. Dėl šitokių savo siekimų Vydūnas yra vertintinas kaip vienas ryškiausių savitos ir giliai humanistinės lietuvio pasaulėjautos formuotojų »[15].

Juozas Lebionka *Lietuvių literatūros istorijos* II d. V. Kudirką deda kritinio realizmo atstovu. Kudirkos atsivertimą nulėmęs daugiau J. Jablonskio laiškas, ne J. Basanavičius ir *Aušra*. Pats Kudirka buvęs šovinistas, o jo himną « buržuazinė » Lietuvos valdžia panaudojusi prieš liaudį. Prieš visus iškraipymus aiškinant Kudirką pasisakė St. Vykintas: Kudirka nesuvedamas į vieną literatūrinę srovę, nebuvęs šovinistas, tik svetimųjų išnaudojamą Lietuvą gynęs, jo himnas reiškė visos lietuvių tautos idėjas, o jo autorius brangus visai tautai[16].

Apie V. Krėvės traktavimą sovietinėje Lietuvoje informuoja A. Baltaragis[17]. I-ios okupacijos metais jis laikytas žymiu mokslininku ir klasiku. Per karą Krėvei pakenkė « politinis nesusiorientavimas ». Maskvos *Tiesoje* 1942 m. išvadintas « šiaudadūšiu, veidmainiu, išdaviku »[18]. Bet Maskvoje išleista jo *Sena pasaka apie narsųjį kunigaikštį Margirį* — pasisemti stiprybės prieš hitlerinius grobikus. Grįžus bolševikams, Krėvė ir M. Biržiška buvo išbraukti iš lietuvių literatūros ir viešojo gyvenimo. Krėvės nežino nė Sovietų didžiosios enciklopedijos pokarinė laida. *Lietuvių bibliografija* 1941-1944 m. jį praleidžia. 1954 m. Krėvė mirė. Sovietai tyli. Tik 1955 m. gale išleido jo *Apsakymus ir padavimus*. Įvade K. Korsakas, lyg niekur nieko, kelia jį klasiku, pučia jo nepasitenkinimą esama tvarka (nepriklausomo gyvenimo gale). Atėjus sovietams, esą, įsijungęs, prie vokiečių, gi palūžęs, prievartaujamas, vėliau įbaugintas pabėgęs. Korsakas « porina » apie idėjinį prieštaringumą. Kūrybos minusai : senosios Lietuvos idealizavimas nesutinkąs su istorine tiesa, asmenybės kulto tendencijos, psichologizmas ir t. t. Bet nepaisant visa ko, jo kūryba artima liaudžiai : liaudiškumas, tautosakos pažinimas,

---

[14] J. Lankutis, *Vydūnas ir jo humanistinė tautinės kultūros idėja*, žr. *Kultūros Barai*, 1968 m. 3 nr., 61-62 psl.

[15] Ten pat, 62 psl.

[16] St. Vykintas, *Vincas Kudirka bolševikinėje Lietuvos istorijoje* žr. *Dirva*, 1971.VII.2 d.

[17] A. Baltaragis, *Vincas Krėvė Lietuvoje 1940-1965 m.*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 10 knyga, 61-82 psl.

[18] *Tiesa*, Maskva 1942 m.

realistinis vaizdavimo būdas, psichologinis įžvalgumas, stiliaus meistriškumas. Keliami Krėvės vėlesnieji apsakymai : *Draugai*, *Tortas*, *Gėlės*, kur Krėvė pasakęs kritikos žodį apie buržuazinę visuomenę. Žodžiu, Korsakas taip supažino, kad skaitytojas neatpažino. Paskui ėjo eilė kūrinių ; kai kurie be « įvadų » ; tai vėl šokta įvedžioti. J. Lankutis *Padavimus* rado gana prieštaringais [19]. Vėliau rašė gana nuosaikiai ir dėl to nukentėjo. Krėvė atsirado ir bibliografijoje ir Didžiojoje bei Mažojoje rusiškose ir lietuviškose sovietinėse enciklopedijose. Taigi, po 10 m. reabilituotas.

V. Putinas-Mykolaitis turėjo irgi prisitaikinti : perdirbti *Sukilėlius*, kalbėti apie pagerėjusias kūrybinio darbo sąlygas, teisintis dėl vieningos srovės Maironio kovai dėl tautos laisvės apibūdinti. Partija, anot J. Lankučio, nuolat budėjo : « partinė spauda nuolat rūpestingai sekė Mykolaičio kūrybos žingsnius, iškeldama jo laimėjimus ir draugiškai, principingai kritikuodama už idėjines klaidas ir buržuazines praeities liekanas jo kūriniuose » [20].

Poetas turėjęs atgailoti už kai kuriuos *Rūsčių dienų* rinkinio eilėraščius. Prisipažinus klaidas, politiniai ir literatūriniai vertintojai buvę atlaidūs. *Būties valanda* išleista « atlydžio » metu, duokliniai eilėraščiai išnyksta, Putinas grįžta į save. Jis « atlydžio » galimybę geriausiai išnaudojo. *Lange* (1952-1961 m. eilėraščiai) jaučiama daugiau nevilties ir kankinančios nelaisvės. Peržvelgiant vėlesnį jo kūrybos kelią, iškyla realiose aplinkybėse kenčiančio poeto žmogaus didybė, kuri ir mus užangažuoja. Paskutiniai eilėraščiai rodo jį, bent lyrikos srityje, išsivadavus [21].

Įdomių atsiminimų apie brolį poetą pasakoja sesuo M. Mykolaitytė-Slavėnienė [22].

---

[20] J. Lankutis, *V. Mykolaičio-Putino kūryba*, Vilnius 1961, 353 psl., cit. I. Trakelytė, *Langas į poeto sielą*, žr. *Metmenys*, 1967 m., 14 knyga, 165 psl.

[22] M. Mykolaitytė-Slavėnienė, *Putino sesuo pasakoja apie brolį*, žr. *Draugas*, 1967.VIII.12, 19 ir 26 dienos ; *Putinas okupacinėj gūdumoje*, žr. *Aidai*, 1967 m. 10 nr., 430-435 psl.

Literatūra dabarties Lietuvoje

Čia pirmiausia apžvelgsime kelias antologijas, paskui sustosime prie svarbesniųjų dabartinių Lietuvos lyrikų ir prozininkų verti nimo.

1965 metų išėjo poezijos rinktinė *Manoji Lietuva*, sudaryta poeto V. Rudoko. Jos apimtis ir tikslas apibūdinama aplanke : « Brangiosios Komunistų partijos vedama, savo sūnų ir broliškųjų tautų rankų iškelta į negirdėtas aukštumas, kaip niekada, šviesi ir laiminga, priimk šį margaspalvį poezijos vainiką, kurį Tau nupynė Tavo poetai per ketvirtį amžiaus ». Rinktinė suskirstyta istoriškai : 1940-1941 m., 2. 1941-1945 — karo metai, 3. 1945-1955 m. — asmenybės kulto » laikotarpis ir 4. 1955-1965 m. — postalininis laikotarpis. Pirmame periode išskirtinas A. Montvila, vienas iš lietuvių publicistinės poezijos pradininkų. Šio skyriaus lyrikoje pagrindinis motyvas — « tamsi vergovė » ir « šviesi ateitis ». Antrame laikotarpyje gausu gamtos lyrikos, dramatinio karo motyvo ; žymu sekimo karo meto rusų poetais. Trečiasis laikotarpis — sausas, retoriškas, nuobodus. Kyla geresnis pradedantysis A. Baltakis. Paskutiniame skyriuje jaučiamas atgijimas. Vyresnieji poetai iš propagandos grįžta į kūrybinę plotmę, tylėjusieji pasirodo su naujais eilėraščiais. Venclova, Boruta, Miškinis — neką tepramoko. Neišsenkančiu kūrybiškumu stebina Putinas. Pažymėtinas anksti užgeseęs saulėtos nuotaikos V. Spūdas, J. Degutytė, A. Maldonis, VI. Šimkus, J. Marcinkevičius, po Stalino kaip ant mielių išaugęs E. Mieželaitis, kai kur pritrūkstąs poeto nuovokos ir griebiąsis retorikos. Subtilioji J. Vaičiūnaitė, miesto lyrikė, kritikos peikiama už atitolimą nuo gyvenimo srauto [1].

1965 m. pradėta leisti kasmetinė *Poezijos pavasario* antologija. Ją su džiaugsmu sutiko J. Aistis. Jam atrodo, kad « poetai urmu atsigrįžta į tautines tradicijas », ir talentingas jaunimas « kaip tik naujai akcentuojamais balsais visai užgožia išsekusį ir dažnai pasimetusį senimą ». Bet apgailestauja, kad « lietuviai poetai nemoka

---

[1] Pr. Stankėnas, *Lietuva dabartinės Lietuvos poezijoje*, žr. *Metmenys*, 1966 m., 12 knyga, 127-137 psl.

pilnai turimomis laisvėmis pasinaudoti ». Aistis liūdnai prideda : « dažnai pasigendi poeto, tai yra dalykų esmę matančio ir jaučiančio žmogaus ». Poetai nusikratę sentimentalizmo, beveik nereikalaujama niekinti tautos praeitį, teroras sušvelnėjęs. Rašytojas atsisukęs į savo kamieną. O toks J. Marcinkevičius pirmas be pagiežos ir neapykantos pažvelgiąs į partizanų kovų metus. Iš jo, kaip poeto su ateitimi, kritikas daugiau ir reikalauja. Būdinga esą, kad to jaunimo dvasia artimesnė Putino ar užsienio lietuvių poezijai. Jo manymu, šis prieš srovę einąs ir žodžio laisvės ieškąs jaunimas vertas visų supratimo [2].

Ir Titus Guopis (Antanaitis) džiaugiasi Lietuvoje leidžiamais *Poezijos pavasariais*, « kad gyvoji tauta mąsto ir kuria bet kokiose sąlygose ». Anot tenykščio kritiko V. Kubiliaus, « atlydys » leido poetams pasukti į tikrosios žmogaus būklės žemėje ir visatoje suvokimą. T. Guopis skiria 3 kartas : pasireiškusių prieš II pasaulinį karą, « asmenybės kulto » laikų ir pagaliau « atlydžio » metų poetai. A. Venclova padėjęs išguiti estetizmą ir apolitiškumą iš literatūros ; Putinas norėjęs kurti pagal savo prigimtį ; E. Matuzevičius turįs taip pat ką pasakyti ; pagaliau priimtas V. Mačernis. Tyru žmoniškumu reiškiąsis J. Marcinkevičius (*Duoną raikančios rankos*), o šnekumu E. Mieželaitis, kaip ir .... visi vyrai. Žodį taupo moterys : J. Degutytė, J. Vaičiūnaitė. Jos ir išradingesnės, laisvesnės. Laisvą pasisakymą priima ir tradicijos neatsisako jaunieji [3].

Trečiojoje *Poezijos pavasario* knygoje radęs ir « duoklinių » eilėraščių. Jaunieji į pilietinę poeziją žiūri plačiau : šūkavimai dar nereiškia kovingumo. Daugumas rinkinio dalyvių nesiima jokios « pilietinės » lyrikos. Gaila, esą, kad A. Baltakis, aptardamas A. Mackaus kūrybą, neišvengia « ideologinių » banalybių. Be to, pristatymu jie ten neturėtų didžiuotis, nes nėra « jūsų » ir « mūsų » poetų, yra tik lietuvių poetai [4].

Z. Papečkys irgi džiaugiasi, kad poezijon grįžta žmogus. Poetai esą spontaniški ir emocingi ir nerikiuojami pagal amžių ar užimamą vietą. Nebesą ir politinio budrumo pristatinėjant. Net darbo temose jaučiama erdvė ir amžinumas. Tikras novatorius M. Martinaitis ir S. Geda. Literatūrinis pulsas gyvas. Už žmogišką kasdienę teisybę pasisako ir senesnės kartos kritikas Br. Raguotis (tik ne melžėjų

---

[2] J. Aistis, *Poezijos pavasaris*, žr. *Draugas*, 1966.X.15 d.

[3] T. Guopis [Antanaitis], *Du poezijos pavasariai*, žr. *Metmenys*, 1967 m. 13 knyga, 95-107 psl.

[4] T. Guopis [Antanaitis], *Pavasaris eucharistiniais metais*, žr. *Metmenys*, 1968 m. 15 knyga, 165-171 psl.

apoteozavimą, kaip Stalino laikais). Dabar įžengia liūdesys, idealo ilgesys, meilė ir kiti « dekadentiniai », bet žmogiški jausmai ir santykis su gamta [5].

1969 ir 1970 m. *Poezijos Pavasarius* Lietuvoje aptaria T. Antanaitis (Irena Trakelytė). Čia jis daugiausia taikliai grybštelia eilę autorių, nurodydamas esmines jų poezijos žymes ir duodamas pavyzdėlių. Jis pažymi nepretenzingą, paprastais žodžiais dideles gyvenimo tiesas reiškiantį, « neatsiderinusio » instrumento, naujomis gaidomis apie gimtąjį gruntą giedantį E. Matuzevičių, ypač išradingą formos meistrą E. Mieželaitį, švelnųjį, kartais ironišką A. Maldonį, šviežią A. Bernotą, sutaurėjusią J. Degutytę, miniatiūrišką J. Vaičiūnaitę, kalbantį su savimi M. Martinaitį. Iš jaunesniųjų užgriebia atvirą vyriško mosto A. Mikutą, vispusišką elegantą, būties esmės ieškotoją T. Venclovą, laikinumo nuotaikos reiškėją R. Skučaitę, kuri poezijos versmių ieško kasdienybėje, melancholišką subtilią V. Palčinskaitę, gaivališką ir dinamišką R. Girkontaitę, be riksmo estradiškai kalbančią M. Kontrimaitę, epiško mosto A. Bukontą. Visi jie tematiškai sunku suskirstyti ; jie reiškia individualius išgyvenimus buities rėmuose : savo žemės meilę, tėviškės peizažą, vaikystės prisiminimus. Kaimas vis tebėra įkvėpimo šaltinis. Jaunieji stengiasi didelius daiktus atskleisti mažuose. Čia mes dar neaptariame vertimų, o ten daugiau rūpinamasi : taip pat ir dalijamasi su latviais savo kūryba [6].

Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais komiteto leidinys *Graži tu, mano brangi tėvyne* (1967 m.) nevienodai sutiktas. L. Karklius tą leidinį laiko literatūros ir propagandos hibridu, kur neskiriami grūdai nuo pelų (dedami : A. Regratis, Senas Vincas, Kaškaitis). Lietuvoje kovojama su tautiškumu ir kultūros « nacionaliniu uždarumu », brukamas « tarybinis internacionalizmas ». O čia priešingai : deda 35 tremtinius, net J. Aistį ir B. Brazdžionį. O į *Lietuvių poezijos* dvitomį nepatekę : A. Nyka-Nilūnas, H. Nagys. K. Bradūnas. Vienaip elgiasi namuos, kitaip svečiuos [7]. T. Guopis leidinyje tendencijų neradęs, bet pasigenda stipresnių Bradūno, Nagio bei Niliūno kūrinių. Kritikui svarbi leidinio intencija « parodyti lietuvių literatūrinę kūrybą vienalytę ir nedalomą » [8].

---

[5] E. Papečkys, *1968 metų poezijos pavasaris*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 17 knyga, 146-153 psl.

[6] I. J. Trakelytė [Antanaitis], *Dar du poezijos pavasariai*, žr. *Metmenys*, 1971 m. 22 knyga, 155-167 psl.

[7] L. Karklius, *Dovanotam arkliui į dantis pažiūrėjus*, žr. *Aidai*, 1969 m. 6 nr., 284-286 psl.

[8] T. Guopis, [Antanaitis], *Apie gražią tėvynę*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 17 knyga, 166-171 psl.

Gražų jaunųjų poetų aptarimą davė J. Vėlaikis. Giliai su poetiniu skoniu apibūdina Vytautą Karalių, Alfonsą Maldonį, Justiną Marcinkevičių ir Juditą Vaičiūnaitę. Karalius suvokęs gyvenimo tuštumą, užuominomis kalba apie miniažmogio auklėjimą Sovietuose ; turi daug vidinės energijos. Maldonis — jautrus lyrikas, žvelgiąs iš visuomeninės perspektyvos, glaustakalbis, tradiciškai eiliuojąs. Pasižymi giliu pergyvenimu, potekste, nuotaikų niuansavimu ir jaunatvišku požiūriu į gyvenimą, asmens dvilypumu : « Viskas taip darnu, aišku ir prasminga kalbant apie kitus ir apie gyvenamąjį laikotarpį, bet, kai jis atsisuka į savąjį *aš* ir pažvelgia į problemas, liečiančias tiesiogiai poetą, tampa nepaprastai jautrus laiko tėkmei ir mirčiai »[9]. Marcinkevičius, aprašinėjąs studentų nuotaikas ir politinius konfliktus, yra tarsi sovietinis romantikas. Jaučia kaimo psichę. Nekaltų žmonių tragediją sugeba perkelti už laiko ribos, pavyzdžiui, deganti motina — Amžinoji Lietuva. Fragmentiniai Vaičiūnaitės eilėraščiai atitinka jos pasaulėjautą — ji tartum visatos centras. Gyvenimo trapumas, nusivylimas, noras kažkur išeiti ir greta vaiko optimizmas. Vėlaikis iš jos daug tikisi : « Stilistinės savybės ir poetinė pasaulėjauta liudija individualaus talento poetę. Gausėjant gyvenimo patirčiai ir apvaldžius jau savitą charakterį įgavusiąs išraiškos priemones, gal būt bus Vaičiūnaitė antra moteris mūsų poezijos istorijoje verta poetės vardo »[10].

Tikru talentu Z. Papečkys laiko J. Marcinkevičių ir jame jaučia realią meilę ir užuojautą žmogui, ypač *Kraujo ir pelenų* poemoje. « Justino Marcinkevičiaus poezijos gyvoji šerdis yra absoliutus tikėjimas komunizmo doktrinos tiesa ir jos pergale pasaulyje. Dėl to, kaip ir visų neofitų, jo giesmė yra patetiška, ir retoriška, ir naivi, ir suvedžiojanti, klaidinanti, bet kartu ir kažkur pasiutusiai tikra »[11]. Nors poemoje *Kraujas ir pelenai* autorius apsilenkęs su istorine tiesa, betgi stengiasi nupiešti laikotarpio foną. Jis atkūrė tragediją tiekkart degintos, bet nesudegintos Lietuvos. Nepaisant svetimų įtakų, recenzentas jaučiąs gyvą dievdirbio dvasią. *Publicistinė poema* recenzentui atrodo impulsyvi, « kilusi iš reikalo prabilti dideliais ir svariais žodžiais »[12]. Ir ten, Lietuvoje, aštrus kartų klausimas. Jaunojoje kartoje poetas neranda ir idėjų tiesos, tikėjimo, o kas turi tikslą,

---

[9] J. Vėlaikis, *Keturi dabartiniai Lietuvos poetai*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1965. VIII.26 d. ir IX 2 d.

[10] Ten pat, IX.2 d.

[11] Z. Papečkys, *Justinas Marcinkevičius*, žr. *Metmenys*, 1967 m. 3 knyga, 53 psl.

[12] Ten pat, 67 psl.

kryptį — jai tik beprotybė (*Pušis, kuri juokėsi*). Nuostabių eilėraščių erotiniais, asmeniniais motyvais bei patriotinių esą cikle : *Duoną raikančios rankos*. Bet brandžiausia poema recenzentas laiko *Donelaitį* (1964 m.), kur reiškiama tautos nemarumo idėja. Autorius kovojąs už abstrakčių tiesų kultą atmetantį žmogų, suprantantį, kad žmonės patys yra tiesa. Paskutinėje poemoje *Siena* autorius kalba, kad istorijoje pirmąkart duota galimybė susinaikint save. Tad : « Būtinai reikia prijaukinti pasaulį, padaryti jį žmogaus sąjungininku. Žmogus negali gyventi baimės ir netikrumo pasaulyje », — sakosi pats autorius [13]. Z. Papečkys nuosekliai eina per visus veikalus, sekdamas talento augimą, objektyvus ir supranta jo kūrimo sąlygas, vertindamas per propagandos kemsynus išsimušančias poezijos versmes.

Judita Vaičiūnaitė Z. Papečkiui atrodo gabi, išsilavinusi, imli kelionės įspūdžiams, atkakliai besistengianti išsakyti savo gyvenimą tiesiai, atvirai. Labai anksti išvengusi svetimų įtakų. Išeivijos skaitytojui kalbanti gyva mūsų kartos kalba. Nors tematika neįvairi, bet kalba apie visą savo kartą, augusią laiku, kai sunku išlaikyti tikėjimą gėriu, draugyste, ištikimybe. Tai dar prieštelevizinės eros žmogus, neįvarytas į vienatvės ir bejėgiškumo gardą, dar galįs susikalbėti su vyresniąja karta [14].

Naujas Marcinkevičiaus kūrybos etapas prasidėjo *Mediniuose tiltuose* (1967), knygoje pilnoje nerūpestingumo, spalvingoje kaip vaivorykštė. Ten jis vadavosi iš publicistikos, sauso intelektualumo. *Liepsnojančiame krūme* tas procesas eina tolyn. Rinkinį jungia « orus susimąstymas ». Tai lyg poetinė Lietuvos topografija. Savotiška *Laiškų iš tėviškės* poezija pavergia atvirumu, švelnia melancholija ir šiluma. Poetas perkuria tikrovę į mistinį peizažą, natūraliai santykiauja su gamta. Tėviškės žmonių buitis kone biblinė. Nuostabiai reiškia kaimo žmogaus sieloje tūnantį pradą [15].

Pažymėtiną studijėlę davė R. Šilbajoris. Degutytė rinktinėje *Mėlynos deltos* šviesos ir tamsos priešingybėmis, kūną ir sielą maitinančių rankų metaforomis reiškia gyvenimo tekėjimą. Autorė siekia nustatyti savo santykį su pasauliu ir atstatyti savo poetinę Lietuvą. Asmuo santykiauja su visata, sąmonė pavirsta viskuo ir kyla dialogas su mirusiais. Mirties absoliutumas apsprendžia jos tikrovės pobūdį. Mirtis ne anga į saulę, bet šulinys, « mėnuo juodas ». Degutytė turi savo spalvų sistemą tam santykiui su tikrove reikšti. Ir kritikas

---

[13] Ten pat, 80 psl.

[14] Z. Papečkys, *Poetės Juditos Vaičiūnaitės takas*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 18 knyga, 126-132 psl.

[15] Z. Papečkys, *Dvi Justino Marcinkevičiaus knygos*, žr. ten pat, 151-164 psl.

eina jos ieškojimų keliu — siekiant kontakto su žmonėmis ir daiktais, ieškant gyvenimo prasmės. Degutytė susikūrė sau « modelį » — jungtinę poetinių pergyvenimų ir išraiškos priemonių struktūrą, kur įeina poetės *aš*, medžiai, upės, spalvos, skausmas, mirtis, gyvenimas, laimė .... Kiekvieno laikotarpio poetai kuriasi savo Lietuvą : Maironis, laisvos Lietuvos, tremties, Stalino laikų poetai turi vis kitokią savą Lietuvą. Mes neturime Degutytės ar kito tenykščio poeto kūryboje ieškoti slapto « priešiškumo » režimui. Verčiau ieškokime kontakto tėvynės meilės kaip poetinės tiesos pajutime. Degutytės Lietuva — baltas vieškelis ar rankšluostėlis su istorijos rašto žymėmis .... Mūsų žemininkai bus padėję tenykščiams poetams atkurti savo kraštą, kuriame ir mes ir jie esame namuose. Kritiko manymu, Degutytė yra patarnavusi, kaip begali patarnauti talentingas, nuoširdus žmogus : « Tėvynės gyvybės geriausias laidas yra lietuviškas žodis, vartojamas ne tik kasdieninei kalbai, tik politiniams — ideologiniams tikslams, bet, svarbiausia, pačios to žodžio šventovės — lietuviškos žodinės kūrybos ugdymui »[16].

Panašiai jis peržvelgia ir J. Vaičiūnaitės poeziją. Jos nelaiko intelektualine poete, o daugiau emocinio tikrovės pergyvenimo. Savo jausmus ji reiškia subtiliomis ir komplikuotomis priemonėmis, išbalansuota vaizdų, ritmo ir metaforų struktūra. Pavyzdžiui, garsų pasikartojimas suderintas su žodžių tiesioginėmis ir perkeltinėmis prasmėmis, kad iš žodžių ir garsų iškyla gilesnis paslėptas pergyvenimas, neišsakomas vienais žodžiais. Jos spalvų ir šviesos deriniai ypač svarbūs — įdomūs savaime ir jų įpynimo būdas į poetinių priemonių visumą. Kritikas tiria rinkinių *Kaip žalias vynas* (1962) ir *Po šiaurės herbais* (1968), priemonių panaudojimą. Pirmajame šviesa ir spalva — viena savaranki tikrovės apraiška. Juodvi santykiaudamos sukuria erdvę — fizinę ir dvasinę. Jos vartojamos trejopai : 1. perduodama centrinis eilėraščio pergyvenimas, 2. jos ne tik centre, bet ir pergeria eilėraščio struktūrą, išreiškia gilesnę minties ir jausmo dimensiją, 3. šviesos spalvos vaizdai bei metaforos nedominuojaa, bet su kitais vaizdais reiškia eilę sudėtingų pergyvenimų. Spalva ir šviesa vartojamos išreikšti jėgoms, daiktams, vyksmams, sprendžiantiems žmogaus likimą ar reiškinių vidinių pergyvenimų atitikmenis. Pats žmogus kaip objektas, jėga ar sąmonės procesas eina atskiru elementu per šviesos ir spalvų pergertą erdvę[17].

---

[16] R. Šilbajoris, *Tėvynė ir asmuo J. Degutytės poezijoje*, žr. ten pat, 57-84 psl.

[17] *Šviesa ir spalvos Juditos Vaičiūnaitės poezijoje*, žr. *Metmenys*, 1971 m. 22 knyga, 5-23 psl.

Aptardamas *Po šiaurės herbais*, Šilbajoris leidžiasi ir į prasmės — turinio aiškinimą : trumpame eilėraštyje randa apjungtus ilgiausius šimtmečius. *Pavasario pasijų* cikle poetė šviesos metaforomis reiškia asmeninius pergyvenimus. Žmogus išreiškiamas kaip šviesos ir spalvos poetinis vaizdas. Jungiant seno ir naujo pasaulėvaizdžio elementus, sukeliamas paslėptas eilėraštyje laiko pajautimas[18]. Daroma Vaičiūnaitės spalvos ir šviesos analizė paaiškina ne tik šios poetės kūrybą, bet gali eiti pavyzdžiu ir kitų poetų struktūriniam nagrinėjimui. Tai lyg paruošiamasis darbas idėjiniam-estetiniam vertinimui. Žinoma, šita techninė analizė poezijos vertės neparodo.

Pabrėžtina, kad paskutiniu metu *Metmenys* ypač atsidėję nagrinėja Lietuvos poeziją ir daro tai nuoširdžiai, dalykiškai, atžvalgiai. Skaitytojai tuo būdu yra gerai informuojami.

Okupuotosios Lietuvos poezija, Pr. Visvydo manymu, « žygiuoja dvasinės laisvės, naujų orbitų bei įvaizdžių pusėn, stengdamasi kuo efektingiau panaudoti poetines priemones »[19]. Tenykščiai poetai, anot J. Degutytės, norėtų poezijos « didelės, nesuvaržytos jokiais kanonais, jokiom literatūrinėm mokyklom, drąsios (bet ne manieringos), gilios, ir ne pseudofilosofiškos, kad alsuotų ne vienadiene tiesa, kad maitintųsi kasdienybe, ir vizijos, kad ji būtų laikmečio gyvas kūnas ir kraujas. Kad būtų poezija. Tikra »[20]. Jau dabar tie poetai pasako daugiau, negu galima. Prasiveržia ir religinis jausmas.

Prie okupuotosios Lietuvos literatūrinio gyvenimo grįžta ironizuodamas J. Baltušio, stambaus rašytojo, ginančio sovietų valdžią, kaip Šolochovas, atsiminimus[21]. Visvydas žeria, kad nepriklausomoje Lietuvoje galėjo prieš valdžią murmėti P. Cvirka. Jo talentas buvo pripažintas ; liberalai kultūrininkai jį palaikė, taip ir S. Nėrį ir A. Venclovą. Matąs Avyžiaus, Mikelinsko, Sluckio, Bieliausko, Kašausko moralinius motyvus, psichologines gelmes, vaizdingą, išdailintą literatūrą. Bet pasigenda atviro galingo pasisakymo. Atimtas teisybės žodis. Ir jis mylįs Lietuvą, o bėgęs gelbėdamas galvą. Lietuva — tyruose žengiąs karavanas. Gal kada ir pasieks laisvės oazę[22].

Lietuvoje likusį E. Matuzevičių vadina pajūrio dainiumi. Lietuvos gamtos motyvas ten dabar poetų skydas, kaip tremties poetų gamtos motyvas gimsta iš nostalgijos. Matuzevičius gieda Lietuvai kaip

---

[18] Ten pat.

[19] Pr. Visvydas, *O tėviškės pilkasai spinduly* ; *Poezijos pavasaris*, žr. *Draugas*, 1971.X.9 d.

[20] Ten pat.

[22] Pr. Visvydas, *Apie tyruose žengiantį karavaną*, žr. *Draugas*, 1971.II.24 d.

vieversys. Jis šviesus, liaudiškai paprastas ; dvelkia žemininkais. Spindinti vaikystė, gimtasis reljefas, pajūrio gamta — jo stiprybė. Socialinio gyvenimo « entuziazmas » tik darko jo poeziją [23].

Visvydas gėrisi klasiškai europišku T. Venclovos akiračiu, S. Gedos įvaizdžiais ir pakelta intonacija, V. Bložės ilgais fantastiškais preliudais. Tik *Poezijos pavasaris* galėtų įtraukti ir iškilesnius išeivijos poetus, kad ir skirtingos ideologijos. Lietuvos poezija « maitinasi sodria žmonių kalba, vaizdinga gamtos aplinka, turininga tautosaka, įdomia istorija. Ji yra išvysčiusi ir gana gerą techniką » [24]. Bet ji turi būti labai atsargi, — kiekvienas polinkis į draudžiamą estetikos ir asmeninio tikėjimo zoną ten budriausiai partijos sekamas. Bet tenykščio poeto žodžiais, tokia poezija « yra balsas, už kurį reikia mokėti gyvenimu ir krauju, balsas, dovanojamas tautai per geriausius jos žmones » [25].

Ok. Lietuvos poeto T. Venclovos lyrikos viršūne Pr. Visvydas laiko jo metafizinį jausmingumą — ramų, hermetišką, elegišką. Kritikas nesusigaudęs A. Greimo straipsnyje, kur minimi palaidi, prieštaraują Venclovos vaizdai [26]. Visvydui rodosi, kad Venclovos įvaizdžius riša pilna išgyvenimo rimtis. Visur — ieškojimas, susikaupimas ir atranka. Greimas, abejodamas Venclovos poezijos analizės galimumu, turėtų to ir nesiimti : be reikalo komplikuotai samprotauja, pavyzdžiui, apie « pavirtimo » figurą. Pats Visvydas vaizdus aiškina poeto patirtimi. Poetas nusigręžęs nuo slegiančios tikrovės ir išsilaisvinimą radęs mene. Nelyginant *Hamleto* pabaigoje, čia pasakoma, kad pasaulis suprastų pavojingą tikrovę, už kurios išreiškimą tokiems poetams, kaip Mandelštamas, « beprotnamiai, kalėjimas ir purvas ». Ir išveda : imlus poezijai supras Venclovos *Kalbos ženkluose* « hermetiškame žodyne ne tik amžinybės ar žmogaus egzistencijos gelmes, ne tik Sovietijos įręstus randus, bet ir tamsumą nuskaidrinantį troškimą išsiveržti iš melo, dainuoti tobulą teisingą poeziją » [27]. Šiame straipsnyje Visvydas be ypatingo gudravimo ir perkrovimo tarptautiniais žodžiais bus teisingai priėjęs prie Venclovos poezijos.

Visvydas lygina J. Degutytės ir J. Vaičiūnaitės poeziją. Degutytė tiesiogiai, intymiai santykiuoja su pasauliu, jaučiama egzisten-

---

[23] Pr. Visvydas, *E. Matuzevičius — Lietuvos pajūrio dainius*, žr. *Aidai*, 1970 m. 2 nr., 80-82 psl.

[24] Pr. Visvydas, *O tėviškės pilkasai spinduly*, žr. *Draugas*, 1971.X.9 d.

[25] Ten pat.

[26] A. Greimas, *Tomo Venclovos beveik beprasmė poezija*, žr. *Metmenys*, 1972 m. 18 knyga, 9-17 psl.

[27] Pr. Visvydas, *Metafizinio jausmingumo poezija Lietuvoje*, žr. *Draugas*, 1972. XII.16 d.

cinė įtampa ; ramiai teigia gyvenimo visumą, be oficialaus balasto ir įtikinanti. Jos patirtis švelni ir šventa. Iš nuostabos būsenos ji eina į mirties žingsnių pajutimą ir grėsmės nuojautą, skamba nuožmūs balsai. Iš tradicinės eilėdaros perėjusi į verlibrą su liaudies dainų techniniu elementu [28].

J. Vaičiūnaitė stovi atokiai, stebi ir renka medžiagą iš aplinkos, tapo ramius impresionistinius kaleidoskopinius paveikslus. Žaidžia sąvokomis, asociacijomis. Gamtos elementus sieja su laiko reiškiniais ir istorijos pamokomis. Visa tai nenustelbia jos eilėdaros ir poetinio audinio įvairumo bei išradingo stiliaus. Eilėraštį kuria proto energija. Vaičiūnaitės miestiškumas papildo Degutytės gamtiškai subtilią sielą. Abi poetės Visvydo pateikiamos gyvos ir patrauklios [29].

Okupantų pastatytas sekti tremties lietuvių gyvenimą V. Kazakevičius be reikalo krykštauja, kad tremtiniai susidomėję okupuotosios Lietuvos literatūra, prie kurios « išeivis, pasiilgęs gimtojo krašto, pripuola lyg prie gaivinančio šaltinio » [30]. O neseniai J. Baltušis giedojęs : « Stebina jų [tremtinių] protavimo ribotumas, minties aklumas, visiškas epochos nejautimas ir, žinoma, nuožmumas [...] Tai visai sužvėrėję žmonės » [31] ... nes nepritaria Lietuvos okupacijai. Kaip tas dvi nuomones suderinti, Visvydas neišmanąs. Tiesa, lietuvis ilgisi Lietuvos, myli jos kalbą, domisi jos literatūra, bet tik lietuvių kūrybos, ne sovietų. Okupuotojoje Lietuvoje nerasi tremtinių kūrybos lietuvių bibliotekose, nes tai neleidžiama. Rasi nebent pogrindyje. O vis dėlto mūsiškė literatūra ten pakliūva ir daro įtaką, ypač žemininkų romantika veikia Degutytę, Martinaitį, Jakštą, Vaičiūnaitę. Veikia Bradūnas, Niliūnas, Mačernis, Nagys, Radauskas. O neįsileidžia, kad bijoma konkurentų ir mūsų Aisčio, Brazdžionio, žemininkų magnetizmo» [32].

Ir H. Nagys mano, kad mūsų poezija įtakoja dabartinius Lietuvos poetus. Tremties poetai ten, deja, viešai laikomi raupsuotaisiais. O ir Amerikoje nepyragai [33].

---

[28] Pr. Visvydas, *J. Degutytės ir J. Vaičiūnaitės kūryba*, žr. *Aidai*, 1971 m. 2 nr., 65-67 psl. ir 3 nr., 111-112 psl.

[29] Ten pat.

[30] V. Kazakevičius, *Lyg prie gaivinančio šaltinio*, žr. *Pergalė*, 1970 m. 4 nr., 80-84 psl.

[32] Pr. Visvydas, *Vieni lentynoje, kiti pogrindyje*, žr. *Draugas*, 1970.IX.1 d.

[33] *Lietuvių literatūroje visiems bus vietos. Pokalbis su H. Nagiu, Lietuvių Rašytojų Draugijos 1969 m. premijos laureatu*, žr. *Draugas*, 1970.IX.12 d.

Tenykštės prozos bendrą platoką apžvalgą duoda Rasa Iešmantaitė ir Vincas Kazėnas[34].

Partizanų laikotarpį vaizduojančius romanus aptaria A. Landsbergis. Tragiškuoju laikotarpiu vyrauja « socialistinis realizmas ». Visa apėmęs ideologinis marksizmo-leninizmo planas. Romanai prasideda suirute ir baigiasi priartėjimu prie didžiojo siekimo. Tad ir konflikto pasekmė iš anksto apspręsta. Psichologija išjungta. Teigiami veikėjai samdiniai ir fabrikų darbininkų vaikai; neigiami — buržuaziniai policininkai, turtingi ūkininkai ir dvarininkai. Komunistų silpnybės — degtinė, pesimizmas ir perdėtas smurtas. Darbas, švietimas ir pavyzdžiai nugali. Persilaužia ir dažnas inteligentas, pavyzdžiui, kaimo mokytojas. Neigiami veikėjai su fiziniais trūkumais, dvasios elgetos, pilni prietarų ir godūs. Didvyriai — teigiami veikėjai, kurių viršūnė — rusas. Senoji ir jaunoji karta konflikte. Senieji prietaringi, kunigų sukvailinti. Jaunuolių pareiga tėvus bei gimines skųsti. Tariamasis realizmas — stilizuota abstrakcija pagal sovietų romaną ir filmą. Kituose satelituose jau išsivaduota iš socialistinio realizmo. P. Cvirka nebaigtame romane bando tą užtvarą laužti: čia mokytojas galvoja, kad Rusijai lengviau, nes patys rusai ten komunizmą vykdo[35].

Išsamiau tą temą aptaria B. Vaškelis. Sovietinė valdžia partizanų pasipriešinimą vadina « banditizmu », o grožinėje literatūroje dar partizanai vadinami « klasiniais priešais », « nacionalžudikais », jei švelniau — « buožių sūneliais », « naktiniais svečiais », « žaliaisiais broliais », « miškiniais », « žaliukais ». Iki 1960 m. vaizduojami trafaretiškai — J. Dovydėno, J. Marcinkevičiaus, A. Baltakio. Nėra gyvo personažo. A. Baltrūnas duoda daugiau aspektų: partizanai nebūtinai tik iš nusikaltėlių. M. Sluckio partizanai — sugyvulėję; tai siejama ne tik su « buožiška » kilme, bet ir kaip miško gyvenimo ir pavojų įtaką. A. Bieliauskas pogrindį vaizduoja su pašaipa. V. Rimkevičius įveda vidurio kelio žmones, neužsiangažavusius niekam. Nuo 1959 m. pasirodė partizanų vaizdavime pakitimai. Rašytojai patys buvo išgyvenę tą laikotarpį, tad mažiau trafaretinio vaizdavimo. Partizaninės temos dabar galima skirstyti: 1. kaimiečių pergyvenimai tarp stribų ir partizanų, 2. partizanų vidiniai pergyvenimai ir naujos situacijos, 3. buvusių partizanų dabartinė būsena. 1-ją temą liečia V. Petkevi-

---

[34] R. Iešmantaitė ir V. Kazėnas, *Šiandieninės apraiškos Lietuvos prozoje: Žvilgsnis per aprūkusį stiklą*, žr. *Metmenys*, 1968 m. 15 knyga, 51-81 psl.

[35] A. Landsbergis, *Komunistiniai romanai apie pokario kovas*, žr. *Varpas*, 1958 m. 3-4 nr., 103-111 psl.

čiaus *Apie duoną, meilę ir šautuvą*, J. Apučio novelės *Rugsėjo paukščiai*, A. Pociaus *Šieno vežimas*; 2-ją — A. Pociaus *Tik du sūnūs*, D. Urnevičiutės *Vadink mane motina* ir V. Petkevičiaus minėtasis *Apie duoną, meilę ir šautuvą*; 3-ją — V. Rimkevičiaus *Kelias*, J. Mikelinsko *Kūdikėlis* (novelė), A. Markevičiaus *Plakatas restorano lange* (novelės). Partizanai įvairėja: jie yra suklaidinti, išėję į partizanus dėl materialinių gėrybių, žiaurūs, sadistai. Bet yra ir idealistų (H. Korsakienės *Neapšviestoji mėnulio pusė* partizaną idealistą nušovęs komunistas graužiasi). Apskritai daugumai rašytojų — kas nepakluso sovietų valdžiai ir ginklu pasipriešino, tas įėjo į nužmogintųjų kategoriją. Todėl Sluckio, Baltrūno, Dovydaičio aktyvistai bei stribai juos žudo ir padeda tremti į Sibirą be skrupulų. Išimtys kitaip pažvelgiant čia dar retos. Nors kai kurie bando į partizaną pažvelgti kaip į žmogų, bet apskritai viskas perteikiama sovietinės ideologijos šviesoje [36].

Apie partizanų temą rašo ir J. Aistis. 1920-30 m. karta dalyvavo istrebitelių eilėse; tuo dabar nesididžiuoja; jie buvo tik marionetės okupanto rankose, kuriam rūpėjo tomis skerdynėmis naikinti mūsų tautą. Iššudyta daug ir be reikalo, kaip net rašytojai prisipažįsta. Dažnas rašytojas (A. Bieliauskas, Rimkevičius) yra nemokšos ir savo bibliofobija didžiuojasi. Tuo turėtų susirūpinti akademikai, kurie dabar tik idėjiškumo, o ne raštingumo bei meniškumo žiūri [37].

R. Šilbajoris apžvelgė okupuotosios Lietuvos novelę. Jis mano, kad Lietuvoje novelė geriausiai įrodo, jog menas — tik netobula tikrovės imitacija. Tos tikrovės pėdsakų jis ten mato daug ir įvairių. Tenykščiai rašytojai irgi turi savo praradimo temą: mes bėgome nuo rusų, jie — nuo vokiečių. Jų novelėje atsispindi partizanų laikai (M. Sluckis), kai kur jaučiama inscenizuota partijos sekretoriaus kalba (Avyžius); socialistinio realizmo keliu eina J. Šimkus, A. Sprindys, J. Dovydaitis. Geriausios novelės stilizuotos (J. Baltušio, J. Grušo, I. Mero). A. Vienuolis ir A. Venclova vis dar gali pamokyti, kaip rašyti realistinę novelę. Dėl novelės silpnumo kalta ir režimo filosofija, susiaurinanti gyvenimą. R. Kašauskas išveda naują herojų — šoferį — gyvą, ne abstrakčiai išgražintą proletarą (*Didelių žmonių žaidimai*). Poetinio vaizdo principu paremta J. Apučio *Dobiliena*. Apskritai, R. Šilbajoris pažangos vis dėlto randa [38].

---

[36] B. Vaškelis, *Partizanai sovietinėje literatūroje*, žr. *Metmenys*, 1970 m. 19 knyga, 100-117 psl. ir *Draugas*, 1969.XII.6 d.

[37] J. Aistis, *Istrebiteliški romanai*, žr. *Draugas*, 1968.IV.19 d.

[38] R. Šilbajoris, *Lietuvių dabartinė novelė*, žr. *Aidai*, 1970 m. 9 nr., 428-432 psl.

Iš stambesnių tenykštės prozos veikalų mūsų kritikai vertino J. Baltušio, A. Bieliausko, J. Avyžiaus, M. Sluckio ir K. Mikelinsko romanus. Kalbėdamas apie J. Baltušio *Parduotas vasaras*, *Darbininko* recenzentas pripažino, kad autorius gabiai rišąs žodį ir vaizdą, yra pasakojimo meistras, puikiai moka lietuvių kalbą, pažįsta kaimo psichologiją, netingi parinkti vaizdingas priemones. Bet tematika nenauja, jo ūkininkai — gobšai, tarnai — vargšai, o valdininkai — pataikūnai ir kvailiai. Į galą veikalas nukentėjęs nuo neskanaus šaržo [39].

« Atlydžio » metą beletristika pajuto vėliau už poeziją. Bet individas ir čia įgauna vis didesnių teisių prieš visuomenę. Dabar ateina ir psichologinis romanas. Vienas iš tokių A. Bieliausko *Kauno romanas*. Autorius naudoja *flashback* formą, rašo daugiaaukščiais sakiniais, praeities įspūdžius maišydamas su dabarties. Pasakojama pirmuoju asmeniu. Titas Guopis jį įvertina šitaip: « Savo literatūriniu svoriu, ypač formos šviežumu ar net brandumu *Kauno romanas* yra gana retas paukštis mūsų literatūroje» [40]. Gaila, G. Galva, politinis komentatorius mato, kad autorius tik atliko užsakytąjį darbą — triuškinti Stalino statulas. Girdi, autorius bandęs tik išskleisti savo tezes, bet nepavykę [41].

Antras žymesnis romanas Lietuvoje, kur panaudotas vidinis monologas, sąmonės srautas, šalia *Kauno romano*, yra M. Sluckio *Aukso obuolys*. Įvykiai pasakojami trečiuoju asmeniu, bet perpinti pagrindinių veikėjų tiesioginiais samprotavimais, sąmonės srautu. Visi veikėjai gerai individualizuoti. Abiejuose romanuose yra tendencija šaržuoti senąją, buržuazinę kartą. Kartų plyšys aiškus. Jaučiamas didelis grubumas žmonių santykiuose, — tai pateisina tikrovė. Šis psichologinis kūrinys Sluckiui pavykęs. Jo pagrindiniai personažai įdomesni už *Kauno romano* veikėjus [42]. Bet tenykštis kritikas V. Kubilius taria abu romanu esant uždarytu istorinio laiko rėmuose ir nepasiekiant bendresnių žmogiškosios buities aspektų [43]. O lyrika aiškiai tai akcentuoja (to mūsiškiame romane nuolat pasigenda J. Grinius). Romanas vis dar neatskleidžia žmogaus pilnai, nes to dar nereikalauja pati situacija [44]. Apie *Adomo Obuolį* ir *Kauno romaną* pasisako ir R. E. Maziliauskas. Jo manymu rimtą litera-

---

[40] T. Guopis [Antanaitis], *Neeilinis romanas, sąžininga ir nesąžininga kritika*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 16 knyga, 161-168 psl.

[41] G. Galva, *Dabartinė buitis ir « Kauno romanas »*, žr. *Tėviškės Žiburiai*, 1967 m., 10 ir 11 nr.

[44] T. Guopis (Antanaitis), *« Adomo obuolys » ir kritikos atgimimas*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 17 knyga, 119-127 psl.

tūrą skaitančių padaugėjo. Bet Lietuvos literatūrinis gyvenimas atsilikęs. *Adomo obuolys* ir *Kauno romanas* skaitytojams ten buvo savotiškas šokas. Socialistinis realizmas, netoks vulgarus, tebegalioja. Jei tik rašytojas įsitikinęs komunistas, gali rašyti džoisiška maniera, ir jo veikalas bus priskiriamas prie socialistinio realizmo, kad tik potekstė partiška. Dėl to šiuodu rašytojai, geri partiečiai, ir išvengė pylos [45].

T. Guopis romaną *Kaimas kryžkelėje* laiko, kad ir pataisytu nuo «kulto» laikų, vis vien tendencingu, norinčiu mokyti; o mokymas yra moralistų, bet ne romanistų tikslas. Autorius drąsus, kad nevengė priminti išvežimus; bet nestinga ir valdžios liaupsinimų. Veikėjai suscheminti, traktuojami nelygiai. Kur kas jam atrodo pranašesnis Katiliškio *Miškais ateina ruduo* [46].

Antanaitis palankai peržvelgia J. Avyžiaus *Sodybų tuštėjimo metą*. Tai bešališkas vaizdavimas. Tik veikėjai kalbasi perdaug šlifuotu stiliumi ir per daug velkama veikėjų praeities. Prozos laimėjimas — vidiniai dialogai, betarpiški veikėjų pasisakymai. Romanas atrodąs nebaigtas — veikėjai dar netarę galutinio žodžio [47].

A. Bieliausko *Kauno romanas* ir M. Sluckio *Adomo obuolys* rodo formos suartėjimą su Vakarų romanu. Raimondas Kašauskas *Senojo miesto amžiuje* nesigriebiąs «ribos situacijų», lėtai paruošdamas charakterį atskleidžiančiomis scenomis, vispusiškai parodo veikėjus. Jo kūrinys pasižymi ypatybėmis, «šiandieninėje gimtojo krašto literatūroje labai retomis, kurių pati svarbiausioji yra autoriaus pažiūra į žmogų: ji suprantanti, atlaidi, šviesi, humaniška» [48]. Visi veikėjai įtikimi ir gyvi. Tėvo Adomo portrete kiekvienas senstąs žmogus ras dalį savęs. «Kada rašytojas skaitytoją priverčia kūrinyje rasti dalį savęs, kaip žmogaus, universalaus ir nepakartojamo, išjungto iš gyvenimo aplinkos, jis ir savo kūriniui jau duoda universalumo bruožą, jis jau ir pats daro žingsnį per laiko ir aplinkos ribą» [49]. Kritikas vertina šį neprikrautą «reikalaujamo» praeities pasmerkimo, objektyviai stebintį gyvenimą kūrinį [50].

---

[45] R. E. Maziliauskas, *Estetika ir idėjiniai kriterijai. Sąmonės srautas*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 2 nr., 6 psl.

[46] T. Guopis [Antanaitis], *Du Jono Avyžiaus romanai*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 18 knyga, 164-176 psl.

[47] Irena Trakelytė [Antanaitis], *Romanas, kokio dar neturėjome*, žr. *Akiračiai*, 1971 m. 8 nr., 8-9 psl.

[48] I. J. Trakelytė [Antanaitis], *Svarbiau žmoniškai, negu kitoniškai*, žr. *Metmenys*, 1970 m. 20 knyga, 183 psl.

[49] Ten pat, 185 psl.

[50] Ten pat, 182-187 psl.

L. Mockūnas paskutiniais 15 metų mato Lietuvos beletristikoje pažangą, bet vis dar stokojama profesinio lygio. Štai M. Sluckio romanas *Mano uostas — neramus*, nepaisant mėginimo iš dalies pasakoti herojaus Romualdo vidaus žvilgsniu (sąmonės srauto kelias), neturi gilumo, nušliaužia paviršiumi, duoda tik aplinkos herojaus nuotaikos fiksavimo nuotrupų. Ir neišeina nei geras tradicinis, nei modernus romanas. Autoriaus pamėgimas kalbėti apie prekes ir techniką atsitrenkia į prieštaravimą tarp šnekų ir tikrovės. Romanas, nors blizga jo išorė ir gyvi dialogai, pagrindinės temos giliau neužgriebia.[51].

Akiračiai duoda taiklių atskirų rašytojų apibūdinimų. Tai J. Vėlaikio skyrelis *Susipažinimui*. Šiltai jis pristato J. Degutytę, perbėgdamas jos raidą: pradinis pasišokėjimas — *Ugnies lašai* (1959), pilkieji rinkiniai: *Dienos — dovanos* (1960), *Ant žemės veido*, atsitiesimas — *Šiaurės vasaros* (1966), brandžios aukštumos — *Pilnatis* (1967), kur srovi iš prosenių paveldėtas gyvybingumas, per kančią gyvenimą išvedąs į gilų tikėjimą šviesių pradų pergale [52]. Apie Joną Mikelinską sako, kad jis iš nežymaus dalyko, lyg padėto po mikroskopu, išryškina būdingas detales, dvasinę veikėjo būklę, krizę. Taupus, kiek impresionistiškas sakinys tyrinėja dažnai paryškintas psichologinių ar moralinių problemų detales, įnešdamas siurrealistinių spalvų. Dažnai liečiamos auklėjimo įstaigos. Pavyzdžiui, *Trys dienos ir trys naktys* atskleidžia konfliktą tarp nuostatų įsikibusio ir nuoširdaus žmogaus [53]. Apie jauną poetą Sigitą Gedą informuoja *Akiračiai* [54], gyvai supažindina su drąsiąja humoriste Vytaute Žilinskaite, kuri parodijuoja kukurūzų, triušių ir metalo laužo epochą [55]. Satyros žirklėmis pakarpo ir patį E. Mieželaitį [56].

Romualdas Lankauskas įnešęs naują problematiką, naujas vaizdavimo priemones, gilesnę žmogaus ir gyvenimo analizę. Jo knygos «vienadienės» (išperkamos perdien). Apie jį buvęs tik vienas išsamesnis straipsnis (A. Zalatoriaus) [57]. Jo veikalai: *Klajojantis smėlis*

---

[51] L. Mockūnas, *M. Sluckis per daug apsaugotam uoste*, žr. *Metmenys*, 1972 m. 24 knyga, 177-185 psl.

[52] J. Vėlaikis, *Susipažinimui: Janina Degutytė*, žr. *Akiračiai*, 1968 m. 3 nr., 9 psl.

[53] J. Vėlaikis, *Susipažinimui: Jonas Mikelinskas*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 2 nr., 8-9 psl.

[54] J. Vėlaikis, *Susipažinimui: Sigitas Geda*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 1 nr.

[55] J. Vėlaikis, *Susipažinimui: Vytautė Žilinskaitė*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 1 nr., 8-9 psl.

[56] Ten pat.

[57] Ten pat.

(1960), *Kai nutyla trompetės* (1961); jo savumai: įvykiai, atsitiktinės situacijos, kur individai pergyveno lemtingus momentus. *Vidury didelio lauko* (1962) drąsiai vaizduoja karą kaip didžiausią žmonijos tragediją, neskirstydamas veikėjų į «juodus» ir «baltus». *Tiltas i jūrą* (1963) filminėmis priemonėmis rodo tikrą žmogų iš autoriui žinomos aplinkos, kur būdinga svyravimai, nusivylimas. Anot G. Mareckaitės, ir rūsčiausia kritika neužgniaužė jo noro rašyti [58]. *Trečias šešėlis* buities aspektai tik fone, o centre kasdieniško gyvenimo nekasdieniški epizodai. Daugiau dramatiškų, net tragiškų situacijų. Kiti veikalai: *Nuo ryto iki vakaro* (1965), *Balta, juoda ir mėlyna* (1967). Čia būties atmosfera, laisvoka kompozicija. *Pilka šviesa* (1968) — miesto tematika, banali įstaigos kasdienybė, inteligento supilkėjimas, kai modernaus gyvenimo atributai (televizija, mašina) nužmogina [59]. Dalykiškai apžvelgia Juozo Grušo kūrybą. Čia piešia tris jo kūrybos planus: 1. žmonės ir įvykiai istorijos kryžkelėje (*Henrikas Mantas*), 2. praeities nusikaltimai šios dienos šviesoje (*Adomo Brunzos paslaptis*) ir 3. dabartinio žmogaus dvasios labirintas (*Meilė, džiazas ir velnias*). Trečiojoje nurodo atskleidimą giluminių klodų ir įveda fantastiškų situacijų [60].

Žymiausią dabarties kritiką Vytautą Kubilių aptaria *Akiračiuose*. Tai didelės erudicijos ir taiklus analizuotojas. Svarbiausios jo knygos: *Mūsų rašytojai* (1958) ir *Naujų kelių beieškant* (1964). Pirmojoje kelia stilistines ir žanrines problemas, atžymi knygų naujus ir teigiamus reiškinius, reikalauja «nebijoti dvasinio sudėtingumo ir skatina siekti gilesnio idėjinio aistringumo». Antrojoje knygoje jis jau subrendęs ir drąsus kritikas, giliai išanalizavęs K. Binkio, Putino, K. Borutos kūrybą. Rūpinasi menine kūrinio verte, pasigenda opių dabarties problemų sprendimo. S. Nėrį jis ištraukia iš realistinės Žemaitės bendrystės, radęs joje kažką daugiau negu tikrovė. Studijoje *Romantizmo likimas* išveda, kad dabartiniai poetai dar nesusikūrė savisto romantinio braižo. Kritikas dalyvauja literatūriniuose ginčuose, atmeta «komandinį» kritikos toną bei akademinių aukštybių teorinę kritiką. Kietai vertina besiveržiančius į «sąmonės srauto» metodą, bet neturinčius tam talento. Jam pirmiausia rūpi meninė kūrinio vertė, o ne autoriaus užmojai ir ideologiniai argumentai [61].

---

[58] Ten pat.

[59] J. Vėlaikis, *Užgriuvusi sutema yra liūdna ir nejauki, Vytautas Kazakevičius «Nemune» apie emigrantų literatūrą*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 3 nr., 7 psl.

[60] J. Vėlaikis, *Susipažinimui: Juozas Grušas*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 8 nr., 8-9 psl.

[61] J. Vėlaikis, *Susipažinimui: Vytautas Kubilius*, žr. *Akiračiai*, 1970 m. 3 nr., 8 psl.

Jaunas poetas Vladas Šimkus visuomenės neliaupsinamas, bet kritikų vertinamas, skaitytojų — poezijos mėgėjų taip pat vertinamas, verčiamas į kitas kalbas; lėtai jis rašąs (teišleidęs 3 knygas). Ramus jo kalbėjimas reikalauja skaitytojo minties aktyvumo ir meninės nuovokos. Reiklus sau. Jis daiktiškas poetas, ieškąs suvokti daiktų ir reiškinių priežastis ir prasmę, kažką daugiau, bet tas didesnis dalykas tuo tarpu sunkiai vyksta [62].

Marcelinas Martinaitis — kritikas ir poetas, išleidęs 3 rinkinius, jau antrajame, *Debesų laiptai*, užsirekomenduoja pajėgiu kontempliatyviu kūrėju. Trečiasis rinkinys *Saulės grąža*. Jis gamtos ir kaimo poetas. Antrajame rinkinyje kaimietiška pasaulėjauta perteikiama vaizdais, lyg orientacija į daiktiškumą. Gimtojoje Žemaitijoje jis ieško gyvenimo tiesos, žmogiškos vertės, ryšio su daiktais ir buitimi. Tai ypač išryškėja *Saulės grąžoje*: tas kaimo pasaulėvaizdis — žmogiškos buities apmąstymas, kilęs [63] iš intymaus išgyvenimo, siekiąs į praeitį, istoriją, gyvenimą ir mirtį. Apie okupuotos Lietuvos literatūrą J. Vėlaikis dar ir kitur rašė [64].

B. Vaškelis džiaugiasi novelės atsinaujinimu okupuotojoje Lietuvoje. Pastaruoju metu iškilęs R. Kašauskas, ypač su *Senojo miesto amžiumi* (1966) ir *Suaugusių žaidimais* (1969). Šis autorius išsiskiria eilinio žmogaus darbo bite pavaizdavimu. Atskleidžiami tėvų ir vaikų santykių tragiškoji pusė, nužmogėjimas — dviveidiškumas, nenuoširdumas, žmogaus laikymas tikra darbo mašina. Veikėjų panašumas, esą, kilęs iš XX a. susvetimėjimo atmosferos, miesčioniškos buities. Kašausko žmonės nori atsiplėšti nuo supilkėjusios kasdienybės[65].

K. Keblys okupuotosios Lietuvos novelisto Jono Mikelinsko rinkinį *Rugpiūčio naktį* (1971) vadina žmogiškąja giesme. Mikelinsko kūrybą apibūdinąs vienos novelės pavadinimas *Lakštingala — pilkas paukštis*. Jo stilius neblizga, veikėjai kalba kasdieniškai, bet jo kūrinių statyba tvirta. Tai nėra tradiciniai pasakojimai, kas ir kaip atsitiko, bet kaip tas atsitikimas paveikė jo žmones, kurie pabunda, praregi, praturtėja. Tematika — ne tradicinis kaimas; veikėjai nėra

---

[62] J. Vėlaikis, *Susipažinimui: Vladas Šimkus*, žr. *Akiračiai*, 1970 m. 7 nr., 8 psl.

[63] J. Vėlaikis, *Susipažinimui: Marcelijus Martynaitis*, žr. *Akiračiai*, 1971 m. 2 nr., 8 psl.

[64] J. Vėlaikis, *Žmogaus grįžimas sovietinės Lietuvos literatūroje*, žr. *Metmenys*, 1963 m. 7 knyga; ir *Lithuanian Literature under the Soviets*, žr. *Lituanus*, 1966 m. 3 nr., 25-43 psl.

[65] B. Vaškelis, *Susipažinimui: Raimundas Kašauskas*, žr. *Akiračiai*, 1972 m. 1 nr., 8-9 psl.

žemdirbiai nei tikri miestiečiai. Į žmogų žiūri optimistiškai, jį vaizduoja šiltai. Jo žmogus turi nuolat apsispręsti. Jaučiama nuolatinė moralinė potekstė — žmogus atsiliepia žmogui. Autorius, pamokslų nesakydamas, šauja į pačią šerdį — žmogų [66].

Titas Guopis (Antanaitis) objektyviai įvertina okupuotosios Lietuvos kritikos pastangas. Pasidžiaugia Vytauto Kubiliaus redaguotais *Šiuolaikinės lietuvių literatūros bruožais*, einančiais vidurio keliu tarp studijinės analizės ir gyvosios kritikos [67].

A. Radzevičius savo straipsnyje *Asmenybės koncepcija prozoje ir dramaturgijoje* [68] pradėjęs, kaip kulto laikais, su kapitalistinio pasaulio krize, komunistų partijos programa, įrodančia sovietinio pasaulio « kitokių kriterijų » tiesą, ir švaistydamasis « buožėmis » ir « klasiniais mūšiais », toliau pasirodo įžvalgus ir net drąsus, skelbdamas savo įsitikinimus — nelaikydamas vadovaujančių asmenų neklaidingais, žodžiu, priartėdamas prie kartos nepaisančios autoritetų, o turinčios savo nuomonę [69].

A. Bučo *Pasakojimas pirmuoju asmeniu ir romano struktūra* išsiskiria « daugžodžiavimu » ir pomėgiu ieškoti autoritetų ir pirmatakų « svetimuose vandenyse », nes lietuvių romanistai priartėję prie Vakarų Europos rašytojų, statančių vertybių centre žmogaus asmenybę. A. Bučas esąs teisus, nuosaikiai keldamas tokių lietuvių romanistų patangas. Tik pasakojimas pirmuoju asmeniu nėra paskutinio dešimtmečio atradimas, kaip tvirtina Bučas [70]. A. Zalatorius Antanaičiui atrodo geriausias šių autorių tarpe analitikas: daiktiškas, išsamus, atviras, drąsus ir aiškai dėstąs savas nuomones, o ne tik besišaukiąs kitų autoritetų [71]. A. Salionio straipsnis *Šiuolaikiniai lietuvių dramaturgijos pakitimai* yra labiau apžvalginis, negu analitinis, bet čia vienas iš įdomiausių ir turtingiausių [72].

Ilgiausias K. Nastopkos dalykas *Poetinės lyrikos kalba* teisingai pažymi vienos stilistinės krypties suabsoliutinimą pokario sąlygose, atsiribojimą nuo pamaironininkų. Dabar atsigręžiama į žmogų ir realybę, naujų įvaizdžių ieškojimus, rėmimąsi praeitimi, tautosaka, kalbos konkretumu — intymumu su skaitytoju. Tik Nastopka mėg-

---

[66] K. Keblys, *Žmogiškoji Mikelinsko giesmė*, žr. *Aidai*, 1972 m. 9 nr. 433-434 psl.

[67] T. Guopis [Antanaitis], *Neeilinis kritikos rinkinys*, žr. *Metmenys*, 1971 m. 21 knyga, 160-173 psl.

[68] Metmenys, 1971 m. 21 knyga, *passim*.

[69] Metmenys, 1971 m. 21 knyga, *passim*.

[70] Metmenys, 1971 m. 21 knyga, *passim*.

[71] Metmenys, 1971 m. 21 knyga, *passim*.

[72] Metmenys, 1971 m. 21 knyga, *passim*.

stąs daugžodžiauti [73]. R. Pakalniškio *Tarybinės lietuvių poemos raidos tendencijos* skirtos daugiausia J. Marcinkevičiaus poemoms aptarti. Šis žanras pagrįstai vertinamas ir tikima jo ateitimi [74]. V. Kubilius (*Romantizmo likimas*) galvoja, kad romantizmas pakitėjęs: užuot žvelgęs į praeitį, dabar persikėlė į « grynus žmogaus sielos pavidalus ». Lietuvių poezijoje esą du jo poliai: remiasi revoliuciniu pasaulio pertvarkymu ir grynai dvasine žmogaus psichikos lytimi. Romantizmo tendencijų reabilitacija — žingsnis priekin. Antanaitis V. Kubilių pagrįstai laiko didžiausiu kritikos eruditu Lietuvoje [75].

Antanaitis gėrisi jaunąja kritikų karta, platėjančiais jos horizontais ir objektyvumo dėlei atmetančiais senus štampus, jos atvirumu ir drąsa. Mūsiškį *Lietuvių literatūra svetur* leidinį laiko platesniu, dalykiškesniu, išsamesniu. Čia nuomonės reiškiamos tiesiai, kriterijai universalesni, vertintojai daugiau pasitiki savimi. Abu leidiniai vienas antrą papildo. Tai juk lietuvių literatūros nedalomumas ir tęstinumas, — išveda Antanaitis [76].

J. Žemkalnio manymu, J. Grušo *Meilė, džazas ir velnias* iliustruoja Rytų Europos literatūros savitumą, su savosiomis iliuzijomis, potekste, simbolika ir problemomis. Grušas dalimi įsijaučia į jam tolimos kartos jausmus ir idėjas. Jis moralistas teigiama prasme. Bet tas problemas jis suprastina, o jo kalba atsilieka nuo « pakilaus pamišimo » kalbos. Lietuvos literatūroje, atskirtoje nuo Vakarų literatūros, šis veikalas — kryžkelinis, kelrodis vedąs per Varšuvą ir Prahą [77].

Z. Papečkys randa, kad Marcinkevičius *Mindauge* duoda « gyvą, klystantį ir brangiai už viską mokantį žmogų ». Mindaugas kuria savo dievą — vieningą Lietuvą. Recenzentas išryškina svarbesniuosius veikėjus. Slaptos potekstės ir dramatiškos vietos iškelia veikalą, pavyzdžiui, valdovo vienatvė, jo tragiška dimensija, kad gal neliks nė ženklo, ką jis per didį vargą sukūrė. Mindaugo charakteris turi visuotinumo ir dėl to praturtino mūsų dramaturgiją. Veikalas kelia daug klausimų: kodėl toks chaosas žmogaus sieloj, kas davė teisę žmogui kitą teisti, o dogmai teisę bausti [78].

---

[73] Metmenys, 1971 m. 21 knyga, *passim*.

[74] Metmenys, 1971 m. 21 knyga, *passim*.

[75] Metmenys, 1971 m. 21 knyga, *passim*.

[76] Metmenys, 1971 m. 21 knyga, *passim*.

[77] J. Žemkalnis, *Kryžkelinė drama, naujoviškas velnias*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 17 knyga, 135-137 psl.

[78] Z. Papečkys, *Dvi Justino Marcinkevičiaus knygos*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 17 knyga, 151-164 psl.

Kiek kitaip į tą veikalą pažiūrėjo J. Grinius. Kaip atrodo pirmasis Lietuvos valdovas lietuviui komunistui? — klausia kritikas. Istorijos faktus jis vartojąs laisvai. Jį rodo naudojantį visas priemones Lietuvai suvienyti, kad atsispirtų kryžiuočių kylančiai grėsmei. Nors žūsta, bet lieka kankinys: nesavanaudiškai siekęs suvientyti Lietuvą, ir jo kančios, kilusios dėl vartojamų nedorų priemonių ir smulkių kunigaikščių priešinimosi. Tas kančias autorius sugebėjęs atskleisti, nes yra aiškus poetas ir lietuvis patriotas. Jis vaizduoja Mindaugą kaip dabartiniam idealiam lietuviui komunistui atrodo. Autoriui atrodo kelias — besąlyginis vykdymas Maskvos įsakymų, nes istorijos ratas lėmęs Lietuvai likti sovietinėje imperijoje. Kritikas įsitikinęs, kad istorijos ratas kaip tik einąs nepalankiu komunistams keliu, o to nemato Lietuvos komunistai. Autorius sukūręs dramatišką Mindaugą, bet padaręs dėl komunistinių įsitikinimų dvi klaidas: Mindaugą suliaudino, padarė amatų mėgėju (tada — anachronizmas) ir suniekino Kristaus religiją Mortos asmenyje, kuri dėl pirmojo vyro mirties kaltės graužėsi ir išėjo iš proto. O pamišėlė jau nebe tragiškas, o melodramatiškas personažas. Jei ne šios dvi klaidos, Marcinkevičius būtų pralenkęs ne vieną Sruogos dramatinę kroniką. Ir dabar pralenkė dar Krėvės *Kęstučio mirtį* [79].

Naujos intonacijos skamba J. Marcinkevičiaus *Mindauge* ir K. Sajos *Mamutų medžioklės* pastatymuose. *Mindaugas* atstato ryšį su Vydūnu, Krėve, Sruoga ir Putinu. Atsipalaiduojama nuo fotografiško tikrovės kopijavimo. *Mindaugas* daugiau poezijos kūrinys, negu scenos. *Mamutų medžioklė* primena lenkų pokario teatrą [80].

Kitas Sajos pjeses aptaria J. Žemkalnis. Jos atsirado, kad tenykščiai saviveikliniai teatrai reikalauja originalių ir pavaidinamų pjesių, kur keliamos aktualios vietinės problemos, spaudos neliečiamos. Mums jos įdomios pažinti dabartiniam Lietuvos gyvenimui. Triptikas *Oratorius — Maniakas — Pranašas Jona* (1967) iš buitinio anekdoto eina į alegoriją. Temos: individas ir minia, masinė psichozė, iliuzijos ir kompromisai. Jos apibendrinamos bendražmogiškai. Turi kiek panašumo į Rytų Europos absurdo teatrą [81].

Lietuvoje *Vagos* leidykla kuris laikas kasmet išleidžia pradedančiųjų rašytojų aplanką *Pirmąją knygą*, kurioje būna 3 plonos

---

[79] J. Grinius, *Karalius Mindaugas sovietinėje nelaisvėje*, žr. *VII Pradalgė*, 1971 m., 391-410 psl.; ir *Justino Marcinkevičiaus « Mindaugas »*, žr. *Veidai ir problemos lietuvių literatūroje* I t., Roma 1973, 382-392 psl.

[80] *Teatras Lietuvoje. Laikas reikalauja naujų intonacijų*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 7 nr., 4-5 psl.

[81] J. Žemkalnis, *Sajos mažosios pjesės*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 18 knyga, 177-179 psl.

poezijos ir 3 tokios pat prozos knygelės. Apie 1966 m. debiutantus informuoja Kęstas Reikalas. Iš jų išsiskiriąs S. Geda mosto laisvumu, impresionistiškais vaizdais. Bet drąsa ir pasitikėjimas jį veda į nerūpestingumą. Santūresnis esąs A. Bukontas, sugebąs kalbėti prasmingomis metaforomis. Pamokslininkavimo pavojaus neišvengia B. Sangis. Intymumu pasižymįs R. Gražys. J. Strielkūnas muzikalus, bet per daug ištikimas nusistovėjusiam eiliavimui. Jaunieji poetai iš vyresniųjų paveldėję išsiplepėjimo ligą. Prozininkas E. Ignatavičius kalba gana autentiškai, dialogas jo įvairus. Paliečia bent kiek partizanus. Bet ir jis ir E. Balionienė perdaug buitiški. Geresnis J. Glinskis, rašąs puošnia kalba. Mažiausiai gražbylyste nusikalsta Bitė Vilimaitė. Recenzentas palankiai nusiteikęs, bet mano, kad leidykla neturėtų laikyti savo pareiga « iškepti po pusę tuzino debiutantų » kasmet [82].

G. Mareckaitė aptaria 1969 m. debiutantus. Jaunieji toli nuo aštrių visuomeninių problemų, kiekvienas ieško savo kelio, vieni labiau atbaigdami, kiti čiuoždami paviršiumi, dar kiti leisdamiesi į nusikaltimų ir bausmės karalystę. Jaunieji poetai vieni ieško savęs įprasminimo, kiti įsiklauso į amžinąją tylią buities muziką — žmogaus ir gamtos harmoniją, dar kiti neieško savos poetinės sistemos, o nori tik save išlieti. Kritikė mato jaunųjų rašytojų darbuose ramybės laikotarpį ir taria, kad tai tuo metu būtina, ir reikia tikėtis ir laukti [83].

---

[82] K. Reikalas, *Literatūriniai debiutai Lietuvoje*, žr. *Metmenys*, 1969 m. 16 knyga, 168-176 psl.

[83] G. Mareckaitė, *Šešios gilumos, šešios seklumos*, žr. *Pergalė*, 1969 m. 9 nr., 125-134 psl. Šis straipsnis perspausdintas *Akiračiuose*, 1969 m. 10 nr., 14 psl. ir 1970 m. 1 nr., 14-15 psl.

Tremties kritika apie okupuotosios Lietuvos literatūrą

Pirmuoju bolševikmečiu ir antrojo pradžioje rašytojams, menininkams visur duota pirmenybė, laukiant, kad jie atsilygins. Visur turėjo vyrauti herojinis optimizmas, reikėjo kalbėti apie milžiniškus darbus, šūkauti, dėkoti ir ploti; kaip išimtis — pasigirsdavo rūstūs kritikos grūmojimai ir atgailojanti savikritika. Taip *Tiesoje* šaukiama [1]: «Mūsų kritika nenuplėšė kaukių vakarietiško dekadentizmo ir klerikalizmo apaštalams, kaip Kossu-Aleksandriškiui, Brazdžioniui ir jų sekėjams. Mūsų kritika nesutriuškino buržuazinio ideologinio palikimo, kurio prisisunkusių knygų dar gana gausu mūsų krašte. Iš viso mūsų literatūrinė kritika dar beveik nepradėjo savo darbą, o mokyklose vis nesulaukiama tarybinio lietuvių literatūros vadovėlio» [2]. Kritika kaltinama, kad dar vis neatliekanti savo paskirties. Tai kritikai, «kurie literatūros ir meno veikalus vertina apolitiškai, niekindami rašytojų patriotines pastangas iš buržuazinių ar pusiau buržuazinių pozicijų» [3]. Tai esąs priešo darbas. Kritikos uždaviniai: «kovoti prieš buržuazinės ideologijos liekanas, prieš kiekvieną mėginimą prašmugeliuoti nacionalistinius nuodus, su meile ir rūpestingai ugdyti ir ginti patriotinę literatūrą» [4].

Kurie nepaklausė partijos reikalavimų, buvo nutildyti ar ištremti. Labiausiai nukentėjo: J. Keliuotis, K. Jakubėnas, K. Boruta, K. Zupka-Keciorius, J. Žengė-Žlabys. Kiti, atidavę duoklę, pratęsė buitį: J. Greičiūnas, J. Paukštelis, V. Mykolaitis-Putinas, J. Grušas, K. Inčiūra. Bet tuoj juos puolė A. Venclova ir J. Šimkus. S. Nėris, P. Cvirka ir L. Gira netrukus mirė [5]. A. Miškinis atliko išpažintį, bet buvo išvežtas vėliau [6].

---

[1] Žr. *Tiesa*, 1947 m., 160 nr.

[2] Cituata iš *Mūsų rašytasis žodis*, žr. *Žingsniai*, 1947 m. 10 nr., 58 psl.

[3] Žr. *Tiesa*, 1949.III.3 d., cituota iš Švedijoje leisto žurnalo *Pragiedruliai*, 1949 m., 1/25 nr., 85 psl.

[4] Ten pat.

[5] St. Devenis, *Menininkų likimas Lietuvoje*, žr. *Draugas*, 1950.II.4 d.

[6] Vyt. Alantas, *Ir beliko tik penki stulpai turgaus aikštėje*, žr. *Dirva*, 1959. II.9 d.

Net ir marksistai rašytojai ne visada pataikė prisiderinti prie partijos reikalavimų ir teko jiems « atgailoti ». Taip atsitiko su A. Venclova, kuris sovietinių rašytojų valdybos plenume ir vėliau *Tiesoje* atsisakė savo klaidų: pirma, atšaukė « vieningo srauto » teoriją vertinant 1947 m. Maironio *Pavasario balsus* (jis ten iškėlė pažangiuosius kūrybos motyvus, nutylėdamas reakcinius — vieningos lietuvių tautos sampratą ir norą į tautinį sąjūdį pritraukti dvarininkus, visų rusų kaltinimą dėl lietuvių priespaudos). Antra, ir Žemaitės raštų įvade nemarksistiškai aiškino mūsų tautinį atgimimą. Trečia klaida, kad *Trečią Frontą* laikęs lemiamu S. Nėries persilaužimui. O iš tikrųjų reikėję išvesti, kad pats *Trečias Frontas* atsiradęs dėl komunistų vadovaujamų Lietuvos darbo žmonių poveikio ir Sovietų Sąjungos egzistavimo bei didžiulių laimėjimų [7].

Poetai verčiami apdainuoti sukolchozinimą. Atsirado naujas žanras kolchozinių ir sovchozinių giesmių, kur pasižymėjo: J. Macevičius, V. Grybas, A. Churginas, V. Valsiūnienė, V. Sirijos Gira [8]. Sovietinė literatūra — tai « kova prieš kapitalizmo liekanas buityje ir žmonių draugystėje, ištikimumo Lenino-Stalino siekiams komunizmo dvasiai » [9]. O toks *Anykščių Šilelis* ir kitos nepriklausomos Lietuvos metu išleistos knygos — tik šlykšti « buržuazinė liekana ». J. Grušas, I. Simonaitytė puolami, nes nieko nedirbą tarybinei prozai. O kiti rašytojai prisitaikę ir « kepą blynus », rašą pagal Maskvos užsakymą [10]. Taip daro V. Valsiūnienė [11], J. Marcinkevičius [12], stengiasi J. Dovydaitis, V. Audronaša [13]. Pirmu smuiku groja T. Tilvytis su *Usnyne* [14]. Vaikų literatūra merdinti [15].

Tuometinis LTSR rašytojų « karaliukas » J. Šimkus puola kritikus (A. Venclovą, Mikutaitį, Vengrį, Mykolaitį-Putiną, Jocaitį), kad jie nesugebėjo subolševikinti tokio V. Kudirkos, P. Vaičaičio, Vaižganto. Ne ką prisidedąs ir Lietuvių literatūros institutas. Mykolaitis-Putinas kaltas, kad teigiamai vertino Maironį dėl jo kovos už buržuazinę Lietuvą. Nors daug « buržuazinių rašytojų pabėgę, bet jų darbai ir teorijos liko ne tik knygose », bet blogiausia — žmonių

---

[7] A. Venclova, Žr. *Tiesa*, 1949.V.29 d.

[8] V. Kastytis, *Kolchozinės ir sovchozinės giesmės*, žr. *Draugas*, 1949.XI.26 d.

[9] J. Karosas, žr. *Tiesa*, 1950 m. 197 nr.

[10] Vyt. Kastytis, *Kolchozinės ir sovchozinės giesmės. Okupuotos Lietuvos rašytojai kepa blynus*, žr. *Draugas*, 1950.XI.18 d.

[11] *Įsiteikė poetė Valsiūnienė*, žr. *Draugas*, 1950.XI.4 d.

[12] *Novelė pagal Stalino skonį*, žr. *Draugas*, 1950.XI.25 d.

[13] St. Devenis, *Menininkų likimas Lietuvoje*, žr. *Draugas*, 1950.II.4 d.; (anonimas) *Kompartija ir Lietuvos dramaturgija*, žr. *Draugas*, 1950.XII.30 d.

[14] St. Devenis, *Raudonieji Lietuvos rašytojai*, žr. *Draugas*, 1950.II.11 d.

[15] A. Kovaitis, *Merdėja vaikų literatūra*, žr. *Draugas*, 1950.XII.30 d.

sąmonėse. J. Šimkui neįtinka net *Trečias Frontas*. Bara ir tuos rašytojus, kurie perdirbinėja senus savo veikalus (J. Marcinkevičius *Nemunas patvino*, Jankauskas — *Beržėnų stoties kūrikas*). Kliūva Lietuvių literatūros instituto direktoriui K. Korsakui, kad nenagrinėja gyvųjų reikšmingų autorių (Reimerio, Mozūriūno, Mieželaičio, J. Šimkaus, Valsiūnienės, J. Dovydėno, A. Guzevičiaus). Jis kaltas: 1. kad nekelia socialistinio realizmo, socialistinio turinio ir nacionalinės formos santykio, socialistinės estetikos formavimo; 2. kad jo kritikoje daug buržuazinio objektyvumo; 3. linksta sovietinėje kultūroje sutalpinti visus rašytojus; 4. nepaiso stambių idėjinių trūkumų kūriniuose; 5. neįsigilina į marksizmą-leninizmą[16].

K. Korsakas dėl to atliko išpažintį: « Prisiimdamas visišką atsakomybę už šį klaidingą formulavimą, patiektą mano knygoje, ir visiškai sutikdamas su teisingais kritikos priekaištais, aš noriu šia proga įsakmiai pabrėžti, jog svarbiausias tikslas šiandien lietuvių literatūrinio palikimo srityje yra griežtas, principinis buržuazinės ideologijos, klerikalizmo ir kitokių reakcinių požiūrių demaskavimas, nesutaikstoma kova prieš buržuazinės ideologijos liekanas mūsų literatūros moksle ir kritikoje. Tokios kovos mus moko marksizmas-leninizmas, į tokią kovą mus šaukia bolševikų partija »[17].

Platesnę okupuotosios Lietuvos literatūros apžvalgą duoda dr. J. Grinius: okupanto draudimai ir įsakymai, neprisitaikiusių rašytojų likvidavimas, « atsivertėlių » išpažintys — būdingieji bruožai. Kompartija — kritikas, cenzorius, rašytojų vadovas, verčiąs kurti socialistinio realizmo metodu. Tos literatūros tikslas — liaudies, valstybės interesai. Rašytojas turi taikintis prie « kintančių » partijos reikalavimų būti optimistas, nepaisyti savo asmens. Tai valdininkiška profesionalų literatūra, gyvenimo fabrikavimas. Visa tai eina iš marksistinės teorijos, kad visuomenė bazuojasi gamybine jėga (valstybė ir teisė) ir antstatu (menas, dorovė, religija). Lietuvoje šitas antstatas dar reikia sugriauti ir sukurti marksistinis. Rašytojai — sielų inžinieriai. Sielą perdirbti galima, nes siela ir tėra gamtinės tikrovės atspindys, smegenų chemiškai fizinių vyksmų gaminys, nuo gyvulio sielos tesiskiriąs žmogaus sukurta sąmone. Žmogus — savęs kūrėjas, o darbas — išganymas. Rašytojas ir įjungiamas į šio antstato statymą sukurti beklasei ir laisvai žmonijai. Dievo sukurtos gamtos ar grynai humanistinės negali būti (tokia galėtų būti ir « buržuazinės » Lietuvos gamta). Į gamtą komunistas žiūri kovin-

---

[16] J. Šimkus, *Puolamas K. Korsakas mušasi į krūtinę*, žr. *Literatūra ir Menas*, 1949 m. cituota iš *Draugo*, 1951.I.20 d.

[17] *Puolamas K. Korsakas mušasi į krūtinę*, žr. *Draugas*, 1951.I.20 d.

gai. Nesant progos su ja kariauti Lietuvoje, poetas dainuoja apie Rusijos gamtą. Keliamas ypač kolektyvo darbas. Susiaurinus žmogaus sielą, nėra vienatvės, kentėjimo, nemirtingumo ilgesio [18]. Apie socialistinį realizmą, tiesa, pavėluotai dar rašė J. Gliauda [19].

Po Stalino mirties tautybių suniveliavimo politika sušvelnėjo. Imta leisti liaudies menas, realistiniai kūriniai, net serijomis, parašyti prieš sovietams užeinant (J. Biliūnas, Žemaitė, Lazdynų Pelėda, J. Janonis, P. Cvirka). Bet neleisti kūriniai, kur teigiamai vaizduojami dvasininkai ar yra kas antirusiška, o krikščioniškos pasaulėžiūros rašytojai griežtai cenzūruojama. Visai neleisti: Vydūnas, M. Gustaitis, Dobilas, A. Jakštas, J. Baltrušaitis, J. Savickis. Apie pasitraukusius rašytojus — tyla. Vėliau ėjo pasmerkimas mirusių ir grąžintų iš Sibiro. Nuo 1957 m. leistos skirti respublikinės premijos. Rašytojai po Stalino mirties pradėjo kalbėti savo balsu. Kritikas V. Kubilius gina ieškojimo teisę literatūroje. Drįstama pasisakyti apie kolchozininkų moralinį bei ekonominį skurdą. Bet rengiantis statyti operą *Sukilėlius* pagal V. Mykolaičio romaną ir Vilniaus universiteto lietuvių literatūros katedroje įžiūrėtos revizionistinės tendencijos. O 1957 m. Chruščiovas įspėjo nemėginti atsisieti nuo komunistų partijos interesų [20]. Lietuvoje revizionizmą puolė kultūros ministras J. Banaitis ir Rašytojų sąjungos vardu A. Venclova. Visa tai rodo, kad ne visi menininkai buvo susitaikę su komunistine prievarta, aiškiai buvo matyti prisirišimas prie laisvų literatūrinių tradicijų: senųjų autorių nauji leidimai išgrobstyti, tebesidomima Vakarais, tebegyvos antirusiškos tendencijos [21]. Prisitaikiusieji rašytojai ištaigingai gyvena, o kiti turi tylėti. Juodinamas nepriklausomybės laikotarpis, tėvynės sąvoka išplečiama iki «Uralo», puolami lietuvių partizanai. Bet ima atsirasti ir kiek individualizmo temų [22]. Studentams įkyrėjęs sovietinis kolektyvizmas, jo ideologija, o domimasi Vakarų kultūra, ypač prancūzų ateisti-

---

[18] J. Grinius, *Lietuvių sovietinė literatūra*, žr. *Aidai*, 1956 m. 1 nr., 8-14 psl. ir 2 nr., 70-77 psl.

[19] J. Gliauda, *Ptolemėjo sistema ir socialistinis realizmas*, žr. *II Pradalgė*, 1965 m., 178-201 psl.

[20] Chruščiovas, *Už glaudų literatūros ir meno ryšį su liaudies gyvenimu.*

[21] J. Grinius, *Literatūra ir menas okupuotoje Lietuvoje po Stalino mirties*, žr. *Aidai*, 1959 m. 2 nr., 49-61 psl.

[22] J. Grinius, *Vertybių konfliktas mūsų dabartinėje literatūroje*, žr. *Draugas*, 1964. VIII.29 d.

niu egzistencializmu [23]. Kritikas, atsidėjęs idėjinei analizei, prie meninės pusės nesustoja.

J. Aistis taria, kad Lietuvos grožinė literatūra skiriasi nuo propagandos tik forma, ne turiniu: kova prieš praeities prietarus (taip vadinamas patriotizmas, religiniai jausmai), vaizdavimas sotaus sovietinio gyvenimo, « Didžiosios tėvynės » vaidmuo. Senieji autoriai naudojami buržuazinių laikų juodinimui. Bet iš senių jau ne ką beišversi. Iš komjaunimo autorių darbų matyti tikrovė, kurią čekistai Šimkus ir Guzevičius moka nuslėpti [24]. Nesulaužyti Sibiro katorgos, žlunga Vilniaus rašytojų namuose.

Pavyzdžiui, kur A. Miškinio talento nesunaikino Sibiras, tai pabaigė privalomas « gražuolės liaudies glostymas » ir didelė darbščiųjų tautų draugystė [25].

Petras Tarvydas nurodo, kad pokario metu nieko vertinga nesukurta. Autoriai atsilikę nuo gyvenimo, be talento ir vaizduotės [26]. Net tenykštis kritikas V. Kubilius kietai kalba apie T. Tilvyčio nusigyvenimą: sonetai netenką melodijos, be minties polėkio, naują turinį nepajėgiąs menine forma išreikšti [27]. Literatūroje tebetraukiama ta pati Stalino laikų giesmelė: už glaudų literatūros ryšį su gyvenimu. 1958. I. 17 d. literatūros meno darbuotojų suvažiavime J. Banaitis ragina budėti partiškumo ir liaudiškumo sargyboje, papeikdamas J. Juzeliūno *Sukilėlių* operą už klaidingą nušvietimą 1861-1863 m. sukilimo, atitraukimą nuo rusų valstiečių judėjimo, už pagrindinį veikėją kun. A. Mackevičių [28].

Šiaip jau atlydžio metu žymus pažiūrų svyravimas. Štai J. Žekaitė savo disertacijoje apie A. Vienuolio kūrybą iki 1917 m. vertino, kaip ten privaloma, bet iš svyruojančio kompartijos pasaulėžiūros taško. Atrodo, lyg pati ne viskuo tikėdama [29]. Ir vėliau vaizdas nėra džiuginąs. Iš Rusijos parsivežti jaunikliai duoda toną (V. Valsiūnienė, E. Mieželaitis, Vl. Mozūriūnas, V. Reimeris). Lyrikai eiliuoją neblogai, tik idėjų vienodumas jų silpnybė. Poema kiek geresnė ir drama

---

[23] J. Grinius, *Lietuviai studentai dabartinėje Lietuvos literatūroje*, žr. *Aidai*, 1963 m. 8 nr., 354-357 psl. ir 9 nr., 390-394 psl.

[24] J. Aistis, *Kelios pastabos dėl Lietuvos atstatymo*, žr. *Aidai*, 1955 m. 1 nr. 1-5 psl.

[25] J. Aistis, *Poetų naikinimo pėdsakais, A. Miškinio poezija, I ir II t.*, žr. *Draugas*, 1971.III.24 d.

[26] P. Tarvydas, *Rašytojas sovietinėje Lietuvoje*, žr. *Naujienos*, 1956.II.18 d.

[27] D., *Be komentarų*, žr. *Santarvė*, 1957 m. 4 nr., 174-177 psl.

[28] D. K., *Ta pati Stalino laikų giesmė*, žr. *Santarvė*, 1958 m. 2 nr., 61-65 psl.

[29] J. Gobis, *A. Vienuolis J. Žekaitės disertacijoje*, žr. *Draugas*, 1958.VIII.9 d.

pažengusi. Taip Aistis ramiai, be piktos ironijos, apžvelgia skurstančią lietuvių literatūrą dėl svetimų užmačių [30].

Apie 1958 m. Lietuvos intelektualiniame gyvenime pastebimas skilimas. Tai iškelta III Lietuvos rašytojų suvažiavime. Skundžiamasi, kad Vilniaus universitete išplitusios dekadentinės nuotaikos: «Atskiri dekadentuojantys jaunuoliai nusikalba poezijos klausimą ligi daikto savyje, estetinį literatūros idealą suvesdami į daiktų ryšių keitimą ir net autoriaus pergalę prieš realybę, prieš tikrovę. Kartu jie rodo špygas tarybinei literatūrai, niekina jaunus poetus — bendrakursius, besivadovaujančius tarybinės literatūros normomis» [31].

Asmenybės kulto atmetimo metu Sovietijoje ir Lietuvoje bandyta eiti tikru literatūros keliu: laikytasi arčiau meninės tiesos, kelta asmens, šeimos, individo brendimo problemas. Maišto prieš režimą nebuvo [32]. Bandoma grįžti prie pagrindinio meninės kūrybos objekto — žmogaus. Novatoriai rimtai vertina ir gina naujas jėgas, rūpinasi forma bei stiliumi. Drąsiai kritikuoja nemeniškai, nors marksistiškai parašytus veikalus; drįsta net ginti terorizuojamus autorius už tikrovės atskleidimą ir reikalauja daugiau laisvės dabarčiai vaizduoti. Bet ortodoksai, ypač K. Ambrasas, priekaištauja, ir 1962 m. gale, Maskvai davus ženklą, partijos linija suaktyvėja. — novatoriai apšaukti revizionistais, prasideda reakcija, sutapusi su Chruščiovo įsitvirtinimu. Taigi, partijos pažiūros nepasikeitė, tik metodai kiek kiti [33].

Reikalaujama vaizduoti «naują žmogų», dabarties problemas. Anot E. Mieželaičio, autoriai per mažai pažįsta gyvenimą, vengia vaizduoti kolchozinį gyvenimą — įsigali inteligentijos bei miesto gyventojų tematika. J. Kaminsko manymu, tai išraiška intelektualizmo stiprėjimo ir vadinamųjų novatoriškų ieškojimų mados, nukrypimo nuo tikrovės. Reikalaujama vaizduoti kolchozininko darbą ir «jų gyvenimo poeziją». Tik kad tos poezijos nėra [34].

Literatūros klimatas ir toliau nepalankus. J. Aistis, kalbėdamas apie Putino *Langą*, sako: «Žinoma, Lietuvoje dabar viešpatauja kitoki rašto reikalavimai ir kitoki literatūros vertinimo dėsniai.

---

[30] J. Aistis, *Okupuotosios Lietuvos literatūra*, žr. *Aidai*, 1959 m. 3 nr., 133-135 psl.

[31] V. Trumpa, *Intelektualinis baikštumas Sovietijoje ir Lietuvoje*, žr. *Metmenys*, 1959 m. 1 knyga, 94 psl.

[32] J. Vėlaikis, *Naujos apraiškos sovietinėje rusų literatūroje*, žr. *Metmenys*, 1963 m. 6 knyga, 104-119 psl.

[33] J. Vėlaikis, *Pašnekesys literatūriniais klausimais Lietuvoje 1962 m.*, žr. *Metmenys*, 1963 m., 6 knyga, 120-126 psl. ir *Žmogaus grįžimas sovietinėje Lietuvos literatūroje*, žr. *Metmenys*, 1964 m. 7 knyga, 45-67 psl.

[34] *Rašytojai ir dailininkai drumsčiamoje baloje*, žr. *Draugas*, 1963.VIII.17 d.

Pačiose viršūnėse sėdi patikimi stabai ir stabukai. Jie savaime yra aukščiau bet kokios kategorijos. Ten, bro, sunkiai liežuvį beapsukąs žalias kaimo bernelis ne tik geba savo profesorių smerkti ir mokyti, bet taip pat ir savo nevalia ranka atlaidžiai jam tapšnoti per petį ... Toli Putinui iki tarybinio parnaso papėdės[35]. O Putinui mirus, Aistis vėl aitriai atsiliepė apie tos dienos stabus: « Šiandien nutrūkus natūraliai lietuvių kultūros raidai, yra iškilę nemaža įvairaus plauko venclovišku stabų, Mykolaičio-Putino reikšmės nematome visoje didybėje »[36]. Tokiu pat kietu žodžiu jis mini A. Venclovą[37].

Bet vėliau partija vėl ima veržti « vadeles ». Rašytojo kūrybos sąlygas Sovietijoje ir Lietuvoje apibūdina J. Vaškūnas. Tokie suvažiavimai daromi kas 4 metai. Jie moko, ko partija iš rašytojo reikalauja. Laisvajame pasaulyje rašytojas formuoja individo ir tautos charakterį, dvasinius polinkius. O ten brutaliai lamdomas rašytojas. Jis nužmoginamas. Rašytojas su tuo kovoja ir šalinasi viso, kas bolševikiška. 1970. V. 27-28 d. įvyko penktasis toks suvažiavimas. Darbo prezidiume sėdėjo komunistų partijos atstovas. Rašytojus sąjungos pirmininkas valdininkiškai graudeno; J. Marcinkevičius skaitė gremėzdišką eilėraštį, gal išsipirkdamas už *Mindaugą*; J. Mikelinskui vėl kliuvo už *Tris dienas, tris naktis*. Kritika pasirodė visai menkai — tegali remtis marksistiniu—leninistiniu pagrindu. Į sąjungą priimant lemia idėjinis kryptingumas. Kas neįaugęs į socialistinio gyvenimo dirvą, tas pasmerktas vegetavimui. Tad jaunieji rašytojai ir šalinasi Rašytojų sąjungos. Ir dabar sąjungos sekretorius A. Pocius tik butų rašytojams prašo; juos skirsto irgi Maskva. O rašytojas A. Baltakis eilėraštyje pasisako ir Sibirą matęs. Apskritai šiame suvažiavime daugiau pataikauta Maskvai, bet ir noras išsilaisvinti nuo Maskvos kultūrinėje srityje jaučiamas[38].

Rašytojų suvažiavimą *Akiračių* bendradarbis vadina panašiu į karo mokyklos pratimus su kova, atkirčiu, tvirta pozicija, laimėjimais, užsigrūdinimu, pilietiškumu. Ten kritikuotas S. Geda už hermetiškumą, galintį nuvesti iki tarybinės literatūros principų

---

[35] J. Aistis, *« Langas » — naujas Putino eilių rinkinys*, žr. *Draugas*, 1966. VIII.6 d.

[36] J. Aistis, *Poeto drama — Vincas Mykolaitis-Putinas*, žr. *Draugas*, 1968. VI.8 d.

[37] J. Aistis, *Trečiafrontininkų pūslė*, žr. *Draugas*, 1965.X.23 d.

[38] J. Vaškūnas, *Maskvos sargyba lietuvių rašytojų suvažiavime*, žr. *Draugas*, 1970.XII.5 d.

revidavimo, o Geda, tikras kūrėjas, kuriam poezija — tūkstantmečio balsas, dovanojamas tautai per geriausius jos žmones, kaip didžioji teisė gyventi žemėje, išsilaikyti kultūringų pasaulio tautų šeimoje, kaip žmonijos dvasinės egzistencijos pamatai [39].

Kai Lietuvoje imta leisti reikšmingų kalbos, literatūros istorijos ir tautosakos leidinių, čia, mūsuose, jie vertinta nevienodai. Pavyzdžiui, J. Songaila teigia, kad «kalbiniais leidiniais Lietuvoje bolševikų tiek tesirūpinama, kiek jie būtinai reikalingi praktiškam visuomeniniam bei partiniam reikalui» [40]. O L. Dambriūnas pastebi, kad didžiojo lietuvių kalbos žodyno leidimas rodo ką kita [41]. Kai J. Gliauda recenzuoja Lietuvoje išleistą *Lietuvių literatūros istorijos* I d. ir nenusimanydamas barbarizmais laiko niekuo nedėtus žodžius ir t. t. [42], Dambriūnas vėl tą tvirtinimą nuneigia ir pabrėžia, jog recenzentas neužčiuopia esminių dalykų Markso ir Lenino dogmos, kuri neleidžia autoriams vadovautis tiesa ir sąžine, o verčia viską vulgarinti ir karikatūrinti. Dambriūno nuomone, «daugelis lietuvių kultūrinių darbų nėra komunistinio smurto sugadinti, o tik daugiau ar mažiau apgadinti. Pasitaiko ir tokių, kurie to amaro nėra ir visai paliesti» [43]. Daugelis dirba esamonis sąlygomis: «Atsparesni pasitenkina minimumu, mažiau atsparūs atiduoda didesnę duoklę slibinui, o didžiausi bailiai bei oportunistai duoda kartais daugiau, nei pavergėjas reikalauja» [44]. Tad ir vertinti reikią objektyviai: gera priimti, bloga — atmesti. Tam pritaria ir Juozas Liūdžius [45].

Apie atlydžio meto susidomėjimą nepriklausomybės laikų poetais, liaudies meno leidinius, žodžiu, kultūrinį palikimą informuoja ir V. Trumpa [46].

Specialiai Lietuvoje leidžiamos poezijos vertinimo klausimą palietė *Literatūros Lankai*. Iki šiol, esą, mes tenykštę kūrybą telietėme kaip sovietinio režimo ramstį bei propagandą. Sunku pasakyti, ar tikslu. Mus skiria dvi uždangos: geležinė (politinė) bei pasau-

---

[39] Z. V. Z., *Lietuvos spaudos apžvalga. Rašalo kareivių suvažiavimas*, žr. *Akiračiai*, 1971 m. 4 nr., 4-5 psl.

[40] J. Songaila, *Nuo spaudos draudimo iki kalbos naikinimo*, žr. *Kovos metai dėl savosios spaudos*, Chicaga 1957, 365 psl.

[42] J. Gliauda, *Lietuvių literatūros istorijos karikatūrinimas*, *Draugas*, 1958. IV.26 d. ir *Makulatūra apie literatūrą*, žr. *Draugas*, 1962.VI.30 d.

[43] L. Dambriūnas, *Lietuvių darbų Lietuvoje vertinimo klausimu*, žr. *Draugas*, 1958.VI.21 d.

[44] Ten pat.

[45] J. Liūdžius, *Dėl lietuviškos knygos*, žr. *Naujienos*, 1959.IV.4 d.

[46] V. Trumpa, *Ties kultūrinio palikimo problema*, žr. *Metmenys*, 1960 m. 3 knyga, 16-32 psl.

lėžiūrinė ir tarpusavio nepažinimo. Ir recenzentas imasi E. Mieželaičio *Mano lakštingala* ir J. Marcinkeviciaus *Dvidešimtas pavasaris* vertinti grynai meno žvilgsniu. Pirmojo rinktinė — postalininės epochos, maža politinių eilėraščių, o daugiau asmeninė — sentimentalinė tematika (karo atsiminimai, tautų draugystės ir panašiai). Bet forma — gimnazistinis sovietiškai perrengtas eiliavimas. Jis įtakotas K. Inčiūros ir rusų K. Simonovo bei A. Surkino. Silpni mokytojai, silpni ir rezultatai. Mieželaitis esąs poetas ne iš Dievo, bet iš partijos malonės. Jis einąs vyriausio poeto pareigas. O J. Marcinkevičius turįs, kad ir nedidelį, bet autentišką talentą. Jo (autoriaus) uždavinys — parodyti, kaip Lietuvoje formuojasi naujas sovietinis žmogus. Nuogos propagandos reta. Ir recenzentas išveda, kad poema — «literatūrinio atlydžio» reiškinys. Autorius turįs žymų talentą, tik trūksta pagrindinio dalyko — laisvės [47].

B. Babrauskas daug rašė apie okupuotos Lietuvos literatūrinį gyvenimą. Ten visa diriguoja partija ir vyriausybė, klupdydamos rašytojus ir menininkus bei įsakydamos žengti kartu su liaudimi į kovą už komunizmą pagal Chruščiovo kalbą *Į naujus literatūros ir meno laimėjimus*. Babrauskas palygina su nepriklausomos Lietuvos gyvenimu, net caro laikais, kada tokių įsakymų nė būte nebuvo [48]. Dėl to gabūs rašytojai gadinami, pavyzdžiui, toks Justinas Marcinkevičius būsiąs Lenino premijos kandidatas ir dėl to žūsiąs Lietuvai [49]. 1959 m. valstybinės premijos kandidatu pasiūlytas A. Bieliauskas, kurio *Rožės žydi raudonai* romano vertė labai maža, bet pats autorius stiprus komunistų partijos narys, «Tėvynės karo» dalyvis [50].

Literatūros ir Meno žurnalas tendencingai aiškina tremtinių nesidomėjimo knyga priežastis — esą, dėl esamos Tarybų Lietuvos neapykantos, ultramodernizmo, nesuprantamo darbo žmogui (teisingu Babrausko pastebėjimu, turėtų būti : «darbo inteligentui»[51]). Per 15 m. Lietuvos rašytojai nesugebėję iškelti sovietinio gyvenimo herojaus, o 1956-1968 m. dar ėmus skverbtis į poeziją asmeniniams ir gamtos motyvams, partija ėmusis drastiškų priemonių. Iš rašytojų sąjungos išvertus A. Venclovą, įkeltas E. Mieželaitis su komjau-

---

[47] A. B., *Poezija iš okupuotos Lietuvos*, žr. *Literatūros Lankai*, 1959 m. 8 nr., 26-27 psl.

[48] B. Babrauskas, *Prieš mužiką suklupdyti Lietuvos rašytojai*, žr. *Draugas*, 1961.VII.22 d.

[49] B. Babrauskas, *Jau pradedama įsisavinti partijos įsakymai*, žr. *Draugas*, 1965.II.20 d.

[50] B. Babrauskas, *Premijos, nuosmūkiai, konkursai Lietuvoje*, žr. *Draugas*, 1959.VII.25 d.

nuoliais ir įsakyta kurti apie darbo žmogų — komunizmo statytoją. Rašytojai siuntinėjami po kolchozus, fabrikus. Tiesa, kūrinių pažintinė vertė didelė, bet meninė — menka. Po viešnagės Antalieptės HES statyboje Alg. Baltakiui nepavyko savo poezijoje įžvelgti nei darbo didingumo, nei heroikos. Antanas Jonynas, pabuvojęs V. Kudirkos kolchoze, davė tikrą gyvenimą, tik be heroikos [52]. Kitur Babrauskas mato pavojų literatūrai, kad partija atsidavimą rusams laiko sovietiniu patriotizmu, o į Lietuvos Rašytojų sąjungą prilindę rusų [53]. Lietuvoje tėra vienintelis literatūros žurnalas *Pergalė*, per kurią praeina visa naujoji literatūra. O literatūros tiražai maži [54]. Tų originalių veikalų maža ir beišeina, visa užgožia « broliškų » tautų vertimai.

Babrauskas piaute piauja 1959 m. *Literatūros ir Meno* metraščio atsakingąjį redaktorių Vl. Mozūriūną už praleidimą poetų sukaktuvininkų Juodelio ir Liaudos bei kitų, nukrypusių nuo komunizmo [55]. Prikiša J. Keliuočio ir A. Miškinio persekiojimą. Taip pat bado akis už eilės mirusių rašytojų nepaminėjimą, čia pat įvertindamas Maskvos auklėtinio Pranskaus-Anskaičio nuopelną — drąsų iškėlimą mūsų klasikų nekomunistų [56]. Stalino premijas gudai pavadinę žymių savo rašytojų vardais, o Lietuvoje to nedrįstama. Net rusų kritikai gėdina, kad tokia H. Korsakienė romane *Gyveniman išėjus* nepavaizdavo gražios Lietuvos kaimo papročių [57]. Sovietiniam rašytojui tematikos duoda ne kolchozas, o senasis Lietuvos kaimas (tik be reikalo kritikas, nagrinėdamas J. Baltušio *Parduotas vasaras*, pablizgina to kaimo berno ar piemens buitį) [58]. Kai kūrinio vertės kriterijus — autoriaus politinis nusistatymas, tai toksai V. Montvila pasidaro « didesnis » poetas už V. Putiną-Mykolaitį [59]. Kai ilgai užmarštyje laikytą B. Sruogą V. Kubilius *Pergalėje* įvertino ne pagal Leniną [60], tai kitas kritikas, J. Lankutis, turėjo V. Kubilių užpulti [61]. Tas pats Lankutis betgi iškėlė V. Krėvę [62], o jį išvanojo *Tiesa* [63]. Šatrijos Ragana ir B.

---

[52] B. Babrauskas, *Sovietinio gyvenimo heroika*, žr. *Draugas*, 1960.VI.2 d.

[53] B. Babrauskas, *Rubliniai skatikai*, žr. *Draugas*, 1960.VIII.3 d.

[54] B. Babrauskas, *Tiražai ir propaganda*, žr. *Draugas*, 1959.V.23 d.

[55] B. Babrauskas, *Pradedant kultūrinį bendradarbiavimą*, žr. *Draugas*, 1960. I.23 d.

[56] B. Babrauskas, *Mirusiųjų pagerbimas*, žr. *Draugas*, 1960.II.13 d.

[57] B. Babrauskas, *Literatūros naujienos Lietuvoje*, žr. *Draugas*, 1957.VIII. 31 d.

[58] B. Babrauskas, *Literatūros premijos Lietuvoje*, žr. *Draugas*, 1957.VIII.27 d.

[59] B. Babrauskas, *Pasikeitė vertybių mastas*, žr. *Draugas*, 1960.VIII.6 d.

[60] V. Kubilius, *B. Sruogos dramaturgija*, žr. *Pergalė*, 1957 m. 12 nr., 74-90 psl.

[62] Vyt. Radaitis, Bronius Raguotis, *Kelios pastabos apie literatūrinę kritiką*, žr. *Pergalė*, 1957 m. 10 nr.

[63] *Tiesa*, 1958.VI.29 d.

Brazdžionis priimtini tik kaip vaikų rašytojai; šiaip jie — reakcionieriai, idealizatoriai [64]. *Lietuvių poezijos* antologijoje rašytojai šališkai atrinkti, o A. Venclovos įvadas kiaurai paremtas Lenino svarstyklėmis [65]. Kruopščią savo informaciją B. Babrauskas gebėdavo « pasūdyti » stipriu žodžiu [66]. Smarkių žodžių nevengia, apie Mieželaitį kalbėdamas, ir M. Meiliūnas [67]. Neapsikęsdamas J. Aistis į tai atsiliepė. Anot jo: « Jei Mieželaičio vietoje pastatytume ir didžiausią pasaulio genijų, bet leistume jam parafrazuoti zimanų ir bulotų suvirškintus maskviškės *Pravdos* straipsnius, tai ir tasai genijus iš tos šiurkščios ir skurdžios medžiagos didelių ir amžinų šedevrų nesukurtų ». Aistis tuo metu rado Lietuvoje tik du komunistu, vertu rašytojo vardo : J. Baltušį ir E. Mieželaitį, kuris tenykštės kritikos puolamas už estetizmą ir individualizmą (jis ilgai spyręsis kūrybinei niveliacijai ir esąs rašytojas su šiokia tokia asmenybe). Mieželaitis, pats būdamas Brazdžionio mokinys, greičiausiai įtakojąs ir poetų jaunuolyną. Talentingąjį Lietuvos jaunimą piauna reikalavimas daug rašyti ir paverčia eiliakaliais. Taip Aistis stengiasi matyti šalia komunizmo ir kūrybą ir siūlo : « kalbant apie tokius dalykus, nereikia vartoti nei arkliško, nei zebriško humoro, o jei yra reikalas, pasakyti visą karčią tiesą rimtu tonu [68].

Asmeniniai Aisčio santykiai su okupuotos Lietuvos literatūros viršininkais, ypač A. Venclova ir K. Korsaku, ypačiai atšiaurūs. Šiuodu prieš keliolika metų visus svetur esančius rašytojus išmetę į istorijos šiukšlyną. Aistis tuomet pareiškė : « Nesutinku ir neleidžiu tarybiniams mandarinams mane terlioti savo literatūros istorijoje bei valkioti piratišku būdu redaguotose enciklopedijose. Mano poezijos nuosavybė apdrausta JAV įstatymais ir tarptautiniu Berno susitarimu. Deja, tarybinių buržujų tarptautiniai susitarimai nevaržo. Jie turi geras akis vadovautis vagių ir plėšikų įstatymais » [69]. Kai vėliau jį ir kitus svetur gyvenančius poetus imta dėti į tenykštes antologijas, Aistis pareiškė: « Anokia čia man garbė, kad teroro ir žmogžudysčių įrankiai ir ramsčiai fiziniai ar moraliniai brolių krauju sutepta ranka su nuolaidžia panieka tapšnoja per petį. Man skirtus

---

[64] B. Babrauskas, *Atšaldė Šatrijos Raganos trupučiuką*, žr. *Draugas*, 1958. IX.13 d.

[65] B. Babrauskas, *Užmiršti, numarinti, bet nepalaidoti*, žr. *Lietuvių Dienos*, 1968 m. 4 nr., 11-13 psl.

[66] Ten pat.

[68] J. Aistis, *Ar ne per daug užsipuolama*, žr. *Draugas*, 1959.X.31 d.

[69] J. Aistis, *O dramblio ir nepastebėjo*, žr. *Draugas*, 1967.XII.9 d.

puslapius mielu noru leidžiu pasidalinti per pusę Antanui Venclovai ir Kostui Korsakui »[70].

Aisčio manymu, okupuotos Lietuvos rašytojų knygos verčiamos į rusų kalbą, norint juos užliūliuoti « įvertinimu ». Ir verčiami ne geriausi kūriniai, o « tinkami ». Už to viso slypi rusų imperializmas[71]. Lietuvoje nuolat kartojama apie draugystę su rusų tauta ir pasigyrimu, kad rusų dėka Donelaitis išvedamas į platesnį pasaulį ir tinkamai pagerbiamas. Dėl to Aistis pareiškė: « Mes nesame priešingi rusų draugystei, bet jų nukariavimams, jų genocidui, vedamam tautybių kultūros naikinimui. Ar gali būti didesnis Donelaičio atminties niekinimas, kaip lietuviškų vietovardžių keitimas burliokiškais, arba prūsų žemės vadinimas « tikrų tikriausiomis slavų žemėmis », kaip tai daro *Didžioji tarybinė enciklopedija* ? Vokiečiai beveik iki paskutinio prūsus išnaikino, o rusai net ir prūsų vardą nušlavė nuo žemės paviršiaus. Tai sakykite, ar juodu nėra abu labu tokiu ?[72]. Entuziastams « duris varstyti » į Lietuvą, jis kietai ir aiškiai pasakė : « Moralas toks : ne mes tas duris užtrenkėme, ne mūsų reikalas jas ir varstyti. Kai durys tikrai bus atviros, tada bus galima pagalvoti, bet ne anksčiau »[73].

---

[70] J. Aistis, *Trečiafrontininkų pūslė*, žr. *Draugas*, 1965.X.23 d.

[71] J. Aistis, *Milfordo gatvės elegijų epilogo antroji dalis*, žr. *Draugas*, 1968. IV.6 d.

[72] J. Aistis, *Ar jau taip geriau ir negalėjo būti* ? žr. *Draugas*, 1965.I.9 d.

[73] J. Aistis, *Ar varstytinos durys ?* žr. *Draugas*, 1957.XII.7 d.

Literatūrinės kritikos klausimas okupuotoje Lietuvoje

1968 m. *Literatūra ir Menas* ir *Pergalė* paskelbė eilę straipsnių apie dabartinės literatūros kritikos trūkumus. Nuomonės pasiskirstė šitaip: J. Macevičius — už socialistinį realizmą [1], A. Baltakis ieško sintezės tarp estetinių ir partinių reikalavimų [2], už beveik modernistinių kriterijų įpilietinimą pasisako V. Kubilius [3] ir A. Gudelis [4]. V. Kubilius jau anksčiau [5] yra pabrėžęs, kad atsisakoma komandavimo kritikos, o nauja, pagrįsta moksline analize, dar negimė. Dabartinė kritika tik komentuoja literatūros vyksmą, ypač naujoviškų veikalų, kuriuos bijo paliesti, ir liaupsinami antraeiliai veikalai [6].

V. Kubilius pasikeitusią literatūros būklę apibūdino šitaip: 1. visi klausimai sprendžiami per žmogiškumo prizmę; 2. meninės analizės centre stovi ne apnuogintos politinės ar socialinės problemos, o daugiau moralinės situacijos, dvasinė žmogaus vertė; 3. skaitytojas auklėjamas ne pamokymais, o estetiniais pergyvenimais; 4. literatūra vis labiau remiasi objektyvinės tikrovės pažinimu su teigiamomis ir neigiamomis pusėmis; 5. literatūros formų modernizacija eina, kadangi literatūra vystosi kaip gyvas organizmas [7].

Literatūros ir Meno redakcija klausimą išrišo saliamoniškai. Teigiama, kad nuomonių skirtumai galimi, nors toliau ir nėra laisvės vertinimo kriterijus pasirinkti (— socialistinio realizmo varžtai tebėra). Bet dogmatinė kritika pasmerkiama. Literatūros gyvenimo sąlygas liudija toks faktas, kad po Čekoslovakijos įvykių, 1969 m. liepos gale, *Literatūros ir Meno* vyriausiu redaktorium paskirtas Vytautas Radaitis, be talento, bet klusnus ir užsidegęs partietis [8]. Kitas faktas: Lietuvoje varžomas kūrybinis pasireiškimas ir dėl to, kad jaunimas neturi savo literatūros žurnalo. A. Tautrimas skatina mus

---

[5] V. Kubilius, žr. *Literatūra ir Menas*, 1968 m. 10 nr.
[6] *Apie literatūros kritiką Lietuvoje*, žr. *Draugas*, 1968.VIII.31 d.
[8] *Vytautas Radaitis — literatų auklėtojas*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 8 nr., 7 psl.

dėl to net kreiptis į Jungtines Tautas ar UNESCO ir reikalauti daugiau kultūrinių teisių Lietuvai [9].

Šiose diskusijose užkabinti du «didieji» reagavo. M. Sluckis pareiškė: «Pasaulėžiūros ir idėjinės pozicijos vaidmuo rašytojo kūryboje — lemiamas, bet tai nereiškia, kad pasaulėžiūra — gardas ir lovys, kad idėjos primetamos kūriniui, prievartaujant charakterius ar siužetą» [10]. O A. Bieliauskas laviravo: «Nūdienėms idėjoms skleisti mes turime pasitelkti visas pažangiausias, labiausiai nūdienes priemones ir kūrybinės analizės būdus — priešingai dogmatikams, kurie linkę paneigti visa, kas yra naujo ir nori grįžti prie seno; bet priešingai estetiniams nihilistams, kurie iš viso, yra linkę paneigti mūsų meno konstruktyvią kuriamąją funkciją» [11]. Estetiniais nihilistais čia vadinami V. Kubilius ir kiti jauni kritikai.

Vertingi meno kūriniai sutinkami labai atsargiai, aptariant bendrybėmis. A. Zalatorius, aptardamas 1968 m. prozą, klausia, kodėl bijomasi rimtos socialinės prozos, norima pasitenkinti jos imitacija: Norėtųsi tikėti, kad prozininkai išsiverš iš šios inertiškos aplinkybės ir, neprarasdami įtikinamumo, psichologizmo, ištikimybės tiesai, nepakantumo apriorinėms tezėms, modernios rašymo manieros, — viso to, ką iškovojo, — išves herojų iš miegamųjų, kavinių, egzotiškų gamtos kampelių ir panardins gamyklų, kolūkių, visų rangų įstaigų atmosferoje, ieškodami, žinoma, ne gamybinio darbo apybraižų ir konfliktų su laiminga pabaiga, o žmogaus likimo, elgesio, moralės ir psichikos determinantų, būdingų nuotaikų, pažiūrų ir santykių — visko, kas žmoguje išsaugo žmogų arba kas jį daro ciniku, konformistu ar abejingu automatu... Bet kartoju: mums reikia išmokti tokią literatūrą sutikti» [12].

Yra gražių meninių prasiveržimų, bet partija laikosi savo nusistatymo. Anot R. Šilbajorio: «Bet partija vis dar bijo atleisti varžtus, atidaryti kelią savarankiškam literatūros vystymuisi, nes tokiu atveju tektų atsisakyti nuo paties svarbiausio principo, kertinio akmens komunizmo santykiuose su menu, būtent nuo tos dogmos, jog literatūra viena iš politinės veiklos apraiškų. Šito atsisakius, komunizmui — bent mene — ateitų neišvengiamas galas, o tada, pro pralaužtą geležinę uždangą prasiveržusi laisvė ir civilizacija

---

[9] A. Tautrimas, *Literatūrinės periodikos problema Lietuvoje*, žr. *Metmenys*, 1966 m., 11 knyga, 137-148 psl.

[10] *Pamokslas nuo Olimpo*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 2 nr., 6-7 psl.

[11] Ten pat.

[12] A. Zalatorius, *Pusiaukelės akivaizdoje*, žr. *Literatūra ir Menas*, 1969 m. 6 nr., 3 psl.

sugriautų visą komunizmo legendą »[13]. Čia jis puolamas dėl studijos *Socialistinio realizmo apžvalga*[14]. Panašias nuomones apie literatūrinio gyvenimo padėtį reiškia ir A. Baronas paskaitoje mokytojams Dainavoje[15].

Lietuvoje skaitoma: 1. ne daugiau kaip vidurinio ar specialinio išsilavinimo žmonių — V. Žilinskaitė, J. Mikelinskas, J. Baltušis; domimasi šios dienos problemomis; šios grupės mėgstamiausi rašytojai: J. Baltušis, Maironis, Žemaitė, S. Nėris; 2. ne mažiau kaip vidurinio išsilavinimo skaito Maironį, J. Degutytę, A. Maldonį, A. Bieliauską; populiariausi autoriai: V. Petkevičius, J. Marcinkevičius, J. Avyžius, E. Mieželaitis; 3. skaito, K. Binkį, J. Marcinkevičių, M. Sluckį, R. Lankauską; populiariausi autoriai: J. Baltušis, M. Sluckis, V. Mykolaitis-Putinas[16].

Iš mūsų spaudos apžvalgos matome, kad tremties kritika, iš pradžių tegalėdama apgraibomis tepaliesti anos pusės literatūrą ir ją rasdama propagandos užgožtą, tvarkytojų komanduojamą, buvo griežta ir skeptiška. Ilgainiui, «atlydžio» metu ir dabar, nors partijos reikalavimai tebėra, rašytojai ir kritikai iš vidutinybės išsimuša ir duoda vertingų ir bendrai žmogiškai prasmingų veikalų. Anasis B. Sruogos «pumpurėlis po velėna» jau auga gražiu augalėliu. Tad ir mūsų kritika, ypač *Metmenyse* ir *Akiračiuose* jai randa teisingai ir šiltai atsvertą saiką.

---

[13] K., *Prof. dr. R. Šilbajoris puolamas okupuotojoje Lietuvoje*, žr. *Draugas*, 1969. XI.15 d.

[14] R. Šilbajoris, *Socialistinio realizmo apžvalga*, Pedagoginio Lituanistikos Instituto leidinys, Chicaga 1968.

[15] A. Baronas, *Okupuotosios Lietuvos rašytojai ir jų kūryba*, žr. *Draugas*, 1969. IX.20 d.

[16] J. Brazaitis, *Kokios knygos labiausiai mėgstamos Lietuvoje*, žr. *Darbininkas*, 1970.IV.7 d.

Tremtinių rašytojų kūrybos grįžimas okupuoton Lietuvon

Akiračiai sako: «Grįžta rašytojai su lydraštėliais»[1]. Grįžimas labai lėtas: A. Mackaus, J. Baltrušaičio, F. Kiršos, J. Meko eilėraščiai *Poezijos pavasario* metraščiuose ir kiti dalykai. M. Katiliškis mini, kad spausdina jo *Miškais ateina ruduo*, ir prideda, kad rašome visiems lietuviams. L. Sutema pasisako pati negalvojanti grįžti Lietuvon, nes negalėtų prisitaikyti. Bet grįžtanti su kiekvienu eilėraščiu. J. Aistis ir B. Brazdžionis pareiškę nepasitenkinimą, kad jų eilėraščius įdėję į antologiją *Graži tu, mano brangi tėvyne*, jų nepasiklausę ar blogai parinkę.

Lietuvoje, be mirusių F. Kiršos ir A. Mackaus, iš gyvųjų pasirodė K. Ostrauskas. J. Mekas, M. Katiliškis su *Miškais ateina ruduo* ir K. Almenas su *Šienapiūte*. Rašytojui džiugu grįžti tėvynėn. Bet reikalas painus ir opus. Anot varpininkų filisterio Antano Kučio, neduoda ramybės mintis, kad kažko netekome: susitarimas su sovietinėmis įstaigomis reiškia kurtumo įsipareigojimą. Ten rašytojai stengiasi išsiveržti iš dvasinės priespaudos, o mūsų rašytojai užsisklendžia tylai vergijos akivaizdoje. Kitų tautų dideli kūrėjai nenusilenkia. A. Kučys lauktų iš mūsų rašytojo egzilinio išdidumo, apie kurį prieš keleris metus M. Katiliškis rašė: «Vargo ir skurdo buveinė ištikimiesiems savo minčiai ir žodžiui. Tam žodžiui, dėl kurio ritosi galvos, kalėjimai lūžta. Toks egzilas, varganas ir paniekintas, bet didelis savo nepritekliuje ir praradime, kurių didžiausias bus bene tas, kad jo knygos negali pasiekti krašto, knygos, parašytos savo kalba ir skirtos broliui, gyvenančiam namie»[2]. A. Kučys iš rašytojų lauktų tvirtumo, dvasinės atramos, nes jie — iš svarbiausių dvasinio gyvenimo formuotojų. Iš jų tikimės tokio atsakymo sovietiniams pareigūnams: «Jūs atstovaujate režimą, kuris bestiališkai nužudė

---

[1] *Pokalbis su M. Katitiškiu ir L. Sutema. Grįžta rašytojai su lydraštėliais*, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 10 nr. 16 psl.

[2] M. Katiliškis, *Rašytojas egzilyje (atsakymas į anketą)*, žr. *Metmenys*, 1965 m. 9 knyga, 119-131 psl.

poetą Kazį Jakubėną. Jūs kalbate vardu tų, kurie yra kalti dėl daugelio mūsų rašytojų pergyventų fizinių bei dvasinių tortūrų »[3].

B. Drungienė pajudino A. Škėmos klausimą : ji nurodė, kad šalia Lietuvoje sąmonės srauto metodą vartojančių A. Bieliausko ir M. Sluckio ten vykstančiose diskusijose nebuvo užsimintas A. Škėma, pirmasai iš lietuvių tą metodą panaudojęs. Sąmonės srautas tai išpažintis. O kas būsią, jei herojus suabejosiąs komunizmu. Dėl to ji ir abejojanti, kad toks romanas ten įmanomas[4]. Kaip tuose pačiuose *Akiračiuose* R. E. Maziliauskas painformavo, kad ten reagavo kritikas V. Kazakevičius[5], piktokai pareikšdamas, kad Lietuvos autoriai apsiėję be A. Škėmos įtakos (to Drungienė ir netvirtino)[6]. Nuoširdžiai Škėmą tenykščiams skaitytojams pristatė Algimantas Bučys, įstatydamas į pasaulinės literatūros kontekstą ir nurodydamas užsienio literatų pasisakymus dėl *Baltosios drobulės*[7]. Maziliauskas Bučio nagrinėjimą laiko geriausiu — iš šiapus ir anapus. Bučys manąs, jog A. Škėma yra negailestingas kapitalistinės tikrovės analitikas. Bet Maziliauskas teisingai jį pataiso — perdėm centralizuotos ir uniforminės technologinės visuomenės žmogaus vaizduotojas. O toji technologinė visuomenė apimanti ir kapitalistinius kraštus ir Sovietų Sąjungą su Lietuva. Maziliauskas siūlo Kazakevičiui pasirūpinti, kad Lietuvos leidykla *Vaga* išleistų bent 60.000 to veikalo tiražą[8].

V. Kazakevičius *Nemune* kalba apie emigrantinę literatūrą užgriuvusias sutemas : mirtys, jaunosios kartos likimas ir literatūros ateitis[9]. Škėmos, Kaupo, Mackaus mirtys, pseudopatriotinė emigrantinė literatūra nepatraukianti jaunųjų, kurie ieško išsigelbėjimo užsieninėje literatūtoje, buržuazinės emigracijos blaškymasis klystkeliuose, gėda dėl pabėgimo — tai literatūrinės tikrovės atmosfera. A. Mackus protestavęs dėl pamėgimo spekuliuoti « kančia », netekus

---

[3] *Kur kūrėjų egzilinis išdidumas* ? žr. *Draugas*, 1970.VII.3 d. Cituojama A. Kučio atsakymas į anketą, žr. *Akiračiai*, balandžio mėn. nr.

[4] B. Drungienė, *Kada bus atrastas Škėma*?, žr. *Akiračiai*, 1969 m. 5 nr., 6 psl.

[5] V. Kazakevičius, *Iš užsienio lietuvių kultūrinio gyvenimo*, žr. *Pergalė*, 1969 m. 12 nr. (gruodžio mėn.), 171-174 psl.

[6] R. E. Maziliauskas, *Antanas Škėma Lietuvoje. Velniškai knietinčios gudrios citatos*, žr. *Akiračiai*, 1970 m. 2 nr., 6 psl.

[7] A. Bučys, *Žmogus ir žmonės*, žr. *Literatūra ir Menas*, 1969 m. 51 nr., 4 psl. ir 52 nr., 4 psl.

[8] R. E. Maziliauskas, *Antanas Škėma Lietuvoje. Velniškai knietinčios gudrios citatos*, žr. *Akiračiai*, 1970 m. 2 nr., 7 psl.

[9] Plg. K. Keblys, *Dar per anksti kalti karstą*, žr. *Akiračiai*, 1968 m. 3 nr., 6-8 psl.

tėvynės. Dėl buržuazinės visuomenės praeities buvęs apšauktas komunistu, jam buvęs būtinas dialogas su Lietuva. Jis blaškėsi tarp antikomunizmo, amerikietiškos demokratijos ir kelių į naująją Lietuvą. Iš čia jo nevilties, mirties, absurdo apologija. Kazakevičius mataąs silpstančią emigrantų literatūrą ; jaunimas nutautėjęs, stoka skaitytojų, vyresniųjų autorių rezignacija. Išsigelbėjimas — susijimas su Lietuva, su pažangiąja lietuviška kultūra [10].

V. Kazakevičius tremties literatūroje mato tik smukimą [11]. Tremtinių rašytojų klaida esanti, kad istorinį poezijos piūvį atsieja nuo pačios istorijos. Užsidarymas nuo slavų literatūros ir vakarietiškas modernizmas — kita klaida. J. Girnius esąs neteisingas, sakydamas, kad pokario metu tik tremtiniai lietuvių poezijos tuštumą užpildė. Prasimanymas esąs, kad Lietuvoje tada buvusi draudžiama meilės ir gamtos poezija ir kad vėlesnis poezijos pakilimas aiškinamas kažkokiu « atlydžiu ». Nužemintųjų generaciją gali paaiškinti emigracinio gyvenimo kasdienybė ir istorinė-socialinė aplinka [12].

V. Kavolis mano, kad Kazakevičium verta domėtis, kiek jis priartėja prie susirūpinimo egzilio kultūra (Kavolis laukia tos kultūros kritikos iš jo). Bet Kazakevičius nemato, kad mirties motyvas tremties poezijoje kyla « dėl moralinio impulso šaukti prieš žmogui daromą skriaudą, nepaisant, kuri politinė sistema ir kurio tikėjimo vardu tą skriaudą darytų ». Dėl santykių su tėviške : jei poetui, atsakyta teisė pasiųsti kaimietei savo knygą, tai « ir sistemoje, kuri bijo, kad senutė motina bus savo sūnaus poezijos nuvesta blogais keliais, nelengva gyvybinę ugnį semti » [13].

Savo žodį čia tarė ir K. Keblys. Mirties nevilties kryptį aiškinti išeivijos buities arba jo literatūros motyvo kaip likiminę nuojautą, — juokinga. O pabėgimo priežastis Kazakevičiui žinoma — atimta laisvė žmogiškai pasireikšti. Be reikalo Kazakevičius teisinasi, kad nedėję antologijon *Graži tu, mano brangi tėvyne*, jaunesniųjų poetų, kadangi tokių nesą. O Sadūnaitė, Bogutaitė, Šakytė, Saulaitytė ? [14].

Vėliau V. Kazakevičius išeivių domėjimąsi okupuotos Lietuvos literatūra aptarė *Pergalėje*. Domisi, esą, ypač *Metmenys* (R. Šilbajorio straipsnis apie J. Degutytės *Mėlynas deltas* esąs didelės literatūrinės

---

[10] V. Kazakevičius, žr. *Nemunas*.

[11] V. Kazakevičius, *Smukimo akivaizdoje*, žr. *Pergalė*, 1969 m. 2 nr., 181-185 psl. ; perspausdinta *Akiračiuose*, 1969 m. 3 nr., 5 psl.

[12] Ten pat.

[13] V. Kavolis, *Prabėgomis pro Vytautą Kazakevičių*, žr. *Akiračiai*, 1968 m. 3 nr. (spalio mėn.), 6 psl.

[14] K. Keblys, *Dar per anksti kalti karstą*, žr. *Akiračiai*, 1968 m. 3 nr. (spalio mėn.), 8 psl.

kultūros ir objektyvus. Ir Z. Papečkys «nevalyvai J. Marcinkevičiaus kūrybą apžvelgęs», dabar santūriau kalbąs apie J. Vaičiūnaitę ir vėlesniąją to paties Marcinkevičiaus kūrybą. Panašiai ir Titas Guopis). O *Aidai* palankiai vertiną filologų darbus. Antitarybiškai rašąs K. Abr.-K. Barėnas ir Bostono *Enciklopedijos* papildymų tomas. Gaila, V. Kazakevičius nepajėgia net *Lietuvių Enciklopedijos* vardo teisingai parašyti [15].

---

[15] V. Kazakevičius, *Lyg prie gaivinančio šaltinio*, žr. *Pergalė*, 1970 m. 4 nr., 180-184 psl.

II. KITI LITERATŪRINIAI KLAUSIMAI

Laikraščiai ir žurnalai Vokietijoje

Aidai (1945.IX.1-1949. X)

Pradžioje buvęs informaciniu, dr. V. Bieliausko leidžiamu leidiniu, nuo 1946. I. 15 d. K. Bradūno redaguojamas sustiprėjo, patapo gyvo turinio kultūriniu žurnalu; nuo 1949. X. 4 d. leidžiamas pranciškonų. Vėliau išaugo į rimtą kultūrinį žurnalą. Čia literatūra ypatingai buvo puoselėjama ir jai imta taikyti rimti reikalavimai, nesiteisinant tremties sąlygomis. Čia dygo ir žemininkai-lankininkai, čia stiprokai pasisakyta ir prieš sentimentalią patriotinę poeziją; čia pasirodė A. Škėma, J. Mekas, Vl. Šlaitas, J. Kėkštas, A. Baronas, J. Kaupas, J. Švabaitė. *Aidai* buvo gyvi, dinamiški. 1945-1949 m. literatūrinius straipsnius čia rašė J. Grinius, A. Nyka-Niliūnas, pats K. Bradūnas, H. Nagys, J. Aistis, P. Jurkus, A. Vaičiulaitis, V. Kazokas, B. Brazdžionis, V. Maciūnas. Vieni rašė dalykiškai, ramiai informuodami visuomenę apie dabartinį literatūros gyvenimą, kiti leidosi į ginčus, ryškindami « senųjų » ir « jaunųjų » pozicijas. Jie rašė ir kritikas — kas vien literatūriniu, kas daugiau visuomeniniu požiūriu. Literatūriniai reikalavimai maždaug kaip normaliu metu. Tik vieni daugiau tradiciniai, kiti su drąsesniais naujais užmojais (A. Nyka-Niliūnas, K. Bradūnas, H. Nagys). Be jų, dar rašė: A. Gražiūnas, D. M. Jesaitytė, J. N. Buknaitis, Molnas (slapyvardis) ir kiti. Svarbesnieji aptariami skyrium, o šiame skirsnelyje paminimi mažiau tedavę.

Keliomis geromis recenzijomis pasirodė Vokietijos *Aiduose* 1948 ir 1949 m. D. M. Jesaitytė (D. J., D. M. J). Ji aptaria meninę tiesą, apvalytą nuo bereikšmės ir negyvos materijos. Bet ji mano, kad reikalaudami tikrojo meno, turėtume atmesti daug tremtyje parašytų knygų. Atbaigtomis knygomis ji laiko N. Mazalaitės *Legendas apie ilgesį*. Iš « neatbaigtųjų », kaip J. Jankaus, J. Kaupo, daugiau tikisi. Ji įžiūri dvasinio diletantizmo pavojų. Pavyzdžiui, N. Mazalaitę vieni mėgsta, kiti ne — dėl dvasinio pasaulio apdorojimo dispro-

porcijos. Sakysime, nostalgijos tema apipavidalinta beveik publicistiškai. Jesaitytei atrodo, kad bendra tremties literatūros yda yra medžiagos aktualumas. Menininkas turi pralaužti paviršutinę gyvenimo plutą, kitaip gresia miesčioniškumas. «Pamėgimas publicistinės medžiagos, tegu ir patriotinės, tegu ir brangios savyje, menininką atitraukia nuo individualaus kelio ieškojimo, nuo įsiklausymo gilian ir paslėptan meno tiesos balsan»[1].

Kita proga ji kelia balsą prieš menkavertes knygas, nepaisymą kritikos, «skatinančios neužpilti mūsų žmonių bevertėmis knygomis»[2]. Ji atvirai rodo autoriaus neturėjimą savito žodyno ir dėl to nepajėgimą perduoti idėjinio pasaulio. Taikliai aptaria neieškančios naujovių P. Orintaitės *Marčią iš miesto*, su smulkiomis problemėlėmis, vaizdelių knygelę[3]. Nieko nauja ji neranda ir V. Alanto *Dramos veikaluose*. Pavyzdžiui, *Aukštadvario* veikėjai gyvi, nesuscheminti, bet plokšti, atskiros scenos trūksta jėgos problemoms iškelti įstringančioms į žiūrovo sąmonę; nepasiekiama gyvenimo gelmės. Komedija *Buhalterijos klaida* geresnė, bet nebeaktuali, plokščia[4]. M. Bavarsko *Sunkios valandos* be savitos pajėgios išraiškos ir nejaučiamas žodis, nors nuoširdumo yra[5].

A. Gražiūnas rašė *Aiduose* ir *Žiburiuose*. Aptarė Maironį, iš savo laiko tik vieną tokį išlikusį, pralenkusį talentu, meno sąmoningumu ir šiandien pajėgiantį mums kalbėti[6]. Reljefingai ir įžvalgiai vertina V. Krėvės *Dangaus ir žemės sūnus* (I d.) Pastebi Krėvės savišką kai kurių Evangelijos vietų interpretaciją, bet pabrėžia Krėvės rimtį ir net krikščionišką pagarbą vaizduojamiems dalykams. Pavaizduoja orientalinį veikalo pobūdį ir stilių bei talento dydį[7]. Vokietijos meto *Aiduose* ir *Žiburiuose* davė eilę gana tikslių knygų aptarimų. Kitos skoningos, gero lituanisto mokytojo recenzijos: B. Gražulio *Brydė*

---

[1] D. M. Jesaitytė, *Nelės Mazalailės «Legendos apie ilgesį»*, žr. *Aidai*, 1949 m. 23 nr., 83-84 psl.

[2] D. J[esaitytė], *Nei sūkurių nei žmonių*, žr. *Aidai*, 1948 m. 11 nr., 81 psl.

[3] D. Jesaitytė, *Marti iš miesto*, žr. *Aidai*, 1948 m. 14 nr., 234 psl.

[4] D. M. J[esaitytė], *Vytauto Alanto «Dramos veikalai»*, žr. *Aidai*, 1948 m. 15 nr., 282-283 psl.

[5] D. M. Jesaitytė, *Medardo Bavarsko poezijos debiutas*, žr. *Aidai*, 1948 m. 20 nr., 476-477 psl.

[6] A. Gražiūnas, *Maironio didybė*, žr. *Aidai*, 1947 m. 3 nr., 97-99 psl.

[7] A. Gražiūnas, *V. Krėvės «Dangaus ir žemės sūnūs»*, žr. *Aidai*, 1949 m. 12 nr., 26 psl.

rugiuose[8], A. Škėmos *Nuodėguliai ir kibirkštys*[9], vėliau jau Amerikoje — V. Bogutaitės *Veidrodis jūros dugne*[10].

Vincas Kazokas, būdamas Bradūno-Niliūno-Nagio kartos, betgi su žemininkais nesutapo. Su A. Nyka-Niliūnu ginčijosi *Aiduose* dėl mūsuose ėjusios literatūrinės senių ir jaunųjų kovos[11]. Nusikėlęs Australijon, liko nuošaliai nuo judresnio literatūrinio gyvenimo. Redagavo tenykštę *Tėviškės Pastogę*.

Lietuvis (1949.VII.23-1950.VI.23)

Lietuvyje įdomus J. Kėkšto pareiškimas *Lietuviams rašytojams* tremtyje, savotiškas *pro domo sua*, kur jis išdėsto savąjį *credo* : « Manąjį *credo* sudaro trys didžiosios laisvės : laisva tauta, laisvas žmogus, laisva kūryba [....] Esu giliai supratęs bendro veikimo būtinumą tautos laisvei ir jos kultūrai gelbėti. Todėl reikalauju bendro fronto sudarymo kovai prieš mūsų ir visos Vakarų Europos kultūros priešą[12]. Visa širdimi esu su Jumis. Jeigu manęs nesuprasite — nekaltinsiu Jūsų. Tai vilnietis rašytojas, buvęs tolimoj kairėj, pareiškia solidarumą ir ištikimybę tautai.

V. Alantas pasakoja savo linksmą rašytojišką nuotykį, kad, *Lietuvyje* paskelbęs savo novelę *Išdaviką*, susilaukė personažo atsiliepimo, kur vienas stovyklos kunigas aiškinasi nesąs tos novelės personažas. Kunigas sakosi, kad jis skiriasi nuo vaizduojamo toje novelėje klebono, bet pavirto novelės personažu. Veiksmo vieta lengvai identifikuojama, o jis ten buvęs klebonu ir tik jis vienas[13].

A. Rūkas per kelis 1949 m. numerius rašo apie B. Sruogą[14], o G. Židonytė žvelgia į Milašiaus gyvenimą ir kūrybą[15]. 1949-1950 m. *Lietuvyje* daugiau kritikos neužėjau.

---

[8] A. Gražiūnas, « *Brydė rugiuose* », žr. *Aidai*, 1947 m. 9 nr., 425-426 psl.

[9] A. Gražiūnas, *Tarp nuodėgulių ir kibirkščių*, žr. *Aidai*, 1947 m. 4 nr., 188-189 psl.

[10] A. Gražiūnas, *V. Bogutaitės pirmoji knyga*, žr. *Aidai*, 1961 m. 6 nr., 273-274 psl.

[11] V. Kazokas, *Audra stiklinėje*, žr. *Aidai*, 1948 m. 16-17 nr., 323-324 psl.

[12] J. Kėkštas, *Lietuviams rašytojams*, žr. *Lietuvis*, 1949.IX.14 d.

[13] V. Alantas, *Kai literatūros personažai prakalba*. žr. *Lietuvis*, 1949.IX.17 d. ir 1949.VIII.10 d.

[14] A. Rūkas, *Balys Sruoga. Keletas biografinių metmenų*, žr. *Lietuvis*, 1949. X.2 d.; XI.3 d.; XI.11 d.; XI.18 d.; XI.25 d.

[15] G. Židonytė, *Žvilgsnis į Milašia Sus gyvenimą ir kūrybą*, žr. *Lietuvis*, 1949 m. 38-39 nr.

Lietuvių Žodis (1946.X.I-1949.IV.27)

Knygų vertinimai beveik visi Pr. Naujokaičio. Išskirtinas straipsnis yra apie Vaičiulaitį[16]. Taip pat tikslus F. Kiršos *Tolumų* vertinimas[17]. Kitos recenzijos trumpesnės, dalykiškos, nesileidžiant į gilesnę analizę, gerai informuojama Vokietijos tremties metu. Yra keli V. Maciūno straipsniai apie senesniąją literatūrą (žr. V. Maciūnas).

Mintis (1946-1949.VII.15)

Ji užleido vietą *Lietuviui*. Iškart dienraštis, vėliau tridienis. Turėjo kultūros — literatūros ir meno skyrių penktadieniais. Dažnokai trumpai parecenzuodavo naujas knygas. Buvo keliamas ir kritikos klausimas. Prieš « žiaurią » kritiką pasisakė K. Arėnas[18]. O « švelniosios » — duoda pavyzdį V. Alantas, aptardamas B. Gražulio *Brydę rugiuose*[19]. Kietesnį žodį tarė St. Vykintas[20]. St. Vykintas nemaža rašė kultūriniais bei literatūriniais klausimais, be *Minties*, dar *Mūsų Kelyje*, *Dirvoje*. Jam Vokietijos tremtyje atrodė mūsų kultūra susmulkėjusi; rašytojai daug kuria nuvalkiotomis temomis. Jiems stinga ne talento, bet darbo, gyvenimo pažinimo, vaizduojamų asmenų charakterių gelmės išseikėjimo bei kūrinių subrandinimo; jiems trūksta naujų idėjų, galingo sukrečiančio žodžio, šviežių formų. Čia St. Vykintas — lyg savotiškas nuosmūkio pareiškimo pirmatakas. Jau 1946 m. reikalauja: «1. visų laikraščių redaktoriams nespausdinti nevertingos, meniškai atsilikusios literatūros. 2. Rašytojams nesiveržti į spaudą, nespausdinti jokių kūrinių, kurie nėra verti literatūros vardo. 3. Jausti atsakomybę už kiekvieną literatūros kūrinį, už kiekvieną kūrinio žodį. 4. Ugdyti literatūrinę kultūrą, idėjiškai ir formiškai kelti ją aukštyn. 5. Gydytis nuo literatūrinės anemijos. 6. Sudaryti literatūrinį sąjūdį, kurio tikslas mūsų literatūros šuolis į naują pasaulį, nuolatinis literatūrinis kilimas, naujų kelių, naujų idėjų, naujų formų ieškojimas, viską grindžiant savo tautos dvasia »[21].

---

[16] Pr. Naujokaitis, *Rašytojas A. Vaičiulaitis mūsų literatūroje*, žr. *Lietuvių Žodis*, 1947 m., 49 nr.

[17] Pr. Naujokaitis, *F. Kiršos « Tolumos »*, žr. *Lietuvių Žodis*, 1948 m. 9 nr.

[18] K. Arėnas, *Žiauri kritika ir kultūros meilė*, žr. *Mintis*, 1946 m. 199 nr.

[19] V. Alantas, *B. Gražulio « Brydė rugiuose »*, žr. *Mintis*, 1947 m. 8-9 nr.

[20] St. Vykintas, *Literatūrinė anemija*, žr. *Mintis*, 1946 m. 100 nr.

[21] Ten pat.

Prieš blogų knygų leidimą pasisakė ir J. Jašinskas[22], K. Barėnas[23]. A. Landsbergis peikia patriotinės poezijos perteklių[24]; iš dalies ir H. Žeimelis[25]. V. Trumpa, recenzuodamas *Tremties Metus*, siūlo nesusitelkti praeities Lietuvoje, o kurti naują gražią Lietuvą[26]. L. Miškinas kandžiai, bet dalykiškai atsako V. Biržiškai dėl S. Santvaro knygos recenzijos[27]. Už *Kryžius* pasisakė A. Rimtenis[28], o priešingai — B. Gražulis[29] ir A. Greimas, kur išdėstė liberalo pažiūras, priešingas ortodokso J. Griniaus pažiūroms[30]. B. Raila sakosi nemėgstąs, kad filosofinius, mokslinius ir sociologinius klausimus bando « rišti » literatūra. Tai ne jos pareiga. Mūsų literatūrą čia ir tėvynėje tebesmaugia ta pati idėja nuo literatūros užgimimo per Jakštą ir Brazaičio literatūros teoriją iki mūsų dienų[31]. Rimtai suprasdamas naujas idėjas ir nuotaikas bei formos ieškojimą, apie H. Nagį pasisako A. Gintautas[32]. St. Vykintas labai jau atlaidžiai sutinka « tautos atsivertėlio » J. Krumino « Sudužimo laivą »[33]. A. Rimtenis išmaningai apžvelgia A. Vaičiulaičio *Kur bakūžė samanota*[34], atvaizduoja B. Sruogos kūrybos kelią[35]. Apie B. Sruogą kritiką rimtai informuoja A. N.[36]. Tai buvo ypač pravartu tuo kritikos pasimetimo laiku.

J. Cicėnas rašė *Mintyje*, *Mūsų Kelyje*, *Naujienose*, daugiausia pabirai apie okupuotosios Lietuvos rašytojus (komunizmą — rašytojų asmenybės laužytoją, P. Cvirką — puolantį A. Miškinį, K. Inčiūrą, J. Greičiūną). Jis vienas iš retųjų kalbėjo apie mūsų kacetinę literatūrą. Taip *Minties* 1948.I.3 straipsnyje *Sutryptame kelyje* jis iškelia kacetinės poezijos reikšmę mūsų tautos kančiai pažinti. Jis gailisi, kad J. Yluvio (St. Ylos) kaceto poezija teišėjo 300 egz. tiražu : « Gaila. Kaceto poezija, kalbėkime atvirai, nėra ir ne-

---

[22] J. Jašinskas, *Mūsų spaudos leidiniai dabar ir praeityje*, žr. *Mintis*, 1946. V.25 d.

[23] K. Barėnas, *Ar gera tylos taktika kritikoje*, žr. *Mintis*, 1946 m. 178 nr.

[24] A. Landsbergis, žr. *Mintis*.

[25] H. Žeimelis, *Mūsų knygos negalavimai*, žr. *Mintis*, 1947 m. 46 nr.

[26] V. Trumpa, žr. *Mintis*, 1947 m. 9 nr.

[27] L. Miškinas, žr. *Mintis*, 1947 m. 2 nr.

[28] A. Rimtenis, *V. Ramono « Kryžiai »*, žr. *Mintis*, 1947 m. 135 nr.

[29] B. Gražulis, *Pasaulėžiūrinis romanas*, žr. *Mintis*, 1947 m. 135 nr.

[30] A. Greimas, *Pasenusios estetinės pažiūros*, žr. *Mintis*, 1948 m. 37 nr.

[31] B. Raila, žr. *Mintis*.

[32] A. Gintautas, *Šviesos pasiilgusi poeto širdis*, žr. *Mintis*, 1946 m. 2-3 nr.

[33] St. Vykintas, *J. Kruminas, « Sugrįžimo laivas »*, žr. ten pat, 52-55 nr.

[34] A. Rimtenis, žr. *Mintis*, 1947 m. 123 nr.

[35] A. Rimtenis, žr. *Mintis*, 1947 m. 138 nr.

[36] A. N., žr. *Mintis*, 1947 m. 129 nr.

gali būti menas menui, tai greičiau rudojo ir raudonojo totalizmo laikotarpio kultūros lygiui ir padėčiai pažinti ir pagilinti. Kacetuose Tėvynės laisvei atnašauta auka ir iškentėta kančia nebėra atskirų lietuvių dalykas ; tai visos Lietuvos, vargstančios, bet iš kovos lauko nepasitraukiančios, auka ir kančia ; tai įnašas į visos žmonijos triūsą ir pastangas, kad pagaliau 43 elementariosios laisvės iššūkių pavirstų į kūną ir gyventų tarpe mūsų mums ir ateisimoms kartoms į ramybę ir šlovę »[37]. Pravartu, esą, Vakarų opinijai parodyti ir mūsų kančias, koncentracijos stovyklas. J. Yluvis — žmogaus dvasios stiprumo liudytojas ir kovotojas. Mes « kankinių kūryboje ieškome ne prašmatnaus rimo ar ritmo, bet žmogiškos tiesos ir dar kartą tiesos, ieškome pavyzdžių to dvasios atsparumo, kuris leido nugalėti ir moralinę ir fizinę rudosios diktatūros presiją »[38].

Mintyje dar rašė : A. Škėma (V. Švitra), J. Mekas, V. Mariūnas, A. Rūkas, St. Pilka, J. Deveikė, G. Židonytė, A. Merkelis. Apskritai *Mintis* gyvai domėjosi ir vertino literatūrą.

Mūsų Kelias (1945-1949)

Neperiodinis informacinis leidinys Dillingene. Kultūrinio gyvenimo skyriuje buvo recenzijų ir šiaip literatūrinių straipsnių. Daugiausia rašė V. Alantas ir St. Vykintas. Alantas ypač kėlė tautinės kultūros, rašytojo vaidmens bei vargų tremtyje klausimus.

Vladas Minvydas mano, kad autoriaus pasmerkimas be apeliacijos yra žalingas. Jaunieji nori prasimušti, jiems svarbi visuomenės nuomonė. Tik jie, prieš leisdami, turėtų pasitarti su vyresniaisiais rašytojais[39]. A. Paukštys sako, kad ir meno mėgėjai, kultūringai reikšdamiesi, gali būti naudingi[40]. O A. Dangerutis pasiryžęs džiaugtis kiekviena knyga[41].

St. Vykintas reikalauja rašytojui kūrybinių sąlygų, ne tik duonos, — atskirų kambarių, atleidimo nuo miško kirtimo. Pats menininkas turi nuolat tobulintis, mylėti meną labiau už save. Nelaimė, kad rašytojas atitraukiamas nuo literatūros darbo[42].

---

[37] J. Cicėnas, *Sutryptame kelyje*, žr. Mintis, 1948.I.3 d.

[38] Ten pat.

[39] Vl. Minvydas, *Mūsų knyga tremtyje*, žr. *Mūsų Kelias*, 1946. IX.12 d.

[40] A. Paukštys, *Menininkų mėgėjų vardu*, žr. *Mūsų Kelias*, 1946.I.10 d.

[41] A. Dangerutis, *Toli nuo tėvynės*, žr. *Mūsų Kelias*, 1946.IV.18 d.

[42] St. Vykintas, *Nepriklausomos kultūros išskleidimas*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948. III.18 d.; III.25 d.

Ir *Mūsų Kelyje* reiškėsi kovų dėl *Kryžių* nuotaikos. Čia buvo išėję Jonas Daugėla[43] ir J. Cicėnas[44]. S. Nėries «mūšio» atošvaistės buvo A. Girkanto[45] ir V. Lozoraitienės straipsniai[46]. 1948 m. J. Aistis, Lietuvių Tremtinių Draugijos pirmininkas, užstojo G. A.[47], užpultą Kanados Lietuvių Rašytojų Draugijos pirmininkę M. Aukštaitę dėl žemo literatūros lygio, teigdamas, kad senosios išeivijos literatūrai taikintinas kitas kriterijus, nes čia rašytojai negali šokti per aukštai per skaitytojo galvą. Vietiniai rašytojai, esą, labai prilaiką nutautėjimą[48].

St. Vykintas recenzijoje apie J. Kėkšto *Diena dienon* pastebi, kad autorius laukiąs kažkokios internacionalinės aušros, o jo poetinis veidas slepiamas simboliuose. Šis stiprus modernus poetas, atsisakęs per didelio internacionalizmo, būtų mums brangus kaip ir Aistis[49]. Užtat juoba džiaugiasi F. Kiršos *Tolumomis*, nes čia poetas dainuoja visiems lietuviams ir jį praeiti tylomis — nusikaltimas[50]. 1948 m. buvo brandus A. Vaičiulaičio straipsnis apie J. Baltrušaitį, atskleidžiąs mąstytojo lyrikos esmę[51].

Recenzijų dar rašė : St. Platūnas, V. Alantas St. Tamulaitis F. Kirša, N. Škėma. Šiaip straipsnių — A. Merkelis, J. Kuzmickis. Apskritai *Mūsų Kelias* į literatūros klausimus gyvai atsiliepė, «aštrios» kritikos puolamus rašytojus užstodamas, pasisakydamas įvairiuose literatūriniuose ginčuose. Tai V. Alanto ir St. Vykinto nuopelnas.

Naujasis Gyvenimas (1945.XII.1-1948.VI.15)

Religinės kultūros laikraštis, redaguotas kun. V. Bagdanavičiaus. Premijavo J. Jankaus *Velnio balą*. *Naujajame Gyvenime* yra pora įdomesnių straipsnių : St. Dauliaus [St. Ylos] ir A. Maceinos.

---

[43] J. Daugėla, «*Du laiškai*», žr. *Mūsų Kelias*, 1948.I.8 d.

[44] J. Cicėnas, *Prie «Kryžių» berymant*, žr. *Mūsų Kelias*, Ten pat.

[45] A. Girkantas, *Didžios poetės didi tragedija*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.I.29 d; II.5; II.12; II.26; III.4; III.11 d.

[46] V. Lozoraitienė, *Condemnatio memoriae*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.V.20 d.

[47] G. A., žr. *Mintis*, 1948 m. 11 nr.

[48] J. Aistis, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.

[49] St. Vykintas, *Tragingas poetas*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.VII.6 d. Palygink J. Kėkšto pareiškimą *Lietuvyje*, 1949.IX.14 d.

[50] St. Vykintas, *Brandi F. Kiršos poezijos kekė*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948. VII.14 d.

[51] A. Vaičiulaitis, *Jurgis Baltrušaitis*, žr. *Mūsų Kelias*, 1948.V.6 d. ir V.13 d.

St. Daulius aptaria skaitytojo ir poeto santykį : skaitytojas nenori matyti poeto ieškančio, o tik visada naują. Jis čia kelia svarbią mintį — neverta rašyti ateičiai (nespausdinti dabar), nes kartais autoriui tenka skaudžiai nukentėti ; tai vėliau kai kieno buvo prisiminta A. Jasmanto *Gruodo* atveju [52]. *Svetimų kalnų* Brazdžionis religiniuose motyvuose asmeniškesnis, atsisako moralizuoti, suka į objektyvią poeziją. Patriotiniai motyvai nepakenčia per didelio atvirumo ir bendrumo. Amžinoji poezija — be ryšio su kasdienybe, kuri lieka tik fone. Vertintojas mano, kad autoriui reikalinga atvanga, nereikia rašyti kasdien [53]. A. Maceina duoda gilią filosofinę A. Mickevičiaus prometeizmo analizę. Kūrėjas Konradas reikalauja iš Dievo valdžios tautai. Bet iššūkis sugriovė ne dievišką santvarką, o Konrado sąmonę [54].

J. I. vertina K. Bradūno *Svetimąją duoną* ir pažymi, kad skaudūs laikai verčia pirmiausia domėtis turiniu. Deja, autorius nei jausmu, nei išmintimi neįžvelgia ateities, o skaitytojas laukiąs gilių minčių, žadinančių viltį. Knygos tik pasigėrėjimui, kol skaitai, — šiandien prabanga [55].

PĖDSAKAI (1946-1947)

Lietuvių kultūros ir visuomenės žurnalas Vokietijoje. Vertinimų rašė daugiausia pats redaktorius St. Būdavas. Teisingai ir santūriai aptarė St. Santvaro *Laivus palaužtom burėm* [56]. *Sugrįžimo laivo* autorius J. Krūminas, Būdavo manymu, turėtų naujiems motyvams paieškoti ir naujos formos bei gilumo [57]. M. Vaitkus mojosi : *Pajudinkim iš vietos rimą*. Didesniam efektui išgauti jis siūlo rimą iš eilutės galo kelti į jos pradžią, rimuoti eilutės pradžią ir pabaigą vartoti dvipėdžius ir daugiapėdžius rimus. Redaktoriaus neįtikino, nes tas pastebėjo, kad skaitytojai, ypač rašytojai, gali ir kitaip galvoti [58].

---

[53] St. Daulius, *Brazdžionis naujoje rolėje*, žr. *Naujasis Gyvenimas*, 1946 m. 6 nr., 14-15 psl.

[54] A. Maceina, *Didžioji Konrado improvizacija*, žr. *Naujasis Gyvenimas*, 1946 m. 8 nr., 3-4 psl.; 9 nr., 3 psl.; 10 nr., 3-4 psl.; 11 nr., 2 psl.

[55] J. I., *Kazio Bradūno «Svetimoji duona»* žr. *Naujasis Gyvenimas*, 1946 m. 3 nr., 14-15 psl.

[56] St. Būdavas, *St. Santvaras, «Laivai palaužtom burėm»*, žr. *Pėdsakai*, 1946 m. 2 nr., 49-53 psl.

[57] Ten pat.

[58] M. Vaitkus, *Pajudinkim iš vietos rimą*.

ŠVIESA (1946-1949)

Lietuvių akademinio jaunimo V. Europoje žurnalas. Davė kelis brandžius ir aktualius straipsnius. Jau 1946 m. Alg. Mikulėnas kėlė patriotinės poezijos pertekliaus klausimą. Jis kietai pasisako prieš nereikalingą patriotiką. Sunkus kritiko darbas. Girdi, lengva kalbėti prieš « mažuosius », bet paliesk « didelį », tai ir grabe nedovanos. Kritikos baimė silpnina tautos atsparumą. Tvirčiausiais patriotikos lyrikais J. Aisčiu ir B. Brazdžioniu dar tikime, taip pat tvirtu « ūkininku » Bradūnu. Šiaip dabartinė patriotinė poezija labai sekli. Principas « menas menui » teisingas, kiek liečia paties veikalo sukūrimą. Tik savais dėsniais sukurtas jis gali tarnauti tautai, žmonijai [59].

J. Kaupas sako, kad Nagys, Bradūnas, Niliūnas, Kazokas centre stato žmogų, ieškantį tiesos ir gyvenimo prasmės, ne meilės, laimės. Ryškus amžinybės ilgesys ir kraupi mirties problema [60].

A. Morkus ryškina tragiškojo vilniečio J. Kėkšto, užsiangažavusio visuomeninko, ugningo kovotojo, poetinį veidą. Jis po abejonių laisvu žmogumi surado save, gyvenimo prasmę susirado aukoje. Vertintojas idėjiškai Kėkštą pastato tiksliai, bet meninės vertės neaptaria [61].

Įdomios ir V. Švitros bei V. Kazoko recenzijos.

TĖVIŠKĖS GARSAS (1945-1948)

Tėviškės Garsas [62] gyvai svarstė literatūros klausimus. Išspausdino Vykdomosios Tarybos atstovo J. Brazaičio kalbą literatūros premijas įteikiant, kur akcentuojama, kad esame kovojančios tautos, ne dekadentinės nariai, tad ir mūsų literatūra ne « menas menui », o Lohengrino kardas. Literatūra kelia į aukštesnį žmoniškumą. Mūsų poezija čia suskurdinta, kaip ir viso pasaulio dvasia, — ji tik skeveldros tėvynėje pasiekto kūrybinio pajėgumo. Visuomenės diferenciacijos literatūra nesulaiko, tik prilaiko smunkančiųjų greitį [63].

M. Bavarskas laiko literatūrą dabar pajungtą laisvės kovai. Mūsų literatūros ydos — grafomanija, filosofinės lyrikos iškilimas, o ji neguodžia skaitytojo, o sunkina ; tematikoje įsivyravęs trem-

---

[59] Alg. MIKULĖNAS, *Kūryba ir patriotizmas, Mūsų gyvenimo didybė ir menkystė*, žr. *Šviesa*, 1946 m. 2 nr.

[60] J. KAUPAS, *Jaunieji mūsų poetai*, žr. *Šviesa*, 1946 m. 1 nr.

[61] A. MORKUS, *Poeto kelias*, žr. *Šviesa*, 1949 m. 7 nr.

[62] 1945 m. numerių neteko peržvelgti, V. K.

[63] J. BRAZAITIS, *Kūrybos vaidmuo šiandien*, žr. *Tėviškės Garsas*, 1947.II.20 d.

tinių palūžimo vaizdavimas [64]. Kritikos trūkumai : ji, užuot atskleidus visuomenei, kas kūrinyje gera, kas bloga, duoda tik asmeninius įspūdžius, turinio atpasakojimą ir « sprendimą » [65]. Recenzuodamas A. Nykos-Niliūno *Praradimo simfonijas*, M. Bavarskas naujuosius poetus vaizduoja vaikais, išėjusius pasivaiščioti netinkamais keliais. Lyg vaikai, jie kiekvienas statosi namus iš dėžučių (Kėkštas, Mačernis, Niliūnas). Tai nenauja egzistencinė dvasia, kuria gyveno Rilke, Rimbaud ; Niliūnas arba neaiškus, arba operuoja abstrakčiomis sąvokomis, be poezijos, — taip Bavarskas supranta Niliūną [66]. A. ir J. Mekų *Knyga apie karalius ir žmones* parašyta « gudriausiu gudrumu », — naujų kelių ieškoma [67]. St. Santvaro *Laivai palaužtom burėm* vertinami teigiamai [68].

Kitaip atrodo J. Brazaičio straipsnis apie Vaičiulaitį. Čia atskleidžiamas lėtai, bet tvirtu žingsniu atėjęs autorius, pradėjęs estetinį realizmą, spindintis menine struktūra, šviesios sielos vaizdais, stiliaus kultūra, nesivaikąs nuotykių. Universalus ir lietuviškas, vis dar augąs rašytojas [69].

V. Švitra neapsikenčia vis ta pačia mūsų literatūros tematika : tremtinio gyvenimas, tėvynės būties atvaizdai, liūdni vaizdai, sugriautas tremtinio gyvenimas. Daug rečiau valingas kovojąs tremtinys. Skaitytoją dar labiau prislegia. Veiklūs, kovoją personažai pakeltų. Gal rašytojas pasistengtų. Juk rašytojas kuria gyvenimą, ne tik jį aprašinėja : « Sveiko žmogaus, truputį optimizmo ir gėrio » [70].

V. Švitra dar kelia novelės klausimą. Jis mano, kad Lietuvoje rašytojas, negalėdamas gyventi iš literatūros, negalėjo susitelkti romanui, nes jam atbaigti reikėję daug laiko. Ir išleisti novelę lengva ; ji buvo ir perkama. Mūsų novelė nusikratė peizažo, ištęstų aprašymų, lengva, grakšti. Tik painioja apysakos rėmai. Laikraščio atkarpa priverčia susikondensuoti, gerai komponuoti [71]. Novelės klausimu kitur pasisakė ir J. Brazaitis [72].

---

[64] M. Bavarskas, žr. *Tėviškės Garsas*, 1946.VII.5 d.

[65] M. Bavarskas, *Mūsų recenzija ir kritika*, žr. *Tėviškės Garsas*, 1947 m. 78 nr.

[66] Ten pat.

[67] M. Bavarskas, *Mintys perskaičius negirdėtas pasakas*, žr. *Tėviškės Garsas*, 1948 m. 111 nr.

[68] M. Bavarskas, *Laikai ir žmonės*, žr. *Tėviškės Garsas*, 1946 m. 36 nr.

[69] J. Brazaitis, *A. Vaičiulaičio realizmas*, žr. *Tėviškės Garsas*, 1947 m. 66 nr.

[70] V. Švitra, *Lietuvių tremtinių literatūros tematika*, žr. *Tėviškės Garsas*, 1947 m. 89 nr.

[71] V. Švitra, *Kodėl mūsų prozoje vyrauja novelė ?* žr. *Tėviškės Garsas*, 1947 m. VIII.7 d. 84 nr. ir *Lietuviškoji novelė ir laikraščio atkarpa*, žr. ten pat, 87 nr.

[72] J. Brazaitis, *Mūsų novelės klausimu*, žr. *Žiburiai*, 1947.X.4 d.

St. Vykintas teisingai įvertino Brazdžionį [73]. Teigiamai pasisakė ir apie V. Ramono *Kryžius* — tragiškas laikotarpis pavaizduotas su menine literatūrine ekspresija ir gaivumu. Tai esanti nesenstanti vertybė [74]. Taiklus žodis ir apie K. Bradūną. *Vilniaus Varpai* kritikui didelis estetinis turtas. *Maras* — iš likiminio tragizmo kyla į dangų nuskaidrėjusi mūsų žemė [75]. J. Aistis subrendęs ateina su sonetu. Bet paskutiniai žiaurūs metai, o poetas perdaug arti konkretybės [76].

J. Brazaičio, St. Vykinto, V. Švitros straipsniai — geriausi pasisakymai apie literatūrą *Tėviškės Garse.*

Tremtinių Mokykla (1946, 1-6 nr.)

Rašė: A. Nyka-Niliūnas, J. Grinius, J. Kaupas, V. Kazokas, V. Biržiška. Pažymėtina griežta estetinė linija, konfliktas dėl St. Santvaro *Laivų palaužtom burėm* [77].

Žiburiai (1945.X.5-1949.IX.3)

Jie po 1949.IX.3 d. susijungė su *Aidais. Žiburiai* — bene svarbiausias literatūros kritikos požiūriu tremties Vokietijoje laikraštis. Redagavo J. Vitėnas. Literatūros ir kultūros skyrių vedė A. Gražiūnas ir L. Žitkevičius. Nuo pirmojo numerio buvo *Mūsų Skaitymų* skyrius, vėliau pavadintas tik *Skaitymais* (čia buvo duodama nemaža senesnių autorių kūrybos ir straipsnių apie pačius autorius. P. Orintaitė davė santraukinę literatūros apžvalgą [78], išleistą atskirai *Lietuvių literatūros konspektas V-VIII kl.*, Augsburgas 1946).

Svarbiausi literatūriniai bei kritikos straipsniai buvo J. Brazaičio, J. Griniaus, J. S., Nagio, J. Kaupo, J. Aisčio, A. Tyruolio ir A. Gražiūno. Čia J. Brazaitis kėlė balsą prieš per aštrią kritiką, įspėdamas neatbaidyti knygos ištroškusio skaitytojo ; bet nurodė ir tai-

---

[73] St. Vykintas, *B. Brazdžionis — tremtinio ir ilgesio poetas*, žr. *Tėviškės Garsas*, 1948 m. 113 nr.

[74] St. Vykintas, *Tragiško laikotarpio romanas*, žr. *Tėviškės Garsas*, 1948 m. 107 nr.

[75] St. Vykintas, *Estetiškoji Bradūno poezija*, žr. *Tėviškės Garsas*, 1948 m. 116-117 nr.

[76] St. Vykintas, *Nūdienė Jono Aisčio lyrika*, žr. *Tėviškės Garsas*, 1947 m. 8 nr.

[77] *Griežtoji kritika Vokietijoje*, žr. *Tremtinių mokykla.*

[78] P. Orintaitė, *Lietuvių literatūra XX amžiuje*, žr. *Žiburiai.*

komosios poezijos pavojų (patriotinės poezijos sunkumus), literatūros infliaciją, « draugišką » kritiką [79]. Jis aptarė J. Aisčio *Nemuno ilgesį*, [80] K. Bradūno *Svetimą duoną* [81], A. Vaičiulaičio *Kur bakūžė samanota* [82]. Rašė apie romantinio peizažo lyriką [83], novelės klausimu [84].

Žiburiuose būdavo gerų literatūros apžvalgų : J. Griniaus *Lietuviųli teratūra tremtyje 1946 m.* [85]. Čia jis nurodo, kad tais metais laikraščiai dėjo, ką gavo. Pasidžiaugia Niliūno giliaminte poezija; barasi dėl publicistinės patriotinės poezijos. A. Š. rašo *Lietuvių literatūra tremtyje 1947 m.* [86]. Apžvalgininkas čia pažymi kraštutinės kritikos atlyžimą, palyginus su 1946 m. Lyrikos kelią mato jungiant naujosios lyrikos psichologinį momentą su senesniosios. H. Nagys išmaningai aptaria J. Kaupo *Sniego senio pasakas* [87]; J. Kaupas anksti įžvelgia A. Nykos-Niliūno problemingumą [88], o H. Radauskas — A. Škėmos originalumą, Vakarų Europos literatūros pažinimo svarbą [89].

Kryžių ginče J. S. romaną idėjiniu bei psichologiniu požiūriu didžiai vertina [90]. A. Škėma *Kritiko išpažintyje* duoda subjektyviosios kritikos parodiją [91]. J. Aistis iš Amerikos rašo apie lietuvių tautos misiją tarp Rytų ir Vakarų ir progą mums atskleisti savo dvasios turtus [92]. Apstu išmaningų A. Tyruolio ir A. Gražiūno recenzijų. A. Gražiūnas B. Brazdžionio *Šiaurės pašvaistę* vertina, kad tai žodžiai iš širdies, kad net abstrakčios mintys reiškiamos sugestyviais plastiniais vaizdais, kad rastas žodis visiems poeto dvasioje susitelkusiems vaizdams ir emocijoms išreikšti [93]. Skoninga yra ir K. Bradūno *Maro* recenzija [94]. Pasirodo pirmosios A. Barono ir K. Barėno recenzijos. Lietuvių Rašytojų Draugijos pirmininkas St. Sant-

---

[79] J. Brazaitis, *Knygos ir recenzijos*, žr. *Žiburiai*, 1948.II.4 d.
[80] J. Brazaitis, *Tėvynės ir pavasario pasakos poezija*, žr. *Žiburiai*, 1947.XI.1 d.
[81] J. Brazaitis žr. *Žiburiai*, 1946.I.26. d.
[82] J. Brazaitis, *Dovana iš Amerikos*, žr. *Žiburiai*, 1948.I.24 d.
[83] J. Brazaitis, *Mūsų novelės klausimu*, žr. *Žiburiai*, 1947.X.4 d. ir 1947.VIII.30 d.
[84] J. Brazaitis, *Mūsų novelės klausimu*, žr. *Žiburiai*, 1947.X.4 d.
[85] *Žiburiai*, 1947.I.4 d.
[86] *Žiburiai*, 1948.I.10 d.
[87] H. Nagys, *Kaupo « Sniego senio pasakos »*, žr. *Žiburiai*, 1948.XI.27 d.
[88] J. Kaupas, žr. *Žiburiai*, 1946.XI.16 d.
[89] H. Radauskas, *Naujas lietuvių beletristas*, žr. *Žiburiai*, 1947.V.III.2 d. 31 nr.
[90] J. S., *Ir pasakotojai ateina*, žr. *Žiburiai*, 1947.X.18 d.
[91] A. Škėma, *Kritiko išpažintis*, žr. *Žiburiai*, 1947.I.25 d.
[92] J. Aistis, *Mūsų rašytojų misija — mūsų Tauta*, žr. *Žiburiai*, 1947.VII.26 d.
[93] A. Gražiūnas, žr. *Žiburiai*, 1948 m. 11 nr.
[94] A. Gražiūnas, žr. *Žiburiai*, 1948 m. 25 nr., 181-183 psl.

varas nusiskundžia rašytojų vargais, bet viliasi, kad jie vis tiek nenuskęs ir nestovės vietoje. Jie rašo visuomenei rūpimonis temomis [95]. V. Kazokas dalykiškai, bet aštrokai kalba apie J. Valaičio verstąjį Baltrušaitį [96].

Žiburiuose apstu ir kitų recenzentų straipsnių: B. S., L. Žitkevičiaus, Br. Klingos, dr. V. Meškausko, S. Daunio, Tyruolio ir kitų. Apie senesniuosius autorius rašo J. Kuzmickis, A. Ramūnas, Dr. Normantas, V. Maciūnas. Duodama gilesnė J. Baltrušaičio poezijos filosofinio turinio analizė [97], nagrinėjama O. V. Milašiaus santykiai su Lietuva [98], teatras [99], V. Biržiškos aštrus žodis dėl jo bibliografijos [100]. Rašoma ir apie okupuotos Lietuvos literatūrą [101].

Visa suėmus, *Žiburių* duoklę literatūros vertinimui reikia vertinti kaip žymią ir teigiamą.

Žiburių priede *Į Ateitį* V. Kazokas bene pirmas iškėlė Vytautą Mačernį [102].

Kitame tų pačių *Žiburių* priede *Moterų Žodis* (1946.X.12-1948. XII.7 d.) kritikos nerasta.

Kiti tremties meto laikraščiai bei žurnalai Vokietijos.

Akiračiai — neperiodinis meno ir literatūros rotatorinis leidinys, Liubecko gimnazijos meno mėgėjų ratelio leistas. Yra J. Akinio straipsnis apie Vaižgantą [103].

Alguvos Baras — rotatorinis Kempteno lietuvių žurnalas. Peržvelgta 1945 m. 1-5 nr. Yra A. Šešplaukio straipsnis apie lietuvių dainas [104], K. J. Gasiūno apie Maironio religinę poeziją [105], A. Kelmučio mūsų išeivijos amerikiečių ir anglų zonos spaudos apžvalga [106].

---

[95] St. Santvaras, *Lietuvių Rašytojų Draugijos pirmininko pokalbis su S. Dauniu*, žr. *Žiburiai*, 1947.II.15 d.

[96] V. Kazokas, *Jurgis Baltrušaitis Valaičio vertime*, žr. *Žiburiai*, 1948.I.17 d.

[97] Žr. *Žiburiai*, 1947.IX.7 d.

[98] G. Židonytė, *O.V. Milašius*, žr. *Žiburiai*, 1949.III.17 d.

[99] St. Pilka, žr. *Žiburiai*.

[101] Žr. *Žiburiai*, 1948.III.13 d.

[102] V. Kazokas, *Vytautas Mačernis*, žr. *Į Ateitį*, *Žiburių* priedą, 1946.IX.21 d., 2 nr.

[103] J. Akinis, žr. *Akiračiai*, Lübeckas, 1946 m. 1 nr., rugsėjo mėn.

[104] A. Šešplaukis, *Lietuvių daina Europos literatūroje*, žr. *Alguvos Baras*, 1945 m. 1 nr.

[105] K. J. Gasiūnas, *Religinė Maironio poezija*, žr. *Alguvos Baras*, 1945 m., 2 nr.

[106] A. Kelmutis, *Pasidairius po mūsų išeivijos spaudą*, žr. *Alguvos Baras*, 1945 m. 3 nr.

Dienos be Tėvynės — Flensburgo lietuvių metraštis, rotatorinis. Red. A. Vaitkus. Metraštis sukėlė « audrelę » ; joje dalyvavo Džiugėnas, M. Biržiška, P. Būtėnas.

Gintaras — (1945, 1946, 1948) neperiodinis, J. Krumino redaguotas literatūros žurnalas ; recenzijų nerasta.

Lietuvių Žinios (1945.XII-1946.VII.15), politikos kultūros ir literatūros rotatorinis leidinys ; kritikos nėra.

Mūsų Kraštas — 1948 m. buvo St. Santvaro [107] ir A. Vaičiulaičio [108] straipsnių.

Mūsų Viltis — Fuldos lietuvių savaitraštis, 1945-1946 m. Atkarpoje ėjo J. Kuzmickio ilgas straipsnis *Lietuvių literatūra* — apie liaudies dainas [109] ir B. Brazdžionio trijų sonetų vertinimas [110]. Buvo trumpų straipsnelių bei recenzijų : K. Ar., K. Barėno, St. Būdavo, A. M. Įdomesnis K. Arėno kritiškas *Verpetų* almanacho (red. V. Dyvo, išleista Kemptene) vertinimas. Tai esą daugelio pradedančių skurdūs žingsniai ; literatūra jų tepažįstama iš vadovėlio konspekto [111].

Pragiedruliai — 1946-1947 m. Stockholme leistas žurnalas. Davė ir lietuvių kultūros dalykų : paminėjo lietuvių spaudos 400 m. sukaktį, senuosius mūsų autorius ; rašė apie lietuvių rašytojų suvažiavimą, B. Brazdžionio, V. Mačernio, K. Jankausko raštus. Kritikos kaip ir nėra. Vyriausias redaktorius J. Lingis.

Scholar, 1947 m. 1 nr., 1948 2-3 nr. Kritikos nėra.

Tėvynėn — 1946-1947 m. Salzburge leistas, V. Krėvės redaguojamas rimtas kultūros ir literatūros žurnalas, dėjęs Krėvės, Brazdžionio, A. Vaičiulaičio kūrybos. Iš literatūros straipsnių — Juozo Senkaus *Pagrindinės Bradžionio kūrybos temos* [112] ir *Lietuva Brazdžionio kūryboje* [113] ; čia plačiai nagrinėjami Brazdžionio motyvai, ypač tautinis.

---

[107] St. Santvaras, žr. *Mūsų Kraštas*, 1948.
[108] A. Vaičiulaitis, žr. *Mūsų Kraštas*, 1948.
[109] J. Kuzmickis, *Lietuvių literatūra*, žr. *Mūsų Viltis*.
[110] B. Brazdžionis, žr. *Mūsų Viltis*, 1946 m. 9-10 nr.
[111] K. Arėnas, žr. *Mūsų Viltis*, 1946 m. 23-24 nr.
[112] J. Senkus, *Pagrindinės Brazdžionio kūrybos temos*, žr. *Tėvynėn*, 1946 m. 2 nr.
[113] J. Senkus, *Lietuva Brazdžionio kūryboje*, žr. *Tėvynėn*, 1946 m., 3 nr.

Tėvynės Šešėlyje — mėnesinis kultūros žurnalas (1946-1947). Pr. Naujokaitis čia rašė eilę apytrumpių Bradūno, Brazdžionio, P. Andriušio knygų recenzijų.

Tremtinių Žinios — 1946 m. pora straipsnelių apie Vaižgantą, Binkį, Herbačiauską, L. Girą.

Tremtis — 1950, 1953-1955 m. Memmingene leistas lietuvių laikraštis, nedavė nieko pažymėtina.

Vagos — Uchtės lietuvių kultūros žurnalas. Yra pora straipsnelių apie rašytojus, bet kritikos nėra.

Žibintas — periodinis jaunimo žurnalas 1946 m. Yra keli J. Kuzmickio straipsniai apie senesniuosius rašytojus ir kiek trumpų recenzijų.

Žingsniai — 1946-1948 m. Vokietijoje leistas žurnalas. Redagavo P. Būtėnas. Bendradarbiavo M. ir V. Biržiškos, J. Jankus, F. Kirša. P. Būtėnas rašė apie Flensburgo metraštį *Dienos be tėvynės*, kitų sukritikuotą už silpną literatūrą. Būtėnas vertina redaktoriaus darbą, teisina sąlygomis ir auklėjamuoju momentu — atstojęs vadovėlį [114]. Lyriškai nusiteikęs B. D. J. Krūmino *Sugrįžimo laivo* proga šaukia : « O lietuviškoji knyga — kokia tu miela ir brangi skaudžiame ištrėmime esančiam kiekvienam lietuviui [....] Tu žymi dygliuotus tremtinio kelius, kurie veda mus per svetimas šalis, per upes, kalnus ir okeanus, gal net per tolimus kontinentus — į Tėvynę » [115]. Tokiais jausmais ir mintimis anuomet buvo sutinkamos mūsų knygos. Žurnale buvo ir šiaip literatūrinių straipsnių.

Žvilgsniai — 1948 m. rotatorinis literatūros žurnalas, redaguotas J. Meko su V. Adamkevičium, A. Landsbergiu ir A. Meku. Jie išleido rinktines : *Prozą* I t. 1949 ir *Prozą* II t. 1951 m. Avangardinis literatūros žurnalas. Pirmi numeriai linkę į siurrealizmą. Savo idealų nesuformulavo, revoliuciją kėlė išorinėmis priemonėmis. Programinis straipsnis yra bendro pobūdžio : literatūros nesidomėjimas visuomeninėmis problemomis ir reikalavimas neatsilikti nuo Europos [116]. Anot Algirdo Mikulėno, « Mums reikalingas ne europietiškai apsirengęs žmogus, bet tikras europietis » [117]. Nėra kritikos skyriaus, o Rilkės vertimas — poeto žalojimas [118]. (*Žvilgsnių* rankose neturėjau, rėmiausi tik A. Mikulėno recenzija. V. K.).

---

[114] P. Būtėnas, žr. *Žingsniai*, 1946 m. 2-3 nr.

[115] B. D., žr. Ten pat.

[116] *Dirvonuojantys plotai ir lietuvių literatūra*, žr. *Žvilgsniai*, 1948 m. 4 nr.

[117] A. Mikulėnas, *Naujų kelių ilgesys arba žvilgsnis į « Žvilgsnius »*, žr. *Aidai*, 1948 m. 16-17 nr., 327 psl.

Laikraščiai ir žurnalai Amerikoje

Aidai (1949.X-1972)

Po K. Bradūno, nuo 1949 X. m. spalio mėn. atėjęs redaguoti, A. Vaičiulaitis *Aiduose* tęsė gražiai užsinešusį literatūros puoselėjimą ištvermingai toliau. Apsčiai kritikų rašė jis pats (Aug. Raginio slapyvardžiu, inicialais A. V.). Straipsniais ir kritikomis prisidėjo A. Maceina, J. Kaupas, A. Baltinis, A. Mackus, B. Babrauskas, J. Brazaitis, St. Santvaras, M. Vaitkus, Jonas Vakaris (slapyvardis), Pr. Naujokaitis, A. Landsbergis, A. Tyruolis, A. Musteikis, Alg. Vambra (slapyvardis), A. Giedrius, I. Malėnas, M. Karūžaitė (D. Jesaitytė), K. Ostrauskas, T. A. Antanaitis, A. Baronas, P. Celiešius, J. Kralikauskas, K. Milius (slapyvardis) B. Ciplijauskaitė, V. Alantas, J. Tininis, J. Gliauda, P. Jurkus, P. Gaučys, J. Sav. (kun. Vaišnora), V. Kulbokas ir kiti. Apie V. Krėvės *Daugaus ir žemės sūnus* rašė vysk. V. Padolskis.

Nuo 1965 m. perėmus redaguoti J. Girniui, atėjo R. Šilbajoris, I. Gražytė, I. Užgirienė, R. Šliažas, K. Keblys, V. Skrupskelytė, L. Tumosaitė-Gražulienė, M. Girniuvienė. Nebėra: Pr. Naujokaičio, V. Gliaudos, V. Alanto. *Aiduose* rasime ir eilę vertingų kritikų, pasirašytų slapyvardžiais: Aug. Molnas, Julius Banaitis, Algis Saulynas, Andrius Sietynas, Kostas Rauda, Ramunė Stanelytė.

Pažymėtina J. Banaitis ryškinęs A. Vaičiulaičio jaunystės kūrinį *Valentiną* [1], statęs V. Alanto *Pragaro pošvaistėms* meninius reikalavimus [2], pasisakęs prieš organizuotą kritiko puolimą iš grafomanų pusės [3]. Minėtinas dar jo straipsnis apie personažo problemą. Išveda, kad neturime didelių, gilių asmenybių, tad nėra ir veikaluose gilių personažų. Ryškesnius personažus sumini: Šarūną, Vasarį,

---

[1] J. Banaitis, « *Valentina* », žr. *Aidai*, 1953 m. 2 nr., 83 psl.

[2] J. Banaitis, *Vytautas Alantas*, « *Pragaro pošvaistės* », žr. *Aidai*, 1952 m. 10 nr., 472-473 psl.

[3] J. Banaitis, *Pastabos literatūrinės polemikos klausimu*, žr. *Aidai*, 1951 m. 5 nr., 230-231 psl.

Kreivėną [4]. Į šį straipsnį atsiliepė Simplex, prikišdamas jam įsitikėjimą savimi, griežtą sprendimą, panieką vyresniesiems (Krėvė ir Sruoga traktuojami labai lengvai). O meno kūrybai reikia priaugti, mylėti ir atitinkamai nusiteikti. Jis, be to, labai aukštinąs svetimuosius, mūsų veikalai jam pasigailėjimo verti [5].

Bendraisiais literatūros klausimais rašė J. Grinius — apie literatūros idėjiškumą, lietuvių literatūros problematiką, mūsų literatūros perspektyvas, meno reikšmę tautai, rašytojo laisvę ir pareigas bei literatūros kritiką. Apie rašytojo vaidmenį tautos katastrofos metu ir nepriklausomos Lietuvos literatūrą — J. Brazaitis. Apie lietuvių kalbos estetinę vertę — J. Tininis. Kūrybiškumo esmę aiškino I. Užgirienė, meno sociologiją — A. Musteikis. Išeivijos rašytojo padėtį nušvietė B. Babrauskas ir J. Kralikauskas. Apie kritiką — J. Brazaitis, J. Grinius, Sav. (kun. J. Vaišnora). Bibliografą V. Biržišką prisiminė Z. Ivinskis. Literatūriniuose ginčuose dalyvavo: A. Nyka-Niliūnas, V. R. Kinčius (slapyvardis), A. Maceina, J. Grinius, V. Alantas, V. A. Jonynas, A. Baronas.

1964 m. *Aidai* trečiąjį numerį paskyrė K. Donelaičio 250 m. gimimo sukakčiai paminėti. Rašė: J. Brazaitis, A. Vaičiulaitis, A. Vaškelis, J. Tininis, A. Šešplaukis. Seniau (1946 m.) buvo rašęs V. Maciūnas. Apskritai, apie Mažosios Lietuvos literatūrą rašė V. Biržiška ir tas pats V. Maciūnas. K. Sirvydą priminė P. Rabikauskas. Daug naujos medžiagos apie A. Strazdą davė V. Maciūnas. *Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgą* paminėjo Pr. Pauliukonis.

Maironio 100 metų gimimo jubiliejui buvo paskirtas 1962 m. septintasis numeris, kur rašė: A. Vaičiulaitis, F. Kirša, A. Nyka-Niliūnas, A. Klimas, J. Žilevičius, Pr. Pauliukonis, V. Kulbokas; keli autoriai davė savo atsiminimų apie Maironį. Anksčiau buvo rašęs J. Brazaitis, J. Grinius, A. Graževičius, Maironio vertinimą Lietuvoje dabar aptaria K. Ostrauskas.

A. Jakštą-Dambrauską paminėjo A. Vaičiulaitis, L. Dambriūnas, M. Vaitkus ir K. Ostrauskas. J. Biliūno atminimą garsino jo tyrinėtojas K. Ostrauskas. Apie Pr. Vaičaitį rašė A. Vaičiulaitis.

V. Krėvė pagerbtas 1957 m. devintame numeryje. Rašė: J. Grinius, K. Ostrauskas, A. Vaičiulaitis, Pr. Skardžius, J. Jakštas.

Kiti *Aiduose* aptarti rašytojai: J. Tumas-Vaižgantas (rašė L. M.),

---

[4] J. Banaitis, *Personažo problema mūsų literatūroje*, žr. *Aidai*, 1953 m. 7 nr., 301-307 psl.

[5] Simplex, *Vertinimo bandymas*, žr. *Naujienos*, 1953.X.10 d.

Vydūnas (R. Serapinas, Pr. Naujokaitis), M. Vaitkus (St. Santvaras, K. Gulbinas), M. Pečkauskaitė (J. Brazaitis), ilgu straipniu prisimintas Kl. Jurgelionis (B. Babrauskas), I. Šeinius (A. Sietynas), J. Savickis (J. Brazaitis, B. Sruoga), J. Aistis (J. Blekaitis, St. Yla), F. Kirša (A. Vaičiulaitis), V. Mykolaitis-Putinas (J. Grinius, M. Slavėnienė, A. Vaičiulaitis), S. K. Čiurlionienė (M. Vaitkus), J. Tysliava (A. Vaičiulaitis). K. Binkis (B. Ciplijauskaitė), A. Tulys (įdomi dr. D. Jasaičio apybraiža), S. Nėris (J. Grinius, I. Malėnas, K. Ostrauskas, M. Vaitkus), B. Brazdžionis (J. Grinius), A. Škėma (J. Blekaitis), H. Radauskas (V. Skrupskelytė, Pr. Visvydas), V. Mačernis (P. Jurkus), J. Jankus (A. Vaičiulaitis), J. Baniulis (Vaičiulaitis), A. Nyka-Niliūnas (V. Skrupskelytė, V. Kulbokas), A. Vaičiulaitis (J. Grinius, R. Šilbajoris), P. Andriušis (A. Sietynas), K. Bradūnas (K. Keblys, V. A. Jonynas), Alė Rūta. J. Grinius, J. Gliauda (K. Keblys), J. Mekas (A. Nyka-Niliūnas), K. Barėnas (K. Keblys), A. Gustaitis (P. Andriušis), V. Šlaitas (V. Skrupskelytė), R. Spalis (J. Grinius), B. Pūkelevičiūtė (A. Liulevičienė), Volertas (K. Keblys), A. Kairys (L. R.).

Okupuotosios Lietuvos literatūrą aptarė: K. Milius, R. Vaštokas, Pr. Visvydas, L. Karklius, K. Keblys, J. B., R. Šilbajoris. Apie O. Milašių rašė J. Grinius, G. I. Židonytė-Vėbrienė, apie J. Baltrušaitį — J. Grinius ir V. Kavaliauskas. Aldoną Gustaitę mums « iškasė » J. Girnius. Lenkams dovanotą A. Mickevičių ryškino A. Maceina ir V. Maciūnas.

Mūsų literatūros santykiai su kitomis literatūromis paliesti A. Šešplaukio, A. Matulio, B. Br., J. Kubiliaus. Apie anglų literatūrą rašė: B. Br., A. Tyruolis, S. Prapuolenytė, I. Gražytė; apie amerikiečių — A. Vaičiulaitis, A. Musteikis, J. B., J. Tininis, V. Trumpa; apie vokiečių — H. Nagys, A. Tyruolis, V. Kazokas, B. Ciplijauskaitė, R. Šliažas, A. Matulis; apie šveicarų — R. Šliažas; apie danų, norvegų, švedų ir suomių — daugiausia J. Lingis; apie estų — H.M.P., A. Kaškina-Opis; apie prancūzų — daugiausia A. Vaičiulaitis, be to, J. Grinius, A. Nyka-Niliūnas, V. Kavaliauskas, M. Krupačius, V. Gaigalas, J. Tininis; apie provansalų — P. Stelingis, P. Gaučys, A. Č.; apie ispanų ir lotynų Amerikos — B. Ciplijauskaitė, Pr. Gaučys, J. Kėkštas, P. Stelingis, A. Č., A. P., V. R., A. R.; apie portugalų ir brazilų — P. Babickas; apie rusų — A. R., A. Maceina, H. Radauskas, J. Kubilius, L. M.; apie lenkų — M. Kridl, A. Maceina, V. Maciūnas; apie japonų, italų ir lotynų — J. Tininis.

Aiduose ima reikštis jaunieji. Aušra Liūlevičienė tiria jaunųjų išeivijos lyrikų pastangas [6], žiūri B. Pūkelevičiūtės *Rugsėjo šeštadienio* struktūros, kelia mintį, kad menas — vienas kelių gyvenimui suprasti [7]. Mirga Pakalniškytė-Girniuvienė aprašė Santaros-Šviesos 1967.X.18 d. simpoziumą, kur vyresnieji rašytojai davė patarimų jauniesiems [8]. Aptarė G. Tulauskaitės *Vakarę bangą* ir K. Grigaitytės *Trapų vakarą* [9]. Abi jai abstrakčios, su prozos nuosėdomis, be antrosios dimensijos, artimesnės savo bendraamžiams. L. Andriekaus poezija, versta D. Jonaitienės, jai atrodo ne labai kaip ; nepagautas jo lyrizmas, nesuprasti ir kurie eilėraščiai, vietomis « redaguojama » [10] ir anglų kalba turi trūkumų.

Aidai paskyrė 8 premijas už mokslo veikalus ir 6 už grožinę literatūrą: J. Aisčiui, A. Nykai-Niliūnui. K. Bradūnui, Alb. Baranauskui, B. Brazdžioniui ir N. Mazalaitei.

Aiduose, galima sakyti, sutilpo visų grupių žmonės — estetai ir visuomenininkai, vyresnieji ir jaunesnieji, tradicininkai ir naujovininkai, griežtieji ir švelnieji. Amerikoje daugiausia ilgą laiką toną davė A. Vaičiulaitis ir J. Grinius, o nuo 1965 m. A. Nyka-Niliūnas, dar vėliau V. A. Jonynas, Pr. Visvydas.

Kad ir ne taip kruopščiai ir pilnai kaip A. Jakšto *Draugijoje* bei ne taip pagrindinai ir išsamiai kaip *Židinyje*, per 250 su viršum numerių ir per 25 metus giliai, plačiai, pažangiai, tik kartais temperamentingai *Aidai* informavo apie dabartinę, nepriklausomos Lietuvos ir senesniąją literatūrą. Jie rodė, ir kas dedasi literatūros gyvenime dabar Lietuvoje (ypač redaguojami J. Girniaus) bei Vakaruose.

Apie stambesnius kritikus kalbama atskirai.

Akiračiai (1968-1972)

Artimesnių santykių su Lietuva šalininkų žurnalas, ypač gausiai informuojąs apie tenykštį literatūros gyvenimą, literatūrines naujoves, ginčus, perspausdinąs ištisus kritikos straipsnius, tenykščių pareigūnų literatūros « sargų » pareiškimus apie mūsų literatūrą,

---

[6] A. Liulevičienė, *Jaunosios viltys*, žr. *Aidai*, 1970 m. 8 nr., 380-384 psl.

[7] A. Liulevičienė, *Pūkelevičiūtes romanas*, žr. *Aidai*, 1971 m. 7 nr., 334-336 psl.

[8] M. Pakalniškytė-Girniuvienė, žr. *Aidai*.

[9] M. Pakalniškytė-Girniuvienė, « *Vakarė banga* » *ir* « *Trapus vakaras* », žr. *Aidai*, 1969 m. 7 nr., 334-335 psl.

[10] M. Pakalniškytė-Girniuvienė, *L. Andriekaus poezija angliškai*, žr. *Aidai*, 1969 m. 1 nr., 45-46 psl.

pavyzdžiui, V. Kazakevičiaus apie žemininkus ir bežemius, V. Radaičio apie *Miškais ateina ruduo* socialinį ir socialistinį pamušalą; aptaria tenykštę literatūrą ir ją nagrinėjančias knygas, jaunųjų poetų darbus. J. Vėlaikis (B. Vaškelis) įdomiai supažindina su svarbesniais dabartinės Lietuvos rašytojais ir kritikais.

Aptariamos ir mūsiškių knygos. Tai A. T. Antanaičio, L. Mockūno ir kitų recenzijos. Įdomus E. Vaišnienės straipsnis apie mūsų akademikų nepajėgumą ką nors duoti apie mūsų literatūrą (gaila, kad ji nepastebėjo vertingų R. Šilbajorio, V. Skrupskelytės, V. Vaškelio darbų). Akį atkreipia A. Kučio pasisakymai apie mūsų autorių nusilenkimą ir spausdinimąsi tėvynėje [11]. Gerom apžvalginėm recenzijom ima rodytis nuo 1969-1970 m. R. Maziliauskas (taip pat *Drauge* ir *Nepriklausomoje Lietuvoje*), įvertindamas *V* ir *VI Pradalgę*, H. Nagio *Brolius baltuosius aitvarus*, Vl. Šlaito *Aguonų gaisrą*.

Čia rado vietą ir koktus J. Meko išsišokimas prieš H. Nagį, kur Mekas, pasišovęs ginti Šiaurės Vietnamo ir Afrikos tautas, pamiršo, kokia «laisve» džiaugiasi Lietuva.... [12] H. Nagys santūriai atsakė netikįs Meko pranašiška galia ir jo ašaromis, nes Meko tiesa yra vergija.

Kad ir čionykščio literatūros gyvenimo neaprėpdami, bet duodami Lietuvos literatūrinio gyvenimo plačią panoramą, *Akiračiai* turi savo vietą mūsų žurnalų tarpe.

Darbas (1947-1960)

Darbininkų draugijos kultūros ir visuomenės mokslų ketvirtinis žurnalas. 1947-1950 m. laikotarpiu literatūros kritikos nėra. Maždaug 1955-1960 tarpe yra eilė reikšmingesnių R. Šilbajorio, A. Škėmos, A. Landsbergio, A. J. Greimo, A. Rannito ir kitų straipsnių apie literatūrą. Recenzijų nedaug — J. Kiznio, A. K., A. Smalėno, A. Pajaujytės-Staknienės. Literatūriniai straipsniai daugiausia avangardiniai.

R. Šilbajoris kelia ieškojimų svarbą, atvėrimą Vakarų pasaulio mūsų literatūrai [13]. Jis vertina A. Landsbergio ir A. Škėmos pastangas šioje srityje. A. Landsbergis kalba apie tremties poveikį mūsų literatūrai, akcentuodamas ir Vakarų įtaką, atmesdamas tiesiogi-

---

[11] A. Kučys, žr. *Akiračiai* bal. mėn.

[12] J. Mekas, *Atviras ir piktas laiškas H. Nagiui*, žr. *Akiračiai*, 1970 m. 6 nr., 8-9 psl.

[13] R. Šilbajoris, *Kovoje dėl lietuviško kūrybinio žodžio*, žr. *Darbas*, 1957 m. 1 nr.

nius kovos šūkius, nes šūkiai miršta, o literatūra išlieka [14]. A. Škėma stoja prieš literatūrinį getą, kuris žudo kiekvieną bandymą pasivyti pralenkusius kaimynus, naujas problemas. Pažangiųjų poetų kūryboje daugiau dominuoja praradimas, intelektualinė metafizika, ekspresionistinė romantika ir maištavimas. Šie stiprūs poetai betgi artėja į beprasmybę, mirtį. Rašytojų prieauglio reikalas beviltiškas [15]. Panašiai kalba ir Šilbajoris [16].

Įdomus Alfonso Griaudžio dialogas dėl Škėmos *Baltos drobulės* tarp Jono Jonaičio (palankaus) [17] ir Petro Petraičio (kritiškesnio) [18] ryškinant veikalo savumus, sąmonės srauto metodą, nechronologiškumą, leidžiantį gretinti giminiškus įvykius. Autorius duodąs mums naują žvilgį į mus pačius. Plataus žvilgio katalikas neturėtų romanu piktintis. O seksualumą visuomenė toleruoja nešvankiuose anekdotuose, tai ko čia pasišiaušė? [19].

J. Kiznis, sklaidydamas *Literatūros Lankų anketą*, sprendžia, kad literatūrai reikšminga gyvenimo atmosfera, ir liberalinė būtų geriausia. Kas smerkia V. Krėvės *Dangaus ir Žemės sūnus*, vertas nemažesnio piketavimo, negu Chruščiovas Amerikoje [20]. Kiznis smerkia ir visuomenės teatrinį skonį, išauklėtą pasirėmus tautinėmis ir krikščioniškomis vertybėmis. Tas skonis patenkinamas melodramomis ir nuvalkiotomis komedijomis. Kitur J. Kiznis graudoja, kam *Darbininko* dramos konkurse, kurį laimėjo A. Škėma, statoma tautiškos ir krikščioniškos dvasios bei dabartiniam žiūrovui prieinamumo sąlygos [21].

Simas Rokėnas miglotu straipsniu puola «Cicero mokyklą» (berods, susispietusius apie *Draugą*), kuri išplitusi, virtusi jaukia draugija, patenkinta savo absoliučiu žinojimu. Šis sąjūdis nemėgstąs Vakarų kultūros, neigiąs Picasso, moderniąją psichologiją. Vertinamų veikalų herojai griežtai rikiuojami į geruosius ir bloguosius. Piknaudžiojama Dievu ir tėvyne. Tai esanti emigrantinė neurozė. Rašytojo takelis jiems aiškus, be ieškojimų, klaidų. O to rezultatas — neįdomi rašliava su absoliučios tiesos pretenzijomis. Jiems «geriau vidutiniai, bet etiški

---

[14] A. Landsbergis, *Tremties poveikis lietuvių literatūrai*, žr. *Darbas*, 1958 m. 1 nr.

[15] A. Škėma, *Lietuvių tremties literatūros mirtis*, žr. *Darbas*, 1958 m. 4 nr.

[16] R. Šilbajoris, *Lietuvių literatūra tremtyje*, žr. *Mūsų Vytis*, 1960 m. 1 nr.

[17] J. Jonaitis, žr. *Darbas*, 1958 m. 4 nr., 31-33 psl.

[18] P. Petraitis, Ten pat.

[19] Alf. Griaudys, žr. *Darbas*, 1958 m. 4 nr., 31-33 psl.

[20] J. Kiznis, žr. *Darbas*, 1959 m. 3 nr.

[21] J. Kiznis, žr. *Darbas*, 1956 m. 1 nr., 31-32 psl.

rašytojai, negu dideli menininkai, bet nemoralūs». Į tai reaguota, bet veltui — ligonis nežadąs pasveikti [22].

Patriotinės bei religinės temos nusibodusios ir Petrui Taruliui. Bet įspėja poetus «savo darbą laikyti aukšta tarnyba savo tautos žmonėms» [23].

A. Baltaragis (K. Ostrauskas) pasisako, kad reikia blaiviai vertinti Lietuvoje leidžiamas knygas ir siūlo net leidinį registruoti viskam, kas ten daroma [24]. A. Greimas mano, kad K. Korsakas ten nebe toks didelis marksistas dabar. O Baltaragis, priduria, kad dabar jo raštus reikia dar atsargiau vertinti. P. Trv. aiškina, kad dabar Lietuvoje rašytojai negali pareikšti savo nuomonės: Vilnius be Maskvos nedrįsta prabilti. Tebevyrauja socialistinis realizmas, o naujoji rašytojų karta partijos pakinkoma [25].

J. Mekas leidžiasi aiškintis sąlytį mūsų kūrėjų su amerikiečių amoralia ir asocialia kultūra. Tas susilietimas gali sužaloti, nors vidaus branduolio ir neišraus. Bet menininkas tada gali likti visai kurčias ir aklas. O menininko įsiklausymas į vidaus balsą ir žvelgimas į pasaulį savo dvasios akimis labai svarbu. Tada jis kalba visos tautos lūpomis. Iš čia ir jo tarptautiškumas: nugalėjęs asmeniškumą, jis pasidaro visos žmonijos balsu ir sąžine. Bet J. Mekas pastebi, kad kartais visi tie kraujo ir praeities argumentai nebe svarbu, kai laikas pralenkia žmogų, kaip jo generaciją. Jam pačiam visa esą griuvę, mirę, tik Niliūnas dar stovįs, o paskui J. Kėkštas, Landsbergis, Nagys, Škėma. Bet ir jie atsilieka, pasidaro per tikri, ramūs ir eina ratu. Sugriauti pasitikėjimą savimi, senomis tiesomis, tai atidaryti XX amžių. Nesvarbu būti lietuviais, svarbu būti žmonėmis [26]. Gaila, J. Mekas baigia anarchizmu, griovimu ir tikisi tuo būdu kuriąs žmonijai.

J. Mekas seniau, dar Vokietijoje, lyriškai išgyveno J. Aisčio *Nemuno ilgesio* žodžio «ašarotąjį skambumą, suklasiškėjusį, išbaigtesnį, deja, kartais šūkteliantį apie skriaudas, žmoniškumą, tironus, ir čia susilpnėjantį» [27]. Jau tada J. Mekas sielojosi, kad mūsų litera-

---

[22] S. Rokėnas, *Mirštąs literatūrinis sąjūdis*, žr. *Darbas*, 1955 m. 1 nr.

[23] P. Tarulis, *Aplink literatūros ir meno klausimą*, žr. *Darbas*, 1956 m. 2 nr., 10-11 psl.

[24] A. Baltaragis [K. Ostrauskas], žr. *Darbas*.

[25] P. Trv., žr. *Darbas*, 1955 m. 3 nr.

[26] J. Mekas, *Rašytojas lietuvis ir tremtinys XX amžiaus viduryje ir Amerikoje*, žr. *Darbas*, 1957 m. 3 nr.

[27] J. Mekas, žr. *Mūsų Kelias*, 1947 m. 82 nr.

tūroje nesidomima visuotinesnėmis problemomis, atsiliekama nuo Europos [28].

Sėkmingai dirbdamas avangardiniame amerikiečių filme, jis betgi laiko save pirmiausia lietuvių poetu: « Mano pagrindinė kūryba pasilieka lietuvių poezija. Aš netikiu, kad poeziją galima rašyti kita kalba, negu ta, kurioje esi gimęs ir vaiku ropinėjęs. Poezijos kalba yra perdaug subtili, perdaug jautri. Aš pasilieku lietuvis poetas. Visi kiti darbai (filmas etc.), nežiūrint, kaip jie bebūtų svarbūs, — Amerikos ar pasaulio kontekste, — man buvo ir tebėra tiktai tarp kitko, kad neišeitum iš proto ... » [29].

Recenzijų *Darbe* rašė J. Kiznis, K. Jonas; šiaip straipsnelių K. Barėnas, A. Smalėnas. 1955-1957 m. literatūrinių kritikų skyrius pagyvėjęs. R. Šilbajoris davė dar išsamią G. B. Shaw, socialisto, demaskuojamčio « padorią » visuomenę, kūrėjo apybraižą [30].

Darbininkas (1951-1972)

Darbininke rašė : J. Brazaitis, P. Jurkus, A. Gražiūnas, Pr. Naujokaitis, J. Masilionis, A. Tyruolis, St. Santvaras, B. Pakalniškis, P. Stravinskas, B. A. Rutkauskas, J. Grinius, H. Nagys, Pranas Razminas, A. Rūta, V. Augienė. Recenzijų tonas nuosaikus, labiau tradicinis. Reikšmingiausi straipsniai J. Brazaičio; jis paprastai nepasirašo.

Draugas (nuo 1916-1949-1972)

Draugas — JAV lietuvių katalikų dienraštis. Nuo 1949 m. galo, privažiavus daug rašytojų, literatūros žinovų ir mėgėjų, dr. J. Prunskio tvarkomas šeštadieninis mokslo, meno ir literatūros priedas išaugo, pagyvėjo. Čia rašo daugiausia krikščioniškos pasaulėžiūros žmonės, bet pasirodo ir tolimesnių jai žmonių. Čia daug recenzijų, literatūrinių straipsnių, sukakčių minėjimų, premijų laimėjimų bei jų įteikimo aprašų su laimėtojų kalbomis. Visos šios medžiagos, atskirai išleistos būtų keliolika tomų. B. Babrausko liudijimu, ligi 1960 m.

---

[28] J. Mekas, *Dirvonuojantys plotai ir lietuvių literatūra*, žr. *Žingsniai*, 1948 m. 4 nr.

[29] *Pasikalbėjimas su Jonu Meku*, žr. *Metmenys*, 1966 m. 11 knyga, 61 psl.

[30] R. Šilbajoris, *George Bernard Shaw. Kūrėjas ir kovotojas*, žr. *Darbas*, 1956 m. 3-4 nr.

Drauge dažniau pasirodė apie 60 rašytojų iš 100, o rečiau 75%[31]. *Draugas* stengiasi parecenzuoti visas mūsų knygas; čia dedami įvairių mūsų kritikų darbai. Žinoma, pagrindinė linija lieka nuolatinių *Draugo* vertintojų. Pradžioje, apie 1950 m., trumpų, bet su literatūrine nuovoka vertinimų rašydavo dr. kun. Juozas Prunskis (Daugailis, J. Žvilbutis), apžvelgdavo naujas knygas, paminėdavo rašytojų sukaktis.

Draugo kritiką skirstome į du periodus: 1950-1960 ir nuo 1961 iki dabar. Pirmuoju periodu čia daugiausia rašė: B. Babrauskas (bene pats gausiausias), A. Baronas, J. Tamulaitis, J. Aistis, dr. J. Grinius, J. Gliauda. Toliau: kun P. Celiešius, A. Tyruolis, Pr. Naujokaitis, B. Brazdžionis, Pranas Razminas, kun. V. Bagdanavičius, St. Santvaras, M. Vaitkus, M. Bavarskas, J. Gobis. Tai daugiau konservatyvi grupė. Labiau išsiskyrė iš bendro tono: A. T. Antanaitis (Titus Alga), K. Bradūnas, J. Girnius, A. Landsbergis, J. Kaupas, A. Mackus, V. Mariūnas, V. Jonynas, H. Radauskas, A. Vaičiulaitis. Gerų kritikų šiek tiek davė ir M. Bernatavičiūtė-Jonynienė. Tad nenorėtume sutikti su K. Kebliu, teigiančiu, kad to laikotarpio *Draugo* kritika atrodė šitaip: «Neatsakingos literatūrinės kritikos infliacija, grynai utilitarinis kūrybos supratimas, pervertinimas menkaverčių veikalų, šališkumas ir pašaipa autentiško kūrybinio ieškojimo prasiveržimams buvo kasdieninė laikraščio duona»[32]. Sutikdamas, kad ir kiti laikraščiai tuo nusikalsdavo, jis *Draugą* betgi laiko tuo metu buvus kultūrinės reakcijos simboliu. Bet verta pavartyti, kad ir *Naujienas*, ir palyginti, kaip atrodė kritika ir kituose laikraščiuose. Atsiminkime, kad šiuo laikotarpiu čia daug rašė: J. Grinius, J. Aistis, bendradarbiavo Antanaitis, Bradūnas, Kaupas, Landsbergis, A. Mackus, V. Mariūnas ir A. Vaičiulaitis. Tad sprendimas per griežtas: konservatyviuosius buvo ir kas dalimi atsveria.

K. Bradūnas 1961 m. atėjo į *Draugą*, norėdamas jo literatūrinius bei meninius reikalavimus, kaip pats sakosi, kilstelėti, pradedančių rašytojų ieškoti. Ir jam vyko. Pirmiausia atgijo meno kritika. Literatūrinėje srityje, po Škėmos ginčo incidento, kad ir lėtai, dalykai pagyvėjo. Be jau minėtų pažangesnių kritikų, dar atėjo K. Keblys, R. Šilbajoris. V. Skrupskelytė, L. Tumosaitė-Gražulienė, D. Bindokienė, N. Jankutė-Užubalienė, M. Pakalniškytė-Girniuvienė, J.

---

[31] B. Babrauskas, *Literatūra «Draugo» lapuose*, žr. *Draugas*, 1959.XI.14 d.
[32] K. Keblys, *Nepoetas Bradūnas*, žr. *Aidai*, 1968 m. 5 nr., 211 psl.

Švabaitė, Pr. Visvydas, V. A. Jonynas. Rašo gausiai ir pats skyriaus redaktorius. Visai dabar neberašo : B. Brazdžionis (išėjo į *Lietuvių Dienas*, iš kurių pasitraukė 1972 m. vasarą), A. Baltinis, J. Gobis (mirė), Pr. Naujokaitis (perėjo į *Tėviškės Žiburius*). S. Tamulaitis, A. Tyruolis. Visi rašytojai lygiai traktuojami. Šiandien *Draugas* kūrybingai redaguojamas laikraštis. Taikli *Kertinė paraštė* nuolat primena kultūros svarbą mūsų visuomenei; čia keliami ilgalaikiai projektai, nepraleidžiami svarbūs ir bėgamieji reikalai: literatūrinių studijų rašymas, literatūrinės plokštelės, kūrybinės stipendijos, rašytojų prieauglio ieškojimas. Naujų leidinių skyriuje bene daugiausia pats redaktorius duoda trumpų apžvalgų — drūtų ir taiklių įvertinimų. *Kertinėje paraštėje* drąsiai kertama ir okupuotosios Lietuvos literatūros bei kritikos gniuždytojams, kurie pralenkia hitlerinę priespaudą, kai prieš kūrėjus būdavo siundomi hitlerjugendo vaikėzai; « Sovietijoje vaikėzų rolę atlieka pati aukščiausia imperijos institucija — Komunistų Partijos centro komitetas. Ir tai atlieka be jokios gėdos, viešai, palikdamas istorijai juodu ant balto dokumentą, kaip didelėje pasaulio dalyje XX amžiaus pabaigoje buvo dar prievartaujamas grožinės literatūros žodis » [33].

Kliūna ir mūsiškiams « bendradarbiavimo » simpatikams. Jis rašo kad sovietų komunistai, negalėdami laisvėje gyvenančių rašytojų pavergti, imasi nužmoginimo akcijos; « Viena tokių priemonių nužmoginimo akcijoje yra baimės skleidimas: mes išssisemsime, kultūriškai išblėsime, be savo krašto, savo tautos, be ryšio su laimėjimais tėvynėje mes nebūsime gerais poetais, gerais dramaturgais, gerais romanistais ir t. t. .... *Ergo*, bendradarbiaukite su pavergėju, gaivinkitės tik pavergtos tautos kultūriniais laimėjimais, ir būsite ne dalis, o visuma. Kai kurie jau čia savo spaudoje, begėdiškai niekindami mūsų visuomeninio, politinio ir kultūrinio judėjimo vadovus, stengiasi juos nužmoginti, vaizduodami kažkokiais kenkėjais, pajuokos vertais objektais. Jie tačiau pamiršta, kad laisvė yra kiekvienos kūrybos pagrindinė sąlyga » [34]. *Kertinė paraštė* — daugiausia paties redaktoriaus prirašoma.

Be paties K. Bradūno, *Drauge* dabar išsiskiria V. A. Jonynas, R. Šilbajoris, Pr. Visvydas. V. Skrupskelytė. T. A. Antanaitis. Čia paminima įsakmiau J. Jankus ir R. Spalis.

Jankus literatūros reikalą akcentavo kultūros kongrese. Mūsų istorinė tvirtybė buvo kardas, bet, jam sulūžus, galybė baigėsi. Ėmę

---

[33] K. Bradūnas, *Kertinė paraštė*, žr. *Draugas*, 1972.II.12 d.

[34] K. Bradūnas, *Rašytojo nužmoginimas*, žr. *Draugas*, 1971.XI.6 d.

kurtis, daug pasiekėme ir įpratome būti giriami. Stovyklose gimė komendantinė kultūra. Rėmėmės liaudies kūryba, kad ir be liaudies primityvo. Bet individualaus kūrėjo nebuvo, su kuriuo svetimieji mus galėtų tapatinti. Dabar reikia kontaktų su Vakarų literatūra ir skaitytoju. Kultūros fondas turi leisti knygas, ne rengti konkursus, kuriuose daug kas nedalyvauja. Lietuvių Rašytojų Draugijos premijos neturi būti suvedamos į kelis šimtus dolerių, bet būti prestižo reikalas [35].

Knygą *Namas geroje gatvėje* rašęs iš vidaus nerimo. Realiam žmogui parodyti turėjęs nevengti slidžių to kelio pakraščių. Jis negalėjęs, kaip jam patarinėjo, tas slidžias temas suimti į tvirtus krikščioniškus rėmus, nes tai «sudarkytų veikalo vientisą skambėjimą, padarytų iš jo pritaikomojo meno dalyką» [36]. Jis norįs sukurti naują realybę, parodyti pilnesnį, sudėtingesnį gyvenimą ir jo moralus suvokti. Kūrėjui svarbi skaitytojo širdies moralinė parama. Tada jis pajėgesnis dirbti. O jis pats, kad ir kitų kvailinamas («durnius, kad rašai»), neiškenčia nerašęs: «Bet žmogus neiškenti. Imi ir būni durnius, tam, kad turėtumėm ir mes savo literatūrą, kad ir mūsų kultūros vežimėlis riedėtų šalia kitų didelių vežimų, kuriuose tėra įkrautos visiškai tolygios vertybės, tik jų didžiulis vežimas mūsų akims imponuoja» [37].

Partizanų temą laiko mums nepamirština: «Jos negalėjo būti išvengta ir, ar kas to nori ar nenori, ji dar grįš ir vėl grįš. Jeigu mes nuo jos nusigręžtume, tai kada nors gal negrai ar hotentotai iš jos padarys nemirštamą mitą. Suprantu, kad šiandien kai kam dėl dvasinės ideologinės giminystės toji tema mestina, bet nemestina tiems, kurie tiki žmogų, gimusį laisvei» [38].

Romo Spalio (Giedraičio) (g. 1915) pasisakymai įdomūs autoriaus-kritiko santykiams nušviesti. Jis buvęs nuolat kritikų pešamas, laikęs juos visagaliais. Bet dabar taip nebemanąs ir liksiąs užsipyręs savo pažiūrose į literatūrą; ypač kai du kritikai apie tą pačią jo novelę pasisakę priešingai. Jo manymu, beletristika rašoma pramogai ir svarbiausia įtikinamumas [39].

---

[35] J. Jankus, *Grūdas nukritęs į akmenis.*

[36] B. J., *Laureates J. Jankus apie kuygą ir rašytoją*, žr. *Draugas*, 1955.III.19 d.

[37] Ten pat.

[38] K., *Jurgis Jankus apie partizaninę temą ir čionykštes rašytojo darbo sąlygas*, žr. *Draugas*, 1968.VIII.31 d.

[39] R. Spalis, *Kritiški mąstymai apie kritiką*, žr. *Draugas*, 1963.IX.14 d.

DIRVA (1951-1972)

Kūrybos ir mokslo skyriuje daugiausia rašė arba rašo: B. Raila, V. Alantas, St. Santvaras. K. Barėnas, J. Gliauda, V. Mariūnas, J. Balys, St. Vykintas. Šiek tiek rašė: J. Kaupas, A. Mackus, A. Rannit, V. Rastenis, H. Nagys, T. A. Antanaitis, St. Tamulaitis, A. Rūkas, V. Kavolis, A. Greimas, L. Dovydėnas, A. Musteikis, V. Lozoraitienė, I. Malėnas, J. Jakštas, V. Kavaliauskas. Pr. Naujokaitis, Alė Rūta, A. Š., E. Čekienė, S. Šukelytė, A. Diržys, B. Auginas, R. Černius. Kartais aptariama viena kita vaikų knygelė (J. Gliauda, K. Milkovaitis). Daugumos (be Nagio, Antanaičio, Kavolio, Greimo, Mariūno, Mackaus, Kaupo) literatūrinės pažiūros tradicinės, didesni meniniai reikalavimai nestatomi, nulemia patriotinis momentas. Vienų tonas švelnus (St. Santvaro, V. Alanto), kiti aštriai pasikapoja. Čia kelia triukšmelį A. Diržys, puldamas *Aidų* redaktorių [40], kad įdėjo nepalankią V. A. Jonyno kritiką apie V. Alanto *Nemunas teka per Atlantą*» [41]. Dėl to paties pyktauja D. Leščinskas [42]. J. Gliauda nepajėgia prisipažinti prie savo kalbos negerovių [43]. Z. Tumas puola V. A. Jonyną [44] *vž* šio recenziją R. Lee knygos *Goddam Gipsy* atvirai jį kaltindamas [45].

Išėjus R. Spalio *Rezistencijai*, B. Raila jo paklausęs keliolika klausimų. Spalis atsakęs. *Rezistencijoje* politinė pusė jam nedaug terūpėjusi, bet pirmąjį bolševikmetį ir Birželio sukilimą būtina užfiksuoti literatūroje: «Būtų tačiau didelis pareigos netesėjimas, kone nusikaltimas, jeigu mūsų rašytojai išsamiau neužtiksuotų to laikotarpio, jeigu jis liktųsi tik polemikose, partinėse neapykantose ir priekaištuose ar kitaip būtų žalojamas» [46]. Tą laikotarpį reikia vaizduoti objektyviai: «Man rodos, rašytojo tikslas būtų perteikti savo laikotarpio dvasią, nuotaiką ir foną, užčiuopti syvus, kartais savo turiniu gal atrodančius banaliais, bet reikšmingais tam laikotarpiui. Ir tai atlikti kiek galima bešališkiau, be specialios meilės ar neapykantos» [47]. Kitas autoriaus tikslas *Rezistencijoje* buvęs romano plėtojimo eiga, veikėjai kintančiais jų amžiaus laikotarpiais. Jis renkąs medžiagą iš partizanų ir toliau, jam nesvarbu, kaip pažiūrėsią buvę

---

[40] A. DIRŽYS, *Ai, ai, ai .... kaip drumsčiasi « Aidai »*, žr. *Dirva*, 1971.IV.25 d.
[41] V. A. JONYNAS, žr. *Aidai*.
[42] D. LEŠČINSKAS, *Kaip kritikas buldogas drasko knygą*, žr. *Dirva*, 1971.VI.18 d.
[43] J. GLIAUDA, žr. *Dirva*.
[44] Z. TUMAS, *Vanduo ant raudonojo malūno*, žr. *Dirva*, 1971.XI.12 d.
[45] V. A. JONYNAS, žr. *Tėviškės Žiburiai*.
[46] R. SPALIS, žr. *Dirva*, 1970.II.13 d.
[47] Ten pat.

«saloniniai komunistai». Jis nieko neužgauliojąs ir neteisiąs, jam rūpi fiksuoti tik žingsniai ir faktai [48].

Paskutiniais metais recenzijų lygis ypač smunka (svarbesnieji kritikai aptarti skyrium). Pavyzdžiui, M. Mateika paviršutiniškai šnekučiuoja apie tikras ar tariamas kritikos ydas, nepamiršdamas iškelti, kad J. Gliauda, būdamas be užnugario, pajėgė prasiveržti į pirmas vietas ir daugiausia nuveikti mūsų romanui [49].

Gabija (1951-1954)

Neperiodinis literatūros žurnalas, sutelkęs vyresnės kartos rašytojus; Literatūros straipsnių ir kritikos daugiausia rašė B. Brazdžionis (J. Stebeikis), be to dar St. Santvaras ir B. Babrauskas (visi aptarti atskiriai).

Į Laisvę (1953-1972)

Mečys Musteikis 1956-1965 m. kasmet duodavo okupuotos Lietuvos kultūrinio gyvenimo apžvalgą. Kalbėdamas apie literatūrą, pabrėždavo, kad okupantas kultūrinį gyvenimą kreipė ne lietuviškos sąmonės ugdymui, o jos smaugimui.

Literatūriniams vertinimams *Į Laisvę* neatsideda.

Keleivis (1905-1972)

Pasitaikančias recenzijas bei rašytojų paminėjimus rašo A. Gustaitis ir St. Santvaras. Pastebėtas vienas F. Kiršos straipsnelis.

Literatūra

Lietuvių literatūros, meno ir mokslo metraštis, leistas Chicagos Lietuvių literatūros draugijos. 1944 m. susidariusi draugija susitarė su *Naujienų* redakcija ir leido dvisavaitinį literatūros, meno ir mokslo lapą — priedą, suruošė novelės konkursą: pirmąją premiją

---

[48] Ten pat.

[49] M. Mateika, *Kriterijos, kritikai ir kitkas*, žr. *Dirva*, 1970.VII.22 d.

laimėjo A. Barono *Srovė*, antrą — A. Tulys, trečią — Švaistas. Minėtini yra I. Šlapelio [50] ir 1954 m. V. Maciūno straipsniai [51].

MARGUTIS (1928-1955)

A. Mackus, 1961-1964 m. redaguodamas, buvo jį pavertęs aktualiu kultūros žurnalu. Rašė pats A. Mackus, T. A. Antanaitis, V. Kavolis, H. Nagys, V. Meškauskas, J. Kaupas. Pažymėtinos Antanaičio metinės lietuvių literatūros apžvalgos.

NAUJIENOS

Meno, mokslo ir literatūros priede [52] rašė (miniu chronologine, laikraštyje pasirodymo eile): A. Skaisgiris (slapyvardis ?), A. Mackus (A. Audrius), Marytė Žičkutė (slapyvardis ?), T. Antanaitis, A. Rūkas, J. Blekaitis, A. Kairys, V. Kavolis, J. Liūdžius, St. Tamulaitis, P. Višna (slapyvardis), J. Vlks, H. Radauskas, A. Nakas, G. K., A. Škėma, A. Landsbergis, B. Vaškelis (J. Vėlaikis), M. Šnarienė, I. Gražytė, M. Gimbutienė, J. Jašinskas, Pr. Alšėnas, L. Sutema, K. Varkala, S. Aukštaitis, J. Cicėnas, S. Šimoliūnas ir daugybė kitų. Pažymėtini dalykai: perspausdinimas V. Mykolaičio-Putino straipsnio *Idėjiniai V. Krėvės kūrybos pradai* (1952.XI.8) ir V. Kavolio paskaitos, vėliau sudariusios jo *Nužemintųjų generacijos* knygą.

Vieningos literatūrinės linijos, kaip įvairaus išsilavinimo skaitytojų laikraštis, *Naujienos* neturi. Čia greta išmaningų straipsnių sutiksime ir visai žemo lygio bei reikalavimų rašinių. Tai būdinga visiems laikraščiams. Vertingiausiais laikytume: T. Antanaičio (įvairiais slapyvardžiais), J. Blekaičio, V. Kavolio, A. Landsbergio, A. Mackaus, H. Radausko, A. Škėmos straipsnius bei knygų vertinimus. Jie visi aptarti skyrium. Čia tik pasisakoma dėl vieno kito ryškesnio, kitur neaptarto. *Naujienose* pasitaiko ryškios pasaulėžiūrinės kritikos, pavyzdžiui, A. Skaisgirio straipsniai. A. Skaisgiris įrodinėja, kad V. Ramono romane « *Dulkės raudoname saulėleidyje* rašytoją nustelbė filosofo « krikščioniškoji generalinė linija » ir sužalojo romaną. Toks Žolynas romane pavaizduotas tvirtų kataliko principų, bet

---

[50] I. ŠLAPELIS, *Estetinis jausmas ir jo reikšmė žmogaus gyvenime*, žr. *Literatūra*, 1950 m. I knyga.

[51] V. MACIŪNAS, *Lietuviškoji Marseljetė* (A. Baranausko « Kad tu, gude, nesulauktum »), žr. *Literatūra*, 1954 m. II knyga.

[52] Peržiūrėta 1950-1957 1959-1967, 1969 ir 1971-1972.V.10 d. numeriai.

nepraktikuojąs, kad .... galėtų jam vėliau leisti nužudyti žmogų. Norkaičiai irgi autoriaus ginami. Tad autorius tikras socialinis reakcininkas: turtingi vaizduojami teisūs ir išmintingi. Krikščionybė autoriaus laikoma kilnia ir teisinga, o gyvenime esanti bejėgė. Ryžtingesnius darbus turi atlikti jei ne bedieviai, tai bent atšalėliai. O krikščionybės «paunksmėje galės tarpti ne tik Norkaičiai, bet ir juodžiausia reakcija». *Kryžiai* ir *Dulkės raudoname saulėleidyje* recenzentui atrodo nelyginant sovietinė literatūra, kurstoma «linijos»[53].

A. Skaisgiris pasisako ir prieš dr. Baltinio, Pr. Razmino ir ypač J. Daugailio pažiūras, reikalaujančias aiškiai taikyti dorovės dėsnius[54]. Toks J. Stebeikis (B. Brazdžionis), *Gabijos* 4 nr. apžvelgdamas 1952 m. literatūros balansą[55], priimąs M. Katiliškį, bet J. Jankų, L. Dovydėną, A. Škėmą, net J. Gliaudą pasmerkiąs. *Vilnies* reporteris A. Šilenis, degindamas *Literatūros Lankus*, elgiasi panašiai vardan liaudies didžiųjų troškimų[56]. Tad *Draugo* ir *Vilnies* kritikai galėtų susitarti dėl bendro veikimo. Visuomenei išeitų į naudą, — šaiposi A. Skaisgiris[57]. Be recenzijų Skaisgiris dar informuodavo apie F. Mauriac, W. S. Reymontą, modernųjį romaną.

M. Žičkutė — Mary Smith davė įvairaus pobūdžio straipsnių. Pozityviai sutikusi pareiškimą dėl nuosmūkio, kitur ji nusileidžia iki tokių antraščių: *Davatkos ir liberalai*[58], aštriai žerdama *Draugui* dėl K. Borūtos *Baltaragio malūno* neįvertinimo. Nepalanki ji ir žemininkams — jie, esą, pervertinami: «.... kalba eina apie grupę poetų, kurie, nežiūrint subrendusio amžiaus, vis dar tebevadinami jaunais, ir kurie patys, kur besugriebdami laikraštinio popierio, apie savo darbus skambina glušinančiais varpais»[59]. Kas, girdi, daugiau parveš į Lietuvą: visi žemininkai ar Brazdžionis?

Bet *Penkių stulpų* klausimu apdairiai pareiškė, kad žiūrovus neigiamai bus drama paveikus daugiau dėl režisieriaus ir aktoriaus kaltės: «Jeigu aktorius, atstovavęs priešingąją (teigiamą) idėją, būtų, režisieriaus padedamas, taip pat sugebėjęs tą idėją sukaupti savyje ir suradęs tinkamą formą jai išreikšti, kažin ar būtume sulaukę tos neskanios polemikos»[60].

---

[53] A. Skaisgiris, *Generalinė linija ir menas*, žr. *Naujienos*, 1951.X.26 d.

[54] A. Skaisgiris, *Žmogus su maišu ant galvos*, žr. *Naujienos*, 1953.VII.3 d.

[55] J. Stebeikis [B. Brazdžionis], *Balansas ir balastas*, žr. *Gabija*, 1953 m. 4 nr., 70-73 psl.

[56] A. Šilenis, žr. *Vilnis*, 1953.VI.

[58] M. Žičkutė, *Davatkos ir liberalai*, žr. *Naujienos*, 1952.VII.12 d.

[59] M. Žičkutė, *Generacijos gimdymas švirkštu*, žr. *Naujienos*, 1953.VIII.1 d.

[60] M. Žičkutė, žr. *Naujienos*, 1959.VI.13 d., cituota iš *Darbo*, 1959.VII.8 d.

Neįtiko M. Žičkutei *Literatūros Lankų* kritiko H. Nagio pastaba, kad prie J. Meko idilių reikia prieiti su tam tikra nuotaika: ji maniusi, jog poezija turi nuotaiką sukelti; nepatinkąs ir H. Nagio «pompastiškas ir mandravojančio jaunuolio stilius»[61]. Kažkoks G. K., atsakydamas, į tai, kalba apie H. Nagio recenzijos tariamus užkulisius, lankizmą, arba nagizmą, enciklopedinį limonadą ir «*Lituanus* su *sombrero*»[62]. Esą *Literatūros Lankuose* vyraujanti «draugiška kritika», «lankizmas», kurio aktyviausi atstovai yra H. Nagys ir jo ginklanešiai iš lankininkų: Dr. Kripštukas-Kaupas ir p. Čipkus po keliais slapyvardžiais. Jie vienas kitą genijais kelią[63].

G. K. lažintųsi: jei pasirodys lankininko knyga, ar lankininkai nekels jos į padanges. Tas «lankizmas» skverbiąsis į *Aidus*, *Lituanus* ir paskutinį *Lietuvių Enciklopedijos* tomą.

M. Šnarienė *Naujienose* pasisako prieš *Draugo* kultūrinio priedo naujoves: praeities niekinimą, beatodairinį, anot jos, modernizmo brukimą, konformizmą[64]. Kam *Draugas* kalba tik apie praeities lavonus: «*Draugo* laikrodininkų uoslė labai jautri praeities lavoninių dvelkimui, bet visai neužuodžia dabarties tautinių numirėlių kvapo». Ji pasigenda dabar rašytojų su tokiu poveikiu, kaip Maironis: «Dabarties kūrėjai dar vis savęs tebeieško, gi Maironio poezijoje ano meto lietuviai save surado, jo veikaluose visa tauta save atpažino»[65]. Jei sumodernėję skaitytojai išlakstytų iš tautinių getų, «draugininkai» nepasidžiaugtų. Kodėl K. B. (Bradūnas) peikia tik sekančius Maironiu, o ne Picasso ar Stravinskiu. Ji matanti, kad griovyba — dar ne kūryba, «Laiko dvasią» ji pripažįstanti, bet neišmintinga tą «uniformą» visiems kaišioti, lyg nepajėgiant savarankiškai mąstyti: «Jo, kultūrininko, vaidmuo neturėtų ribotis vien naujovių propaganda. Jam geriau pritiktų vėtytojo pareigos, padedant visuomenei atskirti grūdus nuo pelų»[66].

Be K. Bradūno, apie «dabarties grėsmę» rašytojams kalbąs ir A. Baronas, kitas *Draugo* laikrodininkas: esą daugeliui mūsiškių poezijos laikrodis sustojęs prie Maironio, kitiems prie Brazdžionio ar žemininkų ankstesnės kūrybos. Ne naujovės ar mada svarbu literatūrai, o kad duotų skaitytojui dvasinės atgaivos, viltingos paskatos[67].

---

[61] M. Žitkutė, *Plyšys tarp jaunimo ir senimo*, žr. *Naujienos*, 1957.VII.29 d.
[62] G. K., žr. *Naujienos*, 1957.VIII.10 d.
[63] Ten pat.
[64] M. Šnarienė, žr. *Naujienos*, 1965.VII.17 d.
[65] Ten pat.
[66] M. Šnarienė, žr. *Naujienos*, 1965.VII.31 d.
[67] «*Draugo*» *laikrodinjnkai*, žr. *Naujienos*, 1965.III. 27 d., 1965.IV.3 d.

Taikindamasis prie mažaraščių skonio, Alfonsas Nakas pervertino senosios kartos emigranto Stepono Strazdo eilėraščių rinkinį. Tiek recenzento cituojami «geri», tiek silpni posmai atrodo beverčiai liaudiški sekimai. Bet daroma išvada: «Iš cituotų posmų jau galima suprasti, kad Steponas Strazdas, kai jis savo eiles Amerikoje rašė (1908-1924 m. laikotarpyje), galėjo drąsiai vadintis neeiliniu poetu. Jam lygūs arba tobulesni eiliuotojai, gyveną tuo laiku Lietuvoje arba mokslus eidami Rusijoje, buvo tikrai ant pirštų suskaitomi. Nežinau kito šiame krašte [....] Rinkiniu verta susidomėti poezijos mėgėjams ir kritikams» [68].

Kokios skirtingos nuomonės *Naujienose* būdavo reiškiamos, matyti iš šio sugretinimo. Dr. Marija Gimbutienė su giliu įsijautimu ir egzaltuotai apibūdino Algimantą Mackų, kaip tautinį ir tarptautinį įtampos laiko reiškėją: «Peršokęs konformizmo tvoras, jis atsidūrė pačiame XX a. kraterio centre, o literatūriniu atžvilgiu — tarptautinėje arenoje. Tačiau ir joje būdamas Mackus visados liks Lietuvos poetas, nes jį suprasti gali tik tas, kurio vaikystė, arba nesąmoningasis laikas, liko žėrėti anapus chaoso, vienintelėje žemės šventoje vietoje — Lietuvoje» [69]. O Kazys Varkala stačiai drožia: «Jis pats sau įsikalė į galvą, kad jam reikia būti kartu su tuo — «mirusiu svoriu. Čia stiklinis karstas, čia seni daiktai, čia vienatvė. Jeigu visų šitų dalykų nebūtų, jeigu jie būtų nužerti į šiukšlyną, kaip jaunuolio susigalvoti modernizmo pamėgdžiojimai, tai nebūtų pagrindo pretenduojamam tragizmui» [70].

Pr. Alšėnas *Naujienose* parašė apsčiai popularių literatūrinių straipsnių (bent kiek rašė ir *Dirvoje* bei *Drauge*). Recenzentas geba remtis kitų nuomonėmis, kartodamas ištisus sakinius, bet nenurodydamas, iš kur. Palyginti: *Impresionistiniai požymiai Šeiniaus «Kuprelyje»* [71] ir *Škėmos «Šventoji Inga»* [72] su *Lietuvių Enciklopedijos* [73] straipsniais. Be reikalo jis bando mokyti K. Bradūną ir B. Chomskį (muzikos kritiką) kritikos logikos ir moksliškumo ir gauna taiklų Antikritikio atsakymą [74].

---

[68] A. Mekas, *Stepono Strazdo eilėraščių rinkinys*, žr. *Naujienos*, 1967.XII.9 d.

[69] M. Gimbutienė, *Algimantas Mackus — egzilio poetas*, žr. *Naujienos*, 1965.V.1 d.

[70] K. Varkala, *Mackaus neornamentuotos kalbos poezija*, žr. *Naujienos*, 1963. X.5 d.

[71] Pr. Alšėnas, *Impresionistiniai požymiai Šeiniaus «Kuprelyje»*, žr. *Naujienos*.

[72] Pr. Alšėnas, *Škėmos «Šventoji Inga»*, žr. *Naujienos*.

[73] *Lietuvių Enciklopedija*, XXI t., 339-340 psl. ir XXX t., 30-31 psl.

[74] Antikritikis, *Kritika pavojuje*, žr. *Draugas*, 1962.XII.29 d.

Gaila, kad nuo 1969 m. vidurio *Naujienos* atsisakė literatūros bei mokslo priedo. Peržiūrėtose 1971-1972. V. 10. d. *Naujienose* retkarčiais pasirodo literatūrinių straipsnių. Pavyzdžiui, puolamas K. Bradūnas už *Lietuvių poezijos* III dalį ir jos įvado autorė V. Skrupskelytė [75]. Kai H. Nagys juos užstojo, *Naujienos* atsakė, kad nerimta tą antologiją vadinti trečiąja dalimi, taigi sieti su okuotojoje Lietuvoje išleista dvitome *Lietuvių poezija*, nes jokio bendradarbiavimo čia nėra [76].

Nepriklausoma Lietuva (1954-1972.V.10)

Rimtų literatūrinių vertinimų rašė H. Nagys, V. A. Jonynas, I. Gražytė, Br. Raila, A. Škėma, J. Tininis, A. Mackus. Keliamos naujos idėjos, remiami rašytojų ieškojimai. Gaila, tie straipsniai tokie reti. Visi šie vertintojai aptarti atskirai.

Pradalgė (Pirmoji — Aštuntoji, 1964-1972)

K. Barėno redaguojamas literatūros metraštis. Nesant literatūros žurnalo, leidžiamas nors metraštis. Literatūriniai straipsniai: *Pradalgė* I knyga (1964): J. Grinius, *J. Gliaudos šviesuoliai Šikšnosparnių soste*, J. Kuzmickis, *Egocentrinė A. Vienažindžio lyrika*; II, knyga (1965): A. Baronas, *Dabartinė amerikiečių literatūra*, J. Gliauda, *Ptolemėjo sistema ir socialistinis realizmas*, A. Šešplaukis, *Maironio patriotinės poezijos pagrindai*; III knyga (1966): A. T. Antanaitis, *Periodinės spaudos įnašas literatūron*; St. Santvaras, *Impresionistiniai paveikslai* (įspūdžiai apie draugus rašytojus: B. Brazdžionį, A. Gustaitį, P. Andriušį ir leidėją J. Kapočių); IV knyga (1967): St. Santvaras, *Prometėjizmo poetas* (atsiminimai apie Putiną); J. Gliauda, *Viščiukų ūkio nepaprastybė mūsų scenoje*; A. Šešplaukis, *Šekspyro atgarsiai Balio Sruogos raštuose*; J. Tininis, *Mūsų laikų romanas*; V knyga (1968): R. Šilbajoris, *A. Mackus ir tobula tremtis*; VI knyga (1969): T. A. Antanaitis, *Patriotinės mintys mūsų egzilinėje poezijoje*; J. Grinius, *Vertybių konfliktas dabartinėje lietuvių literatūroje*; A. Kairys, *Pelenų figūra Bradūno kūryboje*; VII knyga (1971): R. E. Maziliauskas, *Panas lietuviškose samanose* (Aldona Gustas ir jos kūryba); R. Šilbajoris, *Žvilg-*

---

[75] Žr. *Naujienos*, 1972.II.16 d.
[76] Žr. *Naujienos*, 1972.IV.11 d.

snis į mūsų lyriką; Vincas Kazokas, *Valandėlė su Pulgiu Andriušiu*; Dr. Jonas Grinius, *Karalius Mindaugas sovietinėje nelaisvėje*; Pr. Naujokaitis, *Žvilgsnis į dvejų metų mūsų grožinę literatūrą*; VIII knyga (1972): Alf. Šešplaukis, *Žemaitė, Krėvė, Putinas ir Šekspyras*; Pr. Naujokaitis, *Lietuviškos knygos derlius 1970 metais.*

Pradalgės straipsniai ir literatūros dalykai, atrodo, dedami, kokie gaunami. Bent dalį literatūros spragų užkamšo. Išsiskiria A. T. Antanaičio, J. Griniaus ir R. Šilbajorio straipsniai.

SANTARVĖ

Iš svarbesnių dalykų[77] yra B. Railos (b.ra.) pasisakymai apie *Literatūros Lankus* (1 ir 2 nr., 1952, 1953 m.), kurie esą sutraukę naujuosius estetinės ir individualinės krypties poetus bei modernistus. Jų įvairumas jam ypač patinka. *Literatūros Lankų* kritika esanti aukšto lygio, tezės nuoširdžios, reikalavimai pagrįsti. Tik gailauja, kad kritikų daugumas pasirašąs slapyvardžiais. Lankininkai neskirią dėmesio patriotinei, visuomeninei literatūrai. Kam įsidėjo užsienio komunistų eilėraščius? Nurodęs mūsų kritikos vargus (laikai reikalauja visa sverti patriotinėmis svarstyklėmis, sąlygų matais ir visuomenės skonio lygiu), siūlo rašyti kultūrinės ar suliteratūrintos publicistikos[78]. Pats Raila tokios publicistikos ir duoda *Dirvoje*. Nepaneigiant tų laisvų «pasivaikščiojimų» po literatūrą, kurie nereiklų ar neišprususį skaitytoją patenkina, jie rimtos kritikos neatstoja ir savaip ją skriaudžia.

Prieš Railą kelia balsą K. Barėnas. Raila norįs suliaudinti mūsų literatūrą. Ar liaudinė literatūra pajėgia patenkinti lepesnį skonį? Turime jau mieste gimusių skaitytojų ir rašytojų. Bet miestinės literatūros kaip ir nematyti. Kokios bus jos problemos, kaip jas vaizduos rašytojas, dar nežinia[79].

Juozo Kėkšto ginčas su B. Raila. Kėkštas, kurio *credo*: «laisva tauta, laisvas žmogus, laisva kūryba»[80], sau artimu laiko Czeslovą Miloszą, kuris atmetęs «grynąjį» meną ir socialistinį realizmą,

---

[77] Peržiūrėta 1953-1958 metų numeriai.

[78] B. RAILA, *Recenzijų vargai*, žr. *Santarvė*, 1954 m. 7 nr., 227-229 psl.

[79] K. BARĖNAS, *Ženklų dar kaip ir nematyti*, žr. *Santarvė*, 1954 m. 7 nr., 255-256 psl.

[80] J. KĖKŠTAS, *Lietuviams rašytojams tremtyje*, žr. *Aidai*, 1949 m. 25 nr., 189 psl.

pasirinko poetinio pergyvenimo autentiškumą, antikonformizmą ir išraiškos paprastumo kelią, o poeto uždaviniu laiko skelbti tiesą, savo epochą ir nauja ieškoti intymaus bendravimo su skaitytoju. Raila tai irgi teigęs, bet teradęs Miloszo *Poezijos* knygoje tokios poezijos tik porą gabalų[81]. Bet, anot Kėkšto, tai žinomas Railos prieštaravimas, kaip kad ir *Žemės* atveju: *Žemę* sutikęs gan entuziastiškai, pakeikęs tik K. Bradūną, išaukštinęs Kėkštą (o jam svarbiau rimtas vertinimas už pagyrimus), kitus pagyręs. Bet iliuzijos išblyškusios, ir žemininkų kūryba likusi jam beverte. Žavėjęsis Niliūnu, o jau dabar šaipąsis: viskas « neskamba », « sunku », « gramozdiška ». Raila ir kiti, kur poezijoje iešką ne tiesos, o tik « skambumo », teneskaito poezijos, tenerašo pseudokritikų, o grįžta į politiką. J. Kėkštas baiminasi, kad barbarų esama ir tarp mūsų: « Vienas iš charakteringų barbaro bruožų bene bus egzageruota drąsa, aklas tikėjimas savo sprendimų ir veiksmų neklaidingumu ir netolerantiškumas. Akiračio ribotumas, stiliaus užgaulumas, nesiskaitymas su priemonėmis ir stokojimas kritikos žvilgsnio į savo darbus »[82].

Gražiai atsisveikino mirusį V. Krėvę K. Barys: *Mirė didysis lietuvio dvasios ieškotojas ir reiškėjas.* V. Krėvė išvedęs mūsų literatūrą iš naminės buities[83].

Santarvė informuoja ir apie dabartinės Lietuvos literatūros gyvenimą — rašytojai tebekenčia nuo griežtų partijos reikalavimų[84]. Knygų vertinimų *Santarvėje* negausu. Be jau minėtų, dar rašė V. Kavolis, A. Greimas, F. Neveravičius, B. Gražulis, R. Šilbajoris, P. Anučionis.

SĖJA[85]

Įdomesnis Ingio Ešerio šūktelėjimas dėl A. Landsbergio *Penkių stulpų*[86] prieš *Draugo* recenzentą, kuris suniekino pjesę dėl tariamo

---

[81] B. RAILA, *Atsisveikinimas su Vercna ir apsilankymas Kėdainiuose*, žr. *Santarvė*, 1956 m. 1 nr., 21-28 psl.

[82] J. KĖKŠTAS, *Epochos sąmoningumas*, žr. *Santarvė*, 1956 m. 4 nr., 218-219 psl. ir *Liūtas neklausia arklio, kaip grobį pagauti*, žr. *Santarvė*, 1957 m. 2 nr., 69-71 psl.

[83] K. BARYS, *Mirė didysis lietuvio dvasios ieškotojas ir reiškėjas*, žr. *Santarvė*, 1954 m. 8 nr., 283-285 psl.

[84] B. R-A (B. RAILA), *Kūryba, kokios reikalauja okupantas*, žr *Santarvė*, 1954 m. 9 nr. 330-331 psl.; A. RAGUVIS, *Antrojo sovietinių rašytojų okupuotoje Lietuvoje suvažiavimo paraštėje*, žr. *Santarvė*, 1954 m. 10 nr., 377-381 psl.

[85] Peržiūrėta 1952, 1958, 1961-1966 metų numeriai.

[86] I. EŠERYS, *A. L., «5 Stulpai» ir gramafonų pagaliai*, žr. *Sėja*, 1959 m. 2 nr., 28-29 psl.

partizanų žeminimo[87]. Ešerys šaukiasi pagalbos prieš tokį snobizmą bei grafomaniją. Veikalas esąs stiprus, įdomus net svetimtaučiams. *Sėjoje* pasitaiko ir šiaip recenzijų, pavyzdžiui, K. Balsio, aptariančio A. Valecko *Nemuno sūnų*[88].

TĖVIŠKĖS ŽIBURIAI (1949-1972.V.10)

Rašė H. Nagys, A. Tyruolis, Pr. Naujokaitis, J. Gliauda, A. V. Jonynas, V. Maciūnas, A. Baronas, J. Jakštas, A. Kalnius, P. Celiešius, J. Prunskis, J. Jašinskas, Alf. Nakas, A. Gustaitis, A. P. Reikšmingiausi H. Nagio ir A. V. Jonyno straipsniai, o gausiausi Pr. Naujokaičio. Bendra linkmė — kaip ir *Draugo* prieš 1962 m., tik ryškesnis pažangus elementas.

VARPAS (1958, 1963, 1965, 1967, 1970-1971)

Rašė T. Antanaitis, R. Šilbajoris, A. Kučys. Vertinama (be parašo) L. Sutemos *Bevardė šalis*. Autorė daugiau pasakanti mišriais aplinkos vaizdais, ežero skenduoliais, nebeaugančių vaikų žaidimu. Siūloma ieškoti naujo poetinio pasaulio[89]. A. Rūko *Mano tautos istorijos* vertinime keliami reikalavimai lyrikui, kuris užsimojo duoti tautos istoriją. Jis turi jungti jausmą, vaizduotę ir intelektą — istorinius įvykius perduoti su menine tiesa — pergyventi su jausmo įtampa[90]. *Mūsų literatūros* skyriuje peržvelgta 6 literatūrinės knygos. K. Barėno *Tūboto gaidžio metai* — parapijos bendruomenės apysaka. Fonas esąs tikras, bet parapijos žmonės netipiški. Barėnas nesąs gilus žmogaus vidaus tyrėjas. Aštriai puolamas V. A. Jonynas dėl Alanto *Nemunas teka per Atlantą*. Šiame numeryje yra dar pora populiarių literatūros straipsnių: V. Alanto *Kelias į kūrybą* ir A. Augustinavičienės *Laisvė mūsų poezijoje*. *Varpe* įdomiausi R. Šilbajorio ir T. A. Antanaičio straipsniai.

VIENYBĖ (1950-1958)

Yra V. Krėvės, J. Balio, B. Railos, A. Škėmos L. Žitkevičiaus straipsnių.

---

[87] VYT. KUTKUS, *Partizanų drama scenoje*, žr. *Draugas*, 1959.II.14 d. Antrą kartą V. Kutkus rašo: *Dar kartą dėl «Penkių stulpų»*, žr. *Draugas*, 1959.V.16. d.

[88] K. BALSYS, žr. *Sėja*, 1956 m. 6-7 nr.

[89] *Bevardės šalies poetė*, žr. *Varpas*, 1967 m. 7 nr., 127-130 psl.

VILNIS (1971-1972).

1972 metais *Vilnis* turi *Kultūros puslapį* kas 2-3 antradienį. Yra literatūrinių nuobirų. Rašo iš okupuotosios Lietuvos J. Avyžius [91]. Apie A. Škėmą — aiškiai antitarybinį rašytoją — kalba Z. Klimas [92]. V. Kazakevičius pamini V. Stonį [93].

KITI SMULKESNI

Australijos lietuvių laikraščiuose, be abejo, irgi yra kritikos. Tik čia nėra kaip patikrinti. Užkliuvau tik L. K. E. Australijos valdybos metraštyje *Atolas* A. Zubrio straipsnį. Tai apsiskaičiusio, P. Andriušį labai vertinančio recenzento nuotaikinga ir taikli apybraiža, mūsų humoristą aptarianti su slapta elegine gaidele [94].

Peržiūrėtoj 1971-2 m. *Mūsų Pastogėje* teradau tik J. R. Jūragio straipsnį *Egzotiškas romanas* [95].

Dar peržiūrėta: *Europos Lietuvis* (1972), *Jaunystės Žiedai*, *Čikagos Aukštesniosios Lituanistinės Mokyklos moksleivių metraštis* (1962-1963), *Laisvė*, lietuvių komunistų laikraštis (1971-1972), *Lietuvių Studentų Sąjungos Metraštis* (1966), *Sakalų Keliais*, Chicagos Aukštesniosios Lit. Mokyklos metraštis (1960-1961); visuose nieko nerasta. *Šviesoje*, lietuvių darbininkų politikos, meno ir literatūros žurnale, 1952 m. 3 nr. būdingas A. Petrikos *Žemės* vertinimas [96].

BOOKS ABROAD (1968-1972)

Lietuvių ir kitų baltų kalbų knygų recenzijos čia pasirodo 1966 m. įvairių knygų skyriuje. Nuo 1968 m. baltų knygos jungiamos su suomių, ugrų grupe. Pirmosios recenzijos 1966 m. J. Tininio ir A. Šešplaukio. 1967 m. pasirodo R. Šilbajoris ir ligi šiol geriausiai ir giliausiai aptaria mūsų knygas angliškai skaitantiems. Jis rašo tiek apie išeivijos knygas, tiek ir leidžiamas Lietuvoje, pavyzdžiui, vertina A. Škėmos *Raštų* I t., J. Meko *Pavienius žodžius*, K. Almeno *Gyve-*

---

[91] J. AVYŽIUS, *Rašytojas apie save*, žr. *Vilnis*.
[92] Z. KLIMAS, žr. *Vilnis*, 1972.II.8 d.
[93] V. KAZAKEVIČIUS, *Kūrybai atgimstant*, žr. *Vilnis*.
[94] A. ZUBRYS, *Pulgis Andriušis*, žr. *Atolas* (metraštis).
[95] J. R. JŪRAGIS, *Egzotiškas romanas*, žr. *Mūsų Pastogė*, 1971.VI.21 d.
[96] Žr. *Šviesa*, 1952 m. 3 nr.

nimas tai kekė vyšnių, V. Volerto *Sąmokslą*, J. Jankaus *Peilio ašmenimis*, V. Bogutaitės *Lietus ir laikas*, Vl. Šlaito *34 eilėraščius*, V. Kavolio *Nužemintųjų generaciją* (ypačiai įžvalgus vertinimas), J. Jurkaus *Ant Vilnelės tilto*, A. Kairio *Palikimą*, lietuvių novelių antologiją vokiškai *Fische haben kein Gedächtniss*, B. Pūkelevičiūtės *Rugsėjo šeštadienį* (jį laiko tikrai vertu *Draugo* premijos ir išverstinu į anglų kalbą), A. Barono *Vėjas lekia lyguma*, K. Ostrausko *Kvartetą*.

Iš Lietuvos leidinių : J. Apučio *Rugsėjo paukščiai*, *Poezijos pavasaris*, 1967-1969 m., J. Degutytės *Mėlynos deltos*, A. Bieliausko *Kauno romanas*, J. Bernoto *Karšti lapai*, J. Marcinkevičiaus *Sena abėcėlė*, S. Gedos *Strazdas*, A. Zalatoriaus *Lietuvos tarybinė novelė*, J. Savickio *Novelės* (tik dabar atšildytos), *Lietuvių poezijos* dvitomė antologija, J. Grušo *Rūstybės šviesa*.

Šilbajoris objektyvus, nuosaikus, pataiko amerikiečių skoniui ir išmanymui. Nevengia pasakyti tiesos žodį apie Lietuvos leidinius. Taip *Lietuvių poezijos* stambiu trūkumu laiko praleidimą išeivių poetų veikalų, parašytų tremtyje, o ir kitos pusės atžymėjimą ir pritempimą nesvarbių poetėlių komunistų. Tokia antologija neduodanti pilno poezijos vaizdo ; pasigenda jis ir mokslinės dokumentacijos. Iš kitos pusės sveikina tenykščius leidėjus, kad «atšildė» J. Savickį, išleisdami jo noveles 1967 m. Savickis — iš geriausių lietuvių prozininkų. Jo stilius tikslus, elegantiškas. Jis geras pseudokosmopolitų stebėtojas, su jų aistrelėmis, smulkiomis ambicijomis. Tai mažų miestelių gyventojai, pusinteligenčiai, susirūpinę tik išlikti ; jų meilė — tik lytinis geismas.

Iš kitų recenzijų išsiskiria Gedos *Strazdo* vertinimas. Čia strazdas — pirminė jėga, pusiau žmogus, pusiau paukštis, skleidžiantis savo sparnais šešėlį kaip laukų žolė. Čia akmenys gieda, o medžiai kalba ; žiaurūs priešai — šungalviai, kaip Egipto dievai. Pati Lietuva čia magiškas buvimas, kur sumišęs realus su fantastiniu elementu, o strazdas išnyra kaip žmoguje dievybės įžiebėjas [97]. A. Bučio *Aukštupiuose* poeziją patiriame kaip tikrovės kitą esmę. Poetinis jausmas — pirmykštis troškimas, tekąs slėnio šlaitais, medžio šakomis ir lapais. Autorius keičia dvasinius dalykus materialiais ir antraip. Tikrovę fiziškai pripildo minties ir jausmo metaforų įkūnyti mintyse gimusioms vizijoms. Poetas norįs, kad Lietuva išliktų gyva didžiajame istorijos tvane [98]. Šilbajorio vertinimai — didelis nuopelnas mūsų literatūrai.

---

[97] R. Šilbajoris, žr. *Books Abroad*,

[98] R. Šilbajoris, *Algimantas Bučys*, «*Aukštupiai*», žr. *Books Abroad*, 1968 m. vasaros numeris, 42 vol., 4 nr., 631 psl.

1972 m. pavasario nr. 46 t. 2 n. pasirodo naujas vertintojas V. Dukas ir aptaria J. Paukštelio noveles *Apyniai kvepėjo* ir A. Baužos *Kur mėlynas dangus*[99]. 1970 m. ateina A. Landsbergis dramos veikalų vertinti: K. Sajos *Mažosios pjesės*, *Mamutų medžioklė*, J. Marcinkevičiaus *Mindaugas*. K. Sajos *Šventežeris* gvildenąs ekologinę (taršos) temą. Mažuose kraštuose ji itin tragiška. Gamtos mylėtojai tik skundžiasi, o jų priešai «progreso» dėlei naikina gamtos grožį ir tyrumą. Ši pjesė baltų scenoje pirmauja[100]. J. Grušo *Meilė, džiazas ir velnias* rodo jaunuolių nihilistų pasaulį, kurį senyvas autorius giliai įžvelgia ir kaltina jo tuštumą ir destruktyvumą. Kritikas iškelia autorių, kad pajėgė sukurti teigiamą personažą — Beatričę — gyvą ir sudėtingą. Modernaus pasaulio tempas, spazmiški tampymai sugauti, bet racionali apypilkė kalba toli nuo entuziastiško jaunimo kalbos. Grušas su K. Saja tolstą nuo didaktinio realizmo į fantaziją ir grotesko pasaulį[101]. A. Landsbergis aptarė ir V. Palčiauskaitės *Kreidos bokštus*[102].

I. Gražytė vertino H. Nagio *Brolius baltuosius aitvarus* ir R. Šilbajorio *Perfection of Exile*[103]. Pastarasis veikalas esąs naudingas angliškai skaitantiems. Čia nerodoma lietuvių literatūros augimo, išsivystymo, svorio, įtakų, bet atskleidžiami dinamiškai, gyvai kiekvienas rašytojas. Šilbajoriui rūpį pirmiausia estetinės vertybės ir jausminis sąlytis rašytojo su skaitytoju. Į veikalą jis žvelgiąs kaip į kūrybos veiksmą, ne baigtą produktą[103].

Nuo 1966 m. retkarčiais pasirodo ir kitataučių parašytų recenzijėlių, pavyzdžiui, Ivar Ivask trumpai aptaria H. Radausko *Eilėraščius*[104], R. van Horn Zuckerman palankiai sutinka angliškai išverstas A. Vaičiulaičio noveles ir I. Mero *Lygiosios trunka akimirką*[105]; S. A. Rosenfeld aptaria K. Borutos *Baltaragio malūną*[106]; J. Pukvel pagrįstai supeikia A. Rubulio *Baltic Literature*[107].

---

[99] V. Dukas, žr. *Books Abroad*, 1972 m. pavasario numeris.

[100] A. Landsbergis, žr. *Books Abroad*.

[101] A. Landsbergis, žr. *Books Abroad*, 1968 m. rudens numeris.

[102] A. Landsbergis, *Violeta Balčinskaitė*, «*Kreidos bokštas*», žr. *Books Abroad*, 1971 m. žiemos numeris, 45 vol. 4 nr., 353-354 psl.

[103] I. Gražytė, žr. *Books Abroad*, 1972 m. žiemos numeris.

[104] Ivar Ivask, *Henrikas Radauskas*, «*Eilėraščiai*», žr. *Books Abroad*, 1966 m. 4 nr. 498 psl.

[105] R. Van Horn Zuckerman, *A. Vaičiulaitis, Noon at a Country Inn*, žr. *Books Abroad*, 1966 m., 3 nr., 341-342 psl.

[106] S. A. Rosenfeld, žr. *Books Abroad*.

[107] J. Pukvel, *Aleksis Rubulis*, «*Baltic Literature*», žr. *Boocks Abroad*, 1971 m. pavasario numeris, 45 vol., 2 nr., 351-355 psl.

LITUANUS (1954-1972)

Metų ketvirčiais einąs *Lituanus* žurnalas daug vietos skiria lietuvių literatūros istorijai, vertinimui, apžvalgoms, leidžia numerius atskiriems autoriams pagerbti, pavyzdžiui K. Donelaičiui, S. Daukantui, V. Krėvei, kur plačiai apžvelgiama jų kūryba. Duodama dabartinės lietuvių dramos apžvalga, vertimai (A. Landsbergio *Everybody*, K. Ostrausko *Gravedigers*).

Net keli autoriai nagrinėjo K. Donelaitį 1964 m.: Aleksas Vaškelis [108], Jonas Velaikis [109], A. Vaškelis [110]. Jo «A Soviet Study of Kristijonas Donelaitis» vertinama šiaip neblogai, bet su sovietiniu pamušalu L. Gineičio knyga *K. Donelaitis ir jo epocha* [111]. A. Šešplaukis [112], A. Klimas vertina *The Seasons* vertimą [113]. V. Maciūnas ir K. Ostrauskas duoda bibliografiją apie Kristijoną Donelaitį [114].

Apie S. Daukantą dėstė V. Trumpa [115]. Apie Maironį rašė V. Tautvydaitė-Zubkienė [116]. Apie Vincą Kudirką rašė V. Maciūnas, V. Tautvydaitė-Zubkienė [117] ir [118]; apie J. Baltrušaitį rašė D. J. [119] ir Br. Vaškelis [120]. Minėtina V. Maciūno studija apie V. Krėvę. Jis randa Renano įtaką Krėvės Jėzaus sampratoje *Dangaus ir žemės sūnuje* [121]. Apie Krėvę rašė ir Br. Vaškelis [122]. J. Blekaitis supažindino su B. Sruoga [123] A. Vaičiulaitis davė straipsnį apie Faustą Kiršą [124], O A. Sietynas

---

[108] *The Life and Age of Kristijonas Donelaitis*, žr. *Lituanus*, 1964 m. 1 nr., 8-33 psl.

[109] *250th Anniversary of Donelaitis' Birth: East and West*, žr. ten pat, 3-4 nr., 93-94 psl.

[110] *Pietist Spirit in Donelaitis' Poetry*, žr. ten pat, 3-4 nr., 80-92, psl.

[111] *A Soviet Study of Kristijonas Donelaitis*, žr. ten pat, 3-4 nr., 98-101 psl.

[112] *A Question of Influences: Donelaitis and German Literature*, žr. ten pat, 1 nr., 54-60 psl.

[113] *The Seasons, Translated by Nadas Rastenis* žr. ten pat, 1967 m. 2 nr., 78-80 psl.

[114] *Kristijonas Donelaitis: A Selected Bibliography*, žr. ten pat, 1964 m. 1 nr., 87-96 psl.

[115] *Simonas Daukantas, Historian and Pioneer of Lithuanian National Rebirth*, žr. ten pat., 1965 m. 1 nr., 5-17 psl.

[116] *Maironis — Lithuania's National Poet*, žr. ten pat, 1956 m. 3 nr., 22-23 psl.

[117] *Dr. Vincas Kudirka*, žr. ten pat, 1956 m., 2 nr., 28-29 psl.

[118] *Vincas Kudirka*, žr. ten pat, 1958 m. 4 nr., 119-122 psl.

[119] *Jurgis Baltrušaitis*, žr. ten pat, 1956 m. 4 nr., 26-27 psl.

[120] *Jurgis Baltrušaitis: A Lithuanian and Russian Symbolist*, žr. ten pat, 1964 m. 3-4 nr., 45-61 psl.

[121] *From Native Lithuania to the Distant Orient: A Survey of the Literary Heritage of Vincas Krėvė*, žr. ten pat, 1965 m. 3 nr., 18-68 psl.

[122] *Vincas Krėvė, the Lituanian Classic*, žr. ten pat, 1965 m. 3 nr., 5-17 psl.

[123] *B. Sruoga and the Lithuanian Theatre*, žr. ten pat, 1960 m. 3 nr., 108-112 psl.

[124] *Poet Faustas Kirša*, žr. ten pat, 1964 m. 2 nr., 50 psl.

(A. Nyka-Niliūnas) apie Vincą Mykolaitį-Putiną[125]. Apie kitus rašytojus: B. Ciplijauskaitė — apie K. Binkį[126], R. Šilbajoris — apie A. Landsbergį[127] ir pokario lietuvių literatūrą išeivijoje[128], J. Kaupas apie H. Nagį[129], *Devyniabrolės pasakos interpretaciją*[130], tremties literatūrą[131], A. L. — apie J. Meką[132], H. Nagys apie J. Jankų[133] ir M. Katiliškį[134], A. Sietynas apie A. Škėmą[135].

B. Vaškelis aptarė lietuvių dramą[136] Keli straipsniai liečia okupuotosios Lietuvos literatūrą: T. A. Antanaičio[137], J. Velaikio[138], V. Kavolio[139]. Šis pastarasis savo žvilgsniu permeta K. Sajos ir J. Grušo veikalus. J. Grušas savo veikale išvedąs, kad idealizmo ir materializmo kova duoda tuštumą, o visa yra gera, kas daroma iš meilės. Apskritai visur kyšąs beprasmiškumas, nuobodis, vaikų susvetimėjimas, neužsiangažavimas nedarniose šeimose. Bet autorius nenurodo, kad tai kyla iš sovietinės struktūros. Lietuvos dar nepasiekė Amerikos protejiškasis žmogus. Gal mažoje Lietuvoje tai ir liks užgniaužta, o gal rašytojas tik neranda jam vaizdo. Kavolis bauginasi, kad Lietuvos rašytojai neprarastų ieškojimo jėgos ir nesustabarėtų[140].

---

[125] *The Condition of a Free Prisoner: Poetry and Prose of Vincas Mykolaitis-Putinas*, žr. ten pat, 1965 m. 1 nr., 48-63 psl.

[126] *Kazys Binkis and the poetic Traditions of the 1920s*, žr. *Lituanus*, 1970 m. 1 nr., 43-51 psl.

[127] Rimvydas Šilbajoris, *Algirdas Landsbergis*, žr. ten pat, 1959 m. 4 nr., 108-109 psl.

[128] *The Experience of Exile in Lithuanian Literature*, žr. ten pat, 1972 m. 1 nr., 43-57 psl.

[129] Julius Kaupas, *Introducing the Poetry of Henrikas Nagys*, žr. ten pat, 1963 m. 3 nr., 94-101 psl.

[130] Julius Kaupas, *An Interpretation of Devyniabrolė*, žr. ten pat, 1961 m. 4 nr., 105-108 psl.

[131] Žr. ten pat, 1957 m. 1 nr.

[132] A. L., *Jonas Mekas. Notes for a Portrait*, žr. ten pat, 1957 m. 2 nr., 26-27 psl.

[133] Henrikas Nagys, *Jurgis Jankus*, žr. ten pat, 1960 m. 1 nr., 12 psl.

[134] Henrikas Nagys, A *Contemporary Writer Marius Katiliškis*, žr. ten pat, 1961 m. 3 nr., 83 psl.

[135] Andrius Sietynas, *Antanas Škėma*, žr. ten pat, 1958 m. 2 nr., 52 psl

[136] *Contemporary Lithuanian Drama*, žr. ten pat, 1967 m. 3 nr., 5-27 psl.

[137] *New Trends in the Soviet Lithuanian Novel*, žr. ten pat, 1970 m. 2 nr., 13-19 psl.

[138] *Lithuanian Literature under the Soviets*, žr. ten pat, 1966 m. 3 nr., 25-43 psl.

[139] *Images of Young People in Soviet Lithuanian Literature*, žr. ten pat, 1970 m. 2 nr., 38-48 psl.

[140] Ten pat.

Protarpiais *Lituanus* recenzuoja naujas knygas[141], kelia bendresnes problemas, pavyzdžiui, P. Jurkus[142], J. Kaupas[143], V. Kavolis[144], K. Ostrauskas[145], R. Šilbajoris[146]. R. Sealey aptaria R. Šilbajorio, *Perfection of Exile* 1972[147].

Užkliudo santykius su kitomis literatūromis: A. Šešplaukis[148] (čia jis išsamiai apžvelgia, kiek mūsų literatūra susiliečia su Šekspyru iki Putino ir Aisčio imtinai), A. C. Matulis[149] ir G. W. Radimersky[150].

Lituanus straipsniai — nemažas šaltinis žinių apie mūsų literatūrą, pateikiamas jaunų literatūros žinovų angliškai skaitančiai šviesuomenei.

---

[141] *Writers of Lituania. Juozas Grušas*, žr. ten pat, 1958 m. 1 nr., 25 psl.

[142] *Romanticism in Lithuanian Literature*, žr. ten pat, 1956 m. 1 nr., 21-22 psl.

[143] *Our Literature in Exile*, žr. ten pat, 1958 m. 3 nr., 87-92 psl.

[144] *Faith in Exile. The Decomposition and Reconstitution of God in the Poetry of Algimantas Mackus*, žr. ten pat, 1966 m. 3 nr. 5-14 psl.

[145] *Creative Writing in a Foreign Langage and its Difficulties*, žr. ten pat, 1956 m. 3 nr., psl.

[146] *The Tragedy of Creative Consciousness: Literary Heritage of Antanas Škėma*, žr. ten pat, 1966 m. 4 nr., 5-23 psl.

[147] *Rimvydas Šilbajoris, «Perfection of Exile: Fourteen Contemporary Lithuanian Writers»*, žr. ten pat, 1972 m. 1 nr., 81-84 psl.

[148] *Early Theories on East European Sources of Shakespeare's «The Tempest» and «The Winter's Tale»*, žr. ten pat, 1956 m. 2 nr., ir *Shakespearean Traits in Lithuanian Literature*, žr. ten pat, 1970 m. 3 nr., 5-33 psl.

[149] *Lithuanian Cultural Imagery in Recent German Literature*, žr. ten pat, 1968 m. 3 nr., 73-77 psl.

[150] *Anatole C. Matulis, «Lithuanian Culture in Modern German Prose Literature»* (recenzija), žr. ten pat, 1966 m. 2 nr., 77-79 psl.

Lietuvių Enciklopedija

Kaip kitiems skyriams, taip ir literatūrai aptarti Lietuvių Enciklopedijos redaktoriai pakvietė geriausius literatūros žinovus bei kritikus: J. Blekaitį (rusų literatūrai), A. Landsbergį (anglosaksų literatūrai), V. Maciūną (lietuvių literatūrai), A. Nyka-Niliūną (prancūzų literatūrai).

Patys didieji straipsniai apie lietuvių literatūrą yra XV tome: V. Maciūno — *Senoji lietuvių literatūra*, J. Brazaičio — *Literatūra spaudos draudimo laikais*, A. Vaičiulaičio — *XX a. pradžios, nepriklausomybės laikų ir išeivijos literatūra*, A. Baltaragio (K. Ostrausko) — *Sovietinė lietuvių literatūra*. Artimai su literatūra susijęs ir St. Santvaro straipsnis *Dramos teatras*.

Po M. ir V. Biržiškų Maciūnas, geriausias senosios mūsų literatūros specialistas, žinovo žvilgsniu apima seniausius literatūros pasireiškimus Lietuvoje: gudų, lotynų ir lenkų kalbos vartojimą istorinių aplinkybių dėlei, senąją religinę literatūrą ir lituanistinį sąjūdį XIX a. pradžioje. Tai atidus ir atsargus literatūros istoriko darbas, kuriame jaučiamas ir meninio vertinimo momentas. Nebetekus brolių Biržiškų, Maciūnui teko beveik visa senoji literatūra aprašyti ir kituose tomuose, pavyzdžiui: Mažvydas, Ostermejeris, Strazdas, Poška, Stanevičius, Valiūnas, S. Gimžauskas. Paminėtinas jo išsamus straipsnis apie A. Mickevičių, kurio lietuvybę jis aiškina istoriniame fone: nors mylėjęs Lietuvą ir iš jos praeities sėmęsis siužetus, bet kultūriškai ir politiškai jis — lenkų rašytojas. Vispusiškas Maciūno straipsnis ir apie V. Krėvę.

J. Brazaitis kondensuotai išryškino draudimo laikų pobūdį ir literatūros darbus. Iškėlė pirmiausia tautos žadinimo veiksnį, bet neišleido iš akių ir estetinio vertinimo. Straipsnyje apie Maironį atskleidė jo kūrybos kelią, lyrinį talento pobūdį, herojinę jo patriotikos nuotaiką, kur asmeniniai potroškiai palenkti kovos laimėjimo tikslui. Akcentuojamas herojinis patosas — didi pergyvenimai reiškiami tiesioginiu pasisakymu, panoraminiais vaizdais, didingumą keliančiais epitetais, sentencijomis ir ugningais aforizmais. Laikas neleidęs poetui ieškoti įmantrių posakių, o vertęs naudotis žmonių metaforomis, logišku minčių dėstymu. Brazaitis pabrėžė tris Mai-

ronio vertinimo epochas: tautinio atgimimo metu, nepriklausomybę atgavus ir okupacijoje. Kiti svarbūs Brazaičio straipsnsniai — apie Donelaitį, K. Pakalniškį, Jakštą, Pečkauskaitę, Petkevičaitę.

XX a. pradžios, nepriklausomybės laikų ir tremties litaratūrą apžvelgė A. Vaičiulaitis. Gilus pažinimas laikotarpio, kurio sūkuryje ir jis pats dalyvavo. Sąlyčiai su Vakarais, literatūros naujovės, iškilūs laimėjimai jo taikliai nušviesta. Jis dar davė straipsnius apie A. Vienuolį ir J. Aistį.

K. Ostrauskas be tendencijos, vispusiškai nagrinėjo dabartinės lietuvių literatūros etapus ir žmones. Neskaitant šeštojo dešimtmečio palengvėjimo, visai nematąs normalių kūrybos sąlygų. Jaunieji Lietuvos rašytojai stipriai domisi Vakarų literatūra. Atskirai Ostrauskas apžvelgia Avyžių, Gudaitį-Guzevičių, J. Marcinkevičių, J. Grušą ir G. Landsbergį. J. Grinius akademiškai psichologiniu požiūriu apžvelgia Putiną, O. Milašių.

Pirmuosiuose tomuose bendradarbiavę Mykolas ir Vacłovas Biržiškos davė straipsnį apie atsiminimus, Mykolas Biržiška-*Aušros* gadynę, A. Baranauską, V. Biržiška — K. Donelaitį; J. Aistis — J. Baltrušaitį, B. Brazdžionį, J. Mačį-Kėkštą, A. Vaičiulaitį; Titus Antanaitis rašė apie K. Almeną, J. Gliaudą, A. Mackų; B. Babrauskas — apie J. Kruminą, St. ir V. Tamulaičius; H. Blazas — apie A. Vienažindį; J. Blekaitis — apie H. Radauską, B. Sruogą; K. Bradūnas — apie L. Andriekų, Alb. Baranauską; A. Čipkus (Nyka-Niliūnas) — apie V. Mačernį, *Literatūros Lankus*; A. Gustaitis — apie St. Santvarą, S. Zobarską, Žemaitę; J. Kaupas — apie A. Škėmą; V. Kulbokas — apie L. Ivinskį, J. Lindę -Dobilą, M. Valančių (rašytoją), K. Puidą; M. Kūjus — apie J. Sauerveiną; A. Merkelis — apie V. Kudirką; Pr. Naujokaitis — apie Pr. Vaičaitį; A. Rūkas — J. Janonį; St. Santvaras — apie M. Gustaitį, F. Kiršą, P. Vaičiūną, M. Vaitkų, dramos ir operos teatrą, satyrą; P. Rabikauskas — apie Jėzuitų teatrą, K. Sirvydą; R. Serapinas — apie Vydūną; B. Vaškelis — apie A. Baltakį, J. Baltušį, Bieliauską, J. Degutytę, Drilingą, A. Maldonį.

Pasaulinės literatūros skyriuje daugiausia rašė: J. Blekaitis (Čechovas, Gogolis, Gončarevas, Gorkis, Jeseninas, drama); A. Nyka-Niliūnas (Dickensas, Kafka, Le Conte de Lisle, Majakovskis, Merežkovskis, Moljeras, A. de Musset, Petrarka, Proust, Puškinas, Rimbaud, Madame de Stael, Zola, futūrizmas, literatūra, kritika, simbolizmas, siurrealizmas); P. Gaučys (boliviečių, brazilų, kolumbiečių, korėjiečių, kroatų, portugalų, rumunų, venecueliečių, vengrų literatūra, Rodziewiczówna, Unamuno), J. Grinius (Dantė, prancūzų, provan-

salų, trubadūrų, šveicarų literatūra, realizmas, La Fontaine, Lamartine, Taine, Sartre), H. Nagys (latvių literatūra. H. ir T. Mann, Šileris, *Sturm und Drang*, Heine, Hoelderlin, Keller, Kleist, Zweig, ekspresionizmas, natūralizmas, neoklasicizmas, neoromantizmas, romantizmas, rimas, ritmas, romanas, idilė), J. Kėkštas (ispanų, lenkų literatūra, Kochanovskis, Ožeškienė, Sienkevičius, Slovackis, Žeromskis), A. Landsbergis (amerikiečių, skotų literatūra, Joyce, Miltonas, O' Neill, Poe, Šekspyras, Shaw, Swift, Twaine, Whitmen, Wilde), A. Rukša (lotynų literatūra, *Iliada*, *Odisėja*, Ovidijus, Plautus, Vergilijus), A. Šešplaukis (Heine, Ševčenko, Tolstojus, Turgenevas), A. Vaičiulaitis (Balzakas, Claudel, G. d'Anunzio, Yeats, italų literatūra).

Vienu kitu straipsniu prisidėjo ir J. Aistis, J. Balys, B. Brazdžionis, J. Eretas (Goethe), V. Gaigalas, J. Girnius, F. Kirša, V. Kulbokas, J. Lingis, A. Maceina, H. Radauskas, S. Santvaras, R. Šilbajoris, J. Tininis, G. I. Židonytė-Vėbrienė.

Literatūriniai vertimai

Šiais klausimais pasisakė L. Gražytė, A. Landsbergis, W. R. Schmalstieg, D. Valiukėnaitė ir R. Šliažas.

I. Gražytė reikalauja geros knygų atrankos, kad jos patrauktų svetimuosius ir būtų gerai išverstos. Vertėjas turi mokėti kalbą ir nenutolti nuo originalo. Reikia pažinti kalbos dvasią ir justi, kas galima aukoti verčiant ir kas būtina atkurti. Tokį Krėvės *Skerdžių* pagiria, o *Pagundą* nupeikia (apie ją amerikiečių kritikas pasakęs: *eminently forgettable*). I. Šeiniaus *Siegfried Immerselbe atsijaunina* — geras, o J. Gliaudos *Namai ant smėlio* — meniškai silpnas. Apygeris ir Barono *Lieptai ir bedugnės*, o Tamulaičio *Nimble Foot the Ant* labai tikęs. Vaičiulaičio stilius išverstas nenustebins, o M. Vaitkaus *Tvanas* — kurjozas. Poezijos vertimai susiduria ypač su dideliais sunkumais. Nukenčia kalbos puošnumas, bet idėjos, problemos turi atpirkti. Kas pilnai ir paprastai neišverčiama, palikti, anot Hemingway, skaitytojo vaizduotei. O amerikiečiai ypač vertinę Gliaudos knygą, gi Barono «nevirškiną, kad rusai galėtų būti tokie žvėriški, kaip naciai». Geras ir Šeinius [1].

Taikliai papildė Gražytę Raphael Sealey. Jis pastebi, kad nereikėtų imti be kritikos amerikiečių recenzentų nuomonių: dėl Gliaudos ir Šeiniaus romanų recenzentai prašovę, o Krėvės *The Temptation* vertintas ne grynai literatūriniais sumetimais — Vakaruose laikomasi politinės kairės [2].

Vertimus iš lietuvių kalbos į kitas kalbas šiltai aptaria ir lietuvių bičiulis W. R. Schmalstieg. Vienos kalbos paprasčiausi posakiai kitakalbiui žmogui dažnai atrodo nepaprastai paveikūs. Atsimintina, kad daugel stereotipinių posakių šiandien tėra paprastos formulės, nes niekas negalvoja apie jų gilesnę, pirminę prasmę. Kai skaitytojas supranta svetima kalba parašytą dalyką, atsipalaiduoja estetinio gyvenimo įtampa, ir tai sukelia malonumą. Svarbu ir emocinis žodžio išgyvenimas (pavyzdžiui, lietuvių «saulelė»). Sunku giliau

---

[1] I. Gražytė, *Keletas minčių apie vertimus*, žr. *Metmenys*, 1967 m. 13 knyga, 143-151 psl.

[2] R. Sealey, *Jankifikacijos klausimu*, žr. *Aidai*, 1970 m. 1 nr., 40-41 psl.

išgyventi svetimo gyvenimo vaizdavimą (pavyzdžiui svirties garsus). Interpretaciniai vertimai reikalingi ypač studentams, nes sunku lietuvių kalbą per vienerius metus išmokti, kad pajėgtų gerai suprasti ir pagauti (Amerikos universitetuose, kur lietuvių kalba dėstoma 1 val. vienerius metus)[3].

Su anglisto žinojimu Landsbergis peržvelgia Šekspyro *Hamleto* vertimo sunkumus ir A. Nykos-Niliūno apskritai didelį čia laimėjimą. Vertėjas pirmenybę davęs Šekspyro stiliui, ne savo. Kritikas vietomis lauktų ir « parizikuojant »[4].

Apie Šekspyro vertimus į lietuvių kalbą, kaip rimta mokslininkė, dar pasisakė jauna Šekspyro tyrinėtoja Delija Valiukėnaitė. Apžvelgusi Šekspyro vertimų į lietuvių kalbą istoriją, gilinasi į Churgino *Makbeto* vertimo niuansus, reikalaudama versti ne tik prasmę, bet perduoti žodžių, posakių įdomumą ir savotišką keistumą, kondensuotumą. Vertimai autorei padedą atskleisti būdingus Šekspyro posakius, įvaizdžius, metaforas, simbolius, savotišką anglų kalbos vartojimą, kas ir sudaro Šekspyro didybę. Be tos kalbos iš jo kūrybos liktų tik skolinti siužetai, tradiciniai charakteriai, senos temos. Vertimas, pavyzdžiui, turi perduoti Makbeto pasąmonės simbolinius ataidėjimus, signalizuojančius jo smukimą, Marko Antonijaus klastingą sintaksę, kalbant Cezario laidotuvėse, Romeo ir Julijos žūties priežastį — jų pačių charakterius. Dėl to kalbos meno Šekspyras gerbiamas 400 metų. Jis niekad pilnai neišverčiamas; vertėjas pirmiausia turi būti poetas ir kritikas, o vertėjas — paskutinėje vietoje. Rašytojas tik tas mintis pajėgia išreikšti, kurioms randa atitikmenų žodyne. Jį įkvepia ir padiktuoja mintis pati kalba. Ypatingai sunku versti į lietuvių kalbą Šekspyro komedijas, nes mūsų kalba neturi tradicijos, panašios į XVI a. anglų kalbos retorinę tradiciją, su lotyniškais tropais, schemomis ir jų parodijomis. Neturint senos poezijos neįmanoma išversti poetinės metaforos. Šekspyras panaudoja scheminius dviprasmiškumus, tuo būdu įdėdamas daugybę reikšmių ir simbolių. Verčiant svarbu metaforas nesukasdieninti, nesuprastinti. Geras K. Borutos *Daug triukšmo dėl nieko* vertimas įrodęs, kad vertėjui nebūtina gerai mokėti originalo kalbą, o tik būtina artimai dirbti su žmogumi ją mokančiu. Mūsų vertėjų Šekspyro vertimai gali scenoje perduoti puikų įspūdį. Jie sugavę vieną kitą šekspyrišką

---

[3] W. R. Schmalstieg, *Kalbinės problemos, verčiant iš vienos kalbos į kitą, ypač iš lietuvių kalbos į anglų kalbą*, žr. *Draugas*, 1969.I.18 d.

[4] A. Landsbergis, « *Hamletas* » — *nugalėtojas*, žr. *Aidai*, 1967 m. 2 nr., 93-94 psl.

momentą. Tad Šekspyro turtingumas įmanoma lietuviškai perduoti. Tegul Lietuvos moksleivis nesuabejoja Šekspyro menu, jo genijumi [5].

Poezijos vertimus paliečia R. Šliažas. Palyginęs Lucijos Baldauf *Litauische Lyrik* (1972) ir O. H. Engerto *Aus Litauischer Dichtung* (1938), randa, kad Baldauf buvo neįmanoma išversti vokiečių kalbon visas lietuvių kalbos formas ir savitumus; ji neišlaikiusi rimo (tardama jį esant nesvarbia priemone lietuvių poezijoje). Mėginusi tik išlaikyti lietuvių dainos ar eilėraščio eilutes ir svarbiausią mintį, laikydama, kad turinys, šalia melodijos, svarbiausias lietuvių poezijos elementas. Engertas šalia ritmo ir formos išlaiko ir rimą, ne tik žodžių mintį, bet ir emocinį turinį. Jis mėgino duoti *Nachdichtung* — išreikšti eilėraščio formą, turinį, melodiją ir emocinę galią vokiečių kalbos priemonėmis. Tad įmanoma versti lietuvių poeziją vokiškai, išlaikant jos formą, ritmą ir rimą bei mintį. Negana apsiriboti poeto sakinio perrašymu proziškai svetima kalba ir dar ne visai tiksliai perduoti poeto įvaizdžius ir mintį [6].

Informacija apie pasaulinę literatūrą

Apie pasaulinę literatūrą daugiausia mus informuoja B. Ciplijauskaitė — *Aiduose*, *Drauge* ir *Metmenyse* (ji rašė apie ispanų ir prancūzų literatūrą); I. Gražytė — *Aiduose*; Z. Katiliškienė — *Metmenyse*; P. Gaučys — *Drauge* ir *Aiduose* (pažymėtinas jo straipsnis apie dabartinį romaną, Vakarų kultūros augintinį); A. Nyka-Niliūnas — *Aiduose*; A. Šešplaukis — *Aiduose*; R. Šilbajoris — *Metmenyse*; R. Šliažas — *Aiduose* ir *Metmenyse*; J. Švedas — *Metmenyse*; B. Vaškelis — *Metmenyse*; J. Kėkštas — *Aiduose*; J. Veblaitis — *Drauge* ir kiti.

Apie mūsų literatūrą kitomis kalbomis parašo: Ch. Angoff, Rannit, daugiausia betgi informuoja *Books Abroad* ir *Lituanus*.

---

[5] D. Valiukėnaitė, *Šekspyras lietuviškuose vertimuose ir jų panaudojimas Šekspyro analizei*, žr. *Metmenys*, 1972 m. 23 knyga, 18-39 psl. (Gaila, antraštėje įsivėlė kalbos klaida: reikėtų *Šekspyro lietuviškieji vertimai ir jų panaudojimas Šekspyro analizei*, V.K.).

[6] R. Šliažas, *Lietuvių poezija vokiškai*, žr. *Draugas*, 1972.XII.30 d.

RAŠYTOJŲ PRIEAUGLIO KLAUSIMAS

Protarpiais kyla susirūpinimas rašytojų prieaugliu. 1953 m. *Darbininke* tuo klausimu pasisakė eilė rašytojų, visuomenininkų, pedagogų. Pirmas atsiliepė K. Mockus, žinomas visuomenininkas ir pedagogas. Anot jo, praktiškas šio krašto charakteris neskatina moksleivio domėtis žodžio bei minties kūryba: «literatūros talentų Amerikos lietuvių prieauglio tarpe beveik nėra pasireiškusių ne tik savo tėvų kalba, bet net ir čia įsigalėjusia anglų kalba»[1]. Mūsų jaunimas greit pagaunamas šio krašto nuotaikų, nesidomi savo tautine kultūra, nebando rašyti, nutausta. Jaunimo organizacijos čia galėtų padėti.

Dalis jaunimo savo nesidomėjimą lietuvių literatūra bando pateisinti, jų manymu, žemu jos lygiu, neįdomia tematika: nepriklausomybės laikų gyenimas, tremties vargai. Jie pasigenda problemingumo. Bet arčiau pažvelgus, pasirodo, kad jie nesistengia geriau tos literatūros pažinti ir, užuot žymesnius mūsų autorius nešę į universitetų seminarus bei vertę į svetimas kalbas, jie tik niekina savąją literatūrą[2]. Kartais jie skundžiasi, kad mūsų literatūra liūdna, pilna skausmo, o amerikiečių linksma. Jie pamiršta, kad subrendęs rašytojas giliau mąsto, o nuolat juokiamasi tik valdinėje literatūroje pagal užsakymą, kaip totalitarinėse valstybėse[3].

Stasys Barzdukas irgi mano: čionykštė mokykla nelavina literatūrinių gabumų. Šeštadieninė mokykla per vieną dieną ne ką tegali padaryti. Reikia organizuoti jaunimo būrelius, telkti jaunimą į spaudos darbą, pavyzdžiui, *Ateityje*, skelbti jaunimo konkursus. Rašytojai pasireiškusius turėtų kviesti į savo susirinkimus[4].

Henrikas Nagys siūlo statyti lietuvių gimnazijai ir bendrabučiui namus. Tik lietuviška mokykla išlaikys literatūros tęstinumą[5].

Jonas Mekas teigia, kad literatūra gali augti tik Lietuvoje. O čia gali plėtotis tik ten gimę ir augę ar ten pradėję rašyti. Be tautos kamieno nieko nebus. Literatūros būreliai niekad neišėjo iš mėgėjų ribų. Jo paties niekas neskatinęs rašyti, o tik mušė per galvą: «niekas manęs neskatino ir niekas neugdė ta prasme, kaip tai suprantama klausiant. Atvirkščiai, visi mano kritikai ligi šiol yra vien tik mušę mane per galvą. Ir tik tas mušimas, o ne skatinimas padarė

---

[1] J. AISTIS, *Riestainiu nepriviliosi*, žr. *Darbininkas*, 1953.V.5 d.
[2] *Jaunimas kaltina lietuvių rašytojus*, žr. *Draugas*, 1964.VIII.29 d.
[3] *Jaunimo požiūris į lietuvių literatūrą*, žr. *Draugas*, 1966.III.12 d.
[4] St. BARZDUKAS, *Pareiga gabiuosius surasti*, žr. *Darbininkas*, 1953.VI.2 d.
[5] H. NAGYS, *Tik lietuviška mokykla išugdys*, žr. *Darbininkas*, 1953.VI.16 d.

mane laisvą ir nepriklausomą. Nes kiekvienas menas esmėje tegali būti savęs išreiškimas »[6]. Bet dvasios draugystė reikalinga, kai nėra visuomenės, publikos, kuri turi rūpintis savo kultūros lygio kėlimu. J. Mekas laiko, kad A. Baronas, žvilgsniečiai, žemininkai, J. Kaupas, Vl. Šlaitas, A. Škėma — yra stiprus mūsų prieauglis, padaręs tvirtus įnašus.

J. Jankus pasisako, kad jį kurti skatino tik knyga. Iš mažens mėgęs regzti pasakojimus. *Šatrija* jo nepriėmusi. Rašyti skatinęs K. Binkis[7].

Kitąsyk gimnazistai sutikdavo naujus poezijos vardus ir iš jų pačių ėjo tie jaunieji. O dabar šaltai buvo sutikti *Žvilgsniai* ir *Žemė*[8].

Prieauglio klausimas tebėra aktualus ir šiandien. P. Mln. tarp kitko kliūtimis laiko ir menką kalbos mokėjimą, siužeto problemas, amerikinius degamuosius reikalus, technologinį amžių, televiziją[9].

Prie šių problemų, ypač senesniajai rašytojų kartai išmirštant, ilgiau apsistoja A. Vaičiulaitis. Natūralus, apie 20 metų turįs kūrybinis prieauglis paprastai Lietuvoje pasirodydavo jaunimo periodinėje spaudoje, o čia jo nematyti. Spragą mūsuose bent kiek užpildė šiek tiek vyresni: V. Bogutaitė, L. Sutema, K. Almenas, D. Sadūnaitė. Į naujo gyvenamojo krašto literatūrą bent kiek įsikabinęs tik Algis Budrys. Religinėje literatūroje nuoširdžiai prasiveržė Sibiro lietuvaičių maldaknygė. Amerikoje, kur pirmauja ekonominis gyvenimas, sąlygos literatūrai nepalankios. Geriau įsitaisę, užmetame literatūrą. Todėl ir talentai netarpsta. Veikia laikas, nuotolis, daugelį užgožia svetima kalba. Dyla lietuvių kalbos žodynas ir ją vartojančių retesni žodžiai pamirštami, suabstraktėja. Tokia kalba galima rašyti metafizinį pasakojimą, gal dar lyriką, bet ne realistinį romaną. Kai kurie rašytojai apleidžia ir stilių, apkiausta, teisindamiesi, kad dabar tokie sudrikę laikai. Bet meistras turi išmokti gerai valdyti savo amato įrankį[10].

Paliktosios Lietuvos gyvenimas keičiasi. Čia būdami, dabartinio Lietuvos žemdirbio taip neapčiuopsime, kaip J. Avyžius *Kaimo kryžkelėje*. Bet mūsų rašytojams lieka dar plati tematika, be lyrinio tėvynės meilės reiškimo ar dramaturgui dėkingų konfliktų, būtent

---

[6] J. Mekas, *Rašytojų prieauglis išeivijoj*, žr. *Darbininkas*, 1953.VI.30 d.

[7] J. Jankus, *Jie turės valios pasakyti*, žr. *Darbininkas*, 1953.VII.14 d. ir *Jaunimui reikia šilimos*, žr. *Darbininkas*, 1953.VII.28 d.

[8] B. Pakalniškis, *Apie jauną skaitytoją ir naują poeziją*, žr. *Darbininkas*, 1952.VI.3 d.

[9] P. Mln., *Nostalgija ir potenciali kūryba*, žr. *Draugas*, 1970.X.10 d.

[10] A. Vaičiulaitis, *Lietuvių literatūros problemos svetur*, žr. L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, VI t., Roma 1969, 427-433 psl.

— artimos ir tolimesnės Lietuvos praeities temos (tik pasitraukimo iš Lietuvos tema jau pernaudota), psichologinė literatūra, klasikinės temos, naujo krašto vaizdavimas, išeivijos ir dabartinio Lietuvos gyvenimo satyra. Mūsų literatūra perdaug tradicinė. Tik atsargiai su tarptautiniu modernizmu, kuris jau prilipo liepto galą. Ypač nesektina anglosaksų lyrikais, kurių įtakoje rašome padrikus eilėraščius. Reikia lietuviško modernizmo, kaip Čiurlionio. Ar yra tarp mūsų naujas žodis? Kas jį tars? — susirūpinęs baigia savo paskaitą Vaičiulaitis[11].

Šiek tiek naujų jėgų ima rodytis ir iš jaunesniųjų, tiek rašytojų, tiek kritikų, kaip M. Pakalniškytė-Girniuvienė, A. Liulevičienė, Agnė Lušytė, L. Rugienienė, R. Žutautaitė, Živilė Bilaišytė. (Keturios paskutiniosios pasireiškia *Drauge*). 1963 m. *Ateities* literatūros konkurse pastebėta prozos pirmenybė prieš poeziją ir didžiulė anglosaksų literatūros įtaka. Didelė silpnybė — labai ribotas lietuvių kalbos mokėjimas, nelietuviška sakinio konstrukcija, siauras žodynas. Bet kas dirba — ir pasiekia[12]. Gražiai pasirodė jaunieji su *Tiltų ir tunelių* antologija, dirba *Šatrija*, jaunimas rodosi *Ateityje* ir kitur, ir duoda vilčių.

Lietuvio rašytojo ateitis tremtyje ir kalbos išgelbėjimas. Lietuviui rašytojui malonu pasijusti savų rašytojų tarpe. O šalia eina gyvenamojo krašto literatūrinis gyvenimas — toks artimas ir tolimas. Ir iš tėvynės į jį «savąja kalba byloja tebegyva tėvynainių raštija»[13] Kyla baugūs klausimai: «Kada numirs paskutinis skaitytojas? Kada likviduosis paskutinioji leidykla? Kuo mano padėtis asmenine ar tautine prasme ypatinga? Kuo ji bendražmogiška?»[14]. Kokia didžiulė prasmė tų rašytojų pasiaukojimo, — paaiški, pagalvojus, kas būtų buvę, jeigu literatūrinis gyvenimas, sakysime, būtų sustojęs prieš 20 metų. Koks nepataisomas nuostolis būtų mūsų literatūrai be tremtinių įnašo? Talentų išsiskleidimas, tremties problematika, išgyvenimai, plataus pasaulio vaizdas lietuvio rašytojo akimis būtų neįmanomas.

Kaip kitų tautų literatūros pavyzdžiai rodo, reikšmingiausi tie rašytojai, kurie nenutraukė ryšių su savo kultūros tradicija ir kartu yra atviri pasaulinei literatūrai. Čia padrąsinimas ir pamoka jauniesiems tremties rašytojams. Kalbos išgelbėjimas — ištiso savito pasaulio išsaugojimas.

---

[11] Ten pat

[12] K. Bradūnas, «*Ateities*» *literatūros konkursui pasibaigus*, žr. *Draugas*, 1963. II.9 d.

[13] Scrib., *O jeigu išgelbėti kalbą ?* žr. *Draugas*, 1973.I.27 d.

[14] Ten pat.

Kritikas — rašytojas — skaitytojas

Sunku laukti iš kritikos absoliutaus objektyvumo, estetiniu pergyvenimu ir intelektualiniu aprėpimu pagrįsto vieningo sprendimo. *Kryžių*, *Pragaro pošvaisčių* ir *Penkių stulpų* ginčai rodo, koks nuomonių įvairumas apie tą patį veikalą. Galutinę ištarmę čia duos laikas.

Rašytojų ir kritikų santykiai retai būna labai draugiški. O rašytojų reagavimas į kritiką labai įvairus, dažnai neigiamas. A. Baronas atvirai pasisako, kad netektų visų lietuviškų laikraščių, jei atsisakytų tų, kur jis buvo smarkiai kritikuojamas. Ir jis kritiką stoiškai priima [1]. R. Spalis iš karto labai paisęs kritikų, bet paskui pamatęs, kad jie tą patį jo veikalą griežtai priešingai vertina, dabar jau ranka mojąs. Gerai jam kitąsyk B. Raila patarė — su kritikais per daug nesibylinėti. Spalis mano, kad pergirta knyga skaitytoją nuvilia, o supeiktos jis nepriims : jei kritikas negerbia knygos, kaip skaitytojas ją gerbsiąs. Tik reikia vengti pašaipos ir aštrios ironijos, o nuoširdaus pamokymo negailėti [2].

P. Orintaitė taria, kad tikrų kritikų beveik neturime, o naujas knygas imąsi apspręsti patys rašytojai, ir nauji veikalai apsprendžiami negiliai, neobjektyviai [3]. A. Kairiui kritika subjektyvi ir nepagrįsta nuomonė [4]. J. Gliauda, išdidžiai taikąs šalia Balzaco (Niliūnas sako, kad pataiko šalia Mnišek [5]), o gavęs kritinių pastabų, nusižemina iki recenzento pravardžiavimo [6]. A. Škėma ironiškai džiaugėsi, kad užsiauginome eilę kritikų mėgėjų, nustelbusių profesionalus [7]. J. Kaupo manymu, mūsuose kritikos imasi, kas tik sugeba sklan-

---

[1] A. Baronas, *Ar kuris kitas buvo tiek plaktas*, žr. *Draugas*, 1964.VI.20 d.

[2] R. Spalis, *Kritiški mąstymai apie kritika*, žr. *Draugas*, 1963.IX.14 d.

[3] P. Orintaitė.

[4] A. Kairys, *Konkursas, kritika ir premijuotasis*, žr. *Draugas*, 1970.III.28 d.

[5] A. Nyka-Niliūnas, *Ora pro nobis*, žr. *Literatūros Lankai*, 1954 m. 4 nr., 29-30 psl.

[6] Ten pat.

[7] A. Škėma, « *Literatūros Lankų* » *2-jo numerio proga*, žr. *Nepriklausoma Lietuva*, 1953.VI.10 d.

džiai rašyti, o spaudos diskusijos labai nekultūringos. Nepatenkinti autoriai plūstasi, ir niekam nėra iš to naudos[8].

K. Ostrauskas nurodo, kad istorinės bei analitinės kritikos mes neišsiugdėme. Patriotiniai bei doroviniai reikalavimai viską sujaukę. Mūs kritika per griežta ir per rūsti, įtempianti grupių ir asmenų santykius. Okupuotosios Lietuvos literatūrą mes be reikalo ignoruojame. Menkavertes knygas nėra ko taip labai smerkti : jų visuomet buvo, tik visa bėda, kad jos kartais keliamos[9]. H. Nagys tiesiog kalba apie literatūros inkviziciją, visuomeninių, idėjinių ir moralinių reikalavimų laužus. Knygų vertintojai nepasiruošę, neatsakingi, literatūrą tik smukdo. Rimtesni kritikai susilaukia net organizuoto kairės ar dešinės puolimo[10]. Ir A. Landsbergis kalba apie kritikos infliaciją — pseudomoralinę, urapatriotinę kritiką[11]. Vl. Šlaitui atrodo, kad jaunieji kritikai stokoja pagarbos vyresniesiems rašytojams[12]. A. Mackus buvo nepatenkintas, kad mes gebame išpūsti ne tik šviesius reiškinius, bet ir tamsius[13]. V. Kazokui — visa mūsų literatūra pervertinta[14]. O K. Bradūnui visai atvirkščiai — nepakankamai įvertinta[15].

Aštriai apie kritiką atsiliepia ir kiti mūsų rašto žmonės, kad ir nerašytojai. A. J. Greimui mūsų kritika baisiai atsilikusi : skiria veikalo turinį nuo formos, kaip 1850 metais, o impresionistiškai gardžiuojasi ar piktinasi kaip 1880[16]. K. Keblys irgi pasigenda konstruktyvios kritikos. Daugelis recenzijų — tik turinio atpasakojimai ir pagyrimas ar pasmerkimas. Visuomenė, ir taip atsilikusi, visai suglūminama, nebetenka ryšio su kultūros tėkme. Ginčai dėl moralinių ar tautinių trūkumų atbaido skaitytojus nuo bet kokios naujovės. Nei mes priversime rašytojus rašyti, kaip mums patinka, nei skaitytoją skaityti, ką jis turėtų skaityti. Kartūs žodžiai čia nepadės[17]. St. Vykintui kritika atrodo per subjektyvi, abejinga naujiems mėginimams. Jaunimas laukiąs šių dienų tematikos[18].

---

[8] J. Kaupas, *Literatūrinė anketa*, žr. *Literatūros Lankai*, 1959 m. 8 nr., 14-15 psl.

[9] K. Ostraiskas, ten pat, 20-21 psl.

[10] H. Nagys, *Literatūrinė anketa*, žr. *Literatūros Lankai*, 1959 m. 8 nr., 18-19 psl.

[11] A. Landsbergis, ten pat, 17 psl.

[12] Vl. Šlaitas, ten pat, 23 psl.

[13] A. Mackus, ten pat, 17-18 psl.

[14] V. Kazokas, ten pat, 15 psl.

[15] K. Bradūnas, ten pat, 13 psl.

[16] A. J. Greimas, ten pat, 14 psl.

[17] K. Keblys, ten pat, 15-16 psl.

[18] St. Vykintas, ten pat, 24 psl.

Tektų betgi sutikti su J. Girnium, kad mūsų literatūra kritikos vertinama gana teisingai, žinoma, ateityje gali būti reikalinga viena kita korektyva — vienus pakeliant, kitus nuleidžiant. Negera, kad kartų skirtybės verčiamos asmenine nesantaika, neišmanėlių recenzijos žalingos [19].

Pagrindiniu kritikos uždaviniu laikant pilną kūrinio esmės ir vertės atskleidimą bei visuomenės literatrūrinės kultūros kėlimą, mūsų tremties kritika didele dalimi savo uždavinį bus atlikusi. Kritikai, nevaržomi jokių valdžios ar partijos įpareigojimų, gali laisvai pasakyti savo žodį. Žinoma, kritiko pasaulėžvalga kartais nuspalvina jo darbą, sprendimą. Dalis ateina į literatūros veikalą su visuomeniniais ir kitokiais reikalavimais ir per juos pražiūri veikalo meninę vertę ar silpnus dalykus be reikalo aukština. Net didelio vardo rašytojai kartais daro savo draugams nuolaidas. Bet nuo pat mūsų tremties literatūros pradžios gyva ir objektyvi, statanti normalius literatūrinius reikalavimus kritika (A. Vaičiulaitis, J. Brazaitis, didele dalimi J. Grinius, *Aidai*, *Tremtinių Mokykla* ir kai kurie mažesni žurnalai duoda rimtos kritikos. Ypatingas pakilimas yra *Literatūros Lankų*, vėliau *Metmenų* ir paskutinysis *Draugo* kultūrinio priedo [nuo 1961 m.] laikotarpis).

Eilė stiprių rašytojų (dažnas reiškinys ir nepriklausomybės metų) imasi kritikos darbo. Pažindami pasaulinę literatūrą, drąsūs ir kovingi, jie stoja prieš literatūros palenkimą pašaliniams, kad ir labai aukštiems tikslams. Vertės kriterijum laiko tik kūrybinį pajėgumą, ieško naujos dvasios ir formų. Kyla karštų ginčų dėl paliestų įsitvirtinusių vardų. Kur nuomonių skirtumas ir atviras pasisakymas, ten gyvybė ir pažanga. Dažnas prieš pirkdamas knygą, žiūri, ką pasakys rimtas literatūros žurnalas.

Literatūriniais klausimais rašo filosofas J. Girnius, nubrėžia filosofinius literatūros pagrindus, duoda idėjinės poezijos analizę, priešinasi kultūriniam nuosmukiui. A. Maceina gina poeziją nuo sukilusių patriotų ir asketų. Iškyla A. Nyka-Niliūnas, H. Nagys, J. Kaupas, A. Antanaitis, K. Bradūnas, V. Jonynas, Pr. Visvydas ir kiti. Jie kreipia literatūrą pasaulinės problematikos ir formų keliu. Jie į kūrybą žiūri labai rimtai, neatlaidūs apsileidėliams, pervertina iš naujo eilę pripažintų kūrėjų, pasisako prieš patriotikos infliaciją, spiriasi prieš nepagrįstą optimistų kritiką, kuri gadina skaitytojų skonį. Jie kelia veikalo literatūrines, bet ne moralines « nuodėmes »,

---

[19] J. Girnius, ten pat, 13-14 psl.

ieško savito poetų pasaulio ir naujo žodžio, teisingai akcentuoja prozos atsilikimą. Bet tiki, kad rašytojas neišduos savo pašaukimo ir knyga nemirs. Knygose ieško meninės tiesos ir pajėgaus įforminimo. Vertina tiek gilius filosofinius poetus, tiek paprastus nuoširdžius talentus. Kovoja su šališka kritika ir reikalauja visuomenę išgirsti, kad poetas nepasiliktų tyruose šaukiąs balsas. Objektyviai pasisako apie « neornamentuotos » kalbos generaciją ir A. Škėmos ieškojimus. Mano, kad mūsų poezija visų galimybių dar neišnaudojo, ypač neužgriebė giliau liaudies poezijos sielos. Nuoširdžiai pasitinka jaunus poetus.

Vėliausioji karta (R. Šilbajoris, K. Keblys, I. Gražytė-Maziliauskienė, V. Skrupskelytė, L. Mockūnas ir kiti) giliai leidžiasi į kūrybos paslaptis, be aistros nagrinėja tekstą, atskleidžia jame paslėptą grožį, aptaria naujuosius rašytojus be aistros, bet su pagarba ir bičiuliškumu. Kova su senaisiais jiems svetima. Kai kurie kelia savo kartos identiteto klausimą. Jie tiki civilizuota lietuvybe, susitikusia su Vakarais. Nustoję lietuviškos žemės, tiki Lietuvos dvasia ir nori dalyvauti kūrybos žygiuose. Tai duoda pagrįstų vilčių, kad dar vieną kartą mūsų literatūros čia turėsime. Iš kitos pusės, tiesiamos rankos broliams rašantiems Lietuvoje, jie nuoširdžiau priimami, o vienas kitas mūsiškių prasilaužia tėvynėn.

Išvados

1. Tremtyje atsidūrė žymi nepriklausomos Lietuvos kritikų dalis: J. Ambrazevičius-Brazaitis, J. Grinius, A. Vaičiulaitis.

2. Žymenieji rašytojai — dažnai kartu ir stambesnieji kritikai: A. Nyka-Niliūnas, H. Nagys, Bradūnas, A. Vaičiulaitis, toliau J. Grinius, J. Aistis ir kiti. Jiems padeda gili meninė intuicija, vaizdi išraiška, bet kartais kenkia bent kiek asmeninis profesinis momentas.

3. Stoka laiko perspektyvos neleidžia įžiūrėti didesnio poveikio literatūrai ir pačių kritikų darbų vertės pastovumo.

4. Nėra ypatingų literatūros gyvenimo įvykių ar kilusių naujų srovių. Pažymėtini momentai: *Kryžių*, *Pragaro pošvaisčių*, *Živilės*, *5 stulpų turgaus aikštėje*, nuosmukio, *Žemės*, *Literatūros Lankų* ginčai.

5. Kritikai nebūdingas griežtas pasaulėžiūriškumas. Tie patys kritikai dalyvauja įvairių pasaulėžiūrų spaudoje (A. Nyka-Niliūnas, H. Nagys, A. Antanaitis, P. Visvydas, V. A. Jonynas). Kiek stipriau kai kurių akcentuojami moraliniai principai, lietuvybės reikalai.

6. Daugiau išryškėja: a. klasikai-akademikai, dedą stiprius pagrindus; b. visuomenininkai-moralistai, pabrėžią literatūros parei-

gą tiesiogiai veikti gyvenimą — dorovę, lietuvybės puoselėjimą, patriotizmą, kartais išleisdami iš akių ir kūrybinę veikalo pusę; jų reikšmė — nelygu kritikas, nelygu vėl kūrinys; c. jautrūs švelnieji kritikai, kurie baisisi «žiauria» kritika, norėdami ir dabar vaižgantiškai «ieškoti deimančiukų»; d. reikšmingiausi pažangieji *Literatūros Lankų* kritikai ir jiems artimi; e. kyla Amerikoje mokslus ėję jauni gabūs kritikai: R. Šilbajoris, I. Gražytė, V. Skrupskelytė, K. Keblys, L. Tumosaitė, B. Ciplijauskaitė, I. Mockūnas, B. Vaškelis ir kiti.

AN ANALYSIS, EVALUATION, AND CRITIQUE OF LITHUANIAN LITERATURE IN EXILE

(*Summary*)

The occupation of Lithuania by the Soviet Union resulted in an exodus to the free world of the majority of its writers and critics. Among the more renowned critics who remained behind were the poet V. Mykolaitis-Putinas, a representative of the academic aesthetic critics, and the marxist K. Korsakas. The former was forced to revise his older literary works to the requirements of socialist realism. The latter had to further politicize his work along marxian lines and follow more rigidly the dictates from Moscow.

No clearly discernible literary trends developed out of the group of writers and critics who found themselves in exile after the Soviet occupation. Their work tended to reflect primarily intensified clashes between generations and arguments about alternative literary evaluative criteria. Among the more prominent critics, who are also writers, we have : A. Nyka-Niliūnas, H. Nagys, A. Vaičiulaitis, J. Aistis, J. Grinius and others. The war and postwar years in Germany were not conducive to creative undertakings — anguish over the loss of one's homeland, uncertainty in regard to the future, a loss of one's cultural life, and physical separation of family members. The initial years of emigration, mainly to the United States, were spent struggling to earn a living. Nevertheless, whether in Germany or in the U. S., the writers and critics remained faithful to their calling — a revival of literary life took place.

The Older Generation of Critics. Most of this group were born between 1900-1914, and were educated in Lithuania and Western Europe ; many of them had produced works while still in Lithuania. The best known among these were : J. Ambrazevičius-Brazaitis, A. Vaičiulaitis (both being aestheticians, academicians and psychologists), and J. Grinius (a psychologist, socially oriented and moralist). Of superior intellectual background and discriminatory powers, their critical expositions remain of everlasting value. This group tends to express intimately artistic and patriotic themes. Nevertheless, in upholding tradition and conscious of world opinion, some of them tended to lose sight of the aesthetics. This is reflected particularly in disputes related to « Kryžiai » by V. Ramonas, « Pragaro pošvaistės » by V. Alantas, « Penki stulpai turgaus aikštėje » by A. Landsbergis, and the literary fate of S. Nėris (a noted Lithuanian

poetess who defected to the communists) and A. Škėma. Besides the above mentioned, belonging to the older generation of critics are: J. Aistis, B. Brazdžionis, P. Naujokaitis, B. Raila, S. Santvaras, S. Tamulaitis and others.

The Middle Generation. Born between 1915 and 1925. Voicing their views principally in *Žemė*, an anthology, and the journal *Literatūros Lankai*, they have come out against complacent academic postures, utilitarian tendencies, and patriotic exultations. They seek literary independence, ties with the West, and a re-evaluation of orthodox views. The majority in this group contributed to the manifesto issued against a cultural relapse. This provided an impulse to improve the quality of creative work and critical analysis. *Žemė's* poetry underlined the ties with the lost homeland and rebelled against a soulless civilization, This poetry had considerable influence on young Lithuanian poets in exile and in occupied Lithuania. It was in *Literatūros Lankai* that the most prominent critics of this generation expressed their views: A. Nyka-Niliūnas, K. Bradūnas (the journal's editor), H. Nagys, J. Kaupas, A. Landsbergis and J. Girnius. Their evaluations are of import even today. They seek after higher literary standards and the renovation of literary forms. In this group we must include three talented latecomers: A. T. Antanatis, V. A. Jonynas and Pr. Visvydas. A few of the younger ones, raised and educated in the U. S., are seeking self-identity, attempting to reinterpret the significance of their national heritage. *Metmenys* is a journal representative of their views. Having lost their land, they attempt to nurture a degree of national pride and identification; K. Mackus and V. M. Kavolis are the most noted ones in this group.

Younger Generation. Born between 1926 and 1935, and educated in the U. S. They tend to analyze literary works systematically and objectively, remaining uninvolved in literary quarrels and sometimes lukewarm to traditions of Lithuanian literature, often avoiding aesthetic evaluation. Their works, which also relate to writings from occupied Lithuania, are aimed at a larger audience, not restricted to those with Lithuanian background. The most noted members of this group are: R. Šilbajoris, V. Skrupskelytė, I. Gražytė-Maziliauskienė and K. Keblys.

Literary life in exile remains vibrant with energy and has an assured future for, at least, one more generation.

Critics outside of Lithuania have also been following literary trends in their occupied land. There, from the beginning of the occupation, literature became subordinated to the dictates of the party. The older writers had no choice but to adapt; those who rebelled were (and are) either silenced or removed to Siberia. The earlier literature was bolshevized. Contemporary poets had to expound themes glorifying the new collectivism. After Stalin's death there was a temporary abatement of repression. The younger poets, to the extent permitted by the party,

have a tendency to return to national traditions, and are giving emphasis to expressions of their inner feelings ; less time is being required of them to devote to civic causes. In the belles-lettres is surging the psychological novel, which makes use of streams of consciousness. In dramas are shown legendary historical personages, who had fought for freedom (Herkus Mantas, Mindaugas).

The critics in exile have openly criticized the brutal adulteration and subordination to party ends of literature in occupied Lithuania, occurring at the beginning of the occupation. Today, with repression diminished and new creative writers coming on the scene, they are with brotherly interest reviewing closely, and lauding sympathetically, the successes achieved the new talented writers.

Outside of Lithuania there may be said to be no specialized literary journals ; thus, literary critics are generally published in newspapers or in general readership journals. In Germany, most of the literary critics in the post-occupation years had appeared in *Aidai*, *Žiburiai*, and *Mintis* ; in the U. S., they have appeared in *Aidai*, *Metmenys*, *Akiračiai*, and the cultural supplements of *Draugas*, *Nepriklausoma Lietuva*, *Tėviškės Žiburiai* and, in the english language, in *Books Abroad* and *Lituanus*. Extensive information on the subject may be found in the Lithuanian Encyclopedia (*Lietuvių Enciklopedija*) which has been published in the United States.

ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Asmenvardžiai atspausdinti didžiosiomis raidėmis, žurnalų ir laikraščių pavadinimai kursyvu, pagaliau vietovardžiai ir kita — paprastu šriftu.

ABELKIS P. 193
ABRAITIS V. 81
ABROMAVIČIUS L. 91
Acta Baltica 63
ADAMKEVIČIUS V. 351, 499
Afrika 370, 504
Aidai 4-7, 9, 14-18, 23, 26-30, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 45, 47, 48, 50-52, 55, 56, 63, 64-66, 71-73, 75-78, 81-84, 90, 91, 93, 100-105, 123, 125, 126, 128-130, 141-148, 150-153, 155, 158, 162, 164, 169-171, 175, 178, 179, 188, 190, 194-196, 199, 200, 203-205, 210, 212-214, 222, 223, 231-234, 236, 239, 243, 247, 249, 255, 257, 263, 268, 270, 272, 277, 280, 282-284, 289, 291, 296, 298, 300-315, 317, 319, 320, 322, 323, 327-329, 331, 333, 336, 338, 342, 345, 346, 355, 359, 362, 461, 468-470 483, 485-487, 495, 499, 500, 501, 503, 508, 511, 515, 530-532, 538, 543
AISTIS Jonas (KUOSA ALEKSANDRIŠKIS) IX, 4, 9-20, 38, 40, 49, 60, 71, 72, 74, 76, 85, 91, 109, 121, 123, 125, 142, 145, 146, 148, 172, 174, 175, 190, 210, 211, 218, 221, 224, 234, 236, 237, 243, 249, 252, 278, 281, 287, 288, 303-305, 315, 324, 328, 333, 338, 342-346, 395, 397, 398, 401, 402, 417, 423, 426, 431, 440, 445-447, 453, 455, 465, 469-471, 475, 476, 480, 485, 491, 493, 495, 496, 502, 503, 506, 508, 526, 528, 529, 533, 539, 541, 542
Akimirkos 202
AKINIS J. 497
Akiračiai 69, 195, 201-203, 205, 216, 218, 219, 249, 298, 336, 356, 370, 371, 386, 388, 389, 415, 424, 432, 442, 457, 460, 463, 464, 471, 472, 477, 478, 480-482, 497, 503, 504, 543
AKSTINAS Juozas 298, 351
ALANTAS Vytautas IX, 4, 21-25, 32, 33, 51, 57, 66, 77, 78, 85, 107, 112, 117, 124, 146, 156-158, 161, 165-171, 184, 187, 194, 208, 249, 297, 315, 329, 331, 337, 344, 357, 358, 363, 384, 393, 417, 465, 469, 480, 486-491, 500, 501, 511, 520, 541
ALAUŠIUS J. (slapyvardis) žr. GIRNIUS Juozas
ALBĖRA R. M. 117
ALBERTI R. 374
ALEKSA-ANGARIETIS Zigmas Antanas 319
ALEKSANDRAVIČIUS J. žr. AISTIS Jonas
Aleksandrija (mst. Egipte) 240
ALEKSANDRIŠKIS-KOSSU žr. AISTIS Jonas
Alguvos Baras 497
ALIŠAS Venancijus žr. ARMINAS Aleksandras, kun.

ALIŠAUSKAS Pr. 7
ALIŪNAS S. (slapyvardis) žr. BARONAS Aloyzas
ALMENAS Kazys Kęstutis 67, 102, 166, 181, 182, 184, 186, 203, 270, 314, 376, 383, 385, 388, 415, 417, 521, 528, 534
Alpės 19
AMBRASAS Kazys 249,470
AMBRAZEVIČIUS Juozas žr. BRAZAITIS Juozas
AMBROZAITIS K. 251
Amerika XI, 5, 6, 21, 26, 43, 58, 79, 80, 101, 123, 133, 141, 142, 146, 148, 158, 159, 177, 181, 216, 231, 250, 255, 270, 275, 339, 353, 358, 367, 373, 381, 417, 429, 431, 453, 487, 496, 500-503, 505-507, 509, 511, 513, 515-517, 519, 521-523, 525, 531, 533, 534, 540; žr. Jungtinės Amerikos Valstybės
Amerikos Moderniųjų Kalbų Draugija 423
Amžinoji ugnis 165, 171
ANDRIEKUS Kazimieras Leonardas, kun. O.F.M. 16, 30, 40, 50, 59, 66, 101, 102, 146, 148, 150, 155, 180, 191, 196, 222, 226, 328
ANDRIUŠIS Pulgis 7, 18, 51, 52, 102, 125, 137, 140, 152, 180, 193, 200, 206, 209, 238, 248, 262, 294, 295, 312, 342, 376, 415, 431, 499, 503, 517, 518, 521, 528
ANGLICKIS Stasys 234
Anglija 188
ANGOFF Ch. 382, 532
Ankara (Turkijoje) 240
ANOUILH Jonas 275
Antalieptės HES 474
ANTANAITIS Algirdas Titus X, 4, 19, 24, 69, 103, 104, 110, 177-187. 189-206, 249, 251, 362, 369, 385, 417, 424, 432-434, 436, 446, 447, 456, 457, 461, 462, 464, 483, 500, 504, 508, 509, 511, 513, 517, 518, 525, 528, 538, 539, 542
ANTIKRITIKIS (Slapyvardis) 516
ANUČIONIS P. 361, 519
Apis (egiptiečių mitologija) 199
Apokalipsė (N. Test.) 277
Apreiškimo parapijos parapijiečiai (JAV) 179
APUTIS Juozas 455, 522
Arabija 112
ARAGON Louis 146, 345
Araratas (kalnas Armenijoje) 49
ARĖNAS K. 488, 498
Argentina 348, 373
Arkadija (Graikijoje) 428
ARMINAS Aleksandras, kun. (Slapyvardis: Venancijus ALIŠAS) 50, 128, 226, 255, 278, 298, 396
Ateities Spinduliai 130, 223
Ateitis 218, 243, 338, 339, 380, 391, 533, 535
Atėnai (m. Graikijoje) 302, 381, 384, 385
Athenaeum (Kaune) 130
Atlantas (vandenynas) 249, 420, 511, 520
Atolas (metraštis) 521
Atspindžiai 345
AUDRIUS A. (slapyvardis) žr. MACKUS Algimantas
AUDRONAŠA Vladas (slapyvardis) žr. SUCHOCKIS Vladas
AUDRONĖ-BALČIŪNIENĖ Ona 16, 124, 128, 228
AUGIENĖ V. 507
AUGINAS (AUGUSTINAVIČIUS) Balys 16
AUGIUS Paulius 351
Augsburgas (m. V. Vokietijoje) 495
AUGŠTYS L. (slapyvardis) žr. BARONAS Aloyzas
AUGUSTAITYTĖ-VAIČIŪNIENĖ Juzė 62, 187, 190, 195, 228, 395
AUGUSTINAVIČIENĖ A. 520
AUGUSTINAVIČIUS B. žr. AUGINAS Balys
AUGUSTINAVIČIUS P. 160
AUKŠTAITĖ Marija 16, 102, 115, 491

AUKŠTAITIS S. 513
Australija 187, 368, 487, 521
Aušra 93, 168, 443
AVIŽIUS Jonas 239, 319, 455-457, 479, 521, 528, 534
AVYŽIUS Matas 451

BABICKAS Petras 502
BABRAUSKAS Benediktas IX, 26, 27, 47, 132, 236, 237, 326, 338, 473, 474, 475, 500-502, 507, 508, 512, 528
BAGDANAVIČIUS Vytautas Jonas 30, 166, 320, 491, 508
BAIRONAS (Byron George Gordon) 15, 70
BAKIS Juozas 351
BALČINSKAITĖ Violeta 523
BALČIŪNAS Petras 357
BALČIŪNIENĖ-TAMULEVIČIŪTĖ Ona žr. AUDRONĖ
BALDAUF Lucija 532
BALIONIENĖ E. 464
BALYS Jonas 45, 124, 168, 520, 529
BALYS K. 520
BALTAKIS Algimantas 445, 446, 454, 471, 474, 477, 528
BALTARAGIS Al. (slapyvardis) žr. OSTRAUSKAS Kostas
Baltic Review 276
BALTINIS Andrius, kun. dr. IX, 28-31, 99, 314, 342, 351, 500, 509, 514
Baltoskandija 168
BALTRŪNAS Aleksas 454, 455
BALTRUŠAITIS Juozas 69, 451, 453, 455, 456, 474, 475, 479, 528
BALTRUŠAITIS Jurgis 10, 18, 19, 39, 50, 60, 75, 83, 141, 144, 146, 148, 261, 322, 333, 403, 468, 480, 491, 497, 502, 524, 528
BALZAKAS (Balzac Honoré) 313, 343, 529, 536
Bamberg (m. V. Vokietijoje) 156
BANAITIS Julius 169, 468, 469, 500, 501
BANAITYTĖ-IVAŠKIENĖ O. G. 433, 435, 436
BANELIS A., archit. 351
BANIULIS Julius 142, 148, 502
BARANAUSKAS Albinas 83, 87, 92, 141, 148, 152, 182, 256, 295, 385, 503, 513, 528
BARANAUSKAS Antanas, vysk. 528
BARANAUSKAS L. 106
BARAUSKAS Kazimieras IX, 4, 32-34, 59, 102, 113, 118, 153, 156, 185, 188, 189, 209, 248, 251, 295, 297, 313, 361, 382, 416, 483, 489, 496, 498, 502, 507, 517, 518, 520
BARĖNAS Kazimieras žr. BARAUSKAS Kazimieras
BARYS K. 519
BARKŪNAS Bruno 341
BAROJA Y NESSI Pio (ispanų rašytojas) 153
BARONAS Aloyzas X, 18, 27, 30, 32, 51, 52, 56, 58, 81, 85, 102, 104, 134, 135, 139, 140, 152, 167, 181, 182, 184, 186, 187, 192, 200-202, 207-211, 237, 249, 263, 264, 282, 295, 325, 326, 329, 330, 339, 345, 346, 351, 354, 379, 382, 387, 393, 416, 423, 424, 427, 434, 479, 485, 496, 500, 501, 508, 513, 515, 517, 520, 522, 530, 534, 536
BARZDUKAS Stasys 205, 351, 533
BASANAVIČIUS Jonas 92, 108, 350, 443
BAUŽA Aleksandras 523
BAUŽINSKAITĖ-KAIRIENĖ Aldona 148, 185, 255
BAVARSKAS Medardas 4-6, 22, 296, 486, 493, 494, 508
Bažnyčia 114, 380, 386, 387, 403
BECKETT Samuel 88, 274, 275, 377, 400, 425
BENDA JULIEN 114
BENDORIUS Antanas 351
BENDORIŪTĖ A. 217
BERLING Goesta 299

Berlynas 317
Bernas (Bern) Šveicarijoje) 475
BERNATAVIČIŪTĖ-JONYNIENĖ M. 508
BERNOTAS Albinas 421, 447, 522
BERŽANSKIS-KLAUSUTIS J. 170
Biblija 141, 374, 388
Bielefeld (V. Vokietijoje) 278
BIELIAUSKAS Alfonsas 68, 69, 377, 451, 454-455, 473, 478, 479, 481, 485, 522, 528
BILAIŠYTĖ Živilė 535
BILIŪNAS Jonas 38, 42, 317, 468, 501
BIMBA A. 339
BINDOKAITĖ D. 433
BINDOKIENĖ Danutė žr. BRAZYTĖ-BINDOKIENĖ Danutė
BINKIS J. 317
BINKIS Kazys 10, 38, 49, 143, 145, 219, 224, 234, 335, 374, 459, 479, 499, 502, 525, 534
BIRŽIŠKA Mykolas 64, 90, 93, 314, 443, 498, 499, 527, 528
BIRŽIŠKA Vaclovas 22, 93, 156, 157, 302, 323, 489, 497, 499, 501, 527, 528
BIRŽIŠKOS 211
BITĖ (slapyvardis) žr. PETKEVIČAITĖ-BITĖ G.
BYRON George Gordon žr. BAIRONAS
BLAKE William 300
BLAZAS Henrikas Ernestas 528
BLEKAITIS Jurgis X, 212-215, 236, 244, 262, 272, 292, 326, 338, 344, 361, 362, 364, 369, 502, 513, 524, 527, 528
BLOKAS Al. 277
BLOŽĖ Vytautas 292, 452
BODELAIRE Ch. (BAUDELAIRE Charles) 25
BOGUTAITĖ Vitalija 41, 104, 147, 148, 192, 193, 198, 217, 228, 327, 376, 378, 383, 397, 482, 487, 522, 534
Bolševikų okupacija 1941 metais 409
Bonn (V. Vokietijoje) 35
Books Abroad — leidykla 130, 142, 276, 398, 411, 423, 425, 521-523, 532, 543
BOR-JERAS 58
BORGES JORGES Luis 373
BORUTA Kazys 27, 34, 149, 214, 234, 297, 308, 445, 459, 465
Bostonas (JAV) 5, 19, 84, 92, 319, 349, 483
BRADŪNAS Kazys VII, X, 17, 40, 45, 71, 77, 85, 89, 95, 96, 98, 103, 105, 145, 150, 181, 187, 190, 191, 216-227, 229, 234, 235, 243, 244, 246, 249, 251, 258, 259, 267, 278, 289, 290, 307, 335-339, 341, 347, 348, 351, 356, 376, 378, 382, 396, 398, 406, 407, 417, 419, 420, 423, 428, 447, 453, 485, 487, 492, 493, 495, 496, 499, 500, 502, 503, 508, 509, 515-517, 519, 528, 535, 537, 538, 539, 542
BRAZAITIS Jonas (slapyvardis) žr. BRAZDŽIONIS Bernardas
BRAZAITIS Juozas IX, 3, 4, 9, 13, 35-45, 63, 72, 126, 142, 164, 302, 440, 539, 541
BRAZDŽIONIS BERNARDAS IX, 4, 5, 15, 26, 27, 38, 39, 47-53, 59, 60, 63, 66, 67, 71, 74, 75, 85, 87, 113, 114, 117, 121, 125, 130, 141, 145, 146, 149, 156, 170, 177, 187, 190, 195, 196, 209, 217-219, 221, 223, 224, 226, 234, 237, 241, 253, 255, 259, 261, 271, 278, 286, 287, 303, 305, 323, 339, 343, 344, 386, 395, 417, 423, 424, 427, 429, 447, 453, 465, 475, 480, 485, 489, 492-496, 498-503, 507-509, 512, 514, 515, 517, 527-529, 538, 542; žr. NEMUNĖLIS Vytė
BRAZYTĖ-BINDOKIENĖ Danutė 188, 432, 434, 436, 508
BRECHT Bertold 274
BRETKŪNAS Jonas 91

Britanijos Lietuvis 32, 169
BRODSKIS D. 440
Brooklynas (Brooklyn, JAV) 72
BUČAS A. 461
BUČYS Algimantas 481, 522
BŪDAVAS A. 129
BŪDAVAS Stasys 51, 56, 133, 294, 437, 492, 498,
BUDRYS Algis 534
BUDRYS K. 69
BUDRYS P. 341
BŪGA Kazimieras 206
BUKNAITIS J. N. 485
BUKONTAS A. 447, 464
BURAČAITĖ Genė 217
BURNS Robert 307
BŪTĖNAS P. 498, 499

CALDVEL Erskine 32
California (JAV) 91
CAMEL Mr. (slapyvardis) žr. ŠKĖMA Antanas
CAMUS Albert 153, 400
CAROLUS 368
CELIEŠIUS Petras, kun. dr. 30, 31, 32, 204, 500, 508, 520
CELINE Louis Ferdinand 362
CHATEAUBRIAND François René 27, 65
Chicaga 11, 45, 64, 65, 92, 93, 130, 153, 161, 164, 175, 180, 202, 205, 229, 232, 237, 250, 259, 300, 325, 352, 357, 383, 415, 472, 479, 521
Chicagos Aukštesnioji Lituanistinė Mokykla 521
Chicagos Jėzuitai 380
Chicagos Lietuvių literatūros draugija 512
CHOMSKIS B. 516
CHRUŠČEV Nikita 358, 468, 469, 470, 473
CHURCHILIS 164
CHURGINAS Aleksys 466, 531
CIBAS Gediminas VII
CICĖNAS Juozas 162, 489, 490, 491, 513
Cicero mokykla (JAV) 505
Cicero parapijiečiai (JAV) 179
CINZAS Eduardas 153, 194, 195
CIPLIJAUSKAITĖ Birutė X, 333, 373, 374, 500, 502, 525, 532, 540
CIVINSKAS Vladas 382
CLAUDEL Paul 83, 274, 529
Cleveland (JAV) 336, 357
COLERIDGE 2
Commentationes Balticae 63, 130, 277
COPPELIUS (slapyvardis) žr. KAUPAS Julius Viktoras
CORTAZAS Julius 373
CROCE Benedetto 2
CVIRKA Petras 39, 134, 174, 239, 319, 441, 451, 454, 465, 468, 489

ČAPLINAS (Chaplin Charlie Spencer) 247
ČARNECKYTĖ Marija žr. SIMMS-ČARNECKYTĖ Marija
ČECHOVAS (Čechov Anton Pavlovič) 528
Čekoslovakija 370, 477
ČEPĖNAS Pranas 351
ČIBAS Daumantas 434
Čikaga žr. Chicaga
ČIPKUS žr. NYKA-NILIŪNAS Alfonsas
ČIURLIONIS Konstantinas Mikalojus 83, 95, 116, 125, 143, 150, 304, 322, 350, 406, 407, 420, 502, 535
ČIŽIŪNAS Vaclovas 351, 431

Dainava 419, 479
DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS Aleksandras 14, 15, 84, 85, 128, 146, 317, 439, 453, 468, 489, 501, 503, 520, 528
DAMBRIŪNAS Leonardas 205, 206, 354, 472, 501
Dancigas (Gdańsk, Lenkijoje) 262
DANGERUTIS A. 490
DANIÉLOU Jean, kard. 69
Danija 85
D'ANNUNZIO Gabr. 529
DANTE Alighieri 65, 300, 422, 439, 528

Darbas 32, 270, 317, 323, 325, 398, 400, 412, 504-507, 514
Darbininkas 18, 35, 39-45, 47, 51, 63, 99, 101, 120, 121, 123, 125, 128, 129, 131, 142, 166, 169, 222, 255, 256, 357, 386, 432, 436, 479, 505, 506, 533
Dargis Alfonsas 351
Darius Steponas (lakūnas) 108, 432
Daugailis J. (slapyvardis) žr. Prunskis Juozas, kun.
Daugėla Jonas 162, 189, 491
Daugpilis (m. Latvijoje) 175
Daugvila J. 351
Daujėnas Algis (slapyvardis) žr. Raila Bronys
Daukantas Simonas 26, 271, 524
Daukša Mikalojus 90, 271
Daulius St. 491, 492
Daumantas Algirdas (slapyvardis) žr. Raila Bronys
Daumantas Juozas 45, 329, 330
Daunius S. 497
Daunys St. 6, 363
Degutytė Janina 67, 191, 292, 336, 398, 418, 420, 445, 446, 449-453, 458, 479, 482, 522, 528
Dervojiedovienė E. 59
De Sanctis Francesco 2
Deveikė J. 490
Devenis St. 465, 566
Detroit (JAV) 357
Dickensas Ch. (Dickens Charles John Huffham) 528
Dičpetris A. N. 153
Didžioji Lietuva žr. Lietuva
Dienos be Tėvynes (Flensburge) 498, 499
Dievas 24, 28-30, 39, 40, 44, 64, 66-68, 71-73, 75, 76, 78, 79, 82, 83, 88, 89, 92, 93, 114, 117, 125, 134, 137, 162, 166, 168, 173, 174, 187, 195, 197, 199, 212, 222, 223, 225-227, 229, 230, 238, 247 254, 255, 258-261. 266, 267, 271-273, 277, 286, 296, 298, 323, 326, 328, 365, 374, 380, 381, 386, 387, 389, 392, 395, 398, 399, 403, 406-408, 413, 414, 416, 418, 425, 427, 428, 440, 467, 473, 492, 505
Dillingen (m. Vak. Vokietijoje) 490
Dirva 18, 23-25, 32-34 54, 56, 57, 59, 60, 62, 86, 94, 97, 107, 108, 111-119, 121, 123-126, 136, 165-168, 178, 183, 186, 196, 202, 217, 241, 249, 257, 265, 273, 280-283, 293-295, 298, 304, 338, 342 345, 346, 354, 357, 358, 361-363, 365, 423, 436, 443, 465, 488, 511, 512, 516, 518, 532
Diržys A. 511
Dyvas V. 498
Dobilas J. (J. Lindė, kun.) 107, 113, 161, 468, 528
Donelaitis Kristijonas 3, 32, 35, 59, 70, 71, 87, 90, 91, 93, 100, 108, 129, 141, 143, 150, 187, 217, 224, 246, 249, 259, 271, 281, 290, 324, 336, 398, 419, 420, 439, 440, 442, 449, 455, 476, 501, 524, 528
Dostojevskis (Dostojevskij Feodor Michailovič) 67-69, 78, 134, 277, 306, 324, 347, 398, 422
Dovydėnas Liudas 23, 29, 38, 52, 159, 160, 193, 294, 297, 337, 416, 454, 466, 467, 514
Draugas VII, 5, 6, 9-20, 24, 26, 29-31, 33, 47-49, 53, 54, 56-69, 71, 73, 80-83, 85-89, 92-95, 97-99, 101, 105, 106, 110, 114, 120, 121, 123-126, 128, 129, 131, 132, 134-145, 147, 148, 151-153, 159, 160, 164, 166, 167, 173-175, 178, 179, 189, 190, 198-202, 207-211, 213, 216-230, 236, 237, 241, 243, 247-249, 251, 257, 259, 260, 262, 263, 270, 271, 274, 278, 280-283, 287, 292, 298, 318, 320, 321, 323-333, 335-338, 345, 346, 348, 352-355, 357-359, 362-364, 374-376, 378, 380-383, 385, 388-389, 391, 393, 394, 398, 401, 403, 415, 417, 418, 421, 423-425, 432

436, 440, 444, 446, 451-453, 455, 465-477, 479, 505, 506, 508-510, 514-516, 519, 520, 531, 533, 534, 536, 538, 543
Draugija 503
DREYFUS Alfred 314
DRILINGA Antanas 528
DRUNGIENĖ B. 481
DUKAS V. 523
DÜRENMATT Friedrich 275
DZEUSAS 199
Dzūkai 432
DŽIUGĖNAS A. (slapyvardis) žr. JURKUS Paulius

EDUARD O. 146
Egiptas 522
Eglutė 100
Eldorado šalis 260, 400, 404, 429
ELIOT Thomas Stearns 130, 260, 272, 300
ELUARD P. 345
EMPSON W. 2
ENGERT O. H. 532
ERETAS Juozas prof. dr. 91, 529
EŠERYS Ingis 519, 520
Europa 47, 67, 117, 129, 163, 275, 439, 499, 507, 526
Europos Lietuvis 32, 34, 521
Evangelija 67, 124

FAULKNER William 32, 389
FLAUBERT Gustave 59, 68, 69
Flensburg (Vak. Vokietija) 84, 498, 499
FRANKIENĖ-VAITKEVIČIENĖ V. 434, 436
FREUD Sigmund 361 F
FROSTAS 217
Fulda (m. Vak. Vokietijoje) 498
Furthofo (prie Vienos Austrijoje) plieno fabrikas 15

Gabija 26, 47-49, 51-53, 72, 92, 93, 100, 125, 170, 337, 512, 514
GAIDELIS J. 351
GAIDŽIŪNAS B. 71
GAIGALAS V. 502, 529
GALDIKAS Adomas 125, 351
GALINIS L. (slapyvardis) žr. BARONAS Aloyzas
GALVA Gediminas 456
Gangas (upė Indijoje) 114
GASIŪNAS K. J. 497
Gatschach k. (Italijos pasienyje) 15
GAUČYS Povilas 500, 502, 528, 532
GEDA Sigitas 191, 292, 418, 420, 446, 452, 458, 464, 471, 472, 522
GEDIMINAS, Didysis Lietuvos kunigaikštis 107, 196
GENETT 275
GEORGE St. 2, 130, 300, 306
Germany 541 žr. Vokietija
GERMANTAS-MEŠKAUSKAS Pranas 174
Gestapo koncentracijos stovyklos 160
Ghetto 325
GIDE André 25
GIEDRAITIS-GIEDRIUS Antanas 433, 434, 436, 500
GIEDRAITIS Romualdas (slapyvardis : Spalis Romualdas) 34, 53, 83, 102, 137, 168, 169, 202, 249, 416, 432, 502, 509-511
GIEDRIUS A. (slapyvardis) žr. GIEDRAITIS-GIEDRIUS Antanas
GIMBUTAS Jurgis, dr. VII, 351
GIBUTIENĖ Marija 124, 168, 333, 351, 513, 516
Gimtoji kalba 205, 206
GIMŽAUSKAS Silvestras, kun. 527
GINEITIS Leonas 72, 439, 440, 524
Gintaras 6, 498
GINTAUTAS A. 489
GIRA Liudas 3, 25, 38, 125, 174, 304, 335, 465, 499
GIRDŽIUS Pr. 153
GIRĖNAS Stasys (lakūnas) 108, 432
GIRKANTAS A. 172, 491
GIRKONAITĖ R. 447
GIRNIUS Juozas X, 4, 9, 17, 44, 103, 170, 194, 213, 214, 231-239, 245, 252, 258, 265, 300, 303, 339-

341, 345, 346, 351, 354, 355, 482, 500, 502, 508, 529, 538, 542
GIRNIUVIENĖ M. 500
GIRODOUX 275
GLIAUDA (GLIAUDYS) Jurgis (slapyvardžiai: Kastytis, Kas, Kelmiensis) IX, 23, 24, 27, 54-62, 79, 80, 82, 89, 102, 116, 152, 159, 182, 186, 192, 194, 202, 238, 282, 283, 297, 313, 329-331, 337, 344, 346, 376, 381, 382, 384, 387, 390, 435, 436, 468, 472, 500, 502, 508, 511, 512, 514, 517, 520, 528, 530, 536
GLINSKIS J. 464
GLOVACKIS P. 175
GLÜCK Christoph Willibald, Vok. komp. 390
Gobi dykuma (Azijoje) 347
GOBIS Juozas 31, 173, 469, 508, 509
GOETHE Johann Wolfgang 130, 529
GOGOLIS (GOGOL Nikolaj Vasiljevič) 312, 398, 422, 528
Golgota (Kalvarija — Jeruzalėje) 404
GONČAROVAS (GONČAROV Ivan Aleksandrovič) 528
GONGORA Luis de (ispanų poetas) 373
GORKIS (GORKIJ Maksim; tikroji pavardė: PEŠKOV Aleksej Maksimovič) 247, 528
Graikija 428
Granitas 133, 305
GRAŽEVIČIUS A. 501
GRAŽIŪNAS A. 48, 485-487, 495, 496, 507
GRAŽYS R. 464
GRAŽYTĖ-MAZILIAUSKIENĖ Ilona X, 110, 218, 229, 333, 359, 369, 375 377, 379, 424, 425, 500, 502, 513, 517, 523, 530, 532, 539, 540, 542
GRAŽULIS B. 4, 44, 102, 161, 163, 294, 486, 488, 489, 519
GREENE Graham 296
GREIČIŪNAS J. 465, 489
GREIMAS Algirdas Julius X, 3, 19, 110, 163, 240-242, 245, 273, 365, 369, 452, 489, 504, 506, 511, 519, 537
Grenoble (m. Prancūzijoje) 9
GRIAUDIENĖ Kotryna žr. GRIGAITYTĖ-GRIAUDIENĖ Kotryna
GRIAUDYS Alfonsas 505
GRICIUS A. 148, 198, 226, 336
GRIGAITYTĖ A. 209, 278
GRIGAITYTĖ-GRIAUDIENĖ Kotryna 102, 126, 148, 178-180, 201, 228, 279, 291, 395, 503
GRIGORAITIS Z. 319
GRINCEVIČIUS Česlovas 44, 103, 152, 186, 194, 252, 416
GRINIUS Jonas, prof. dr. IX, 3, 4, 9, 15, 22, 23, 63-85, 105, 126, 140, 142, 153, 162, 163, 170, 172, 174, 175, 178, 180, 182, 251, 268, 303, 337, 353, 362-366, 381, 389, 394, 439, 440, 456, 463, 467, 469, 485, 489, 495, 496, 501-503, 507, 508, 517, 528, 538, 539, 541
GRYBAS V. 466
GROTOWSKI 275
GRUODIS Eugenijus (Gudelis Pranas) 217
GRUŠAS Juozas 66, 69, 70, 275, 295, 319, 386, 455, 459, 462, 465, 466, 522, 523, 525, 526, 528
GRUŽIŠKIŲ kaimas 263
GUDAITIS-GUZEVIČIUS A. 319, 528
GUDELIS A. 477
GUDELIS Pranas žr. GRUODIS Eugenijus
GULBINAS K. 502
GUNDOLF Friedrich (tikra pavardė: GUNDELFINGER) 2
GUOPIS Titus Algirdas (slapyvardis) žr. ANTANAITIS Titus Algimantas
GUSTAITĖ Aldona 239, 502, 517
GUSTAITIS Antanas 16, 27, 66, 91, 141, 149, 182, 192, 247, 255, 291, 351, 354, 502, 512, 517, 520, 528
GUSTAITIS M. 468, 528

GUSTAS Aldona žr. GUSTAITĖ Aldona
GUZEVIČIUS A. 467, 469

Hamilton Kanada 357
HAUFAS (HAUFF Wilhelm) 42
HEGEL Georg Wilhelm Friedrich 2, 260
HEINE Henrich 4, 529
Helespontas (Graikijoje) 199
HEMINGVEJUS (HEMINGWAY Ernest) 248, 530
HERBAČIAUSKAS Boleslovas Feliksas 91, 113, 304, 310, 314, 499
HERDER Johann Gottfried 130, 277
HESIODAS (HESIODOS) 141
HITLER Adolf 173
HOELDERLIN Johann Christian Friedrich 529
HOFMANNSTAHL Hugo von 306 (austrų poetas)
HORACIJUS (Quintus HORATIUS FLACCUS) 320
HUGO Victor Marie 59

Į Ateitį (*Žiburio* priedas) 497
IEŠMANTAITĖ Rasa 454
IGNAS-IGNATAVIČIUS Vytautas 351
IGNATAVIČIUS Eugenijus 464
IGNATONIS Jeronimas 58, 102, 437
Į Laisvę 126, 512
INČIURA Kazys 309, 465, 473, 489
INKRATA B. (slapyvardis) žr. BRADŪNAS K.
Insula (žurnalas) 373
10 centų 324
IONESCU E. 61, 63, 274, 275
Italija 15
IVANOV Viačeslav 322
IVASK Ivar 523
IVAŠKIENĖ O. G. žr. BANAITYTĖ-IVAŠKIENĖ O. G.
IVINSKIS Zenonas prof. dr. 352, 501, 528
IVOŠIŠKIS 107
IZAOKAS (S. Test.) 266

YEATS William Buttler 525
YLA Stasys, kun. (J. Daulius, J. Yluvis) IX, 45, 86, 87, 161, 255, 489, 490, 491, 502
YLUVIS Juozas (slapyvardis) žr. YLA Stasys, kun.

JABLONSKIS Jonas 443
JACIKEVIČIUS Balys 21, 165, 170
JAKŠTAS Adomas žr. DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS Aleksandras
JAKUBĖNAS Kazys 465, 481
JANAVIČIUS Vytautas 180, 302, 313, 339, 368, 381, 384
JANKAUSKAS Kazys 498
JANKUS Jurgis 5, 29, 32, 39, 43, 52, 78, 79, 89, 97, 102, 117, 120, 121, 124-126, 133-135, 139, 152, 159, 184, 192, 208, 238, 273, 274, 280, 283, 294, 295, 311, 314, 344, 355, 383, 384, 393, 394, 416, 432, 467, 485, 491, 499, 502, 509, 510, 514, 522, 525, 534
JANKUTĖ-UŽBALIENĖ Nijolė 433, 508
JANONIS Jonas 339, 468, 528
JANULIS P. (slapyvardis) žr. BARONAS Aloyzas
Japonija 170
JASAITIS Domas 466, 502
JASPERS Karl. 321
JAŠINSKAS J. 157, 489, 513, 520
Jaunimo Kongresas 217
Jaunystės Žiedai 521
Jerichono trimitai 57
Jeruzalė 398, 418
JESAITYTĖ D. M. 485, 486
JESENINAS S. A. (JESENIN Sergej Aleksandrovič) 306, 528
Jėzuitų teatras 528
JĖZUS KRISTUS 1, 65, 68, 75-77, 93, 101, 164, 167, 222, 272, 277, 283, 326, 404, 409, 411, 428, 429, 463, 524
JIMÉNEZ Juan Ramón (isp. poetas) 153
JOBAS (S. Test.) 64, 79, 277
JOERG I. 180, 417
JOYCE James 67, 377, 389, 400, 529

JONAITIENĖ D. 503
JONAITIS B. 162
JONAITIS Jonas 505
JONIKAS Petras 205
JONIKAS Vincas 178, 228
JONYNAS Antanas 338, 474
JONYNAS A. J. 417
JONYNAS Julius Viktoras X, 4, 104, 177, 187, 189
JONYNAS Vytautas Aleksandras 243-247, 249-254, 288, 359, 364, 369, 386, 435, 440, 501-503, 508, 509, 511, 517, 520, 538, 539, 542
JONYNAS V. K. 351
JUDAS Iskarijotas (N. Test.) 174, 411
JUNG Carl Gustav 2, 95
Jungtinės Amerikos Valstybės 16, 56, 64, 65, 69, 142, 285, 475, 507 ; žr. Amerika
Jungtinės Tautos 478
JUODELIS Petras 14, 474
JUOZĖNAS Albertas (slapyvardis) žr. BALTRUŠAITIS Juozas
JŪRAGIS J. R. 521
JURAŠAS J. 275
JURGĖLA Petras 38, 159
JURGELIONIS Kleofas 27, 502
JURKUS Paulius X, 43, 44, 58, 64, 81, 84, 85, 185, 255, 256, 294, 296, 297, 313, 416, 485, 498, 500, 502, 507, 526
JUŠKYS B. 6
JUZELIŪNAS J. 469

KAFKA Franz 528
KAINAS (S. Test.) 410
KAIRIENĖ Aldona žr. BAUŽINSKAITĖ-KAIRIENĖ Aldona
KAIRYS Anatolijus IX, 7, 60-62, 67, 70, 71, 83, 88, 89, 102, 104, 153, 182, 184, 185, 188, 190, 204, 210 251, 329, 332, 352, 393, 434, 502, 513, 517, 522, 536
KAYSER W. 141
KALNIUS Alfonsas 520
KAMENSKIS V. V. (KAMENSKIJ Vasilij Vasiljevič) 374
Kaminskas E. 367, 470
Kanada 16, 64, 65, 82, 158, 246, 254
KANTAS Emanuelis 2 (KANT Immanuel) 2
KAPOČIUS Juozas 517
KARALIUS Vytautas 448
KARDELIS Jonas 352, 353
Karys 4
KARKLIUS L. 447, 502
KAROSAS Juozas 466
KAROSAS Vytautas 102
KARPIUS K. 59
KARSAVINAS Leonas 189
KARUŽAITĖ K. 500
KASTYTIS (slapyvardis) žr. GLIAUDA Jurgis
KASTYTIS V. 71, 466
KAŠAUSKAS Raimundas 451, 455, 457, 460
KAŠKAITIS J. 447
KAŠKINA-OPIS A. 502
KAŠUBA Vytautas 351
KAŠUBIENĖ A. 351
KATILIŠKIENĖ Z. 369, 532
KATILIŠKIS Marius 97, 111, 112, 152, 179, 192, 199, 200, 205, 238, 247, 248, 263, 270, 283, 294, 295, 301, 311, 351, 355, 368, 376, 384, 399, 400, 413-415, 417, 423, 424, 429, 457, 480, 514, 525
Kaunas 35, 130, 182, 209, 220, 262, 297, 299, 312, 338, 432, 456, 457, 522
KAUPAS Julius Viktoras X, 2, 19, 22, 33, 34, 95, 157, 220, 246, 257-264, 297, 299, 312, 338, 341-344, 346, 348, 351, 363, 365, 382, 405, 417, 419, 432, 435, 481, 485, 493, 495, 496, 500, 508, 511, 513, 515, 525, 526, 528, 534, 536-538, 542
KAVALIAUSKAS V. 203, 502
KAVALIŪNAS Vacys 331, 357
KAVOLIS Vytautas Martynas X, 3, 185, 191, 241, 245, 265-269,

336, 337, 351, 353, 369, 388, 399, 482, 511, 513, 522, 525, 526, 542
KAZAKEVIČIUS Vytautas 336, 440, 453, 459, 481-483, 504, 521
KAZĖNAS Vincas 454
KAZIMIERAITIS B. (slapyvardis) žr. BARĖNAS-BARAUSKAS
KAZOKAS Vincas 4, 16, 22, 157, 226, 292, 302, 336, 485, 487, 493, 495, 497, 502, 518, 537
KEBLYS Kęstutis X, 44, 45, 68-70, 103, 164, 180, 193, 252, 351, 380-389, 435, 436, 460, 481, 482, 500, 502, 508, 537, 539, 540, 542
Kėdainiai 519
KĖKŠTAS Juozas 22, 116, 117, 146, 150, 157, 214, 234, 235, 240, 258, 281, 289, 290, 307, 323, 335, 339, 341, 348, 382, 485, 487, 491, 493, 494, 502, 506, 518, 519, 529, 532
KELEČIUS J. 106
Keleivis VII, 6, 512
KELIUOTIS Juozas 302, 465, 474
KELLER Gottfried 529
KELMIENSIS (slapyvardis) žr. GLIAUDA Jurgis
KELMUTIS A. (slapyvardis) žr. KLIMAS Adolfas
KEMĖŽAITĖ B. 188
Kempten (Vak. Vokietijoje) 497, 498
KENNEDY 217
KERSTEN Charles J. 190
KESIŪNAS Povilas 29
KĘSTUTIS, Didysis Lietuvos Kunigaikštis 167, 463
Keturi Vėjai 133, 305, 306, 317
KIERKEGAARD Sören 260, 322
KINČIUS V. R. 6, 155, 501
KIRLYS J. 89
KIRŠA Faustas 12, 33, 38, 39, 49, 50, 71, 101, 125, 144-146, 149, 190, 220, 234, 287, 300, 306, 310, 343, 345, 480, 488, 491, 499, 501, 502, 512, 524, 528, 529
KIZNIS J. 504, 505, 507
KYMANTAITĖ-ČIURLIONIENĖ Sofija 129
Klaipėda 59
KLEIST Bermard Heinrich Wilhelm von 529
KLIMAS Adolfas 497, 501, 524
KLIMAS Z. 521
KLINGA Br. 497
KOCHANOVSKIS J. (KOCHANOWSKI Jan) 529
KOJELIS J. 432
Koliziejus (Romoje) 224
KOLUPAILA St. 175
Komunistai 66, 73, 75, 77, 78, 118, 174
Komunistinė santvarka 80
Komunistų Partija 509
Komunistų poezija 346
Komunizmas 166, 167, 383
KONTRIMAITĖ M. 447
KORSAKAS Kostas 3, 19, 20, 118, 174, 303, 319, 440, 441, 443, 444, 467, 475, 476, 506, 541
KORSAKIENĖ-NASTOPKAITĖ Halina 455, 474
KOSSU-ALEKSANDRIŠKIS žr. AISTIS Jonas
KOVAITIS A. 466
KOZULIS Pr. 16, 93, 291
KRALIKAUSKAS Juozas 27, 56, 82, 83, 85, 102, 180, 181, 188, 192, 248, 280, 295, 297, 331, 351, 376, 379, 385, 500, 501
KRAŠEVSKIS I. (KRASZEWSKI Józef Ignacy) 91
Kražiai 109
KREIVĖNAS Juozas 163, 352, 435
KREUTZFELD Johann Gottlieb 129
KRĖVĖ Vincas 6, 18, 25, 26, 32, 38, 45, 65, 70, 81, 92, 93, 102, 126, 129, 133, 141, 143, 150, 156, 170, 189, 199, 208 224, 238, 270, 280, 294, 308, 315, 317, 319, 347, 350, 381, 384, 386, 432, 439, 443, 444, 463, 474,

486, 498, 500, 505, 513, 518-520, 524, 527, 530
KRIDL Manfred 502
KRISTUS žr. JĖZUS KRISTUS
Kryžiai 4, 22
KRUMINAS Juozas 6, 27, 489, 492, 498, 499, 528
KRUPAVIČIUS Mykolas, prel. 5, 74, 172, 174, 314
KRUPAVIČIUS P. 502
KUBILIUS J. 502
KUBILIUS Vytautas 249, 446, 456, 459, 461, 462, 468, 469, 474, 477, 478
KUČYS Antanas 480, 481, 504, 520
KUDIRKA Vincas 93, 108, 109, 118, 216, 217, 234, 241, 257, 259, 265, 268, 324, 350, 443, 466, 474, 524, 528
KŪJUS Mykolas Krištupas 528
KULBOKAS Vladas IV, 19, 22, 29, 44, 70, 103, 104, 110, 163, 194, 252, 283, 304, 351, 371, 417, 499-502, 528, 529, 532
Kultūra 440
Kultūros Barai 442, 443
Kultūros Fondas 26, 510
Kultūros kongresas 53
Kultūros Puslapis (*Vilnies* priedas) 521
KUOSA-ALEKSANDRIŠKIS Jonas žr. AISTIS Jonas
KUPREVIČIUS Andrius 351
KUTKUS Vytautas 357, 358, 520
KUZMICKIS J. 33, 491, 497, 498, 499, 517
KUZMINSKAS J. 4
KVIKLYS Bronius VII

LA FONTAINE Jean de 181, 529
Laisvė 521
Laisvės Fondas 251
Laisvoji Lietuva 298
Laiškai Lietuviams 178, 352
Laiškai Rašytojams 99
LAMARTINE Alphonse de 70, 529
LAMBERTAS Pranas 126
LANDSBERGIS Algirdas X, 52, 56, 59, 67, 78, 79, 96, 105, 152, 182, 193, 204, 205, 229, 249, 250, 252, 253, 262, 265, 270-276, 282, 297, 303, 313, 341, 342, 348, 351, 357-360, 365, 369, 375-377, 384, 393, 394, 398-400, 412, 413, 416, 422, 424, 489, 499, 500, 504-506, 508, 513, 519, 523-525, 527, 529-531, 537, 541, 542
LANDSBERGIS G. 528
LANKAUSKAS Romualdas 479, 485
LANKUTIS Jonas 442, 443, 444, 474
LAPINSKAS Darius 205
LAPINSKIENĖ L. 106
LARINAS B. 20
LASTAUSKIENĖ-ĮVANAUSKAITĖ Marija - LAZDYNŲ PELĖDA 27, 35, 38, 45, 386, 468
LAUCIUS St. 393
Lazdijai 175
LAZDYNŲ PELĖDA žr. LASTAUSKIENĖ-ĮVANAUSKAITĖ Marija
LEBIONKA Juozas 443
LECONTE DE LISLE Charle-Marie 528
LEDNICKI Wacław 91
LEE R. 511
LEMARTIN A. de 73
LENGVENIS Jurgis (slapyvardis) žr. RAILA Br.
LENINAS (LENIN Vladimir Iljič, tikroji pavardė: ULJANOV) 442, 466, 472-475
Leningradas 175
Lenkija 348
LEOPARDI Giacomo 300
LEŠČINSKAS D. 249, 511
LĖTAS L. 52, 56, 146, 237, 282, 303
LIAUDA-LIAUDINSKAS Jokūbas 474
Lietuva XI, 2, 3, 5, 6, 9, 11, 13-15, 18, 19, 21, 23-25, 35-39, 44, 45, 49-56, 59, 63, 65-67, 69-72, 75, 76, 78, 79, 81, 84, 87, 90, 91, 97, 101-104, 108, 111-114, 117-119, 121, 124, 129, 130, 140, 142, 145, 148, 149, 151, 157-159, 161, 162, 164, 165, 167, 169-175,

177, 190, 193-196, 199, 204, 206, 211, 213, 218-220, 224-228, 238, 239, 241, 243, 246, 247, 249, 252, 265, 270, 273, 275, 276, 280, 282, 284, 287, 292, 293, 297, 304, 305, 307, 318, 319, 324, 329, 331, 333, 336, 339, 344, 347, 352, 358, 360, 363, 367-370, 373, 377, 383, 385, 386, 388, 389, 395-397, 400, 406, 408, 411, 414-416, 418, 420-422, 427, 429, 433-435, 439-443, 445-458, 460-483, 489, 490, 494, 497, 501, 503, 504, 506, 509, 512, 514, 516, 517, 519, 521, 522, 524, 527, 532-535, 537, 539
Lietuvis 4, 121, 487, 488
Lietuviškoji tremtis 408
Lietuvių Bendruomenė 88
Lietuvių Dienos 47, 54, 86, 91, 141, 222, 475, 509
Lietuvių Enciklopedija XI, 26, 35, 63, 90-93, 142, 178, 231, 300, 303, 319, 352, 483, 515, 516, 527, 543
Lietuvių Fondas 423
Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija 63, 308
Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis, III t. 130
Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo Darbai, VIII t. 398
Lietuvių Knygos Klubas 380
Lietuvių Kultūros Fondas 140
Lietuvių Rašytojų Draugija Kanadoje 4, 6, 10, 14, 16, 23, 26, 109, 123, 125, 179, 204, 220, 285, 324, 341, 368, 453, 496, 497, 510
Lietuvių Studentų Sąjungos *Metraštis* 521
Lietuvių Žinos 498
Lietuvių Žodis 4, 90-93, 101, 102, 120, 488
Lietuvių Žurnalistų Sąjunga 109
Lietuvos bažnyčios 73
Lietuvos partizanai 108, 117
Lietuvos Rašytojų Sąjunga 474
LINDĖ-DOBILAS Julijonas žr. DOBILAS-LINDĖ J., kun.
LINGAILA A. dr. (slapyvardis) žr. MUSTEIKIS A.
LINGIS J. 498, 502, 529
Linija 133
LINKEVIČIENĖ Aušra 502, 503, 535
LIPČIŪTĖ D. 437
Literatūra 92, 282, 512
Literatūra ir Menas 383, 422, 440, 442, 467, 473, 474, 477, 478, 481
Literatūros Baras Anglijoje 33
Literatūros Lankai (1952-1959) X, 4, 17, 29, 33-45, 52, 55, 56, 67, 94, 95, 99, 102, 103, 116, 117, 146, 155, 160, 168, 169, 177, 190, 210, 212, 216, 222, 226, 231, 232, 236, 237, 240, 257, 258, 260, 262-265, 272-275, 277, 280, 281, 285, 288, 290, 300, 303, 304, 306, 307, 310-313, 315, 317, 319, 320, 323, 324, 335-337, 341-348, 361, 380-382, 385, 472, 473, 505, 514, 516, 518, 536-540, 542
Literatūros Metraštis 72
Literatūros premijos 4
Lituanistikos Darbai 93, 153
Lituanistikos Institutas 376
Lituanistikos Instituto Suvažiavimo Darbai 215
Lituanistinė mokykla 436
Lituanus 19, 92, 93, 284, 317, 323, 373, 374, 375, 423, 460, 515, 524-526, 532, 541-543
Liubeckas (Lübeck, Vak. Vokietijoje) 497
Liubecko gimnazija 497
LIŪDŽIUS Juozas 472, 513
LONDON Jack (tikra pavardė: John GRIFFITH L.) 136
Londonas 104, 107, 126, 129, 130
Los Angeles (JAV) 47, 54, 61, 62, 232, 234, 332, 357

LOZORAITIENĖ Vincenta 172, 174, 491
Ludwigsburg (Vak. Vokietija) 232
LUKOŠEVIČIUS H. 38, 152, 159, 160, 179
LUKŠYS 108
LUKŠYTĖ Agnė 153, 187, 535

MACEINA Antanas X, 28-30, 34, 67, 77, 99, 115, 117, 118, 178, 181, 222, 227, 239, 265, 277-279, 291, 341-343, 396, 491, 492, 500-502, 529, 538
MACEVIČIUS Juozas 466, 477
MACIŪNAS Vincas, dr. IX, 4, 90-92, 351, 485, 488, 497, 501, 502, 513, 520, 524, 527
MACKEVIČIUS Antanas, kun. 469
MACKUS Algimantas X, 3, 19, 75, 95, 103, 105, 139, 140, 147, 179-181, 191, 193, 196, 209, 210, 227, 228, 239, 241, 244-246, 252, 266-268, 272, 273, 276, 280-283, 292, 304, 305, 308, 336, 337, 347, 340, 367, 368, 376, 378, 396-399, 405, 407, 408, 418, 419, 423, 424, 428, 446, 480, 481, 500, 508, 511, 513, 516, 517, 526, 528, 537, 542
MAČERNIS Vytautas 66, 76, 85, 95, 128, 149, 214, 216, 234, 235, 243, 255, 258, 261, 289, 300, 306, 335, 336, 339, 398, 403, 425, 446, 453, 494, 497, 498, 502, 528
MAČYS-KĖKŠTAS Jonas 528
Madridas 373
MAIRONIS-MAČIULIS Jonas 14, 16, 26, 32, 35, 38, 39, 47-50, 71, 72, 87, 90, 118, 128-130, 141, 144, 148, 149, 155, 187, 208, 209, 217, 221, 234, 236, 237, 304, 305, 315, 319, 339, 342, 350, 439-442, 444, 450, 466, 479, 486, 497, 500, 515, 517, 524, 527
MAJAKOVSKIS (MAJAKOVSKIJ Vladimir Vladimirovič) 374, 528
MAKBETAS (MACBETH skotų karalius) 531
MALDEIKIS V. 292
MALDONIS Alfonsas 445, 447, 448, 479, 528
MALĖNAS (MALINAUSKAS) Ignas 172, 173, 500, 502
MALLARMÉ Stéphane 56, 60
MANDELŠTAMAS (André N. MALDELSTAM) 452
Manyland Books leidykla 358
MANN Heinrich 529
MANN Thomas 529
MANTAS HERKUS 543
MARCEL Gabriel 96
MARCINKEVIČIUS Justinas 67, 70, 106, 191, 246, 275, 292, 319, 344, 401, 420, 421, 445, 446, 448, 449, 454, 462, 463, 466, 467, 471, 473, 479, 483
MARECKAITĖ G. 459, 464
Margutis 100, 178-180, 190, 195-199, 201, 204, 213, 243, 263, 280, 361, 434, 513
MARIJOŠIUS Vytautas 351
MARIŪNAS Viktoras IX, 94-98, 490, 508, 511
MARKEVIČIUS A. 455
MARKSAS A. 472
MARQUEZ Gabriel Garcia 373
MARTINAITIS Marcelinas 292, 446, 447, 453, 460
MARTYNAITIS Marcelijus žr. MARTINAITIS Marcelinas
MASILIONIS J. 507
Maskva 3, 75, 117, 162, 164, 165, 167, 169, 173, 175, 182, 196, 443, 463, 466, 470, 471, 474, 506, 541
MATEIKA M. 382, 512
MATULAITIS K. 24
MATULIS Anatolijus 502, 526
MATUZEVIČIUS Eugenijus 446, 447, 451, 452
MAUPASSANT Guy de 153
MAURIAC François 514

MAZALAITĖ Nėlė 27, 33, 34, 38, 39, 51, 52, 56, 58, 80, 81, 85, 102 113, 129, 182, 201, 262, 274, 294, 296, 343, 393, 416, 417, 485, 486, 503
MAZILIAUSKAS R. E. 239, 456, 457, 481, 504, 517
MAZILIAUSKIENĖ Ilona žr. GRAŽYTĖ-MAZILIAUSKIENĖ Ilona
MAŽIULIS A. VII
MAŽULIS Petras 357
MAŽUTIS K. 5
MAŽVYDAS Martynas 55, 87, 90, 93, 301, 302, 527
MEILIŪNAS M. 475
MEKAS Adolfas 52, 303, 313, 494, 499
MEKAS Jonas 6, 52, 56, 67, 147, 150, 184, 193, 210, 217, 225, 244-246, 253, 255, 258, 270, 290, 297, 303, 307, 313, 341, 343, 344, 370, 371, 376, 388, 396, 398, 407, 417-421, 423, 427, 480, 485, 490, 494, 499, 502, 504, 506, 507, 515, 521, 533, 534
Memmingen (Vak. Vokietija) 499
Meno, mokslo ir literatūros priedas prie *Draugo* 513
MERAS Icchokas 455, 523
MEREŽKOVSKIS (MEREŽKOVSKIJ Dmitrij Sergejevič) 528
MERINGIS St. (slapyvardis) žr. PILKA Stasys
MERKELIS Aleksandras 4, 490, 491, 529
MERKYS A. 333
MERKYS Gediminas 333
MESIJAS 93
MEŠKAUSKAS Vytautas 174, 361, 497, 513
Metmenys X, 69, 104, 178, 179, 181, 183-185, 187, 190, 194, 198-200, 212, 213, 240-247, 250, 251, 253, 257, 262, 264-270, 273, 275, 280-284, 291, 296, 298, 317-319, 323, 333, 348, 353, 360, 364-369, 374, 375, 378, 379, 386, 388-390, 398-400, 402, 403, 405, 406, 409, 419, 422, 425, 429, 432, 434, 436, 443-452, 454-464, 470, 472, 478, 480, 482, 507, 530, 532, 538, 542, 543
MICHELSONAS Stasius 6
MICKEVIČIUS (MICKIEWICZ) Adomas 17, 18, 65, 84, 91, 130, 225, 243, 277, 367, 417, 492, 502, 527
MIEGEL Agnes 129
MIEŽELAITIS Eduardas 66, 67, 75, 241, 344, 401, 420, 421, 445, 446, 458, 467, 469, 470, 473, 475, 479
MIEŽELAITIS S. 292
MIEŽELIS Raimundas 362, 365
MIGLINAS Simas 3
MIKELINSKAS Jonas 329, 451, 455, 458, 460, 471, 479
MIKELINSKAS K. 456, 461
MIKUCKIS J. 125
MIKULĖNAS Algirdas 493, 499
MIKUTA A. 447
MIKUTAITIS Petras 466
MILAŠIUS Česlovas (MIŁOSZ Czesław) 300, 301, 306, 321, 518, 519
MILAŠIUS O. V. (MIŁOSZ Oskar Władysław) 25, 63, 83, 84, 95, 218, 220, 487, 497, 528
MILIUS K. (slapyvardis) 500, 502
MILIUŠIS J. (slapyvardis) žr. GRINIUS Jonas
MILKOVAITIS K. 511
MILTINIS J. 275
MILTONAS (MILTON John) 529
MINDAUGAS Didysis Lietuvos kunigaikštis 70, 82, 96, 106, 166, 181, 275, 385, 462, 463, 471, 518, 523, 543
MINELGA J. 434
MINGĖLA Vladas 437
Mintis 4, 6, 7, 12, 16, 22, 64, 84, 85, 107, 115, 120, 156-158, 161, 163, 240, 488-490, 543
MINVYDAS Vladas 490
MIRUSIO RIKSMAS (slapyvardis) 219
Misisipė (Mississippi - upė JAV)
MISTRALIS (MISTRAL Gabriela, ti-

kroji pavardė: Lucila GODOG ALCAYAGA, čiliečių poetė) 178, 279, 291
MIŠKINAS Leonas (slapyvardis) žr. NYKA-NILIŪNAS Alfonsas
MIŠKINIS Antanas 38, 49, 74, 149, 234, 304-306, 445, 465, 469, 474
MIUNCHHAUZENAS 433
MIZARA A. 339
MYKOLAITIS Vincas žr. MYKOLAITIS-PUTINAS Vincas
MYKOLAITIS-PUTINAS Vincas, prof. dr. 3, 12-14, 38, 39, 63, 67, 69, 71-74, 126, 129, 141, 174, 189, 193, 195, 221, 224, 234, 236, 260, 281, 300, 302, 305, 306, 319, 444, 446, 459, 463, 465, 466, 468, 470, 471, 474, 479, 502, 513, 517, 518, 525, 526, 528, 541
MYKOLAITYTĖ-SLAVIENIENĖ M. 444, 502
MNIŠEK 313, 536
MOCKŪNAS J. 540
MOCKŪNAS Liūtas IX, 69, 70, 88, 104, 359, 360, 367, 369, 386, 388-390, 458, 504, 539
MOCKUS Kazys 533
MOLJERAS (MOLIÈRE Jean-Baptiste POQUELIN) 528
MOLMAS Augustinas 299, 485, 500
Montrealis (Kanada) 197
Montrealio Universitetas 379
MONTVILA A. 445
MONTVILA V. 474
MORKUS A. 493
Moterų Žodis (*Žiburių* priedas) 497
MOZŪRIŪNAS Vladas 467, 469, 474
Münchenas 63, 129
MUSSET Louis Charles Alfred de 528
MUSTEIKIS Antanas IX, 29, 99, 100, 268, 500-502
MUSTEIKIS Mečys 512
Mūsų Kelias 4, 21-23, 54, 123, 131, 144, 156-158, 161 162, 172, 173, 323, 488-491, 506
Mūsų Kraštas 497, 498
Mūsų Pastogė 521
Mūsų Viltis 99, 498
Mūsų Vytis 367, 375, 380, 398, 400, 505

NAGYS Henrikas VII, X, 4, 15, 16, 22, 23, 27, 71, 76, 95, 145, 146, 150, 157, 158, 163, 177, 178, 190, 191, 196, 214, 215, 218, 219, 223, 224, 234, 235, 241, 243, 244, 246, 252, 254, 255, 258, 259, 261, 262, 284-299, 303, 306, 307, 311, 321-323, 325, 335, 336, 338, 339, 341, 344, 346, 351, 364, 365, 370, 371, 378, 396, 405, 406, 419, 423, 437, 447, 453, 485, 487, 493, 495, 496, 500, 502, 504, 506, 507, 511, 513, 515, 517, 520, 523, 525, 529, 533, 537-539, 541, 542
NAKAITĖ Alė žr. RŪTA NAKAITĖ Alė
NAKAS Alfonsas 513, 516, 520
NARIMANTAS V. 169
NASTOPKA K. 461
Naujasis Gyvenimas 4, 86, 87, 277, 491, 492
Naujenos 6, 17, 54, 58, 93, 120, 122, 131, 133, 135, 136, 139, 140, 158, 175, 178, 196, 200, 201, 206, 212, 215, 257, 258, 265-267, 270, 280-282, 284, 292, 298, 320-322, 324, 326, 338, 339, 352, 353, 362, 397, 469, 472, 489, 500, 508, 512-517
Naujoji Aušra 151
Naujoji Romuva 199, 305
Naujoji Vaidilutė 174
NAUJOKAITIS Pranas IX, 4, 58, 101-104, 129, 141, 184, 193, 204, 228, 270, 338, 339, 385, 488, 499, 500, 502, 507-509, 518, 520, 528, 542
NAUMIESTIŠKIS Pr. 89, 182, 204
NAURAGYTĖ D. 192
NEKRASOVAS (NEKRASOV Nikolai Aleksejevič) 441
NELITERATIS (slapyvardis) 345

Nemunas 49, 114, 249, 284, 343, 467, 496, 506, 511, 520
Nemunas 107, 481, 482
NEMUNĖLIS Vytė 431, 432; žr. BRAZDŽIONIS Bernardas
Nepriklausoma Lietuva 111, 141, 163, 165, 215, 243-245, 249, 280, 284-292, 294-298, 324, 338, 347, 351, 353, 364, 370, 375, 377, 378, 504, 517, 536, 543
NERIS Salomėja (BAČINSKAITĖ) X, 4, 39, 49, 84, 85, 172-175, 178, 193, 218, 219, 228, 234, 239, 279, 291, 451, 459, 465, 466, 479, 491, 502, 541
NERUDO 15
NEVARDAUSKAS J. 292
NEVERAVIČIUS F. 83, 294, 519
New York 21, 92, 165, 182, 273, 276, 357
« Nida » (leidykla) 183
NIETZSCHE Friedrich 260, 306
Nilas (upė) 114
NIPERNADIS Tomas 299
NYKA-NILIŪNAS Alfonsas X, 3, 4, 7, 17, 22, 27, 29, 33, 55, 56, 59, 60, 66, 71, 76, 83, 85, 95, 97, 103, 115, 116, 118, 121, 129, 144, 146, 149, 150, 155-157, 169, 177, 191, 194, 196, 213-215, 234-236, 241, 244, 252, 258-261, 265, 266, 272, 276, 278, 280, 287, 289, 300-316, 321-323, 327, 328, 335, 336, 339, 341, 342, 344-347, 351, 365, 391, 392, 396, 403-405, 417, 423, 424, 428, 429, 447, 453, 485, 487, 489, 493-496, 500-503, 506, 515, 519, 524, 525, 527, 528, 531, 532, 536, 538, 539, 541, 542
Nykštukas 257
NORIMAS A. 137, 140, 432, 434, 435
NORMANTAS 497

Oberlin kolegija (JAV) 391
Odisėja 529
Ogis (leidykla Maskvoje) 440
Ohio universitetas (JAV) 398
OKUNIS Jurgis (archit.) 351
Olimpas (Graikijoje) 79
O'NEILL Eugene 141, 529
ORINTAITĖ Petronėlė 34, 53, 102, 129, 138, 139, 172, 175, 189, 486, 495, 536
OSTERMEJERIS Gotfridas (OSTERMEYER) 527
OSTRAUSKAS Kostas X, 67, 70, 105, 126, 189, 204, 210, 213, 250, 251, 253, 263, 317-319, 332, 341, 343, 347, 351, 365, 366, 369, 376, 390, 401, 413, 418, 423-426, 441, 443, 480, 500, 501, 502, 506, 522, 524, 526-528, 537
OVIDIJUS (Publius OVIDIUS NASO) 529
OZIRIS 199
OŽEŠKIENĖ (ORZESZKOWA) Eliza 529

PADOLSKIS Vincentas, vyskupas dr. 93, 500
PAGANINI Niccolò 119
PAGĖGIS Alg. (slapyvardis) žr. MACKUS Algimantas
PAYNE Robert 358
PAJAUJYTĖ-STAKNIENĖ A. 504
PAJAUTA J. (slapyvardis) žr. RAILA Bronys
PAKALNIŠKIS B. 507, 534
PAKALNIŠKIS K. 528
PAKALNIŠKIS R. 462
PAKALNIŠKYTĖ-GIRNIUVIENĖ Mirga 503, 508, 535
PALČINSKAITĖ V. 447, 523
PALECKIS J. 174, 333
Palestina 93
PALUBINSKAS Juozas 35
PAPEČKYS Z. 446-449, 462, 483
Paryžius 63, 106, 240, 241
Partizanų drama 520
Pasaulinis antrasis karas 341, 440
Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seimas 217
PASTERNAKAS B. (PASTERNAK Boris Leonidovič) 322
PAUKŠTELIS J. 134, 174, 465, 523

PAUKŠTYS A. 490
PAULIUKONIS Pr. 501
PAVABALIS Balys 192
PAŽĖRAITĖ Kardė 102, 188
PEČKAUSKAITĖ Marija - ŠATRIJOS RAGANA 38, 42, 72, 91, 474, 475, 502, 528
Pedagoginis Lituanistikos Institutas 422, 479
Pėdsakai 6, 492
Pergalė 239, 336, 439, 442, 453, 464, 474, 477, 481-483
PERSE Saint John (Alexis SAINT-LÉGER LÉGER) 300
PETKEVIČAITĖ-BITĖ Gabrielė 38, 528
PETKEVIČIUS V. 454, 455, 479
PETRAITIS Petras 505
PETRARKA (Petrarca Francesco) 528
PETRAVIČIUS A. 178
PETRAVIČIUS V. 351
PETRIKA A. 339, 340
PICASSO (RUIZ Y PICASSO Pablo) 15, 350, 354, 515
PIETARIS Vincas 13, 32, 35, 170, 257
PIJUS XII, pop. (Eugenio Giuseppe Giovanni PACELLI) 30
Pilėnai 169, 170
PILĖNAS 178
PILKA Petras 50, 53, 255
PILKA Stasys IX, 105, 126, 490, 497
Pirčiupis 66
Piūvis 305
PLATŪNAS St. 491
PLAUTAS (Titus MACCIUS PLAUTUS) 529
POCIUS A. 459, 471
POE Edgar Allan 60, 306, 529
Poitiers (m. Prancūzijoje) 240
POŠKA Dionizas 93, 527
POUND Ezra Loomis 2
Pradalgė I (Pirmoji) 79, 337, 517
Pradalgė II (Antroji) 129, 194, 468
Pradalgė III (Trečioji) 179, 190, 337
Pradalgė IV (Ketvirtoji) 60, 61, 126, 130, 194, 211
Pradalgė V (Penktoji) 195, 398, 504
Pradalgė VI (Šeštoji) 66, 89, 153, 179, 191, 246, 251, 504
Pradalgė VII (Septintoji) 84, 104, 239, 420, 463
Pradalgė VIII (Aštuntoji) 129, 179, 192
Pradalgės 32, 33, 104, 128, 153, 194, 211, 337, 517, 518
Pragiedruliai (Švedijoje) 465, 498
Praha (Čekoslovakijoje) 462
Prancūzija 9, 86
PRANSKUS-ANSKAITIS 474
PRAPUOLENYTĖ Stasė 502
Priekalas 440
PRIŽGINTAITĖ Aldona N. 153
PRONSKUS B. 319, 440, 441
PROUST Marcel 67, 377, 425, 528
PRUNSKIS Juozas, kun. dr. VI, 507, 508, 514, 520
Prūsijos lietuviai 442
PTOLOMĖJUS Klaudijus (PTOLOMAIOS, PTOLEMAEUS Claudius) 517
PUIDA Kazys Aleksandras 310, 528
PŪKELEVIČIŪTĖ Birutė, 58, 72, 110, 182, 185, 204, 217, 226, 228, 244, 262, 282, 291, 296, 344, 384, 502, 503, 522
PUKVEL J. 523
PUŠKINAS (PUŠKIN Aleksandr Sergejevič) 441, 528
PUTINAS žr. MYKOLAITIS-PUTINAS Vincas
Putnam (JAV) 130
PUZINAS Jonas, prof. dr. 351

RABIKAUSKAS Paulius, S. J. 501, 528
RADAITIS Vytautas 474, 477, 504
RADAUSKAS Henrikas X, 4, 19, 39, 101, 113, 121, 129, 149, 179, 181, 190, 194, 196, 213, 215, 224, 240, 241, 244, 245, 258, 270, 281, 288, 302, 306, 320-322, 327, 328, 344, 351, 366, 368,

377, 378, 391, 395, 397-399, 402, 403, 418, 423-425, 453, 496, 502, 508, 513, 523, 528, 529
RADIMERSKY G. W. 526
RADZEVIČIUS A. 461
RADZIKAUSKAS E. (slapyvardis) žr. GIRA Liudas
RADŽIUS Aleksandras 199
RADŽVILAS J. 440
RAGINIS AUG. (slapyvardis) žr. VAIČIULAITIS Antanas
RAGUOTIS Br. 446, 474
RAGUVIS A. 519
RAILA Bronys IX, 4, 22, 23, 119, 183, 205, 241, 304, 333, 338, 345, 347, 489, 511, 517-520, 536, 542
RAMONAS Vincas (ankščiau : Ramanauskas) X, 23, 32, 39, 43, 47, 52, 54, 59, 77, 86, 102, 103, 121, 124, 143, 151, 159, 161-166, 193, 224, 238, 239, 295, 297, 351, 435, 415, 489, 495, 541
RAMŪNAS A. 497
Ramusis vandenynas 203
RANNIT Aleksis 33, 168, 170, 361, 504, 532
RANSON I. E. 2
RASTENIS Nadas 524
RASTENIS Vincas 266, 353, 354, 358
Rašytojų Sąjunga 468
Rašytojų Suvažiavimas V 69, 471
Rašytojų Valdyba 156
RAUDA Kostas (slapyvardis) 500
Raudonasis Kryžius 301
RAZMINAS Pranas 507, 508, 514
REGRATIS Artūras (tikra pavardė : Kazys ŠLAITAS) 447
REIMERIS V. 467, 469
REYMONT W. S. 514
RENAN Ernest 93, 524
RĖZA (RHESA) Liudvikas Gediminas Martynas 91, 439
RICHARDS I. A. 2
RILKE Reiner Maria 130, 260, 306, 322, 335, 494, 499
RIMBAUD Jean Nicolas Arthur 494, 528
RIMEIKIS J. 5
RIMKEVIČIUS V. 454, 455
RIMTENIS A. 4, 161, 489
RIMVYDAS A. 174
Rinktinės 32
Rytai 36, 38, 69, 92, 121, 150, 291
Rytų Europa 462, 463, 496
Rytų Prūsijos lietuviai 442
RODZIEWICZOWNA Marija 528
ROKĖNAS Simas 505, 506
Roma 63, 162, 164, 165, 167, 169, 308, 352, 398, 463, 534
ROSENFELD S. A. 523
ROTUNDAS Augustinas (tikra pavardė : MIELESKI) 90
ROUSSEAU Jean Jacques 439
RUBULIS Aleksis 523
RUDOKAS V. 445
RUGIENIENĖ L. 535
RŪKAS Antanas IX, 4, 120-122, 125, 129, 138, 139, 152, 161, 183, 187, 191, 196, 292, 351, 362, 363, 487, 490, 513, 520, 528
RUKŠA Antanas 529
RUKŠA B. 178, 282, 284, 292
RŪKŠTELĖ A. 352
RUMMO P. E. 269
Rusija 173, 402, 454, 468, 469, 516
RŪTA NAKAITĖ Alė 23, 32, 34, 68, 81, 82, 98, 102, 104, 112, 129, 180-182, 184, 192, 201, 238, 285, 296, 297, 301, 309, 357, 385, 393, 417, 432, 433, 502, 507
RUTKAUSKAS B. A. 507
RUTKŪNAS Benediktas 27, 38, 309, 315, 323

SADŪNAITĖ Danguolė 104, 148, 185, 187, 192, 198, 228, 328, 337, 374, 397, 482, 534
SAJA Kazys 67, 70, 250, 275, 463, 523, 525
Sakalų Keliais 521
SALINGERIS J. D. 59

SALIONIS A. 461
SALYS Antanas prof. dr. 351
Salzburg (m. Austrijoje) 498
SANGIS B. 464
« Santara » 289, 503
Santarvė 25, 32, 33, 107, 108, 113, 115, 116, 118, 240, 265, 323, 325, 345, 361, 398, 413, 469, 518, 519
SANTVARAS Stasys IX, 7, 14, 22, 27, 39, 44, 49, 71, 74, 85, 103, 121, 123-128, 149, 156, 157, 167, 180, 190, 193, 194, 220, 222, 223, 278, 287, 303, 323, 342, 351, 395, 489, 492, 494, 495, 497, 498, 500, 502, 507, 508, 511, 512, 517, 527, 528, 529, 542
SAPIEGA Kazimieras 151
SARTRE Jean Paul 96, 163, 323, 400, 425, 529
SAUERVEINAS Jurgis (George Julius Justus SAUERWEIN) 91, 528
SAULAITYTĖ Marija Jurgita 102, 153, 184, 189, 192, 229, 328, 392, 418, 482
SAULYNAS Algis 363, 364, 500
SAVICKIS Jurgis 18, 26, 27, 29, 34, 38, 42, 52, 87, 113, 136, 137, 140, 151, 220, 224, 293, 294, 304, 308, 310, 315, 416, 468, 502, 522
SCHMALSTIEG William Riegel 530
Scholar 498
SCOTT Walter 130
SEALEY D. 253
SEALEY Raphael 526, 530
Sėja 190, 519, 520
Semeniškiai 407, 427
SENAS VINCAS 447
SENKUS Juozas 498
SERAPINAS R. 502, 528
SERBENTA L. 175
SHAW George Bernard 507, 529, 422
SHEEN Fulton John, vysk. 164
Sibiras 11, 79, 174, 183, 219, 385, 455, 468, 469, 471, 534
Sibiro tremtiniai 159, 385
SIDARAVIČIUS Martynas, kun. 180
SIENKEVIČIUS (SIENKIEWICZ Henryk) 529
SIETYNAS Andrius (slapyvardis) žr. NYKA-NILIŪNAS Alfonsas
SIMMS-ČARNECKYTĖ Marija 22-24
SIMONAITYTĖ Ieva 39, 466
SIMONOV K. (SIMONOV Konstantin Michailovič) 473
SIMPLEX 501
SINCLAIR Upton 100
SINIAVSKI 370
SIRIJOS Gira Vytautas 466
SIRVYDAS (SYRWID) Konstantinas, S.J. 501, 528
SKABEIKA Leonas 113, 119
SKAISGIRIS 513, 514
SKALBE Kārlis 42
SKARDŽIUS Pranas 168, 501
SKRUPSKEILIENĖ Alina, 35, 142
SKRUPSKELYTĖ Viktorija XI, 110, 189, 218, 333, 391-397, 500, 502, 504, 508, 509, 517, 539, 540, 542
SKUČAITĖ R. 447
SLAVĖNIENĖ M. žr. MYKOLAITYTĖ-SLAVĖNIENĖ M.
SLOVACKIS (SŁOWACKI Juliusz) 70, 529
SLUCKIS Mykolas 14, 67, 69, 377, 451, 454-479, 481
SMALĖNAS A. 504, 507
Smilgaičiai (vietovė) 64, 313
SMITH Mary 514
SNIEČKUS A. 441, 458
SOFOKLIS 422
SOLOVJEV Vladimir Sergejevič 277
SOLŽENICIN A. 370
SONDA J. VII
SONGAILA J. 472
Sovietai 67, 82, 117, 219, 440, 443, 448, 452, 454, 470, 471, 502
Sovietiniai rašytojai 66
Sovietų atstovybė 14
Sovietų Sąjunga 2, 121, 269, 466, 481, 541
SPALIS R. (slapyvardis) žr. GIEDRAITIS Romualdas

SPŪDAS V. 445
SRUOGA Balys 3, 38, 39, 60, 73, 109, 121, 122, 129, 130, 141, 150, 151, 174, 189, 212, 213, 222, 234, 249, 309, 310, 315, 323, 326, 347, 463, 474, 479, 487, 489, 501, 502, 524
STALINAS (DŽUGAŠVILI) Josif Visarionovič 12, 69, 118. 172, 174, 175, 219, 237, 275, 326, 445, 456, 466, 468, 469, 474, 542
STANČIKAITĖ L. 436
STANELYTĖ Ramunė 500
STANEVIČIUS Simanas 93, 527
STANKĖNAS Pr. 445
STATKUS V. 33, 343
STEAL Madame de 528
STEBEIKIS Jonas (slapyvardis) žr. BRAZDŽIONIS Bernardas
STELINGIS P. 502
STELMOKAS L. 32
STEPONAITIS J. 166
Stimmen der Zeit 277
Stockholm 498
STRAVINSKAS P. 166, 507, 515
STRAZDAS Antanas 93, 420, 501, 527
STRAZDAS Steponas 516
STRIELKŪNAS J. 464
Studentų Varpai 178, 205
Studi Baltici (Italijoje) 92
Stuttgart (Vak. Vokietijoje) 69
Stutthofas (Vak. Vokietijoje) 3
SUCHOCKIS Vladas 466
Sudūvos kaimas 162
Sukilimas - 1941 m. birželio mėn. sukilimas 511
Sukilimas 1863 metų 66, 409
SULA J. 352
SURKINAS A. 473
SUTEMA Liūnė 180, 183, 191, 193, 197, 228, 245, 262, 268, 282, 327, 337, 368, 376, 378, 397, 421, 432, 480, 513, 520, 534
Suvalkų kraštas 51
Suvažiavimas žr. V(Penktas) Rašytojų Suvažiavimas
SVILIUS P. (slapyvardis) žr. BARONAS Aloyzas
SWIFT Jonathan 529

ŠAKYTĖ St. 102, 184, 228, 229, 482
ŠALČIUS Alg. 351
ŠALNA V. 422
ŠARMAITIS R. 441
ŠATEIKIAI 203
« Šatrija » 305, 534, 535
ŠATRIJOS RAGANA (slapyvardis) žr. PEČKAUSKAITĖ Marija
ŠEINIUS Ignas 27, 38, 107, 113, 220, 224, 294, 310, 345, 416, 502, 516, 530
ŠEKSPYRAS (SHAKESPEARE William), 22, 88, 129, 130, 300, 422, 518, 526, 529, 531, 532
ŠEŠPLAUKIS Alfonsas IX, 128-130, 132, 180, 495-497, 500-502, 507-509, 517, 518, 520, 524, 526, 529, 532
Šešupės (upė) 421
ŠEVČENKO Taras Hryhorovič 529
ŠILBAJORIS Rimvydas Pranas prof. dr. XI, 4, 44, 45, 69, 103, 110, 190, 193, 218, 252, 253, 267, 333, 360, 366, 369, 389, 398-407, 409, 411-425, 427, 429, 449, 451, 455, 478, 479, 482, 500, 502, 504, 505, 507-509, 517-523, 525, 526, 529, 532, 539, 540, 542
ŠILENIS A. 514
ŠILERIS J. C. F. (SCHILLER Johann Christoph Friedrich von) 130, 529
ŠIMKEVIČIUS Mečys 92
ŠIMKUS J. 455, 465-467, 469
ŠIMKUS Vladas 445, 460
ŠIMOLIŪNAS S. 273, 367, 513
ŠKĖMA Antanas X, 17, 27, 33, 43, 56, 66, 70, 84, 85, 96, 98, 105, 115, 126, 139, 140, 150, 153, 168, 187, 191-193, 210, 215, 225, 237, 238, 244-246, 250, 251, 262, 265-268, 273, 283, 293, 294, 296-298, 314, 317, 322-325, 337, 344, 346-348, 351, 355, 361-366, 376, 377,

381, 384-387, 393, 394, 298, 400, 405, 408-411, 415-419, 423, 425, 481, 485, 487, 490, 491, 496, 502, 504-506, 508, 513, 514, 516, 517, 520, 521, 525, 526, 528, 534, 536, 542
ŠLAITAS Vl. 41, 67, 95, 101, 104, 105, 147, 150, 180, 181, 184, 190, 217, 222, 225, 226, 229, 230, 258, 289, 291, 382, 393, 396, 418, 421, 485, 502, 504, 522, 534, 537
ŠLAPELIS Ignas 513
ŠLIAŽAS R. 500, 502, 530
ŠLIŪPAS Jonas 162, 167
ŠMULKŠTYS A. 39
ŠMULKŠTYS J. 369
ŠNAIRIENĖ M. 513, 515
ŠOLOCHOVAS (ŠOLOCHOV Michail Aleksandrovič) 451
ŠVABAITĖ J. 59, 66, 67, 180, 183, 226, 382, 485, 509
ŠVAISTAS-BALČIŪNAS Juozas 5, 34, 53, 180, 294, 417, 433,-435, 515
ŠVALKUS L. 228
ŠVEDAS J. 378, 532
ŠVEDAS L. 147, 180
Švedija 465
Šveicarija 85
Švenčiausioji Mergelė MARIJA 73
Šventas KAZIMIERAS 167, 170, 412
Šventoji DVASIA 277
« Šviesa » 252, 339, 493, 503, 521
« Šviesos-Santaros » sąjūdis 69
ŠVITRA V. (slapyvardis) 4, 38, 493, 494, 495

Taboro kalnas (Palestinoje) 50
TAINE Hyppolyte Adolphe 529
TAMOŠAITIS A. 351
TAMULAITIS J. 508, 509, 513
TAMULAITIS Stasys IX, 131-140, 431, 491, 528, 542
TAMULAITIS V. 294, 528, 530
TARULIS Petras 112, 182, 203, 248, 415, 506
TARVYDAS Petras 469
TATE A. 2
TAUTRIMAS A. 477, 478
TAUTVYDAITĖ-ZUBKIENĖ V. 524
Tėviškės Garsas 4, 35, 36, 38, 42, 131, 231, 493-495
Tėviškės Pastogėje 487
Tėviškės Žiburiai 31, 32, 54, 56, 57, 59, 91, 92, 93, 99, 101-103, 128, 131, 141, 144, 148, 178, 189, 202, 232, 243, 246, 248-251, 253, 284, 285, 290-292, 294, 295, 354, 375, 385, 435, 448, 456, 509, 510, 520, 543
Tėvynėn 4, 6, 497, 498
Tėvynės Sargas 103, 114, 386
Tėvynės Šešėlyje 499
Tiesa 443, 465, 466, 474
TILLICH Paul 96, 266
TILVYTIS Teofilis 466, 468
TININIS Juozas IX, 102, 141, 186, 189, 500-502, 517, 521, 529
TITUS ALGA (slapyvardis) žr. ANTANAITIS Algirdas Titus
TYRUOLIS A. (slapyvardis) žr. ŠEŠPLAUKIS Alfonsas
TYSLIAVA Juozas 224, 345, 522
TYSLIAVIENĖ-VAIVADAITĖ Valerija 241
TOLSTOJ 22, 324, 347, 390, 529
TOMARIENĖ S. 433, 434
Toronto (Kanada) 357
TRAKELYTĖ Irena (slapyvardis) žr. ANTANAITIS A. T.
Trečias Frontas 118, 173, 305, 466, 467
Tremties Metai 337, 489
Tremtinių Mokykla 4, 7, 22, 35, 36, 63, 64, 76, 84, 85, 103, 155-157, 231, 307, 309, 315, 495, 538
Tremtinių Žinios 494
Tremtis 499
Troja (Graikijoje) 79
TRUMPA Vincas 168, 268, 371, 470, 472, 489, 502, 524
Tübingen (Vak. Vokietijoje) 101, 161
TULAUSKAITĖ Gražina 15, 102, 103, 129, 138, 140, 179, 185, 195, 228, 278, 328, 395, 503

TULYS Antanas 102, 153, 182, 184, 417, 502, 513
TUMAS-VAIŽGANTAS Juozas 25, 26, 32, 35, 38, 39, 45, 72, 90, 92, 118, 124, 199, 208, 249, 301, 309, 315, 347, 386, 439, 466, 497, 499, 501
TUMAS Z. 511
TUMOSAITĖ-GRAŽULIENĖ L. 500, 508, 540
TURGENEVAS (TURGENEV Ivan Sergejevič) 529
TWINE 529

Uchte (Vak. Vokietijoje) 499
Ukmergė 147
UNAMUNO Miguel de 528
United States 541, 543 žr. Jungtinės Amerikos Valstybės ir Amerika
Uralas 468
URNEVIČIŪTĖ D. 455
UŽBALIENĖ Nijolė žr. JANKUTĖ-UŽBALIENĖ Nijolė
UŽGIRIENĖ Ina 500, 501
Užnemunės kraštas 160, 163

« Vaga » (leidykla) 463, 481, 499
VAIČAITIS Pranas 144, 466, 501, 528
VAIČIULAITIS Antanas VII, IX, 3, 4, 9, 10, 13, 18, 25, 35, 38, 39, 42-45, 47, 50, 51, 63, 77, 83, 102, 103, 129, 134, 142-153, 179, 182, 193, 194, 220, 224, 247, 255, 256, 294, 303, 310, 311, 336, 345, 386, 398, 414, 415, 417, 423, 424, 426, 427, 435, 485, 488, 489, 491, 494, 496, 498, 500-503, 508, 523, 524, 527-530, 534, 535, 539, 541
VAIČIŪNAITĖ Judita 292, 336, 398, 418, 420, 445-453, 483
VAIČIŪNAS P. 27, 224, 528
VAIČIŪNIENĖ Juzė žr. AUGUSTAITYTĖ-VAIČIŪNIENĖ-Juzė
VAIČKUS J. 106
VAIŠNIENĖ E. 504
VAIŠNORA Juozas, kun. MIC 30, 352, 500, 501
VAITKEVIČIENĖ V. žr. FRANKIENĖ-VAITKEVIČIENĖ V.
VAITKUS Albinas (slapyvardis) žr. KATILIŠKIS Marius
VAITKUS Mykolas 27, 59, 73, 125, 128, 144, 172, 175, 180, 182, 183, 314, 355, 395, 492, 501, 502, 508, 528, 530
VAIŽGANTAS J. žr. TUMAS-VAIŽGANTAS Juozas
Vakarai, Vakarų Europa, Vakarų Pasaulis 3, 4, 9, 13, 17, 36, 38, 43-45, 50, 55, 66-68, 71, 121, 129, 132, 139, 166, 177, 213, 256, 260, 275, 282, 286-290, 296, 297 304, 305, 307, 319, 324, 336, 339, 341, 347, 357, 365-367, 370, 373, 376, 383, 386, 389, 396, 400, 422, 439, 457, 461, 462, 468, 487, 490, 493, 496, 503-505, 510, 528, 530, 532, 539, 541, 542
VAKARIS Jonas (slapyvardis) žr. NAGYS Hernikas
VAKARŲ kultūra 304, 305, 326, 397
VALAITIS J. 322, 351, 497
VALANČIUS G. 174
VALANČIUS Motiejus, vyskupas 18, 294, 439, 528
VALECKAS A. 520
VALÉRY Paul Ambroise 2, 147, 260
VALEŠKA Adolfas 351
VALIUKĖNAITE Delija 530, 531, 532
VALIŪNAS S. 527
VALIUS Telesfaras 351
VALKINIŠKIS A. (slapyvardis) žr. RAILA Bronys
VALSIŪNIENĖ V. 466, 467, 469
VAMBRA Alg. (slapyvardis) 500
VAMBUTAS A. 434
VAN HORN ZUCKERMAN R. 523
VARDYS Vytautas Stasys (ankščiau pavardė buvo: Žvirgždys) 63, 351

Varduva (upė) 44, 61, 313
VARKALAS Kazys 513, 516
VARNAUSKAS A. 178, 179, 284, 292
Varpas 178, 179, 195-197, 200, 202, 398, 454, 520
Varšuva 462
Vasario Šešioliktoji 218
VASYLIŪNAS Izidorius 351
VAŠKELIS Aleksas 110, 501, 524
VAŠKELIS Bronius 351, 369, 448, 454, 455, 458, 460, 470, 504, 513, 524, 525, 528, 532, 540
VAŠKŪNAS J. 471
VAŠTOKAS Romas 359, 502
VĖBLAITIS J. 532
Weissensee (ež.) 15
VĖLAIKIS Jonas (slapyvardis) žr. VAŠKELIS Br.
VENCLOVA Antanas 19, 20, 129, 319, 441, 445, 446, 451, 455, 465, 466, 468, 471, 473, 475, 476
VENCLOVA Tomas 241, 242, 447, 452
Vengrija 370
VENGRIS Antanas 466
VERGILIJUS (Publius VERGILIUS MARO) 529
VERIKAITIS Vaclovas 351
VERLAINE Paul Marie 288
Verpetai 498
VĖŽYS R. 328, 341
VIEKŠNYS J. 167
Viena (Austrijoje) 175
VIENAŽINDYS Antanas, kun. 222, 517, 528
Vienybė 6, 31, 107, 136, 166-169, 265, 345, 352, 361 520
VIENUOLIS-ŽUKAUSKAS Antanas 27, 38, 141, 174, 248, 257, 294, 455, 469, 528
VIESULAS Romas (iki 1956 m. VESELAUSKAS) 270, 351
Vietnamas 370, 504
Vietnamo karas, 80
VIGNY Alfred de 15, 70
VILIMAITĖ Bitė 464
VILIMAS Liudas 351
Vilnelė (upė) 522
Vilniaus rašytojų namai 11, 469
Vilniaus universitetas 468, 470
Vilnis 514, 520, 521
Vilnius 17, 58, 63, 87, 112, 139, 143, 165, 167, 173, 182, 186, 189, 203, 293, 248, 290, 299, 357, 432, 444, 495, 506
VILTIS Mykolas 102, 183
VIRGILIJUS žr. VERGILIJUS
VISVYDAS Pranas X, 61, 62, 110, 177, 195, 251, 327-333, 370, 451, 452, 502, 503, 509, 538, 539, 541
VIŠNA P. (slapyvardis) 513
VIŠTELIAUSKAS Andrius Jonas 285
VITĖNAS Juozas 495
VIZGIRDA Viktoras 132, 351, 354
VYDŪNAS (STORASTA) Vilius 38, 91, 95, 141, 170, 309, 401, 442, 443, 463, 468, 502, 528
Vykdomoji Taryba 493
VYKINTAS Steponas 4, 7, 22, 157, 443, 488, 489, 490, 491, 495, 537
VYTAUTAS, Did. Lietuvos kunigaikštis 23, 90, 101, 148, 328, 442
Vytauto Didžiojo Universitetas Kaune VII
Vytis 130
Vokietija IX, XI, 4-6, 22, 40, 41, 69, 86, 90, 123, 155, 158, 161, 167, 170, 175, 233, 297, 323, 335, 349, 382, 386, 485, 488, 492, 493, 495, 497, 499, 506, 541
VOLERTAS Vytautas 58, 97, 102, 181, 184, 188, 193, 203, 331, 345, 353, 382, 386, 387, 415, 502, 522
VOLTAIRE François Marie Arouet 439
Voruta 89

WARREN R. P. 2.
WELLEK H. 1, 2
WHITMEN Walter 529
WILDE Oscar 42, 529
Wisconsino universitetas 373

ZABORSKAITĖ Vanda 441

ZAKARAUSKAS V, kun. 166
ZALATORIUS A. 458, 461, 478, 522
ZOBARSKAS Stasys 10, 18, 72, 126, 294, 417, 422, 528
ZOLA Émile 169, 528
ZUBRICKAS B. 175
ZUBRYS A. 521
ZUPKA-KECIORIS Kazys 465
ZWEIG Stefan 529

ŽEIMELIS Henrikas 6, 7, 157, 489
Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga 501
ŽEMAITĖ (BENIUŠEVIČIŪTĖ-ŽYMANTIENĖ) Julija 33, 65, 69, 92, 129, 150, 156, 199, 294, 303, 459, 466, 468, 469, 479, 518, 528
Žemaitija 460
ŽEMAITIS Petras 338
Žemė (antologija) 116, 146, 149, 177, 234-237, 281, 282, 287, 300, 324, 335-341, 345, 346, 382, 395, 519, 534, 539, 592
ŽEMKALNIS J. 462, 463
ŽENGĖ-ŽLABYS J. 465
ŽEROMSKIS (ŻEROMSKI Stefan) 529
Žibintas 499
Žiburiai 4, 15, 35, 37, 38, 40, 43, 44, 54, 71, 74, 76, 92, 120, 161, 231, 260, 284, 322, 323, 494-497, 543
ŽIČKUTĖ Marytė 339, 513-515
Židinys 13, 35, 130, 174, 503
ŽIDONYTĖ G. I. (ŽIDONYTĖ-VEBRIENĖ Genovaitė Irena) 83, 84, 124, 166, 167, 169, 487, 490, 497, 502, 529
ŽILEVIČIUS J. 501
ŽILINSKAITĖ Vytautė 458, 479
Žingsniai 465, 499, 507
ŽITKEVIČIUS L. 4, 437, 495, 497, 520
ŽITKEVIČIUS-RUNCĖ Dandierinas L. 192
ŽITKUTĖ M. 353
ŽIVILĖ (legenduose) 263, 325, 326, 363, 364, 409, 410
ŽYGAS K. P. 369
ŽMUIDZINAS Jonas 102, 126
ŽUKAITĖ R. 351
ŽUTAUTAITĖ R. 535
ŽVILBUTIS J. (slapyvardis) žr. PRUNSKIS Juozas, kun.
Žvilgsniai 499, 534

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOSKLO AKADEMIJOS LEIDINIAI

Suvažiavimo Darbai, I tomas, 542 psl., Roma ²1973 20 dol.
Suvažiavimo Darbai, II tomas, 486 psl., Roma ²1973 18 dol.
Suvažiavimo Darbai, III tomas, 526 psl., Roma ²1972 20 dol.
Suvažiavimo Darbai, IV tomas, XV-321 psl., Roma 1961 12 dol.
Suvažiavimo Darbai, V tomas, XVI-647 psl., Roma 1964 24 dol.
Suvažiavimo Darbai, VI tomas, XVI-510 psl., Roma 1969 18 dol.
Suvažiavimo Darbai, VII tomas, XV-427 psl., Roma 1972 16 dol.
Suvažiavimo Darbai, VIII tomas, XVI-595 psl., Roma 1974 22 dol.
Suvažiavimo Darbai, IX tomas, spausdinama.
Suvažiavimo Darbai, X tomas, ruošiama spaudai.

Metraštis, I tomas, XVI-374 psl., Roma 1965 14 dol.
Metraštis, II tomas, VIII-370 psl., Roma 1966 14 dol.
Metraštis, III tomas, VIII-410 psl., Roma 1967 16 dol.
Metraštis, IV tomas, VIII-624 psl., Roma 1968 24 dol.
Metraštis, V tomas, VIII-623 psl., Roma 1970 24 dol.
Metraštis, VI tomas, spausdinama.

A. Dambrauskas-Jakštas, Užgesę Žiburiai, XVI-502 psl., Roma ²1975. 20 dol.
A. Kučas, Kun. Antanas Staniukynas, XVI-208 psl., Roma 1965. 10 dol.
J. Eretas, Kazys Pakštas, Tautinio Šauklio Odisėja, XVI-384 psl., Roma 1970. 20 dol.
A. Baltinis, Vysk. V. Borisevičiaus gyvenimas ir darbai, XII-178 psl., Roma 1975. 10 dol.
J. Eretas, Valančiaus šviesa už marių. Pranciškaus Juro ir jo bendrininkų gyvenimas bei veikla, XIV-354 psl., Roma 1980. 24 dol.
Pr. Gaida, Nemarus mirtingasis, Arkiv. T. Matulionis, XII-369 psl., Roma 1981. 15 dol.
J. Gasiūnas, Vysk. K. Paltaroko gyvenimas, baigiama ruošti spaudai.
A. Kučas, Didysis Lietuvybės Mecenatas, Prel. J. Karalius, baigiama ruošti spaudai.
Ign. Skrupskelis, Lietuviai XVIII amžiaus Vokiečių literatūroje, XIX-172 psl., Roma 1967. 10 dol.
J. Grinius, Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, I t., XII-406 psl., Roma 1973. 18 dol.

J. Grinius, Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, II t., XII-500 psl., Roma 1977. 20 dol.

J. Grinius, Grožis ir menas. Estetikos pagrindai. Antras papildytas leidimas, 400 psl., Roma 1982. 20 dol.

Vl. Kulbokas, Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje, XII-569 psl., Roma 1982.

J. Vaišnora, Marijos Garbinimas Lietuvoje, 445 psl., Roma 1958. 10 dol.

P. Rabikauskas, The Foundation of the University of Vilnius (1579). Royal and Papal Grants, 75 psl., Roma 1979. 4 dol.

Fontes Historiae Lituaniae, vol. I: Relationes status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae, LV-542 psl., Roma 1971. 28 dol.

Fontes Historiae Lituaniae, vol. II: Relationes status Dioecesium in magno Ducatu Lituaniae, XXVI-776 psl. Roma 1978. 38 dol.

Pamevėžio vyskupijos istorija. Ruošiama spaudai.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, I t., XXII-614 psl., Roma 1975. Išparduota.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, II t., XI-463 psl., Roma 1978. 22 dol.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, III t., spausdinama.

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, I t.: Lietuvos istorija (Iki Vytauto Didžiojo mirties), X-411 psl., Roma 1978. 20 dol.

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, II t., paruošta spaudai

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, III t., ruošiama spaudai.

A. Salys, Rinktiniai Raštai, I t., XXIV-570 psl., Roma 1979. 30 dol.

A. Salys, Rinktiniai Raštai, II t. Spausdinama.

A. Salys, Raštai III t., ruošiama spaudai.

A. Maceina, Filosofijos kilmė ir prasmė, XII-328 psl. Roma 1978. 16 dol.

J. Eretas, Išeivijos klausimais, 55 psl., Roma 1974. 3 dol.

Užsakymus siusti šituo adresu:

L.K.M. Akademijos Reikalų Vedėjui
Piazza della Pilotta 4

00187 ROMA ITALIA